

Андрей Соболев

Болгарский
широколыкский говор

Синтаксис. Лексика духовной культуры.
Тексты

Verlag Otto Sagner München · Berlin · Washington D.C.

Digitalisiert im Rahmen der Kooperation mit dem DFG-Projekt „Digi20“
der Bayerischen Staatsbibliothek, München. OCR-Bearbeitung und Erstellung des eBooks durch
den Verlag Otto Sagner:

<http://verlag.kubon-sagner.de>

© bei Verlag Otto Sagner. Eine Verwertung oder Weitergabe der Texte und Abbildungen,
insbesondere durch Vervielfältigung, ist ohne vorherige schriftliche Genehmigung des Verlages
unzulässig.

«Verlag Otto Sagner» ist ein Imprint der Kubon & Sagner GmbH

Materialien zum Südosteuropasprachatlas

**herausgegeben
von**

Helmut Schaller und Andrej Sobolev

Band 1

Biblion Verlag

Marburg an der Lahn

Российская академия наук · Институт лингвистических исследований
Малый диалектологический атлас балканских языков
Philipps-Universität Marburg · Institut für Slawische Philologie
Kleiner Balkansprachatlas

Андрей Н. Соболев

Болгарский широколыкский говор

Синтаксис
Лексика духовной культуры
Тексты

Biblion Verlag · Marburg an der Lahn

· 2001 ·

Gedruckt mit Unterstützung der Deutschen Forschungsgemeinschaft

Die Deutsche Bibliothek - CIP-Einheitsaufnahme

Ein Titeldatensatz für diese Publikation ist bei Der Deutschen Bibliothek erhältlich.

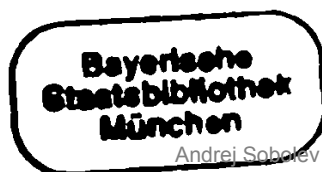
© 2001 bei Biblion Verlag

Das Werk einschließlich aller seiner Teile ist urheberrechtlich geschützt. Jede Verwertung, auch auszugsweise, ist nur mit Zustimmung des Verlages gestattet.

Gedruckt auf alterungsbeständigem Papier

Druck: Difo-Druck, Bamberg

ISBN 3-932331-25-7

Предисловие

Экспедиция в села Гела и Широка Лыка Смолянского округа Болгарии была проведена с 29 июля по 18 августа 1996 г. в рамках проекта Института лингвистических исследований РАН „Малый диалектологический атлас балканских языков (МДАБЯ)“ (грант РГНФ 96-04-06237). За содействие в организации экспедиции я глубоко благодарен доц. Пловдивского университета В. Яневу, лектору по болгарскому языку в Санкт-Петербургском Государственном университете в 1995-1999 гг., и доц. П. Пеневу, заведующему кафедрой истории болгарского языка Пловдивского университета, а также болгарским коллегам - сотрудникам этой кафедры.

Расшифровка записанных текстов и анализ собранного материала затянулись на несколько лет (не в последнюю очередь вследствие особой сложности фонетики говора); более года потребовалось для составления соответствующих компьютерных баз данных, что было осуществлено уже в рамках проекта Института славянской филологии Марбургского университета „Kleiner Balkansprachatlas (KBSA)“ при финансировании Deutsche Forschungsgemeinschaft.

За помощь в расшифровке особенно сложных мест в текстах я благодарен проф. др. В.Г. Гузеву (СПбГУ), к.ф.н. А.Х. Гирфановой (ИЛИ РАН) и научн. сотр. ИБЯ БАН А. Кочевой. За ряд ценных замечаний, способствовавших улучшению настоящей книги, я выражаю глубокую признательность доц. З.К. Шановой (СПбГУ).

Составление используемого в настоящей публикации фонта для Windows *kbsa times italic*, отражающего транскрипцию будущего МДАБЯ/КБСА, разработка компьютерных баз данных по синтаксису и лексике, а также подготовка рукописи к печати осуществлены маг. Шт. Баумгартом, сотрудничество с которым существенно продвинуло работу над проектом в целом. Конвертация материалов из формата Chi-Writer в формат Winword была осуществлена при помощи Роберта Джоунза (Библиотека Марбургского университета).

Настоящая монография открывает серию публикаций материалов по балканским диалектам, собранных в ходе работ по проектам МДАБЯ, С.-Петербург и „Kleiner Balkansprachatlas (KBSA)“, Марбург.

Марбург, 20.01.2001

А.Н. Соболев

Содержание

Введение – 15

Из истории болгарского населения

широколыцкого района – 15

Из истории изучения широколыцкого говора – 17

О цели работы и источниках материала – 19

Синтаксис – 22

Введение – 22

Существительное – 23

Категория рода – 23

Категория числа – 29

Категория падежа – 34

Номинатив – 34

Аккузатив – 34

Датив – 40

Инструментал – 43

Генитив – 48

Локатив – 50

Категория определенности – 51

Морфология артикля – 51

Полный и краткий артикль – 51

Склонение артикля – 51

Значение артикля – 52

Пространственные и временные значения артикля – 52

Количественное значение артикля – 53

Генерическое значение артикля – 54

Определенность существительных

различных разрядов – 55

Имена собственные – 55

Термины родства – 57

Разные семантические группы существительных – 60

Синтаксические условия употребления артикля	– 61
Подлежащее	– 61
Именное сказуемое	– 63
Прямое дополнение	– 64
Косвенное дополнение	– 66
Несогласованное определение	– 67
Приложение	– 68
Обстоятельство	– 69
Неопределенный артикль	– 72
Разное	– 74
Местоимение	– 74
Категория рода	– 74
Категория числа	– 77
Категория одушевленности	– 78
Личные местоимения	– 78
Личное возвратное местоимение	– 82
Притяжательные местоимения	– 84
Указательные местоимения	– 87
Вопросительные местоимения	– 88
Разное	– 91
Прилагательное	– 94
Основные грамматические категории	– 94
Полные и краткие формы прилагательных	– 95
Категория определенности	– 97
Категория степени сравнения	– 99
Прилагательное в роли обращения	– 102
Числительное	– 104
Числительное <i>один</i>	– 104
Количественные числительные	– 106
Собирательные числительные	– 107
Лично-мужские числительные	– 108
Порядковые числительные	– 109
Разное	– 110
Наречие	– 111

Глагол – 114

- Категория лица – 114**
- Обобщенные и неопределенные значения – 115
- Безличность: природные явления – 117
- Безличность: состояния субъекта – 120
- Безличность: разные значения – 121
- Переходность / непереходность – 122**
- Категория залога – 123**
- Оппозиция актив - пассив – 123
- Способы выражения значения пассива – 125
- Страдательное причастие – 129
- Модальные значения форм пассива – 130
- Возвратные значения – 131
- Категория времени – 133**
- Прямые значения – 133**
- Презенс – 133
- Перфект: способы выражения результативного значения – 134
- Перфект: морфология – 136
- Перфект: значения формы – 137
- Перфект: условия употребления формы – 139
- Аорист: способы выражения значения – 140
- Аорист: глаголы НСВ – 141
- Имперфект – 142
- Плюсквамперфект: морфология – 143
- Плюсквамперфект: значения формы – 144
- Футур: морфология – 145
- Будущее предварительное время – 148
- Будущее время в прошедшем – 148
- Будущее предварительное время в прошедшем – 149
- Переносные значения – 150**
- Прошедшее – 150
- Будущее – 151
- Будущее предварительное – 152
- Повторяющееся действие – 153
- Гномические значения – 154
- Модальные значения – 155**
- Реальное условие – 155
- Припоминание – 156
- Предположение – 156

Умозаключение	– 158
Необходимость и желание	– 158
Просьба	– 159
Разное	– 159
Наклонение	– 160
Конъюнктив	– 160
Значения формы настоящего времени конъюнктива	– 160
Значения формы перфекта конъюнктива	– 162
Значения формы аориста конъюнктива	– 163
Значения формы имперфекта конъюнктива	– 164
Значение формы плюсквамперфекта конъюнктива	– 164
Значения других форм конъюнктива	– 165
Кондиционал	– 165
Морфология	– 165
Способы выражения значения ирреального условия	– 166
Способы выражения значения следствия	– 168
Значения морфологической формы кондиционала	– 171
Оптатив	– 171
Императив	– 172
Способы выражения значения императива 2 лица	– 172
Способы выражения значения императива 3 лица	– 174
Способы выражения значения императива 1 лица	– 175
Значения формы морфологического императива	– 176
Разное	– 178
Прохибитив	– 179
Категория статуса	– 181
Пересказывательное наклонение	– 181
Морфология	– 181
Значение и употребление форм	– 183
Адмиратив	– 184
Инфинитив	– 184
Форма инфинитива и ее заместители	– 184
Инфинитивные конструкции	– 187
Отглагольное существительное	– 187
Второстепенное действие	– 189
Определительные конструкции	– 189
Обстоятельственные конструкции	– 190

- Синтаксические средства изменения
характера действия – 193
Разное – 194
- Субстантивное словосочетание – 197**
 Определительное словосочетание – 197
 Объектное и субъектное словосочетание – 200
- Адъективное словосочетание – 201**
- Количественное словосочетание – 201**
- Предлоги – 206**
 Пространственные значения – 206
 Временные значения – 209
 Объектные значения – 210
 Разные значения – 211
 Предлог - эквивалент слав. *за* „для“ – 213
 Предлог - эквивалент слав. *при* – 215
 Предлог - эквивалент слав. *по* – 215
 Удвоение предлогов – 217
 Разное – 218
- Сочинительные союзы – 219**
- Структура простого предложения – 222**
 Структура связочного предложения – 222
 Составное именное сказуемое – 222
 Координация – 225
 Порядок слов: глагольные клитики – 227
 Порядок слов: местоименные клитики – 228
 Порядок слов: тема-рематическое членение – 231
- Экзистенциальное и посессивное предложение – 232**
 Структура экзистенциального предложения – 232
 Структура посессивного предложения – 234
- Коммуникативная направленность высказывания – 236**
 Вопросительные предложения – 236

Отрицательные предложения – 239

Частицы – 241

Сложноподчиненное предложение – 242

Придаточные изъяснительные предложения – 242

Придаточные обстоятельственные предложения – 244

Придаточные определительные предложения – 248

Согласование времен – 251

Лексика духовной культуры – 252

Введение – 252

Народный календарь – 253

Неподвижные праздники – 253

Подвижные праздники – 264

Лексика хозяйственной обрядности – 270

Лексика семейной обрядности – 271

Рождение – 271

Свадьба – 272

Похороны – 276

Мифологическая лексика – 277

Тексты – 285

Шина Пеевска, 1934 г.р. – 285

Народный календарь – 285

Неподвижные праздники – 285

Подвижные праздники – 291

Семейная обрядность – 295

Мифология – 302

Хозяйство – 306

Сказки, легенды, истории и анекдоты – 311

Разное – 314

Катарина Ружанова, 1914 г.р. – 315

- Велика Дичева, 1922 г.р. – 317**
- Стефана Джиджова, 1928 г.р. – 319**
Народный календарь – 319
Неподвижные праздники – 319
Подвижные праздники – 321
Мифология – 322
Хозяйство – 323
Легенды – 325
Разное – 325
- Добра Масурска, 1923 г.р. – 326**
- Василка Калфова, 1920 г.р. – 329**
- Шина Белакова, 1926 г.р. – 330**
Семейная обрядность – 330
Хозяйство – 336
Разное – 337
- Велика Балабанова, 1933 г.р. – 339**
Народный календарь – 339
Неподвижные праздники – 339
Подвижные праздники – 343
Семейная обрядность – 344
Мифология – 349
Хозяйство – 355
Легенды – 362
Разное – 363
- Мария Каврушилова, 1908 г.р. – 367**
Народный календарь – 367
Неподвижные праздники – 367
Подвижные праздники – 375
Семейная обрядность – 378
Хозяйство – 382
Разное – 390

Руса Пеевска, 1914 г.р. – 397

- Народный календарь – 397
- Неподвижные праздники – 397
- Подвижные праздники – 401
- Семейная обрядность – 402
- Мифология – 411
- Хозяйство – 415
- Легенды и сказки – 418
- Разное – 419

Радка Попова, 1910 г.р. – 422**Шинка Чернева, 1931 г.р. и Дафина Чернева, 1926 г.р. – 430**

- Народный календарь – 430
- Неподвижные праздники – 430
- Подвижные праздники – 435
- Семейная обрядность – 440
- Мифология – 440
- Хозяйство – 443

Петрана Карова, 1910 г.р. – 447

- Народный календарь – 447
- Неподвижные праздники – 447
- Подвижные праздники – 456
- Семейная обрядность – 456
- Мифология – 468
- Хозяйство – 478
- Легенды, истории и сказки – 491
- Разное – 499

Избранная литература – 504

Введение

Из истории болгарского населения широколыкского района

Местная историческая традиция относит начало заселения района Широка Лыка предками современных его жителей-болгар к XV веку (вблизи села Гела на холме Турлата находятся руины средневековой крепости, свидетельствующие о наличии населения и в дотурецкий период). В той же традиции село Широка Лыка считается местом рождения известного турецкого архитектора Синана („майстор Манол“) в 1489 г.

Начиная с XVIII века болгары выкупают у тюрок-юруков окрестные пастбища и, в частности, уголья будущего села Гела [Масурски 1947: 40-41; ср.: Дечов 1903: 14-15]. Ряд летних колиб, основанных жителями села Широка Лыка на окружающих горных плато для занятия скотоводством [Карта 1884], впоследствии получил статус отдельных сел (Вырбово, Стойките, Солишта, Гела), ряд сохранил прежний административный статус (Махмутица, Кукувица, Джуркалица и др.). Жители таких сел и махал, оказываясь в чужих краях, часто говорят о себе, что они „из Широка Лыки“. Родопчане, знакомые с этим районом, переспрашивают их: „*От кутро село си на Широка Лъка?*“ [Масурски 1947: 42].

В 1876 году православное население было травмировано попыткой резни, предпринятой турками (см. Тексты). Краткое пребывание в широколыкском районе русских и советских войск в 1878 и 1944 гг. „оставило незабываемые воспоминания и неизгладимые следы в сердцах“ местных жителей [Поляков 1947: 224].

Население православного вероисповедания; в 1900 году при переписи было отмечено наличие незначительного мусульманского меньшинства в ряде махал (см. ниже). В районе в целом более 25 церквей и часовен. До 1540 г. в районе села Гела действовал монастырь св. Троицы; восстановленная на этом месте в 1910-1915 гг. одноименная церковь обычно называется местными жителями „монастырем“. Любопытен факт деятельности в этом селе с 1932 г. русского по происхождению священника Симеона В. Гермашова (см. Тексты). Народные соборы в обследованном районе имеют место по следующим

праздникам: Троица (в селе Гела), День св. Константина и Елены (в махале Кукувица), День св. Кузьмы и Демьяна (в махале Махмутица), День св. Ильи (в селе Гела, махала Заевите), День св. Богородицы (в селе Широка Лыка), „Малая“ Богородица (в селе Гела) [Шулев 1947: 140; см. также Тексты].

В материалах Л. Милетича и в статистическом обзоре динамики населения в широколыкском районе Д.А. Георгиева находим, в частности, следующие сведения о количестве жителей в отдельных селах и махалах [Miletič 1912: 21-22; Георгиев 1947а: 125 (при расхождении предпочтение отдается данным Л. Милетича)]:

	1900		1946
	<i>болгары-христиане</i>		
	<i>помаки</i>		
с. Широка Лыка	709	–	805
с. Гела	145	–	367
м. Заевите	85	–	178
м. Махмутица	93	34	136
м. Кукувица	24	14	92
с. Солишта	367	–	362

Фактическая стагнация роста населения широколыкского района в целом объясняется прежде всего значительной эмиграцией по экономическим причинам, все более усиливающейся в настоящее время.

Основное традиционное занятие жителей района - овцеводство, в значительно меньшей мере - сезонное строительство (преимущественно в пловдивском регионе). Болгары занимались в качестве пастухов-кехая к юрукам (последние с XVIII века предпочитали оставаться в своих поместьях-чифликах у побережья Эгейского моря) и наряду с собственным стадом в 600-700 голов пасли и 1000-2000 голов овец хозяина-аги (общее количество таких овец в районе достигало 70 тысяч, для переработки молокопродуктов строилось до 40 мандр). Кроме того, в каждом хозяйстве содержалось от 50 до 200 голов овец, всего по району до 40 тысяч; для них строилось около 20 мандр [Василев 1947; о хозяйственной деятельности в регионе см. Тексты, Хозяйство]. С закрытием границы и доступа к Эгейскому побережью овцеводство в районе пришло в упадок.

Из истории изучения широколыкского говора

Первые научные сведения П.Р. Славейкова о родопских говорах („Наука“, 1882, Год. 2, Кн. 5) были незамедлительно пересказаны В. Ягичем в „Archiv für Slawische Philologie“ [Jagić 1884]. Выделив „рупские“ говоры в отдельное наречие болгарского языка, П.Р. Славейков обратил особое внимание на их лексическое своеобразие (в том числе и наличие большого числа грецизмов), на артикуляцию рефлексов праславянского *ѣ, на рефлексы праславянских носовых, на наличие тройного определенного артикля.

С.Н. Шишков полагал, что родопское наречие „тем чище, чем глубже в родопских горах находится“, но считал, что в селе Широка Лыка оно очень „изопачено“ [Шишков 1887: 7]. В 1899 г. с целью изучения местного говора село Широка Лыка посетил К.Ф. Радченко, а в 1903 г. - Л. Милетич. Последнему принадлежит фундаментальное описание говора и идея выделения его в качестве одной из классификационных единиц родопского наречия [Miletič 1912: 170-192], принятая и в современной болгарской диалектологии [Стойков 1993]. Любительское описание говора (включая и заметку о тайном языке строителей) находим в коллективной монографии о Широка Лыке 1947 г. [Калайджиев 1947], где опубликована мини-пьеса на местном говоре „Попрелка“ и интересная коллекция примеров народной поэзии разных жанров.

В достаточно полной мере широколыкская лексика отражена в „Родопском словаре“ Т. Стойчева [Стойчев 1965, 1970]; к ней обращались Э. Врабие [Врабие 1974] и Э.И. Зеленина [Зеленина 1986].

Широколыкский говор хорошо документирован в материалах и на картах Болгарского диалектологического атласа, в ходе работ над которым были обследованы села Вырбово (пункт БДА 4195), Широка Лыка (4198), Гела (4630), Стойките (4631) и Солишта (4632).

В новейшее время Т.В. Поповой было представлено описание фонологической системы говора и системы его глагольного словоизменения [Попова 1976].

В целом, широколыкский говор относится к числу наиболее хорошо описанных диалектов Болгарии и Балкан, что, с одной стороны, избавляет от необходимости развернутого представления его фонетики, фонологии и морфологии в настоящей работе, но с другой, не позволяет в ограниченных рамках предпринятого здесь с особой целью первого в науке представления синтаксиса и лексики духовной куль-

туры говора остановиться на анализе некоторых (порой существенных) расхождений нашего материала с наблюдениями предшественников.

Широколыкский говор отличается высокой степенью внутреннего единства на всей территории его распространения и несомненно может служить в качестве диалекта-репрезентанта болгарского родопского наречия, последовательно отражающего основные тенденции развития последнего. Наряду с морфологическими особенностями (наличие тройного артикля, сохранение остатков падежных форм, сохранение инфинитива) таковыми следует признать прежде всего результаты ряда историко-фонетических процессов:

- открытое *ɔ* в качестве рефлексов праславянских *o (*r'ɔkɫ*), *e (*m'ɔsɔ*), *ь (*d'ɔš*), *ь (*l'ɔsnɔ*) под ударением;
- открытое *ɛ* в качестве рефлекса праславянского *ě вне зависимости от характера последующего слога (*sn'ɛk*, *vr'em'ɛ*);
- открытое *ɛ* в качестве рефлекса *a* в позиции после палатальных и палатализованных согласных (*i'ɛ*, *kɔš'er'ɛ*);
- отсутствие слогообразующих сонантов и отражение соответствующих праславянских сочетаний под ударением в виде *ɔr* (*v'ɔrx*) и *ɔl* (*v'ɔlnɫ*, *v'ɔl'k'*);
- редукция безударных *i* и *e* в *ə* (*dr'ebnə k'amənə*, *t'oi ɔt'idə dɫ b'erə gr'ozdə*);
- высокая степень палатализованности согласных и сонантов (*s'ol'*, *v'ɔl'k'*, *d'en'*) и отражение палатализованных *t'*, *d'* как *k'*, *g'*, приближающихся в своей артикуляции к среднеязычным *ć*, *ź* (*d'ek'ɛ*, *k'ɔškɔ*, *p'ɔk'*, *vɔg'en'icɫ*);
- фонетический переход безударного *i* в *u* перед *x* прежде всего в формах аориста (*x'og'ux*).

Широколыкский говор переживает достаточно сильное воздействие болгарского литературного языка и ряда соседних диалектов и отличается, в частности, наличием на всех уровнях языковой структуры большого числа дублетов, вариантов и контаминированных образований, фиксируемых в материалах. Уже в фундаментальном труде Л. Милетича [Miletič 1912: 169-192] обращается внимание на высокую степень вариативности говора:

- в области ударного вокализма (реализация рефлексов *ě как *ε* и *e*, например: *b'εx*, *šk'εl* - *šk'ea* [стр. 175, 179]; реализация рефлексов *ę как *ɔ* и *ə*, например: *z'ɔ* - *z'ə* [там же]);
- в области безударного вокализма (факультативность редукции *i* в *ə*: *živ'ok'* - *žəv'enə* [стр. 173, 175]; факультативность реализаций *e* как *e*, *i*, *ɛ*, *ε*, *ə*, *l*: *zɫɔv'εvlme*, *seg'ɔ* - *ništ'e* - *nešt'e* - *še*, *d'ek'e*, *k'uče* - *d'ek'ə*, *k'učə*, *v'olɔvə*, *opr'avətə* - *v'olɔvɫ* [стр. 173, 175, 179, 180, 188]; вариативность реализации гласных в постпалатальной позиции, например: *jeg'ɔ* - *jad'ɔ* [стр. 175]);
- в области консонантизма (реализации *t'* и *k'*: *z'ɔt'uve* - *z'ok'uve* [стр. 176], вариативность произношения *z'ɔml*, *z'ɔx* - *z'ɔml*, *z'ɔx* [стр. 177, 182], факультативность реализации *l*: *ml'ekɔ*, *l'etɔ*, *ž'etnɔ*, *p'astə*, *r'abɔtəl*, *'imlɫ*, *sv'ar'ul* [стр. 181-182, 174], но: *xl'εp*, *rɫzɔl'εxme sɫ*, *l'etɔskɫ*, *x'odəl*, *dɔš'ɔl*, *sv'ar'ul* и др. [стр. 169, 174, 177, 190]);
- в произношении отдельных лексем (например: *čɔv'ek* - *čɛl'ek* [стр. 178], *'εs* - *j'εs* - *'ε* [стр. 181], *xmi* - *mi* [стр. 186]);
- в области формообразования глагола (1 л. ед.ч. наст. вр.: *z'ɔmə* - *z'ɔmlm* [стр. 187]; 3 л. мн.ч. наст. вр.: *jad'ɔ* - *jad'ɔt* [стр. 175, 187]; 1 л. ед.ч. аориста: *x'od'ux* - *x'og'ux*, *izv'ag'ux* - *dɔx'odəx*, *izv'adəx*, но: *x'og'ixme*, ср. также: *r'ekəx* [стр. 173, 175, 188]).

О цели работы и источниках материала

Целью настоящей монографии является представление аутентичного синтаксического и лексического диалектного материала, собранного в ходе экспедиции в широколыкский район по двум разработанным в рамках проекта „Малый диалектологический атлас балканских языков“ программам (синтаксической [Синтаксическая программа 1997] и этнолингвистической [Плотникова 1996]), а также результатов расшифровки аудиозаписи диалектных текстов.

В ходе полевой работы в качестве информантов отбирались только женщины, по возможности пожилого возраста, хорошо сохраняющие локальный говор и активно использующие его. Степень сохранности говора проверялась специальным фонетическим тестом, составленным на основе данных БДА. В результате основная работа велась со следующими информантками:

1. *Шина Пеевска, 1934 г.р.* Уроженка села Гела (мать из махалы Заевите, отец из махалы Магарджицка), имеет 4 кл. образования. С 1964 г. постоянно проживает в селе Широка Лыка, до этого в течение двух лет жила в г. Девин, в течение шести лет в селе Борино.
2. *Катарина Ружанова, 1914 г.р.* (Гела, Горна махала), без образования.
3. *Стефана Джиджджова, 1928 г.р.* (Гела, махала Заевите), имеет 4 кл. образования.
4. *Добра Масурска, 1923 г.р.* Уроженка села Стикель, замужем в селе Гела; имеет 4 кл. образования.
5. *Василка Калфова, 1920 г.р.* Уроженка села Гела (отец из села Стикель, мать из села Солишта), имеет 4 кл. образования.
6. *Шина Белакова, 1926 г.р.* (Гела, родители из махалы Заевите).
7. *Велика Балабанова, 1933 г.р.* (Гела, Балабановска махала). При записи обычно присутствовал муж Вылко Балабанов.
8. *Мария Каврушилова, 1908 г.р.* (Гела, Горна махала).
9. *Руса Пеевска, 1914 г.р.* Уроженка села Стикель (отец из села Стикель, мать из села Широка Лыка), замужем в селе Гела (Магарджицка махала).
10. *Шинка Чернева, 1931 г.р.* Уроженка махалы Махмутица (родители из махалы Махмутица), с 1960 г. проживает в Пловдиве, учитель биологии.
11. *Дафина Чернева, 1926 г.р.* Уроженка села Солишта (отец из села Солишта, мать из села Стойките), с 1952 г. проживает в г. Чепеларе, имеет среднее техническое образование.

Ряд сведений был записан от информанток, говор которых отличается значительно меньшей степенью сохранности:

1. *Велика Дичева, 1922 г.р.* (Широка Лыка).
2. *Радка Попова, 1910 г.р.* (Широка Лыка); муж - учитель из района Ловеча. Проживала в течение 14 лет в селе Борино.
3. *Петрана Карова, 1910 г.р.* Уроженка махалы Кукувица, проживает в селе Широка Лыка, имеет 10 кл. образования. 22 года прожила с мужем-учителем в регионе Тырновско. При записи обычно присутствовал муж Васил Каров.

Материалы публикуются в фонетической транскрипции, в основе которой (с незначительными отклонениями) лежит транскрипция Общеславянского лингвистического атласа.

Основные особенности применяемой транскрипции сводятся прежде всего к употреблению следующих знаков:

- ɛ* гласный средний между [a] и [e], как в *xl'ep*, *i'ε*.
- o* гласный средний между [o] и [u], как в *tov'a*.
- ɔ* гласный средний между [a] и [o], как в *p'ɔk'*, *sv'ɔršə*, *v'ɔl'k'*.
- ɐ* гласный средний между [a] и [ə], как в *v'odɐ*, *tlk'ivɐ*.
- ə* гласный средний (более или менее высокий), как в *p'ət*.
- ɯ* гласный, подобный немецкому [ɨ], как в *l'uv'adɐ*, *vər'ugɐ*.
- ɣ* заднеязычный задненебный звонкий спирант, как в *svɥr'iy gu*.
- ʒ* переднеязычная зубная звонкая аффриката, как в *zəgv'ar'*.
- ʒ̣* переднеязычная передненебная звонкая аффриката, как в *čorbɥʒ̣'ijε*.
- ʝ* среднеязычный палатальный спирант, как в *i'ε*.

Кроме того, палатализация согласных обозначается „апострофом“ справа вверху у буквы.

Различения веляризованного и невеляризованного переднеязычного зубного бокового сонорного согласного (*ʎ* и *l*) в принятой в настоящей работе транскрипции не производится; в обоих случаях используется знак *l*.

Синтаксис

Введение

Описание синтаксиса отдельного балканского диалекта в проекте МДАБЯ [Синтаксическая программа 1997] не ограничивается исключительно грамматическим ядром, состоящим из так называемых „общебалканских элементов“, но стремится представить идиом в возможно полном его составе. В центре внимания настоящей работы находились два аспекта - изучение структуры целостных синтаксических единиц (словосочетания и предложения) и изучение грамматикализованных и синтаксически свободных средств выражения частных грамматических значений.

В первом случае изучение структуры словосочетания и предложения включало в себя исследование и экспликацию черт говора в области структурных схем, типов грамматической связи, координации между главными членами, порядка слов и т.п.

Во втором случае предполагается, что систему обобщенных грамматических значений составляют такие категориальные значения, как род, число, лицо, залог, время, коммуникативная направленность предложения и т.п. В качестве средств выражения таких частных грамматических значений в балканских языках и диалектах выступают как грамматикализованные, так и синтаксически свободные единицы. Ядро содержания категории устанавливается на основании значения грамматикализованного способа ее выражения. Публикуемые материалы отражают также ряд морфологических и морфосинтаксических черт говора, в частности способы образования форм степеней сравнения, перфекта, плюсквамперфекта, футура, кондиционала, оптатива и др. Далее представлены сведения о значениях этих морфологических форм, отличающихся от их категориального (ядерного) значения: вслед за программой они называются относительными и модальными. Это касается, например, ряда значений морфологических форм компаратива, перфекта, плюсквамперфекта, форм конъюнктива, кондиционала, императива.

Монографическое описание говора, при котором могут быть прослежены все оттенки значения и частности употребления того или

инного синтаксического построения, не может быть осуществлено в рамках МДАБЯ. Проект ограничивается „описанием системы“, при котором фиксируется наличие элемента и достаточно одного примера, а не „описанием употребления“. Предполагается, что системная целостность описания обеспечена достаточной полнотой инвентаря подлежащих изучению обобщенных и частных грамматических значений и синтаксических единиц, на основе которого и была составлена синтаксическая программа, представляющая собой компромисс между двумя известными типами грамматических анкет - универсально-типологическими, с одной стороны, и диалектологическими, с другой. Задачей полевого исследования была проверка каждого предусмотренного программой явления в широколыкском говоре.

Работа по синтаксической программе велась в ходе экспедиции лишь с Шиной Пеевской, хорошо владеющей как родным говором, так и литературным языком и умеющей проводить четкое различие между этими двумя формами речи. Информантке предлагались для перевода на диалект примеры, иллюстрирующие вопросы программы.

В ходе дальнейшей аналитической работы были использованы расшифрованные диалектные тексты (см.), анализ которых позволил дополнить описание синтаксиса примерами свободной речи основных информантов.

При публикации синтаксических материалов полностью сохранена структура построения синтаксической программы МДАБЯ. Отсутствие какой-либо грамматической категории в системе говора обозначается знаком „-“.

Существительное

Категория рода

1.1.1.: Имеются ли существительные общего рода?

В говоре отмечаются имена существительные типа *pijen'icл*, обозначающие лиц как мужского, так и женского пола.

1.1.2.: В каком роде согласуется определение (прилагательное, местоимение, числительное) и сказуемое (причастие в сложных глагольных формах) с существительным общего рода, обозначающим лицо мужского пола?

При обозначении таким существительным лица мужского пола имеет

место как формальное согласование определения в женском роде: *лs'ojε m'ɔš i gul'εтл рiјεп'исл.*, так и семантическое в мужском: *лs'ojε m'ɔš i gul'εт рiјεп'исл.*

1.1.3.: В каком роде согласуется определение и сказуемое с существительным общего рода, обозначающим лицо женского пола?

При обозначении таким существительным лица женского пола имеет место согласование определения в женском роде:

лs'ajε žān'a i gul'εтл рiјεп'исл.

1.1.4.: Могут ли существительными мужского рода, называющими профессии, обозначаться лица женского пола?

Вследствие развитости системы моционных суффиксов обозначение существительными мужского рода типа *лат'ес* „летчик“ лиц женского пола, по всей видимости, редко.

1.1.5.: В каком роде согласуется определение и сказуемое с существительным мужского рода - названием профессии, применительно к лицу женского пола?

При обозначении таким существительным лица женского пола имеет место формальное согласование определения в мужском роде:

лs'ajε žān'a i p'ɔrv b'ɔlgarsk'i лат'ес.

1.1.6.: Имеется ли категория существительных, исторически обозначавших лиц мужского пола, но морфологически оформленных по женскому роду (в том числе имена собственные)? Всегда ли имеется лексическое соответствие женского рода?

К существительным, обозначающим лиц мужского пола, но оформленным типичными морфологическими показателями женского рода, относятся, например:

dārmānž'iјε, iufč'iјε, kasm'εtl'iјε, k'exл'ε, лɔvž'iјε, m'alslјb'iјε.

slјb'iјεтл k'oјtu i нл k'āštлтл, t'oј slјb'iјε. us'obennu блāšt'a нэ, t'o pэг b'ε, mn'ogu b'ε тэрлкл'iјε зл fs'ičku.

Лексические соответствия таких существительных женского рода обычно образуются с помощью моционных суффиксов:

čɔrbлž'iјε - čɔrbлž'iјкл, māštər'iјε - māštər'iјк'ε, slјb'iјε - slјb'iјкл, sadiј'ε - sād'iјк'ε.

Возможно, однако, обозначение лиц женского пола и существительными, не оформленными моционными суффиксами:

рэк т'а mn'ogu тэрлкл'iјε, тэ слм'а сэ се нлич'илэ. рэк i'ε b'ex тэрлкл'iјε mn'ogu.

Также без моционных суффиксов отмечены существительные, обозначающие исключительно лиц женского пола, например, *žad'ijε*, *rasp'ijε*.

1.1.7.: В каком роде согласуется определение и сказуемое с существительным типа рус. *слуга, воевода*, обозначающим лицо мужского пола?

При обозначении подобными существительными лиц мужского пола обычно отмечается семантическое согласование в мужском роде:

i k'oitu f'ani jεc'etu, t'oij kasm'etl'ijε gul'em.

ld'in k'exlij'e i utəš'ol səs ufc'etə fəv b'elə mɔr'e.

ld'in lɔvž'ijε utəš'ol nɔ l'of, zɔv'al sε i t'enu.

»*ami, b'eglj nət'atək, t'o t'am sə 'imɔ sljib'ijε, umr'el b'il, i 'ušk'im če i drakusn'esɔl...«.* 'aku i up'ɔnɔl tr'i p'ɔtə č'enɔn, sljib'ijɛnɔ sε i n'e ub'adəl. lg'a nɔ dr'ugɔnɔ v'ečər duš'ol sljib'ijɛnɔ, tɔ z gi izv'adəl, t'oij b'il sljib'ijɛnɔ nɔ n'eije pɔr'i. d'enu i ləž'el sljib'ijɛnɔ, tɔ i n'e im'alu sl'anɔ p'adnɔlɔ.

pl'ovdifsk'ijɛn sədij'e i rək'ol, čə tr'ɛnɔ dɔ plɔt'i tr'i x'il'edə l'ɛnɔ.

Согласование анафорических местоимений с такими существительными также обычно осуществляется в мужском роде:

'e, t'o sε zar'advɔ čurbɔž'ijɛnɔ, če mu t'o sl'avi.

fč'erɔ u n'as b'e duš'ol ld'in məštər'ijε, d'etu n'ikugɔ gu sət ne v'iguvɔl.

i x'od'et dɔ l'om'et, dɔ uməlustəv'ɔt sljib'ijɛnɔ, dɔ xmə p'uskɔ vud'ɔnɔ, 'inɔčə 'aku gu rɔs'ɔrd'et, sp'irɔ vud'ɔnɔ.

vɔld'ikɔtɔ i dɔš'ol fəf n'ašətu s'elɔ. 'a pək vɔld'ikɔtɔ i t'oij t'o brɔtufč'ɔt nɔ t'ati i, ft'orə brɔtufč'edə sɔ.

Редко, однако все же отмечается и формальное согласование в женском роде:

v'ikɔt, če nɔ l't'eije bun'arə 'imɔ sljib'ijε nɔ vɔd'ɔtɔ, kutr'atu br'anə.

Наконец, отмечен случай оформления сказуемого при таком существительном, обозначающем мифологический персонаж, в среднем роде (ср. 6.1.2.8.):

tə v'ikɔt ne x'ubɔvɔ dɔ 'idəš v'ečər k'əsnu nɔ vud'ɔnɔ, čə sljib'ijɛtɔ izl'izɔlu.

1.1.8.: В каком роде согласуется определение и сказуемое с существительным типа рус. *слуга*, обозначающим лицо женского пола?

Отмечены лишь примеры закономерного согласования существитель-

ных, образованных соответствующими моционными суффиксами, в женском роде:

fč'erл и n'as b'e dōšl'a лdn'о mǎštǎr'ijk'ε, d'etu n'ikugл jε sǎm ne v'ig'uvлл.

pl'ovdifsкллл sǎd'ijk'ε rǎkl'a, čǎ tr'εвл дл plǎt'iš tr'i x'il'εdǎ l'εвл.

1.1.9.: Мужской или средний род имеют существительные, обозначающие родственников мужского пола, но морфологически оформленные по среднему роду?

Подобные существительные согласуются с определениями и сказуемым в мужском роде:

m'oјε bǒb'aјku. 'a pǎg bǒb'aјkǒ b'ε p'o mǒd'eren p'o s'etnǎšnitǎ gud'inǎ.

m'aјo, t'etkǒ si jε duš'ǒl!

m'oјлз d'edu k'azл, čε лs'aјε r'abutл tr'εвл b'ǒržǎ дл sε st'orǎ.

m'aјo, d'edǒ i umr'el! d'edu i duš'ǒl od duvl'en'ε. d'edu im'al tr'i s'inл.

Аналогичное согласование отмечено и при обозначении подобными существительными животных, действующих в сказках:

i ut'am t'ǒrnl k'umču v'ǎlču, z'ǒl дл pl'ačǎ.

1.1.10.: Имеется ли категория существительных, обозначающих лиц мужского и женского пола, но морфологически оформленных по среднему роду?

—

1.1.11.: В каком роде согласуется определение и сказуемое с существительным типа серб. *мазало*, обозначающим лицо мужского пола?

—

1.1.12.: В каком роде согласуется определение и сказуемое с существительным типа серб. *мазало*, обозначающим лицо женского пола?

—

1.1.13.: Имеются ли собирательные существительные, обозначающие лиц мужского пола, но оформленные по женскому роду? В каком роде согласуется определение и сказуемое с такими существительными?

Собирательные существительные типа *br'ak'ε* согласуются с определением и сказуемым во множественном числе, в котором нейтрализованы родовые противопоставления:

*m'oinə br'ak'ε sλ bəl'i i'εcə x'ubλvə. s'etn'ε lg'a st'anλxλ m'oitə
br'ak'ε i'edrə, tλ upr'avixλ k'əščλtλ.*

1.1.14.: Имеются ли существительные, обозначающие детей (детенышей), подростков, молодежь обоих полов, но морфологически оформленные по среднему роду? Род причастия, прилагательного, анафорического местоимения при таких существительных? Отмечены, например, существительные *m'omčε* и *mum'ičε*, согласующиеся с определением в среднем роде:

*i tug'avλ kutr'onə m'omčε g'alə kutr'onu mum'ičε, že 'idə dλ sε
f'anə du n'egu.*

*sr'əšnλx λdn'o m'omčε, tλ mə pəzdrλv'i. st'arətə x'orλ iε sλ
glλv'ilə nλ dr'ugu m'omčε. g'a i st'anλlə m'omčε, i t'ərnλlu dλ
pəč'elə pλr'i.*

*im'ələ i u d'edə i b'abλ εdn'o i'εcə x'ubλvu mum'ičε. fs'eku
mum'ičε sə st'orə k'itkλ. sən'ən xmi k'azλl čə bənd'isvλ i'edə
kutr'osu mum'ičε.*

1.1.15.: Последовательно ли соблюдается согласование анафорического местоимения в среднем роде при существительном типа болг. момче на протяжении всего текста? По всей видимости, при подобных существительных на протяжении всего текста обычно формальное согласование в среднем роде:

*sr'əšnλx λdn'o m'omčε, t'o mə pəzdrλv'i. 'eǰ, m'omčε, č'iju sə
t'i? 'aku g'al'ε n'ekvu m'omčε, že pl'ak'ε tλ dλ 'idəd dλ gu uk'əp'et.
nλ m'omčenu m'aiǰk'ε mu i t'etku mu že v'ig'et čε sε g'al'ed
vλm'inλλλ.*

*λ 'aku sε rud'i mum'ičε, že gu k'ərsk'et vəl'ičkλ. i tug'avλ g'a gu
udvəd'ət, mum'ičenu, dud'e nə nλpr'av'et sv'adbλtλ, dud'e g'i nə
vənč'ejet, nə sp'əd z'aednu.*

Тем не менее, отмечают и примеры семантического согласования, например, в женском роде при существительном *məm'ičε*:

*λt'ukλ v g'orsk'i d'ol sλ uts'urnλlə λdn'o məm'ičε, dv'e s'ednəci
i səd'elλ, λn'eǰ k'ak n'eǰε sλ ɔst'avələ, k'ak n'eǰε sλ ɔtsurn'ali i
iε sλ ɔst'avələ, n'itu i i'elλ, n'itu i p'ilλ, n'itu i galč'elλ.*

x'ə, n'aǰ nλpr'eš sλ x'odələ u mum'ičenu u n'exin'inə rud'i'elə.

Интересно, что при существительных, например, женского рода, типа *mum'a* возможно употребление анафорических местоимений в среднем роде: *g'a v'ig'et n'ekvλ mum'a, čε sε bəl'a kurd'isλλ n'eku
p'o x'ubλfku, i rək'ət: »v'iž gu, v'iž gu, t'o sε i kurd'isλlu kəp
g'a i c'arskλ dəštər'ε«.*

1.1.16.: Имеются ли мужские и женские имена собственные, морфологически оформленные по среднему роду? В каком роде согласуется определение и сказуемое с именем собственным среднего рода?

Женские имена собственные типа *l'enčē* обычно согласуются с определением и сказуемым в среднем роде:

l'enčetu i došl'o fč'erл. n'ašatu t'anče i j'ecə x'ublvi.

Аналогичное согласование возможно и при мужских именах собственных типа *t'asu*:

лsɔv'a s'avusu i j'ecə x'ublvi. лsɔv'a t'asutu нл mlldən'i b'e j'ecə l'udu.,

однако такое согласование воспринимается как более характерное для смолянского говора:

d'in'u i nлr'ɔčəlɔ dл tu prəv'og'et dr'ipə, - tɔv'a i p'o kəm sm'olensku.

По всей видимости, для говора более обычно семантическое согласование при подобных мужских именах собственных в мужском роде:

лsɔv'a s'avusu i j'ecə x'ubl'f. d'in'u i nлr'ɔčəl dл tu prəv'og'et dr'ipə. »p'osr'usk'i d'in'u«.,

а при женских именах - в женском: *n'ašlл l'enče i j'ecə x'ublл. l'enčetu i došl'a fč'erл.*

1.1.17.: Есть ли клички животных, оформленные по среднему роду? В каком роде согласуется определение и сказуемое с такими существительными?

Клички животных, морфологически оформленные по среднему роду, согласуются с определением как формально, в среднем роде:

лsɔv'a b'elčusu j'ecə kr'otku doβ'iče. лnɔv'a s'ifčunu i l'evu guv'ɔdu.,

так и семантически, в мужском: *n'ašije s'ifču i j'ɔdлr i kr'otək v'ol. n'ašije s'ifču i j'ɔdru i kr'otku.*

1.1.18.: Отмечается ли в целом тенденция к грамматикализации уменьшительно-ласкательных значений частым оформлением существительных в среднем роде?

Наличие большого числа различных суффиксов с уменьшительно-ласкательным значением (ср. *mətč'ɔk*, *mлxлl'ičкл*, *dəštər'icə* и др.) не позволяет говорить о такой тенденции:

i tɔg'avл že gu rлsč'ɔpə i səs mətč'ɔk, že t'uri f edn'ɔ pлn'ičкл mətč'ɔk.

mлxлl'ičкллл sə smə zbər'alə kr'avətə pɔ jedn'a kr'avəčкл. нл vəl'ik'ije čətv'ɔrtek f jedn'ɔ tлv'ičкл sl'ožəš k'est'otu. n'osə f лdn'ɔ

x'arkumla b'elā, x'arkum'ičkal kalad'isana n'osə v'oda i k'ərstən i v'ərzanā i k'itka. p'itka pr'avəm, sl'agamə par'ičkal, k'oitu z'emə par'ičkalā, kasm'e'la i n'eguf.

»*napr'ux tə, napək'ax te, tə kuz'icətə si isr'an'ux!*«. »*bəz ləsnəč'e m'ogā, l p'ək bəs kəz'icə nə m'ogā*«.

»*['idəm], v'ikl, dā p'iɣnəm ml'ečcə ɔd g'orguvlā k'ožl!*«.

1.1.19.: Имеются ли собирательные существительные, оформленные по женскому роду? В каком роде согласуется с ними определение и сказуемое?

В говоре отмечено лишь существительное *čəl'ett'ɔ* опр.ф. „домочадцы“, согласуемое с определением в женском роде:

dā tə je zdr'avā čəl'ett'ɔ! dā ti ž'ivā čəl'ett'ɔ!

или во множественном числе, в формах которого нейтрализованы родовые противопоставления: *dā tə sā zdr'avə čəl'ett'ɔ!*

1.1.20.: Имеются ли существительные pluralia tantum, нейтральные к грамматической категории рода? В каком роде и числе согласуются с такими существительными числительные *один, два, три*?

Существительные pluralia tantum в говоре имеются:

podm'ešet kv'as fəf nəškuv'i gul'emə.

i zā dā upl'ašad d'e'tenu: »č'eklī dā gu m'ušnā v g'aštəsə!«. i ləpov'a d'e'te - n'e! zatrəs'e, upl'ašə se dā gu nə s'ɔ naxm'ušnalā v g'aštə.,

и согласуются с числительным (неопределенным артиклем) *ed'in, ad'in* во мн.ч., в котором нейтрализованы родовые противопоставления: *adn'i g'aštə. ...tug'avā z'imat edn'i gul'e-emə nuškv'i.*

При указании на несколько парных предметов предпочитается конструкция с существительным *č'ift* „пара“:

dv'a č'iftā g'aštə. tr'i č'iftā g'aštə.

Категория числа

1.2.1.: Возможно ли употребление формы ед. ч. существительного в родовом значении (напр., названия национальностей)?

Употребление существительных в форме ед.ч. в родовом значении отмечено в примерах:

i nā t'určinan se sv'əršə c'arstvutu. s'e'leninən lzg'a k'ɔšku žuv'e. dn'esk'e že 'idəm dā f'atamə r'ibā.

Ср. также с закономерным употреблением форм мн.ч.:

lg'a sa prävz'ólə l't'uka tɬ x'odələ n'ašətə p'ak tɬ xmi sa p'alələ k'ōštətə. b'ǝlgarətə sa p'alələ nɬ m'uglɬ, nɬ t'urcətə, nɬl'i l't'uka prävz'ólə b'ǝlgarə m'alku.

1.2.2.: Возможно ли употребление формы ед. ч. существительного, обозначающего группу лиц, с определением и сказуемым в формах мн. ч.?

Употребление формы ед.ч. существительного, обозначающего группу лиц, с определением и сказуемым в формах мн.ч. отмечено в примерах:

nəm'oj sl'ušɬ klkv'o galč'ot c'alijen sv'et!

c'alɬtɬ sv'adbɬ sa otəšl'i nɬ č'orkvɬ.

nɬ nək'ul din' se zb'irɬɬ c'alije r'ot.

edn'o vr'emje s'ičku pr'av'emə, p'ək lzg'a mlad'ešɬs n'ištu nə zn'ajet.

Тем не менее, при тех же существительных отмечено употребление форм ед.ч.:

nəm'oj sl'ušɬ klkv'o galč'i c'alijen sv'et!

c'alɬtɬ sv'adbɬ e otəšl'a nɬ č'orkvɬ.

'e, k'olku nɬr'ot se i zbər'al dn'eske! 'amɬ se slab'irɬ nɬr'ot mn'ogu.

1.2.3.: Возможно ли употребление формы ед. ч. существительного, обозначающего *рой, скот, стадо*, с определением и сказуемым в формах мн.ч.?

По всей видимости, подобное употребление формы ед.ч. существительного *st'adə* отмечено в примере:

klɬlč'er' d'enu k'arɬ st'adənu, tɬ se duj'ot.

1.2.4.: Возможна ли координация формы ед.ч. числительного-существительного, обозначающего группу лиц, с глаголом во мн.ч.?

Существительные *gul'em'inɬ, ml'k'inɬ* координируются с глаголом в форме ед.ч.:

gul'em'inɬ i ust'anɬɬ dɬ žəv'ei vəf s'elu, ml'k'inɬ i utəšl'a dɬ žəv'ei f plšmkl'ə.

1.2.5.: Возможно ли употребление формы ед.ч. существительных типа рус. *город, квартал, село* в обобщенно-собирательном значении „жители города, квартала, села“ и ее координация с формой мн.ч. глагола?

Существительные типа *gr'at, mlɬɬ'ə, s'elu* в значении „жители насе-

ленного пункта“ обычно координируются с глаголом семантически, в форме мн.ч.:

c'aližen gr'at se zbər'axl d'enu gul'εmλλ p'orλ.

c'alλλ mλxλ'ɔ žε d'ojɔdλ dλ gl'ɔdλ. vəčərt'ɔn ɔt k'atλ s'elū k'atλ mλxλ'ɔ zλp'al'et k'əštə tək'ovλ... prər'ipkλ 'ogλ'ɛn i sl'av'et.

c'alu s'elū žε izl'ezat dλ gu duč'ekλ. i c'alunu s'elū ut'am vλrv'ɔt tλ prək'arvλd guv'ɔdλλ prəz λn'oje 'ogλ'. nλ vr'em'etu, g'a dλ se grad'i k'ɔštλ, zb'irat se c'alunu s'elū.

Возможна, однако, и формальная координация в ед.ч.:

c'alu s'elū žε izl'ezə dλ gu duč'ekλ.

1.2.6.: В форме какого числа координируются с глаголом собирательные существительные ж.р. (типа серб. на -ад)?

Единственное отмеченное существительное такого типа *čəl'ett'ɔ* опр.ф. „домочадцы“ может координироваться с глаголом как в единственном:

dλ tə je zdr'avλ čəl'ett'ɔ! dλ ti ž'ivλ čəl'ett'ɔ!,

так и во множественном числе: *dλ tə sλ zdr'avə čəl'ett'ɔ!*

1.2.7.: В каком числе согласуется с прилагательным и координируется с глаголом существительное, маркированное типичным суффиксом собирательности?

В говоре не отмечено типичного суффикса собирательности, ср.:

ž'ɔltəsə ləst'a p'adλ. xr'astəsi sλ is'əxnlə. mλž'esə vλrv'ɔt nλ r'abutλ.

1.2.8.: В какой числовой форме употребляются краткие формы местоимений, дублирующие собирательные существительные в функции прямого и косвенного дополнения?

—

1.2.9.: В какой числовой форме употребляются анафорические местоимения вместо собирательного существительного при расширении контекста (в какой форме координируются с ними глаголы)?

—

1.2.10.: Возможно ли соотнесение собирательных существительных с единичным объектом?

—

1.2.11.: Возможно ли употребление собирательных существительных с количественным словом типа рус. *несколько* в значении простого множества (дифференцированного, расчлененного множества)?

—

1.2.12.: Возможно ли употребление собирательных существительных с количественными числительными?

Подобного употребления не отмечено, ср.:

t'o izb'egal prəz d'evik' pl'anəna.

1.2.13.: Возможно ли употребление формы ед.ч. существительного в дистрибутивном значении?

В дистрибутивном значении возможно употребление как формы ед.ч.: *k'učetata tarč'ot səz d'ignata op'aška. vr'u vd'ignaxmə r'əka. vr'u si izm'ixmə 'obrazəs, ləc'etə na čov'eka i, na t'ep, na m'en. am na st'arətu vr'em'e bašt'itə nə x'og'əxə na sv'adbata.,* так и формы мн.ч.: *k'učetata tarč'ot səz d'ignata up'aški. st'arəsə l'udə n'ošet š'epki na glav'ina. vr'u st'anaxmə na n'ogi. vr'u si izm'ixmə 'obrazita.*

1.2.14.: Возможно ли образование форм мн.ч. имен собственных и их употребление в значении „семья указанного лица“?

В говоре возможно образование форм мн.ч. имен собственных и их употребление в значении мн.ч.:

i tug'avə b'ešə na l'azufc'itə 'im'ennije d'en. 'imə i nasrəd'in-x'ožufcə, 'imə i x'itrəp'etrufcə.,

а также и в значении „семья указанного лица“: *p'odli na p'etrufcə ləpov'a p'ismu! mar'i, tum'ofcə dal'i utk'araxə ofc'etə na m'andra?*

Ср. также: *št'otə si smə k'or'eni t'urufcə, n'i. ta tu v'ikaxə... pu pr'ekor p'osrufcə.*

1.2.15.: Возможно ли соотнесение формы множественного числа с единичным объектом?

По всей видимости, подобное употребление формы мн.ч. избегается: *našt'ə, ləvuk'at mə nə tr'evə! bəz ləsnəč'e m'ogə, l p'ək bəs kəz'icə nə m'ogə.*

1.2.16.: Возможно ли осмысление форм мн.ч. существительных как собирательных и их согласование с определением в среднем роде ед.ч.?

—

1.2.17.: Используются ли существительные *singularia tantum*, обозначающие вещество (типа алб. *kos* „простокваша“, *quməsh* „молоко“, *verē* „вино“, *djathē* „сыр“ и т.д.), в соче-

тании с числительными для обозначения некоторого количества, части, порции вещества?

По всей видимости, подобное употребление вещественных существительных возможно:

nəs'əm gl'adən, 'amla 'aku mə puč'ərpətə ldn'o v'inu, že p'ije.,
ср. также: *d'adux n'emū ed'in' k'ibr'it.*

1.2.18.: Употребляются ли существительные *singularia tantum*, обозначающие злаки, виды растений, во мн.ч. для обозначения сортности?

Нет сведений. Ср. закономерное употребление формы ед.ч.:

s'evaxmi ječm'ik, s'evaxmā dr'ugu rast'enije 'imešə uv'es, s'evaxmā r'əš, 'aku sə č'uvəl r'əš. s'evaxmā pčən'icla.

1.2.19.: Употребляются ли существительные *singularia tantum*, обозначающие злаки, виды растений, во мн.ч. со значением посевных площадей, засеянных полей?

Нет сведений.

1.2.20.: Могут ли вещественные существительные образовывать формы мн.ч. и передавать значение большого количества вещества?

Нет сведений.

1.2.21.: Могут ли формы мн.ч. вещественных существительных - названий минералов, материалов обозначать изделия из этих материалов, минералов?

По всей видимости, изделия из материалов могут обозначаться формами ед.ч. соответствующих вещественных существительных:

vupšt'e n'ai mn'ogu blk'ər se n'os'ešə nla sv'adba.

1.2.22.: Отмечается ли употребление вещественного существительного *кровь* во мн.ч.?

В каком значении?

Нет сведений. Ср. закономерное употребление формы ед.ч.:

i vəčərt'ən g'a 'idə kr'avəclanla fəf, dla du'i žən'anla, t'a du'i k'ər'f',
i tug'avla zn'ačə, je smuxt'al sm'ok. lnoṽ'a n'eku s'udə, če smuxt'ət
kr'avlanla, zn'ačə, nladu'ila k'ər'f', zn'ačə, smuxt'al je sm'ok.

1.2.23.: Отмечается ли употребление вещественного существительного *мясо* во мн.ч.?

В каком значении?

Нет сведений. Ср. закономерное употребление формы ед.ч.:

v'r'u sla pr'avələ t'am i'eg'ənə, kl'inuvə, p'il'etla, mes'onu, v'eki m'əsu
se nə vlr'i lnuḡ'avla nla s'irna z'aguv'elkla.

Категория падежа

Номинатив

1.3.1.1.: Отмечается ли удвоение подлежащего, выраженного существительным в определенной форме, формой указательного или личного местоимения?

Подобное удвоение подлежащего достаточно обычно и хорошо документируется примерами:

dɔbr'e, 'amɫ t'al tʉm'anɫ zn'æ dɫ sɛ ud'umɫ i rəč'e...

t'ukɫ i'ɛ im'a, t'al umr'ɛ ɛdn'ɔ b'abəčkɫ, i t'al ug'adɫšə s'ičkɔ kv'o, i žɛ tə k'ažɛ.

g'a utəšl'a nɫ pu r'ekɫɫɫ, p'ukɫɫɫ, pək t'o up'ɔnɫ k'amin'en, i t'al x'o! p'adɫɫɫ i sɛ ud'avəɫ k'umɫ l'isɫ.

čə t'o z'ɔk'en m'ožə dɫ prəgrəb'e i dr'ugɫ n'ek[ɔj].

t'i žɛ žən'esɫ pɫr'itə.

Возможна и постпозиция местоимения:

mɫg'ar'ɛnu t'o iɛ bəl'o l'u kɔm'andvəšl'ijetɫ: »i'ɛ žɛ sɛ skr'ije zɫd vrɫ'asɫ!«.

Гораздо более обычны, однако, случаи употребления указательного местоимения при существительном в неопределенной форме:

v'iš, ɫn'oje t'určən i b'il i'ɛsə bug'at. m'amɫ sɛ bəl'a nɫič'ila ɫn'ej ɫs'aje b'asn'ɛ dɫ b'aje, ɫn'al č'iče d'orkɫ i bəl'a k'azɫɫ.

1.3.1.2.: Отмечается ли удвоение подлежащего, выраженного существительным-именем собственным, формой указательного или личного местоимения?

Хотя подобное удвоение отмечено в примере:

t'o ɫndr'ej n'ee ž'if, tə d'ɛdunu žɛ i ž'if tə!?,

более обычными следует признать случаи с его отсутствием:

b'ojkɫ b'ešə fəf k'ɔštɫɫɫ. r'ekuxɫ, čɛ v'an'u sɛ i už'enəl.

Аккузатив

1.3.2.1.: Имеется ли аккузативная форма имен существительных собственных, терминов родства и вообще одушевленных существительных (в т.ч. названий животных) мужского рода?

Несомненная форма аккузатива существительных м.р. отмечена в очень незначительном числе примеров:

i rɫzd'avɫɫɫ zɫ sət'ek vl'asɫ, zɫ zdr'avə nɫ dɔb'itɫkɫ, x'ɔ.

*d'edl nə p'ovn'ε... kəkv'o dl p'ovn'ε od d'edlg'o [gl] dl tək'ovl?
'a pəg dr'ug'iti xi pudbər'alə, m'aik'ε i t'εtkl...*

Гораздо более обычно употребление в этой функции формы номинатива:

*i s'etn'ε žε r'uklš p'op tl dl nłpr'avə młslusv'et mu v'ikət fəf
k'čštłtl n'ovl.*

*'aml p'ak tr'εvl dl p'itłt n'ai nłpr'eš st'arətə, m'aik'εtl i t'εtkutu.
g'a oğrad'iš n'ovl k'čštl i dl fl'ezəš p'črvu, tug'avl žε pur'uklš
łd'in st'ar čəl'ek, dl i n'e mn'ogu st'ar, 'aml dl i ut p'čłnl
k'čštl, dl n'emł ut səm'eįstvunu umr'el čəl'ek. 'idə p'or'uklį
čəl'ekłł!*

k'atł v'ečer' sl'ušłm m'aįsturəs.

1.3.2.2.: Имеется ли аккузативная форма имен женского рода?

Подобной формы не отмечено, ср.:

*'aml p'ak tr'εvl dl p'itłt n'ai nłpr'eš st'arətə, m'aik'εtl i t'εtkutu.
žε sl'ožet vud'č m'alku, ut s'ir'εnə m'alku. t'o b'e práč'el kn'igłtl.*

1.3.2.3.: Возможно ли выражение прямого объекта предложной конструкцией? Употребляются ли такие конструкции только с именами собственными, терминами родства или вообще с одушевленными существительными?

—

1.3.2.4.: Возможно ли выражение прямого объекта формой номинатива существительного без предлогов?

Редкие случаи выражения прямого объекта формой номинатива местоимения или существительного (тематическое вынесение прямого объекта) зафиксированы в следующих примерах:

t'o gɔ i błxt'al t'εtku mu.

łm t'o, gɔ n'emłšə błšt'atł, n'emłše gɔ.

t'o b'e n'e str'ax n'egu ut m'ečk'i, ud v'čłk'uvi, i ut sv'in'εtə...

*łd'in čəl'ek, łg'a gu i str'ax i łg'a gu i į'et, ml'ogu r'abutə
m'ožə dl st'orə.*

1.3.2.5.: Удваивается ли прямой объект, выраженный определенной формой существительного?

Удвоение прямого объекта, выраженного существительным в определенной форме, возможно:

*v'ig'eγ go ořč'er'ēn fəv bə'ir'ēn. ot r'anə go bər'ot š'εpλvəno
b'ilə, dλ i sl'əncətu ne izgr'enu. i g'i zatv'ar'et ufc'etə.*

zg'a təf'ek'ēn m'ečkλnλ go i nλs'ədnλλ.

m'ojetλ b'abl je prət'iskλšə mur'avλ.,

но не обязательно:

*b'abl gl'ədl dəc'atλ. j'ε p'itλm kumš'ijesa. t'ərnλ i nλ l'of i
nλr'aməl təf'ek'ēn.*

č'o'ēn nλp'əl'n'ux səs s'enu.

В случае определения существительного-прямого объекта указательным местоимением удвоение также может иметь место:

'amλ t'i nə zn'aeš l'i je λs'al pr'ikλskλ?,

но может и отсутствовать: *z'əmi λs'al č'ergλ, s'in!*

1.3.2.6.: Удваивается ли прямой объект, выраженный именем собственным, в конструкциях с указательными частицами?

Подобное удвоение документируется примером: *j'ε gu p'etr'u!*

1.3.2.7.: Удваивается ли прямой объект, выраженный именем собственным, в конструкциях с вопросительными наречиями?

Подобного удвоения не отмечено, ср.:

kλd'e i t'enu? - nλ stuǰ'an v'ikλmə t'enu.

1.3.2.8.: Имеются ли окаменевшие выражения, в которых объект, выраженный определенной формой существительного, не удваивается?

Отсутствие удвоения прямого объекта в устойчивых выражениях документируется примером:

zb'irλǰ sə ust'atλ!

1.3.2.9.: Имеются ли случаи удвоения объекта, выраженного неопределенной формой существительного?

Отмечено незначительное число примеров удвоения прямого объекта, выраженного существительным в неопределенной форме, при постановке его в препозицию относительно глагола:

*i svar'enu j'εc'e gu v'ərzvət, s λd'in kun'ez gu prəd'upč'et, i gu
v'ərzvət nλ λdn'ə f'urkλ.*

m'alku d'ek'ε ž'ivu dλ go izgur'i, dλ gu st'orə nλ p'epəl.,

в том числе и при определении существительного неопределенным или обобщительным местоимением:

n'ekaf m'əž go nəpr'av'et nɫ žən'a, tɫ 'uš dɫ rəd'i d'ek'ε...
s'ičk'i svət'i xi p'az'et, tə p'az'et svət'iiti.

Следует отметить, однако, что и в этих случаях более обычно отсутствие удвоения:

c'al žəv'ok' sət mən'ɔɫ vəf l'εč'enije.

1.3.2.10.: Имеются ли случаи удвоения объекта, выраженного неопределенной формой существительного с неопределенными местоимениями *некий, один*?

Случаев удвоения объекта, выраженного неопределенной формой существительного с числительным и неопределенным артиклем *лд'in*, не отмечено, ср.:

d'adux n'emu εd'in' k'ibr'it. лд'in b'ɔɫɣarin i x'odəl k'atɫ d'en' nɫ l'of i k'atɫ d'en' nɫx'odəl лд'in i'elən.

zɫ ɫs'ajε r'abuta t'i tr'εvɫ dɫ p'itɫš лд'in kɫ'ug'ir. i t'o tug'avɫ nɫx'odɫ лд'n'ɔ žən'a.,

в то время как удвоение существительного с неопределенным местоимением *n'ekaf* возможно:

n'ekaf m'əž go nəpr'av'et nɫ žən'a, tɫ 'uš dɫ rəd'i d'ek'ε...

1.3.2.11.: Имеются ли случаи удвоения объекта, выраженного неопределенной формой существительного с количественными наречиями *несколько, (не)много*?

Подобных случаев удвоения не отмечено, ср.: *i 'aku 'imɫ x'ubɫvə n'ekulku k'on'ε, tug'avɫ žε sε nɫdb'εɣvɫ, kutr'i k'on' i n'aj b'ɔrs.*

1.3.2.12.: Удваивается или нет прямой объект в конструкциях типа мак. *Сə мијам раце, лице / Си ги мијам рацете. Си го мијам лицето?*

Случаев удвоения прямого объекта в подобных конструкциях не отмечено, ср.: *žε sə m'iije rɫk'isə. žε sə m'iije 'obrɫzəs.*

1.3.2.13.: Прямым или инструментальным объектом действия является имя существительное в конструкциях типа мак. *Фрла пушка, пиштоли. Свири гајда. Око трепна. Кошот го наполни слама. Да ги напојат добиците вода. Сə покапав млеко. Го посејавме полето пченица?*

В подобных конструкциях имя существительное часто является прямым объектом глагольного действия:

f'ɔrl'em p'uškɫɫɫ. č'ukɫ t'ɔpɫn'εs. fs'ičk'i sε sɫb'ir'emə, gust'uvɫmi sε, p'εjet, igr'ajet, g'ajdə sv'ir'et. лд'n'i sε nɫp'ivɫ, dr'ugi p'očvɫd g'ajdɫɫɫ sv'irə, pej'ɔt. i xi pul'ivɫ vud'ɔ tɫ sɫ m'okrə.,

хотя отмечены и соответствующие инструментальные конструкции:
'i-i sə sv'irka c'alu l'etu s kav'al'en i pas'e guv'ɔdɫɫ.

1.3.2.14.: Удваивается ли объект, обозначающий средство передвижения, при глаголе передвижения?

Прямой объект при глаголе *ǰ'exnə* „сесть верхом“ не удваивается, несмотря на определенность существительного:

tug'avɫ ǰ'exnɫ k'onətə.

i ǰ'exnə grəb'ačən i x'odə tug'avɫ pu n'ivɫɫ.,

ср. с наличием удвоения прямого объекта при глаголе *ǰ'azdə* „ехать верхом“: *i x'odəli sɫ, tɫ sɫ rask'arvɫə k'onə fəf xl'evɫ, dɫ gu ǰ'azdə k'on'en, dɫ gu f'iri. tr'evɫ dɫ k'arɫ mn'ogu s'ilnu k'on'en, d'enu gɔ ǰ'azdə, zɫ dɫ isprəv'arə fs'ičkinə.*

1.3.2.15.: Зависит ли наличие или отсутствие удвоения объекта от порядка слов в предложении?

Очевидно, что вынесение прямого объекта в препозицию относительно глагола обычно влечет за собой появление местоименного удвоения (в том числе и неопределенной формы существительного, ср. 1.3.2.9.):

zg'a təf'ek'en m'ečkɫɫ gɔ i nɫs'ɔdnɫɫ.

n'i n'ašətə sl'ivi xi k'arɫxɫə prə p'ix'k'e.,

но тем не менее не отменяет факультативности такой репризы:

k'up'ux ɫd'in šɫǰ'ek č'ɔrɫɫ i ǰed'in təft'ičən. təft'ičəniǰen b'ɔržə sk'ɔsɫ, 'a pək č'ɔrniǰes si gu n'oš'e i dɔ dn'es'k'e.

1.3.2.16.: Каким образом разрешается двусмысленность субъектно-объектных отношений в предложениях типа рус. *Ребенка укусила собака / Ребенок укусил собаку*, болг. *Детето го (дополнение) ухапало куче (подлежащее). Зайчето го грабна орел?*

При нейтральном порядке слов подлежащее находится в препозиции относительно сказуемого:

k'uč'e i ux'apəɫɔ d'ek'eno. kɫrɫg'uǰ f'anɫ z'aekɫɫ.

При вынесении прямого дополнения в препозицию во избежание двусмысленности субъектно-объектных отношений оно обычно удваивается формой личного местоимения:

z'aekən gɔ f'anɫ kɫrɫg'uǰ. d'ek'eno gɔ i ux'apəɫɔ k'uč'e.

1.3.2.17.: Имеются ли объектные конструкции с партитивным значением?

В говоре обычны объектные конструкции с предлогом *ot*, имеющие партитивное значение:

z'ɔx sə ut xl'ebɫs, 'ilə uč'ɔkɫx sə ut xl'ebɫs. ɔč'ɔkəx sə ot p'itɫɫ.

*s'ǝrbnax ut v'inusu. že sl'ožet vud'ǝ m'alku, ut s'ir'enə m'alku...
 nǝp'itǝ v'oda, zn'ačə, n'eku i up'ital vud'atǝ, t'i jε n'osəš, i
 n'eku jε i sr'ešnəl, i t'i jε i nǝp'il, up'ital i ut vud'atǝ.
 fəv gr'oban f'ǝrl'emə p'ǝrs', ut pǝrst'ǝn f'ǝrl'emə fəv gr'oban.
 j'ε ud ǝpov'a tu sε nə s'etǝm. kəkv'o dǝ p'ovn'ε ǝd d'edǝg'o [gǝ]
 dǝ tǝk'ovǝ?*

1.3.2.18.: Отмечается ли двойной аккузатив при глаголе *учить*?

По всей видимости, построения с двумя прямыми дополнениями при данном глаголе избегаются и вместо второго из них, обозначающего предмет обучения, ремесло и под., предпочитается *дл*-конструкция:

*»x'o, dǝ nǝl'č'im d'askalkǝsǝ, v'ikǝ, dǝ l'ek'ovǝ.«
 pǝk t'a kult'urnǝ žǝn'a, nǝl'č'ilə sǝ jε dǝ brud'irǝ.*

1.3.2.19.: Отмечается ли двойной аккузатив при глаголе *наполнить*?

Построения с двумя прямыми дополнениями при данном глаголе избегаются, ср.:

*j'ε nǝp'ǝl'n'ux č'ol'en sǝs s'enu.,
 хотя такие конструкции отмечены, например, при глаголе *pul'ivǝ*:
 i xi pul'ivǝt vud'ǝ tǝ sǝ m'okrə.*

1.3.2.20.: Отмечается ли двойной аккузатив при глаголе *напоить*?

Построения с двумя прямыми дополнениями при данном глаголе избегаются, ср.:

»ole, dǝ l'i žε umr'e p'opǝ ǝzg'a, čε n'ego nǝpu'i sǝz g'as!«

1.3.2.21.: Аккузатив или генитив существительного употребляется в качестве объекта при глаголах *смотреть*, *видеть*, *слушать*, *желать*, *просить*, *жалеть*, *ждать*, *следить* („оберегать“), *знать*, *спрашивать*?

Генитив при данных глаголах не употребляется.

1.3.2.22.: Аккузативом или локативом при предлоге типа рус. *в* управляют глаголы движения и местонахождения?

Локатив при предлоге *vǝf* не употребляется; ср. управление глаголов движения (перемещения):

*z'imnu vr'em'e i x'odǝl vǝf kr'ǝstevič, pl'ovdisku ǝdn'o s'elu. tr'evǝ
 dǝ ǝdnəs'eš p'ag z'av'ēs nǝ svət'a bugur'odǝsǝ vǝf č'ǝrkvǝtǝ.
 toǝ'avǝ gu t'ur'et f p'ešt'ǝ.,
 и местонахождения:*

gu'em'ina i ust'anala da žav'ei vaf s'elu. n'ašasa at'uvla vaf šar'oka l'aka 'imat k'ošt, v z'imno vr'emie sag'ot. i vaf pr'ustan v'iklaš: »i'elata ta da z'omatā za m'ečkata, za m'ečk'inu zdr'avə!«. ...i gu pak'ot vaf tav'.

1.3.2.23.: Аккузативом или инструменталом при предлогах типа рус. *над, под, перед, за, между* управляют глаголы движения и местонахождения?

Инструментал при подобных предлогах не отмечен ни при глаголах местонахождения:

t'o sad'eša faf šk'olata na čan'v zld m'en. ud v'vnkla pud n'ekva čar'ešl, pud n'ekva sl'ivla, tug'avla praklad'i i'egancinu, zap'alə tu sv'ešč'icana. t'e nld n'az žav'ejet.,

ни при глаголах движения (перемещения), ср.:

i nlvərv'el pod ldn'v sl'ivla. i xi nkv'ašet f ldn'v x'arkumla, ta xi t'ur'et pud ld'in trənd'afəl. i mə d'adoxla dv'a xl'erčetla pud m'išnəsl.

1.3.2.24.: Какой падеж или предложная конструкция употребляется в случае типа рус. *В ту ночь (день, утро, вечер) шел дождь*, серб. *Оне ноћи (дан, јутро, вече) / Ону ноћ падала је кишa?*

Формы косвенных падежей в подобных случаях не отмечены, ср.:

s'ajē n'oš i lat'elu udv'vnkla. i n'oje d'en' nə r'abutiš, stu'iš, kl-k'oftu i da e d'en'.

Датив

1.3.3.1.: Имеется ли форма датива существительных имен собственных и нарицательных одушевленных м.р.?

Во всем корпусе материала отмечен лишь один пример датива одушевленного существительного м.р.:

ta str'iku t'ogu b'e naš'ol k'uk'un'e, i i'e gu zln'esux na d'edla, udn'esuy gu d'edumu da sə sv'ivla cəg'arə, ta da m'u se sv'etnə upraš' uč'inə.

Также отмечен лишь один пример датива существительного ж.р. в определенной форме:

t'al še t'urə kr'avənoxi l'ogun'.

1.3.3.2.: Употребляется ли в значении датива конструкция *на* + общий падеж?

Аналитическая конструкция с предлогом *на* является в говоре основным средством выражения косвенного объекта (значения датива):

r'ekux na ofč'er'ɛn, čɛ 'imɫ x'ublɔvə 'ofcə. kɫk'ɔf ɫɫmɫg'an žə prəv'odəš na tv'ojeɲ m'ɔš? z'anəsə na čəl'ekɫɫ x'l'ɛp! kɫk'ɔf ɫɫmɫg'an žɛ prəv'odəš na m'aik'ɛ tə? rɫzg'el'i im'otɫ na sənɫv'eti i na z'ɔk'uv'itə.

1.3.3.3.: Возможно ли выражение косвенного объекта существительным или местоимением в именительном падеже?

Подобные образования (тематическое вынесение косвенного объекта) зафиксированы в следующих примерах:

'as sət na g'el'a mi k'əščɫɫɫ.

k'oj k'olkutu 'ofcə mu sɫ ukr'alə.

i tug'avɫ zɫv'anɫd dɫ jɛd'ɔt dɫ piɫ'ɔt, nəv'estɫɫɫ xi dɫd'ɔt ɫp'ašɫɫɫ dɫ jɛd'e.

1.3.3.4.: Удваивается ли косвенный объект, выраженный определенной формой существительного?

Удвоение подобного объекта редко:

i dəc'atɫ na'okulu igr'aɫɛt, nɫr'ičɛt mə, n'ɛštu xmə pudɫr'ɛvɫ bɫšt'atɫ na dəc'atɫ,

ср. также: *ɫdn'ɔ šəš'ɛncə rɫk'iɫɫ si mu sl'ožuxmə na m'oje drug'ar'.*

Отсутствие же удвоения косвенного объекта, выраженного определенной формой существительного, гораздо обычнее:

mɫ'ogu p'ɔt sɫm k'azvɫɫɫ na mɫž'ɔs, nəm'oj ɫt'ej dɫ pr'avəš!

t'eje ɔt str'unɫ pr'av'ɛxɫ kič'il'k'i, i m'oməti xi d'avɫxɫ na jɛrg'ɛnitə.

1.3.3.5.: Отмечается ли удвоение косвенного объекта в случаях типа мак. Эгей. *На татко му му рече. И рече на мајка џ?*

Подобные образования не отмечены.

1.3.3.6.: Имеются ли случаи удвоения объекта, выраженного неопределенной формой существительного с неопределенными местоимениями типа *некий, один?*

Случаев подобного удвоения не отмечено, ср.:

i go d'avaxa na n'ekoj, na n'ekoj odv'anka, na n'ekaf čov'eg go d'avaxa za b'oga. na č'erkva da gu dad'at na n'ekuj b'edan čuv'eg da sa gu zak'olə. tuv'a xl'epče, gu dad'eš na n'ekuj čuv'ek.

i še ust'av'et na n'ekva b'edna vdov'ička, n'ema tək'onaka, səz dəč'ica, ust'av'et i gu. p'ak na n'ekva nəv'esta m'ožə da st'ora mag'ə da nə m'ožə da sə rud'i.

adn'oš se sam k'arala na n'ekulku dəc'a, 'otə sa se zbər'alə na dv'orən.

asov'a k'azax na ad'in komš'ije. na ad'in komš'ije asov'a go k'azax.

1.3.3.7.: Имеются ли случаи удвоения объекта, выраженного неопределенной формой существительного?

Подобное удвоение отмечается редко: *na b'aba xi st'analu l'ošu.*

1.3.3.8.: Имеются ли случаи местоименного удвоения предложных конструкций?

Случаев удвоения, предусмотренных программой, не отмечено.

1.3.3.9.: Зависит ли наличие или отсутствие удвоения косвенного объекта от порядка слов в предложении?

Зависимости наличия удвоения от порядка слов не установлено.

1.3.3.10.: Датив или аккузатив существительного употребляется в качестве объекта при глаголах *служить, помогать, лгать, верить*?

По всей видимости, данные глаголы могут управлять как аккузативом объекта:

ta 'imam i'e pr'avnučeta at'uf, ta l'oškita xi l'ožəm fs'eklavu. s'id gl'adən nə v'eruvə i zdr'av b'olan nə v'eruvə.,

так и *на*-конструкцией (дативом):

v'an'u nə v'eruvə na b'aba cv'eta, i b'aba cv'eta nə v'eruvə na v'an'ε.

ud rud'a n'ekva d'ojdə, səstr'a lə, l'el'e lə, č'iče lə, n'ekva ud rud'a d'ojdə, pum'aga na rud'il'kata i k'opə b'εb'enu.

1.3.3.11.: Управление глагола *приготовить (кому / для кого)*?

Глаголы со значением „приготовить (для кого-либо)“ управляют в говоре конструкцией с предлогом *za*:

as'aje pladn'inə i zgud'enə za m'oitə br'ak'ε.

n'i gɔ k'azvɔmɔ r'ubl sɔg'a dr'exinɔ d'enɔ sɔ prɔg'otv'ɛnɔ zɔ mɔm'ičɛnu. fs'ɛk sɔ prɔg'otvɔ plr'i dɔ 'imɔ zɔ survɔk'arɔtɔ.

1.3.3.12.: Управление глагола *приготовить* (на обед / к обеду)?

Глаголы со значением „приготовить (к чему-либо)“ управляют в говоре конструкцией с предлогом *zɔ*:

ɔsɔv'a m'ɔsɔ i zɔg'otv'ɛnɔ zɔ plɔdn'inɔ. t'ɛ sɔ prɔg'otvɔlɔ zɔ j'ɛg'ɛnɔ t'amɔ...

i sɛ prɔg'otv'ɛ s'ičku, klkv'otu šɛ tr'ɛvɔ zɔ k'olɔdɔ. tɔg'avɔ sɛ m'elɔ dɔ sɛ prɔg'otvɔ zɔ z'imɔnɔ brɔšn'o.

1.3.3.13.: Управление глагола *возвращаться*?

В предусмотренном программой контексте отмечена конструкция с предлогом *nɔx*:

v'ɔrnɔlu sɛ i nɔx t'ɛtkɔ mu. ɔnɔv'a d'ɛk'ɛ si dušl'o nɔx t'ɛtkɔ mu.

Ср. также: *i t'ɛ ut'amɔ b'ɛž dɔ xi n'ɛmɔ, i v'ek'i nɔ s'ɔ v'ɔrnɔlɔ nɔx k'ɔštɔnɔ.*

1.3.3.14.: Датив или предложная конструкция (какая именно) употребляется в значении „сесть на коня“?

Глагол *j'ɛxnɔ* управляет прямым объектом (см. также 1.3.2.14.):

tug'avɔ j'ɛxnɔt k'onɔtɔ.

1.3.3.15.: Отмечается ли дативное управление в конструкции со значением „встретиться кому-то“?

Отмечен лишь прямопереходный глагол *sr'ɔšnɔ, sr'ɛšnɔ* со значением „встретить“, ср.:

tug'avɔ pudmɔn'olu mɔm'ičɛnc'inu, p'ak sr'ɔšnɔlu b'abɔ m'ɛsɔ.

tug'avɔ sɔ vɔrv'ɛlu, vɔrv'ɛlu mɔm'ičɛnc'inu, sr'ɔšnɔlu, sr'ɔšnɔlu k'umčɔ v'ɔlčɔ. t'a gu sr'ɔšnɔlɔ.

sr'ɛšnɔl jɛ i bɔšt'a mɔ.

Инструментал

1.3.4.1.: Имеется ли падежная форма инструментала (в том числе в оканемевших оборотах)?

В говоре имеются петрифицированные и адвербиализованные формы инструментала типа *l'ɛžɔšk'om*:

s'ɔdnalɔ i k'ɔrstumn'ogi. vɫs'il g'el'atɫ, zəšt'otu b'e ɔd g'el'a r'odum. r'ɔdum sɫ sɛ nɫ r'ɔt nɫr'ed'ilə. mən'ɔl səm p'ɔk'um prəs šər'okɫ l'ɔkɫ.

1.3.4.2.: Какой конструкцией выражается значение субъекта действия в пассивных причастных конструкциях? С помощью каких предлогов?

Значение субъекта действия в пассиве выражается конструкцией с предлогом *ɔt* (см. 6.3.).

1.3.4.3.: Употребляется ли именительный падеж существительных в функции обстоятельства образа действия?

В контекстах, предусмотренных программой, возможно употребление номинатива с нерасчлененным значением субъекта и обстоятельства образа действия, как это представлено в примере:

mɫɫl'ičkɫɫ sə smə zbər'alə kr'avətə pɔ jɛdn'a kr'avəčkɫ.

Введение предлога *nɫ* в подобных случаях изменяет значение конструкции на целевое:

t'ɔrnɫi sə smə n'ekulku d'ušə i smə ɔtəšl'i nɫ kump'anije. nɫ n'ekɔj smə ɔtəšl'i, dɫ gɔ rɫzbər'eš, čə nɫ g'ostə, zn'ačə, nɔv'a sɛ rɫzb'irɫ, ɔtəšl'i smə nɫ kump'anije.

1.3.4.4.: Аккузатив или инструментал употребляется в значении „наполнять что-либо чем-либо“?

Глагол *nɫp'ɔlnə* управляет как прямым объектом:

tə v'ərzəš ɛdn'ɔ kuf'ɔ səs vəž'e, i tək'a nɫd'olu m'ušnəš nəz bun'ar'ɛn, i nɫp'ɔlnəš vud'ɔ, i izm'ɔknəš jɛ nɫg'orə.,

так и инструментальной конструкцией с предлогом *səs*:

t'ɔ nɫp'ɔlnə vr'u ž'obətə nɫ pɫntɫ'onətə səs l'ešnəsə.

1.3.4.5.: Аккузатив или инструментал употребляется в значении падежа средства?

В значении падежа средства обычна инструментальная конструкция с предлогом *səs*: *m'ɔrdɫm səs rɫk'ɔsɫ. m'ɔrdɫm s p'ɔrstəs. žɛ m'axnɫ sɫs v'endrɫsɫ. j'ɛ tr'ɛpnɫx səs uk'otu.,*

однако некоторые глаголы могут (в том числе и факультативно) управлять прямым объектом:

v'odɫ xi nɫl'ivɫ. i xi pul'ivɫ vud'ɔ tɫ sɫ m'okrə.

i z'ɔ, v'ikɫ, dɫ vr'ešt'i kɫtu j'er'e, i dɫ mə m'axɫ rɫk'itə...

При подчеркивании произвольности действия какой-либо части тела человека предпочитают, однако, конструкции типа:

нл лн'ојѐ čəl'ek igr'aјet oč'inə katə нл č'erk. tr'epnalu mi uk'otu.

1.3.4.6.: Как выражаются значения типа рус. *Заболеть тяжелой болезнью*, мак. Эгей. *Бозатиот си разболја тешка болка. Си радувале ногу и гулем радус?*

Для выражения подобных значений употребляется конструкция с предлогом *ot*:

tug'avл tu сл се razbul'elə ufc'etə ud лdn'ə b'ol'kе. i gu uvul'n'avлt, št'otu се razbul'el ud b'əbr'ecə.

1.3.4.7.: Как выражается значение „стрелять из ружья“?

Данное значение выражается прямообъектной конструкцией *f'ɔrl'em p'uškлsl*.

1.3.4.8.: Управление глагола *пахнуть*?

Глагол *mər'išə* управляет конструкцией с предлогом *нл*:

mər'išə нл v'osak. pək j'ε zлmər'isl лs'eј dл v'ig'ε, mər'išə li нл z'em'ε, nəl'i ləž'elл fəv zəm'ɔнл.

1.3.4.9.: Как передается значение „делать что-либо руками, вручную“?

Среди способов передачи данного значения в говоре следует отметить наречие *r'əčnu*: *r'əčnu si gu m'εs'εxtə.*,

адвербиализованную конструкцию *n'arлkl*, *нл rлk'a: нл rлk'a z gu m'εs'εxtə.*,

предложную конструкцию *n'a-rəcə: i gə ž'ɔнлxtə, i gə sm'eləš...*
нл n'a-rəcə t'eј səs s'ɔrpə si gə ž'ɔнлxtə нл n'a-rəcə.,

и, наконец, инструментальную конструкцию с предлогом *səs*: *тлk'a fəf kurət'a xi m'εs'εxtə s rлc'etə.*

1.3.4.10.: Аккузатив или инструментал употребляется при глаголах *назначить*, *считать*?

При подобных глаголах инструментал не употребляется (см. 12.2.4.):

n'egu t'ur'uxл dər'ektur нл g'imn'azijetл.

t'ur'uxл gu katə dлr'ektɔr нл g'imn'azijetл.

1.3.4.11.: Беспредложный инструментал или предложная конструкция употребляется в инструментальном значении?

Аналитическая конструкция с предлогом *səs*, *s* является в говоре основным средством выражения значения инструментала:

*ǰ'e k'opam səs m'otukl. tug'avl lg'a dl gu b'orklš səs tuč'ilkl se
b'orkl. f'anəš str'ok, up'ənəš ls'eǰ səs rak'otl edn'o.
tug'af ln'aǰe žən'a že mən'e dl npr'orskl ufc'enə səs ln'aǰe v'odl
zl dl sl zdr'avǰi i ž'ivǰi i dl d'avl ml'ogu ml'eku.
v'utərnu st'anəš n'aǰ npr'eš tə izl'ezəš dl se ǰm'iiš səs r'osl.
um'ivl se n'aǰ npr'et səs v'odl i slp'un'.
ldn'o f'il'e si səm nam'azlxl xl'ep səs m'aslu i udg'orə səm
t'urəlx ldn'ǰ lz'iclx m'et.*

Ср., однако, также прямообъектные конструкции типа:
nl kr'əz gu strəž'e p'oplx kus'ičklxl i m'iru gu m'ažə.

1.3.4.12.: Как выражается значение „ослепнуть глазами“?

Данное значение выражается аналитической конструкцией с предлогом *səs*: *u'cur'ev'exmə səs oč'isə.*

1.3.4.13.: Беспредложный инструментал или предложная конструкция употребляется в социативном (и сопроводительном) значении?

Аналитическая конструкция с предлогом *səs* является в говоре основным средством выражения социативного значения:

*tug'avl sə x'odələ səs k'onə dl tuv'ar'et r'ublxnl. i sl utəšl'i səs
nəv'estlx nlx pl'ovdəf dl žəv'eǰet. ǰ'e kug'atu sām st'anlx m'omč'e,
t'ə səm x'odəl səs ufc'etə v belom'oriǰetu.,*

в котором может присутствовать больший или меньший оттенок значения взаимовозвратности (см. 6.3.5.4.):

*ǰ'e gəlč'ex səs m'aǰk'e. pr'imer ld'in v'an'u blab'anuf, t'e sə sl
xl'esvxlə səs n'eguvlxl žən'a, g'aləli sə sə.
i sə p'očnlə dl žəv'eǰet səs m'omč'enu, dəc'a se rud'ili i tək'a
nl'atlx.*

1.3.4.14.: Как выражается значение „делать что-либо с чем-либо“?

Глагол *pr'avə* „делать что-либо с чем-либо“ требует двух дополнений - прямого и косвенного: *i n'ištu mu nə pr'av'et, kv'o dl mu pr'av'et.*

Глагол *pr'avə* „делать что-либо чем-либо“ требует предикативного дополнения: *s'etn'e gu pr'avl uv'en, kr'otlg br'av gu isk'arlx.*

Глагол *st'orə* „превратить что-либо во что-либо“ требует дополнения с предлогом *nl*:

*m'alku d'ek'e ž'ivu dl gǰ izgur'i, dl gu st'orə nl p'epəl. i xi
st'orəš tlk'a ln'eǰe nl k'itki.*

1.3.4.15.: Беспредложный инструментал, генитив или предложная конструкция употребляется в значении причины?

В причинном значении употребляется конструкция с предлогом *ot*:
pɔ vr'ɛm'ɛ nɔ vujn'atɔ l'ud'etə um'irɔxɔ ud gl'ak' i ud b'oləstə.
ɔdn'i um'irat ɔd gl'ag', dr'ugi čə i tɔk'o, nɔpr'atɔ pr'itə.
ɔs'oje čəl'ɛk i umr'el 'odgləg'ɛ.

1.3.4.16.: Беспредложный инструментал, генитив или предложная конструкция употребляется в значении средства?

В значении средства употребляется конструкция с предлогом *ot*:
ɔs'oje čəl'ɛk žuv'e s'amɔ ut kr'ag'enu.

1.3.4.17.: Беспредложный инструментал или предложная конструкция употребляется в конструкциях типа рус. *торговать овцами, расплатиться деньгами, пахнуть цветами, блевать кровью, расстаться с кем-либо, напиться воды / водой*; мак. Эгей. *Μυ σα јагнила машко јагне?*

Большое число вышеперечисленных глаголов управляет конструкцией с предлогом *səs*:

n'i tɔrg'uvamə səs ufc'etə. plɔt'il səm səs pr'i. nɔpr'il səm se səs v'odɔ.

Глагол *k'ɔlnɔ sɔ* требует дополнения с предлогом *fəf*:
k'ɔlnɔ sɔ fəf m'oje žəv'ok'!

1.3.4.18.: Беспредложный инструментал или предложная конструкция употребляется в конструкциях типа мак. *toj fortil so edno dorvo i je umal dolu oprana?*

Глагол *f'ɔrlə* „бросить“ прямопереходный:

nɔ jurd'anɔv den' f'ɔrl'et k'ərstɔ.

i f'ɔrl'eš mɔ pər'icə nɔ jord'anuv den'.

g'a d'ui ɔs'ej sr'eštu v'etər'en žɛ f'ɔrl'ež ž'itɔnɔ. fəv gr'obɔn f'ɔrl'emə p'ɔrs'.

tug'avɔ mɔ i r'ukɔɔɔ: »ɔs'ile-e, f'ɔrlə p'ojesɔ!«. tɔg'avɔ gu f'ɔrləl ɔnɔv'a j'ɛr'et'ištənu i ut'am s'etn'ɛ ne duš'ɔl nɔ plz'ar'.

При возвратном глаголе *zɔf'ɔrl'uvɔ se* „бросаться“ обычна инструментальная конструкция с предлогом *səs*:

nəm'oj se zɔf'ɔrl'uvɔ səs k'amənə!

1.3.4.19.: Может ли значение „сотнями“, „тысячами“ выражаться предложной конструкцией с предлогом *sɔ*?

Подобной конструкции не отмечено.

1.3.4.20.: Как выражается значение „двоем“, „втроем“?

Такие и сходные собирательные количественные значения выражаются количественными числительными в определенной форме:

dv'e dāšter'icə, ldn'otl b'e d'okturkl, ldn'otl b'e uč'itelkl, umr'exl xi i dv'etə. tə n'eguvə vn'uč'etl dv'e nɔ s'əštɔtl d'atɔ i dv'etə se rud'ixl.,

или лично-мужскими числительными, также в определенной форме:

n'i x'oguxmə s'amɔ dv'amɔtl f šər'okl l'əkl tɔ se zɔp'isɔxmə. t'ə zɔp'ov'a v'ikɔt p'es'eckl nāv'estɔ i p'es'eckə st'arec, 'amɔ i dvɔm'inɔnɔ sɔ m'ɔski.

Генитив

1.3.5.1.: Имеется ли особая падежная форма генитива?

В говоре отмечена особая падежная форма генитива-локатива мн.ч., употребляющаяся в ограниченном числе предложных конструкций, например, с предлогом *u*:

u uz'unč'ex 'imɔ məž'ɔ, 'ilə u p'etr'ufč'ex 'imɔ məž'ɔ.,

однако употребление этой формы факультативно, ср.:

u uz'unufsk'ini 'imɔ kr'amulɔ.

При других предлогах особой падежной формы генитива-локатива не отмечено:

od 'ujkufč'itə 'imɔ p'ismɔ. du r'ajčusk'inə im'ɛ kr'ušɔ.

1.3.5.2.: Употребляется ли генитив в значении падежа объекта при отрицании?

Генитив в значении падежа объекта при отрицании не отмечен, ср.:

'am žɛ tu rəč'eš: nəm'oj z'imɔ m'ojes im'ot! t'i si 'imɔš im'ot, r'abotɔ sə n'ego, pək m'ojes im'ot nəm'oj mə go z'imɔ!

1.3.5.3.: Употребляется ли генитив в значении падежа объекта в контекстах типа рус.

Одолжить нож / ножа. Купить муку / муки на пироги. Ты купил дом / дома?

Генитив в значении падежа объекта в указанных контекстах не отмечен, ср.: *k'upəl si sɔm k'ɔštɔ.*

Партигитивное значение может быть выражено лексически:

k'upəlɔ sə sɔm m'alkɔ br'ašnɔ dɔ sə sv'ar'ɛ klč'em'ak.,

а также конструкцией с предлогом *ot* (см. 1.3.2.17.):

žɛ sl'ožet vud'ɔ m'alku, ut s'ir'enə m'alku...

1.3.5.4.: Генитив без предлога или генитив с предлогом типа мак. од употребляется в качестве падежа прямого объекта при глаголах *бояться, избавиться* („отделаться“), *избегать, беречься, отречься, отпасть* („перестать подчиняться“)?

При указанных глаголах и соответствующих им безличных предикативах употребляется конструкция с предлогом *ot*:

br'an'ε sa od b'abl cv'εtl, n'pr'im'ier se p'azəš od l't'oje, i n'i mu v'ikl'mə br'an'ε se.

m'en mε ne str'ax ot k'uml l'isl, nə m'ə i str'ax! str'ax mə e od b'abl cv'εtl.

1.3.5.5.: Употребляется ли родительный лишительный?

В значении родительного лишительного отмечается либо конструкция с предлогом *ot*: *t'o z'ə ud m'en z'ərnū.*,

либо датив (*nl*-конструкция):

dərž'avl'tl 'iskl dl nə z'ətmə ž'itunu. d'oјduxl vuјn'ici i nl n'as z'əxl k'on'ε.

1.3.5.6.: Генитив без предлога или аккузатив с предлогом *na* употребляется в качестве падежа прямого объекта при глаголах *вспоминать, забыть, ждать*?

Указанные глаголы управляют прямым объектом:

vn'uč'εl'tl z'ab'or'ixl t'εxn'tl b'abl. pək i'ε səm z'abur'il'l ml'ogu r'abutə. g'a f'ukn'lə, ust'avələ, z'abur'ilə i i'εg'ivu i p'iivu, g'a f'ukn'lə k'omu k'ad'etə v'ig'et 'očə.

i t'a gu č'ekl. z'emat m'um'ič'enu b'ez dl č'ekl sv'adb'l'l.

1.3.5.7.: Какой падеж употребляется в конструкциях типа рус. *Моей сестры / мою сестру это не касается*, серб. *Моје сестре / мојој сестри се то ништа не тиче*?

Соответствующая конструкция в говоре требует прямого объекта:

ln'εje kr'amolə m'oјenl s'εstrl je nə z'ls'εgl.

1.3.5.8.: Какой падеж употребляется в конструкции типа рус. *Ему больше жаль сестры / сестру, чем жены / жену*, серб. *Жалије му сестре него жене / сестру него жену*?

В соответствующей конструкции в говоре отмечен предлог *za*:

nl ln'oje č'al'ek i umr'εl s'εstr'l i žən'atl, 'al'l n'emu i p'o b'alnə za s'εstr'l'l otk'olkutu za žən'anl.

1.3.5.9.: Управление глагола *быть* в конструкции типа рус. *Кому / кого эта книга*, алб. *I kujt është ky libër.*

В данной конструкции в посессивном значении употребляется либо

синтетический датив: *k'omu i ls'aјe kn'igla?*, либо *нл*-конструкция (как с формой номинатива, так и с формой аккузатива местоимения):
»нл k'oјі ls'aјe kn'igla« zn'ačə, k'omu i ls'aјe kn'igla.
нл k'ogu i ls'aјe kn'igla?

1.3.5.10.: Управление глагола *быть* в конструкции типа рус. *И он (из) нашей компании.*
 В указанной конструкции отмечен предлог *от*:
i ls'oјe čəl'ek i ud n'ašəsl kump'aniјe.

1.3.5.11.: Управление глагола *быть* в конструкции со значением „ему *x* лет“?
 В указанной конструкции отмечен предлог *нл*:
m'arku i b'il нл tr'i gud'inə, лг'a i bəl'a sv'et'ovnlтл vujn'a.
pək k'očen i нл лdn'ə god'inл, нл dv'e god'inə v'ek'i k'oč st'avл
kuzləm'ə.

Локатив

1.3.6.1.: Имеется ли особая предложная форма локатива (в том числе в оканемевших оборотах)?

В говоре отмечена особая падежная форма генитива-локатива мн.ч., употребляющаяся в ограниченном числе предложных конструкций, например, с предлогом *и*:

и uz'unč'ex 'imл тэž'ə, 'ilə и p'etr'ufč'ex 'imл тэž'ə.,
 однако употребление этой формы факультативно, ср.:
и uz'unufsk'ini 'imл kr'amулл.

Петрифицированная форма локатива отмечена также в ряде наречий:
i dən'ε g'a 'idə səs ufc'enə i t'a 'idə tug'avл. nəšt'esk'ε l'etнл
d'əš. udg'orə. ud'olu.,

однако не во всех исторически возможных случаях, ср.:

нл zəm'əнл. f sr'ed'əнл. prəz d'en', prəz z'imлтл, prəz l'etutu.

Категория определенности

Морфология артикля

Полный и краткий артикль

1.4.1.1.1.: Есть ли различие полного и краткого определенного артикля? Обусловлено ли употребление полного и краткого артикля синтаксически?

–

1.4.1.1.2.: Полный или краткий артикль употребляется, если подлежащее - нарицательное существительное?

–

1.4.1.1.3.: Полный или краткий артикль употребляется, если подлежащее - кличка или прозвище?

–

1.4.1.1.4.: Полный или краткий артикль употребляется, если существительное - именное сказуемое?

–

Склонение артикля

1.4.1.2.1.: Имеет ли артикль форму аккузатива?

Редкая несомненная форма аккузатива (общего косвенного падежа) существительного м.р. в определенной форме отмечена в примере:

kəkv'o dɫ p'ovniɛ oð d'ɛdɫg'o [gɫ] dɫ tɫk'ovɫ?

1.4.1.2.2.: Имеет ли артикль форму датива?

Редкая несомненная форма датива существительного ж.р. в определенной форме отмечена в примере:

t'aɫ ʃɛ t'urə kr'avənoxi l'ɔgun'.

Значение артикля

Пространственные и временные значения артикля

1.4.2.1.1.: Имеется ли тройной определенный артикль? Имеет ли тройной определенный артикль пространственные значения?

В говоре имеется тройной определенный артикль с пространственным значением: *kn'iglasl, kn'iglatl, kn'iglanl*.

1.4.2.1.2.: Противоречат ли узусу конструкции: мак. *Дай ми ја книгава* 'Дай мне эту книгу' (противоречие заключается в том, что предмет уже находится в сфере досягаемости говорящего)? *На ти ја книгава* 'На вон ту книгу'?

Узуальны конструкции типа:

p'o pr'avilnu i dl k'ažəš, n'a tə kn'iglasl! zəšt'otu i p'o dl'ečə ut t'ep, l p'o bl'izu dɔ m'en.

d'ai mə kn'iglatl! p'odli mə kn'iglanl!

Напротив, конструкции, заключающие в себе указанное противоречие, избегаются:

d'ai mə kn'iglasl! zəšt'otu i bl'isku du men, i du v'as. p'o pr'avilnu i dl k'ažəš, n'a tə kn'iglasl!

»*лпѡв'а д'ек'есѡ*« *nə m'ožə, zəšt'otu t'i k'azvəš dl'ečə, pək*
»*лсѡв'а д'ек'есѡ*« *p'ak zn'ači bl'izu du t'ep.*

1.4.2.1.3.: Возможно ли употребление артикля одновременно с указательным местоимением?

Употребление артикля одновременно с указательным местоимением возможно:

'e, лпѡв'а д'ек'ену клкв'о i st'orəlu!

'a pək t'ejje v'oluvini, gul'emat t'ikvl im'alu, tl je izglb'ali.,

но обычнее конструкции без такого удвоения:

nə m'ogla dl 'osmər'e лсѡв'а д'ек'е.

nə m'ogla dl gɔ 'osmər'e d'ek'esɔ.

1.4.2.1.4.: Какие комбинации указательных местоимений и артикля возможны?

В говоре отмечены следующие комбинации указательных местоимений и артикля:

(s-s) *лсѡв'а д'ек'есѡ. лсѡв'а t'asɔtɔ.*

(t-n) *t'ejje v'oluvini.*

(n-n) лрѳв'а d'ek'ep. x'ublвu, 'амл č'ulə če vər'v'ot лн'ejе, če лн'ejе razb'ojnəc'inə. kəkv'o i лнѳв'а mur'əvлл, nə s'ə v'ižдл.

1.4.2.1.5.: Используются ли пространственные артикли с абстрактными существительными и какие именно?

Использование пространственного артикля с абстрактным существительным отмечено, в частности, в примере:

sl'edə mə lzg'a m'isalt'əs!

1.4.2.1.6.: Используются ли пространственные артикли во временном значении и какие именно?

Использование пространственного артикля во временном значении отмечено, в частности, в примерах:

»x'otə z'əmatə, səg'a, дл u bərək'eg' gəđ'inлл, зл zdr'avə дл smə i slj'b'ii i dub'itək!«. vr'em'esu se razvəl'i.

зл 'анл dn'ešnijez d'en' p'o r'adəsten ət nəv'estənsk'ijen.

1.4.2.1.7.: Используются ли артикли в повествовании для возбуждения иллюзии, будто действие развивается перед нашими глазами?

Подобное использование артикля отмечено в примерах:

'aku i up'ənlл tr'i p'otə č'enлл, slj'b'ijenл se i n'e ub'adəl.

m'en mə b'exл pə'r'ukллə нл лdn'ə sv'adbл, nəv'estллл b'e ət s'elə, 'a pəg z'ək'en r'abutə fəf km'etstvəpə.

1.4.2.1.8.: Возможна ли постпозиция указательного местоимения после существительного? В определенной или неопределенной форме выступает при этом существительное?

Подобных построений в говоре не отмечено, ср.:

n'i d'ojduxmə fəf лdn'o s'elū. s'elunu b'ešə v'ek'i лп'usnлtu.

Количественное значение артикля

1.4.2.2.1.: Может ли определенный артикль выражать количественную определенность, например, количественную исчерпанность объектов некоего множества?

Отсутствие определенного артикля может выражать количественную неопределенность, как видно из примеров:

s'el'enə ət g'el'a pəđbr'axл bərək'ek'ε i təžər'ek'ε (= n'ekvə s'el'enə ət g'el'a pəđbr'axл bərək'ek'ε).

i s'etnətə d'enə pлg dəx'odллə m'ugl'encə тл pr'osələ.

i čəpəl'arcə dɔx'odlɔx ɔt'am, t'ə i t'e se kuruld'isuvlɔx i im'exɔ se zɔ gr'aždɔnə, tɔ n'aj gul'emɔ blɔxen'icɔ st'avlɔšə, st'anuvlɔšə m'eždu čəpəl'arəti i šərukul'ɔčɛnə.,

в то время как все три (пространственных) артикля, напротив, могут указывать на количественную исчерпанность объектов множества:

s'el'enisə ɔd g'el'a pɔdbr'axɔ bəɔək'ek'e i təžjer'ek'e. s'el'enitə ɔd g'el'a pɔdbər'axɔ bəɔək'ek'e 'ilə təžər'ek'e. s'el'eninə ud g'el'a pɔdbr'axɔ bəɔək'ek'e i təžjer'ek'e.

Генерическое значение артикля

1.4.2.3.1.: Имеет ли определенный артикль генерализирующее (обобщающее) значение в предложениях родовой отнесенности?

Все три (пространств.) артикля могут иметь генерализирующее значение:

v'ɔrbɔtɔ g'alə vl'ažnətə m'ɛst'a. ufc'ɔtɔ i dum'ašnu žəv'otnu.

ufc'ɔsɔ i dum'ašnu žəv'otnu.

dərv'onu i rɔst'enije. ufc'ɔnɔ i dum'ašnu žəv'otnu.

1.4.2.3.2.: Обязательно ли употребление артикля в предложении ограниченно-обобщенной отнесенности (в том числе и во мн. ч.)?

Употребление артикля в подобных предложениях возможно:

pr'il'ɛpəs, lg'a pɔp'adnə nɔ sv'etlən'a, nə m'ožə dɔ f'ɔrkɔ. pr'il'ɛ-rən, lg'a pɔp'adnə nɔ s'ilnɔ sv'etlən'a, nə m'ožə dɔ f'ɔrkɔ.,

но факультативно:

pr'il'ɛp, lg'a pɔp'adnə nɔ sv'etlən'a, nə m'ožə dɔ f'ɔrkɔ.

1.4.2.3.3.: С артиклем или без него употребляется существительное человек в предложениях родовой отнесенности?

Употребление артикля в подобных предложениях возможно:

r'abutɔtɔ pr'avə ɔt čəl'ekɔn čəl'ek.

čəl'ekən, kutr'itu i ɔtəš'ɔl nɔ lɔ'oje sv'et, n'emɔ dɔ se v'ɔrnə.,

но факультативно:

lg'a čəl'ek 'idə nɔ lɔ'oje sv'et, n'emɔ dɔ se v'ɔrnə.

čəl'ek, kutr'itɔ i ɔtəš'ɔl nɔ lɔ'oje sv'et, n'emɔ dɔ se v'ɔrnə.

1.4.2.3.4.: С артиклем или без него употребляется существительное в родовом значении в риторических вопросах?

В риторических вопросах отмечено употребление существительного в

определенной форме: *mlg'ar'esu dub'itək li? zn'ači, mlg'ar'esu st'okl lə, v'ərši lə dl gu tɔv'ar'ež, dl k'aralš səs n'egu. 'iskl dl k'ažl, čə ni p'itl, t'o dəl'i v'ərši r'abutl k'aktu k'on'e. v'ərbasa d'ərvu li?*

Определенность существительных различных разрядов

Имена собственные

1.4.3.1.1.: Возможно ли употребление с артиклем имен собственных? Имеет ли форма с артиклем особый эмоциональный оттенок грубости, негодования, иронии, интимности? Какая форма употребляется при обращении?

Употребление имен собственных с артиклем в говоре возможно. Особых оттенков значения у таких форм не отмечено:

lɔv'n'a s'avusu i i'ecə x'ublɔvɔ. lɔv'n'a t'asutu nɔ mladən'i b'e i'ecə l'udu. lɔv'n'a t'asunu nɔ mladən'i b'e i'ecə l'udu. lɔv'n'a st'anasa izl'ezə i'ecə kr'otku d'ek'e.

1.4.3.1.2.: Возможно ли употребление артикля при имени собственном в значении указания на семью во мн. ч.?

В требуемом программой контексте отмечена неопределенная форма существительного:

n'i, p'etr'ufcə, pɔ ldn'ɔ ɔk'ɔ s'ol' ied'em.

Ср. также: *št'otɔ si smə k'or'eni t'ur'ufcə, n'i. tɔ tu v'ikɔxɔ... pɔ pr'ekɔr p'osr'ufcə.*

1.4.3.1.3.: С артиклем или без него употребляются клички и прозвища людей, образованные от существительных нарицательных? Какая форма употребляется при обращении?

Клички и прозвища употребляются как с артиклем:

kl'in ž'otɔtɔ. vas'il g'el'atɔ, zəšt'otɔ b'e ɔd g'el'a r'odum.,

так и без него: *vas'il mlčk'an'e.*

1.4.3.1.4.: Есть ли различие в значении определенной или неопределенной формы клички по месту жительства?

Для подобного заключения недостаточно фактического материала, ср.:

vas'il g'el'atɔ, zəšt'otɔ b'e ɔd g'el'a r'odum.

1.4.3.1.5.: С артиклем или без него употребляются клички животных?

В говоре возможно употребление кличек животных с артиклем:

лрѳв'а б'елѳусу ѝ'есѳ кр'отку дѳб'иѳе.

лрѳв'а с'ифѳуну и л'еву гуv'ѳду.

1.4.3.1.6.: С артиклем или без него употребляются имена собственные-названия рек, гор и т.д.?

Названия рек в говоре употребляются как с артиклем: *f nѳd'el'e b'ехтѳ нл ѳ'аѳесл. z'apѳrskлtл r'ek'a, pѳrl'itsкtл r'ek'a.*, так и без него: *ѳ'аѳе тѳн'овл прѳс ѳѳr'окл л'ѳкл. f nѳd'el'e b'ехтѳ нл ѳ'аѳе.*

1.4.3.1.7.: Есть ли категория топонимов (названий форм рельефа, вод, почв, местностей), употребляющихся только в членной форме и осознаваемых как собственные имена существительные?

Микротопонимы в говоре употребляются как в определенной, так и в неопределенной форме:

л'омл, бѳr'емѳ, ллѳž'икл, р'орѳнл, к'ик'езл, блѳ'исл.

'ornѳѳitu, gul'emлtл лvl'iѳл, sѳdl'otu, b'eliѳе k'amѳк, smл'ilskutu, kul'ackutu, st'arлtл блѳ'ѳ, gul'emлtл l'uv'adл, клrлž'oviѳе ѳuѳ'ur.

1.4.3.1.8.: Возможен ли переход существительных, которые обозначают единственные в своем роде места в пределах дома или населенного пункта, в имя собственное? Возможно ли его употребление без артикля?

По всей видимости, подобное употребление в говоре возможно:

s'let t'uj nѳ rлspr'av'eѳѳ, ѳе 'imл лdn'i guzd'iѳѳsk'i kul'ibѳ xi zuv'ѳt. 'e, t'e сл n'astrлnл ut s'elu, ut ѳѳr'окл л'ѳкл дѳ, 'амл ut s'elu, n'i z gu v'иклtѳ s'elu.,

но избегается:

n'i gl'ѳdлxтѳ прѳz m'ostлn нлx uѳ'ilѳѳtinu.

c'alijѳn gr'at se zbѳr'axл d'enu gul'emлnл p'ortл дл gl'ѳdлt c'ar'ѳn лg'a d'oѳdѳ. p'ortлtл se ѳtv'orѳ sѳz gul'emu tr'opлnѳ i fl'ezѳ c'ar'ѳn.

тлg'ar'ѳну t'o ѳе бѳl'o l'u kѳm'andvѳѳl'iѳѳtл: »ѳ'e žе se skr'iѳе zлd vrлt'асл!«.

1.4.3.1.9.: С артиклем или без него употребляются географические названия, имеющие собирательное значение?

Географические названия типа *bѳлѳm'oriѳе* употребляются с определенным артиклем: *t'oѳ x'odѳl vѳf bѳлѳm'oriѳetu.*

Термины родства

1.4.3.2.1.: С артиклем или без него употребляются термины родства *мать* и *отец*?

По всей видимости, в говоре предпочитается употребление неопределенных форм существительных-терминов родства *m'amл*, *m'ajk'ε* и *t'etku*, *t'ate*, *bɔb'ajkɔ* при обозначении говорящим своих родителей:

(*m'amл*) *x'ɔ*, *prud'ade* *лт'ɔnɔtɔ* *нл m'amл*, *prud'ade* *ɛdn'ɔ* *n'ivл... pɔ*
t'o *нл m'amл* *blšt'atл* *se* *b'ε* *ub'esɔl*.

(*m'ajk'ε*) *i'ε* *sлm* *pusl'ušлl* *m'ajk'ε*. *m'ajk'ε* *b'ešɔ* *rɔbutl'ivл*. *лg'a* *i*
č'ulл *m'ajk'ε* *лs'εje* *d'umɔ* *ud* *m'ajk'ε* *xi*, *tug'avл* *se* *i* *uv'er'ilл*, *čɔ*
m'ɔskɔ *d'ek'ε* *že* *rɔd'i*. *нл m'ajk'ε* *s'estрл*.

(*t'etku*) *t'etku* *r'abutɔ* *нл t'arl'ɔnл*. *t'etku* *b'esɔ* *b'olлn*. *нл t'etkl*
br'at. *лdn'ɔš* *t'etku* *gl* *e* *b'il* *m'omč'ε*, *тл* *x'odɔl* *нл* *pupr'elk'i*. *i*
t'etku *ut'am* *se* *upl'ašɔl*, *'oti* *b'il* *m'alku* *m'omč'ε*, *'ošte* *ne* *b'il* *x'odɔl*
vujn'ik. *i* *t'etku* *tərčəšk'um* *utəš'ɔl* *нлx* *t'ex*, *i* *d'edu* *gu* *pup'itлl...*

(*t'ate*) *t'ate* *si* *b'ešɔ* *uč'i'εl'*. *i* *t'ate* *se* *rлsp'usнл* *тлk'a*, *uspuku'i* *se*,
тл *ut'idɔ* *тл* *utv'orɔ*. *л* *p'ɔk* *t'ate* *b'ε* *нл* *r'abutл* *fɔv* *d'even*, *fs'ičku*
zn'aešɔ. *tug'avл* *t'ate* *v'ikл...* *i* *t'ate* *gu* *puzn'avлxл* *utt'amu* *тл* *mu*
pr'aštлxл.

(*bɔb'ajkɔ*) *'a* *pɔg* *bɔb'ajkɔ* *b'ε* *p'o* *mɔd'erɛn* *p'o* *s'etnəšnitɔ*
gud'inɔ...

Лексема *blšt'a* при обозначении говорящим своих родителей обычно употребляется в определенной форме:

...*лnɔv'a* *vr'εm'ε* *sлm* *rud'enл*, *prɔz* *vujn'atл* *blšt'atл* *e* *b'il* *нл*
vujn'ɔ. *'am* *t'o*, *gɔ* *n'emлšɔ* *blšt'atл*, *n'emлše* *gɔ*. *i* *blšt'atл* *s'etn'ε*
g'a *se* *rлz'ojdл* *v'ikл* *тлk'ovл...* *blšt'atл* *im'ε* *dr'ug* *br'at*. *лg'a* *i*
ut'išɔl *blšt'atл* *нл* *vujn'ɔ...*,

ср. также: *m'oje* *blšt'a* *b'ešɔ* *luvž'ije*. *m'ojl* *blšt'a* *puč'inлl* *fɔ*
vujn'atл.

При обозначении говорящим родителей других лиц возможно употребление неопределенной формы соответствующих существительных:

(*t'etku*) [*i* *t'ate* *se* *rлsp'usнл* *тлk'a...*] *i* *p'išɔ* *нл* *t'etkl* *p'et* *stut'in*
l'εvл, *fs'ek'i* *m'εsɔc*. *i* *tug'avл* *t'etku* *i* *m'ajk'ε* *v'ikлt*, *лsɔv'a* *že*, *лs'al*
kr'avл *že* *i* *нл* *t'ep*.

(*blšt'a*) *e* *tɔv'a* *xmɔ* *i* *bəl'o* *pl'evn'εtл* *нл* *d'adu*, *нл* *m'amɔn* *blšt'a*.

(*m'ajk'ε*) *i* *k'a* *je* *pl'esнлt*, *m'ajkл* *v'idɔ* *nɔ*, *t'etku* *v'idɔ* *nɔ*, *n'ikɔj*,
uts'urnлt *je*. *'a* *pɔg* *dr'ug'iti* *xi* *puɔbɔr'alɔ*, *m'ajk'ε* *i* *t'etkl...*,

но обычны и формы с артиклем:

(m'aik'e) 'amл p'ak tr'evл дл p'itлt n'aij nлpr'eš st'arətə, m'aik'etл i t'etkutu. tɔg'avл žе se ɔd'umлd, žе se tək'onлkл, i m'aik'evл i t'etkɔnu žе se zbər'ɔt, šе 'idлt jедn'inə u dr'ug'inə. 'amл b'abлnл i d'edunu žе jе n'ošet, nл m'omčenu m'aik'evл i t'etkunu.

(t'etku) tə st'arənə k'ojuu i t'etkunu, d'edunu žе 'idə дл pudr'ežə drəfč'etлnл. 'i pək m'aik'evл i bəšt'anл č'ekлt, i t'etkɔnu č'ekлt.

(bub'aikɔ) 'amл bub'aikɔnu f'anə j'egn'enu, t'ə čə m'aik'evл dɔnəs'e kand'ilnəcənл səs təm'enčək, tə čə zлp'alə sv'ešč'icл.

(bəšt'a) pə t'o nл m'amл bəšt'atл se b'e ub'esəl. [gr'obuvə] 'aku 'iskл дл si i zbər'e, nлpr'im'er, bəšt'anл л'am, m'aikл л'am, zb'irлt i nл лdn'o m'estɔ, m'esk'et i. t'oj ne im'alu kək'vosu dn'esk'e дл nə sl'ušet, k'ažə lə bəšt'atл, лsv'a mum'iče žе z'ɔməš, i t'o žə 'idi i žе gu z'ɔmə.

1.4.3.2.2.: Есть ли различия в значении определенных и неопределенных форм терминов родства в том смысле, что неопределенные обозначают своих, а определенные - чужих родственников?

По всей видимости, подобное различие в значении могут иметь формы некоторых существительных-названий родителей (ср. 1.4.3.2.1.). Различия в значении определенных и неопределенных форм других терминов родства в говоре не установлено:

žе 'idл nлy b'abl, kəm m'ojtл b'abl. žе 'idəm nлy b'abлtл, prə n'ašлtл b'abl, nл s'ičk'itə b'abl, zn'ačə, prə n'ašлtл b'abl. s'əštлtл, edn'ɔ i s'əštл b'abl.,
i smə ɔst'anлlə dv'e, br'at i j'ε. nл лndr'ej br'at 'imлšə.

1.4.3.2.3.: Определенная или неопределенная форма существительного *мать* употребляется в вульгарных или нецензурных выражениях?

В нецензурных выражениях отмечается определенная форма существительного *м'амл*:

tɔg'avл čəl'ekл se upl'ašəl, v'ikл: »'amл tu j'ebл m'amлtл, дл prəšt'avлš, [kəbлek'im] j'εr'ε sлm, v'ikл, nлš'ɔl«, - лm f'uknлl gu.

1.4.3.2.4.: Определенная или неопределенная форма имени употребляется при обозначении своего супруга, ребенка, брата, сестры?

В данном значении возможно употребление определенной формы существительного, обычно сопровождаемой краткой формой датива личного местоимения:

млž'ɔs mi j'εcə x'ubлf. млž'ɔn mi j'εcə x'ubлf. млž'ɔs, млž'ɔn i

maž'ə oʒnlač'ava edn'o i s'əštu za m'oje m'əš. na maž'ən mi s'estra. b'abata mi k'ina k'azvat., но также и без нее: *n'o 'otkak poč'ina maž'ə, n'ema lnlk'iva r'abotə.*

В то же время отмечено и употребление терминов родства в неопределенной форме с краткой формой датива личного местоимения:

gl'edala go n'ašətə, m'ajka mi i č'ičla mə. i ut'idə səstr'a mi..., ср. также: *napr'imer, m'ajka mi s'utrən us'obenu l'etnu vr'em'e...*

1.4.3.2.5.: Имеет ли определенная форма значение „своего“ родственника?

Значение „своего“ родственника может иметь как неопределенная (см. 1.4.3.2.1.):

že 'ida nly b'aba. i vəčer'ən že se zbər'ət vr'u rudn'inə n'i, l'e'e, č'iče, 'učina, vr'u se zber'em. že 'idəm na g'ostə u str'ikuvu.

je səm k'ərsk'ena na m'oita b'aba, na bašt'a mə na m'ajkata.,

так и определенная форма существительного-термина родства, сопровождаемая краткой формой датива личного местоимения:

b'abata mi k'ina k'azvat.

1.4.3.2.6.: Употребляется ли артикль при существительном - названии близкого родственника в ед. ч., определенном краткой формой личного местоимения?

По всей видимости, употребление артикля при существительном-названии близкого родственника, определенном краткой формой датива личного местоимения, в говоре избегается:

(m'ajk'e) m'ajka mi i bašt'a mə si sa oð z'aivitə oð jedn'a mal'a. že 'idal t'etku mu i m'ajk'e mu da se zglč'ət səs rud'it'elinə na mum'ičenu kug'a da 'idal da je v'og'et. t'a o't'idə nax m'ajk'e xi.

(t'etku) 'e, v'iš, t'etku tə vərv'i. tə da v'ig'et t'exnənə m'ajk'e xi i t'etku xi i dr'ugi na m'omčenu m'ajk'e mu i t'etku mu že v'ig'et če se g'al'ed dvam'inana. na t'etka m'ajk'e mu b'e ječə rabutl'iva.

(bašt'a) sr'ešnal je i bašt'a mə, i mn'ogu mu se xar'esala. i bašt'a mə go n'eməšə, koğ'ato se je ož'en'ux. i s'etn'e mə zapl'ašuvəšə kug'atu se ož'en'ux, k'ag že v'ig'e bašt'a mə. bašt'a mə fpr'əgnə dv'ama v'ola i ur'e, k'ara, s ur'alu. bašt'a mə b'ešə d'ulg'erən, 'aku razb'iraž, d'esə strui'ə. ut'idə bašt'a mə na vuin'ə. bašt'a mə puč'ina ml'at. tə mə n'ištu dr'ugu nə k'aza bašt'a mə, 'ama, na lno'va mə k'aza. us'obennu bašt'a nə, t'o pəg b'e, mn'ogu b'e mərakl'ije za fs'ičku.

(другие названия) *səstr'a mə. br'at mə. i lku bašt'a mə poč'inat - oð br'at mu t'ərs'e.*

ср. также: *səg'a, s'inko, t'i l'u v'idəš, če i br'at tə vərvi sl'et t'ebə, že dɔvəd'e ni dr'uga nəv'esta.*,
хотя оно и возможно: *b'abata mi k'ina k'azvat.*

1.4.3.2.7.: Обязателен ли артикль при существительном - названии близкого родственника во мн.ч., определенном краткой формой личного местоимения?

Для подобного заключения недостаточно фактического материала, ср.:
dv'etə dəštər'i mə sa, dɔx'odət dəštər'itə mə v'iguvət...

Следует обратить внимание на употребление при таких существительных во мн.ч. посессивных конструкций и притяжательных местоимений:

na m'ojeŋ br'at d'ɔštər'itə sa i'ecə rɫbutl'ivə.
n'ašətə m'aiki, bəšt'itə x'og'exa na plaz'ar fɫf šər'okl l'əkl.

1.4.3.2.8.: С артиклем или без употребляются субстантивированные прилагательные мн.ч. со значением существительных - названий родства?

Подобные субстантивированные прилагательные отмечены в материалах без определенного артикля:

d'eduvə žəv'ei na d'olnije kr'ai na s'elutu. že 'idəm na g'ostə u str'ikuv'i.

Разные семантические группы существительных

1.4.3.3.1.: С артиклем или без употребляются существительные, обозначающие лица по месту их жительства?

Возможно употребление подобных существительных как с артиклем:

g'elč'enəni sa gul'emə zəvž'ecə.,

так и без него:

g'elč'enə sa gul'emə zəvž'ecə.

i s'etnətə d'enə plg dɔx'odlələ m'ugl'encə tɫ pr'osələ.

i čəpəl'arcə dɔx'odlɫa ɔt'am, t'ə i t'e se kuruld'isuvɫɫa i im'exa se zɫ gr'aždɫnə, tɫ n'ai gul'emə bɫxten'icɫ st'avɫšə, st'anuvɫšə m'eždu čəpəl'arəti i šərukul'ɔč'enə.

1.4.3.3.2.: Возможно ли употребление названий животных, действующих в сказках, без артикля?

По всей видимости, в говоре предпочитается употребление таких существительных с определенным артиклем:

am'an, br'atko št'ərko, mu i rəkl'a m'ečkətə.

n'aj s'etn'e se ispr'avəl i'ežə, i t'o i rək'əl n'ekvu.

g'a se v'ornalə m'ajčəsalə, v'ornalə se i dōbr'e, nə i'ə i f'analə k'umə l'isalə.

n'aj ud'olu mlg'ar'enu, tə čə tōg'avə nə mlg'ar'enu se puk'ačəlu, i k'uče 'iməlu, i'e isprəp'usnəx k'učetu, tug'avə k'učenu bəl'o st'əpəlu nə mlg'ar'enu, tə čə nə mlg'ar'enu, nə k'učenu k'ok'enu, tə čə tōg'avə pət'elən n'aj udg'or.

Тем не менее, отмечены примеры опущения артикля при названиях животных-героев сказок:

i'ežən se i puk'ačəl nə mlg'ar'e.

g'a utəšl'a nə pu r'eklənə, p'uknələ, pək t'o up'ənal k'amin'en, i t'al x'o! p'adnələ i se ud'avələ k'umə l'isə.

1.4.3.3.3.: Обязателен ли артикль при существительных - названиях частей тела?

По всей видимости, употребление артикля при существительных-названиях частей тела в предусмотренных программой контекстах обязательно:

že jəd'eš tuj'egə pu glav'ətə!

žən'atə i z'ələ gl'avn'etə f rak'ətə. əs'ajə z'ələ č'otrətə f rak'ətə. ž'ənə se sə s'ərpvəi s pəlm'ark'i, nə l'evətə r'əkə se dərž'i pəlm'ark'etə. f'anəl s'ičku də f'ər'l'e kək'v'otə f'anə f rak'itə.,

ср., однако: *i ən'ej n'aj m'alk'inə kutr'inə sə, vr'u že mən'əd že mu l'ubət r'əkə i že gu prušt'avət.*

1.4.3.3.4.: Обязателен ли артикль при существительном - названии части тела в ед.ч., определенном краткой формой личного местоимения?

По всей видимости, употребление артикля при таких существительных обязательно:

k'aktu i z'ələ d'ek'etu i kətu nə i'er'e glav'ətə mu i odr'ezlələ.

Синтаксические условия употребления артикля

Подлежащее

1.4.4.1.1.: Обязательно ли употребление артикля при существительном - подлежащем при служебном глаголе *быть*, которому приписывается черта, качество или свойство?

Употребление артикля в подобных случаях обязательно:

v'inusu i l'utu. vɔd'ɔsl i gur'ɔštɐ. kaf'ɔsl i ɡɔrč'ivɐ. r'ekɐsl i šər'okɐ.

k'ɔštɐnɐ tu i j'esɐ x'ubɐvɐ.

за исключением случаев, когда подлежащее выражено терминами родства типа *m'aijk'e* и *t'etku*:

m'aijk'e b'e nɐdɐr'enɐ. t'etku b'esɐ b'olɐn.

1.4.4.1.2.: С артиклем или без употребляется существительное - подлежащее при глаголах со значением „выглядеть“, „оказаться“?

Употребление артикля в подобных случаях обязательно:

d'ek'etu se ɡl'ɔdɐ š'en'. nɐč'alnɐkɐ sɐ izl'ezɐ x'ubɐf. r'abutɐsl mi sl ɡl'ɔdɐ m'ɔčnɐ.

1.4.4.1.3. С артиклем или без употребляется существительное - подлежащее при глаголах со значением „называться“?

Употребление артикля в подобных случаях обязательно:

ɡuspud'inɐ se v'ikɐ ivɐn'of. ɡuspud'inɐn se v'ikɐ ivɐn'of.

r'ekɐsl se zuv'e šərɔkɔl'ɔskɐ. mɔm'ičetu se zuv'e mɐrgɐr'itɐ.

за исключением случаев, когда подлежащее выражено терминами родства типа *m'aijk'e* и *t'etku*:

t'etku se zuv'e pɐrv'an.

1.4.4.1.4.: С артиклем или без употребляются существительные - названия явлений природы (град, дождь, иней, роса, снег) в функции подлежащих личных глаголов?

В данной функции отмечено употребление существительного в неопределенной форме:

sn'ek se s'ipɐ nɐ pɐrt'alɐ. n'i tu v'ikɐmɐ nɐ s'ilɐn d'ɔš - lət'i kɐtu iz vɐdr'o, d'ɔš lət'i. ɡr'ɐm ɡɐrm'i.

1.4.4.1.5.: С артиклем или без употребляется существительное - подлежащее при связочном глаголе *быть*, обозначающее понятие, которое определяется через предикативное определение и его пояснения (включая и подчиненные предложения)?

Нет сведений. Ср., однако:

čɐ uv'enɐ nɐč'ukɐn, pɐrv'it, pɐk k'očɐn i nɐ lɐdn'ɔ ɡɔd'inɐ.

1.4.4.1.6.: С артиклем или без употребляется существительное - подлежащее при глаголе *называться*, определяемое именной частью сказуемого?

Нет сведений.

1.4.4.1.7.: С артиклем или без употребляются существительные в приветствиях, благословлениях?

В приветствиях и благословлениях отмечено употребление существительных как с артиклем:

da ti ž'ivl čal'ett'o! da ti sə ž'ivə t'etkutu, m'aij'etl, br'ak'etl, s'estratə! - i fəv v'ašət k'oštə g'ospug' da pəm'ognə!,

так и без него:

čast'itl və r'abutl!

1.4.4.1.8.: С артиклем или без употребляются существительные в поговорках?

В поговорках отмечено употребление существительных как с артиклем:

k'išlta i p'o l'ošl ot s'ušlta. ust'atl npr'av'et, ust'atl razv'al'et.,

так и без него:

žav'ok' s pr'i se ne kup'uvl. ud'av'en i zl sl'amkl se f'atl.

1.4.4.1.9.: С артиклем или без употребляется существительное - номинативное предложение или основная часть такого предложения?

По всей видимости, существительное-номинативное предложение употребляется в говоре без артикля: ...*k'omu klkv'otu se p'adne, i sm'ex.*

1.4.4.1.10.: С артиклем или без употребляется существительное - название предметов, изображенных на картине?

Нет сведений.

Именное сказуемое

1.4.4.2.1.: С артиклем или без употребляется существительное - предикативное определение в родовом употреблении?

В функции родового предикативного определения употребляется существительное в неопределенной форме:

lsov'a st'anlsl izl'ezə i'ecə kr'otku d'ek'e.

ufc'otl i dum'ašnu žav'otnu.

1.4.4.2.2.: С артиклем или без употребляется существительное - предикативное определение при глаголах со значением „выглядеть“, „казаться“, „оказываться“, „считаться“, „зваться“, „называться“?

В функции предикативного определения употребляется существительное в неопределенной форме.

1.4.4.2.3.: С артиклем или без употребляется существительное - предикативное определение при прямом дополнении глаголов типа *избрать, назначить, поставить?* В функции предикативного определения употребляется существительное в неопределенной форме:

n'egu t'ur'uxa dər'ektur na g'imn'azijeta. tog'ava 'imalu 'izburi, nlaznāč'ilə gu prātsəd'a'el na 'izburnu b'uru. nlaznāč'ixa tum'ičetu za uč'itel'k'e.

Прямое дополнение

1.4.4.3.1.: С артиклем или без употребляется существительное - прямое дополнение при предельных глаголах?

По всей видимости, при предельных глаголах существительное-прямое дополнение употребляется с артиклем:

dn'esk'e že obər'em i'ebalk'isə. dož'ənlaxmə t'arl'əsa. iz'edoxmə xl'ebəs.

1.4.4.3.2.: С артиклем или без употребляется существительное - прямое дополнение при предельных глаголах, обозначающих, что глагольное действие затрагивает все объекты или все количество данного вещества?

В данном случае отмечено употребление существительного в определенной форме: *obr'axmə i'ebalk'itə.*, причем информация об объеме действия может быть выражена и лексически: *obr'axmə vr'u i'ebalk'isə.*

1.4.4.3.3.: С артиклем или без употребляется существительное - прямое дополнение при глаголе *собрать?*

В данном случае отмечено употребление существительного как без артикля:

b'era k'itka. nabr'ax sə gr'ozdə. zb'irax s'enə. ž'itu zb'irax. cvet'a zb'iramə 'aku 'imə.

так и с определенным артиклем:

tug'ava s'ičk'i zb'irax k'ostətə, i xi n'os'exa ta i zar'avixa. i lg'a sv'əršə b'ekninu, dəc'ana tug'ava zb'irad grax'ən udd'olu kəd'enu i p'adnal i gu n'izet za g'erd'anə.

tug'ava p'oran p'ag zb'ira m'əsk'inə, ta 'idat f kaf'en'əna.

Ср. также: *'a prəz dən'ə xi smə zb'irələ an'eje cvet'a.*

1.4.4.3.4.: С артиклем или без употребляется существительное в объектных партитивных конструкциях?

В объектных партитивных конструкциях обычно употребление существительного в определенной форме:

z'ox sə ut xl'ebas, 'ilə uč'okax sə ut xl'ebas. oč'okax sə ot p'itlat. s'orbnax ut v'inusu.,

хотя встречаются и примеры без артикля:

že sl'ožet vud'ə m'alku, ut s'ir'enə m'alku...

В конструкциях без партитивного значения возможно употребление существительных без артикля: *z'ox sə xl'er.*

1.4.4.3.5.: Получает ли краткая форма датива возвратного местоимения обязательно притяжательное значение в конструкциях с определенной формой существительного типа болг. *Взemi си дрехи / Взemi дрехите си?*

По всей видимости, да:

z'omə sə dr'ipətə! zlk'ačəl sə təf'ek'e nл sl'ivlat. t'o sə z'ə š'erklal. p'ak лd'in st'arəc si zlg'ubal v'oluvitə.

1.4.4.3.6.: Возможны ли конструкции с краткой формой датива возвратного местоимения типа болг. *Набрахме си ягодите?*

В подобных конструкциях отмечено употребление существительных без определенного артикля: *нлbr'axmə sə j'agudə. nəbr'ax sə gr'ozdə.*

1.4.4.3.7.: С артиклем или без употребляется существительное - прямое дополнение личного глагола (нə) *имею* в значении „у меня есть“?

Отмечено употребление существительного в данной функции в неопределенной форме:

'imam kn'igi, zл kutr'itu mə p'itaxtə.

нл ux'otu 'imam 'obəcə. i n'ekui d'etu 'imat j'ebal'ki, kurd'isat i j'ebal'kinə. n'ašəsə лt'uvл vəf šər'okл l'əкл 'imat k'əštл, v z'imno vr'em'e səg'ət.

dəštər'i 'imam dv'e, s'in, vn'ucə, pr'avnuci 'imam. pəg dr'ugл p'o gul'emл d'əštər'e 'imam p'ak fəv d'ev'en.

1.4.4.3.8.: С артиклем или без употребляется существительное - прямое дополнение при безличном глаголе *иметься*, дублированное формой личного местоимения?

Отмечено употребление существительного в данной функции в определенной форме: *dəc'asл xi 'imл нл sn'imкл. i blašt'a mə go n'emлšə, koğ'atə se j'e ož'en'ux.*

1.4.4.3.9.: С артиклем или без употребляются абстрактные существительные типа рус. *время, возможность, надежда, нужда, основание, польза, смысл, спасение, сомнение* в качестве прямых дополнений глагола (*не*) *иметься*?

В подобных конструкциях употребляются существительные в неопределенной форме:

'iml n'uždɔ. 'iml vr'ɛm'ɛ. 'a pək 'iml r'azlɔkl ɔd dub'itɔk du dub'itɔk.

1.4.4.3.10.: С артиклем или без употребляются существительные - названия явлений природы (град, дождь, иней, роса, снег) в функции прямых дополнений безличных глаголов со значением „идти“, „падать“, „сыпаться“ и т.д.?

В подобной функции отмечено употребление существительных в неопределенной форме:

ml 'iml n'ekvl gud'inɔ, tl ne vl'ɛlu grad'uškɔ. t'i zn'aeš gr'ɔm d'esu gərm'i, i p'adɔ gr'ɔmuvə?

1.4.4.3.11.: С артиклем или без употребляется существительное - внутреннее дополнение однокоренного непереходного глагола?

По всей видимости, в большинстве случаев в функции внутреннего дополнения употребляется существительное в неопределенной форме:

d'en' dən'uvɔm, n'oš nəšt'uvɔm. z'iml zəm'uvɔm, l'ɛtə l'ɛt'uvɔm. v'eč'er'ɛ vəč'er'ɛm. x'ajdetə dəs'a dl vəč'er'ɛmə v'eč'er'ɛ!,

хотя отмечен и пример такого существительного с артиклем:

tl 'imɔm j'ɛ pr'avnučɛtl ɔt'uf, tl l'ɔšk'itə xi l'ɔžɔm fs'ekɔkvu.

1.4.4.3.12.: С артиклем или без употребляется существительное - прямое дополнение во фразеологических и устойчивых сочетаниях?

В устойчивых сочетаниях возможно как опущение артикля: *d'ojdə mə v'ek'i dɔ g'ušɔ.*, так и его употребление: *d'ojdə mə v'ek'i dɔ g'ušɔsɔ.*

Ср. также: *m'ije sə rɔk'isə. də sə r'eže n'oktəsə. t'o jɛ f'anɔ zɔ rɔk'ɔnɔ. m'omčɛtɔnɔ sɔ sɛ f'anɔlə zɔ rɔk'inə.*

Косвенное дополнение

1.4.4.4.1.: С артиклем или без употребляется существительное - косвенное дополнение при глаголе со значением „радоваться чему-либо“?

В говоре отмечено употребление подобного существительного в определенной форме: *i j'ɛ sɛ r'advɔm, nɔ dəs'atɔ sɛ r'advɔm.*

Несогласованное определение

1.4.4.5.1.: С артиклем или без употребляется существительное - несогласованное предложное определение с каким-либо из пространственных предлогов (*в, над, рядом с, за, вне, между, перед, через, при, напротив*) при определяемом в членной форме? По всей видимости, существительное в подобной функции употребляется с артиклем:

v'azlɪ vərɪx m'asɪsɪ ʃ'ɛsə i x'ublɪ.
dn'esk'ɛ ɔkɔs'ixmə l'uv'adɪɪ du r'ɛkɪɪ.

1.4.4.5.2.: С артиклем или без употребляется существительное в функции предложного несогласованного определения в сочетании с пространственными предлогами *от, вне?* По всей видимости, существительное в подобной функции употребляется с артиклем:

s'elunu utv'ɔdə bl'ir'en sɛ zuv'e g'ɛl'a.
st'olɪ zɪd vrɪt'anɪ i stroš'en. st'oləz zɪd vrɪt'asɪ i struš'en.

1.4.4.5.3.: С артиклем или без употребляется существительное в функции предложного несогласованного определения со значением принадлежности, в т.ч. в переносном значении?

Существительное-несогласованное предложное определение со значением принадлежности употребляется с артиклем:

f'anɪ ʃ'er'ɛ nɪ dv'orən nɪ k'ɔštɪɪ. grɪd'inɪsɪ nɪ m'oɪsɪ k'ɔštɪ.

В переносном значении подобное существительное употребляется без артикля вне зависимости от наличия артикля у определяемого члена предложения:

ɪn'aɪɛ 'imɪ 'oɔə nɪ s'ɔrnɪ. ut'idə sə s vərɪv'enətu nɪ vəlč'icɪ.

В случае, если речь идет о терминах родства, то определение сопровождается краткой формой датива личного местоимения:

t'o im'ɛ təb'ɛɪ'ɛk' nɪ m'aɪk'ɛ tu. t'o im'ɛ təb'ɛɪ'ɛk'ɛ nɪ m'aɪk'ɛ tu.

1.4.4.5.4.: С артиклем или без употребляется существительное в функции предложного несогласованного определения со значением качества?

В функции несогласованного определения со значением качества отмечены как существительные с артиклем:

šɛɪ'ɛkən nɪ p'isəni i p'o k'amɪɪɪ.,

так и существительные без него:

šɛɪ'ɛk nɪ p'isə. šuk'er'ɛ nɪ b'učk'i i p'o x'ublɪf.

1.4.4.5.5.: С артиклем или без употребляется существительное - несогласованное опеределение с предлогом *из*, обозначающее материал, из которого сделан предмет?

В данном случае отмечено отсутствие артикля:

d'ek'eso i n'apr'avəlu p'il'e o'd gl'inl.

1.4.4.5.6.: С артиклем или без употребляются существительные при предлоге *без* в функции определения?

В данном случае отмечено отсутствие артикля: *k'acɫ bəz d'ənu 'ilə k'acɫɫ bəz d'ənu. čəl'ek bəz i'um. n'ən'isami sɫ fəf st'aɪɫ bəz l'egl'a. p'ərvɫɫ nəd'el'e zɫ 'avgus nə št'eš v'ig'e k'əštɫ bəs p'ečɛnɔ.*

1.4.4.5.7.: Зависит ли понимание предложения „Сначала мы расселим детей без родителей: а) Сначала мы расселим сирот, б) Сначала мы расселим детей, потом родителей” от определенности / неопределенности существительного *родители*?

Отсутствие артикля при существительном *rod'itelə* в данном предложении приводит к пониманию его в смысле а):

že nastan'im n'ai n'apr'ež dəc'acɫ bez rod'itelə, d'a, sər'ačɛɫ.,
ср.: *ɫɫ adn'o vr'em'e um'irɫɫ m'aiiki bəz d'okturə.*

1.4.4.5.8.: С артиклем или без употребляются существительные в качестве количественных несогласованных определений?

В данном случае артикль не употребляется: *č'ešɫ v'odɫ. p'ɫč'ə m'əsu.*

Приложение

1.4.4.6.1.: С артиклем или без употребляется существительное - приложение, общее название населенного пункта или другого географического объекта?

В данном случае отмечено отсутствие артикля:

t'e sɫ p'r'avələ n'ekvɫ d'elbɫ. i sə ɔ krəst'ilə g'elɫ, s'elɔ g'el'a.

1.4.4.6.2.: С артиклем или без употребляется существительное - необособленное приложение в форме множественного числа, поясняющее имена существительные собственные?

Нет сведений.

1.4.4.6.3.: С артиклем или без употребляется существительное - приложение перед именем собственным, фамилией, обозначающее ученое звание, титул, офицерский военный чин, название родства и др. в ед.ч.?

В подобных случаях отмечено отсутствие артикля: *kərst'an k'exlǐ'ε. p'op andr'ej. pək ad'in pεv'εz b'ešə f č'erkvatl 'uǐku p'etər. im'al ad'in str'ikə vɫs'il... b'abl k'inl. i tug'avl b'abl m'artl sε jεd'oslɫ.*

1.4.4.6.4.: С артиклем или без употребляется существительное - приложение перед именем собственным, фамилией, обозначающее ученое звание, титул, офицерский военный чин, название родства и др. во мн.ч.?

Нет сведений.

Обстоятельство

1.4.4.7.1.: С артиклем или без употребляется существительное - обстоятельство места при глаголе *уходить* с предлогом *в*?

В данном случае отмечено употребление существительного с артиклем: *t'o ɔt'ide e t'ukl fəf r'ek'atl zɫ r'ibl.*

1.4.4.7.2.: С артиклем или без употребляется существительное с предлогом *на* в пространственно-целевом значении?

При употреблении существительного в конкретно-пространственном значении отмечено наличие артикля:

ɔt'iduxl nɫ bun'ar'εn. ut'idə nɫ l'uv'adɫɫ.,

который отсутствует в случае употребления существительного в абстрактно-целевом значении:

i puv'ikɫɫɫ gu tɫ ɔt'idə nɫ vuǐn'ɔ. žε 'idɫ nɫ x'oru. žε 'idɫ nɫ uč'iləštə. žε 'idə nɫ g'ɔbə, nɫ v'odɫ.,

а также в аналогичных конструкциях со значением местопребывания: *mlž'ɔ i nɫ r'abutɫ. d'εk'εnu i nɫ uč'iləštə.*

1.4.4.7.3.: С артиклем или без употребляется существительное в функции обстоятельства в сочетании с пространственными предлогами *от, вне*?

В приглагольном употреблении отмечены лишь наречия *ɔtv'ɔdə* и *ɔt'atək*:

t'am i, lɫg'a təč'e mt'ukl n'ašɫɫ r'ek'a, tə t'ukl ɔtv'ɔdə v der'etu im'ε vud'en'icɫ.

mt'am ɔt'atək f r'ek'atl 'imlšə ldn'ɔ vɔg'en'icɫ, 'amɫ t'aǐε r'oǐnɫɫɫ.

1.4.4.7.4.: С артиклем или без употребляется существительное, обозначающее деятельность или место деятельности, в конструкции *возвращаться с?*

В данной конструкции отмечено употребление существительного без артикля:

n'i č'eklxmә t'etku dл se v'ornә ud r'abutл.
...v'ornәm se ut č'orkvл.

1.4.4.7.5.: С артиклем или без употребляется существительное в конструкциях с двойными предлогами *от - к, от - до, из - в?*

В подобных конструкциях отмечено употребление существительного без артикля:

tug'avл st'avлd dәc'atл i x'og'et ut k'ōštл nл k'ōštл i surv'akлt.
'a pәk 'imл r'azlәkл oд dub'itәk du dub'itәk.
тл zл лs'a č'iče r'usл mi rлspr'av'elл, zn'ačә, ut kr'aj du kr'aj.

1.4.4.7.6.: С артиклем или без употребляются абстрактные существительные при глаголе с предлогом *в?*

В данной конструкции отмечено употребление существительного без артикля: *fl'izлm v gr'ex.*

1.4.4.7.7.: С артиклем или без употребляется существительное положение в конструкции *войти в чье-то положение* в значении „посочувствовать“?

Нет сведений.

1.4.4.7.8.: С артиклем или без употребляется существительное с предлогом *в, на* во временном значении?

В данном случае, например с предлогом *vәf*, возможно употребление существительных как с артиклем:

bl'aguv'ec i pr'aznәk fә vәl'idәn'skлtл guv'elкл.,

так и без него:

i tug'avл, nлpr'im'er, n'ašәsә лt'uvл vәf šәr'okл l'әкл 'imлt
k'ōštл, v z'imnә vr'em'e sәg'ot.

fәf i'uni m'есәc v nәč'alәtә pr'av'et pr'edәj.

1.4.4.7.9.: Есть ли различия в значении определенного и неопределенного существительного с предлогом *через* в функции обстоятельства времени?

Отмечено употребление определенных форм существительных с предлогом *prәs* в значении „в течение“: *prәs l'etutu d'enәti sл dl'әgi. prәz dәn'ә b'e i'ecә t'opлу. prәz dәn'әz b'e i'ecә t'opлу.*

Употребление неопределенных форм существительных с предлогом *prəs* зафиксировано в значении „через (день)“:

vud'ənl se prəm'ən'ε č'əstəš, prəz d'en', k'atɔ d'en', dɔ se nə fəvun'ɛvl m'aslunu.

1.4.4.7.10.: Встречаются ли конструкции с предлогом в течение типа болг. *Това се случи през войната. Това е станало през въстанието.*

Такие конструкции отмечены: ...*klad'e 'imɔ pupr'elkɔ prəz nəd'e'ɛnl.*

1.4.4.7.11.: С артиклем или нет употребляется отглагольное существительное как нераспространенное обстоятельство времени с предлогом?

В предусмотренных программой контекстах обычно употребление определенной формы отглагольного существительного с предлогом *səs*:
səs t'ərnɪvɔnətɪ zɔpl'akɔ. 'oštə səs fl'izɔnɪtu zɔf'anɔ dɔ se k'arɔ,
но возможна и неопределенная:

'i səs xv'ərɪ'ɛnə t'ε se nɔf'ərɪ'ɛt vəf vir'ən fəv r'ekɔnɔ.

1.4.4.7.12.: С артиклем или без употребляется отглагольное существительное как распространенное обстоятельство времени с предлогом?

В данном случае отмечено употребление существительного с артиклем:

səz dɔx'odɔnɪtu fəv grɔd'ə i zɔf'anɔ dɔ š'ətɔ.

mɔš'inɔtɔ se rɔzvɔl'i səz zɔf'atɔnɪtu nɔ r'abutɔ.

'oštə səs fl'izɔnɪtu vəf st'ajɛnɔ t'a se s'ɛtə, kɔkv'a i r'abutɔtɔ.

1.4.4.7.13.: С артиклем или без употребляется существительное - обстоятельство времени с предлогом *среди, посреди*?

В материалах представлена лишь конструкция:

ubr'alə xi sɔ nɔ d'en' plɔdn'inɔ.

1.4.4.7.14.: С артиклем или без употребляется существительное с предлогом *по* в функции обстоятельства образа действия?

При предлоге *spɔrɛk'* в функции обстоятельства образа действия отмечено существительное в определенной форме:

u n'as pusr'ɛštɔt spɔrɛg' dr'ipətə, 'a pək upr'atət spɔrɛt' ək'əlɔ.

1.4.4.7.15.: С артиклем или без употребляется существительное с предлогом *вопреки*?

В материалах не отмечено употребление лексемы *v'əprək* в функции предлога, ср.:

v'əprək čε smə bl'ε st'arə, n'i smə fs'ičku v'ig'uvɔlə, ub'ačə lɔm'ə...

Болгарский широколыкский говор

1.4.4.7.16.: С артиклем или без употребляется существительное с предлогом *по* в целевом значении *по делам*?

Нет сведений.

1.4.4.7.17.: С артиклем или без употребляется существительное - обстоятельство цели с предлогом *для*?

Существительное-обстоятельство цели с предлогом употребляется в неопределенной форме:

i že udnās'e i na mahl'ōna za zdr'avā. k'azva se š'eravu b'ilā, k'ormēt se ofc'etā, kr'avatā, žāv'otnatā za zdr'avā.

na il'indiŋ' vutarn'ōta l'd'in i'elān si dux'odāl sam'ičāk dā gu zak'o'ed za kurb'an'.

i rak'i'ijeta i gut'ova za p'ijena.

1.4.4.7.18.: С артиклем или без употребляется существительное - обстоятельство условия с предлогом *при* или *в случае*?

Нет сведений.

1.4.4.7.19.: С артиклем или без употребляется абстрактное существительное - обстоятельство причины с предлогом *от* или *по*?

В качестве обстоятельства причины с предлогом *от* абстрактное существительное употребляется в неопределенной форме:

i gu uvul'n'avat, št'otu se razbul'el ud b'abr'eca.

t'a na pugl'ōdna, i se razr'uka ut str'ax.

1.4.4.7.20.: Есть ли предпочтение к опущению артикля в предложных конструкциях?

Артикль в предложных конструкциях не опускается:

vāl'k'ōn č'eklšā pod i'elāna. lās'icāna se vart'i ukul d'upkāna. že 'idām nax k'upāštinu.,

в том числе и неопределенный:

na s'en'k'e pud ldn'ō i'ela sād'eha st'arcāna.

Неопределенный артикль

1.4.5.1.: Имеется ли неопределенный артикль?

В качестве неопределенного артикля функционирует числительное *l'd'in*:

tam'an' sam t'ōrnāla dā z'atvur'e l'n'eje kr'avā, i mā d'ōjda l'd'in

čal'ek. utk'ol'k'e adn'o m'omče i edn'o mom'iče sa p'aslə ufc'enə. kəkv'o 'ištəš od adn'o žən'a, lg'a je nə g'aləš?! kəkv'o 'ištəš od adn'o žən'a, d'enə je nə g'aləš?!

'iməšə sə st'arə b'abə, ku'itu n'ošəxə v'əln'ənə d'olnə dr'exi edn'i.,

четко противопоставленное в этом употреблении определенному артиклю и указательным местоимениям:

nə v'o i lə sr'am də 'ištətə əskv'o n'eštu ud ž'enəsə?!

nə v'o i lə sr'am, kəkv'o 'ištətə ud n'eje ž'enə?!

Кроме того, в говоре имеется особое неопределенное одушевленное местоимение *budn'o*:

tov'a i də mi budn'o k'azvəl, n'emə gə v'eruvəm.

nəpr'im'er, 'idəž prəv'odəž budn'o zə tək'ovə də je f'anə: »v'or f'anə, v'ikə, k'ucəslə 'ofcə!«.

'ilə kr'avənlə e fl'elə budn'omu v grad'inənlə...

...če budn'i pəč'ot n'eštu, budn'i n'e.

1.4.5.2.: Употребляется ли неопределенный артикль с существительным в родовом значении?

По всей видимости, употребление неопределенного артикля в родовом значении в говоре избегается: *zə čal'ek nije sr'am də r'abotə.*, при введении его в предложение соответствующая синтагма получает количественное значение:

zə ed'in čal'ek nije srəmut'a də r'abotə, če dr'ugije še stu'i, pək t'o še rəb'otə.

1.4.5.3.: Употребляется ли неопределенный артикль с вещественными существительными?

Подобное употребление отмечено в примерах:

rud'ilə b'e tər'l'ənlə adn'o r'oš, tə ml'ogu se glč'e zə n'eje.

ž'ənəm, ž'ənəm, ž'ənəm ed'in uv'es kr'otəčək, 'ilə pšən'icətlə nə se nəbud'e pu rək'isə.

1.4.5.4.: В какой форме употребляется существительное в значении неопределенной множественности - в неопределенной форме мн.ч. или в сочетании с квантитативом *некоторые*?

По всей видимости, предпочитается квантитатив:

i 'aku 'imət x'ubləvə n'ekulku k'on'e, tug'avə že se nədb'egvət, kutr'i k'on' i n'ai b'ors.

Разное

1.4.6.1.: Возможно ли образование степеней сравнения существительного?

Образование форм компаратива существительного отмечено в примерах:

лн'ојѣ i p'o јун'ак ѓт t'ер. лн'ојѣ i p'o m'aјstѓr ѓт t'ер.

лн'ојѣ i p'o m'aјstѓr ѓт вр'у.

Образование формы суперлатива существительного отмечено в примере:

лн'ојѣ i n'ai m'aјstѓr ѓд вр'у.

Ср. также: *pusəv'etuvlaxmi se səs n'ai b'aš l'ud'etə f s'elutu.*

1.4.6.2.: Отмечается ли унификация падежных форм номинатива, аккузатива неопред. и номинатива опред. (как в алб. гег.), где существительные типа *kali, guri, shati, deti, helli, bari, ari* не имеют форм без артикля (типа *kai, gur*)?

—

1.4.6.3.: Употребляются ли определенные формы существительных, обозначающих время года или суток, в качестве наречий?

Подобное употребление определенных форм существительных отмечается в примере:

z'imata sa fəf k'əštana, pək l'etnu vr'em'e x'og'et na plənən'ata.

Ср. с употреблением архаических форм типа *nəšt'esk'e l'etna d'əš.*

Местоимение

Категория рода

2.1.1.: Имеются ли родовые различия во мн. ч. личных местоимений?

Родовые противопоставления во мн.ч. личных местоимений нейтрализованы:

(м.р.) *'i səs xv'ər'l'ənə t'ε se naf'ər'l'et vəf vir'ən fəv r'ekana.*

(ж.р.) *лпѓv'a səm v'ig'uvlala, pək m'ečka səm ne v'ig'uvlala, t'ε sa dɔx'odələ i pu k'əštənə k'učeta sa ud'avələ. nə m'ožəm n'i da xi zn'aemə ku'i sa fs'ič'ki mag'osnəc'itə, t'ε se kr'ijet, s'inə.*

(ср.р.) *'aku 'oštə n'emad gal'ovnik i glav'en'ik, m'alk'i m'omčet'išta se zbər'ət 'okulu t'ex, i t'ε se l'u x'inkat i xmə puk'azuvat bružen'icənə, i t'ε xmi g'i ukrad'ət.*

2.1.2.: Имеет ли возвратное местоимение форму женского рода?

Возвратное местоимение не имеет морфологической категории рода.

В говоре отмечено местоимение (местоименное прилагательное) с возвратным значением *sam'ičək*:

ran'ix se sam'ičək. pər'ezal se i sam'ičək səs n'ožl.,

ср. *на il'indin' vutərn'otl ad'in i'elən si dux'odəl sam'ičək dl gu zlk'ol'ed zl kurb'an'. sam'ičək si izgərm'el təf'ek'e.*

имеющее форму женского рода:

ran'ila se səm sam'ičkl.,

ср. *i t'a z'imlala tət'r'atk'itə z'imlala, kn'ig'itə sam'ičkl, m'amla dl se uč'i, sam'a ut t'exnətə kn'ig'i.*

Отмечено также употребление возвратного местоимения ж.р. *sam'a*:

ran'ila se səm sam'a. pər'ezala se i sam'a.

2.1.3.: Имеет ли вопросительное одушевленное местоимение родовые различия?

Вопросительное одушевленное местоимение *k'oij* относится к лицам мужского пола: *k'oij lə'oijl m'əš?*,

хотя отмечаются и случаи нарушения этого правила:

k'oij ot məm'ičətala otəš'əl?

Вопросительное одушевленное местоимение *kutr'i* имеет формы всех трех родов:

(м.р.) *kutr'i lə'oijε m'əš?*

(ж.р.) *kutr'ə i lə'aije budl'ə? kutr'a e lə'aije žən'a? kutr'a od məm'ičətala e otəš'l'a?* (ср. 1.1.15.).

(ср.р.) *kutr'o e ləov'a d'ek'e? kutr'o на b'abl d'ek'e i n'ai x'ublavu?*

2.1.4.: Может ли вопросительное одушевленное местоимение согласовываться по роду при указании на лицо женского пола?

Несмотря на то, что в говоре отмечено употребление вопросительного одушевленного местоимения *k'oij* применительно к лицам женского пола:

k'oij ot məm'ičətala otəš'əl? i toğ'avl mn'ogu i se puzn'avl, k'oij k'ogu g'alə, k'oij kutr'a i nlp'ərskl... i k'oij du k'ogu igr'ai, 'e toğ'a b'əšə, zn'ačə, d'etu se k'azvl pzlrl'ək.,

основным средством выражения здесь является согласуемое по роду местоимение *kutr'ə, kutr'a* (ср. 1.1.15.):

kutr'ə i lə'aije budl'ə? kutr'a e lə'aije žən'a?

kutr'a od məm'ičətala e otəš'l'a?

2.1.5.: Относятся ли синтетические формы косвенных падежей вопросительного одушевленного местоимения *козо*, кому только к мужскому или ко всем родам?

Вопросительное одушевленное местоимение *k'oŋ* в формах косвенных падежей относится к лицам мужского пола:

v'ig'ex *ld'in* *čal'ek*. - *k'ogu v'ig'e?*

r'ekox *na* *ld'in* *čal'ek*. - *k'omu r'ečə?*

d'ažə 'aku v'idə n'ekuŋe tumč'e, če n'eml n'eguvlta gl'ovnəsl na xpr'onu, še pr'avi iks'ar'e dɔ 'idə dɔ jɛ tr'ɔsə f k'ɔštɔnl. »v'ɔrə, v'ikl, dɔ ɔp'ɔrskɔš, v'ikl, i dɔ xi k'ažəš ut k'ogu i«. i t'a: »ut k'ogu i?«.

Вопросительное одушевленное местоимение *kutr'i* в аналитических формах, выражающих значение форм косвенных падежей, согласуется по роду:

(м.р.) *v'ig'ex* *ld'in* *čal'ek*. - *kutr'i v'ig'e?* *r'ekox* *na* *ld'in* *čal'ek*. - *na* *kutr'i r'ečə?*

(ж.р.) *v'ig'ex* *ldn'ɔ žən'a*. - *kutr'a v'ig'e?* *r'ekux* *na* *ldn'ɔ žən'a*. - *na* *kutr'a r'ečə?*

(ср.р.) *v'ig'ex* *ldn'o d'ek'e*. - *kutr'o v'ig'e?* *r'ekox* *na* *ldn'o d'ek'e*. - *na* *kutr'o r'ečə?*

2.1.6.: Может ли вопросительное неодушевленное местоимение согласовываться по роду при указании на предметы, называемые существительными разных родов?

Вопросительное неодушевленное местоимение способностью согласовываться в данном употреблении не обладает:

klkv'o i slj'b'ijetl?

klkv'o i lɔm'ɔnl? klkv'o i mlj'a? klkv'o i sar'ɔ? klkv'o i lɔuv'a mur'ɔvɔnl, nə s'ə v'iždɔ.

klkv'o i tɔv'a?

2.1.7.: Употребляется ли личное местоимение среднего рода для указания на лицо с целью унижения данного лица?

Подобное употребление личного местоимения ср.р. в говоре возможно:

lɔɔv'a št'ɛlu dɔ m'i sɛ putsm'ivɔ! d'a, zɔ edn'ɔ žən'a sɛ k'azvɔ, kug'atu sɛ k'arɔt dv'e žən'i.,

хотя, видимо, обычнее соответствие рода местоимения полу лица:

'e, lɔ'aŋe lɔzɡ'a št'ɛlɔ dɔ mə sɛ putsm'ivɔ!

Категория числа

2.2.1.: Могут ли личные местоимения *мы* и *вы* употребляться в единичном значении в конструкциях типа рус. *мы с тобой, вы с ним / я и ты, ты и он*, болг. *ний с тебе*.

Употребление местоимения *n'i* в единичном значении в говоре отмечено:

*n'i s t'ep smə rudn'in*л, *rud'a smə*.,

но одновременно возможны и сочинительные конструкции типа:

*i'e i t'i smə rudn'in*л.

2.2.2.: Может ли местоимение *мы* употребляться для указания на говорящего в ед. ч.?

По-видимому, подобное употребление возможно: *v'əprək ĉe smə bl'e st'arə, n'i smə fs'iĉku v'ig'uvlə, ub'aĉə l'm'ɔ*..., но избегается: *'e, mn'ogu səm v'ig'uvləl tək'ivl kkv'otu t'ep*.

2.2.3.: Возможно ли соотнесение формы множественного числа местоимения с единичным объектом при вежливом обращении? В каком числе согласуются с местоимением определения и координируется сказуемое?

Для говора характерно отсутствие обращений к единичному лицу во 2 л. мн.ч., ср.:

»*p'ope, - t'oĭ tə v'ikl, - l'zg'a, t'i sə, v'ikl, p'ast'ir'e nл l's'eĭe l'udə, t'i sə ufĉ'er'e, x'ajdə zg'a n'ai n'apr'eš t'i!*«.

dər'ektɔrл x'og'e tл gu glub'evl[šə ĉ]. (zn'aēš kv'o tu v'ikl?). v'ikl tлk'ovl: »*e-eĭ, tv'oĭe xl'ep, v'ikl, l't'ukl nл kɔl'encətɔ. že gɔ b'utnəš, i že p'adnəš, i že si bəs l'ep. pək m'enə, v'ikl, xl'ebлs ɔt k'ozəsə!*«

i t'o se ub'ɔrnl: »*p'ope! 'otə se nə skr'iiž v bl'ir'ez dл te nə gl'ɔdлt l'ud'esə, v'ikl, 'am se ukurd'islл, v'ikl, l't'uf dл pr'avəš sr'am*«.

d'askale, fĉ'erл sə zəbur'il də mə dəd'ež dum'ašnu.

2.2.4.: Может ли вопросительное местоимение согласовываться по числу?

По всей видимости, соотнесение вопросительного одушевленного местоимения *k'oĭ* с множественным объектом избегается:

k'oĭ že 'idə nлx š'il'estлnл ĉ'ukl dл d'oĭdə fəf 'os'em ĉəs'ə!,

в то время как согласуемое местоимение *kutr'i* в таком употреблении отмечено:

kutr'itu že 'idлt nлx š'il'estлtл ĉ'ukl dл d'oĭdлt fəf 'os'em ĉəs'ə!

Ср., однако, возможность соотнесения отрицательного местоимения с множественным объектом: *n'ikuĭ n'emл dл izl'izлtə nлx v'ɔnkл!*

Категория одушевленности

2.3.1.: Употребляются ли одушевленные вопросительные, неопределенные и отрицательные местоимения при обозначении предметов и животных?

По всей видимости, употребление одушевленных местоимений при обозначении предметов и животных избегается, ср.:

'eĭ, k'oĭ se e m'ušnl l'am? 'eĭ, kutr'i se i m'ušnl l'am? - zl čal'ek.

*kəkv'o se m'ušnl l'am? kəkv'o se i m'ušnlu ot'am?
ldn'o gul'emu n'eštu vərvi ud udg'ora.*

Личные местоимения

2.4.1.: Употребляются ли формы 1 и 2 лица при личных формах глаголов?

Употребление форм 1 и 2 лица личных местоимений при глаголах возможно: *t'i otkəd'e sə? utkəd'e sə t'i?*, но факультативно: *utkəd'e sə?*

2.4.2.: Отмечается ли совпадение форм личных местоимений 3 лица ед. ч. мужского и среднего рода?

Личные местоимения 3 л. ед.ч. м. и ср.р. имеют единую форму *t'o*:

(м.р.) *že var'im rak'ije... d'edoso da k'aža, t'o t'o var'i! tug'ava t'o otəš'ol prə ldn'o c'igankl.*

(ср.р.) *i si se pugr'ebə səs f n'eje dət'enu, št'o t'o nə rōd'i se n'ikak. g'erg'uskutu x'oru, t'o se razv'iva nal'evu i nad'esnu.*

2.4.3.: Возможно ли употребление одной краткой формы датива личного местоимения 3 лица ед. ч. для мужского и женского рода?

Данные формы различны:

(м.р.) *r'ekux tu s'ičku, kəkv'otu m'isl'ey zl n'egu.*

(ж.р.) *r'ekux xi s'ičku, kəkv'otu m'isl'ey zl n'eje. n'ošet xi pud'arəcə, zl d'etu i razr'aždala žan'atl.*

2.4.4.: Возможно ли употребление краткой формы датива личного местоимения 3 лица м. р. ед. ч. в дативе 3 лица мн. ч.?

Данные формы различны:

(м.р., ед.ч.) *r'ekux tu s'ičku, kəkv'otu m'isl'ey zl n'egu.*

(мн.ч.) *r'ekux xmə s'ičku, kəkv'otu m'isl'e zl t'ex. lg'a sl pravz'olə l'ukl tl x'odələ n'ašetə p'ak tl xmi sl p'alələ k'oštətə.*

2.4.5.: Отмечается ли совпадение формы аккузатива ед. ч. личных местоимений 3 лица мужского и женского рода?

Данные формы различны:

(м.р.) *k'oŋtu pr'av'i in'ak', n'egu zuv'ɔ in'ak'.*

(ж.р.) *лн'εἰ k'ak n'εἰε сл ɔst'avələ, k'ak n'εἰε сл ɔtsurn'ali i je сл ɔst'avələ, n'itu i i'elə, n'itu i p'ilə.*

Ср., однако, редкий пример употребления местоименной формы м.-ср.р. вместо ж.р.:

zəm'etə st'anuvə č'ernə i n'emə tr'evə, n'emə n'ištu nə rəst'e, i v'ikət, i'udə i mən'ɔlə, mən'ɔlə i i'udə, tə gu izgur'ilə tr'ev'ɔtə, i'udələ.

2.4.6.: Возможно ли обобщение формы датива личных местоимений в качестве номинатива?

Подобного обобщения в говоре не отмечено:

(ном.) *n'i b'exmə č'etərə dəs'a.*

(дат.) *t'o d'adə n'am ldn'o i'egn'ε. tə z'ɔ də n'i utč'aŋnpu nə n'as sə, nə st'ark'isə.*

2.4.7.: Возможно ли обобщение формы датива личного местоимения и для аккузатива?

Подобного обобщения в говоре не отмечено.

2.4.8.: Возможно ли обобщение формы аккузатива личного местоимения и для датива?

Подобного обобщения в говоре не отмечено.

2.4.9.: Употребляется ли полная синтетическая форма датива личных местоимений?

Употребление полной синтетической формы датива личных местоимений в говоре возможно:

i n'emə r'izə tr'evə də 'imə, i n'emə žur'apə tr'evə də 'imə.

нə č'ičənə i n'exi нə br'atuv'icənə, i n'exi tr'evə də 'imə. i n'i lu gl'ɔdɔmə, də nə dɔd'e n'exi p'o x'ubləvu.

»č'eklɨ də və k'ažm, x'ɔ, žε gi upl'ašəm, tə də ust'anə n'am də se nɨed'em x'ubləfku«. d'oŋduxə vuŋ'ici i n'am z'ɔxə k'on'ε. t'o d'adə n'am ldn'o i'egn'ε.

t'em se v'ikə st'arətə sv'atuvə.

Параллельно с синтетическими отмечены аналитические формы с предлогом *нə*:

»lɔv'a r'unu i нə lɔv'a nəv'estə, lɔv'a i нə лн'aje«, i n'i lu gl'ɔdɔmə, də nə dɔd'e n'exi p'o x'ubləvu, нə m'en p'o l'ošənu.

d'oјduxa vuјn'ici i na n'as z'oxa k'on'e. t'o d'ada na n'as ldn'o i'egn'e.

d'obar d'en' d'obr'i x'ora! - d'obar d'en' i na t'ep!

2.4.10.: Имеются ли контаминированные формы датива личных местоимений?

Подобных образований в говоре не отмечено, ср.:

...d'aže i na n'egu že dlad'eš parč'encə. t'o d'ada na n'as ldn'o i'egn'e.

2.4.11.: Полная или краткая форма личного местоимения употребляется в клятвах или проклятиях?

В клятвах и проклятиях отмечена полная синтетическая или аналитическая форма местоимения, в том числе и указательного:

k'ošku i t'eba! k'ošku i na t'ep!

bləz'e na ln'oјe!

2.4.12.: Полная или краткая форма личного местоимения употребляется в клятвах или проклятиях при наличии краткой формы датива возвратного местоимения?

В данном случае отмечается краткая форма датива:

bləz'e sə tu!

2.4.13.: Удваивается ли прямой объект, выраженный полной формой личного местоимения?

Удвоение прямого объекта-личного местоимения возможно:

i m'en ma m'oјes čal'ek puk'ana ta tanc'uvlaxta. m'en me ne str'ax ot k'uma l'isa, na m'a i str'ax!

as'eјe r'abutə t'ep tə ni inter'es'uvl.,

но факультативно:

p'itlј n'as! t'o v'ig'e n'as.

2.4.14.: Удваивается ли прямой объект, выраженный полной формой личного местоимения, формой возвратного местоимения *си*?

Удвоение полной формы личного местоимения формой возвратного местоимения *сə* в функции прямого объекта возможно:

'ama i m'en sə me b'e bl'e str'ax.

n'egu sə gu zuv'em k'opəln'išta.

čuv'ekna, k'oјnu sə p'olzuvl parč'elna, n'egu sə zuv'o slјb'iјeta.

i n'egu sə zlasəg'a n'emla.

2.4.15.: Удваивается ли косвенный объект, выраженный полной формой личного местоимения?

Удвоение такого косвенного объекта возможно:

на m'ep тә рəдр'ихл х'ублвл kn'igl.

t'ep тә сл тлг'ə st'orələ зл дл на rлzg'el'ət.,

но факультативно (см. также 2.4.9.):

n'emi нлр'əсехл, че m'u i dəšl'a p'ensijetl.

2.4.16.: Номинатив или аккузатив личного местоимения употребляется в конструкциях типа серб. *Где га је? / Где је он?*; болг. *Ето го, българино! Ето ме тук! Еј го! Еј го него! На ти го! / Ето тој иде / Ето го, че иде. Ето я на, седи с разплакани очи.*

В конструкциях с предикативными указательными частицами отмечен аккузатив личного местоимения: *'etu gə! 'etə тл л'ивл!*

2.4.17.: Имеется ли этический датив для выражения субъективного интимного отношения (заинтересованности говорящего) к сообщению в предложении?

Этический датив отмечен в примерах:

пəт'oj тә s'edл нл k'amin'!

i m'ajkl тә v'ikл: »č'aklј blšt'a тә тә n'emл, že k'ag že pusr'ešnəт blšt'a тә?«.

2.4.18.: Употребляется ли этический датив личного местоимения 2 лица с целью привлечения внимания слушающего?

Подобный этический датив отмечен в примере: *лslk'ivл тә r'abutə!*

2.4.19.: Употребляются ли удвоенные формы этического датива?

Удвоенная форма этического датива отмечена в примере:

лslk'ivл mi тә r'abutə!

2.4.20.: Употребляется ли энклитическая форма датива *ми* при существительных типа мак. *мајка* и *тата* при обозначении собственных родителей?

В данном случае употребление краткой формы датива *тә*, *нә* возможно:

gl'edллl gə n'ašətə, m'ajkl mi i č'ičл тә.

blšt'a тә se k'azvlšə nək'olл.

us'obennu blšt'a нә, t'o pəg b'є, mn'ogu b'є тəрлkl'ije зл fs'ičku.,

но факультативно (ср. также 1.4.3.2.6.):

m'ajk'є b'ešə rəbutl'ivл. t'etku r'abutə нл тлrl'əнл. 'a pəg bəb'ajko b'є p'o məd'eren p'o s'etnəšnitə gud'inə...

2.4.21.: Употребляется ли энклитическая форма датива при существительных - терминах родства?

Употребление энклитической формы датива при существительных-терминах родства отмечено в примерах:

(1 л. ед.ч.) *i m'aɪkɫ mə v'ikɫ... nɫ bɫʃt'a mə s'estrənu d'et'e. nɫ mɫʒ'ən mi s'estrɫ.*

(2 л. ед.ч.) *»č'akɫi bɫʃt'a tə mə n'emɫ, ʒe k'ag ʒe pusr'eʃnəm bɫʃt'a tə?».*

(3 л. ед.ч.) *'i, i m'aɪk'e xi se i'ecə zɫr'advɫɫ če dɔʃl'a i dəʃtər'enɫ xi ɫ'am. tə dɫ v'ig'et t'exnənə m'aɪk'e xi i t'etku xi i dr'uɟi nɫ m'omčenu m'aɪk'e mu i t'etku mu ʒe v'ig'et če se g'al'ed dvɫm'inɫɫɫ.*

2.4.22.: Употребляются ли формы датива личных местоимений для обозначения притяжательности вне терминов родства?

Употребление энклитической формы датива для обозначения общей притяжательности отмечено в примерах:

k'əʃtɫɫɫ mi i'ecə x'ubɫɫɫ. ʃ'epkɫɫɫ mi prəd'upč'enɫ. p'altunu mi i i'ecə st'aru.

В том же значении употребляются и притяжательные местоимения:
n'eguvunu p'altu i i'ecə st'aru.

2.4.23.: Употребляются ли краткие формы личных местоимений с пространственными и временными наречиями?

Однозначных примеров такого употребления не отмечено, ср.:
d'okture, n'ekvɔ fn'etrə mə gəlb'ai.

2.4.24.: Употребляется ли родительный падеж кратких форм личных местоимений с междометиями, приветствиями, эмоционально окрашенными существительными?

—

Личное возвратное местоимение

2.5.1.: Имеется ли личное возвратное местоимение?

Личное возвратное местоимение в говоре отсутствует.

2.5.2.: Употребляется ли личное возвратное местоимение в конструкциях *у себя дома, к себе домой?*

В данном значении употребляется конструкция с предлогом *u* и формой accusativa личного местоимения:

*utəšl'i smə u n'as. i t'o si ɔtəš'ol vəčert'ɔn u t'ex tə rək'ɔl...
'oštə səs udn'islanitu u t'ex si gu razg'el'ixl nɐ tr'i m'est'a.*

2.5.3.: Употребляется ли полная форма личного возвратного местоимения при совпадении лиц субъекта и объекта?

Вместо возвратного местоимения употребляется личное:

ɨ'ɛ k'up'ux nɐ m'en lɔn'ɔ kn'igl. ɨ'ɛ nə n'os'e pəšt'ol səs m'en.

2.5.4.: Возвратное или личное местоимение употребляется при субъектах во 2 лице в случаях типа рус. *Возьми меня с собой / с тобой*, болг. *Взemi ме със себе си / с тебе*.

Вместо возвратного местоимения употребляется личное 2 л.:

t'i k'upə nɐ t'ep kn'igl. t'i pr'avəš l'ošu nɐ t'ebə. z'ɔm tə səs t'ebə! t'o tə p'išə t'am klkv'otu musk'ɔ, i žɛ gu n'osəš səs t'ep.

2.5.5.: Возвратное или личное местоимение употребляется при субъекте в 3 лице в случаях типа рус. *Он взял его с собой / с ним*, болг. *Взел го с него / Взел го със себе си*.

Вместо возвратного местоимения употребляется личное 3 л.:

*tug'avɐ šɛ ɨɛ ɔč'ɔpnə, šɛ ɨɛ pɔn'osə u n'egu čət'irəsə d'enə, i šɛ ɨɛ f'ərli fəf xɐmb'ar'e dɐ i v'inɐgi p'ələn xɐmb'ar'ɐ.
z'ɔ səs n'egu i sənɐv'enə nɐ r'abutɐ. t'o k'upə nɐ n'egu kn'igl.*

2.5.6.: Имеется ли энклитическая форма личного возвратного местоимения в дативе? Отмечается ли употребление этой формы при глаголах, не требующих дополнения в дативе, в стилистической функции неформального, фамильярного сообщения?

Краткая форма *sə* употребляется при глаголах, не требующих дополнения в дативе, стилистически нейтрально со значением осуществления действия в пользу субъекта:

tɐxɐl'ičkɐtɐ sə smə zbər'alə kr'avətə pɔ ɨɛdn'a kr'avəčkɐ.

2.5.7.: Употребляется ли удвоенная форма accusativa личного возвратного местоимения типа болг. *себе си*, в том числе при возвратных глаголах?

—

2.5.8.: Употребляется ли удвоенная форма датива личного возвратного местоимения типа болг. *себе си*, в том числе при дативно-возвратных глаголах? Имеется ли дативная форма типа болг. *себе си* или аналитическая типа болг. *на + себе си*?

—

2.5.9.: Имеются ли контаминированные формы возвратного и личного местоимения?

Подобные формы представлены примерами:

(1 л. ед.ч.) *ǰ'ε sǝ zn'aǰε m'enǝ sǝ. ǰ'ε m'ǰε m'enǝ sǝ.*

(3 л. ед.ч. ж.р.) *t'a m'isl'εšǝ s'amu zǝ n'eǰε sǝ.*

(3 л. ед.ч. м.р.) *k'oǰ kǝkv'otu pr'avǝ n'emu si gu pr'avǝ. fs'εku sǝ gl'ǝdǝ n'egu si, ǰ'ε žǝ sǝ gl'ǝdǝm m'enǝ sǝ. t'o sǝ zn'ae n'egu sǝ. z'ǝl gu i sǝs n'egu sǝ. t'o gǝlč'ε sǝm'ičǝk sǝs n'egu sǝ.*

(3 л. мн.ч.) *ǝn'eǰε l'udǝ nǝ ž'el'et t'ex sǝ, s'ičku d'avǝd zǝ dr'ugitǝ.*

2.5.10.: Употребляется ли форма датива личного возвратного местоимения для обозначения притяжательности вне терминов родства?

Употребление краткой формы *sǝ* для обозначения общей притяжательности отмечено в примерах:

zǝk'ačǝl sǝ tǝf'ek'ε nǝ sl'ivǝlǝ. t'o sǝ z'ǝ š'εpkǝǝ. p'ak ǝd'in st'arǝc si zǝg'ubǝl v'oluvitǝ.,

и под ударением: *t'o nǝ s'i v'ǝrnǝl b'ǝrč'ε.*

Возможно употребление этой формы одновременно с притяжательным местоимением: *t'o sǝ z'ǝ n'eguvǝǝlǝ š'εpkǝ.*

2.5.11.: Обязательно ли употребление краткой формы датива возвратного местоимения, когда определяемый объект принадлежит лицу глагольного действия?

Употребление формы *sǝ* возможно: *ǰ'ε nǝs'ǝm v'ig'uvǝlǝ sǝn'ǝn sǝ ml'ogu gud'inǝ.,* но факультативно: *ǰ'ε sǝm pusl'ušǝl m'aǰk'ε.*

2.5.12.: Есть ли различие в значении кратких дативных форм возвратного и личного местоимения в случаях типа болг. *Тя отиде при майка си* „Она пошла к своей матери“ / *Тя отиде при майка и* „Она пошла к ее матери“, т.е. „к матери другой женщины“.

Краткие дативные формы личного местоимения имеют в подобных случаях как значение своего, так и значение чужого родственника:

i t'o i dǝx'odǝl nǝx m'aǰk'ε tu v'ečǝru i v'ikǝ...

t'a ǝt'idǝ nǝx m'aǰk'ε xi (в обоих случаях и „к своей матери“ и „к его / ее матери“).

Притяжательные местоимения

2.6.1.: Имеют ли притяжательные местоимения полную падежную парадигму или обобщили форму винительного падежа?

У притяжательных местоимений формы номинатива и аккузатива не

противопоставлены, ср. аккузатив: *ǰ'ε žε gl'ʷdɫm m'enə i m'oǰnɫ m'aǰk'ε, pək t'i gl'ʷdɫǰ tv'oǰnɫ k'ʷštɫ!*

2.6.2.: Как выражаются значения притяжательных местоимений 1 и 2 лица?

В говоре имеются особые формы притяжательных местоимений:

s'əštu i l'e'l'ɫ 'imɫm, nɫ m'oǰ bɫšt'a s'estrɫ, nɫ m'oǰɫ bɫšt'a səstr'a.

2.6.3.: Личным или притяжательным местоимением выражаются значения притяжательных местоимений 3 лица?

В говоре имеются особые формы притяжательных местоимений 3 л.:

kəd'e ɔt'iduxɫ n'enzənɪnə d'ʷštərə?

x'ʷ, n'aǰ nɫpr'eš sɫ x'odəɫə u mʉm'ičɛnu u n'exin'inə rud'i't'eɫə.

ud m'oɪnu ml'eku žε z'ʷmə dɫ s'ipə f n'exinunu ml'eku i gu umɫg'opɫɫɪvɫ, tɫ n'exɪnɫɫɫ kr'avɫ dɫ du'i p'o-mlugu i p'o-mlugu m'aslu dɫ d'avɫ.

i k'aknu sə du'i fəv vədr'onu n'eguvənə 'ofci, i x'o-op čəč'urni i m'alkɔ vɔd'icɫ. kəd'e ɔt'iduxɫ n'eguvɪnə d'ʷštərə?

kəd'e ɔt'iduxɫ t'exnənə d'ʷštərə? t'o sə sr'ukɫ t'exnənə rɔdn'inə,

в том числе с особым морфологическим расширением:

kəd'e ɔt'idɔxɫ n'enzənsk'inə d'ʷštərə?

2.6.4.: Имеются ли особые местоименные формы с указательно-посессивным значением?

—

2.6.5.: Обязательно ли употребление артикля при притяжательном местоимении и зависит ли оно от пре- или постпозиции определения?

Употребление артикля при притяжательном местоимении возможно:

m'oǰε bɫšt'a, nɫpr'im'er, i x'odəɫ fəv b'elɔ mɔr'e.

n'ašətɫ m'aǰk'ε i bəl'a ǰ'εsə x'ubɫvɫ. n'ašəsɫ m'aǰk'ε i bəl'a ǰ'εsə x'ubɫvɫ.

səs tv'oǰɛtɫ p'omɔž b'ɔržə žε zbər'em bərək'ek'ε,

но факультативно:

s'əštu i l'e'l'ɫ 'imɫm nɫ m'oǰ bɫšt'a s'estrɫ, nɫ m'oǰɫ bɫšt'a səstr'a. m'oǰ t'ɛnu e ɔfč'er'. m'oǰ t'ɛtku i mn'ogu rəb'otɫn.

səs tv'oǰε p'omɔž b'ɔržə žε zbər'em bərək'ek'ε.

2.6.6.: Имеется ли различие в значении притяжательных местоимений (напр., подчеркнутое отношение обладания) и кратких дативных форм личных местоимений в посессивном употреблении?

По всей видимости, притяжательные местоимения имеют оттенок подчеркнутого отношения обладания по сравнению с краткими дативными формами личных местоимений:

žav'ok'a mi k'čšək.

m'oje žav'ok' i k'čšək. m'ojez žav'ok' i k'čšək.

2.6.7.: Возможно ли одновременное употребление краткой формы датива и притяжательного местоимения?

Подобных образований не отмечено, ср.:

m'ajk'esa m'oje e bəl'a i'esa x'ublva.

m'ojes t'etku i i'esa rəb'otla. m'ojes t'enu i ofč'er'.

2.6.8.: Употребляется ли возвратное местоимение *своѝ*?

Возвратное притяжательное местоимение *sv'oj* в говоре отсутствует. Редкий пример его употребления представляет собой результат литературного и инодиалектного влияния на говор:

nə bujed'isvat se, zašt'otu ti umr'al sv'oj čal'ek tla t'ačəš bə.

2.6.9.: Имеются ли субстантивированные формы номинатива и аккузатива возвратного притяжательного местоимения?

Вместо субстантивированных форм возвратного притяжательного местоимения, например, в поговорках и пословицах употребляются либо формы притяжательных местоимений, либо существительные:

n'i smə sə n'ašə.

r'ot r'oda nə xr'anə, təšk'o i gurk'o k'oitu sə n'eml.

Пример употребления субстантивированной формы возвратного притяжательного местоимения представляет собой результат литературного и инодиалектного влияния на говор:

'i, p'ək t'am nla zb'ora d'etu sufr'i, sufr'i, tək'a sv'oi, bl'isk'i si se zbər'ə pə edn'ə sofr'ə nla'okulu bl'isk'i, rudn'inə.

2.6.10.: Обязательно ли употребление полных форм возвратного притяжательного местоимения *своѝ*, *своя*, *свое*, *свои*, когда определяемый ими объект принадлежит лицу глагольного действия (в 1 или 2 лице), или возможно употребление обычного притяжательного местоимения?

Вместо возвратного местоимения употребляется притяжательное:

*ǰ'ε č'etl m'oǰtl kn'igl. ǰ'ε žε gl'ǰdlt m'enə i m'oǰnl m'aǰk'ε,
pək t'i gl'ǰdlǰ tv'oǰnl k'ǰšt!*

2.6.11.: Имеется ли различие в значении полных форм возвратного притяжательного местоимения *своѝ* и обычного притяжательного местоимения в 3 лице?

Вместо возвратного местоимения употребляется притяжательное:

v'ig'εx t'asl s n'eguvitə dəs'a. t'o z'ǰ n'eguvutu p'altu.

Во избежание двусмысленности конструкции при различии в субъекте действия и посессоре притяжательное местоимение не употребляется:

t'o z'ǰ p'altutu nl dr'uk.

2.6.12.: Имеются ли краткие дативные формы возвратного притяжательного местоимения?

Употребление подобных форм отмечено в примерах:

*ǰ'ε nəs'ǰm v'ig'uvəla sən'ǰn sə ml'ogu gud'inə. g'alə sə dəs'atl.
t'o nə s'i v'ǰrnl b'ǰrčε.*

2.6.13.: Отмечается ли субстантивированное употребление притяжательных местоимений?

Субстантивированное употребление притяжательных местоимений отмечено в примерах:

*lt'uǰ g'a r'aždlt sə f k'ǰštə, tə 'iml εdn'ǰ d'enutu žən'a dl
zlxr'anə d'εk'εtǰ, d'εtǰ xr'anə t'al. tə sə s n'exinǰ tək dl gu
zlk'ǰrmə.*

t'o nə krl'd'ε, t'o sə ud n'eguvinə... 'aml n'eguviǰenə kl'al.

*t'o g'a v'idə, čε gu zl n'egu n'eguvunu ne k'aralə nl r'ǰt...
tug'avl iss'ipə vud'ǰnl.*

Указательные местоимения

2.7.1.: Имеется двойное или тройное указание на отдаленность предмета от говорящего?

В говоре имеется тройное указание на удаленность предмета от говорящего:

ls'oǰε, t'oǰε, ln'oǰε m'ǰš.

ls'εǰε mlž'e, t'εǰε vuǰ'ennətə, ln'εǰε mlž'e.

'a pək t'εǰε v'oluvini, gul'εml t'ikvl im'alu, tl ǰε izgalb'ali.

2.7.2.: Возможны ли тавтологические сочетания указательного местоимения ср. р. с неопределенным местоимением *нечто*?

Подобные сочетания представлены в примерах:

*лsɔv'a n'eštu nəm'oj gu ust'av'e л'teј! nə p'ovn'e tɔv'a n'eštu. t'eј
лzg'a gɔ zaf'anлл dл gu pr'av'et лɔv'a n'eštɔ. v'iš, t'ukл,
zn'ačə, лɔv'a n'eštu se mn'ogu sp'azuvл.*

2.7.3.: Возможно ли употребление указательных местоимений в функции личных?

Употребление указательных местоимений в функции личных отмечено в примерах:

*k'ag zɔv'ɔt лs'aјe? k'ag zɔv'ɔt лs'oјe? лs'eјe kəkv'o pr'av'et л'tuf?
'imл i л'tukл k'əštл, p'itлј g'i t'eјe nлg'orə! ј'e лg'a se ož'en'ux,
лn'oјe b'ešə rɔd'en.*

2.7.4.: Может ли личное местоимение 3 л. употребляться в значении указательного?

Подобное употребление для говора нехарактерно, ср.:

k'oј s'el л'taјe grad'inл?,

однако возможно, например, в речи информантки, долгое время проживавшей в северной Болгарии:

zɔv'ɔd gu b'ədni v'ečir. d'enu i gu, n'egu d'enл v'ečirt'ən.

2.7.5.: Употребляется ли указательное местоимение „вон тот“ в значении „другой“?

В выражении „тот свет“ в говоре обычно используется не указательное местоимение, а прилагательное *dr'uk*:

*n'i smə нл лs'oјe sv'et, 'a pək umr'elətə x'og'et нл dr'ug'iјe sv'et.
'aku 'imл dr'uk sv'et, ј'e že d'oјdл dл tə k'ažл.,*

хотя при работе с синтаксической программой было отмечено и сочетание *лn'oјe sv'et*:

čal'ekən, kutr'itu i otaš'ɔl нл лn'oјe sv'et, n'emл dл se v'ɔrnə.

Вопросительные местоимения

2.8.1.: Имеется ли семантическое различие между удвоенной и неудвоенной формой объекта, выраженной вопросительным местоимением *кто*?

Вопросительное одушевленное местоимение в функции прямого объекта в говоре не удваивается:

t'i k'ogu tr'ɔsəš?

n'arəčn'icatə že tə k'ažлt, k'ogu že z'ɔmāš.

k'ogu že gl'ɔdɔt f s'ɔn, k'ogunu gl'ɔdɔt f s'ɔn, n'egu že z'ɔmɔt.
Ср. также: *t'i kutr'o d'ek'e tr'ɔsəš?*

2.8.2.: Синтетическая, аналитическая или контаминированная форма вопросительного местоимения употребляется в дативе?

В дативе употребляется либо синтетическая:

k'omu gəlč'iš?

»*d'oidə vr'em'e r'azg'eɫnu, k'omu nə, s'inko, ɔst'av'eš*«.

'a pək n'arəčn'icətə nɔr'ičət nɔ vr'u, k'omu k'ag že i kɔkv'o že i.,
либо аналитическая (с предлогом *nɔ*) форма вопросительного одушевленного местоимения:

nɔ k'ogu gəlč'iš? nɔ k'ogu tr'evɔ s'ičku ɔɔv'a?

2.8.3.: Удваивается ли косвенный объект, выраженный вопросительным местоимением *кто*?

Вопросительное одушевленное местоимение в функции косвенного объекта в говоре не удваивается:

k'omu tr'evɔ s'ičku ɔɔv'a? k'omu gəlč'iš?

2.8.4.: Удваивается ли прямой объект, выраженный вопросительным местоимением *что*?

Прямой объект, выраженный вопросительным неодушевленным местоимением *kɔkv'o* не удваивается:

t'a l'e-le, kɔkv'o p'itɔš! kɔkv'o pr'av'uxɔ? k'ak kɔkv'o nɔpr'av'et?
kɔkv'o dr'ugu dɔ p'omn'e?

'amɔ fs'ek'i nə m'ožə dɔ č'ui n'arəčn'icɔtɔ kɔkv'o že mɔ k'ažə.

2.8.5.: Различаются ли вопросительные местоимения порядка и качества?

В говоре различаются вопросительные местоимения качества:

kəkv'a r'ibɔ 'imɔtə? kɔk'ɔf čəl'ek i m'arku?,

и вопросительные местоимения порядка: *kutr'i d'en' i dn'esk'e?*

2.8.6.: Могут ли вопросительные местоимения иметь количественное и качественное значения?

Вопросительные местоимения могут иметь количественное значение:

t'o i kv'o st'anɔlu k'ɔškɔ, če k'on'ɛn v'ek'i z'ɔl dɔ mɔ sɛ sv'ivɔ.

»*br'ex, kɔkv'a e st'anɔlɔ k'ɔškɔ kɔk'oškɔɔ!*«.

В говоре имеются и специализированные вопросительные местоимения количества:

'i-ix, k'olɔ gul'emɔ k'ɔštɔ! 'e, k'olku nɔr'ot sɛ i zbər'al dn'esk'e!

2.8.7.: Возможно ли употребление вопросительного местоимения в значении неопределенного?

В говоре возможно употребление вопросительных местоимений *k'oj* и *kutr'i* в значении неопределенного:

tug'avл зл pladn'inл k'oj нлх kal't'atōnu že vārv'i, k'oj že si 'idə нлх t'ex.

'imл k'oj pi'e mlst'ičkl, k'oj pi'e sə tлk'avл pl'oduvл, k'oj v'incə, k'oj pəl'inček, 'amл se bl'ε pōnлp'ivлd dε.

i fs'ički se prət'ičet, k'oj səs k'on dлrv'a še otk'arл, k'amənə še tu k'arл, k'oj še tu dr'ugu pōm'agл, i se mn'ogu spōm'agлл.

k'oj k'azлл adn'o, k'oj k'azлл dr'ugu, vr'u сл k'azллə pun'ekvu.

kutr'i i k'azлл adn'o, kutr'i i k'azлл dr'ugu, vr'u сл k'azллə pun'ekvu.

В этом же значении употребляется конструкция *ad'in - dr'uk*:

adn'o d'ek'e i p'itлlу st'arə l'udə dл tu dəd'ot səv'et. ad'in i k'azлл adn'o, dr'ug'iјen i k'azлл dr'ugu, vr'u sə k'azллə pun'ekvu.

2.8.8.: Возможно ли употребление вместо вопросительного притяжательного местоимения *čej* вопросительного местоимения *который, какой?*

Употребление вопросительного местоимения *kutr'i* в функции вопросительного притяжательного местоимения отмечено в примерах:

kutr'o i лsōv'a d'ek'e? kutr'a i лs'aјε k'ōštл? - zn'ačə, t'i p'itлš, kutr'a e лs'aјε k'ōštл, flkt'ičesk'i нл k'oј, č'iјε i, nə zn'aeš јε, č'iјε i.

В говоре употребляется также специализированное вопросительное притяжательное местоимение:

č'iјε e лs'aјε k'ōštл? t'i č'iјu sə d'ek'e? č'iјε i лsōv'a d'ek'e?

»p'itлј gu, p'itлј јε, s'inko, p'itлј јε, ut d'e č'iјenskл i d'ōštər'ε!«.

В этом же значении употребляется и *нл*-конструкция с вопросительным одушевленным местоимением:

нл k'ogu i лs'aјε k'ōštл?

2.8.9.: Как строится вопрос к незнакомому человеку?

Подобный вопрос строится различным образом:

'eј, m'ome, č'iјε sə t'i?

»p'itлј gu, p'itлј јε, s'inko, p'itлј јε, ut d'e č'iјenskл i d'ōštər'ε!«.

t'i нл k'ogu sə?

t'i ut kutr'i sə?

Разное

2.9.1.: Могут ли вопросительные местоимения - прилагательные типа рус. *какой* использоваться без вопросительного значения в восклицательных предложениях, выражающих удивление, восхищение, негодование и т.п.?

Местоимение *kək'ɔf* употребляется в восклицательных конструкциях как предикативно:

kək'ɔf sə buləš'ik! kək'ɔf sə x'ubɒf!,

так и атрибутивно:

'o, kək'ɔf jun'ak mən'ɔ!

tug'avɒ pək kək'v'i pɔpr'el'ki i məž'e st'anuvɒɒɒ!

2.9.2.: Обязательно ли употребление обобщительного местоимения *весь* с определенным артиклем в ед. и мн. ч.?

Употребление артикля при обобщительном местоимении *s'ičk'i* в ед. и мн.ч. возможно:

nə strəg'ɔt fs'ičkɒɒ v'ɔlnɒ, 'am jɛ nɒ š'erki, nɒ š'erki strəg'ɔt.

fəv d'even' prəm'esk'uxɒ s'ičk'itə gr'obə.

ɔtəš'l'o tɒ z'elɔ fs'ičk'itə pɒr'i i sə ut'išlɔ.

sl'agɒmə ɔt s'ičk'iti j'ed'ivɒ nɒ lɒr'ej dɒ nɒlɒr'evɒ j'ed'enitu, fs'ičkutu dɒ rɒst'e.,

но, по крайней мере во мн.ч., факультативно:

t'ukɒ rudn'inətə sə puk'anixmə, s'ičk'i rudn'inə i kum'ə i.

tɒ p'ečenu gust'ixmə s'ičk'i g'osti.

'am d'avɒɒ pɔd'arəcə nɒ fs'ičk'i rudn'inə nə n'eguvə.

fs'ičk'i svɒdb'arə, m'omənə, fs'ičk'i sɒ dɒr'enə.

nɒ lɒ'ol d'en' fs'ičk'i žəvut'in'ki izl'izɒt ud zəm'ɔtɒ.

В говоре имеется неизменяемое обобщительное местоимение *vr'u*:

vr'u sə ž'ivi i zdr'avə, vr'u sə nɒ p'ašɒ t'ɔrnɒɒ.;

имя существительное при нем обычно употребляется в определенной форме:

vr'u xl'ebɒ iz'eduxmə, n'ištu nə ɔst'anɒ.

vr'u dub'itəkɒn prək'adɒ səs təm'en.

nɒ svət'a p'ɔtkɒ se prək'l'učvɒt vr'u v'ɔnkɒšnitə, k'ɔrsk'itə r'abutə.

t'o nɒp'ɔlnə vr'u ž'obətə nɒ pɒntɒl'onətə səs l'ešnəcə.

2.9.3.: Обязательно ли употребление обобщительного местоимения *весь* с определенным артиклем при наличии краткой формы датива в притяжательном значении?

Употребление неизменяемого обобщительного местоимения *vr'u* при

наличии краткой формы датива отмечено в примере: *vr'u rudn'inati nə sə f šər'okl l'əkl.*

2.9.4.: Употребляется ли неизменяемая форма обобщительного местоимения *все*?
В говоре имеется согласуемое обобщительное местоимение *s'ičk'i*:
nə strəg'ət fs'ičk'at v'olnə, 'am jə nə š'erki, nə š'erki strəg'ət.
t'e səbər'ət fs'ičk'i 'ofcə.,
и неизменяемое обобщительное местоимение *vr'u*:
v'etər'əs se vart'i ud vr'u stran'itə.

2.9.5.: Употребляется ли неизменяемая форма обобщительного местоимения *все* для усиления значения предлога *с*?
По всей вероятности, подобное употребление отмечается в примере:
izb'eglat səm s vr'u dəc'at.

2.9.6.: Употребляется ли неизменяемая форма обобщительного местоимения *все* для усиления значения предлога *без*?
Нет сведений.

2.9.7.: Употребляется ли существительное *человек* в значении отрицательного или неопределенного местоимения?
Подобное употребление отмечается в примере:
nə m'ožə ud v'as čəl'eg d'umt dɫ prəd'umt.
izgur'e tu duš'ət, čəl'eg dɫ tu prəgəlč'i.

2.9.8.: Падеж и форма отрицательного местоимения в конструкциях типа серб. *Нема овде нико / никога. Остао је без ничега / ништа / без ичега / ишта*, болг. Родопы *Ут'удах у т'ах - н'ема н'икук*.

Отрицательное одушевленное местоимение имеет синтетическую форму *аккузатива*:

n'ikuguk nə puzn'avlɫ fəf ləsv'a s'elɫ.,

употребляющуюся факультативно:

l'tuf n'emɫ n'ikuɟ., ср.: *t'o ust'anɫ bəz n'ištu.,*

а также синтетическую и аналитическую форму *датива*:

nə b'ednijen i duš'l'a ldn'ə g'əskɫ, i t'o jə f'anəl i n'ikumɫ nə k'azvl. n'ikumɫ dɫ nəs'i k'azlɫ!

i z'ajčetu pu'isklɫ dɫ jəd'e, i mum'ičenc'itu tu ne d'alu nə n'ikugu, i sə gu i zɫn'elɫ f k'əšti...

2.9.9.: Удваивается ли прямой объект, выраженный отрицательным местоимением *никто*?

Случаев подобного удвоения в говоре не отмечено:

n'ikuguk nə pɔzn'avɫm f ɫsɔv'a s'elɫ.

2.9.10.: Разграничено ли употребление отрицательных и неопределенных местоимений и наречий *никто / некто, ничто / нечто, никогда / некогда*?

Употребление отрицательных и неопределенных местоимений в говоре четко разграничено:

(отриц.) *ɫt'uf n'emɫ n'ikuɟ. t'o ust'anɫ bəz n'ištɫ.*

(неопр.) *n'aɟdə ɫə n'ekvu? 'imɫ ɫə n'ekvu? m'ol'ε sε n'ekumu 'ilə nɫ n'ekugu.*

2.9.11.: Может ли неопределенное местоимение усиливать значение других слов в предложении?

Кроме как в тавтологических сочетаниях типа:

ɫsɔv'a n'eštɫ nəm'oɟ gu ust'av'ε ɫt'eɟ!,

подобное употребление неопределенного местоимения для говора, видимо, нехарактерно, ср.:

zɫ kək'v'o sε stε t'olkuvɫ upl'ašələ?

Такую функцию, по всей видимости, может выполнять форма ед.ч. ср.р. неопределенного артикля:

i sε nɫx'r'anələ εdn'o x'ubɫvɔ sε nɫɟ'elə.

2.9.12.: Есть ли различия между неопределенными местоимениями по степени неопределенности?

Различия между неопределенным местоимением и неопределенным артиклем по степени неопределенности на основании имеющегося материала не было установлено, ср.:

'ilə g'a nə r'adɫ n'ekvɔ d'ɔrvɔ, ɫs'a ɟ'εbɫkɫ 'aku z'ɔmə dɫ nə r'aždɫ, tug'avɫ nɫ tr'ifunuv d'en' p'ak n'aɟ st'ariε čəl'ek ut k'ɔštɫnɫ žε izl'εzə s εdn'ɔ br'adɫ...

2.9.13.: Есть ли неопределенные местоимения, не употребляемые с названиями неодушевленных предметов?

В говоре отмечено употребление специализированного одушевленного неопределенного местоимения:

nɫpr'im'εr, 'idəž prəv'odəž budn'o zɫ tɫk'ovɫ dɫ ɟε f'anə: »v'ɔr f'anə, v'ikɫ, k'ucɫɫɫ 'ofɫɫ!«.

tɔv'a i dɫ mi budn'o k'azvɫɫ, n'ɛmɫ ɡɔ v'ɛrɪvɫm.
čɛ budn'i pəč'ɔt n'eštɪ, budn'i n'e.
'ilə kr'avɫɫɫ e fl'ɛɫɫ budn'omɪ v ɡrɫd'inɫɫɫ...

2.9.14.: Возможно ли образование сравнительной степени от притяжательного возвратного местоимения со значением „более близкий родственник“?

Вследствие отсутствия в говоре такого местоимения в указанном значении употребляются свободные конструкции:

ɫs'ojɛ mi p'o bl'izək ut t'ebə.

Прилагательное

Основные грамматические категории

3.1.1.: Употребляются ли субстантивированные прилагательные в конструкциях типа болг. *Дайте ми два бели / два бели хляба! Телешкото / телешкото месо замразено ли е? Дайте ми килограм агнешко / агнешко месо! Свинското / свинското месо колко струва?*

Употребление субстантивированного прилагательного отмечено в примере: *d'ai tə ɫdn'o k'il'o ɡuv'ɔždu!*

3.1.2.: Различаются ли родовые формы прилагательных во мн. ч.?

Родовые различия в формах прилагательных во мн. ч. нейтрализованы:

(м.р.) *'a pək 'imɫ p'ak i ɡul'ɛm k'utɫɫ, i k'olkunu sɫ k'utlɪvə*
nɫdu'ilə, m'alk'i k'utlɪvə nɫdu'ilə nɫ sɫjɪb'iɪɛnɫ ufc'enə, t'olkɪvɫ
ɡul'ɛmə k'utlɪvə žɛ z'ɔmə t'o ɔd m'andrɫɫɫ.

(ж.р.) *v'ɔrə nɫx č'ukɫɫɫ tɫ n'abərə č'ɔrnə bɔrɔv'in'ki! 'e, i nɫ*
m'andrɫɫɫ ɫdn'o vr'ɛm'ɛ si im'ešə ɡul'ɛmə bərk'ɫ'ki.

(ср.р.) *i sɛ t'ur'ɛt jɛc'atɫ, i sɛ bujɛd'isvɫ, i st'avɫ x'ubɫvə*
č'ɛrv'enə.

3.1.3.: Имеются ли неизменяемые по роду и числу прилагательные?

К неизменяемым прилагательным в говоре относятся следующие турцизмы:

ɫč'ig ɡ'os - 'učen čuv'ɛk.

bərb'ak' - um'ustɫɫɫ sɛ, uv'al'ɛɫɫ, uk'al'ɛɫɫ sɛ i s n'eštɪ, izmɫrs'ɪɫɫ
sɛ, i mu v'ikɫɫ bərb'ak'.

jɛrb'ap - spus'oben.

k'ib'ar' - gnusl'if.

kuc'us - n'e x'ubaf čuv'ek, nə fəl'it.

pəšk'in' - p'ərgavu.

sərb'es - 'am i p'ərgavu, zn'ačə p'ərgaf čuv'ek.

*s'er'k' - zn'ačə: mn'ogu i s'er'k', mn'ogu i... nə m'ogл pu nл'učnu
dл tə gə k'ažл, kлkv'o i s'er'k'.*

3.1.4.: Изменяются ли прилагательные по падежам?

Единственная зафиксированная форма аккузатива прилагательного м.р. в ед.ч. отмечена в примере: *i rлzd'avлxл zл sət'ek vl'asl.*

Обычно прилагательные употребляются в неизменяемой форме:

fč'erл sr'čšnлx l'elənsk'i p'etr'e.

gəlč'elл səm s vəs'ok'iјen čəl'eg dv'a sлx'ak'e.

nл st'ar čəl'ek nə b'ivл dл se sm'eј'eš.

3.1.5.: В какой форме употребляется прилагательное при существительном в счетной форме?

При существительном в счетной форме, как и при существительном во мн.ч. в количественной конструкции с числительным, прилагательное употребляется в форме мн.ч.:

dv'a 'ostrə n'ožл. p'eg' gul'etə kлmiј'onə.

Полные и краткие формы прилагательных

3.2.1.: Полная или краткая форма качественного прилагательного употребляется в предикативной функции?

В предикативной функции употребляется краткая форма качественного прилагательного:

лs'oјe i b'aš rлbutl'if јun'ak.

xлr'esлл i v'uјče, t'o b'ešə x'ubaf.

ub'ačə, лm k'ag dл se vərš'e, tr'evл dл b'ədə x'ublв dən'ə.

3.2.2.: Полная или краткая форма относительного (в том числе и притяжательного) прилагательного употребляется в предикативной функции? Имеются ли морфологические ограничения на употребление краткой формы?

В предикативной функции употребляется краткая форма притяжательного прилагательного:

лs'ol šлј'ek i s'inuf, лn'oјe šлј'ek i b'abən.

3.2.3.: Полная или краткая форма качественного прилагательного употребляется в полупредикативной функции?

В полупредикативной функции употребляется краткая форма качественного прилагательного (адъективированного причастия), см. 3.3.4.:
k'oŭu d'ojɔdə zɫsm'et.

3.2.4.: Полная или краткая форма качественного прилагательного употребляется в атрибутивной функции?

В атрибутивной функции отмечено употребление краткой формы качественного прилагательного:

ɫɫn'ovr'eměšən təf'ek' tə sɛ i p'ɔlnəl səs č'ɔrən bɫr'ok'.,

или его определенной формы:

k'up'ux ɫɫ'in šɫi'ek č'ɔrɫɫn i jɛd'in təft'ičən. təft'ičənijen b'ɔržə sk'ɔsɫɫ, 'a pək č'ɔrnijes si gu n'os'e i dɔ dn'esk'e.

3.2.5.: Полная или краткая форма притяжательного прилагательного употребляется в атрибутивной функции?

В архаических атрибутивных синтагмах употребляется краткая форма притяжательного прилагательного:

vl'asuv d'en' i pr'aznək nɫ guv'ɔɫɫɫ. s'etnijen d'en' i j'en'ov den' 'imɫ f m'artɫ b'abən d'en'.,

морфологически неотчленимая от главной субстантивной части:

zɫ dub'itɫɫ vl'asuv diɫ'e zɫ xɫjv'anəsi gu prɫzn'uvɫɫə.

Употребляется и определенная форма прилагательного:

puč'inɫɫ tu i d'ɛdunu, puč'inɫɫ i s'etn'e p'ag gu sl'agɫ vəv d'ɛduvijen tu gr'op, 'ilə v b'abɫɫɫ 'ilə.,

ср. также: *z'ɔmə 'odrežə ɫɫ'in k'ɔrs xɫb'ɔ ut st'arunu s'inuvu p'altu!*

3.2.6.: Полная или краткая форма качественного прилагательного употребляется в атрибутивной функции при неопределенном существительном (в том числе в устойчивых сочетаниях)?

При неопределенном существительном употребляется краткая форма качественного прилагательного:

tr'evɫ dɫ sɛ č'uvɫš ɔt piɫ'en čəl'ek.

j'ɛsə mi sɛ i zɫt'ɔžəɫu zɫ b'ɛɫ l'uk səs ɔg'urk'i.

3.2.7.: Полная или краткая форма качественного прилагательного употребляется в атрибутивной функции при определенном существительном?

При существительном, определенном указательным местоимением, употребляется краткая форма качественного прилагательного:

as'oje x'ubľf čal'ek tə pum'agl.

3.2.8.: Полная или краткая форма качественного прилагательного употребляется в генитиве качественной оценки?

—

3.2.9.: Полная или краткая форма качественного прилагательного употребляется в случае субстантивации?

В данном случае отмечено употребление определенной формы прилагательного:

bug'atijen i rək'ol nľ sirum'axľn: »n'emľm xľ'eb dľ tə d'am«.

3.2.10.: Есть ли прилагательные, превратившиеся в нераздельную часть имени какого-либо лица, и употребляются ли они в определенной или неопределенной, полной или краткой форме?

Прилагательные-часть имени христианского святого употребляются в полной форме:

s'ičk'i svät'i xi p'az'et, tə p'az'et svät'iiti: svät'i ľrx'an'g'el. svät'i däm'itľr. svät'i d'ux. svät'i il'ije. svät'i sp'as.

3.2.11.: Полная или краткая форма прилагательного *целый* употребляется в контекстах типа серб. *Ја сам цео / цели дан орао?*

В указанном контексте употребляется краткая форма прилагательного:

t'o r'abutə c'al d'en'. i ľľvn'iška 'imľ, i c'al d'en' ĵ'exľt. igr'ajet c'al d'en' i ľľv'n'a i zb'orľ. i st'ım c'al d'en'.

i s'etn'ē c'al žäv'ok' ľn'aje b'abľ se t'ačə nľ b'abən d'en'.

Ср., однако: *c'alije žäv'ok' mi mən'ol fəf ľ'ēč'enije.*

Категория определенности

3.3.1.: С артиклем или без употребляется прилагательное в предикативной функции?

Прилагательное в предикативной функции употребляется без артикля:

vr'em'esu i x'ubľvľ. t'i sľ pušt'i st'arə x'orľ. x'ə, tə t'ē sľ dəb'elə.

3.3.2.: С артиклем или без употребляется прилагательное (причастие) в полупредикативной функции?

без артикля: *sam'ičək nə zn'aje. 'otə g'ospuk' ti d'al duš'otl, t'o tr'evl dλ si je z'omə, ne t'i sam'ičeg dλ s'i je z'imāš.*

3.3.8.: Возможно ли употребление более чем одного артикля в атрибутивной синтагме? Употребление двух артиклей в одной атрибутивной синтагме очевидно возможно, но очень редко:

tug'avl i n'ašətə st'arətə b'abə sl'agxλ nə s'enu tug'av dλ l'egnāš nλ s'en'otu, rud'il'kλ.

i se d'avl nλ dəc'atl, dλ k'ažəm, nλ rudn'insk'itə dəc'a, nλ br'ak'etλ kəd'etu sλ dr'ug'itə bratufč'edətə, nλ vr'u se pr'av'et k'ukli i se d'avl.

t'o si 'imλ ubəknuv'ennu dukλd'e i nλ λdn'onu s'elunu, kλd'e nλ dr'ugunu.

Обычно в атрибутивной синтагме употребляется один артикль:

s'et vuje'ennλ sl'užbλ pətst'əp'ux nλ dλrž'avnλ r'abətλ.

Возможно, в нижеследующем примере отмечена редупликация артикля прилагательного:

kur'itu izdəlb'anu ud gul'emu d'ərvu, gul'em'anunu kur'itu.

Категория степени сравнения

3.4.1.: Какая синтаксическая конструкция употребляется для выражения значения равенства при сравнении?

В сравнительных оборотах со значением равенства отмечены конструкции с относительными местоимениями *kəkv'otu* и *k'olkutu*:

λtəv'a gə i rəkl'a λdn'ə š'ešλvl b'abλ kəkv'osu m'en. nəsm'e t'olkuvλ jəmuv'itə kəkv'osu t'ep. t'oje jən'ak kəkv'osu t'ep.

t'o dr'uk n'ekuje kv'otu g'ilčef.

t'o nije x'ubλf kəkv'onu s'estra mu.

t'oje vəs'ok k'olkusu t'ep.

3.4.2.: Номинатив или аккузатив употребляется в сравнительных оборотах с *как*?

При относительном местоимении *kəkv'otu* в сравнительных оборотах равенства отмечен аккузатив: *t'oje jən'ak kəkv'osu t'ep.*

3.4.3.: Номинатив или аккузатив употребляется в сравнительных оборотах с *сколько*?

При относительном местоимении *k'olkutu* в сравнительных оборотах равенства отмечен аккузатив: *t'oje vəs'ok k'olkusu t'ep.*

3.4.4.: Используется ли сравнительный союз как при обозначении примерного количества?

Использование сравнительного союза *k'atu* при обозначении примерного количества отмечено в примере:

prɔd'avlʂə sɛ nɫ m'acə, m'acəti b'eʂə n'eʂtu k'atu nɫ k'ilugr'am, d'esət lə k'ilugr'amɫ, p'et lə k'ilugr'amɫ ɛdn'ɔnɫ m'acɫ.

3.4.5.: В какой форме выступает прилагательное в значении сравнительной степени? Может ли значение сравнительной степени прилагательных выражаться формой положительной степени (например, у прилагательных, обозначающих возраст, рост и т.п.)?

Прилагательное в значении сравнительной степени сопровождается морфемой компаратива *p'o*; употребления формы положительной степени в значении компаратива не отмечено:

p'etr'u i p'o gul'em ut v'an'ɛ. im'ex ɫd'in br'at p'o m'alək ud m'en. t'oɯ p'o gul'em ud m'en.

ud m'en nɫpr'eʂ p'o st'aratə rəčn'ig gu zɔv'exɫ təstəm'el'.

3.4.6.: Отмечается ли абсолютное употребление формы компаратива? Может ли прилагательное в форме сравнительной степени вне компаративной конструкции иметь не собственно компаративное значение, а значение слабого проявления признака?

Абсолютное употребление формы компаратива со значением более сильного (так!) проявления признака отмечено в небольшом количестве примеров:

kutr'itu sɫ bəl'i p'o bug'atə, n'osəli sɫ i ɫt'ɔnə, 'amɫ kutr'itu sə bəl'i p'o fukɫr'i, žɛ udnəs'e ub'ufk'i i k'ɔrɫɫ zɫ gl'avɫ, ɛ tɫk'ivɫ r'abutə.

mum'ičetu žɛ 'idə nɫ v'odɫ 'ilə nɫ n'ivɫɫɫ dɫ ž'ɔnə, i ut'am tug'avɫ žɛ zbər'e m'omčenu tr'i č'etərə d'uʂə p'o i'ak'i mɫž'e, i 'idɫɫ i gu gr'abnɫɫ i gu udvəd'ɔt u m'omčetu f k'ɔʂtɫɫɫ, x'a.

kun'opɫɫ'en sɛ s'eiʂə nɫ p'o vl'ažnu i nɫ p'o dəb'elɫ m'estu, pək ɫ'en'ɔn m'ožɛ i nɫ n'ekvɔ p'o sl'abɔ m'estu.

В ряде примеров затруднительно однозначно определить, имеет ли прилагательное собственно компаративное или значение усиленного проявления признака, ср.:

zb'irɫx s'ɛnɔ kɫɔɔ p'o m'alkɫ, pətn'aesə ʂəsn'aisə gɔd'iʂnɫ, i gl'ɔdɫɫ ɫs'eɯ bɫɯ'e dɫɫ'eče če vərvi v'ɔɫk'.

Обычно форма компаратива, также употребленная абсолютно вне сравнительной конструкции, имеет значение сравнительной степени:

f k'ɔʂtɫɫɫ fl'eʂə p'o st'arɫ žən'a. duʂɫ'a i u n'as p'o st'arɫ

žan'a. p'o v'əzrasnɔ. [ot koj?] ud m'en. f k'əštɔsɔ i fl'elɔ p'o ml'adɔ žan'a. čə ɔn'ejɛ sə p'o st'arə, d'etu sə v'ətrə, ɔ ut t'ex i fl'elɔ p'o m'alkɔ, p'o ml'adɔ.

3.4.7.: Какая синтаксическая конструкция употребляется для выражения значения сравнительной степени?

В компаративных конструкциях объект сравнения вводится предлогом *ot*: *ɔs'ajɛ žan'a i p'o st'arɔ ud m'en.*

3.4.8.: Употребляется ли наречие *сколькo* после предлога *от* в компаративных конструкциях?

В говоре отмечены компаративные конструкции с *otk'olkutu*:
pɔ x'ubɔvɔ pr'azɔn čuv'al, otk'olkutu d'evɔl fəf čuv'al.
'alɔ n'emɔ i p'o b'alnɔ zɔ s'estrɔnɔ otk'olkutu zɔ žan'anɔ.

3.4.9.: Употребляются ли краткие формы личных местоимений при прилагательных в сравнительной и превосходной степени?

Подобного употребления кратких форм личных местоимений не отмечено, ср.: *ɔs'ajɛ žan'a i p'o st'arɔ ud m'en.*

3.4.10.: Возможно ли употребление сравнительной степени для выражения значения превосходной степени?

Употребление формы компаратива в суперлативном значении возможно в сравнительных конструкциях с обобщительным местоимением:
ɔs'ojɛ n'oš i p'o 'ostər ɔd vr'u.

3.4.11.: Какая синтаксическая конструкция употребляется для выражения значения превосходной степени?

Прилагательное в значении превосходной степени сопровождается морфемой суперлатива *n'aj*, объект сравнения вводится предлогом *ot*:
ɔs'ojɛ n'oš i n'aj 'ostər ɔd vr'u.

3.4.12.: Употребляются ли предложные конструкции в качестве средства выражения значения превосходной степени?

В говоре отмечены субстантивные словосочетания с предлогом *nɔt* в значении суперлатива:

ɔs'ojɛ jʉn'ak nɔt jʉn'acətə. t'oj d'evɔl nɔd d'evɔlitə.

3.4.13.: Возможно ли образование форм суперлатива прилагательных *первый* и *последний*?

По всей видимости, употребление форм суперлатива прилагательного *p'ɔrf* в говоре избегается:

p'ɔrvutu ml'eku d'etu se du'i, tɬ se v'ikɬ s'erɬ.

m'alsɬib'ije zn'ačə n'ai dubr'ije, n'ai gul'emije, p'ərvije.,

ср.: *t'odu tərč'el n'ai nɬpr'eš.*

3.4.14.: Употребляется ли удвоение существительного в качестве средства выражения значений превосходной степени?

Удвоение существительного употребляется в говоре, скорее, с количественным значением:

'a če d'e dɬ p'ovn'e, t'o i bəl'o god'inə, god'inə.

3.4.15.: Употребляется ли удвоение прилагательного в качестве средства выражения значений превосходной степени?

Удвоение прилагательного употребляется в говоре, скорее, со значением интенсификации признака:

'uškim če sɬ bəl'i bl'isk'i bl'isk'i, 'amɬ nə s'i sɬ i'ecə bəl'i bl'isk'i.

3.4.16.: Возможна ли дистантная позиция морфем суперлатива и компаратива типа *мак. нај* и *по*?

Дистантная позиция морфемы компаратива *p'o* в говоре отмечена:

pɬk i'e sɬm p'o ɔt ml'adi tɬk'ovɬ, tə nɬk'ivɬ r'abɔtə nə zn'aje.

n'i smə vənč'evɬnə, n'i sə p'o ɔt st'arətə.

Обычной, однако, является контактная позиция морфем категории степени сравнения и прилагательного, ср.:

im'ex ɬd'in br'at p'o m'alək ud m'en.

Прилагательное в роли обращения

3.5.1.: Возможно ли образование особой вокативной формы прилагательных ж. р.?

Вокативной формы прилагательных не отмечено, ср.:

v'ikɬ: »p'etro, p'etrovlenko, m'ari g'izdɬɬ dev'ojko!«.

3.5.2.: Полная или краткая форма прилагательного употребляется при обращении?

При форме вокатива (и номинатива) в обращении отмечена как краткая:

m'il br'ate! m'il t'etko! kəkv'o žε k'ažəš, ml'at iun'ak?, так и полная форма прилагательного: *m'ili br'ate! m'ilə br'atko, sərc'etu mə pl'ačə, lɣ'a tə gl''ɔdlm!*

3.5.3.: Возможно ли употребление краткой и неопределенной формы прилагательного в качестве обращения?

Подобное употребление краткой и неопределенной формы прилагательного отмечено в примерах:

'ej, x'ulɒf, i'elɒ lɒ'uvɒ! dr'ebən, kəkv'o pr'avəš lɒ'am?

3.5.4.: Может ли качественное прилагательное употребляться в роли обращения с определенным артиклем (напр., в сочетании с краткой формой датива личного местоимения)?

Употребления качественных прилагательных в определенной форме в качестве определения существительного в роли обращения не отмечено, ср.: *kəkv'o žε k'ažəš, ml'adu m'omčε?*

3.5.5.: С артиклем или без употребляются в качестве обращения прилагательные, обозначающие объективные признаки?

Отмечено самостоятельное употребление определенной формы прилагательного в роли обращения: *dr'ebnɒɒɒ, č'uvɒi sε!*

3.5.6.: Может ли субстантивированное прилагательное с артиклем выражать субъективно-эмоциональное отношение к объекту при обращении?

По всей видимости, подобное употребление отмечено в примере:

'ox, nəšt'asnɒɒɒ, kəkv'o i ɔstɒr'elɒ!

3.5.7.: С артиклем или без употребляются при обращении притяжательные прилагательные?

Притяжательные прилагательные в роли обращения употребляются как с артиклем: *i'elɒ, t'etkuvutu, nɒx t'uf!*, так и без него: *i'elɒ, t'etkuvu, i'elɒ!*

Числительное

Числительное *один*

4.1.1.: Как выражается значение „один, сам“ - числительным или иным словом?

Значение „один, сам“ выражается лексемами *s'am* и *sam'ičək*, но не числительным:

pək t'i s'am lə s'i sə ust'anl?

t'o vərvi sam'ičək. mərtv'ec se nə ust'av'e sam'ičeg dɔ səd'i.

4.1.2.: Как выражается противопоставление „одни - другие“: *одни - другие* или *одни - вторые*?

Данное противопоставление выражается прежде всего конструкцией типа *adn'i - dr'ugi*:

'ami, zɔ ed'in čəl'ek ni'e srɔmut'a dɔ r'abotə, če dr'ugije še stu'i, pək t'o še rɔb'otə.

nɔ adn'o se p'adnə, zn'ači, če par'itə že sɔ u n'egu prəz gud'inlɔ, nɔ dr'ugunu, zn'ačə, kɔsm'e'e že tu pu ufc'enə, nɔ dr'ugu že p'adnə sv'adbɔ, že se už'enə, nɔ dr'ugu že se p'adnə n'ej, k'omu kɔkv'otu se p'adnə, i sm'ex.

adn'itə sɔ s'ɔdnələ, dr'ugiti sɔ səd'elə pr'avə, bəl'i sɔ s'eg'em 'oš'em d'ušə.

В этом же значении отмечено также употребление конструкций типа *ad'in - ad'in* и *bud'in - bud'in*:

dəštər'icətə dv'e dəštər'icə, adn'ɔtɔ b'e d'okturkɔ, adn'ɔtɔ b'e uč'itelkɔ, umr'exɔ xi i dv'etə.

če budn'i pəč'ɔt n'eštu, budn'i n'e.

4.1.3.: Имеет ли числительное *один* значение „примерно“?

-

4.1.4.: Употребляется ли числительное *один* со значением „некий, какой-то“?

Числительное *ad'in* употребляется в говоре в функции неопределенного артикля:

ad'in dr'uk čələk i rək'ɔl lɔɔv'a. adn'o dr'ugɔ m'u'l'e e ɔtəšl'o dɔl'ečə fəv bl'ir'e.

zn'aēš lə ad'in d'in'u ut pɔšmɔkl'ə? l'atɔk 'imɔ edn'ɔ kɔtɔr'inɔ r'užɔnɔvɔ, zɔp'isvɔtə li je?

4.1.5.: Употребляется ли числительное *один* со значением „тот же самый“?

Такое употребление отмечено в примере:

n'i sə žəv'ei mə f adn'o m x l'ə səs t'ex.

4.1.6.: Употребляется ли числительное *один* со значением „любой“?

Такое употребление отмечено в примере:

*l's'ajε r'εp l i'εcə se z l p' i n l, i i ε d' i n m' o ž d l d' o i d i i t' o n' e m l
d l m' o ž d l i ε i z v' a d ə.*

4.1.7.: Употребляется ли числительное *один* в ругательствах?

Употребления числительного *ad'in* в ругательствах не отмечено, ср.:

bud l' o t l k' a v l! t' i s ə b u d l' o!

4.1.8.: Имеется ли форма множественного числа числительного *один* и употребляется ли она атрибутивно?

Употребление формы мн.ч. числительного (неопределенного артикля) *ad'in* отмечено в примерах:

o t' u f m ə n' o x l a d n' i s ə r u m' a s ə l' u d ə.

i d' o i d u x l p' a k t ə g u z ə m' a x l a d n' i b ə z d' e t n ə x' o r l.

*t' o i x' o d ə l v ə f b ə l o m' o r i e t u, x' o d ə l t' u k l v ə f a d n' i s ə l' a k l t u
m' a l ə g g' a b' i l.*

p l s' u l' k' i t e s l a d n' i b u b u l' e č k' i k u t r' i t u f l' i z a t p u v' o l' n' e n' i t ə d r' i p ə.

t' u r' e s e n l a d n' i č ə n' i j k' i, l u k' u m l s e i z v' a d ə o t k u t' i j e t l.

4.1.9.: Имеется ли отрицательная форма числительного *один*?

Отрицательной формы числительного *ad'in* в говоре не отмечено, ср.:

*a d n' o s e n e r a z b u l' e l u u t č' u m l a t l. i i ε d' i n s ə č ə l' e k n ə s' ə
r a z b u l' e l o t č' u m l.*

o t' u f m ə n' o x l t ə r g' o f c ə, n' i t u u d a d' i n t ə r g' o v ə c n' i š t u n ə k' u p' u x.

4.1.10.: Имеет ли числительное *один* формы косвенных падежей?

Форм косвенных падежей числительного *ad'in* не отмечено:

(акк.) *v ə r v' e l ə, v ə r v' e l ə i v' i g' e l ə a d n' o d l p l s' e ' o f c ə.*

(дат.) *n l a d n' o i g u r' e l l k' o š t a t l, l d r' u k ' i s k l ' o g a n' d l s ə
z l p' a l ə č ə b' u k l.*

Неопределенное одушевленное местоимение, напротив, обладает такими формами:

' i l ə k r' a v l l l e f l' e l l b u d n' o m u v g r a d' i n l l l l...

Количественные числительные

4.2.1.: Имеется ли согласование по роду у числительных *два*, *три*?

Числительное *dv'a* имеет две согласовательные родовые формы м.р. и ж.р.-ср.р.:

(м.р.) *dv'a čal'ekl.*

(ж.р.) *dv'e ž'enə. dv'e r'ək'i. dv'e um'acnə r'ək'i.*

(ср.р.) *dv'e dəc'a. dv'e səl'a. dv'e č'ornə 'očə.*

Числительное *tr'i* форм согласования не имеет, ср.: *tr'i n'og'i.*

4.2.2.: Имеет ли числительное *два* (всех родов) форму датива, в том числе при наличии определения?

Числительное *dv'a* форм косвенных падежей не имеет вне зависимости от наличия определения при существительном:

pr'ovədə armlg'an nɫ dv'a jun'akl. pr'ovədə armlg'an nɫ dv'e k'amɫnə tum'ič'etɫ. pr'ovədə armlg'an nɫ dv'e m'omč'etɫ.

4.2.3.: Имеет ли числительное *два* (всех родов) форму инструментала, в том числе при наличии определения?

Числительное *dv'a* форм косвенных падежей не имеет вне зависимости от наличия определения при существительном:

t'o xi udɫr'i səz dv'a n'ožɫ. t'o xi udɫr'i səz dv'a 'ostrə n'ožɫ. t'o xi dɫrž'i səz dv'e um'acnə r'ək'i.

4.2.4.: Имеет ли числительное *два* (всех родов) форму генитива, в том числе при наличии определения?

Числительное *dv'a* форм косвенных падежей не имеет вне зависимости от наличия определения при существительном:

t'o ɸst'anɫ i bəz dv'etə n'eguvə r'ək'i. ž'ivije 'ogɫn' se f'atɫ ud dv'e s'uxi dɫɫfč'etɫ.

4.2.5.: Номинатив или аккузатив числительного употребляется в конструкциях типа серб. *Стотина / стотину динара није велик новац.*

Существительные женского рода в говоре не имеют особой формы аккузатива:

stut'inɫ l'ɛvɫ sɫ n'e ml'ogu plɫr'i.

Собирательные числительные

4.3.1.: Собирательное или количественное числительное употребляется с именем существительным, обозначающим лиц мужского пола?

При существительном, обозначающем лиц мужского пола, отмечаются лично-мужские числительные:

dɔʃl'i sɐ dvɐm'inɐ d'uʃə. pət'imɐ d'uʃə.

В том же значении отмечены и количественные числительные:

dv'a čəl'ekɐ. p'ek' čəl'ekɐ. ɐs'ejɛ p'eg' d'uʃə.,

употребляемые и при существительных, обозначающих лиц женского пола: *ɐs'ejɛ p'ed' ž'enə.*

4.3.2.: Возможно ли употребление собирательного числительного с существительным, называющим животных (напр., когда они разного пола или среди них детеныш)?

В указанном случае отмечается употребление количественных:

tr'i k'on'ɛ. 'os'em k'on'ɛ. 'os'em p'il'etɐ.

dɔʃl'i sɐ dv'e m'oi vn'učetɐ. dv'e dəs'a. p'ek' m'al'ki dəs'a.,

и лично-мужских числительных:

bɔʃt'a mə fpr'ɔgnə dv'amɐ v'olɐ i ur'e, k'arɐ, s ur'alu.

4.3.3.: Собирательное или количественное числительное употребляется с личным местоимением при указании на группу лиц мужского пола? При указании на группу лиц женского пола?

При указании на группу лиц мужского пола отмечено употребление лично-мужских числительных:

n'i dvɐm'inɐ smə nɐɐdn'o.

n'i pət'imɐ x'og'uxmə f ɐdn'oʃ nɐx pɔʃmɐkl'ə.

При указании на группу лиц женского пола отмечено употребление количественных числительных:

n'i tr'iisə žɛ 'idəm nɐx pɔʃmɐkl'i.

n'i tr'itə x'og'uxmə f ɐdn'oʃ nɐx pɔʃmɐkl'ə.

v'i tr'iti, j'elɐtə nɐx t'uvɐ!

4.3.4.: Собирательное или количественное числительное употребляется с собирательным существительным?

С собирательным существительным типа *br'ak'ɛ* отмечено употребление как лично-мужского: *dvɐm'inɐ br'ak'ɛ. dvɐm'inɐ piʃ'enə br'ak'ɛ. č'etərə dec'a, tr'imɐ br'at'ɛ i 'as. pət'imɐ br'ak'ɛ.,* так и количественного числительного: *t'i sɐ bəl'i č'etərə br'ak'ɛ.*

Ср. также: *g'a ĉe v'ig'elа dv'e m'askar'i, dv'e m'omĉet'ii im'al'о t'ak'ivа p'uštuvə, а p'rəmən'ilə se bəl'i səs st'arsk'i dr'exi.*

Лично-мужские числительные

4.4.1.: Мужского или женского рода лично-мужские числительные (количественные существительные) типа серб. *тројица?*

Подобные числительные (количественные существительные) находятся в говоре вне категории рода:

tru'ica sa o'tašl'i nax p'lašmakl'ə. zbər'alə se dve tru'ica i'ek'i l'udə. i toğ'avа dvam'inana o'tašl'i da g'o tr'epet.

4.4.2.: В какой форме согласуется причастие (прилагательное) с лично-мужским числительным?

Причастие и прилагательное согласуется с таким числительным (количественным существительным) во мн.ч. (см. также 4.4.1.):

zbər'alə se dve tru'ica i'ek'i l'udə səs n'oјcə pud'ostrenə, ufc'əna sp'ənata na n'ekva s'en'ke strəg'ot ta strəg'ot. i toğ'avа dvam'inana o'tašl'i da g'o tr'epet.

4.4.3.: В какой форме координируется личная форма глагола с лично-мужскими числительными?

Личная форма глагола координируется с таким числительным (количественным существительным) во мн.ч.:

«*eј, x'aјdə, x'airl'iјe, s'aјe g'od'ina nəv'esta, dugud'ina, s'aјe g'od'ina dvam'ina, doğod'ina da stə tru'ica*». *ut'iduxa tru'ica.*

i toğ'avа dvam'ina dr'ugi f'atata ta ukr'avata u dr'ug bul'uk 'ofca ta isp'iĉet.

i še gu f'anata as'eј dvam'ina, i as'eј še mu v'ikat: »'eksa-a, 'eksa«. *dvam'inana gu f'atata i as'eј gu l'u'et.*

t'ə zatov'a v'ikat p'es'ekca nəv'esta i p'es'ekca st'arec, 'ama i dvam'inana sa m'oski.

4.4.4.: В какой форме употребляется личное местоимение в сочетании с лично-мужским числительным?

Личное (и указательное) местоимение сочетается с таким числительным (количественным существительным) в форме номинатива:

v'i tru'icata stə vən'ovna za s'iĉku. an'eјe ut'iduxa tru'ica.

4.4.5.: Лично-мужское или количественное числительное употребляется с существительным, называющим лиц мужского пола?

При обозначении лиц мужского пола возможно употребление как лично-мужских:

*zbər'alə se dve tru'ica j'ek'i l'udə səs n'ojca pud'ost'renə.
dv'e tru'ica b'olgarə.*

dvam'ina x'ora se f'anat, izm'ijed go.

am sæg'a dvam'ina maž'e 'iskad da sə st'anat xarat'ica.

*sæg'a na jēdn'ə r'eka i na edn'ə vōgen'ica dvam'ina d'ušə
r'abuk'et.,*

так и количественных числительных:

dv'a čəl'ekl. p'ek' čəl'ekl. l's'eje p'eg' d'ušə.

4.4.6.: Употребляются ли лично-мужские числительные при обозначении группы обоих полов?

При обозначении группы обоих полов могут употребляться как количественные: *i smə ošt'anlələ dv'e, br'at i j'e.,*

так и лично-мужские числительные:

f st'ajesa fl'ezuxa tru'ica - dv'e m'omčeta i jēdn'o mōm'iče.

*t'e se zn'ajed b'e, dv'amana se zn'ajet če že st'or'et gud'eš,
mōmč'etu i mōm'ič'etu.*

že v'ig'et če se g'al'ed dvam'inana.

4.4.7.: Употребляется ли лично-мужское числительное с существительными, обозначающими животных мужского пола?

В данном случае отмечено употребление как лично-мужского:

blšt'a tə fpr'ognə dv'amā v'ola i ur'e, k'ara, s ur'alu.,

так и количественного числительного: *tr'i v'ola.*

Порядковые числительные

4.5.1.: Употребляются ли порядковые числительные при указании номера объекта?

Подобного употребления порядковых числительных в говоре не отмечено, ср.: *k'čštā n'umer ldn'o. k'čštā n'umer dv'e. k'čštā n'umer tr'i.*

4.5.2.: Какой элемент является порядковым в составных порядковых числительных?

В составных числительных порядковым является последний элемент:

st'o dv'aiš'e i p'ərvə, st'o dv'aiš'i i ft'orə, st'o dv'aiš'i i tr'etə.

4.5.3.: Употребляется ли прилагательное *другой* в значении порядковых числительных типа *второй, третий*?

Употребление прилагательного *dr'uk* в значении порядкового числительного „второй“ и „третий“ отмечено в примерах:

...səb'irət sɛ. ɛdn'a v'ečɛr u n'az, dr'ugl v'ečɛr u dr'ugi, dr'ugl v'ečɛr u dr'ugi.

p'osl'ɛ zaf'anət pɔ r'et, lɔd'in dn'eskl, dr'uk 'utrə, dr'ug dr'ugi d'en', i s'i gu z'imət tək'a.

lɔd'in' səs k'on' vərvi tɔ tuv'ar'ɛ, dr'uk m'ɛsə, b'ɔrkɔ k'ir'eč, dr'uk n'osə k'amənə, tr'eti kək'v'otu, zb'irət sɛ lɔn'ɛj nɔ məž'ɔ tɔ sə pum'agət.

В последнем примере представлено и употребление порядкового числительного *tr'et* в значении „четвертый“.

Разное

4.6.1.: Как выражается значение дистрибутивных числительных?

Дистрибутивное значение выражается конструкцией с предлогом *pɔ*:

nɔ fs'ek'i sɛ udr'ezvɔ pu lɔdn'ɔ pɔrč'ɔ səs jɛc'e.

i x'od'ɛxmə nɔ m'andrɔ, tɔ pu dv'a tr'i m'ɛxl s'ir'ɛnə pr'avil. pu dv'e klč'ɛtɔ m'aslu pr'av'ɛxmə.

i lɔpɔn'a lɔd'in klz'an' pu tr'i č'etərə slx'ak'ɛ sɛ vlr'i.

klɔs'ɛnə nɔz'at' nɔlv'anəkɔ, sl'et t'uɟ dr'uginə pu č'etərə m'ožəš, č'etərə iz jɛdn'ɔnɔ str'anɔ, č'etərə ud dr'ugɔnɔ str'anɔ.

'a č' n'i 'imɔmə pu p'et š'es 'ofcə.

4.6.2.: Как выражается значение дробей 3/41, 3/42?

Нет сведений.

4.6.3.: Употребляются ли числительные с определенным артиклем? Определенный артикль или указательное местоимение предпочитается в счетных конструкциях с определенным существительным?

Употребление числительных с определенным артиклем, отмеченное в примерах:

v'ɔrnə mə lɔd'inɔn gr'ož d'etɔ tə d'adux! v'ɔrnə mə p'etɔtu l'ɛvɔ d'etɔ tə d'adɔx! v'ɔrnə mə stɔt'ɛ gr'ošɔ d'etɔ tə d'adux!

tug'avɔ dv'anɔ kl'inɔ žɛ xi lɔ'am iz'ed'ɔt nɔ pr'ɛduɟ, 'a pək lɔd'inɔn žɛ gu v'ɔrnɔt ut pr'ɛdujɛn.,

следует признать факультативным: *v'ɔrnə mə p'et l'ɛvl, d'etɔ tə d'adux! v'ɔrnə mə ld'in gr'ož, d'etɔ tə d'adux!*

4.6.4.: Как выражается приблизительное количество числительными до 10?

Приблизительное количество числительными до 10 выражается конструкцией из двух следующих друг за другом числительных (количественных или лично-мужских):

i c'alə n'oš l'n'ej du dv'a tr'i čes'ɔ x'odəl i prəz n'əšt'ɔn.

i l'nɔv'a ld'in klz'an' pu tr'i č'etərə slx'ak'e se vlr'i.

p'et š'es 'ofcə, kr'avl.

pu m'alku, pu dəsət'inl, pu s'ed'em 'ošem.

dv'e tru'icl b'ɔlgərə.

4.6.5.: Как выражается приблизительное количество числительными больше 10?

Приблизительное количество числительными больше 10 выражается следующей конструкцией:

dvə trən'aiši b'ɔlgərə, dɔ dv'aiši m'ožə.

4.6.6.: Имеются ли у числительных особые формы приблизительного количества?

В говоре отмечены следующие формы приблизительного количества у числительных:

dəsət'inl d'ušə. dəsət'inl b'ɔlgərə, trənlest'inl, stut'inl - nə s'ə zn'aε k'olku sə t'očnu.

Это же значение может быть выражено конструкциями с *nax* и *'okulu*:
m'ožə dɔ 'iml nax stut'inl gud'inə.

Наречие

5.1.: Может ли обстоятельственное наречие примыкать к существительному (в т.ч. отлагольному)?

Хотя подобное употребление наречий зафиксировано в примере:

i tug'avl se f'ɔrl'et ufc'enə vəf r'eklɔl səs, z gərbuv'enə nld'olu.,
следует отметить, что в подавляющем большинстве случаев наречие выступает в роли приглагольного обстоятельства:

t'o prəd'i dv'e tr'i kul'ɛnl, s'etlš lə se k'ak, x'ɔ, tə gu pu bl'irə
nlg'orə pu b'alk'anl p'asɔl 'ofcə.

sl'agl se v'alu nɔ gl'ɔv'atɔ nld'olu, b'eləčku dɔ zn'ajet, kɔj'a i
nuv'estɔtɔl.

Ср. также конструкции с согласованным определением: *ut c'alana mahl'č i ut sr'čšnana mahl'č m'ožə da d'olat i prəd'ət.*, а также с придаточным определительным: *p'ak l'uka fəf l'a mahl'č sr'čšte d'etə, t'a se k'azva st'ikel'.*

С именем существительным регулярно употребление количественных наречий: *bl'ie gud'inə mən'čxl.*

5.2.: Может ли наречие примыкать к существительному (напр., качественной оценки)?
Употребление наречия при существительном качественной оценки отмечено в примерах:

'e-e, 'otə sə mn'ogu štərvn'ik.

»ml'i, i'e səm i'ecə sərum'ax!«. »k'oi, t'i lə sə i'ecə sərum'ax!? nəs'i, t'i s'amu l'čžəš!«.

pusəv'etuvlaxmi se səs n'ai b'aš l'ud'etə f s'elutu.

5.3.: Употребляется ли определенный артикль с количественными наречиями, определяющими существительные?

Подобное употребление возможно: *od ml'ogutə igr'anə dəc'atl igr'ajet i ləpov'a.*, но факультативно: *od ml'ogu igr'anə dəc'atl igr'ajet i ləpov'a.*

5.4.: Возможно ли сочетание количественного наречия с личным местоимением?

Подобное употребление отмечено в примере: *n'i smə m'alku.*

5.5.: Имеются ли отадъективные наречия типа рус. *по-новому, по-турецки*? Имеются ли различия в значении и употреблении между наречиями типа рус. *братски / по-братски*? Проявляется ли момент отношения к предмету у наречий с *по* более отчетливо?

В говоре, по всей видимости, предпочитают наречия с морфемой *po*:
lm t'o si tək'a i p'ak i pə rəd'opski. pə rəd'opski si mu v'ikat kl'in. n'i sə gəlč'im pə s'elski. lə'eje gəlč'ət pə t'urski. sofiij'ancətə gəlč'ət pu gr'acki.

t'o nə pozdrav'i pə vojn'iški.

i'e nə m'oga pə n'ovə, i'e zn'aje pə st'aru.,

хотя отмечены и образования без этой морфемы:

t'urcətə gəlč'ət t'urski. rusn'acətə gəlč'ət r'uski. sofiij'ancətə gəlč'ət gr'acki. s'etlš lə se d'esu tə g'člč ləg'a šərokəl'čcki?

Различий в значении и употреблении двух типов наречий не установлено.

5.6.: Имеются ли наречия типа болг. *Гостите работиха мъжката*.

—

5.7.: Наречие или согласованное прилагательное употребляется в предикативной функции?

В предикативной функции отмечено употребление наречия:

pə x'ubavu pr'azn čuv'al, otk'olkutu d'evol fəf čuv'al.,

но возможно и согласованное прилагательное:

k'išlta i p'o l'ošl ot s'ušlta.

5.8.: Различаются ли обстоятельственные наречия цели движения, пути перемещения и местонахождения?

Обстоятельственные наречия цели движения и местонахождения не различаются:

n'eml kld'e dl vər'v'ot. prəs prəz'orəs n'eklkəf p'o skr'itčək, t'ε sə tu m'axnl kld'e m'ož dl vl'eza.

i prəd'i dl umr'e ne m'ogal dl xi k'ažə, kld'e sl, i sə sə ošt'anlə. i t'i oštš'i dl gu tr'əšet: »g'orgu, kld'e li g'orgu?«, - t'o xmə p'ukl.

Для выражения значения пути перемещения предпочитают свободные синтаксические построения: *pə kutr'i p'əg' dl f'anl?*

5.9.: Отмечается ли обязательное употребление наречия *наружу* при глаголе *выходить*?

Употребление наречия (*nlx, ot*) *v'ənkə* со значением „наружу“ при глаголе со значением „выходить“ в говоре отмечено (ср. также пример с глаголом „изгнать“):

ld'in d'en' fəf č'orkvnl nł p'itrupl sə i prəpətl'al, lg'a i p'aləl kəndəl'atł, i t'o gu isp'ədəl nłx v'ənkə.

i c'alə z'imə jəd'ež b'itu s'irənə səs krat'ox i sas 'urdl i nłx pr'ol'etənu z'əməž dl se prəp'inəš, g'a dl izl'izlš nłx v'ənkə.

pək j'ε səm izl'elə l's'ej ud v'ənkə... i v'ərv'ε səg'a nłx n'ejε.,
но является факультативным:

i tog'avə sə bəl'i vr'u žəvot'in'kitə izl'izlə od zəm'otł.

g'a i utəšl'a u snłx'anł, puč'ukəlł xi nł vrət'anł, i snłx'anł izl'elə i xi rəkl'a...

5.10.: Какое наречие употребляется в функции вопросительного наречия причины?

Основным вопросительным наречием причины в говоре является *'otə*:

t'i 'otə pl'ačəš? 'otə st'orə lno'v'a?

*uč'itel'ən me ispr'avə zld vrl'tanl i v'ikl: »t'i, 'otə sə zlg'eč'ilal?».
pl'elə gə səm, pək nə zn'al, 'otə gə isplet'ət.*

Отмечена также вопросительная конструкция *zł kəkv'o:*

t'i zł kłkv'o pl'ačəš? zł kəkv'o se ste t'olkuvl upl'ašələ?

5.11.: Как выражается значение наречий типа *некогда*?

Значение отрицательных наречий этого типа выражается положительной формой наречия с предикативом *n'eml:*

*n'eml kug'a dl gu v'ar'e. u t'ey žə si, n'eml kld'e dl 'idə. v'eki
i rud'itelitə sə sə səglas'ilə, n'eml kld'e dl vərv'ət.*

Так же выражаются и местоименные значения типа „некому“:

*k'atu n'eml k'oĭ dr'ug dl gu m'esə, m'ožə t'o dl gə m'esə, dl
tlk'ovl.*

5.12.: Употребляются ли предложные конструкции с удвоенными наречиями?

По всей видимости, удвоенные наречия могут употребляться как в предложных конструкциях:

*t'o otəš'əl k'alfl ut kəd'e kəkv'o dl nlič'i znlĭ'ek'. 'a, ot kəd'e
kłkv'o - od ld'in od dr'ug, dl k'ažəm, i dl nli'uč'i znlĭ'ek',*

так и в сочинительных:

s'ičku že st'orə s'amu i s'amu nł n'eguvonu dl 'i.

Глагол

Категория лица

6.1.0.1.: Обязательно ли употребление личного местоимения при личной форме глагола? Зависит ли употребление / неупотребление личного местоимения от а) лица; б) видовременной формы глагола?

Отсутствие форм 1 и 2 лица личных местоимений при глаголах возможно: *utkəd'e sə?*, но факультативно: *t'i otkəd'e sə? utkəd'e sə t'i?*,

за исключением контекстов, где оно облигаторно:

*lm t'o se s'adə lx'uk'ēs, lsv'v'a d'esu gu d'avl, lzg'a v'i nə
zn'am, k'ag gu zuv'etə, tl n'i gu zuv'em lx'uk'.*

6.1.0.2.: Отмечается ли употребление вежливых обращений типа *господин* с глаголами во 2 лице?

Подобные обращения, по всей видимости, избегаются (ср. 2.2.3.):

d'askale, fč'erл sə zəbur'il də mə dəd'ež dum'ašnu.

Обобщенные и неопределенные значения

6.1.1.1.: Употребляются ли формы 1 л. глаголов с обобщенно-личным значением?

Подобное употребление отмечено, в частности, в примерах описания приготовления пищи:

že z'əmət ldn'o k'il'o br'ašno, že č'uknəm dv'e jec'a, že t'urəm ldn'o č'ešl ml'eku, i g'otuvu.

6.1.1.2.: Возможно ли употребление форм 2 л. ед. ч. с обобщенным значением?

Подобное употребление отмечено в примерах:

zlp'aləš 'ogla'ən nл tr'i m'est'a nл k'oštлл i tug'avл ubəgr'avlš i v'iklš: »b'eglijə zm'ii i g'uštəricə, m'išk'i, bug'ancə!«, - s'ičkutu dл b'egл.

t'o im'ešə ml'ogu vud'ən'icə f šər'okл l'əкл, ldn'oš nл ldn'o 'idəž, dr'uguš nл dr'ugл...

6.1.1.3.: Употребляются ли обобщенно-личные предложения с формой 2 л. ед. ч. глагола, в которых невозможно употребление личного местоимения *ты*, или им соответствуют конструкции с субъектом человек (другими существительными)?

В говоре отмечено как употребление обобщенно-личных предложений с формой 2 л. ед. ч. глагола:

c'al žəv'ok' r'abutiš i n'ištu sə n'emlš.

že z'əməš ldn'o lž'icл šuk'er', že gə t'urəš f ldn'o k'upл sлs v'odл, že gu svar'iš, i že t'urəš plud'o, i sl'atkutu i g'otuvu.,

так и конструкций с субъектом *čəl'ek*:

f ləv'n'a s'elу 'imл s'ičkə, čəl'eg dл m'ožə dл žuv'e.

od lə'oje n'oš čəl'ek nл dr'agu s'ərcə že umr'e.

6.1.1.4.: Употребляются ли неопределенно-личные предложения с формой 3 л. мн. ч. глагола с субъектным значением „всякий, любой“ или им соответствуют конструкции с субъектом *люди*? Может ли субъект быть выражен другим существительным?

В говоре отмечено употребление неопределенно-личных предложений с формой 3 л. мн. ч. глагола с субъектным значением „всякий, любой“:

k'ak tə zəv'ət? n'egu gu žuv'ehl j'ē'u.,

имеющих разную степень неопределенности, которая устанавливается путем анализа семантики обстоятельств:

as'aje tarl'ə n'ikuga nə ɔr'ət.

Широко употребляются в говоре и соответствующие неопределенно-личным конструкции с субъектом *l'ud'etə*:

l'ud'esə v'ikat, če na svət'a p'otka tr'eva da se pudbər'ət... na svət'a p'otka se prəkl'učvat vr'u v'čnklašnitə, k'črsk'itə r'abutə.

pɔ vr'em'e na vujn'atə l'ud'etə um'iraxə ud gl'ak' i ud b'oləstə. adn'o vr'em'e l'ud'etə sa f'atələ ž'if 'ogan' da č'uvəd guv'čdatə ut š'ep.

i tug'avə g'a da se s'ek'et l'ud'enə, za k'ogu st'anuvə vəpr'os, tə sa v'ikalə: an'eje, tum'ofcə.

6.1.1.5.: Употребляются ли неопределенно-личные предложения с формой 3 л. мн. ч. глагола и субъектным значением „кто-то, некто, некоторые“?

В говоре отмечено употребление неопределенно-личных предложений с формой 3 л. мн. ч. глагола:

k'azvat, če t'ep sa prəb'ilə. pɔ r'adiutu ub'ad'uxə, čə vr'em'etu že se razvat'i. m'en mə r'ukat na tələf'onə.,

имеющих разную степень неопределенности, которая устанавливается на основе анализа семантики обстоятельств:

v'ikat, če t'a i bəl'a n'aǰ x'ubavlatə mum'a vəf s'elu.

nəst'e lə č'uli, če ɔb'irat pɔ p'ətəštətə?

na k'upəštinu nasr'ed'e s'elɔ sv'irə kav'al' i igr'aǰet x'oru.

vəf asov'a s'elu sp'əd du d'evik'.

В ряде контекстов подобные предложения остаются неопределенно-личными даже несмотря на введение в них личного местоимения 3 л. мн. ч.:

kul'ibə? im'alə smə. t'e vr'u im'exə na vr'em'etu kul'ibə.

t'e sa pr'avələ n'ekvə d'elbə. i sə ɔp krəst'ilə g'elə, s'elɔ g'el'a.

d'črvənə k'uklə sa t'ur'elə, p'ək ne im'alu p'am'etn'icə, t'e utsk'ora zaf'anaxə p'am'etnicətə da xi t'ur'et.

kakv'o da tə k'ažə za... t'e sa gu sə p'isələ, m'ož da i n'eje ubrasc'of, i'e nə g'u nam'iram za ubrasc'of m'oje d'om. št'otu i č'istu, zat'oǰ sa gu pi[sələ].

6.1.1.6.: Служит ли 3 л. ед. ч. пассива для образования конструкций, соответствующих активным конструкциям с неопределенно-личным или обобщенно-личным агенсом?

Какие конструкции являются более распространенными - активные или соответствующие им пассивные?

Подобное употребление форм возвратного пассива отмечено в примерах:

лн'ојѣ се зув'еšа ј'ен'иу.

v'ikl se, če t'a i n'ai x'ublavata mum'a vaf s'elu.

galč'elu se i, če t'ep sl prab'ilə. i se galč'i, st'arətə l'udə raspr'av'et, če... i 'imlɔ ad'in ošč'er', zov'alɔ gɔ se stud'en'kutɔ.

И в этом случае степень неопределенности или обобщенности агенса может быть различной и предопределяется семантикой обстоятельств:

лs'aje tarl'ɔ n'ikuga se nə ɔr'e.

лt'am 'oštə se ur'e s ur'alu. vaf лsɔv'a s'elu se sp'i du d'evik'.

budn'oš fəf uč'iləštinu se baxt'alɔ dəc'atɔ.

нл vəl'ikije p'otək t'o se x'odə нл č'orkvɔ.

лt'uvɔ se nə p'ušə.

6.1.1.7.: В какой форме (пассивной, безличной или неопределенно-личной) выступают предикаты чувственного восприятия со значениями „видно“, „слышно что-либо“?

Предикаты чувственного восприятия обычно выступают в говоре в особой инфинитивной конструкции:

лt'am i vəd'e лdn'ɔ k'oštɔ.

sl'ɔncəpɔ se i skr'ilɔ zad bl'ir'en, pək i 'oštə vəd'e.

t'ə čə i tarl'icə s'ərm'enə, dl ne vəd'e ut s'ərmɔ plət'ɔn, j'ecə x'ublavə dl sl.

То же значение может быть выражено как формами возвратного пассива соответствующих глаголов:

sl'ušɔ sə. že se v'idə. лt'am se v'ig'uvɔ лdn'ɔ k'oštɔ.,

так и формами актива:

m'en me sl'ušət. m'en me nə sl'ušət. n'i t'ep te sl'ušətə, š'efe!

Безличность: природные явления

6.1.2.1.: Употребляются ли безличные предложения с безличными глаголами, обозначающими природные явления? Какие глаголы обозначают природные явления?

Безличные предложения с безличными глаголами представлены в примерах:

x'ajde dl i pas'ež dɔd'e ne prəp'eklu! ne vl'i, л rus'i. 'ole, dn'esk'e mn'ogu lət'i. nəšt'esk'e j'ecə že mr'azə.

При вводе агенса в предложение конструкция может стать личной:

'a pək s'utrən kug'atu sə, v'ikl, p'adnɫɫ i r'osl.

k'id'ɔ 'oštə niɟ'e p'adnɫ, žɛ lət'i 'oštə sn'ek.,

быть недифференцированной:

'ole, dn'esk'e mn'ogu lət'i, m'ož dɫ p'adne i gr'om.

p'odzuməšnu vr'em'e p'adɫ slɫn'a.,

но может оставаться и безличной (при выражении субъекта действия прямым дополнением):

тɫ 'imɫ n'ekvɫ gud'inɫ, тɫ ne vl'elɫ grɫd'uškɫ.

t'i zn'aeš gr'əm d'esu gərm'i, i p'adɫ gr'əmuvə?

6.1.2.2.: Обозначаются ли природные явления безличными глаголами в возвратной форме?

Возвратные безличные глаголы представлены в примерах:

т'ərkɫɫ sɛ. s'ɔvɫɫɫ sɛ.

6.1.2.3.: Возможно ли формальное выражение субъекта действия безличных глаголов, обозначающих природные явления, личным местоимением 3 л. ед. ч. ср. р.?

По всей видимости, случай подобного введения формального подлежащего в безличное предложение отмечен в примере:

t'o n'ekugɫš ne vl'i i n'emɫ r'osl.

6.1.2.4.: Может ли при безличных глаголах, обозначающих природные явления, быть выражен субъект действия?

Случаи выражения субъекта действия прямым дополнением при безличных глаголах, обозначающих природные явления, отмечены:

тɫ 'imɫ n'ekvɫ gud'inɫ, тɫ ne vl'elɫ grɫd'uškɫ.

t'i zn'aeš gr'əm d'esu gərm'i, i p'adɫ gr'əmuvə?

Имеются, однако, и соответствующие личные конструкции:

p'adnɫɫ i r'osl. t'o žɛ t'i xi rɫzd'ui (о ветре).

Отмечены и личные глаголы, обозначающие природные явления:

sl'ɔncənu izl'izɫ ud 'iznək i fl'izɫ v z'anək.

6.1.2.5.: Могут ли безличные глаголы управлять прямым объектом?

В предусмотренных программой контекстах случаев управления безличным глаголом прямого объекта не отмечено, ср.:

čə jɛdn'ɔ j'es'en' xi b'e f'anɫ d'əš d'olu pu pul'etɔ, тɫ ist'inɫ.

6.1.2.6.: Употребляются ли безличные предложения с невыраженным субъектом стихийного действия?

Подобные синтаксические образования представлены в примерах:

lg'a d'uɣnə v'etər', fəf uʒ'ekən i'ecə buč'i. r'ekuxl, če xi utr'epəlɔ fəv bl'ir'ε. fl'el mi səp'un' fəf uč'isə, tɬ i'ecə mə št'ipə f uč'isə.

6.1.2.7.: Употребляются ли безличные предложения с выраженным субъектом стихийного действия?

Безличных предложений с выраженным субъектом стихийного действия не зафиксировано. Соответствующее значение выражается личной конструкцией (часто с инструментальным дополнением или обстоятельством причины, выражающими агенс действия):

iskr'ətəlu se i d'ərɜvɜ, tə i zɬp'uʂəlu p'ək'ε. t'oɣ b'il nɬ vuɣn'a i gu sɬ rɬn'ilə səs ɬdn'o pɬrč'ɔ ɔd grɬn'atɬ. dɬrv'otu i p'adnɬlu ud v'etər'.

В собственно безличных предложениях вместо агенса может быть выражено инструментальное дополнение: *k'əʂtɬtɬ i zɬtr'upɬlu sə sn'εk.*

6.1.2.8.: Имеются ли безличные конструкции, возникшие из нескоординированных?

Подобные конструкции представлены в примерах:

tə v'ikɬ ne x'ubɬvɔ dɬ 'idəʂ v'ečər k'əsnu nɬ vud'ɔnɬ, čə sɬɣb'ijetɬ izl'izɬlu.

ɬzg'a česn'ovije l'uk i n'ikɬkəf, n'egu i'elɜ č'ɔrf'.

ɬdn'ɔ m'ečkɬ b'e iz'elɬ ɬdn'o mɬg'ar'ε, i xi se b'e zɬpr'elɜ fəv g'ɔrlɔnɔ ɬd'in k'okɬ.

d'oktɜrɬ že p'itɬ: »pɜm'ognɬlu lə t'i, inʒ'ekcijetɬ?«.

str'ax i 'uʒɬs b'eʂə f'anɬlu cɬr'icɬtɬ ud vɬɬn'itə nɬ mɔr'etɔ.

Интересно, что в говоре употребляются формы ср.р. при обозначении неизвестного говорящему исполнителя действия, как в примере:

nɬ g'el'a f m'oɣɬtɬ k'əʂtɬ e zɬtv'or'εnɬ, i n'ekuɣ b'e fl'izɬl pɬs pɜz'orɔs, 'imɬ n'isɬk pɜz'orɔs, b'e fl'izɬlu pɬz n'egu i z'ɔlu si b'e εdn'i dr'ud'i r'abuti, i izl'elɜ si b'e, i gu nə muʒ'axmə f'anəm, nə muʒ'axmə dɬ gu nɬuč'im. i t'ε vrɬt'atɬ ɔtv'or'εnɬ, ɔtəʂl'o tɬ z'elɔ fs'ičk'itə pɬr'i i sə ut'iʂɔ. ni č'akɬ dɬ mə surv'akɬ, nə n'ikɬkvɜ, nə s'ɔ.

6.1.2.9.: Возможны ли трансформации типа мак. *Od sekađe duvalo = Дувал ветер = Дувало ветер; Врне = Пафа дожд = Врне дожд = Врнело дожд?*

Подобные трансформации документируются примерами:

ud vr'u stran'itə d'ui. od vr'u stran'ini i d'ulu. = ut s'ekladə d'ui v'etər'. sn'eg'ə i p'adl i'ecə b'əržə. = od vr'u stran'ini i d'ulu v'etər'.

6.1.2.10.: Употребляются ли безличные конструкции вместо пассивных?

Употребление безличных конструкций вместо пассивных в говоре возможно:

i 'imlɔ ad'in ɔfč'er', zɔv'alɔ ɡɔ se stud'en'kutɔ.,

но обычно личные актив и пассив:

t'egu sɔ pɔr'uklɔ fəf 'armijetɔ. t'oɪ pɔr'uklɔ fəf 'armijetɔ.

В говоре возможны безличные пассивные конструкции со страдательным причастием первично непереходного глагола в форме ср.р. в полупредикативной функции:

...dɔ nə ust'anə k'ɔštɔ ne x'od'enu.

Безличность: состояния субъекта

6.1.3.1.: Употребляются ли безличные предложения, обозначающие физические и психические состояния субъекта? К каким семантическим группам принадлежат соответствующие глаголы? Каковы модальные оттенки их значений?

Безличные предложения, обозначающие физические и психические состояния субъекта, представлены в примерах:

nə m'i se sp'i. jed'e mə sə. nɔ b'abl xi st'anlu l'ošu. i'ecə mi sə št'ešə, ɔɔv'a dɔ nə b'e 'istənl.

m'ɔčə mə. bul'i mə. ɔ fs'e ɡɔ i vl'eklɔ dɔ vərvi nɔx t'amɔ.

6.1.3.2.: Каким падежом (дательном или аккузативом) выражен субъект состояния в таких конструкциях?

Субъект состояния в подобных конструкциях может быть выражен как дательном:

sp'i mə sə. nə m'i se sp'i. sp'alu mi se i. jed'e mə sə. i'elu mi se i. p'elɔ mu se i. nə m'i se i š'ɔtlɔ. nə m'i sə r'abɔtə. prəl-š'evɔ mu.

d'oɪdə mə nɔ ium'ɔs. zɔv'ivɔ mi se sv'et. is'ɔxnɔlu mi ɡ'ɔrlusu.,

так и аккузативом:

m'ɔčə mə. bul'i mə. bul'i mɛ ɡlav'ɔsɔ. žɛ jɛ zɔbul'i i'ecə. umr'azə mə. mr'azə mə dɔ t'ɔrnɔ. trəs'e mə.

6.1.3.3.: Каким падежом (дательном или аккузативом) выражен субъект состояния в безличных конструкциях с глаголом *быть*, *стать*?

Субъект состояния в данных конструкциях выражен аккузативом:

lg'a gu i str'ax i lg'a gu i i'et... nəm'oj dλ te i str'ax, nə z'imλm ml'ogu plr'i. i'et mə i nλ ls'oje čəl'ek. ls'aje žən'a je i sr'am. sk'okuk' mə i. x'ič me i n'e gr'ižλ.

6.1.3.4.: Возможно ли опущение глагола *быть* в безличных предложениях, обозначающих состояния субъекта?

По всей видимости, опущение глагола в подобных конструкциях избегается: *i'et mə i.*, хотя оно возможно по фонетическим причинам: *m'əčnu mi zλ ls'ov'a i'er'e, pu rud'opski se v'ikλ m'əčnu mi fm'estu b'alnu mi.*

6.1.3.5.: Возможно ли выражение субъекта состояния при безличных глаголах существительным или местоимением в именительном падеже?

Подобный случай зафиксирован в примере:

λd'in čəl'ek, lg'a gu i str'ax i lg'a gu i i'et, ml'ogu r'abutə m'ožə dλ st'orə.,

ср. также: *i blašt'a mə gə n'emλšə, kəg'atə se i'e ož'en'ux.*

Безличность: разные значения

6.1.4.1.: Выражаются ли значения долженствования, необходимости обобщенным предикативом (типа рус. *можно*, *нужно*) или глаголом в личной или безличной форме?

Значение долженствования и необходимости выражается безличным предикативом *tr'evλ*:

t'i tr'evλ dλ st'orəš ls'aje r'abutλ. tr'evλ dλ r'abutiž zλ dλ žəv'eiš.

tr'evλlu dλ se nə obr'aštəš nλz'ag' dλ gl'ədlš ls'ov'a k'uče.,

безличным предикативом *b'ivλ*:

ut s'uxλ k'olədl du iurd'anuv den' se nə pr'avə p'omen zλ umr'elətə i nə b'ivλ dλ se ž'en'et, dλ pr'av'et sv'adbλ, dλ v'oget nuv'estλ i dr'ugu nə zn'aje.,

иными безличными конструкциями:

nλ t'ep ti zλbrλn'enə λ'am dλ vərv'iš!

Значение возможности выражается прежде всего личным модальным глаголом:

лs'ojε vлpr'os t'i nε m'ožεš dл r'εš'iš. m'ožεš лε dл dunεs'eš s'enu?,
 ср. также: *fs'εklдэ i'εzmφ, v'εrε, nεm'oi v'εruvл, žε v'εruvлš, n'εmlž*
dл ne v'εruvлš tφg'avл.,
 но также и безлично: *p'o nлpr'eš m'ož n'eštφ dл сл pr'avεлэ.*

6.1.4.2.: В личной или безличной форме выступает модальный глагол, выражающий
 долженствование, необходимость?

Модальный глагол долженствования выступает в безличной форме:
tr'εvлlу dл se nε φbr'aštεš nлz'ag' dл gl'εdлš лsφv'a k'učε.

6.1.4.3.: Выражается ли значение наличия, отсутствия личным или безличным глаголом?
 Значение наличия в подавляющем большинстве случаев выражается
 безличным глаголом:

лm s'ir'εnitu se pr'avε t'o si 'imл ml'i'ε. sεn'ε vε gφ 'imл nл
sp'isεkεs. nл лn'ojε st'arεс mu n'εml бlст'un'ε.

luk'um se č'εrpε, t'o si im'εšэ tεk'ivл gul'εmε t'ablε. f kr'εčmлл
nεm'ε s'el'εnε. n'εgu gu nεm'ε nл slbr'anijetu.

f kr'εčmлл im'alu s'el'εnε. tr'εtлл v'eč'εr' im'alu s'amu xl'εp i
s'ol' nл sufr'εtл. im'alu i лdn'ε žεn'a, тл im'alл dv'e k'ožε.,

хотя отмечаются и редкие примеры личных конструкций:

im'al лd'in str'ikφ vлs'il, tφg'avл gφ i'udл zлpt'isлл.

Следует отметить предикативные указательные частицы: *i'ε gu p'εtr'u!*

Переходность / непереходность

6.2.1.: Имеется ли категория семантически непереходных глаголов, обладающих вну-
 тренними дополнениями?

Подобные глаголы отмечены в примерах:

d'en' dεn'uvлm, n'oš nεšt'uvлm. z'imл zεm'uvлm, l'εtε l'εt'uvлm.
x'ajdetε dεс'a dл vεč'εr'εmε v'eč'εr'ε!

тл 'imлm i'ε pr'avnučεтл лt'uf, тл l'εš'k'itε xi l'εžεm fs'εklkvu.

6.2.2.: Могут ли семантически непереходные глаголы употребляться как переходные?

Такое употребление непереходных глаголов в говоре возможно, но,
 по всей видимости, достаточно редко:

нл rud'il'klлл sl'ožлt sl'amл, pust'el'et i l'εgnлt iε, tεk'a.

m'alku d'εk'ε ž'ivu dл gφ izgur'i, dл gu st'orε nл p'εpεl...

blašt'atla im'e dr'ug br'at, tla go razg'el'ixla k'ozata, i edn'o po ldn'o xi isč'eznaxla.

'e, t'o e kl'etvlatla, d'etu je prakln'axla dla je umr'ot.

Интересное новообразование представляет собой форма глагола со значением „умертвить“:

as'aje žan'a n'istu na m'ožə dla je umr'el'i. i t'o i x'odəlu po k'aštata, d'aže i umrel'evlalu i x'orla. as'ejla sə nlm'islələ ld'in mlaruf'ek' dla umr'el'ot an'aje žan'a.

Подавляющее большинство исходно непереходных глаголов сохраняют непереходность:

*x'ajdi dla s'odnlat tv'oisə dəc'a l'uf!
po s'aštoto vr'em'e c'onkla klamb'anlatla.*

6.2.3.: Может ли семантически непереходный возвратный глагол употребляться как невозвратный переходный?

Редкое употребление семантически непереходного возвратного глагола отмечено в примере:

*tug'avla b'abəčklala i z'əla č'uzdla b'abla dla je gl'ədl, p'ək snax'anla je v'ornala i je raspl'aklala.,
ср.: tug'a b'abəčkatla se raspl'aklala. t'o se sm'ej'e j'ecə. nəm'oj mə j'ecə rassm'iva!*

6.2.4.: Могут ли переходные глаголы расширять переходное употребление?

Пример расширения переходного употребления глагола отмечен:

i prəd'i dla umr'e ne m'ogal dla xi k'ažə, kld'e sa, i sə sə ošt'anlələ., ср., однако: vr'u v'ikaxla, če lnoṽ'a m'esto i j'ecə l'ošu.

Категория залога

Оппозиция актив - пассив

6.3.1.1.: Возможна ли пассивная конструкция с выражением агенса? Пассивная или активная конструкция предпочитается в контекстах с известным исполнителем актуального действия?

В контекстах с известным исполнителем актуального действия предпочитается активная конструкция:

d'asklala č'əstəš f'alə dəc'atla. d'ek'etu gu isk'əpl m'ajk'e tu. v'etər'on l'ul'ešə dər'vetlanla.

По всей видимости, в говоре избегается употребление агентивного пассива, выраженного возвратными формами глагола, при одушевленности пациенса, ср. неприятие информантами конструкций актуального действия типа:

*deteto se iskopa ot maika mu.,

но допущение неактуальной:

dac'atla tr'evla da se č'uvlat x'ublavu ut bl'isk'itə.

При неодушевленности пациенса агентивная конструкция образуется предлогом *ot*:

m'ostla se grad'i ud brəgrad'irə. i dr'uk xab'er' se d'adə ot c'ar'en.

В говоре также возможен пассив с выражением агенса конструкцией с предлогом *ot* при страдательном причастии:

p'ismusu i nap'isavnu ud ldn'ə st'ara žan'a. dac'atla sə č'əstəš f'al'enə od d'asklala.

При возвратной форме актива и одушевленности агенса предложная конструкция с *ot* может вводить объект действия:

dac'atla se f'al'et ud d'asklala, če im i d'əb'ər uč'it'elə. i d'asklala sə f'alə ud dac'atla, če i t'e sə dubr'i.

При возвратной форме актива и неодушевленности агенса конструкция с предлогом *ot* имеет, по всей видимости, нерасчлененное агентивное и причинное значение:

dərv'etlala se l'ul'exla od v'etar'ən. n'ebətu se i skr'ilu ud 'oblacə.

6.3.1.2.: Пассивная или активная конструкция предпочитается с известным исполнителем неактуального действия?

При предпочтении соответствующей активной, в говоре употребляется и пассивная конструкция с известным исполнителем неактуального действия:

(пассив) *dac'atla se vəzp'itvlat ut rud'itəlitə.*

(актив) *n'ai x'ublavu i d'ek'etu da gu k'əpə m'ai'k'e mu.*

6.3.1.3.: Образуются ли пассивные конструкции с глаголами, которые в активе требуют обязательного косвенного дополнения?

В предусмотренном программой контексте фиксируется лишь соответствующая активная конструкция: *vr'u pum'aglat na st'arənə l'udə.*

6.3.1.4.: Может ли глагол *бить* употребляться в различных залогах (как активный, пассивный, прямовозвратный, взаимовозвратный, медиальный)?

Русскому глаголу *бить* в разных диалектах в говоре могут соответствовать разные глаголы:

(актив) *dn'esk'ε žε m'ɔnəm kun'opɫ'. s adn'ɔsɫ n'ogɫ č'ukɫm dr'ugɫsɫ.*

(безличный пассив) *budn'ɔš fəf uč'iləštɪnu sε blɫt'alɔ dəc'atɫ.*

(рефлексив) *ɫ səg'a mə dɔx'odnuvɫ dɫ sε č'ukɫm pu glɫv'ɔsɫ.*

(реципрок) *d'in'u i n'adɫ sε blɫt'ɔt.*

(медий) *adn'ɔnɫ n'ogɫ sε č'ukɫ fəv dr'ugɫnɫ.*

Способы выражения значения пассива

6.3.2.1.: Возможно ли выражение значения пассива активными формами безличного глагола?

Активная форма глагола выражает значение пассива в примере:

vr'u ɫsɔv'a gɔ p'išə f kn'igɫsɫ.

6.3.2.2.: Возможно ли выражение значения пассива формами страдательного причастия переходного глагола? Обладают ли эти формы полной парадигмой времен и наклонений?

Формы страдательного причастия переходного глагола - одно из двух основных средств выражения значения пассива в говоре:

tərl'ɔnɫ izur'atɫ. s'e'l'enitə sə zbər'atə f km'etstvutɫ.

'a pək fs'ičk'i sɫ dɫr'enə səs dum'ašnu tək'anə jεgl'ɔsə. fs'ičk'i svɫdb'arə, m'omənə, fs'ičk'i sɫ dɫr'enə.

blɫt'atɫ i ut t'etkɫ tu.,

обладающее различными временными формами, например:

'ε ɫg'a sε ɔž'en'ux, ɫn'oje b'ešə rɔd'en.

6.3.2.3.: Возможно ли выражение значения пассива возвратными формами глагола? Обладают ли эти формы полной парадигмой времен и наклонений?

Возвратная форма переходного глагола - также одно из двух основных средств выражения значения пассива в говоре, обладающее различными формами времен и наклонений:

žε v'ig'et ɫn'eje, k'ak sε pr'av'et x'ublɫvə g'ozbə!

kun'opɫ'e tr'evɫ p'ɔrvɔ dɫ sε m'ɔnə, tug'avɫ dɫ sε pr'av'ed dr'ipə.

ɔd vr'em'e nɫ vr'em'e sε k'ol'ešə i dub'itək, tə kulub'arəti sε ɔm'ɔrs'uvəxɫ səs p'ečenu i p'ɔržənu.

g'ɔbə sε tr'ɔs'exɫ n'e s'amɔ v bl'ir'en, 'am i nɫ dr'ugu m'estu.

6.3.2.4.: Есть ли различия в распределении по временным формам трех типов пассива типа алб. (форм с элементом *и*, синтетических, аналитических причастных)? Употребляются ли в пассиве формы плюсквамперфекта, аориста 2, перфекта 2, плюсквамперфекта 2?

-

6.3.2.5.: Возможно ли выражение значения пассива возвратными формами глагола в формах настоящего времени?

Выражение значения пассива возвратными формами глагола в формах настоящего времени отмечено в примере:

л'ам се град'и лдн'о к'оштл.

6.3.2.6.: Имеется ли зависимость употребительности возвратной или причастной формы в настоящем времени от выраженности субъекта действия и от одушевленности / неодушевленности объекта действия?

При общем предпочтении форм актива (ср. 6.3.1.1.):

st'arə l'udə tr'os'et g'obə n'e s'amə v bl'ir'en, i na dr'ugu m'estu. n'i vr'u je č'ekamə s netarp'enije.,

в говоре допускается возвратноглагольный пассив:

g'obətə se tr'os'et n'e s'amə v bl'ir'e, 'am i dr'ugladə.

dəc'atл tr'evл дл се č'uvлат x'ublavu ut bl'isk'itə.

При вводе агентивной конструкции при расширении контекста информанты стремятся заменить форму глагола на активную:

g'obə se tr'os'et ot st'arətə l'udə nafs'ekladə, pək ml'adətə s'amə fəf bl'ir'e.

kun'opал'e tr'evл дл се m'ənə p'ərvu ud m'aik'itə, tug'avл дл тə st'or'ed dr'ipə.

В говоре также возможен пассив с выражением агенса конструкцией с предлогом *ot* при страдательном причастии:

p'ismusu i narp'isлvu ud лдн'о st'arл žən'a.

dəc'atл sə č'ostəš f'al'enə od d'askлл.

Для установления закономерности распределения причастных и возвратных форм в пассиве необходимы дополнительные исследования.

6.3.2.7.: Возвратная или причастная форма употребляется в аористе пассива и имеется ли зависимость употребительности форм от одушевленности (личности) / неодушевленности объекта действия?

При общем предпочтении форм актива:

v'inutu, fč'erл d'etu dun'esuxл, vr'u lə gə isp'ixtə?

dvam'inл d'ušə pr'av'ehl muxlb'ek', i slug'in'etл fl'ezi i xmi go prək'əsl.,

в аористе пассива отмечены возвратные формы:

muxlb'ek'ε se prək'əsl ot slug'in'etл. i dr'uk xlb'er' se d'adə ot c'ar'εn. sufr'otл se vd'ignл.,

которым могут соответствовать и причастные:

xl'εbl b'e isp'ečen fəv g'iv'eč.

6.3.2.8.: Имеется ли семантическое различие между возвратной формой глагола и причастием в аористе (первая подчеркивает действие как процесс, а вторая - результат действия)?

Возвратная форма в аористе пассива имеет процессуальное значение:

v nлst'əpələтл təšən'a se č'u gl'uxл š'εput.

i dr'uk xlb'er' se d'adə ot c'ar'εn.,

в то время как причастная форма выражает результатив и статив:

нл n'εkulku m'asə f лs'aјε st'aјε b'ehl nлr'ed'enə istrum'entə i l'εk'arstvl. f nəd'el'ε лt'ukл mлglaz'initə b'ehl otv'or'εnə.

6.3.2.9.: Возвратная или причастная форма употребляется в имперфекте пассива и имеется ли зависимость употребительности форм от одушевленности (личности) / неодушевленности объекта действия?

При общем предпочтении форм актива:

лн'εјε d'enu b'ehl n'aј gəl'εm клblx'ak' st'orələ, d'avлхл хтə nлstлvl'eniјε rudn'inətə i bl'isk'itə.,

отмечен и пассив, образованный формами причастия:

dər'ekturl нл g'imn'azijetл b'e nлznлč'εn ut prav'it'elstvotл.

6.3.2.10.: Возвратная или причастная форма употребляется в перфекте пассива?

При общем предпочтении форм актива:

s'εtil se i хлž'ijetл, čε š'εpkлтл tu јε ukr'al čəl'εkl səz d'εk'εto. t'o go i blxt'al t'εtku tu. n'aš čəl'εk јε i č'εkl tr'i d'en'ε нл g'arлтл.

в перфекте пассива отмечены возвратные формы:

n'osələ lə sə v'ol'n'εnə žur'apə l'εtus'k'ε! 'am dr'uguš se f'atлlə dəc'atл, se kl'alə. 'uš ukr'alл se nəv'estлтл.,

которым могут соответствовать и причастные:

t'o zn'aešə, čə ɔs'εmdəs'e d'εklлл n'ivə sə bəl'i k'up'εnə 'opštu, nɔ sluč'aјnɔ f prɔdлv'at'elniјε 'akt sə p'isлnə s'amл нл vlč'anл. blxt'atu i ut t'εtkл tu.

6.3.2.11.: Возвратная или причастная форма употребляется в плюсквамперфекте пассива?

При общем предпочтении форм актива в плюсквамперфекте отмечены и соответствующие причастные формы пассива:

klpət'an p'etku b'e ub'it ot t'ursk'i lsk'er'. 'ε lg'a se ož'en'ux, an'oje b'ešə rōd'en. t'o zn'aεšə, čə oš'emdas'e d'eklra n'ivə sə bəl'i k'up'enə 'opštu.

6.3.2.12.: Возвратная или причастная форма употребляется в будущем времени пассива?

При общем предпочтении форм актива:

str'ax tε i, čε žε gō nlabxt'ot i žε gō isf'or'let ot k'ōštasl.,

в будущем времени пассива отмечены возвратные формы:

grad'ō žε se slab'orə, i st'o p'edə pōd zəm'ōsl žε se kup'ai dλ se n'aīdə.

6.3.2.13.: Возможно ли выражение значения пассива возвратными формами глагола в формах будущего предварительного в прошедшем?

В форме будущего предварительного времени в прошедшем отмечен пример выражения пассива страдательным причастием:

'akō b'e n'e l'etnlo, n'ivlsl lzg'a št'ešə dλ i izur'atl.

6.3.2.14.: Возвратная или причастная форма употребляется в императиве пассива?

При употреблении конъюнктива с императивным значением при общем предпочтении форм актива:

vr'u kutr'itu sə vən'ovnə dλ xi nλk'ažet!,

возможен возвратный пассив:

dλ se səb'or'et an'eje k'ōštə! dλ se f'anλ l's'eje mag'ar'etλ! vr'u dəc'asl dλ se oκ'ōp'et!

6.3.2.15.: Активная или пассивная конструкция употребляется при медиальном глаголе?

В говоре существует особая инфинитивная конструкция:

λ'am i vəd'ε adn'ō k'ōštλ.

p'oznλ i, čε λ'uvl sn'ōštə e č'isk'enu.,

которой соответствует и пассивная конструкция с возвратной формой глагола:

ot'uvl se v'ig'uvl uč'iləštitu. λ'uvl se č'ui s'ičku, kλkv'otu galč'ot.

6.3.2.16.: Активная или пассивная конструкция употребляется при прямопереходном возвратном глаголе?

При общем предпочтении актива: *л'ам граг'от лдн'о к'оштл.*, в говоре возможна и пассивная конструкция с возвратной формой глагола: *л'ам се град'и лдн'о к'оштл.*

6.3.2.17.: Имеются ли переходные глаголы, не образующие пассивных конструкций? Чем это определяется?

Нет сведений.

Страдательное причастие

6.3.3.1.: Употребляется ли согласованное страдательное причастие переходных глаголов в предикативной функции при глаголе *быть*?

Подобное употребление представлено в примерах:

р'оривлас лув'адл е окус'енл. с'иренису и рлзвл'ену.

6.3.3.2.: Употребляется ли согласованное страдательное причастие непереходных глаголов в предикативной функции при глаголе *быть*?

В говоре отмечены редкие случаи употребления согласованного страдательного причастия непереходных глаголов в предикативной функции при глаголе *esse*:

от р'ано го бар'от ш'ерлвоно б'илә, дл и сл'онцәту не изгр'ену. и шәш'ул'к'и д'авлхл, шәш'ул'к'и, 'а ut и'абалккнл с'ер'енл плс'ер'енл, и тог'авл и iss'охнлтл тл се д'авл.

6.3.3.3.: Употребляется ли согласованное страдательное причастие первично непереходных глаголов в предикативной функции при глаголе *быть* в активном значении?

Подобное употребление отмечено в примере:

от р'ано го бар'от ш'ерлвоно б'илә, дл и сл'онцәту не изгр'ену., ср. соответствующие образования с формами активного причастия, которые предпочитают в говоре:
ст'авл р'ано дод'е н'е сл'онцәту изгр'елә, н'ели п'аднә р'осл. тлр'и, гл'одлйтә зллмн'еније, сл'онцәту се и skr'илу! мл'огу сл дош'ли от kr'умувгр'ат.

6.3.3.4.: Употребляются ли конструкции со страдательным причастием переходных глаголов типа рус. *У меня обед варено / сварено*?

Подобные конструкции со страдательным причастием переходных глаголов имеют собственно посессивное значение:

otfč'erл 'imл svлr'en kump'ot.

тл хмә k'azлл vr'ačклл, čе 'imл л'укл put vrл'tл m'ušнлту, i nлš'li gu, t'opкл kәkv'o.,

ср. с бытийным значением образований от непереходных глаголов:

mл'ogu 'imл utәš'li fәv g'әrcije.

Таким конструкциям соответствуют формы перфекта типа:

i'e sәm svлr'ilл kump'ot. d'edu i duš'әl әd duvl'en'e.

6.3.3.5.: Употребляются ли конструкции со страдательным причастием переходных глаголов типа рус. диал. *Овцу съедено?*

Подобные конструкции имеют собственно посессивное значение:

'imл 'ofсл iz'eg'енл әd v'әl'k'. 'imл 'ofсл iz'eg'енл, ud vl'k'ә.

6.3.3.6.: Отмечаются ли безличные конструкции со страдательным причастием непереходных глаголов в предикативной функции при глаголе *быть* в активном значении?

Подобных безличных конструкций не отмечено. Интересен, однако, пример употребления в этой функции отглагольного существительного, образованного от непереходного глагола:

лsәg'a тә b'ešә p'әrvije p'әk' x'og'енә fәv b'elу mәr'e.

В говоре возможны безличные пассивные конструкции со страдательным причастием первично непереходного глагола в форме ср.р. в полупредикативной функции:

...дл нә ust'anә k'әštл ne x'od'enu.

Модальные значения форм пассива

6.3.4.1.: Имеют ли пассивные конструкции пермиссивное значение?

Пермиссивное значение отмечено у форм пассива, выраженных возвратными формами глагола:

лs'ejе sl'ivә se нә јed'әt neәm'itә. лs'ejе sl'ivә se нә јed'әd bәs šuk'er'. vәf kl'as se нә fl'izл b'ez дл pәč'ukлš.

6.3.4.2.: Существуют ли пассивные конструкции с потенциальным значением?

Потенциальное значение отмечено у форм пассива, выраженных возвратными формами глагола:

zdr'avәtә i n'aj v'ažnu, pәk s'ičкutu әst'anлu dr'ugu že se nлr'ed'i.

Возвратные значения

6.3.5.1.: Имеется ли категория прямовозвратных глаголов, заменимых формой переходного глагола с возвратным местоимением в аккузативе?

Прямовозвратные глаголы представлены примерами:

gr'arɫ sə. prəmən'ovɫ sə.

нл g'erg'ov den' se m'ijexmə səs r'osɫ. 'imɫ ut č'orkvɫɫɫ z'imɫ i'ezmu, tɫ se m'ijet səs i'ezmutu.

Подобные глаголы допускают при себе только возвратное местоимение типа *sɫm'ičək*: *gr'arɫ sə sɫm'ičək. prəmən'ovɫ sə sɫm'ičək.*

6.3.5.2.: Имеется ли категория глаголов, субъект действия которых - непрямой (дательный) объект того же глагольного действия?

Подобный глагол представлен в примере: *gr'ag'ɛ sə k'ɔštɫ.*,

он допускает при себе и форму личного местоимения:

gr'ag'ɛ sə k'ɔštɫ нл m'en.

Ср. также: *i d'etu k'ažɫɫ rɔd'it'el'itə, ɫ n'e d'etɔ sə rəč'e mɔm'ičetɔ 'ili mɔmč'etɔ.*

6.3.5.3.: Имеется ли категория глаголов, действие которых осуществляется для самого лица глагольного действия?

Данные глаголы представлены в примерах:

m'isl'ɛ sə. igr'aiɛ sə. s'eg'ɛ sə. č'etɫ sə. x'og'ɛ sə sɫm'ičək. l'ežə sə, d'išəm i pl'ače. st'anɫ sə, izl'ezux sə i nɫš'ɔtɫ sə. g'ɔlčə sə slub'odnu!

6.3.5.4.: Имеется ли категория взаимовозвратных глаголов? Может ли значение взаимовозвратности передаваться конструкциями типа *один другого*? Употребляется ли во взаимовозвратной конструкции предлог?

Взаимовозвратные глаголы представлены примерами:

k'ukuv'icɫɫ i s'ojkɫɫ se mr'az'et. v'an'u i p'etr'u se spum'agɫ.

То же значение может передаваться особой синтаксической конструкцией при сохранении возвратной частицы у глагола:

k'ukuvicɫɫ i s'ojkɫɫ se mr'az'et ɫdn'ɔ dr'ugɫ. n'i se sl'agɫmə ɫdn'i dr'ugi. n'i se razb'irɫmə ɫdn'i dr'ugi. 'imɫ dɫ se krɫd'ət iɛdn'i dr'ugi sə.

v'an'u i p'etr'u se spum'agɫ ɫd'in нл dr'uk.

По фонетическим причинам в следующем примере неясно, сохранена ли у глагола возвратная частица: *l'ɔgli sɫ ɛd'in dr'uk.*

6.3.5.5.: Имеется ли категория взаимовозвратных глаголов с возвратным местоимением в дативе?

По всей видимости, подобный глагол представлен в примере:

dəc'atɫ si igr'aɟet.,

ср. также: *v'an'u i p'etr'u se spum'agɫ ad'in nɫ dr'uk.*

6.3.5.6.: Есть ли различие в значении типа макс. *одам* „идти“ / *одам си* „оставлять, покидать какое-либо место“?

По всей видимости, такого различия не устанавливается, ср. употребление формы *v'ɔrv'e sə*:

(„оставлять“, „покидать“) *'e, səg'a že sə v'ɔrv'e, də sə ɔt'ivɫm. lzg'a že sə v'ɔrv'e.*

(„идти“) *č'eskɫ že sə v'ɔrv'e nɫx s'elu. č'eskɫ sə t'ɔrnivɫm nɫx s'elu.*

6.3.5.7.: Имеется ли категория неистинновозвратных медиальных глаголов, обозначающих природные явления?

Подобные глаголы представлены в примерах:

ɫt'am n'ekvu se č'ern'ei. ɫt'am se n'ekvu b'el'ei.

6.3.5.8.: Имеется ли категория личных неистинновозвратных медиальных глаголов, обозначающих процессы, происходящие в человеке?

Подобные глаголы представлены в примерах:

prək'esn'evɫm sə. sm'eɟe se. gurd'eɟe se.,

ср. также: *klkv'o m'isləš, 'ilə zɫ klk'ɔf se m'isləš?*

6.3.5.9.: Имеются ли случаи, когда возвратный глагол употребляется с дативным объектом, в то время как с прямым объектом употребляется тот же глагол в невозвратной форме?

При предпочтении невозвратных форм в конструкциях типа:

dɫ puzdrɫv'iž d'in'e! m'l'ogu zdr'avə dɫ n'osəš nɫ d'in'e!,

в говоре, по всей видимости, возможны образования искомого типа:

prək t'i gu sə bənd'islɫɫ, če klk'o tu se bənd'islɫɫ!?

6.3.5.10.: Есть ли глаголы, имеющие дублетные возвратную и невозвратную формы?

Возможно, подобные глаголы представлены в примерах:

i g'a se nɫsl'ušɫɫə, zɫtv'or'ɛnɫ e bəl'a, prək sv'etɫɫɫ kul'ipkɫɫɫɫ.

t'o se sk'itɫ tr'i gud'inə iz g'elsk'iɟe rɫɟ'on.

6.3.5.11.: Возвратная или невозвратная форма глагола употребляется в случаях типа серб. *Бацати камен / бацати се каменом. Оженити, женити њу / оженити се њом. Молити некога / молити се некоме. Во бодѐ / во се бодѐ.*

Невозвратные формы глагола отмечены в случаях:

nəm'oj f'ɔrl'ɛ k'amənə! v'oləz bud'e.,

в то время как в ряде других отмечена возвратная форма:

nəm'oj se zaf'ɔrl'uvl səs k'amənə!

m'ol'ɛ se n'ekumu 'ilə nɫ n'ekugu.

Категория времени

Прямые значения

Презенс

6.4.1.1.1.: Какая глагольная форма (в том числе видовая) выражает значение настоящего актуального действия?

Значение настоящего актуального действия выражается презенсом глагола несовершенного вида:

m'aijk'ɛ pər'e dr'ipə. mɔv'a gu zn'aje i'ɛsə x'ublvi.

6.4.1.1.2.: Употребляется ли для обозначения настоящего актуального конструкция бытийный глагол + герундий?

—

6.4.1.1.3.: Маркируется ли настоящее актуальное время частицей (типа алб. *po*) для обозначения одновременности по отношению к моменту речи? Имеют ли формы с частицей особые оттенки значений (процессуальность, итеративность)?

—

6.4.1.1.4.: Всегда ли употребляются с частицей (типа алб. *po*) перформативные глаголы в 1 л. ед. ч., произнося которые говорящий совершает, а не описывает или называет действие?

Перформативные глаголы употребляются в говоре без частиц:

kəln'em se, ɕe žɛ plɫ'im nɫ ɕɔrbɫž'ijɛtɫ.

6.4.1.1.5.: Взаимозаменяемы ли конструкция с частицей (типа алб. *po*) и конструкция бытийный глагол в настоящем времени + герундий?

—

6.4.1.1.6.: Употребляются ли в значении настоящего неактуального формы презенса с частицей (типа алб. *po*)? Какие частные значения обслуживаются этими формами? Употребляются ли они в пословицах, встречаются ли в придаточных предложениях?

—

6.4.1.1.7.: Какая глагольная форма выражает значение всевременного настоящего времени?

Значение всевременного настоящего времени выражается презенсом глагола несовершенного вида:

k'atɫ p'ɔk', lg'a i ž'ɔdɛn, i'e tu d'avɫm v'odɫ.

или презенсом глагола совершенного вида:

n'aij nɫpr'eš se ɔm'iiš səs r'osɫ i tug'avɫ tɔ prɔv'ogɛt dɫ nɫbɔr'eš š'ɛpɫvɫ b'ilɔ.

6.4.1.1.8.: Употребляются ли в значении настоящего неактуального конструкции бытийный глагол + герундий? Имеются ли синтаксические (например, употребляется только в придаточных предложениях) или семантические особенности его употребления?

—

Перфект: способы выражения результативного значения

6.4.1.2.1.: Какая глагольная форма (*быть* + действительное причастие / *иметь* + страдательное причастие / *быть* + страдательное причастие) выражает значение результативного перфекта как действия?

Значение результативного перфекта выражается формой глагола *esse* + действительное причастие на *l*:

»dɫ zn'aiš, m'aičo, dɫ zn'aiš, kɫkv'a sɫm mɔm'a bɛnd'isɫ nɫ vɔs'okɫɫɫ pl'anɛnɫ!«. t'i s š'ukɫdɔr nɫp'isɫɫ ɫ't'ukɫ p'ismu, t'eb sɫ k'azvɫɫɫ. žɛn'atɫ i ɔdn'elɫ st'olɫ nɫ bɫk'onɫ i s'ɔdnɫɫɫ i ɫ'am.

6.4.1.2.2.: Образуется ли перфект по модели *быть* + причастие?

По данной модели образованы редкие примеры предикативного употребления причастий непереходных глаголов с результативным значением:

ɔt r'anɔ ɔɔ bɔr'ɔt š'ɛpɫvɔɔ b'ilɔ, dɫ i sl'ɛncɔtu ne izgr'enu.

6.4.1.2.3.: Употребляются ли *быть*- и *иметь*-перфекты в перфектном значении в одном говоре одновременно?

—

6.4.1.2.4.: Возможна ли взаимозамена форм перфектов двух серий при отсутствии обстоятельства времени, локализирующего действие?

В говоре возможна лишь одна форма перфекта, выражаемая формой глагола *esse* + действительное причастие на *l*:

nə sm'e sə v'ig'uvlǝ dv'e gud'inǝ.

6.4.1.2.5.: Возможна ли взаимозамена форм перфектов двух серий при наличии обстоятельства времени, локализирующего действие?

В говоре возможна лишь одна форма перфекта, ср.:

st'anl sǝm nǝšt'esk'ǝ fǝf ǝd'in, z'ǝx xl'ǝp i gǝ iz'ǝdux.

6.4.1.2.6.: Употребляются ли в значении перфекта конструкции *быть* + страдательное причастие в форме ср.р.?

Подобные конструкции образуются, по всей видимости, чаще от переходных глаголов:

p'oznǝ i, čǝ lt'uvl sn'oštǝ ǝ č'isk'ǝnu. nǝ lt'oǝ vǝpr'os ml'ogu i p'isuvlǝnu. nǝ lt'oǝ vǝpr'os ml'ogu i gǝlč'ǝnu.,

в то время как непереходные предпочтительно выступают в форме перфекта: *nə m'oǝ krǝv'at sə lǝž'ǝlǝ.*

Страдательное причастие в форме ср.р. очень редко отмечается в полупредикативном употреблении в результативном значении:

...dǝ nə ust'anǝ k'ǝštǝ nǝ x'od'ǝnu.

6.4.1.2.7.: Употребляются ли в значении перфекта конструкции *быть* + согласованное страдательное причастие?

Подобное употребление документировано примерами:

ǝ'ǝ sǝm k'ǝrsk'ǝnǝ nǝ m'oǝtǝ b'abǝ. p'opuvlǝ l'uv'adǝ ǝ ǝkus'ǝnǝ. s'ǝrenisu i rǝzvǝl'ǝnu.

6.4.1.2.8.: Употребляются ли формы перфекта с *иметь* с согласованной формой страдательного причастия?

Подобные конструкции имеют собственно бытийное:

f ǝs'oǝ gr'op im'alǝ n'ǝkǝf kǝl'ug'ǝr zǝkup'at. im'alu ǝdn'ǝ tǝrl'ǝ sǝd'ǝnǝ sǝs t'ǝkvǝ. ml'ogu l'udǝ im'alu prǝb'iti i ust'av'ǝnǝ pǝ bǝ'irǝsu. ml'ogu 'imǝ utǝšl'i fǝv g'ǝrciǝ.,

или посессивное значение:

sv'in'ǝ dǝ 'imǝš v'ǝrzǝnu sǝz dl''ǝgl f'ortumǝ, žǝ tǝ sǝ sl'učǝ n'ǝkvu.

6.4.1.2.9.: Возможна ли замена формы перфекта аористом в перфектном значении? Замена формы перфекта формой аориста в результативном значении в говоре возможна:

m'ol'e tə sə i'ecə, n'ikuga tə səm ne m'olələ.

m'ol'e ti sə i'ecə, n'ikuga tə nə m'ol'ux. st'anəl səm nāšt'eske fəf ied'in, z'ox xl'er i gə iz'edux. kəkv'otu z'aek r'ipnəx ut pust'el'k'etl.

6.4.1.2.10.: Наблюдается ли различие между значениями аориста и перфекта в вопросительных конструкциях, когда формой аориста говорящий спрашивает о конкретном, определенном действии во времени, а формой перфекта он спрашивает, было ли это действие вообще в прошлом?

Различия в значении формы аориста и перфекта в вопросительных конструкциях не установлено:

t'i x'odə lə nə l'of? nə slb'or x'odə lə t'i?

t'i x'odəl li sə nə l'of? toq'avl vlr'ot sandərm'ə, č'uvvl li sə?

6.4.1.2.11.: Ответ на вопрос в аористе формулируется в перфекте или аористе?

Ниже представлены отмеченные комбинации временных форм в вопросительных конструкциях:

t'i x'odə lə nə l'of? - d'a, x'odəl səm.

t'i x'odə lə nə l'of? - d'a, x'og'ux.

t'i x'odəl lə sə nə l'of? - d'a, x'og'ux.

Перфект: морфология

6.4.1.3.1.: Употребляется ли в значении результативного перфекта форма перфекта без вспомогательного глагола?

По всей видимости, форма перфекта без вспомогательного глагола в говоре избегается:

»č'eklī, klk'o tə mər'išəš, v'ikl, če i'e nə s'əm vl'izləl fəv zəm'ənl, t'o sn'ažəšt'itu l'am gni'i'e, p'ək, pək i'e, v'ikl, nə s'əm x'ič fl'izləl fəv zəm'ənl«.

gl'ədli, rəsf'ər'il i vr'u igr'ačk'itə pə gušlm'əsl.

6.4.1.3.2.: Обязательно ли наличие вспомогательного глагола *быть* в 3 л. перфекта?

По всей видимости, наличие вспомогательного глагола в 3 л. перфекта в говоре предпочитается:

d'edu i duš'əl əd duvl'en'e. ml'ogu sl dəšl'i ət kr'umuvgr'at.

6.4.1.3.3.: Опускается ли вспомогательный глагол в перфекте возвратных глаголов?

По всей видимости, вспомогательный глагол в перфекте возвратных глаголов не опускается:

'otə i'ε sə sam skr'ilə tə sam došl'a dɫ tə k'ažɫ, kug'atu s'ičku sp'i. an'aɟe se i razbul'elɫ. an'oɟe se i i'εcə upl'ašəl. v'ɔrnɫɔ se i nɫpr'im'er brakt'isɫɫ se, i nə s'ɔ i zɫplɔd'ilɫ, i iε zɔv'ɔt i'eluvicɫ. g'a b'e fəv b'olnəcɫɫ, tə im'e edn'ɔ se iε prən'iselɫ.

Опущение происходит преимущественно по фонетическим причинам:

an'oɟe se i'εcə upl'ašəl.,

или во избежание повторения вспомогательного глагола в формах однородных сказуемых:

»pək i'ε, v'ikɫ, nə s'ɔm x'ič fl'izɫɫ fəv zəm'ɔnɫ, 'am se l'u i'εcə zɫt'ɔžɫɫ, v'ikɫ, tɫ d'oɟdux, v'ikɫ, i dɫ tɫ v'ig'e«.

6.4.1.3.4.: Опускается ли вспомогательный глагол в перфекте при отрицании?

Опущение вспомогательного глагола в перфекте при отрицании имеет место в 3 л. ед.ч. по фонетическим причинам:

i t'o ne x'ubɫvɫ v'ig'el. x'u, tɫ t'εm ne dr'agɔ bəl'o. i m'ečkɫ, v'ɔl'k'uvə, an'ol iz'edɫɫə kr'avə pək, pəg dr'akus n'e sə iz'idel.

Вне особых фонетических условий вспомогательный глагол, в том числе и в 3 л. ед.ч., не опускается:

sl'ušei, i'ε səm x'asəl ne zɫp'omnəɫ səs təstəm'el' nəv'estɫ. 'a pək pəpər'udə smə n'e pr'avəɫə n'i. tug'avɫ niɟ'e im'alu rud'il'nə d'omuvə. n'eɟe t'o kr'al d'ε. an'aɟe nə g'o i prəb'ilɫ. i tug'avɫ nə s'ɔ gu duč'ekɫɫə dɫ utpuč'inə. i sɫ n'e fl'elə.

6.4.1.3.5.: С глаголом *быть* или *иметь* образуются формы перфекта и плюсквамперфекта (непереходных) глаголов?

Формы перфекта в говоре образуются с глаголом *esse*.

Перфект: значения формы

6.4.1.4.1.: Имеет ли форма перфекта значение констатации в настоящем факта совершения действия в прошлом?

Форма перфекта с таким значением представлена в примерах:

fč'erɫ sam var'ilɫ kump'ot. i'ε sam pusl'ušɫ m'aɟk'e. i m'ečkɫ b'e dɔs'urnɫɫ u n'as, tɫ var'ixmə sɫp'un': toɟ'avɫ xi səm i m'ečkɫɫɫ v'ig'uvɫɫ, i val'k'ɔ sam v'ig'uvɫɫ, dr'ugɫdə sam ne v'ig'uvɫɫ.

ǰ'e sam c'al d'en' or'al, pək t'i ǰedn'ǝ k'ašl sə ne m'ogla da svar'iš!

t'oǰ duš'ǝl fəf n'ašəsʉ s'elu. st'orəlu se i na b'abl, če se i pudmlad'il.

Значение констатации в настоящем факта совершения действия в прошлом может иметь и форма аориста: *fč'erə vlr'ix kump'ot.*

6.4.1.4.2.: Означает ли форма перфекта при употреблении с настоящим историческим предварительно осуществленные действия относительно действий основной линии рассказа?

Подобное употребление формы перфекта представлено в примерах:

d'edu z'axu vərvi pul'ǝkl i n'osə na garb'ǝ m'al'kiǰe t'enku, t'o se i fk'opčəl s m'oršəvinə r'ǝk'i ukul š'ijən.

zn'ačə už'ǝnalu se, uv'ǝrxlu se, sv'ǝršəlu se, i ut'am s'etn'e zlf'anat məž'etə, popr'el'kitə.

'e, up'ǝrskuvat, t'eǰe n'ai napr'ež gu up'ǝrs... i xl'evan i kuk'ošk'inə, fs'ičku up'ǝrskuvat, c'alə, c'alana k'ǝštə, i že ǰe prəkag'ǝt. 'a pəg bub'ajkunu n'ai napr'eš st'orəl k'ǝrsčək səs kərft'ǝn na xl'evan.

b'abl m'islə, če se i pudmlad'il.

6.4.1.4.3.: Имеет ли перфект значение действия в прошлом, осуществленного вне связи с каким-либо определенным моментом в прошлом, т.е. без данных о локализованности действия во времени? О действии сообщается вообще, причем не имеется в виду конкретный случай?

Подобное употребление формы перфекта представлено в примерах:

c'aliǰe žəv'ok' mi mən'ǝl fəf l'č'eniǰe. z'ǝmə t'orbasa, fəfn'etrə ti səm zlv'ilə f ad'in məs'al' s'ir'ənə! ǰ'e tə sam rəkl'a, i p'ag že tə r'ekə. st'arkə səm, tə səm vz'ǝlə da zab'ar'em ml'ogu r'abutə. x'odələ sam i x'odələ, i kəkv'osu n'ašijes l'ǝk iz'ik' n'ikadi səm ne v'ig'uvlala. tǝg'avə vlr'ǝt sandərm'ǝ, č'uvl li sə?

6.4.1.4.4.: Перфект или имперфект употребляется в зачинах сказок?

В зачинах сказок отмечен перфект (форма пересказывательного наклонения): *edn'o vr'em'e im'alu edn'ǝ červ'enə kǝk'oščəs.*

6.4.1.4.5.: Употребляется ли нарративный перфект?

Нарративный перфект отмечен в примере: *k'upələ sam m'ǝsu, svar'ilə gu səm, t'urələ səm gu na sufr'ǝnə, i t'o p'ak ne dǝv'olən.*

В том же значении употребляется и форма аориста: *k'ur'ux m'əsu, svlar'iy gu, t'ur'uy gu na sufr'ənl, i t'o p'ak ne doṽ'olən.*

6.4.1.4.6.: Перфект или аорист употребляется при обозначении ближайшего прошлого? При обозначении ближайшего прошлого предпочитается форма аориста: *ub'ərklɥ gu ɔt'ukl, izvən'avli! 'ox, ɔp'iškɫx sɛ! p'iškɫl' mə fl'ezə. d'oɣdux i i'ɛ d'etu v'as.*

6.4.1.4.7.: Перфект или имперфект употребляется при обозначении пережитого прошедшего?

При обозначении пережитого прошедшего предпочитается имперфект: *n'i lg'a ɔt'iduxmə, str'iku t'enu dl'əgu nə gl'ədlšə. lg'a vɫrv'ex-mə nɫx t'am, pək t'a səd'ešə. i s'etn'ɛ mə zɫpl'ašuvlšə, kug'atu sɛ ɔž'en'ux, k'ag žɛ v'ig'ɛ blšt'a mə.*

6.4.1.4.8.: Употребляется ли перфект вместо плюсквамперфекта в диалогах? Нет сведений.

Перфект: условия употребления формы

6.4.1.5.1.: Возможно ли употребление перфекта в конструкциях с точным указанием времени осуществления действия?

В конструкциях с точным указанием действия возможно как употребление перфекта: *duš'əl sɫm t'očnu vəf š'es sɫx'ak'ɛ.*, так и употребление аориста: *d'oɣdux t'očnu vəf š'es sɫx'ak'ɛ.*

6.4.1.5.2.: Обязателен ли временной детерминатор при отрицательных формах перфекта? Употребление временного детерминатора при отрицательных формах перфекта не является обязательным:

š'inɫ dl sə ne v'ig'uvɫl? - nəš'əm iɛ v'ig'uvɫl. 'amə nə zn'aɣɛ, n'itə səm v'ig'uvɫɫɫ, n'itə səm č'ulɫ. sl'ušɛɣ, i'ɛ səm x'asəl ne zɫp'omnəlɫ səs təstəm'el' nəv'estɫ.,

ср. также: *ut səb'axl'en səm ne i'el xl'ɛp. 'oštə səm ne ɔpɔč'inɫɫ.*

6.4.1.5.3.: Употребляются ли формы перфекта с наречиями *иногда, всегда*?

Формы перфекта с наречиями времени отмечены в примерах:

ɫt'aɣɛ pr'ikɫskɫ č'əstəš səm sl'ušɛɫɫ ud m'aɣk'ɛ. t'oɣ dɔx'odəl dv'a tr'i p'ətə. i'ɛ səm ml'ogɫ səd'el.

В тех же контекстах возможно употребление других форм претерита:
л'аје пр'икаска ч'џстаš сл'ушлх уд м'ајк'е.

6.4.1.5.4.: Употребляется ли форма перфекта в вопросительных предложениях?

Форма перфекта в вопросительных конструкциях представлена в примерах:
зл кəkv'o sə dɔš'ɔl nɐx t'uvɐ? š'inɐ dɐ sə ne v'ig'uvɐl?

6.4.1.5.5.: Требуется ли вопрос в перфекте ответа также в перфекте?

Вопрос в перфекте может получать ответ также в перфекте:

š'inɐ dɐ sə ne v'ig'uvɐl? - nəs'ɔm jɛ v'ig'uvɐl. dɔš'l'a sə л'uvɐ dɐ se k'arɐš? - 'a, j'ɛ žɛ tə k'ažɐ zɐ kəkv'o səm dɔš'l'a! j'ɛ səm dɔš'l'a səz d'ɔštər'ɛtɐ dɐ se k'arɐm.,

это же относится и к случаям переспрашивания:

зл кəkv'o sə dɔš'ɔl nɐx t'uvɐ? - зл кəkv'o səm dɔš'ɔl lə p'itɐš?

В то же время ответ на вопрос в перфекте может быть оформлен в аористе:
t'i x'odəl lə sə nɐ l'ɔf? - d'a, x'og'ux.

6.4.1.5.6.: Возможен ли перфект без связки при ответе на вопрос в перфекте со связкой?

—

6.4.1.5.7.: Возможно ли сочетание формы перфекта с формой настоящего времени?

Подобное сочетание отмечено в примере:

зл'ер'ил се и зл дув'арɐ и малč'i katu r'ibɐ.

Аорист: способы выражения значения

6.4.1.6.1.: Имеет ли форма аориста значение действия в прошлом, осуществлявшегося и осуществленного в определенный момент или период и прекращенного до момента речи?

Данное употребление аориста отмечено в примерах:

fč'erɐ vɐr'ix kump'ot. m'ajk'e upər'a dr'ipətə. udɐdn'ɔš ud 'istɔčnɐtɐ str'anɐ nɐ s'elɐ č'ux, izvəšt'ɛ se k'on', sl'ɛd n'egu i dr'ug'i, č'u se i n'ekuj dɐ r'ukɐ. st'arəcɐ b'ɔrzvɐšə dɐ se pudbər'e, 'alɐ t'ɔrnɐ dɐ v'idə, kəkv'o 'imɐ.

6.4.1.6.2.: Употребляется ли форма аориста для обозначения последовательных действий?

Данное употребление аориста отмечено в примерах:

j'ɛ k'up'ux cəg'arə, s'ɔdnɐx i p'ušɐ. s'etn'ɛ se rɐzbul'ɛ i umr'ɛ. st'anɐl səm nɐšt'esk'ɛ fəf jɛd'in, z'ɔx xl'ɛp i gɔ iz'ɛdux.

6.4.1.6.3.: Употребляется ли форма аориста в сообщениях от первого лица?

Данное употребление аориста отмечено в примерах:

r'ekux na žən'atla dla d'oǰdǎ. d'oǰdux t'očnu vǎf š'es slx'ak'ε.

6.4.1.6.4.: Употребляется ли форма аориста в придаточных предложениях?

Данное употребление аориста отмечено в примерах:

*ǰ'ε lg'a se ož'en'ux, an'oǰε b'ešǎ rođ'en.
dla zn'aεš, k'ak tǎ sǎn'uvlax našt'eske'ε.*

6.4.1.6.5.: Употребляется ли форма аориста в синтаксическом релятиве, там, где время точнее обозначено наречием или другим предложением?

Данное употребление аориста отмечено в примерах:

c'al d'en' š'ǎtlx. ǰ'ε se fč'era kurtul'islx.

6.4.1.6.6.: Существует ли запрет на сочетание форм аориста с наречиями неограниченного повтора типа *иногда*, *часто*, *обычно*, *всегда*, которые противоречат представлению определенного действия во времени?

В говоре отмечен подобный запрет. С наречиями неограниченного повтора возможен, например, презенс или перфект:

t'o č'ǎstǎš x'odǎ na k'inu. t'o č'ǎstǎš x'odǎl na k'inu.

Аорист возможен при наречиях со значением однократности действия: *t'o budn'ǎš x'odǎ na k'inu.*

6.4.1.6.7.: Имеется ли новая серия аориста, образуемого по модели *иметь* + страдательное причастие, и обозначающего, что действие осуществилось до определенного момента в прошлом?

–

6.4.1.6.8.: Возможна ли взаимозамена форм аористов двух серий?

–

Аорист: глаголы НСВ

6.4.1.7.1.: Возможно ли употребление форм аориста глаголов несовершенного вида?

Данное употребление аориста отмечено в примере:

t'o gu dǎrž'ε at'am c'alǎ tr'i d'en'ε i tr'i n'oštǎ.

6.4.1.7.2.: Используются ли формы аориста глаголов несовершенного вида с обстоятельными словами, указывающими на продолжительность действия?

Данное употребление аориста отмечено в примере:

t'o gu dərž'e at'am c'alə tr'i d'en'e i tr'i n'oštə.

6.4.1.7.3.: Используются ли удвоенные формы аориста глаголов несовершенного вида? Употребление удвоенной формы аориста глагола НСВ отмечено в примерах:

ǰ'edux, ǰ'edux i se nǰ'edux. vət'e se, vət'e se pukrǰi k'oštata i niǰ'e mugl'a n'ištu da st'ora.

Так же употребляются и формы перфекта (пересказывательного наклонения):

vət'elə se, vət'elə pukrǰi k'oštata, i n'e mugl'a n'ištu da st'ora.

6.4.1.7.4.: Используются ли формы аориста глаголов несовершенного вида, удвоенные формой синонимичного глагола?

Нет сведений.

6.4.1.7.5.: Используются ли формы аориста глаголов несовершенного вида, удвоенные формой глагола *делать*?

Нет сведений. Ср. с употреблением десемантизованного глагола „делать“ в примере:

»nəm'ojtə r'ipka, v'ika, če dn'eske že mən'e p'ora da p'orska«. da na r'ipkam, da sl'ušam, da pr'am.

Имперфект

6.4.1.8.1.: Обозначает ли имперфект действие, параллельное другому действию в прошлом?

Обозначение имперфектом действия, параллельного другому действию в прошлом, отмечено в примерах:

ag'a sə ut'iduxa g'erm'ancətə, š'inə 'oštə se trəs'ešə k'atu l'istə. ag'a varv'exmə nax t'am, pək t'a səd'ešə.

sufr'ətə se vd'igna, i məm'iče prəmən'enu f č'ornə n'oš'ešə k'af'ətə, i n'iku tu nə ob'ornə n'ikakvu fnəm'anije.

6.4.1.8.2.: Употребляется ли имперфект с временным детерминатором?

Имперфект с временным детерминатором отмечен в примере:

лs'ejε d'en' vлrv'εxл ml'ogu g'erm'anсә, tә mә sε st'orә čε n'ikugл n'emл dл sε kr'ak'εt.

6.4.1.8.3.: Обозначается ли длительность действия имперфекта также и лексически? Лексическое обозначение длительности действия имперфекта отмечено в примерах:

c'al d'en' stәrg'osuvлxл d'әsk'i. n'i лg'a ot'iduxmә, str'iku t'enu dl'әgu nә gl'әdlšә.

6.4.1.8.4.: Является ли засвидетельствованность действия условием употребления имперфекта или он может употребляться и в повествовании?

Засвидетельствованность действия является условием употребления имперфекта, ср.:

dл k'ažәm, čε gәlč'i sл, čε im'alu fәf n'ašәsu s'elу i'εсә x'ubлv gl'ıdлž'iјε. zn'ačә, im'alu i p'o nлpr'et, i'εсә x'ubлf, pәk i'ε gu nә p'ovn'ε. л št'om sε gәlč'i, čε i žәv'el, zn'ačә, i'ε gu nә p'ovn'ε. gәlč'i sε, čε f n'ašәsu s'elу žәv'εјεšә лd'in i'εсә x'ubлv gl'ıdлž'iјε. 'a pәk št'om sε gәlč'i, čε žәv'εјεšә, i'ε gu p'ovn'ε.

Плюсквамперфект: морфология

6.4.1.9.1.: Возможно ли образование формы плюсквамперфекта с помощью перфекта (а не имперфекта) вспомогательного глагола?

В говоре возможно образование формы плюсквамперфекта как с помощью перфекта:

лs'ejε sл bәl'i dušl'i p'o nлpr'eš ud n'as, лg'a ot'iduxmә n'i. flkt'ičәski, n'i smә vәd'alә, g'a smә otәšl'i, čε лn'ejε sл bәl'i prәd'i n'as otәšl'i.,

так и с помощью имперфекта вспомогательного глагола:

str'ax i 'užлs b'ešә f'analu car'icatl ud vлln'itә nл mәr'etә. str'ax i 'užлs јε bε f'analә car'icatl ud vлln'itә nл mәr'etә.

6.4.1.9.2.: Возможно ли обобщение имперфекта вспомогательного глагола *быть* для всех лиц в плюсквамперфекте? Возможна ли постпозиция такого вспомогательного глагола?

—

6.4.1.9.3.: Имеется ли форма давнопрошедшего времени типа мак. диал. *има имано*?

—

Плюсквамперфект: значения формы

6.4.1.10.1.: Употребляется ли форма плюсквамперфекта со значением давнопрошедшего времени?

Употребление формы плюсквамперфекта со значением давнопрошедшего времени отмечено в примерах:

лс'εјε сл бэл'и душ'ли р'о нлпр'еш уд н'ас, лг'а от'идухтə н'и. факт'ичəски, н'и смə вад'алə, г'а смə отəш'ли, че лн'εјε сл бэл'и прəd'и н'ас отəш'ли.

ј'ε б'ех пул'уцəl тələгр'амлл, лг'а d'oidə п'отку. ј'ε б'ех т'орнлл дл сл р'оклче нлх лн'ојε бл'ир', 'амл тл ср'цшнл м'ечка. лс'εјε б'ехл дош'ли, лг'а от'идухтə н'и л'ам.

6.4.1.10.2.: Отмечается ли „неправильное“ употребление плюсквамперфекта со значением действия, фактически осуществившегося позже какого-либо другого действия в прошлом?

По всей видимости, такое употребление плюсквамперфекта для говора не характерно:

лс'εјε б'ехə в'игелə лдн'о м'омче и р'екухл... и м'ечка б'е дос'урнлл и н'ас, тл влр'ихтə слр'ун'.

Возможно, однако, что некоторое нарушение временной перспективы можно усмотреть в примере:

рək сəт злр'овнəл, шт'оту б'ехтə глрд'или к'əштлл тл н'овл, и пуv'иклхл гу тл от'идə нл вујн'о, и в'əтрə фəф кəрəd'орл б'е нлб'орклл мн'огу к'ал тлк'а.

6.4.1.10.3.: Употребляется ли форма плюсквамперфекта со значением результата действия в прошлом?

Данное употребление плюсквамперфекта отмечено в примере:

лд'ин кумш'ије тə к'азл, че лн'ал жəн'а се и бəl'а рлспл'аклл.

6.4.1.10.4.: Выражает ли форма плюсквамперфекта действие без связи с конкретным временем его осуществления, т.е. как нелокализованное во времени?

Данное употребление плюсквамперфекта отмечено в примерах:

рə т'о нл м'амл блшт'атл се б'ε ub'εsəl. ј'ε нə б'ех в'идувлл чүv'εг дл умр'е тлк'а.

6.4.1.10.5.: Возможна ли конкретизация времени осуществления действия в плюсквамперфекте обстоятельствами?

Данное употребление плюсквамперфекта отмечено в примере: *ǰ'ε b'εy dʒš'ɔl 'oštə f s'eg'em sɐx'ak'ε. dutug'avɐ nə b'εx p'adɐɐ.*

6.4.1.10.6.: Могут ли формами плюсквамперфекта передаваться последовательные действия, часть основной линии рассказа?

Данное употребление плюсквамперфекта отмечено в большом количестве примеров:

ɐd'in den' se b'εxɐ zgəɫč'elə tru'icɐɐ, sk'ɔgnɐɐ sə b'εxɐ cərv'ulətə, z'ɔlə b'εxɐ pʁ ɐdn'ɔ t'orbɐ k'ik'un', i b'εxɐ ʁtəš'li f ɐd'in mɐnɐst'ir'.

ɐdn'ɔ m'ečkɐ b'e iz'elɐ ɐdn'ɔ mɐg'ar'ε, i xi se b'e zɐpr'elɐ fəv g'ɔrlɔnʁ ɐd'in k'okɐɐ.

nɐ g'el'a f m'oɣɐɐ k'əštɐ e zɐtv'or'εnɐ, i n'εkuɣ b'e fl'izɐɐ prəs pruz'orəs, 'imɐ n'isɐk pruz'orəs, b'e fl'izɐɐ prəs n'egu i z'ɔɐ si b'e ɐdn'i dr'ud'i r'abuti, i izl'elɐ si b'e, i gu nə muž'axmə f'anəm, nə muž'axmə dɐ gu nɐič'im.

6.4.1.10.7.: Возможно ли самостоятельное употребление формы плюсквамперфекта?

Данное употребление плюсквамперфекта отмечено в примере:

ɐs'ajε p'εsn'ε utk'ol'ε nə b'εx ɣε sl'ušɐɐ.

Футур: морфология

6.4.1.11.1.: Какая глагольная форма выражает значение абсолютного будущего времени?

Основной глагольной формой, выражающей значение абсолютного будущего времени в говоре, является сочетание частицы *žε* (*šɛ*) с формой настоящего времени смыслового глагола:

ǰ'ε žε sɐm nɐ xɐrm'anɐɐ. žə fl'ezɐ f k'ɔštɐɐɐ. d'εk'εsu b'osu žε mə 'idə nə uč'iləštə. i n'εkulku d'ušə žε ɣε udvəd'ɔt.

Чрезвычайно редко это значение выражается сочетанием окаменевшей частицы *žε* (*šɛ*, *štə*) с формой сокращенного инфинитива смыслового глагола:

b'abɐɐ žε 'i dɐ xmə kɐɐd'e 'ogɐɐ. ǰ'ε štə 'i nɐ uč'iləštə.

Очень редко отмечается форма футура, образованная формой сокращенного инфинитива смыслового глагола + частица *štə* (с фонетически обусловленными вариантами):

'i nɐ dr'ug'ijεn d'en' st'anɐ r'anu i se ugl'ɔdɐ nɐx t'urlɐɐɐ, 'imɐ lə 'oblɐk 'ilə n'emɐ, v'ɔršč, šɛ se vɐršč'e.

Последняя форма отмечена также в модальном значении возможности: *ǰ'ecə səm ugladn'el, iz'eštɬ c'al v'ol.*

6.4.1.11.2.: Спрягается ли форма вспомогательного глагола *хотеть* при образовании форм будущего времени?

При образовании форм футура вспомогательный глагол употребляется в петрифицированной форме *žε (šε)*:

žə fl'ezɬ f k'ɔštɬɬɬ. ɬn'eǰε žε d'oǰdɬɬ 'utrə.

При образовании отрицательных форм футура возможно употребление спрягаемой формы вспомогательного глагола:

p'ərvɬɬɬ nəd'el'e zɬ 'avgus nə št'eš v'ig'e k'ɔštɬɬ bəs p'ečɛnɔ.

6.4.1.11.3.: В какой форме употребляется спрягаемый глагол в форме будущего времени?

Спрягаемый глагол в разных формах футура может употребляться в форме презенса: *ɬn'eǰε žε d'oǰdɬɬ 'utrə.*,

редко в форме инфинитива:

b'abɬɬɬ žε 'i dɬ xmə kɬd'e 'ogɬn'. ǰ'e štə 'i nɬ uč'iləštə. ǰ'ecə səm ugladn'el, iz'eštɬ c'al v'ol! p'ərvɬɬɬ nəd'el'e zɬ 'avgus nə št'eš v'ig'e k'ɔštɬɬ bəs p'ečɛnɔ.

По всей видимости, под литературноязыковым или инодиалектным влиянием в говор проникает и форма образования футура, состоящая из частицы *štə* и формы настоящего времени конъюнктива смыслового глагола (ср., однако, утверждение информантки об аутентичности этой формы):

ǰ'e štə dɬ 'idɬ nɬ uč'iləštə, niǰ'e kniž'ovnu, ǰ'e štə dɬ 'idɬ, t'o si rɔd'opski.

6.4.1.11.4.: Может ли форма будущего времени образовываться с помощью глагола *иметь*?

Форма футура не образуется со вспомогательным глаголом *'imɬ*. Сочетания *'imɬ* + форма настоящего времени конъюнктива смыслового глагола имеет в говоре модальное значение долженствования:

'imɬ dɬ səd'iš ɬt'uvɬ, dud'e d'oǰdə m'aǰk'e tə!

i t'a pudr'ipkɬ: »eǰ, x'aǰdə, xɬirl'iǰε, s'aǰε gɔd'inɬ nəv'estɬ, dugud'inɬ, s'aǰε gɔd'inɬ dvɬm'inɬ, dɔgɔd'inɬ dɬ stə tru'icɬ«. p'ə 'imɬ d'ek'e d'e dɬ sɛ rud'i.

Следует отметить, что сочетание модальных глаголов с формой настоящего времени конъюнктива сохраняет модальное значение:

ǰ'e 'iskɬɬ dɬ 'idɬ nɬ uč'iləštə.

6.4.1.11.5.: Выражается ли отрицательная форма будущего времени с помощью вспомогательного глагола *хотеть* или *иметь*? Имеются ли семантические различия между этими формами?

Основным средством выражения отрицательной формы будущего времени является сочетание отрицательной формы вспомогательного глагола *n'emл* с формой настоящего времени конъюнктива смыслового глагола:

lg'a tә sr'ǝšnә, tә si se v'ǝrnә, 'otә n'emл dл tә se sv'ǝršә n'ikakvл r'abutл.

нл il'indin' n'emл dл mә 'imл, n'emл dл 'idл нл zb'orл.

t'a žе 'idә, n'emл dл tә č'ekл c'al d'en'.

zg'a n'emл dл sp'ǝt c'alл n'oš.

Редко отмечаются примеры сочетания вспомогательного глагола *n'emл* с презенсом смыслового глагола:

tǝv'a i dл mi budn'o k'azvл, n'emл gǝ v'eruvлm, л i'е, i'е gǝ sam pr'avәл i gǝ v'eruvлm.

Еще реже встречаются примеры сочетания вспомогательного глагола *n'emл* с отглагольным существительным:

rud'i lә, sv'ǝršә lә, n'emл v'ek'i r'aždлnә.

Ср. также употребление сочетания отрицательной формы спрягаемого глагола *n'emл* с формой настоящего времени конъюнктива смыслового глагола в модальном значении возможности:

zn'ačә, fs'ekldә i'ezmǝ, v'erә, nәm'oј v'eruvл, žе v'eruvлš, n'emлž dл ne v'eruvлš tog'avл.

Очень редко в значении будущего времени отмечается отрицательная спрягаемая форма вспомогательного глагола *št'e* с краткой формой инфинитива смыслового глагола:

p'ǝrvлtл nәd'el'e zл 'avgus nә št'eš v'ig'e k'ǝštл bәs p'ečenǝ.

Показательно, что сочетания следующего типа являются в говоре собственно модальными: *i'е nәšt'ǝ dл 'učл.*

Также редко и только в модальном значении неуверенного утверждения отмечена отрицательная форма футура, состоящая из частицы *št'e* + форма настоящего времени конъюнктива смыслового глагола:

pәk лt'oјe l'ukлz d'esu v zәm'ǝtл, d'e dл zn'am, nә št'e dл i zәl'en.

Будущее предварительное время

6.4.1.12.1.: Какая форма употребляется при обозначении будущего, предшествующего другому действию в будущем?

Основным средством выражения значения будущего предварительного времени в говоре является сочетание частицы *že* (*šē*) с формой перфекта смыслового глагола:

lg'a d'ojdəš 'utri, i'ε v'ek'i že sām prāč'el kn'igatl.

lg'a sə d'ojdə č'εskl u n'as, sən'ɔ žə si v'ek'i duš'ɔl. lg'a 'idəm, t'o že i ɔtəš'ɔl.

že se v'ɔrnəm g'eč, i dəc'atl s'igurnu že sλ l'egnλə i že sλ zλsp'alə.,

в том числе выраженного и результативной конструкцией со страдательным причастием:

lg'a d'ojdəm, p'ak t'i že sə v'ek'i už'en'εnλ.

Интересно, что в этом же значении возможно и употребление формы собственно перфекта:

že se v'ɔrnəm g'eč, i dəc'atl s'igurnu sλ zλsp'alə.

6.4.1.12.2.: Имеется ли новая серия будущего предварительного, образуемого по модели футур вспомогательного глагола *иметь* + страдательное причастие?

—

Будущее время в прошедшем

6.4.1.13.1.: Какая морфологическая форма выражает значение будущего времени в прошедшем?

Значение будущего времени в прошедшем выражается в говоре сложной глагольной формой, состоящей из спрягаемой формы имперфекта вспомогательного глагола *št'ε* (*št'εšə*) + форма настоящего времени конъюнктива смыслового глагола:

i'ε št'εy dλ 'idλ nλx m'inλtl, 'amλ mə nə p'usnλxλ ɔt stup'anstvutu.

tr'upλxλ se, tərč'εxλ l'udə pu prəst'anəštitu, kəd'etu pλrλx'odλ

št'εšə dλ zλpr'e. t'enu ɔt'idə nλ l'uv'adλtl i se zλpr'e nλ λn'oje

kr'aḡ ɔtkəd'etu št'εšə dλ zλf'anə dλ kus'i.

Вспомогательный глагол может выступать также в окаменевшей форме 3 л. ед.ч. *št'ε* или *šk'ε*:

št'ε dλ pr'ikλrλ s'en'otu, 'amλ k'on'εs ukuc'ε.

i t'o [n'egdə] nɔ i'egn'encətu, tɔm'an' šk'e dɔ gu gr'abnə, dɔ gu z'ɔmə. t'oj šk'e dɔ gu z'ɔmə pə j'e sə izv'ikɔx i nə moʒ'i toɡ'avɔ dɔ gu z'ɔmə.

В значении будущего в прошедшем возможно также употребление формы футура:

t'enu ɔt'idə nɔ l'uv'adɔtɔ i sɛ zɔpr'e nɔ ɔn'oje kr'aj ɔtkəd'enu ʒɛ zɔf'anə dɔ kus'i. 'i umr'e b'abɔtɔ, p'ək i b'e k'azɔɔ vr'ačkɔ, ʒə ʒɛ umr'e nɔ d'uxuv diŋ'.

6.4.1.13.2.: Какая морфологическая форма выражает значение будущего времени в прошедшем при отрицании?

Значение будущего времени в прошедшем при отрицании выражается в говоре сложной глагольной формой, состоящей из спрягаемой отрицательной формы имперфекта вспомогательного глагола *n'emɔšə* + форма настоящего времени конъюнктива смыслового глагола:

'aku b'e t'i duš'ɔl dɔ jɛ z'ɔməš sɔs t'ep, n'emɔšə dɔ st'anə ɔsɔv'a, kutr'osu st'anɔ.

Вспомогательный глагол может выступать также в окаменевшей форме 3 л. ед.ч. *nəm'e*:

i t'ɔɔ rəkl'a: »t'olku tə b'e dr'agu zɔ n'egu, tɔ nəm'e dɔ b'egɔt səz dr'ug'ijɛs«.

Будущее предварительное время в прошедшем

6.4.1.14.1.: Какая морфологическая форма выражает значение будущего предварительного времени в прошедшем?

Значение будущего предварительного времени в прошедшем выражается в говоре сложной глагольной формой, состоящей из спрягаемой формы имперфекта вспомогательного глагола *št'e* (*št'ešə*) + форма перфекта конъюнктива смыслового глагола:

'aku b'e duš'ɔl, št'exmə dɔ smə gəlč'elə.

Возможно, в единственном примере такого рода, приводимом ниже, форма будущего предварительного времени в прошедшем в функции заключения ирреального условного предложения образована с помощью формы имперфекта смыслового глагола (что затруднительно установить однозначно по фонетическим причинам):

»o-o, t'o i t'i dɔ b'e mən'ɔɔɔ prəz d'evɔlskɔɔ k'ipr'ijɛ dɔ v'idəš kɔkv'o im'e, tɔ i t'i nɛ ʒ'ɔltɔ, 'am i dr'ugɔdə št'ež dɔ im'eš ʒ'əltu!«.

Вспомогательный глагол может выступать также в окаменевшей форме 3 л. ед.ч. *št'ε* или *šk'ε*:

'aku se b'e sk'ʔgnal nɔvr'em'ε, dɔlzg'a št'ε dɔ smə izl'elə. 'aku b'e ne l'etnalu d'ʔž, dusəg'a šk'ε dɔ sm iskup'al grɔd'inɔlɔ.

Переносные значения

Прошедшее

6.4.2.1.1.: Употребляется ли форма настоящего времени в значении настоящего исторического?

Употребление формы презенса в значении настоящего исторического отмечено в примерах:

nɔ b'edniʃen i duʃl'a ɔdn'ʔ g'əskɔ, i t'o jε f'anəl i n'ikumu nə k'azvɔ.

ɔg'a se i ɔb'ɔrɔnɔl lɔvž'iʃetɔ, gl'ɔdɔ, čət'irəsə i p'ek' p'il'etɔ sɔ p'adnɔlə.

zb'irɔx s'enu kɔtu p'o m'alkɔ, pət'n'ais šəsn'aisə gud'iʃnɔ, i gl'ɔdɔm ɔs'ej bɔj'ε dɔl'ečə čε vərɔv'i v'ɔl'k'. i j'ε se upl'aʃux, rɔzr'ukɔx se, v'ikɔm dɔ nə d'oʃdə m'u'l'etu dɔ f'anə n'ekvɔ, 'amɔ t'o vɔl'k'ʔn sə ut'idə.

6.4.2.1.2.: Возможно ли употребление формы настоящего времени в значении настоящего исторического параллельно с временами претерита? Должна ли в таких случаях наличествовать связь действия, выраженного презенсом, с моментом речи?

Употребление формы презенса в значении настоящего исторического параллельно с формой перфекта отмечено в примере (см. также

6.4.2.1.1.):

zɔl'εp'il se i zɔ duv'arɔ i mɔlč'i kɔtu r'ibɔ.

6.4.2.1.3.: Употребляются ли в значении настоящего исторического формы с частицами (типа алб. *po*)? Употребляются ли в значении настоящего исторического формы типа бытийный глагол в настоящем времени + герундий?

—

6.4.2.1.4.: Употребляется ли презенс в перфектных значениях?

Употребления формы презенса в перфектном значении в говоре не отмечено, ср.: *l'ud'esə r'ekuxɔ, čε tə sə ub'ilə. k'azvɔt, čε t'εp sɔ prəb'ilə.*

6.4.2.1.5.: Возможно ли употребление формы будущего времени со значением прошедшего (будущее историческое)?

Вероятно, употребление формы футура в значении прошедшего отмечено в примере:

n'ai s'ekn'e xmi se i rod'ilu m'osku d'ek'e, i na tr'etlta v'ečar' že xma prāv'odā g'ospuk' ad'in čal'ek, n'eml klad'e dl sp'i.

Будущее

6.4.2.2.1.: Могут ли формы настоящего времени иметь значение будущего времени при независимом употреблении? Отмечается ли при этом преимущественное употребление форм 1 л.?

В значении будущего времени преимущественно употребляются формы 1 л. ед.ч.:

*'utrā dr'ugi d'en n'eml dl mā 'iml, i'e sam s kr'avā.
t'eb'e z'ok' te nā prā'imam! nām'oī dl te i str'ax, nā z'imam
ml'ogu par'i! i'edā k'oīsu že 'idā nā r'eklān dl gu uk'opā: »tl
d'avlam st'o l'evl«.*

6.4.2.2.2.: Могут ли формы настоящего времени глаголов СВ иметь значение будущего времени?

Употребление форм презенса глаголов СВ в значении будущего времени в говоре избегается, ср.:

*že 'idāš i gu puk'anāš: »zluv'edlī nā č'ōnivi«. p'ak d'oīdā
vr'em'e, že odgōv'eeš.*

6.4.2.2.3.: Могут ли формы настоящего времени иметь значение будущего времени в контекстах типа серб. диал. *Stao prijetiti da otme ŕevojku.*

Нет сведений.

6.4.2.2.4.: Могут ли в значении будущего времени употребляться формы презенса с частицей (типа алб. *po*)?

—

6.4.2.2.5.: Могут ли формы настоящего времени иметь значение будущего предварительного времени при употреблении во временных придаточных предложениях?

Употребление форм презенса в значении будущего предварительного времени во временных придаточных предложениях отмечено:

lg'a 'idəm, t'o žε i otaš'ol. p'or'uklǝ mə, lg'a t'o d'oǝdǝ! t'o žε sǝ k'upǝ kn'igǝ, kutr'atu sǝ izbǝr'e.

Разумеется, и в данном случае возможно употребление формы будущего времени: *t'o žε sǝ k'upǝ kn'igǝ, kutr'atu žε si izbǝr'e.*

6.4.2.2.6.: Могут ли формы настоящего времени иметь значение будущего предварительного времени при употреблении в условных придаточных предложениях?

Подобное употребление формы презенса отмечено в примере: *žε gǝlč'im, 'aku d'oǝdǝš.*

6.4.2.2.7.: Употребляется ли форма перфекта со значением будущего времени?

Подобное употребление формы перфекта отмечено в примере: *'aku nǝ z'omǝš lǝ'oǝje 'ispǝt, zlg'ubǝl sǝ lǝn'o gud'inǝ.*

6.4.2.2.8.: Употребляется ли форма перфекта в значении непосредственного будущего времени, в осуществлении которого говорящий уверен и ожидает его исполнения?

По всей видимости, употребление формы перфекта в значении непосредственного будущего времени в говоре избегается, ср.:

s'amu i s'amu dǝ sǝ 'ostǝnǝ č'ǝsnǝ, tǝ mlk'ar i dǝ sǝm umr'eǝlǝ.

6.4.2.2.9.: Возможно ли употребление аориста в значении непосредственного будущего времени, в осуществлении которого говорящий уверен?

Подобное употребление формы аориста отмечено в примере: *'olǝle-e, prǝb'ixǝ mə!*

В аналогичных случаях возможно, разумеется, и употребление формы будущего времени:

č'uvǝlǝj sǝ, čε žε tǝ pr'ibǝjε!

Будущее предварительное

6.4.2.3.1.: Употребляются ли формы перфекта в значении будущего предварительного времени?

Употребление формы перфекта в значении будущего предварительного времени отмечено в примерах:

'aku nǝ d'oǝdǝl, t'o žε i zar'at lǝuv'a, čε sǝn'o sǝ mi duš'ol. 'utrǝ žε d'onǝsǝ kn'ig'itǝ, v'i žε xi rǝzgl'oǝdǝtǝ, i fs'εk žε sǝ z'omǝ lǝn'aǝje kn'igǝ, kutr'atu si izbǝr'al.,

и в том числе при отрицании: *'aku 'utrə du p'ek' čəs'ə sm ne duš'əl, n'eml dl tə č'eklatə p'o mləgu!*

Повторяющееся действие

6.4.2.4.1.: Употребляется ли форма настоящего времени при обозначении обобщенно-повторяющегося действия в прошлом?

Употребление формы презенса глаголов обоих видов для обозначения обобщенно-повторяющегося действия в прошлом отмечено в примерах:
(НСВ) *t'o dəx'odl k'atl d'en', ied'e, səd'i, nlp'əlnə t'orbənl səs xl'ep, i p'ak vlrv'i nlx ufc'enə.*

(СВ) *n'eml i l'əsnu: d'oidə, nli'edə sə, nlp'əlnə t'orbətl səs xl'ep, i p'ak ut'idə nlx ufc'enə. n'ai nlp'r'eš se ɔm'iiš səs r'osl i tug'avl tə prəv'oget dl nlpər'eš š'erəvu b'ilə.*

Ср.: *»čə v'iš i'ε, i'ε sm, v'ikl, pə v'ol iz'idl, v'ikl, i ukr'adl, 'aml ne dl s'i gə fr'ov'e, v'ikl, f m'oien ž'er tl dl ml f'anl!«.*

6.4.2.4.2.: Употребляется ли форма будущего времени при обозначении обобщенно-повторяющегося действия в прошлом?

Употребление формы футура для обозначения обобщенно-повторяющегося действия в прошлом отмечено в примерах:

že gu nln'izet i že mu st'or'et ut pr'elu pr'eždl že mu st'or'et kič'ilkl tl že gu dld'e nl gal'ovnəkl.

m'aij'e mu nə d'avəšə pr'ay dl p'adnə, pək t'o že se v'ornə ɔd uč'iləštə, že f'ərlə t'orbətl nl mənd'er'e, že f'ərlə dr'ipətə nl st'ol, že svəl'i carv'ulətə nə ugn'ištətu.

č'iče st'oje m'ira ne im'alə ɔt n'egu. 'idə dl du'i kr'avənl, t'o 'ilə že iε zak'opče səs kəpč'elū, kəpč'elunu udv'ənk, 'ilə že xi, t'al še t'urə kr'avənoxi l'əgun', i t'o že b'utnə pr'esn'ikl, tl že xi se rəzl'ei, gəl'em iz'ek' k'əgləl t'aije p'ustl žən'a.

В этом же значении отмечено и употребление форм имперфекта (в том числе и модальных глаголов):

t'o dəx'odlšə k'atl nəd'el'e u n'as nl kl'f'ə.

t'o m'ožəšə dl dux'odl k'atl nəd'el'e nl kl'f'ə u n'as, 'am nə dux'odlšə.

t'o št'ešə dl dux'odl k'atl nəd'el'e u n'as nl kl'f'ə, št'esə dl 'idvl, pək ni'ie 'idvl.

6.4.2.4.3.: Употребляется ли форма будущего времени для выражения повторяющихся действий в придаточных временных предложениях?

Подобное употребление формы футура в говоре, по всей видимости, избегается, ср.:

lg'a st'anə gul'ɛtu, k'ojto gu sr'ɔʃnə žɛ tu gu n'aiɔdə zər'ar'.
lg'a c'ɔmnə kamb'anana, vr'u sa zb'ir'et f č'ərkvana.

6.4.2.4.4.: Употребляется ли форма будущего времени для выражения повторяющихся действий в придаточных условных предложениях?

Подобное употребление формы футура в говоре, по всей видимости, избегается, ср.: *z'ɔtə lə kn'igana, i č'ebužəg zasp'ava.*

6.4.2.4.5.: Употребляется ли форма будущего времени в прошедшем для выражения повторяющегося, обычного действия?

Подобное употребление формы будущего времени в прошедшем в говоре, по всей видимости, избегается (ср. 6.4.2.4.1.).

6.4.2.4.6.: Употребляется ли форма будущего времени в прошедшем для выражения повторяющегося, обычного действия в условных предложениях?

Подобное употребление формы будущего времени в прошедшем в говоре, по всей видимости, избегается (ср. 6.4.2.4.4.).

Гномические значения

6.4.2.5.1.: Возможно ли гномическое употребление формы настоящего времени?

Гномическое употребление формы презенса как глаголов НСВ, так и глаголов СВ отмечено в примерах:

(НСВ) *uzr'ela kr'uʃa sam'a p'ada. dv'a pət'ela na ldn'o k'upəʃtə*
na kəlv'ot. n'ikuɟ se na gr'ei na č'uzdu ugn'iʃtə.

(СВ) *uzr'ela kr'uʃa sam'a sə p'adna.*

6.4.2.5.2.: Возможно ли гномическое употребление перфекта?

Гномическое употребление формы перфекта отмечено в примерах:

už'enəla se i mom'ata da na səd'i fəf k'ɔʃtata. na l'uk i'elu, na
l'uk vun'elu. budal'ota i d'avna, x'itrije i'el. ləž'ɔ səm gu č'ul,
ləž'ɔ gu k'azvna.

6.4.2.5.3.: Возможно ли гномическое употребление аориста?

Нет сведений.

6.4.2.5.4.: Возможно ли гномическое употребление имперфекта?

Возможно, гномическое (или близкое к нему) употребление формы имперфекта отмечено в примере:

lg'a se s'in ž'eñ'ešə, i č'iče nə p'itəšə, 'a pək lg'a se razv'edə, č'e i č'iče p'itl.

6.4.2.5.5.: Возможно ли гномическое употребление формы будущего времени?

Гномическое употребление формы футура отмечено в примере:

'aku se om'esəš səs tr'icə, sv'in'etlɔl ž'e tə izjed'ot.

Модальные значения

Реальное условие

6.4.3.1.1.: Употребляется ли форма будущего предварительного времени со значением реального условия в условной части предложения?

Форма будущего предварительного времени в значении реального условия в условной части предложения не отмечена. В этой функции при условном союзе *'aku* употребляется форма презенса:

še te pr'ibije, 'aku tə f'anə. 'aku 'ozdraveje, ž'e pr'ovog'e lrtlg'an nɔ d'oktura. 'aku 'utrə st'anəš r'anu, n'emɔ dɔ zəkəsn'eiš p'ag zɔ r'abutɔ.

Значение реального условия имеет и сочетание формы презенса с вопросительной частицей *lə* в бессоюзных предложениях:

nə k'ažəš li 'istənlɔl, prəkɔln'ad dɔ sə! t'e v'ig'et lə n'ekvɔ kr'avɔ, i se omut'ajet opəš 'okulu z'adnənə n'ogi i 'apnə smox't'e, d'ur se nɔ nɔsmux't'e.

6.4.3.1.2.: Употребляется ли форма аориста со значением реального условия в условной части предложения?

Употребления формы аориста в условном значении не отмечено; эта функция выполняется в говоре формами презенса с союзом *'aku* или вопросительной частицей *lə*:

'aku x'arkumɔl k'ipnə, m'axni je ud 'ogɔn'e. sl'əncənu prəvɔl'i lə, x'ubɔvɔlɔl mɔm'a f k'əštɔlɔl dɔ s'i.

6.4.3.1.3.: Имеет ли форма будущего времени, употребленная в условной части предложения вместо формы будущего предварительного времени, оттенок желания?

Употребления формы футура в условном значении не отмечено; эта функция выполняется в говоре, в частности, формами презенса с союзом 'aku, что касается также и модальных глаголов желания:

'aku 'ištəž dɫ d'ojɔdəš, t'i zn'aɛš kɫd'e smə.

i m'ož dɫ gu k'arɫš, 'aku št'eš, k'ilum'etər. 'aku št'eš, sl'ušəj mə!,
ср.: 'aku mə r'ukɫə nɫx n'ekɫə, n'emɫ dɫ d'ojɔdɫ.

Припоминание

6.4.3.2.1.: Употребляется ли имперфект в модальном значении припоминания факта, который говорящий знал, но забыл?

Употребление формы имперфекта в модальном значении припоминания отмечено в примерах:

nə səd'ešə lə u v'as ɫdn'ə dɫskɫ'iɫ? k'ak se zuv'ešə t'etku tə?

6.4.3.2.2.: Употребляется ли плюсквамперфект в модальном значении припоминания?

Употребление формы плюсквамперфекта в модальном значении припоминания отмечено в примере:

ut kutr'i duk'en' b'e z'ɔl ɫs'ejɛ bɫmb'onə, 'ištə i j'e dɫ sə z'ɔmə?

6.4.3.2.3.: Употребляется ли форма будущего времени в прошедшем в модальном значении припоминания?

Возможно, подобное употребление формы будущего времени в прошедшем отмечено в примерах:

'ox, kɫkv'o št'exmə dɫ st'orəm? m'ožəb'i f nəd'el'e št'exmə də 'idəm nɫx pɫšɫɫ'i? tɫ kɫd'e št'exmə dɫ 'idəm s'ajɛ v'ečer'? - 'a, nɫ g'ostə!

Предположение

6.4.3.3.1.: Имеет ли форма имперфекта значение предположения?

Подобное значение форма имперфекта имеет в примере:

m'isl'e, če k'ol'u b'e ud g'el'a.

6.4.3.3.2.: Употребляется ли форма будущего времени в модальном значении неуверенного утверждения о предположительном действии?

Значение неуверенного утверждения о предположительном действии форма футура имеет в примерах:

k'oĭ li ž'e je po lsoŋ'a vr'émě? u t'ey že si, n'eml kld'e dl 'idā. lsoŋ'e ža 'iml ml'ogu pər'i.

kəkv'o 'iml? - pup'itl vls'il. - ča kəkv'o že 'iml, prəb'ixl žəv'otnətə.,

в том числе и при отрицании (где отмечены формы с двумя разными вспомогательными глаголами):

pək lt'oĭe l'uklz d'esu v zəm'otl, d'e dl zn'am, nə št'e dl i zəl'en.

t'a že 'idā, n'eml dl tə č'ekl c'al d'en'.

Футур употребляется также в модальном значении уверенности говорящего в невозможности предположительного действия:

t'o andr'eĭ n'ee ž'if, tə d'edunu že i ž'if tə!? »x'a, t'e po d'esed' d'en'e, - v'ikl, - i krak'atl nə m'ožel dl sv'iknlt, tl t'i že gu r'abutəš!«. pədəs'e gud'inə kupər'aciĭe, tə kəkv'o že tə dərž'o vud'en'icə?

Значение неуверенного утверждения о предположительном действии может быть выражено в говоре и формой будущего времени в прошедшем:

šk'e dl 'iml 'okulu us'emn'ais'i gud'inə.,

а также формой настоящего времени конъюнктива:

kəkv'o 'iml? - pup'itl vls'il. - ča kəkv'o dl 'iml! prəb'ixl žəv'otnətə.

6.4.3.3.3.: Употребляется ли форма будущего предварительного времени в значении предположения, относящегося к прошедшему времени?

Подобное употребление формы будущего предварительного времени отмечено в примере:

d'ek'etu i ĭ'elū n'ekvu zəl'enu, i ud n'egu že tu i prəluš'elū.

В том же значении употребляется и форма перфекта:

d'ek'etu i ĭ'elū n'ekvu zəl'enu, i ud n'egu s'igurnu tu i prəluš'elū.

Умозаключение

6.4.3.4.1.: Употребляется ли перфект с модальным значением умозаключения?

Употребление формы перфекта с модальным значением умозаключения отмечено в примерах:

nad'ulə ti sa se uč'itə, s'igurnu ml'ogu sə sp'al. nəšt'eske b'orzah, s'igurnu sam izv'adəla xl'ebə nedop'ečen. t'i s š'ukladər nap'isəl l'tuka p'ismu, t'eb sa k'azvələ. t'ep tə sa mag'ə st'oralə za da na razg'el'ət.

6.4.3.4.2.: Употребляется ли плюсквамперфект в модальном значении умозаключения?

Употребление формы плюсквамперфекта с модальным значением умозаключения отмечено в примере:

i v'ikat: »'e-e, ləpov'a tu i bəl'o p'isəno, ləpov'a tu go sa bəl'i nəl'eklə kəkv'otu«.

6.4.3.4.3.: Возможно ли употребление перфекта при передаче последовательных действий в связном рассказе, построенном на основе умозаключения?

Подобное употребление формы перфекта отмечено в примере:

zəm'eta st'anuvə č'ernə i n'emə tr'evə, n'emə n'ištu nə rast'e, i v'ikat, i'udə i mən'ələ, mən'ələ i i'udə, tə gu izgur'ilə tr'ev'ətə, i'udənlə.

Необходимость и желание

6.4.3.5.1.: Употребляется ли форма перфекта, имперфекта глагола *быть* в значении необходимости в прошлом?

В данном значении отмечено употребление форм претерита глагола *tr'evə*:

tr'evəlu da se nə obr'aštəš nəz'ag' da gl'ədəš ləpov'a k'uče. ləpov'a tr'evəšə da gu smə st'oralə kl'adn'e, 'otə že l'etnə.

6.4.3.5.2.: Употребляется ли форма будущего времени в значении желания?

Оттенок модального значения формы футура может быть усмотрен в примере: *že d'ojdəš lə, vlad'iko, nə v'ečer'e u n'as?*

В значении желания в говоре предпочитают все же модальные глаголы: *'ištəš lə da mə sl'ušəš? 'aku št'eš, sl'ušəj mə!*

Просьба

6.4.3.6.1.: Употребляется ли форма настоящего времени с модальным значением мягкой просьбы?

В значении мягкой просьбы отмечено употребление формы настоящего времени конъюнктива:

»'aku m'ož, dλ d'oǰdətə, v'ikλm, č'e nλ b'abl vi ne dɔbr'e«.

В примерах типа: *kλkv'a štə dλ e λt'aǰe r'abutλ, λg'a tə nə k'ažəš.*, форма презенса имеет собственно условное значение.

6.4.3.6.2.: Употребляется ли имперфект в модальном значении просьбы?

–

6.4.3.6.3.: Употребляется ли плюсквамперфект в модальном значении скромной и деликатной просьбы?

–

Разное

6.4.3.7.1.: Употребляется ли форма перфекта (со вспомогательным глаголом или без) в эмфатических конструкциях?

В эмфатических конструкциях употребляется полная форма перфекта со вспомогательным глаголом:

m'aǰo, t'etkɔ si ǰe duš'ɔl! »mλr'i, v'ikλm, d'evɔλλ, d'evɔλλ f č'ič'enλλ st'oinλ k'ɔštλ e dɔš'ɔk«.

m'aǰo, d'edɔ i umr'e! dλ tə k'aže, kəkv'o i st'orəlλ stəf'anλ!

Аналогичным образом может употребляться и форма аориста:

m'aǰo, d'edɔ umr'e!

6.4.3.7.2.: Употребляется ли имперфект с модальным значением желания, намерения в настоящем?

С модальным значением желания в говоре отмечены формы имперфекта соответствующих модальных глаголов:

št'ey dλ z'ɔtə ɔd n'egu tuv'ar ž'itu. 'išk'ex dλ te p'omul'e zλ λdn'ɔ usl'ugλ.

6.4.3.7.3.: Употребляется ли форма будущего времени в уступительных конструкциях?

–

6.4.3.7.4.: Употребляется ли форма перфекта с модальным значением насмешливого отрицания действия с нюансом неудовольствия, нетерпения, досады?

Подобное употребление формы перфекта отмечено в примерах:

n'am tr'evlat 'učenə l'udə! - l'ya, prətr'evlali nə s! klkv'o že rəč'eš l'səg'a, dɫ nə m'isliš če sət umr'elɫ zɫ t'ep!

Наклонение

Конъюнктив

Значения формы настоящего времени конъюнктива

6.5.1.1.1.: Употребляются ли формы настоящего времени конъюнктива (глаголов совершенного вида) в значении прошедшего времени?

Употребление формы настоящего времени конъюнктива в значении прошедшего времени в говоре отмечается достаточно редко:

sl'el ɔt k'on'en, tɫ gu z'ɔl i'ɛr'enc'inu i dɫ gu dɫrʒ'i l's'ej nɫ sk'utən, t'a dɫ gu ɔdnəs'e dɫ gu zɫk'ol'e dɫ gu izjɛd'ɔt, klsm'ek' d'e.

i 'oniɫɫ tug'avɫ k'atu pi'j'en dɫ se izv'ii nɫx n'ašɔtɫ k'əštɫ tɫk'a dɫ vərvi' pɔ l't'ɫɫ 'ulɔsɫ nɫg'orə.,

ср. употребление форм претерита в предусмотренном программой контексте: *p'adnɫɫɫ i lɫdn'ɔ kur'avɫ kr'ušɫ, udr'ilɫ b'ozgun'e tɫ gu i sm'ačklɫɫ nɫ m'estu.*

Следует также отметить, что форма настоящего времени конъюнктива редко отмечается в значении настоящего времени с модальными оттенками:

n'i 'imɫtə tɫk'ovɫ rɔd'an' tɫ s'učəm, i d'evɔɫɫ dɫ se pɔk'ačə nɫ tɫv'an'en i tug'avɫ dɫ f'anə rɔd'an'en i dɫ gɔ si is'urə, s'ur-r-r-r.

i v'ikɫɫ: »'ol, tək'ovɫ də m'ogɫ dɫ pr'av'e, tə mə n'ištu nə tr'evɛ!«.

6.5.1.1.2.: Употребляются ли формы настоящего времени конъюнктива в значении будущего времени?

Употребление формы настоящего времени конъюнктива в значении будущего времени отмечено лишь во временном придаточном предложении с союзом *lg'a (g'a)*:

nɫpr'imer, m'ojetɫ b'abɫ lg'a dɫ um'irɫ, to'g'avɫ dɫ se nə m'ɔčə tə v'ikɫ: »nəv'esto-o...«.

6.5.1.1.3.: Употребляется ли форма конъюнктива во временных придаточных предложениях с союзом *когда*?

Употребление формы настоящего времени конъюнктива в значении будущего времени во временном придаточном предложении с союзом *лg'a (g'a)* отмечено в примере:

š'en'otφ g'a zb'iramə, se sv'ivl i'udl, g'a dl l'etnə.

6.5.1.1.4.: Употребляется ли конъюнктив во временных конструкциях типа болг. *ораџот си ошол на-нива, кога, што да види?*, алб. *si vanë në shtëpi të plakësë, sh të shijn?*

Подобного употребления не отмечено. Конъюнктив отмечен при вопросительном неодушевленном местоимении в придаточных дополнительных:

čə nət'atək nə zn'aјe, klv'o dl tə k'ažl p'o nlt'atək.

6.5.1.1.5.: Употребляется ли форма конъюнктива в конструкции *делай, что хочешь?*

В указанной конструкции и в подобных ей употребляется форма презенса модального глагола желания:

pək t'i kəkv'otu št'eš səg'a pr'avə!

v'əržə gφ, nlv'ii se, 'i dl gu k'arəš kəd'etu št'eš, t'o e v'ərzənu ž'itunu sə.

6.5.1.1.6.: Употребляются ли формы настоящего времени конъюнктива в значении императива?

Употребление формы настоящего времени конъюнктива в значении императива отмечено в примере: *t'i dl məlč'iš!*

6.5.1.1.7.: Употребляются ли формы настоящего времени конъюнктива глагола *хотеть* + инфинитив в значении императива?

—

6.5.1.1.8.: Употребляются ли формы настоящего времени конъюнктива в значении оптатива (пожелания, проклятия или благословения)?

Употребление настоящего времени конъюнктива в значении оптатива отмечено в примерах:

dl sə ž'if i zdr'af! g'ospug' dl tə prəb'ii!,

в том числе и при частице *dən'o*:

dən'o tuv'a, d'etu mi gu zlk'ačuxtə nл vrl'tasa, dl vi se zlk'arə nл g'ərlutu i nл dvam'inlta!

В сочетании с наречием места *кд'е* формы настоящего времени

конъюнктива, по всей видимости, имеет значение неосуществимого пожелания:

'ax, ml'adə, ml'adə, kld'e dl səm i j'ε nл v'ašətə gud'inə!

6.5.1.1.9.: Употребляются ли формы настоящего времени конъюнктива глагола в пассиве в значении разрешения?

Подобное употребление формы настоящего времени конъюнктива (варьирующее по модальности от разрешения до императива) отмечено в примерах:

dl pr'avə kkv'otu št'ε! t'oј st'ar, dl tu se prust'i! dn'esk'ε i sl'ušəl f uč'iləštinu, dl tu se k'up'et n'ovə cərv'ulə!

6.5.1.1.10.: Употребляется ли отрицательная форма настоящего времени конъюнктива в значении предположения?

Употребление отрицательной формы настоящего времени конъюнктива в значении предположения отмечено в примере:

dl nəs'i b'olən?

Значения формы перфекта конъюнктива

6.5.1.2.1.: Имеет ли форма перфекта конъюнктива значение императива?

Форма перфекта конъюнктива в значении императива отмечена в примере:

lg'a d'oјdə, dl sə svər'ilл pladn'inлл!

6.5.1.2.2.: Имеет ли форма перфекта конъюнктива значение некатегорического предложения, часто с известной неуверенностью, колебанием?

Употребление формы перфекта конъюнктива в значении некатегорического предложения отмечено в примере:

pək j'ε ut'idux нл g'ostəsə, i m'oјo blšt'a mə k'azл: »d'a sə sə, s'inə, ož'enəлл, 'am dl s'ə s n'e už'enəлл л't'am u b'el'akufc'εx, 'oti xi n'aј nə g'al'εx лн'εјε x'orл«.

6.5.1.2.3.: Имеет ли отрицательная форма перфекта конъюнктива значение прохибитива?

Употребление отрицательной формы перфекта конъюнктива в значении прохибитива отмечено в примерах:

n'ikumu dl sə ne k'azлл! нлх v'əнкл prəkl'et'iјo, dl sə ne dəšl'a v'ek'i нл prag'əs!

n'emл 'izən zл k'o'єnə, n'ikəkəf čəl'єg dл nə st'e лt'uvл z'єn'o-sлlə!

6.5.1.2.4.: Противопоставлена ли отрицательная форма перфекта конъюнктива отрицательной форме настоящего времени конъюнктива в значении прохибитива по признаку многократности / однократности?

Имеющийся материал не позволяет установить искомого противопоставления. Характерно, однако, что отрицательная форма перфекта конъюнктива сочетается с лексическими средствами выражения однократности действия типа *'oštə лdn'əš*:

m'axnə se ott'uvл, dл tə sлm ne v'ig'єлл 'oštə лdn'əš fəf m'oјєsл k'əštл, čə žє тл pr'ibiјє!

6.5.1.2.5.: Употребляется ли форма перфекта конъюнктива в значении сомнения и предположения?

Употребление формы перфекта конъюнктива в значении сомнения и предположения документировано в примерах:

nə zn'aјє kлd'e i k'o'н'є, dл niј'e ust'anлл nл l'uv'adллл? dл nəst'e zлsp'alə лt'am? č k'ag dл nə sm'e јє v'ig'uvллlə!

6.5.1.2.6.: Употребляется ли форма перфекта конъюнктива в значении условия?

—

6.5.1.2.7.: Употребляется ли форма перфекта конъюнктива в заключении условных предложений?

—

Значения формы аориста конъюнктива

6.5.1.3.1.: Употребляется ли отрицательная форма аориста конъюнктива в значении сомнения и предположения?

Подобное употребление отрицательной формы аориста-имперфекта конъюнктива глагола *esse* отмечено в примере:

dл nə b'ə лsqv'a d'in'u?

6.5.1.3.2.: Имеет ли отрицательная форма аориста конъюнктива значение ирреального действия в прошлом?

—

Значения формы имперфекта конъюнктива

6.5.1.4.1.: Имеет ли форма имперфекта конъюнктива значение будущего времени в прошедшем?

–

6.5.1.4.2.: Имеет ли форма имперфекта конъюнктива значение условия?

Нет сведений.

6.5.1.4.3.: Имеет ли форма имперфекта конъюнктива значение просьбы?

Форма имперфекта конъюнктива в данном значении не отмечена, в нем возможно употребление презенса конъюнктива:

dл тә dлд'еš m'alku пл'и!?

6.5.1.4.4.: Имеет ли форма имперфекта конъюнктива модальное значение просьбы, относящейся к прошлому?

–

6.5.1.4.5.: Имеет ли форма имперфекта конъюнктива значение оптатива настоящего времени?

Нет сведений.

Значение формы плюсквамперфекта конъюнктива

6.5.1.5.1.: Употребляется ли форма плюсквамперфекта конъюнктива для выражения ирреального условия?

Употребление формы плюсквамперфекта конъюнктива для выражения ирреального условия отмечено в примере:

pulv'ina d'umл dл б'е рәк'әл, и šк'е dл 'idәm fәv zлд'anл. d'a тә б'е d'alл нл k'ol'е, лs'еje šк'е dл сл m'oi sv'atuvә.

6.5.1.5.2.: Имеет ли форма плюсквамперфекта конъюнктива значение просьбы?

Употребление формы плюсквамперфекта конъюнктива для выражения просьбы отмечено в примере:

*t'i, vлs'ile, dл б'е օtәš'әл dл dօvәd'ež g'ostәnә!
dл mi б'е d'al m'alku пл'и! zn'ačә, t'i mu se m'olәš: dл б'еšә
тә d'al m'alku пл'и, čә n'amлm f mօm'ent.*

6.5.1.5.3.: Употребляется ли форма плюсквамперфекта конъюнктива в значении оптатива? Употребление формы плюсквамперфекта конъюнктива в значении оптатива отмечено в примерах:

'ex, dɫ sɛ b'ex rɔd'il tug'avɫ! d'a tɔ b'exɫ v'ɔl'k'uvə iz'elə!

Значения других форм конъюнктива

6.5.1.6.1.: Употребляется ли форма будущего предварительного времени с частицей конъюнктива в значении ирреального условия?

–

6.5.1.6.2.: Употребляется ли форма будущего предварительного времени с частицей конъюнктива в значении предположения?

–

6.5.1.6.3.: Употребляется ли форма будущего времени в прошедшем с частицей конъюнктива в значении предположения?

По всей видимости, употребление формы будущего времени в прошедшем с частицей конъюнктива в значении предположения отмечено в примере:

nɫ b'ədni v'ečɛr g'a sɛ sl'učə čuv'ek, k'ag dɫ nɔ št'e dɫ fl'ezə, žɛ fl'ezə, d'ažɛ i nɫ n'egu žɛ dɫd'eš pɫrč'encə.

Кондиционал

Морфология

6.5.2.1.1.: Имеется ли особая морфологическая форма кондиционала?

Особой морфологической формой кондиционала говор не располагает. Очевидно, что чрезвычайно редко отмечаемые в материале примеры, два из которых приведены ниже, представляют собой „импорт“ из литературного языка:

ɟ'ɛ b'ix p'il ɫdn'ɔ b'irɫ, 'amɫ sɛ ub'ərklɫu n'eštu, i niɟ'e p'il. 'aku im'ex vr'em'ɛ, b'iy duš'ɔɫ nɫ isk'urziɟɛ səs v'as.

6.5.2.1.2.: В изменяемой или неизменяемой форме употребляется вспомогательный глагол при образовании формы кондиционала?

–

Болгарский широколыкский говор

6.5.2.1.3.: Имеется ли новая форма сослагательного наклонения, образованная со вспомогательным глаголом *иметь* + причастие?

–

6.5.2.1.4.: Имеются ли формы кондиционала типа мак. *Би сум дошол, ако е времето арно.*

–

6.5.2.1.5.: Употребляются ли простые формы кондиционала?

Простых форм кондиционала в говоре не отмечено, ср.:

'aku tə puč'ərpətə ldn'o v'inu, žε p'iɲl.

6.5.2.1.6.: Употребляются ли простые и сложные формы кондиционала в говоре одновременно? Имеется ли различие в значениях этих форм?

–

6.5.2.1.7.: Имеется ли временное противопоставление в формах кондиционала?

–

6.5.2.1.8.: Возможны ли конструкции типа *би* + конъюнктив?

–

6.5.2.1.9.: Употребляются ли конструкции типа *да не би* + презенс / конъюнктив?

–

Способы выражения значения ирреального условия

6.5.2.2.1.: Употребляется ли форма кондиционала прошедшего времени для обозначения ирреального условия в прошлом?

–

6.5.2.2.2.: Форма имперфекта или кондиционала употребляется в значении ирреального условия?

В значении ирреального условия в говоре употребляется форма имперфекта, сопровождаемая обычно союзом *'aku* (или временным союзом *lg'a*):

'aku im'ex vr'em'ε, št'εɣ dɫ d'oɪdɫ səs v'as nɫ isk'urziε. i'ε šk'ε dɫ n'aprɫv'ε lɫɔv'a, 'aku im'ε zɫ kɫkv'o.

ud b'alnu 'aku sε um'irɫšə, i'ε ɔtk'ol'k'ε št'ε dɫ sɫm umr'elɫ.

'aku səb'axl'en t'ɔrnɫɫ ud l'ag'erən, lš'eml'e šk'e dɫ st'ignɫd du gr'anəslɫ.

Интересен пример выражения временной перспективы в ирреальном условии последовательными формами плюсквамперфекта (ср. 6.5.2.2.4.) и имперфекта:

'aku b'ešə t'o ne ən'olkuvɫ zɫm'isl'en, lg'a se ɔb'ɔrn'ešɛ, šk'e dɫ v'idə, čɛ sl sl zbər'alə nɫ k'up.

6.5.2.2.3.: Употребляется ли форма перфекта для выражения значения ирреального условия?

Употребление формы перфекта для выражения значения ирреального условия с союзом *'aku* отмечено в примере:

ɟ'e, 'aku sət zn'ajɛl, št'eɣ dɫ d'oɟdɫ.

6.5.2.2.4.: Употребляется ли форма плюсквамперфекта для выражения значения ирреального условия?

В значении ирреального условия в говоре употребляется форма плюсквамперфекта, сопровождаемая обычно союзом *'aku* (или временным союзом *lg'a*):

'aku b'ex umr'elɫ v bl'ir'en, št'exɫ dɫ mə izɟed'ɔt v'ɔl'k'uvə, 'am slɫ ne umr'elɫ, i mə nə iz'eduxɫ v'ɔl'k'uvə.

'aku b'e duš'ɔl, št'exmə dɫ smə gəlč'elə. ɟ'e šk'eɣ dɫ d'oɟdɫ, 'aku mə b'e pur'ukɫɫ. 'aku se b'e sk'ɔgnɫɫ nɫvr'em'e, dɔɫzg'a št'e dɫ smə izl'elə. ɫs'eɟ l'ɔsnu 'aku se b'ešə um'irɫɫu, sv'et'ɔz dusəg'a šk'e dɫ se i kr'atəl.

'oštə ɫd'in m'esəc 'aku gu b'exɫ dərž'elə fəv z'atvurɫ, št'ešə dɫ i ž'if. x'og'ux, 'aku mə b'exɫ p'usnɫɫə. št'e dɫ gɔ pr'ibiɟɛ, 'aku mə b'exɫ zɫpr'elə.

Та же форма отмечается и при отрицании:

'aku nə b'ex izb'egɫɫ, št'e dɫ slɫ umr'el. 'aku se b'e n'e rɫzbɔl'el, ɫsəg'a št'ešə dɫ sə nɫ l'uv'adɫɫɫ. 'aku b'e ne l'etnɫɫu d'ɔž, dusəg'a šk'e dɫ slɫ iskup'al grɫd'inɫɫ.

6.5.2.2.5.: Возможно ли самостоятельное употребление формы будущего времени в прошедшем и сохраняется ли при этом значение невыраженного условия?

Самостоятельное употребление формы будущего времени в прошедшем с оттенком значения невыраженного условия отмечено в примере:

i t'o [n'egdə] nɫ ɟ'egn'encətu, ɫɫm'an' šk'e dɫ gu gr'abnə, dɫ gu z'ɔtə.

Способы выражения значения следствия

6.5.2.3.1.: Употребляется ли форма кондиционала в заключении условных предложений? Отмеченная в этом значении форма кондиционала представляет собой „импорт“ из литературного языка:

'aku im'ɛx vr'ɛm'ɛ, b'iɣ duš'ɔl nɔ isk'urziɛ səs v'as.

6.5.2.3.2.: Имеет ли форма настоящего времени модальное значение готовности и возможности исполнения действия?

Подобное употребление формы презенса отмечено в примере:

'aku səm m'alkɔ, c'alu s'ɛlu ubl'ičɔm.

Отмечено также аналогичное употребление форм футура:

kək'ɔv žɛ i x'ubɔv žəv'ok'ɛs, 'aku si 'imɔtə n'ašɔ z'ɛm'ɛ! i'ɛsə səm uglɔdn'ɛl, iz'ɛštɔ c'al v'ol!

6.5.2.3.3.: Употребляется ли форма аориста со значением следствия в заключении условного предложения?

Употребление формы аориста со значением следствия в заключении условного предложения отмечено в примере:

x'og'ux, 'aku tə b'ɛxɔ p'usnɔlə.

6.5.2.3.4.: Употребляется ли форма имперфекта со значением следствия в заключении условного предложения?

–

6.5.2.3.5.: Употребляется ли форма плюсквамперфекта в заключении условного предложения?

–

6.5.2.3.6.: Употребляется ли форма будущего времени в прошедшем в заключении условного предложения?

Употребление формы будущего времени в прошедшем, образованной с помощью окаменевшей вспомогательной частицы, в заключении условного предложения отмечено в примерах:

(1 л. ед.ч., *št'ɛ*) *'aku 'imɔx p'o mlugu vr'ɛm'ɛ, nəm'ɛ dɔ č'ɛtɔm, št'ɛ d 'idɔ nɔ k'inu. št'ɛ dɔ gɔ pr'ibiɛ, 'aku tə b'ɛxɔ zɔpr'ɛlə.*

(1 л. ед.ч., *šk'ɛ*) *'aku b'ɛ dɔš'ɔl p'o r'anu, šk'ɛ dɔ sv'ɔršəm p'o r'anu. i'ɛ šk'ɛ dɔ n'aprɔv'ɛ ɔsɔv'a, 'aku im'ɛ zɔ kɔkv'o.*

(3 л. ед.ч., *šk'e*) 'aku b'ešə t'o ne ən'olkuvl zam'is'len, lg'a se ob'orn'eše, šk'e dl v'idə, če sl sl zbər'alə nл k'up.

(3 л. мн.ч., *šk'e*) d'a mə b'e d'alл nл k'ol'e, лs'eje šk'e dl sl m'oi sv'atuvə. 'aku səb'ax'len t'ornлл ud l'ag'erən, лš'em'le šk'e dl st'ignлd du gr'anəclлл.

Употребление формы будущего времени в прошедшем, образованной с помощью спрягаемой формы вспомогательного глагола, в заключении условного предложения отмечено в примерах:

(1 л. ед.ч., *št'ex, šk'ex*) i'e, 'aku səm zn'ajel, št'eγ dl d'ojdл. 'aku im'ex vr'em'e, št'eγ dl d'ojdл səs v'as nл isk'urzije. i'e šk'eγ dl d'ojdл, 'aku mə b'e pur'ukлл.

(3 л. ед.ч., *št'ešə*) 'aku se b'e n'e razbol'el, лsəg'a št'ešə dl sə nл l'uv'adллл. 'oštə лd'in m'esəc 'aku gu b'exл dərž'elə fəv z'atvurл, št'ešə dl i ž'if.

(1 л. мн.ч., *št'exmə*) 'aku b'ešə duš'ol p'o r'anu, n'i dv'amллл št'exmə dl sv'əršim p'o r'anu r'abutллл.

(3 л. мн.ч., *št'exл*) 'aku b'ex umr'elл v бл'ir'en, št'exл dl mə izjed'ot v'ol'kuvə.

6.5.2.3.7.: Употребляется ли форма будущего предварительного времени в прошедшем в заключении условного предложения?

Употребление формы будущего времени в прошедшем, образованной с помощью окаменевшей вспомогательной частицы, в заключении условного предложения отмечено в примерах:

(1 л. ед.ч., *št'e*) 'aku nə b'ex izb'egлл, št'e dl слm umr'el. ud b'alnu 'aku se um'irлšə, i'e otk'ol'k'e št'e dl слm umr'elл.

(1 л. ед.ч., *šk'e*) 'aku b'e ne l'etnлlу d'ož, dusəg'a šk'e dl слm iskup'al grлd'inллл.

(3 л. ед.ч., *šk'e*) p'orvije čal'ek 'aku b'e pəp'itлл, šk'e dl ti k'azлл лtuv'a. лs'ej l'osnu 'aku se b'ešə um'irлlу, sv'eit'oz dusəg'a šk'e dl se i kr'atəl.

(1 л. мн.ч., *št'e*) 'aku se b'e sk'ognлл ллvr'em'e, dəlzg'a št'e dl smə izl'elə.

Употребление формы будущего времени в прошедшем, образованной с помощью спрягаемой формы вспомогательного глагола, в заключении условного предложения отмечено в примере:

(1 л. мн.ч., *št'exmə*) 'aku b'e duš'ol, št'exmə dl smə gəlč'elə.

6.5.2.3.8.: Имеется ли различие в значении форм кондиционала и будущего времени в заключении условных предложений? Выражает ли условное наклонение не уверенность в результате, а лишь возможность, предположение или готовность?

Форма кондиционала в говоре не употребляется. Из двух требуемых программой форм в заключении условных предложений возможен футур, выражающий также и значение уверенности в результате:

'aku 'imam vr'em'e, že d'oǰda səs v'as na isk'urzije. nəs'om gl'adən, 'ama 'aku mə puč'orpatə ldn'o v'inu, že p'ije. še te pr'ibije, 'aku tə f'anə. 'aku 'ozdraveje, že pr'ovog'e lrmag'an na d'oktura.

При необходимости выразить модальные значения используются модальные глаголы, в том числе и в форме презенса, ср.:

m'ož da d'oǰdə, 'aku i vr'em'etu x'ublvi.

6.5.2.3.9.: Употребляются ли формы претерита глагола *иметь* для обозначения ирреального действия?

Употребления форм претерита глагола *habere* для обозначения ирреального действия в говоре не отмечено, ср.: zlm'alku da sə struši glav'ona fəf lsa'ije d'er'ə.

6.5.2.3.10.: Употребляются ли формы претерита глагола *хотеть* для обозначения ирреального действия?

Формы претерита данного глагола (фактически форма будущего времени в прошедшем) являются стандартным средством выражения значения ирреального действия в говоре как в условных конструкциях:

[Если бы учителя] p'o našar'očku rasp'usnala d'upklna d'enu je sa kup'ala za bas'etklna, št'elə da n'aǰdat c'alunu kur'itu səz žalt'ica.,

так и в самостоятельном употреблении:

fč'era št'exmə da umr'em od mr'as. n'i št'exmə da 'idəm 'utra na š'il'estana č'uka, 'ama vr'em'esu sə razval'i, i dal'i žə 'idəm, nə zn'aje. j'ecə mi sə št'ešə, lsoŋ'a da nə b'e 'istana.

Так же употребляются и образования с окаменевшей формой вспомогательного глагола:

ls'oε d'en' šk'e da umr'e, 'ama nə umr'e.

Значения морфологической формы кондиционала

6.5.2.4.1.: Возможно ли употребление форм кондиционала в обеих частях условного предложения?

–

6.5.2.4.2.: Употребляется ли морфологическая форма кондиционала самостоятельно со значением возможности?

–

6.5.2.4.3.: Употребляется ли форма кондиционала самостоятельно в значении желания?

–

6.5.2.4.4.: Употребляется ли форма кондиционала в значении неуверенного утверждения?

–

6.5.2.4.5.: Употребляется ли форма кондиционала в значении повторявшегося действия в прошлом?

–

6.5.2.4.6.: Употребляются ли формы кондиционала типа *мак. би сум дошол* в значении упрека за какое-либо невыполненное действие?

–

6.5.2.4.7.: Употребляются ли формы кондиционала в высказываниях со значением пожелания, в проклятиях и благословлениях?

–

6.5.2.4.8.: Употребляется ли форма кондиционала в целевых придаточных предложениях?

–

Оптатив

6.5.3.1.: Какой глагольной формой выражается значение оптатива?

Значение оптатива может быть выражено формой настоящего времени конъюнктива:

да ти ž'iva čal'ett'o! да ти sə ž'iva t'etkutu, m'aik'etl, br'ak'etl,

s'estrətə! i fəv v'ašətɫ k'ɔštɫ g'ospug' dɫ pəm'ognə! dɫ sə ž'if i zdr'af!,

формой действительного причастия на *l* (формой перфекта без вспомогательного глагола):

d'al tə g'ospug' dɔbr'o!,

формой плюсквамперфекта конъюнктива:

d'a tə b'exɫ v'ɔl'k'uvə iz'elə!,

а также формой презенса с частицей *dɫn'o*:

d'evɔl dɫn'o tə z'ɔmə! dɫn'o tɛ v'ɔšk'i iz'ed'ɔt! i 'ej tə v'ikɫt: »e-e dɫn'o nə d'oɪdə t'o p'oləznək, səs kutr'a žɛ n'ogɫ st'ɔpə, 'ej, t'eɪ«.,

и формой настоящего времени конъюнктива с частицей *dɫn'o*:

dɫn'o zdr'avə dɫ se v'ɔrɫɫ u n'as!.

6.5.3.2.: Употребляется ли форма настоящего времени изъявительного наклонения в значении оптатива?

Подобное употребление формы презенса отмечено в примере:

v'ikɫt, k'ak n'emɫɫ i'ɛ f t'ursku s'elɫ, v'ikɫt, rudn'inɫ n'ɛkuɪ!

6.5.3.3.: Употребляется ли форма имперфекта изъявительного наклонения в значении оптатива настоящего времени?

Подобное употребление формы имперфекта отмечено в примере:

tr'evɫɫɫ tə m'alku pɫr'i dn'esk'ɛ.

6.5.3.4.: Употребляется ли морфологическая форма кондиционала в значении оптатива настоящего времени?

—

6.5.3.5.: Употребляется ли имперфект в значении оптатива, относимого к прошлому?

Нет сведений.

Императив

Способы выражения значения императива 2 лица

6.5.4.1.1.: Выражается ли значение императива во 2 лице формами морфологического императива?

Употребление форм императива 2 лица в собственно императивном значении отмечено в примерах:

(ед.ч.) *z'omi l's'al č'ergl, s'in! sv'alə, vls'ile, p'ojesl, tug'avl že d'oǰdl d'etu t'ep!*

(мн.ч.) *t'o xmi rək'ol: »v'orətə səg'a v'i ufč'erə!«. »b'eglītə zm'ii i g'uštəricə, m'išk'i, bug'ancə!«. »z'apuv'edlītə n'l sv'adb'l!«. k'orstəti gə š'inl!*

6.5.4.1.2.: Выражается ли значение императива во 2 лице формами настоящего времени конъюнктива?

Употребление формы настоящего времени конъюнктива в значении императива 2 лица отмечено в примерах:

il'ijē, 'aku se ž'enəš, v'ikl, dl mə pəp'itlš! »b'eglī, m'ečko, i'ē dl sam n'l barč'inl, l t'i dl sə f pld'inl! i'ē lg'a səm f pld'inl, t'i dl sə n'l barč'inl!«,

в том числе со смягченным модальным значением желания:

»dl zn'aiš, m'aičo, dl zn'aiš, klkv'a sam məm'a bənd'isl n'l vəs'okl n'l pl'anənl!«.

Подобные конъюнктивные формы могут сопровождаться усилительными частицами:

i'a dl l'n'ej dl d'etə n'am! x'aiđe dl i p'ls'ež də d'e ne p'rəp'eklu!

6.5.4.1.3.: Отмечается ли удвоение формы морфологического императива формой конъюнктива в императивном значении?

Удвоение формы морфологического императива в говоре не отмечено:

i t'ē ut'amu b'ež dl xi n'eml, i v'ek'i nə s'ə v'ornlə n'l x k'əšt'nl.

6.5.4.1.4.: Употребляется ли форма настоящего времени 2 лица в значении императива?

Данное употребление формы презенса отмечено в примере:

sl'ušej kəkv'o, dl se nə r'aspr'av'emə p'o mləgu, s'edlš n'l m'asl i z'af'at'ž dl sə p'isuv'ž dum'ašnətə!

6.5.4.1.5.: Выражается ли значение императива во 2 лице формами будущего времени?

Употребление формы футура в значении императива 2 лица отмечено в примерах:

t'o se p'b'ornl n'l gutv'ače i mu r'ečə: že zg'otvəš s'amu ldn'o i'eg'enə! 'aj zg'a že mē p'usnəž dl se č'uijē kv'o p'rək'azv'lm!

Аналогично, в значении прохибитива 2 лица возможно употребление отрицательных форм футура:

n'e, n'e, č'eklī, č'eklī, n'eml dl se ub'iždlš! n'ikuī n'eml dl izl'izl'tə n'l v'ənk'l!

6.5.4.1.6.: Выражается ли значение императива во 2 лице конструкцией *иметь* + инфинитив / конъюнктив?

Употребление конструкции *'iml* + презенс конъюнктива в значении императива 2 лица отмечено в примере:

'iml dl säd'iš lt'uvl, dud'e d'ojdə m'ajk'ε tə!

В значении прохибитива 2 лица возможно употребление отрицательной формы глагола *'iml* + форма настоящего времени конъюнктива (т.е. отрицательной формы футура):

t'i n'eml dl 'idəš 'utrə prə ln'ajε!

Способы выражения значения императива 3 лица

6.5.4.2.1.: Выражается ли значение императива в 3 лице формами морфологического императива 2 лица в благословлениях и пожеланиях?

В благословлениях и пожеланиях отмечено употребление форм императива 2 лица с вокативом типа *b'ože: d'aj, b'ože, d'oš!*

Это же значение выражается формой настоящего времени конъюнктива:

g'ospog' dl tə dld'e! im'ex edn'ə str'inkl, t'a v'ikliši: »g'ospog' dl prust'i, č'iče m'udl, l'el'e katar'inl, 'učənl st'anl«.

6.5.4.2.2.: Выражается ли значение императива в 3 лице формами настоящего времени с особыми частицами?

Подобная конструкция с частицей *ǰ'el* отмечена в примере:

»m ǰ'el tə m'ajk'ε zbər'e ot tr'i grad'inə s'ux pəl'in' i od d'evog' g'orə gurucv'et«.

6.5.4.2.3.: Выражается ли значение императива в 3 лице формами настоящего времени конъюнктива?

Употребление формы настоящего времени конъюнктива в значении императива 3 лица отмечено в примерах:

(ед.ч.) *ǰ'ε žε 'idə nl zb'or, pək t'o d'a sə säd'i! žε vlr'im rlk'ijε, - d'edəpə dl k'ažə, t'o t'o vlr'i!*

(мн.ч.) *»dəc'asl dl uč'ət!«, - nl m'aml v'ikl.*

6.5.4.2.4.: Выражается ли значение императива в 3 лице формами настоящего времени конъюнктива с особыми частицами?

Употребление формы настоящего времени конъюнктива с частицей *ǰ'el* отмечено не в императивном, а в модальном значении:

*z'ɔ pɫr'itə, t'ə če i'elɔ dɫ t'i xi v'ɔrnə! zn'ačə, če 'imɫ dɫ
č'akɫž dɫ ti xi v'ərnə.*

6.5.4.2.5.: Употребляется ли конструкция с императивом глагола *дать* + конъюнктив в 3 лице со значением смягченной императивности?

Подобное употребление отмечено в примере:

d'ai dɫ gu k'ažə dəštər'ε!

Способы выражения значения императива 1 лица

6.5.4.3.1.: Выражается ли значение императива в 1 лице мн. ч. формами морфологического императива?

—

6.5.4.3.2.: Выражается ли значение императива в 1 лице ед. и мн. ч. формами настоящего времени конъюнктива?

Подобное употребление формы настоящего времени конъюнктива отмечено как с усилительными частицами, так и без них в примерах:

(ед.ч.) *č'ekɫi, č'ekɫi, dɫ v'idəm k'ag žε st'anə! »x'ɔ, dɫ s'i gɔ
z'axɫn'ε!«. 'e-e, dɫ sə sp'omnəm zɫ ɫdn'o vr'em'ε kɫkv'o i bəl'o!
sl'ušei, nəv'esto, dɫ tə k'ažɫ!*

(мн.ч.) *x'aije dɫ vərv'im n'ekədə dɫ tr'ɔsəm kəd'e dɫ sp'im!
»x'aije, mɫr'i, dɫ 'idəm nɫ vug'en'icɫ!«, - i t'ɔrn'emə dv'enə dɫ se
druž'im.*

6.5.4.3.3.: Выражается ли значение императива в 1 лице формами настоящего времени конъюнктива с особыми частицами?

Употребление формы настоящего времени конъюнктива с частицей *i'elɫ* отмечено не в императивном, а в модальном значении:

rɫzb'ug'ux se slb'axl'en, tɫ če i'elɫ dɫ z'asp'ε.

6.5.4.3.4.: Употребляется ли конструкция с императивом глагола *дать* + конъюнктив в 1 лице со значением смягченной императивности?

Подобное употребление отмечено в примерах:

(ед.ч.) *d'ai dɫ s'ɔdnəm m'alku ɔt'uvɫ! d'ai dɫ iε i'enəm, dɫ
bəl'ežəm! i'elɫ dɫ tə k'ažɫ 'istənɫɫɫ!*

(мн.ч.) *d'ai dɫ pɔr'ukɫmə st'arəsə l'udə!*

6.5.4.3.5.: Употребляется ли форма кондиционала в значении императива 1 лица?

–

Значения формы морфологического императива

6.5.4.4.1.: Означает ли форма императива глагола *приказывать* вежливое приглашение?

Подобное употребление отмечено в примере:

v'ikali smə: »zɫɾɪv'ɔdɫɪtə nɫ vəč'er'e u n'as!«, - i tək'a.

С тем же значением в говоре употребляются и частицы *'ajdə, i'elɫ*:

»zɫɾɪv'ɔdɫɪti i 'ajdə, i'elɫtə!«. »i'elɫ, b'abɫ, i'elɫ!«.

6.5.4.4.2.: Употребляется ли форма морфологического императива в значении равнодушного разрешения?

Подобное употребление отмечено в примере:

č'ekɫi sə, 'aku sə n'emɫš r'abutɫ.

6.5.4.4.3.: Употребляется ли форма морфологического императива с обобщенно-личным значением безразличия?

Подобное употребление отмечено в примерах:

pr'avə kəkɪ'o pr'avəš, uvɫž'avɫi t'etkutu i m'ajk'etɫ! x'odə kɫd'etu x'odəš, u n'az dɫ si sɛ v'ɔrnəš!

i'e nə b'ex v'iduvɫɫ čuv'eg dɫ umr'e tək'a, i v'ikɫi tug'avɫ, str'uvɫi, pr'avi kɫkɪ'o!

6.5.4.4.4.: Возможно ли употребление формы морфологического императива в двух предложениях, дополняющих друг друга, вне зависимости от сочинительной или подчинительной связи между ними?

Подобного употребления в говоре не отмечено, ср.:

i'e r'ekux, t'o gu st'orə.

6.5.4.4.5.: Употребляются ли формы морфологического императива в повествовательном значении?

Подобного употребления в говоре не отмечено, ср.:

k'atɫ d'en' z'imɫt səg'arə, s'eg'e i p'ušɫ.

6.5.4.4.6.: Употребляются ли формы морфологического императива в значении прошедшего времени?

Подобное употребление формы императива отмечено в примерах:

b'utlǝ, b'utlǝ, kul'atɬ p'ak ust'anɬ f kəlt'ɔ. ɬg'a ɔt'idɔxmə v bɬ'ir'ɛ, tə čə k'atɔ se rɬzvɬrt'ɛxmə: s'ɛčə, s'ɛčə, i zɬ m'alku vr'em'ɛ nɬp'ɔl'n'uxmə kul'atɬ.

pək t'i sə č'ekɬɬ, v'ikɬ, dɬ se nɬp'ɔlnə vədr'onu dɬ st'anə k'ɔšku, i zg'a ɔp'inlǝ, v'ikɬ, dɬ [dɔd'e dɬ] sə... up'ɔnəš up'aškatɬ.

i t'ɛ ut'amu b'ɛž dɬ xi n'emɬ, i v'ek'i nə s'ɔ v'ɔrnɬɬə nɬx k'ɔštɬɬɬ.

6.5.4.4.7.: Употребляется ли форма морфологического императива при обозначении действий в прошлом, повторявшихся с известной регулярностью, совершавшихся по установленному обычаю и т.п.?

Подобное употребление отмечено в примере:

ust'anɬxmə dəc'a, v'ɔrə dɬ r'abutəš nɬ čuzd'ɛx, tə dɬ isk'arɬš pɬr'icɬ dɬ sə, dɬ z z'ɔməš n'ɛštu.

6.5.4.4.8.: Употребляется ли форма морфологического императива при обозначении действий в прошлом и будущем, повторяющихся с известной регулярностью, последовательностью, совершающихся по установленному обычаю и т.п.?

Подобное употребление отмечено в примере:

zɬ s'elskatɬ žən'a n'emɬ puč'ifkɬ: t'ɔrčə nɬ n'ivɬɬɬ, gl'ɔdlǝ dəc'atɬ, pr'edə, tək'ai, g'otvə...

6.5.4.4.9.: Сопровождается ли форма морфологического императива при обозначении действий, повторяющихся с известной регулярностью, формой глагола *делать*?

Данное явление в говоре не зафиксировано. Отмечено лишь удвоение форм императива синонимичных глаголов:

s'ɔrp, pɬɬm'ark'ɛ nɬ r'ɔkɬ, dr'ugɬ jɛ nɬ s'ɔrp, i r'ɛžə, sv'ɔrzuvlǝ sn'opuvə, k'arɬj.

6.5.4.4.10.: Употребляется ли форма морфологического императива в значении будущего времени?

Подобное употребление отмечено в примере:

ɬg'a d'oidə l'ɛtu, kup'ovlǝ dɬrv'a zɬ z'imɬɬɬ.,

ср. также:

»'ole-le, p'op č'eklǝ žɛ umr'e, 'ole-le!«.

6.5.4.4.11.: Возможно ли гномическое употребление императива?

Подобное употребление отмечено в примере:

ž'ivə, k'on'o, dɔ zɬ'enɬ tr'evɬ!

6.5.4.4.12.: Возможно ли употребление двух императивов в контекстах типа рус. *Иди играй / Иди играть*; серб. *Иди играј / Иди да играш*; серб. ДВЮС *Иди му помогни. Итѐ се напијтѐ. Оди ми кажи*.

Отмечено употребление двух императивов в случаях, когда первый представлен формами глаголов движения 'idə, v'ɔrə, x'otə (мн.ч.), t'ičɛj, t'ɔrčə, а также частицей i'elɐ:

(*'idə*) *'idə v'ɔrzə kr'avɫɐ!* »*'idə m'etnə, tə v'ikɐ, pɫɪ'alčɛk nɐ č'ɔrkvɫɐ...*«. *'idə tu p'omugnə! 'idə se n'apij!*

(*v'ɔrə*) *v'ɔrə se n'apij! v'ɔrə tu p'omugnə!* »*v'ɔr f'anə, v'ikɐ, k'ucɫɐ 'ofɫɐ!*«.

(*x'otə*) *x'otə z'ɔmətə!* »*x'otə b'ɔržə kɔn'opɫnu s'em'e isč'ukɫitə!*«.

(*t'ičɛj, t'ɔrčə*) »*kuɫɫɫ'əče, br'əče-e, l'isɐ uluv'i mə, t'ičɛj, t'ɔrčə uk'urtul'isɫi mɛ!*«.

(*i'elɐ*) *'o b'ože, i'elɐ mə k'urtul'isɫi!*

В подобных конструкциях возможно отсутствие координации по числу:

v'ikɐ, i'elɐ sə v'ɔrə gl'ɔdɫitə r'abɔɫɫɐ, v'ikɐ.

Возможна связь следующих друг за другом форм императива союзом *тɐ* (в этом случае к списку глаголов и частиц, присоединяющих императив, добавляется форма императива *z'ɔmətə*):

»*e m'ajɔ, z'ɔmətə m'oisə 'očə, tɐ gu p'ogɫ'ednɐ dɐ v'idəš, kɫk'ɔf i!*«. *ufc'etə se zɫi'čɛlə vəf l'uv'adɫɐ, pək ufc'er'e zɫsp'al, t'ɔrčə tɐ v'ɔržə tɐ xi 'ispɔdə tə čə ft'esɫə sɫ!*

Отмечены также синонимичные сочетания формы императива глагола движения с конъюнктивом:

v'ɔrə, v'ɔrə dɐ igr'aiš! v'ɔrvətə dɐ tu pum'ognətə!

»*i'elɐ, m'iško, dɐ kəršt'avɫš!*«.

Разное

6.5.4.5.1.: Имеются ли средства для усиления значения формы повелительного наклонения?

Значение формы императива может быть усилено рядом частиц (например, *b'ɛ, x'ajdə, d'e, i'a*):

»*e-e, prəj'at'el'u, č'ekɫi bɛ, č'ekɫi ne b'ɛ! n'i žɛ vərv'im s v'as!*«.

»*n'ašəsɫ dəc'a sə sə bənd'isɫə, g'a se bənd'isuvɫ, i n'i xi bənd'isuvɫmə, 'ajdə xɫɪrl'ije d'e, d'ajte p'očerp'itə.* *x'ajdə dɐ igr'aimə! i'a dɐ ɫn'ej dɫd'etə n'am!*

6.5.4.5.2.: Возможно ли присоединение форманта императива к словам, употребляющимся при обращении?

Отмечено присоединение форманта императива 2 лица к частицам *x'aǰdə* и *ǰ'elɫ*:

x'aǰdetə dəs'a dɫ vəč'er'ɛmə!

ǰ'elɫə nɫx t'uvɫ! i vəf pr'ustɫn v'ikɫšə: »ǰ'elɫə tə dɫ z'ɔmɫə zɫ m'eč'kɫɫ, zɫ m'eč'kinu zdr'avə!«.

6.5.4.5.3.: Употребляются ли в вокативе формы существительных мн. ч. с императивным суффиксом? Выражают ли они призыв к действию?

–

6.5.4.5.4.: Употребляются ли приветствия с императивным суффиксом типа алб. *mirə ditani! mirə mbremani!* «Добрый день / вечер всем присутствующим!»

–

6.5.4.5.5.: Возможно ли присоединение форманта императива к наречиям?

–

6.5.4.5.6.: Возможно ли присоединение форманта императива к отрицательной частице?

–

Прохибитив

6.5.4.6.1.: Образуется ли форма прохибитива по модели отрицательная частица + императив? От глаголов какого вида?

По модели отрицательная частица + императив форма прохибитива образуется от глаголов НСВ: *nə s'e m'ɔčə p'o mɫoɟu!*

6.5.4.6.2.: Возможно ли образование формы прохибитива с отрицательной частицей от глаголов совершенного вида? Имеет ли такая форма особые оттенки значения?

Прохибитив глаголов СВ выражается отрицательной формой презенса конъюнктива: *dɫ nə pɔsm'eiš ɫ'am dɫ 'idəš!*

6.5.4.6.3.: Образуется ли форма прохибитива по модели вспомогательный глагол в императиве + инфинитив / конъюнктив? Какой глагол используется как вспомогательный? Форма прохибитива, образованная по модели *nəm'oǰ* + сокращенный инфинитив смыслового глагола, отмечена в примерах:

nəm'oj p'ε! nəm'oj x'odə dλ tu pum'aglš! nəm'oj v'ikλ! nəm'oj igr'a! nəm'oj pr'avə λsɔv'a! nəm'oj s'edλ λt'uf! nəm'oj gu z'imλ! nəm'oj sə m'ɔčə p'o mlogu!

6.5.4.6.4.: Образуется ли форма прохибитива по модели вспомогательный глагол в императиве + императив?

Очень редко прохибитив образуется по модели *st'igλ + императив: st'igλ r'ipkljtə!*

6.5.4.6.5.: Образуется ли форма прохибитива по модели неизменяемая по лицам частица + конъюнктив?

Частица прохибитива *nəm'oj* имеет форму мн.ч.:

»nəm'ojtə r'abɔtə, čə i z'avλl'kε!«,

но может употребляться и как неизменяемая по лицам и числам:

nəm'oj dλ və nλx'odλm 'oštə λdn'ɔš λt'uvλ!

nəm'oj dλ tε i str'ax, nə z'imλm m'logu pλr'i! »nəm'oj dλ t'e i str'ax, str'iko, j'elλ, j'elλ!«.

6.5.4.6.6.: Выражается ли значение прохибитива во 2 лице ед. ч. конструкцией *иметь + инфинитив / конъюнктив*?

В значении прохибитива 2 лица в обоих числах возможно употребление отрицательных форм футура:

(ед.ч.) *n'e, n'e, č'ekλj, č'ekλj, n'emλ dλ se ub'iždλš!*

(мн.ч.) *n'ikuj n'emλ dλ izl'izλtə nλx v'ɔnkλ! »n'emλ dλ i d'avλtə nλ c'igλninə, n'i p'o sk'ɔpɔ žε dλd'em«*.

6.5.4.6.7.: Как выражается значение типа рус. *Не ходи играть*, серб. **Не иди играј / Не иди да играш*.

В указанном значении отмечена конструкция:

nəm'oj dλ x'odəž dλ tu pum'aglš!

Категория статуса

Пересказывательное наклонение

Морфология

6.6.1.1.1.: Имеется ли форма настоящего времени пересказывательного наклонения и противопоставлена ли она форме настоящего времени изъявительного наклонения как несвидетельская при самостоятельном употреблении?

Форма настоящего времени пересказывательного наклонения, омонимичная форме перфекта, отмечается в следующих примерах:

d'iv'ěčən pu gur'inə x'odi, i t'a i x'odəla pu gur'inə. lzg'a 'iml l'eklǝ, tə nəs'ə dɔp'uskalə dl um'irət, pək ldn'o vr'em'e s'ə um'irali i f r'ožbatl.

По всей вероятности, эта же форма засвидетельствована и в примере: *'idə tərčəšk'um dl dunəs'eš v'odl, če mə se i i'ecə p'ilu!*

Употребление несвидетельской формы не является в говоре облигаторным: *gəlč'i se, če f n'ašəs'u s'elu žuv'e ld'in i'ecə x'ublv glǝdlž'ije.*

6.6.1.1.2.: Противопоставлена ли форма перфекта изъявительного наклонения форме аориста / имперфекта пересказывательного наклонения?

Форма аориста / имперфекта пересказывательного наклонения может быть факультативно противопоставлена форме перфекта изъявительного наклонения как форма без вспомогательного глагола:

(3 л. ед.ч.) *dl k'ažəm, če gəlč'i sl, če im'alu fəf n'ašəs'u s'elu i'ecə x'ublv glǝdlž'ije. zn'ačə, im'alu i p'o nɫpr'et, i'ecə x'ublv, pək i'e gu nə p'ovně. l št'om se gəlč'i, če i žəv'el, zn'ačə, i'e gu nə p'ovně.*

(3 л. мн.ч.) *i dɔšl'i tug'avl ufč'erənə vəcərt'ən, vutərn'ənl nɫk'ərmələ ɔfc'enə i sə t'ərnɫə ut'am nɫs'am i s'i sə dušl'i fəv g'el'a.*

В ряде случаев опущение вспомогательного глагола в форме пересказывательного наклонения вызвано, по всей вероятности, причинами фонетического порядка:

n'ikuḷ n'e zn'ajel zl n'aje r'abutl, čə t'oḷ st'orəl nɔv'a, n'oje zulul'uk.

6.6.1.1.3.: Имеется ли особая форма перфекта пересказывательного наклонения?

Форма перфекта пересказывательного наклонения отмечена в примерах:

m'ojo blašt'a xi ne ob'ičel b'il as'eje x'ora. i sə t'ornlə dɫ go tr'epet, čə b'il ukr'al t'o.

lg'a 'imɫ martv'əs, gl'ɔdɫ k'otkɫɫ dɫ nə prər'ipnə, če i bəl'o pɔdrɫkusn'ɛvɫu, st'anuvɫu i dr'akuz, d'ɛvul.

6.6.1.1.4.: Имеется ли форма перфекта пересказывательного наклонения, образуемая по модели *иметь* + страдательное причастие?

–

6.6.1.1.5.: Возможно ли употребление формы плюсквамперфекта изъявительного наклонения в пересказывательном значении?

Форма перфекта пересказывательного наклонения совпадает в говоре с одной из форм плюсквамперфекта, а именно с формой, образуемой с помощью перфекта вспомогательного глагола *esse*:

(переск. накл.) *i sə t'ornlə dɫ go tr'epet, čə b'il ukr'al t'o. st'o čət'irəstə nɫ dv'ais čətv'ərtə m'art, i tɔg'avɫ sə bəl'i vr'u žəvɔt'in'kitə izl'izɫə ɔd zəm'ɔtɫ.*

(изъяв. накл.) *as'eje b'exɫ dɔšl'i, lg'a ɔt'iduxmə n'i ɫ'am. as'eje sɫ bəl'i dušl'i p'o nɫpr'eš ud n'as, lg'a ɔt'iduxmə n'i. fɫkt'ičəski, n'i smə vəd'alə, g'a smə ɔtəšl'i, če ɫn'eje sɫ bəl'i prəd'i n'as ɔtəšl'i.*

6.6.1.1.6.: Имеется ли особая форма будущего времени пересказывательного наклонения? Употребления несвидетельской формы будущего времени пересказывательного наклонения в говоре не отмечено:

sv'in'e dɫ 'imɫš v'ɔrzɫnu səz dl'ɔgl f'ortumɫ, že tə se sl'učə n'ekvu.
Сочетание частицы футура *že* (*šɛ*) с формой перфекта смыслового глагола является в говоре основным средством выражения значения будущего предварительного времени:

lg'a d'ojdəš 'utri, i'ɛ v'ek'i že səm prəč'el kn'igɫɫ.

lg'a sə d'ojdə č'ɛskɫ u n'as, sən'ɔ žə si v'ek'i duš'ɔl. lg'a 'idəm, t'o že i ɔtəš'ɔl.

že se v'ɔrnəm g'eč, i dəc'atɫ s'igurnu že sɫ l'egɫɫə i že sɫ zɫsp'alə.

Форма будущего времени в прошедшем пересказывательного наклонения засвидетельствована в примерах:

r'ekuxɫ, če i duš'ɔl ɫd'in gul'em'ec ɫ'uvɫ, dəput'atən lə b'il kɫk'ɔf, i št'el dɫ gəlč'i, dɫ k'azvɫ sl'ovu.

i ɔn'ɛ sə s'amu 'ostrələ tɫk'ivɫ gul'ɛmə n'ožəštɫ edn'i sv'itə bəl'i, səs t'ɛx št'ɛlə dɫ xi k'ol'ɛt.

Значение и употребление форм

6.6.1.2.1.: Возможен ли ироничный пересказ действий?

Ироничный пересказ действий отмечен в примере:

br'e, sərɔm'asə stə bəl'i! nəst'e sərɔm'asə!

Употребление несвидетельской формы не является в говоре облигаторным, ср.: *'ax, nə zn'aɛš š'ošɫ!*

6.6.1.2.2.: Возможен ли ироничный пересказ действий, субъектом которых является говорящий?

Нет сведений.

6.6.1.2.3.: Возможен ли нейтральный пересказ действий, субъектом которых является говорящий?

Нейтральный пересказ действия, субъектом которого является говорящий, отмечен в примере:

ɫdn'oš m'aɪk'ɛ tə k'azvɫšə, ɫg'a səm b'il m'alək, tɫ səm p'adnɫɫ ɔt p'otun'k'inə.

6.6.1.2.4.: Возможно ли чередование форм пересказывательного наклонения и свидетельских форм в одном тексте, отражающее изменение точки зрения рассказчика?

Употребление форм пересказывательного наклонения и свидетельских форм в одном тексте указывает на изменение точки зрения рассказчика, ср.:

i t'o sə m'i b'e p'o dr'ak. tə sə ut'idux səs n'egu. i tug'avɫ b'abɫɫ, g'a ut'idumə, b'abɫɫ ne zn'aɛɫɫ, sv'ekərv'anɫ nə zn'aɛšə čɛ, čɛ v'odə nəv'ɛstɫ.

6.6.1.2.5.: Формы пересказывательного наклонения или свидетельские формы используются в подчиненных предложениях при глаголах мысли, речи в главном предложении?

В подчиненных предложениях при глаголах мысли, речи в главном предложении отмечается как формы пересказывательного наклонения:

t'o se f'alə, čɛ i'ɛsə x'ubɫvɫ i žəv'ɛɫ səs drug'arənə, 'amɫ i'ɛ nə zn'aɪɛ, dɫɫ'i x'ubɫvɫ žəv'ɛɫ 'ilə n'e.,

так и свидетельские формы: *t'o sə f'alə, če ləg'a i'ecə x'ublvi žəv'ei slz drug'ark'isə, 'amə nə zn'ajε, dəl'i i x'ublvi.*

6.6.1.2.6.: Имеются ли средства усиления форм пересказывательного наклонения с целью подчеркнуть, что передаются чужие слова, когда говорящий относится критически, с сильным недоверием, неодобрением к чужим словам?

Средством усиления форм пересказывательного наклонения является форма причастия на *l* глагола *esse*:

t'o se f'alə, če b'il žəv'el i'ecə x'ublvi səz drug'arənə, l'm'i, če x'ublvi se rəzb'irət səs prii'atəlītə, pək i'e tu nə v'ervlmt, št'otu ne k'azl oprəd'el'enə, dəl'i x'ublvi žəv'e 'ilə l'ošu.

Адмиратив

6.6.2.1.: Употребляется ли особая форма адмиратива при обозначении неожиданных фактов и ситуаций, относящихся к настоящему времени?

Форма адмиратива настоящего времени, омонимичная форме перфекта, отмечена в примере:

čərbəž'ijə, t'i si im'al x'ublvo təm'iče, pu m'ašlll! gl'ədž gu, i tu k'azvlš, če 'iml x'ublvi tum'iče.

6.6.2.2.: Отмечается ли форма будущего времени в прошедшем в значении адмиратива?

–

6.6.2.3.: Имеются ли средства усиления адмиратива?

–

Инфинитив

Форма инфинитива и ее заместители

6.7.1.1.: Имеется ли особая морфологическая форма инфинитива или он заменен описательной конструкцией? Какой именно?

В говоре сохранена особая морфологическая форма сокращенного инфинитива типа *p'ε, 'i, igr'a, s'ek*:

»ilə d l te 'ots'ekl?» - »nəm'oj me s'ek, žε r'ogε, žε r'ogε!«.

6.7.1.2.: Возможна ли сочинительная конструкция как замена инфинитива? Какой сочинительный союз при этом употребляется?

Нет сведений.

6.7.1.3.: Употребляется ли форма инфинитива в значении прошедшего времени?

Употребления формы инфинитива в значении прошедшего времени в говоре не отмечено, ср.:

ǰ'e xi v'iklɔ: »p'ogl'edni ml«, t'a ml pugl'ʊdnɔ, i se rɔzr'ukɔ ut str'ax.

6.7.1.4.: Инфинитив или его заместители употребляются при модальных глаголах? Влияет ли на употребление одной или другой формы выраженность в предложении объекта?

При модальных глаголах употребляется форма инфинитива (редко):

zg'a e zɔxɔrt'ə sk'əp, tə nəšt'ot i pr'avə rɔk''ijɛ.,

форма презента:

ɔsəg'a, s'ine, nə m'ogɔ gɔ k'aʒɔ k'ag b'ešə. 'a, t'o d'etətɔ ʒe gɔ k'aʒə, m'enə se zɔp'ɔnɔ zg'a nə m'ogɔ ti gɔ k'aʒɔ. i gu nə muʒ'axmə f'anəm, nə muʒ'axmə dɔ gu nɔl'č'im.,

форма настоящего времени конъюнктива: *m'oʒəš lə dɔ dunəs'eš s'enu? ut kutr'i duk'en' b'e z'ɔl ɔs'ejɛ bɔmb'onə, 'ištə i ǰ'e dɔ sə z'ɔmə? ǰ'e nəšt'ɔ dɔ 'učɔ. i tug'a k'atu sə rɔscər'ukɔx ǰ'e:* »nə št'ɔ dɔ v'ɔrv'e!«.

vr'u tr'evɔ dɔ sɔ nɔ tɔrl'ɔnɔ. tr'evɔlu dɔ se nə ɔbr'aštəš nɔz'ag' dɔ gl'ɔdɔš ɔsɔv'a k'uče.,

Ряд глаголов обладает формой презенса 3 л. ед.ч., совпадающей с формой инфинитива, что нейтрализует противопоставление этих двух форм при модальных глаголах:

z'en st'orəɔɔ kr'avɔɔtɔ, tr'ɛɛ se plɔt'i. v'ikɔt nɔ v'əzrɔsɛn čuv'ek, v'ikɔ, m'ozəkɔ se nə m'oʒə isčɛl'i. utsək'ot p'ɔrvu mɔd'etə, i s'etn'e tu nɔml'ejɛt, i nə m'oʒə v'ek'i zɔpl'oʒdɔ.

6.7.1.5.: Возможна ли сочинительная конструкция как замена инфинитива при модальных глаголах *мочь* и *хотеть*? Какой сочинительный союз при этом употребляется?

Сочинительная конструкция при модальных глаголах не отмечена, ср.:

i gu nə muʒ'axmə f'anəm, nə muʒ'axmə dɔ gu nɔl'č'im.

6.7.1.6.: Употребляется ли страдательное причастие в качестве дополнения модальных глаголов?

Основной же формой футура является сочетание частицы *žε* (*šε*) с формой настоящего времени смыслового глагола:
žə fl'ezl f k'əštɒsl. i n'ekulku d'ušə žε jε udvəd'ət.

Инфинитивные конструкции

6.7.2.1.: Имеется ли инфинитивная конструкция *быть* + инфинитив?

Данная конструкция документируется примерами:

sl'əncəno sε i skr'ilə zld bl'ir'ən, pək i 'oštə vəd'ε. vəd'ε gu i. p'oznɒ gu i.

6.7.2.2.: Имеются ли безличные конструкции типа частица конъюнктива + *быть* + инфинитив в значении предложения говорящего?

–

6.7.2.3.: Имеются ли безличные конструкции типа частица конъюнктива + *быть* + инфинитив в значении желания говорящего, которое должно выполнить неопределенное лицо?

–

6.7.2.4.: Имеются ли безличные конструкции типа частица конъюнктива + *быть* + инфинитив с субъектом в дативе со значением „того, что говорящий рассматривает как желательное для субъекта“?

–

Отглагольное существительное

6.8.1.: Употребляется ли отглагольное существительное в экспрессивных выражениях со значением удивления?

В указанной функции отглагольное существительное отмечено:

br'ex, čə bəxtən'icɒ! br'ex, čə tərč'enə!

6.8.2.: Употребляется ли отглагольное существительное с вопросительным местоимением качества со значением усиленного отрицания?

С вопросительным наречием качества и со значением усиленного отрицания отглагольное существительное отмечено в примерах:

kəkv'o x'og'enə, p'ərvu tr'evɒ dɒ sɒ sɒ s'etəm! n'iklkvu x'og'enə!

В этой же функции со значением смягченного отрицания употребляется и форма настоящего времени конъюнктива:

'a, kkv'o da sa sa s'etam!

6.8.3.: Употребляется ли отглагольное существительное в вопросительных предложениях типа макс. *Што ви е викањето, бре браќа?*

В предложении с вопросительным наречием причины отглагольное существительное отмечено в примере:

za kkv'o ti tarč'enatu?

6.8.4.: Употребляется ли отглагольное существительное в сочетании с модальными глаголами, обозначающими необходимость, долженствование?

Отглагольное существительное в сочетании с модальным глаголом отмечено в примерах:

du p'šmkl'ə tr'evl v'rv'evnə p'ek' s'lx'ak'ε. 'ištə r'abutl, nə št'ε s'əd'evnə.,

ср. также: *'aml 'iml nekug'ə us'uklənə, nəšt'ət, tug'avl bəb'am kr'ad'evnə.*

Тем не менее, в сочетании с модальными и экзистенциальными глаголами в говоре предпочитается форма настоящего времени конъюнктива:

du p'šmkl'ə tr'evl da v'rv'iš p'ek' s'lx'ak'ε. 'iml ml'ogu da v'rv'im du p'šmkl'ə.

6.8.5.: Употребляется ли отглагольное существительное с отрицательной формой глагола *иметь* в значении прохибитива?

Сочетание отрицательной глагольной формы *n'eml* с отглагольным существительным имеет в говоре значение отрицательной формы футура:

rud'i lə, sv'vršə lə, n'eml v'ek'i r'aždlnə. n'eml v'ek'i prək'azvlnə, t'al šε guv'ei. ...'aml da n'eml z'imlnə d'avlnə, da x'og'ed da jε klandrd'isuvl.

6.8.6.: Употребляется ли отглагольное существительное в конструкциях с глаголом *делать* со значением интенсивного действия (в том числе в конструкции с числительным *один*)?

—

6.8.7.: Употребляется ли отглагольное существительное в конструкциях с глаголом *идти* со значением интенсивного действия?

—

Второстепенное действие

Определительные конструкции

6.9.1.1.: Употребляется ли действительное причастие прошедшего времени (причастие на -л) в атрибутивной функции?

Употребление действительного причастия прошедшего времени в атрибутивной функции отмечено в примерах:

f k'əštata n'ištu se nə pr'avə ag'a 'imla umr'el čal'ek. i tug'avla d'enu i laž'el slj'b'ijena, ta i n'e im'alu sl'ana p'adnala, a dr'ugunu i bal'o sas sl'ana. gl'odam došl'ijes vujn'ik.

В атрибутивной функции отмечены и примеры употребления действительного причастия настоящего времени:

dv'a sar'akla n'ej ud um'irastə m'ajki z'imala. i sl'et t'uj se p'usna tač'ašta vud'a.

6.9.1.2.: Употребляется ли страдательное причастие переходных глаголов в атрибутивной функции?

Употребление страдательного причастия переходных глаголов в атрибутивной функции отмечено в примерах:

mom'iče prəmən'enu f č'ornə n'os'ešə kaf'ota.

i sa gu v'ig'elə n'ej sas jemurl'uk nam'etnat.

n'i smə t'ukla pr'asnata k'ašta, k'oј da d'oјda?

nap'ita v'oda, zn'ačə, n'eku i up'ital vud'ata, t'i je n'osəš, i n'ekuј te i sr'ešnəl, i t'i je i nap'il, up'ital i ut vud'ata, i mu v'iklat nap'ita vud'a.

ta gu b'orkala ml'ekunu, i sa pr'aixa b'itu s'irəna.

6.9.1.3.: Употребляется ли страдательное причастие переходных глаголов в атрибутивной функции в контекстах типа мак. *венчан фустан, простена книга* „со која се добива проштење“, *пиена вода / вода за пиење, задржан ерген* „стар ерген“.

—

6.9.1.4.: Употребляются ли страдательные причастия непереходных глаголов в атрибутивной функции? Употребляются ли в этой функции действительные причастия прошедшего времени?

В говоре отмечен ряд форм страдательных причастий непереходных (невозвратных и возвратных) глаголов в атрибутивной функции:

i g'a se v'ornat, utk'ocat n'ekaf cv'etč'ok ut n'eku cv'etnatu d'ornv.
i budn'oš sə dux'odlašə səs pusən'ena gl'avl. i g'a var'iš kuč'en'
n'eslan'eslan, tug'avl i anak'of n'ikakaf, ne bl'ak.

»št'om, v'ikl, 'iml ob'es'en čuv'ek, v'ikl, nə m'ogla dl k'azvlat,
v'ikl, že mə izm'əčuə c'alal n'oš«.

В этой функции, по всей видимости, предпочитают формы действительных причастий:

umr'elul k'ok'e. tug'avl že pur'uklaš ad'in st'ar čal'ek... 'amla dl i
ut p'olnla k'oštl, dl n'eml ut sam'ejstvunu umr'el čal'ek.
d'enu i laž'el sljib'ijena, tl i n'e im'alu sl'anl p'adnlla.

6.9.1.5.: Употребляются ли страдательные причастия в конструкциях типа мак. *шпота шпotosана, аро аросано, абдал абдалосан, буништə буништосан, вапир вапиросан, вештер вештеросан, чупко чупкосана; Вар варосано, суд судосано, нигде сурка ни просурка.*

Отмечен единственный пример сходного употребления страдательного причастия переходного глагола:

i šəš'ul'ki d'avlxl, šəš'ul'ki, 'a ut i'abalklla c'er'ena nlc'er'ena,
i toğ'avl i iss'oxnlla tl se d'avl.

6.9.1.6.: Употребляется ли субстантивированное действительное причастие прошедшего времени (причастие на -л)?

Субстантивированное действительное причастие прошедшего времени отмечено в примерах:

n'i smə nll lsoje svet, 'a pək umr'elətə x'og'et nll dr'ug'ije sv'et.
»t'ije jejic'a xi prəv'adll nll t'exnətə pəč'inlla dl xmə n'osə l'a«.

6.9.1.7.: Употребляется ли субстантивированное страдательное причастие?

Субстантивированное страдательное причастие отмечено в примерах:
ud'av'en i zll sl'amkl se f'atl. pəğ d'enu se ub'esuvll, tə xi ne
up'evll, neup'etə xi se zll'av'elə.

Обстоятельственные конструкции

6.9.2.1.: Употребляются ли обороты с действительным причастием прошедшего времени (причастие на -л)?

Подобные обороты в говоре избегаются.

6.9.2.2.: Как выражается значение второстепенного действия в предложении, одновременного главному действию, при совпадении субъектов действия?

Значение второстепенного действия в предложении, одновременного главному действию, при совпадении субъектов действия может быть выражено в говоре деепричастием на *-št'im* или *-šk'um*:

d'ek'esu d'ojdə plčəšt'im. v'olku i t'asu pul'əkl gəlčəšt'im, gəlčəšt'im d'ojduxl dɔ g'el'a. 'idə tərčəšk'um dl dunəs'eš v'odl, če mə se i j'ecə p'ilu. i t'etku tərčəšk'um utəš'əl nlx t'ex.

При этом допускаются также случаи вынесения подлежащего в позицию при деепричастии:

vərv'ēšt'im v'olku pu p'ək'ε, si nš'əl ldn'ə p'un'g'e s plr'i.

То же значение второстепенного действия может быть выражено в говоре сочетанием предлога *səs* и отглагольного существительного (на *-nə* и на *-uk'*):

ld'in səs tlrč'enə i utəš'əl, i mu i z'əl k'ep'etə. pr'avə se nlx k'ožəli i se prəd'e səs pl'un'č'enə.

t'i vər'v'əd z dr'agu, səs r'ukuk'. tl 'idlt k'onənə, fs'ičk'inə, 'e-e c'alnl sv'adbł səs p'esnə sə sv'irki səs p'uku' səs, nlx sv'adbł nə m'ožə dl se nə str'elə.

6.9.2.3.: Как выражается значение второстепенного действия в предложении, одновременного главному действию, при несовпадении субъектов действия?

В данном случае также возможно употребление деепричастия:

č'uštəm dvlm'inlx br'ak'ε, p'o st'arijən r'ečə...

6.9.2.4.: Как выражается значение второстепенного действия в предложении, предшествующего главному действию, при совпадении субъектов действия (страдательное причастие / деепричастие прошедшего времени / деепричастие настоящего времени)?

Основным средством выражения предшествующего второстепенного действия в предложении является сочетание предлога *səs* и отглагольного существительного:

səs fl'izlnitu fəv dv'orl mž'ə i pur'ukl žən'atl dl d'ojdə dl rlstɔv'ar'et.,

причем глагол, выражающий основное действие в предложении, может вводиться в него сочинительным союзом *i*:

səz dɔx'odlnitu fəv grld'ə i zlf'anl dl š'ətl.

Значение предшествования второстепенного действия может быть подчеркнуто лексически:

'oštə səs fl'izlnitu f k'čštlnl nəv'estatl d'en'kl z'ə ld'in dv'a

str'ǝka b'orǝnǝ. 'oštǝ sǝs udn'isanitu u t'ex si gu razg'el'ixǝ nǝ tr'i m'est'a.

6.9.2.5.: Как выражается значение второстепенного действия в предложении, предшествующего главному действию, при несовпадении субъектов действия (страдательное причастие / деепричастие прошедшего времени / отглагольное существительное)? Помимо наиболее распространенных сочинительных конструкций типа: *d'oǝdǝ sǝ t'o u n'as, i žǝn'atǝ zǝf'anǝ dǝ mu sǝ k'arǝ.*, значение второстепенного предшествующего действия при несовпадении субъектов выражается сочетанием предлога *sǝs* и отглагольного существительного:

t'o isč'et'e t'am kǝkv'otu isč'et'e nǝ br'eg'ǝ i f'ǝrlǝ, 'i sǝs xv'ǝrl'ǝnǝ t'ǝ sǝ nǝf'ǝrl'ǝt vǝf vir'ǝn fǝv r'ǝkǝnǝ. s utv'ar'ǝnitǝ nǝ vrǝt'atǝ g'ǝlč'ǝvatǝ nǝr'astǝ.

И в этом случае глагол, выражающий основное действие в предложении, может вводиться в него сочинительным союзом *i*:

sǝz dǝx'odǝnitu u n'as, i žǝn'atǝ zǝf'anǝ dǝ mu sǝ k'arǝ.

6.9.2.6.: Может ли отглагольное существительное выражать второстепенное действие в предложении вне сочетания с числительным *один*?

Подобного употребления отглагольного существительного в говоре не отмечено, ср.:

'utrǝ, d'aiǝ b'ožǝ zdr'avǝ, žǝ 'idǝ nǝly grad'ǝ i n'emǝ dǝ sǝ v'ǝrnǝ.

6.9.2.7.: Может ли отглагольное существительное выражать второстепенное действие в предложении в конструкции с предлогом *с*?

Такая конструкция - основное средство выражения значения предшествующего второстепенного действия:

sǝs fl'izǝnitu fǝv dv'orǝ mǝž'ǝ i pur'ukǝl žǝn'atǝ dǝ d'oǝdǝ dǝ rǝstǝv'ar'ǝt.

6.9.2.8.: Может ли отглагольное существительное выражать предшествующее главному действию в конструкции с предлогом *по*?

—

6.9.2.9.: Может ли отглагольное существительное выражать предшествующее главному действию в конструкции с предлогом *от*?

—

6.9.2.10.: Как выражается значение второстепенного действия в предложении, предшествующего главному действию, при безличном субъекте?

—

Синтаксические средства изменения характера действия

6.10.1.: Используется ли повтор глагольной формы для выражения продолжительности или интенсивности глагольного действия?

Повтор глагольной формы является основным средством выражения продолжительности или интенсивности глагольного действия:

lg'a b'ərklž, b'ərklš ml'ekunu i st'anuvl m'aslu. i fk'arlaš tug'avl k'onənə, tɬ gu vərɬ'ot, vərɬ'ot. i mu se t'ur'e pum'alku sər'ovu m'aslo i sə b'ərkl, b'ərkl, b'ərkl dud'e se odvərt'i ut t'enžurɬɬ. utəš'ol t'am dɬ xi tr'osə, tr'osəl, tr'osəl... vərv'el, vərv'el tɬ st'ignɬ dɔ ad'in sər'aj. i tug'avl x'odəl, x'odəl, tə čə l'etnɬlu. vərɬ'el, vərɬ'el kɬd'e nɬg'orə.

i gɔ vərš'exmə səs kɔn'e lzg'a t'uvl f s'aj xɬrm'an ɬs'ej nɬsɬd'enɔ, i ɬs'ej v'əršə, v'əršə, v'əršə i ž'itunu se ist'ajɛ zd'olu.

Интересен пример связывания повторяемых глаголов союзом *tɬ*:

ufc'ɔnɬ sp'ɔnɬɬ nɬ n'ekvɬ s'en'k'e strəg'ot tɬ strəg'ot.

6.10.2.: Используется ли удвоение глагольной формы формой синонимичного глагола для выражения продолжительности или интенсивности глагольного действия?

Удвоение глагольной формы синонимичным глаголом для выражения продолжительности или интенсивности действия отмечено в примерах:

i se nɬd'ui, i zɬdən'i se, i p'ukni umr'e.

č'udəl se i kəkv'o dɬ pr'avə, m'isləl se i, tɬ čə jɛ skukut'išnɬ pɔ blž'ecənə.

tɔg'avl t'a kɬd'e i x'odəlɬ, kɬkv'o i pr'avəlɬ, kɬkv'otu str'uvɬɬ, lg'a utəš'ol t'o, t'a ne mɔgl'a dɬ gu nɬbləž'i.

6.10.3.: Используется ли конструкция глагол в личной форме + предлог *dɔ* + отглагольное существительное для выражения интенсивности действия?

—

6.10.4.: Какая конструкция используется для выражения значения длительного действия, прерванного до достижения результата?

Нет сведений.

6.10.5.: Какая конструкция используется для выражения значения безразличия к результату действия?

Для выражения безразличия к результату действия употребляется отрицательная конструкция типа:

gəlč'el nə gəlč'el, 'istənətɫ i p'ak m'ojetɫ. i m'inɫ nə m'inɫ edn'ɔ s'ednəsɫ, došl'a u n'as. i zɫɔv'a v'ikɫ: »n'e!«, pl'ačə nə pl'ačə, t'ep tə m'ilu... i b'abɫɫɫ i d'edunu, št'ɔt nə št'ɔt, tə gi gl'ɔdɫ.

Общее безразличие к действию выражается конструкциями типа:

pr'avə kək'v'o pr'avəš, uvž'avɫi t'etkutu i m'aik'etɫ! x'odə kɫd'etu x'odəš, u n'az dɫ si se v'ɔrnəš!

Разное

6.11.1.: Какие фазовые глаголы употребляются для обозначения начала действия?

Основными фазовыми глаголами, обозначающими начало действия, в говоре являются *p'očnə, st'egl se, zɫf'anɫ, z'ɔtə*:

tug'avɫ v'ek'i ust'avəm pr'eg'enɔnɔ i p'očnəm dɫ igr'aimə.

n'i se st'eglɫə dɫ kus'im l'uv'adɫɫ.

i sə zɫf'anɫə dɫ um'irɫ.

i zg'a ɫuv'a d'e'e st'anɫ p'o gul'emku, z'ɔ dɫ b'egl, pr'avə p'akus.,
из которых последний может выступать и безлично:

i i'e ustar'ex, m'ɔkɫ mi, 'oti səm ustar'elɫ, s'inə, z'ɔ tə dɫ nə v'ɔršəm nɫ r'abutɫ.

6.11.2.: Какие фазовые глаголы употребляются для обозначения начала движения человека?

Основным глаголом начала движения в говоре является *t'ɔrnuvɫ*:

i sə t'ɔrnɫə dɫ gɔ tr'ep'et, čə b'il ukr'al t'o. i došl'i tug'avɫ ufč'erənə vəčərt'ɔn, vutərn'ɔnɫ nɫk'ɔrmələ ofc'enə i sə t'ɔrnɫə ut'am nɫs'am i s'i sə dušl'i fəv g'el'a.,

который редко выступает и в качестве собственно фазового:

ɫ ut k'ɔštɫɫɫ nɫ m'omč'etu t'ɔrnuvɫ sv'atuv'inə dɫ 'idɫ dɫ z'imɫ r'ubɫɫ səs k'onə.

6.11.3.: Как оформляется связь между фазовым и смысловым глаголом (именной группой)?

Смысловой глагол после фазового выступает в форме настоящего вре-

мени конъюнктива: *n'i se st'egamə dλ kus'im l'uv'adλλ. i tug'avλ že zλpr'əd dλ um'irλt. ut'am sə zλpr'elə dλ mən'ovλt l''udə. i ut'am s'etn'ie λrn'isλ dλ dux'odλ j'eləλλ. 'aku sə prəmən'e b'ərzu, rəč'em λrn'isλ dλ val'i.*

Ср. также два примера, в которых прогрессивная ассимиляция согласных по глухости приводит к омонимии частицы конъюнктива *dλ* и союза *tλ*:

i kəg'atu isprəd'ə v'olnλtλ, p'očnλt tλ se vesel''ə.

i tug'avλ t'ejε, 'aku se xλr'esλt i p'očnλt tλ x'oget, dλ tλk'ovλ.

Редко встречается оформление смыслового глагола формой отглагольного существительного:

i λg'a sv'əršə b'ekλninu...

Возможно, в приводимом ниже примере отмечено употребление формы инфинитива при фазовом глаголе:

λdn'i se nλp'ivλt, dr'ugi p'očvλd g'ajdλtλ sv'irə, pej'ət, igr'ajet c'alλ n'ož du vutərn'əλλ.

6.11.4.: Употребляется ли десемантизированный глагол *идти* при личных формах глаголов?

Данное синтаксическое образование представлено примерами:

'idə tλ se zλ'oblč'i i p'ak sə izj'esnə. n'a, čə k'ak se k'azvλšə t'ol d'en, č'akλj dλ 'idəm dλ sə sp'omn'ie, vλs'ile, prəd'i k'olədλ...

6.11.5.: Возможна ли сочинительная конструкция глагол *делать* + *и* + смысловой глагол? Какой сочинительный союз при этом употребляется?

Возможно, подобная конструкция представлена в примере:

n'ašə sə t'uvλ pr'av'et tλ ur'ət.

Ср. с употреблением десемантизированного глагола „делать“:

»nəm'ojtə r'ipkλ, v'ikλ, čε dn'esk'ε žε mən'e p'opλ dλ p'ərskλ«, dλ nə r'ipkλt, dλ sl'ušλt, dλ pr'alλt.

6.11.6.: Имеются ли перифрастические глаголы - кальки с турецкого?

Примером кальки с турецкого может служить перифрастический глагол *pij'ət k'ik'un'* „курить“:

dr'uguš nə pij'exλ rλk''ijε, rλk səg'a pij'ət i k'ik'un' i rek''ijε.,

имеющий и собственно болгарское соответствие:

j'ε im'εγ b'abλ, d'etə p'ušəšə.

6.11.7.: Какие глаголы употребляются в главной части перифрастического глагольного сказуемого?

Ряд перифрастических глаголов представлен в примерах:

m'ož da st'orə mlg'ə. i se zap'al'uvl 'upraš k'oštana d'etu da na st'anə b'el'ə. i t'o toğ'avl se f č'udə se i d'enal. tr'evl da se n'apr'avə r'ezanə.

6.11.8.: Какие существительные употребляются в именной части перифрастических сказуемых при глаголах *быть*, *иметь(ся)*?

При обоих глаголах возможно употребление, например, существительного *гр'ех*:

nek'orsk'enu d'ek'e v'ikat će bəl'o gr'ex, gr'ex i bəl'o. kumš'ije i mu i k'azal c'alana 'istəna klkv'o i st'oral će 'iml gul'em gr'ex.

6.11.9.: Возможно ли образование форм компаратива глаголов?

В говоре возможно образование форм степеней сравнения глаголов, компаратива (в том числе при отрицании):

u t'ep se p'o m'č'e. tum'ič'enu kutr'onu m'omč'e p'o g'alə, da l'i za n'egu že sə už'enə, 'ilə pəg že xi izl'ezə dr'ugunu d'enu gu p'o nə g'alə.,

и суперлатива:

za l's'aje r'abutl n'ai se s'etam. tug'avl g'a d'ojd'e jerm'en den' t' s'adəxmə v'as'u'e na l'n'ol d'en', 'otə v'ikat će se i n'ai r'ažd'at. ž'itutu n'ai sa x'odələ da gu z'imat.

6.11.10.: Употребляются ли междометия в предикативной функции?

Несмотря на предпочтение к употреблению в предикативной функции глаголов: *f'anly gə i gə p'ufnax fəv zəm'ənl.*, в ней отмечены и междометия:

f'anly gə i p'uf fəv zəm'ənl. i dəx'odl 'onije čəv'ek səs p'ušk'at, pə st'aј'at, pə k'əšt'at t'uf, t'uf, t'uf, t'am p'uk'at, p'uk'at. n'e da təč'e, 'am da k'apə l's'eј da k'ap, k'ap, s'itnu. səs ləž'icə, l'ok, l'ok, l'ok, x'aј'de, n'axr'anəš se i.

Субстантивное словосочетание

Определительное словосочетание

7.1.1.: Отмечается ли примыкание в субстантивных словосочетаниях со значением качественной характеристики?

Примыкание в определительных субстантивных словосочетаниях отмечено в примерах:

da k'ažəm, n'ekuĭ n'e i sv'oršəl, 'ilə tə izl'əgl, i t'i rəč'eš təg'af: »'e, t'o, *ληφ'α i v'etər' r'abotl!*«, *za n'ištu nə st'anuvl. n'i smə sərəm'asə l'udə. n'eklakəf im'alu mn'ogu blbl'il čəl'ek.*

7.1.2.: Отмечаются ли определительные конструкции со значением сопровождающего признака, образованные примыканием?

Подобных конструкций в говоре не отмечено, ср.:

čəl'ek səz dl'əgl k'osl.

7.1.3.: Отмечается ли усиление значения существительного сочетанием *большое дело*?

Присубстантивного употребления сочетания *gul'eml r'abotl* не отмечено, ср.:

i tug'avl gu naznāč'evl vāv b'orinu, edn'o t'ursku s'elu, səg'a e mn'ogu x'ubavl s'elutu, 'e-eĭ, gul'eml r'abotl. karnlv'alə pr'av'et, i dəc'a 'uškim sl rud'ilə tl n'ošed b'ebetl, i tlk'ivl, gul'eml r'abutl.

t'o c'al rətu'al dud'e da sə sv'iis cəg'aral ot k'uk'un'. t'ə gu pl'unčəš, t'ə gu ft'isklš ut'uf ut'am, t'ə gu uč'ukvlš, t'ə gul'eml r'abutl.

Зафиксирован, однако, пример усиления значения имени существительного сочетанием *str'ašn l r'abotl*:

i 'aku ĩe v'idə m'aijk'e, i pə g'o nə d'avl ĩe n l n'egu, 'iml kr'amul včərt'ə str'ašn l r'abotl.

7.1.4.: Притяжательным прилагательным, формой косвенного падежа существительного (какого именно) или предложной конструкцией выражается значение принадлежности?

Значение принадлежности может быть выражено притяжательным прилагательным: *m'arən'itə br'ak'e sl t'arg'ofcə. s'estrənəto d'ek'e. v'an'uvlsl k'əšt l i prək'apll.*,

а также предложной *nl*-конструкцией: *br'ak'etl n l m'aral sl t'arg'ofcə. n l m'oitl s'estrl d'ek'e. čurbalš'iinə n l ofc'eni.*

7.1.5.: Какой предлог употребляется в субстантивных посессивных конструкциях?

В субстантивных посессивных конструкциях употребляется предлог *на*:
š'epkаtа на оfč'er'е. на v'an'е k'оštаnа i прәк'арала.

Конструкция с предлогом *от* в значении происхождения имеет оттенок притяжательности: *d'ek'е оd m'oјtа s'estра. t'el'etо от kr'avлa.*,
в то же время основное значение этого предлога - указание на источник:
...dа mu је z'оmаš, čа toг'avа že рәč'eš š'epkаtа ud ufč'er'е.

7.1.6.: Возможно ли удвоение субстантивного определения со значением принадлежности краткой формой личного местоимения?

Очень редки примеры местоименного удвоения (несогласованного) субстантивного определения со значением принадлежности:

*на m'aјk'е i s'estра. на km'etаz blšt'a mu. на t'etкa m'aјk'е mu бе
ј'есә rаbutl'ivа. на t'ex t'etku xmi si ž'if.*

В говоре очевидно предпочитаются неудвоенные конструкции:

*на mlž'on mi s'estра. на t'etкa br'at. на t'ex t'etkutu si ž'if.
t'etkutu на m'oјe t'etku se i v'ikal tum'a.
'im'etu на dät'etu на sv'ekәrа i на sv'ekәrvлa, на blšt'atа на
mumč'etu i на m'aјkаtа krәšt'avлd gu.*

7.1.7.: Возможно ли самостоятельное употребление предложной группы, обозначающей принадлежность к семье?

—

7.1.8.: Относительным прилагательным, формой косвенного падежа существительного (какого именно) или предложной конструкцией (какой именно) выражается значение материала?

Значение материала в говоре может быть выражено относительным прилагательным:

t'oј n'osәl k'al fәv d'әrv'енa kup'an'е. d'әrv'енa k'оštа.,

а также конструкцией с предлогом *от*:

k'ukлa ud d'әrvu, u d'әrvu наpr'av'енu k'әrs.

7.1.9.: Какой предложной или падежной конструкцией выражается значение качественной характеристики определяемого предмета?

Значение качественной характеристики выражается прежде всего конструкцией с предлогом *сәs*:

*čәl'ek sәz dl'әgл k'osл. i k'aknu sә vәrv'el, gl'әdл, ud лd'in k'әrs
izl'elу лdn'o r'оšлvu sәs 'ogn'енә 'оčә.*

7.1.10.: Какой предложной или падежной конструкцией выражается количественное значение (возраста, веса)?

Значение возраста выражается конструкцией с предлогом *на*:

d'ek'e na d'esig' gud'inə.,

а также согласованным относительным прилагательным:

zb'irax s'enə katə p'o m'alka, pətn'aesə šasn'aisə god'išna.

Отмечен единственный пример введения соответствующей субстантивной конструкции в предложение без предлога:

n'osəl i k'al, a plak i b'il d'esəd dvan'aisi god'inə.

7.1.11.: Имеются ли определительные целевые конструкции *за, для + инфинитив*?

В определительных целевых конструкциях (в том числе и предикативных) при предлоге *за* отмечается употребление не формы инфинитива, а отглагольного существительного:

l'in za sl'ivə zb'irana.

asov'a i v'oda za p'ijenə. as'aje v'oda i za m'ijenə. as'eje i'egn'eta sa za k'olenə.

7.1.12.: Какой порядок слов обычен для словосочетания с согласованным определением?

В словосочетании с согласованным определением возможна как препозиция последнего:

'ajdə da t'urəž gol'emna x'arkuma na 'ogla'e! pək'ačux se na vəs'ok'ijen v'orx. tug'ava na gud'inna tu pr'av'ed gul'emu č'ənivu. v n'ašna mxal'ə...,

так и постпозиция:

i se t'ur'et iec'a bojed'isənə. na z'ək'e adn'o cvet'encə b'eləčkə sl'ožəno. x'ubava kul'a n'ofka si tu i z'əl. tug'ava p'očnala da tu se iev'eva edn'ə tum'a x'ubava k'amatna. v mxal'əna n'ašl bl'isku b'e.

7.1.13.: Какой порядок слов обычен для словосочетания с несогласованным определением?

В словосочетании с несогласованным определением возможна как постпозиция последнего:

d'ek'e na m'oita s'estra. anov'a i s'estrata na t'etka.,

так и препозиция: *na m'oita s'estra d'ek'e.*

Объектное и субъектное словосочетание

7.2.1.: Примыкание или предложное управление отмечается у отглагольных существительных в словосочетаниях с объектным значением?

В говоре отмечены достаточно редкие примеры примыкания существительного со значением объекта действия обычно в препозиции при управляющем отглагольном существительном (в неопределенной форме) в целевой конструкции с предлогом *за*:

l'in za sl'ivə zb'irənə. i tug'avl ust'anə, zn'ačə, puv'esmonu, un'a isp'adnə, ošt'anə, zn'ačə, za tlv'anə m'azlənə. lnoŋv'a tu v'ikat məž'ə, 'aml i za ž'ənatə, i za praš'eni, i za k'ošta grad'enə.

Объект, обычно в постпозиции, при отглагольном существительном (как в определенной, так и в неопределенной форме) может вводиться предлогом *на*:

(неопр. ф.) *že 'idl dl tu p'omognl za duj'enə nл kr'avənə. vlr'enə nл klf'ə. č'ərp'enə nл v'odl. oŋ'anə nл tlr'l'ənl. spəcijel'is j'adenə nл kart'ofə.*

(опр. ф.) *s utv'ar'eniŋ nл vrl'atl g'əlčevatl nar'astə, i tu sə st'orə 'oštə p'o str'ašnu.*

7.2.2.: Возможен ли обратный порядок слов при отглагольном существительном?

Постпозиция к отглагольному существительному отмечена только для предложного объекта (см. 7.2.1.):

s utv'ar'eniŋ nл vrl'atl g'əlčevatl nar'astə, i tu sə st'orə 'oštə p'o str'ašnu.

7.2.3.: Может ли отглагольное существительное управлять прямым объектом дистантно?

Дистантного управления прямого объекта при отглагольном существительном не отмечено (см. 7.2.1.).

7.2.4.: Какой тип синтаксической связи отмечается у отглагольных существительных в словосочетаниях с субъектным значением?

В словосочетаниях с субъектным значением отмечено примыкание:

d'asklkl v'an'u fəf 'izgref sl'əncə ut'idə nл g'el'a.,

а также употребление конструкции с предлогом *на*:

n'i sl'ušlxtmə x'ublvo č'etənə st'ixovə nл poj'etl.

Адъективное словосочетание

8.1.: Примыкание, падежное или предложное управление (какое именно) отмечается в определительных конструкциях со значением вещества при главном слове - прилагательном?

Прилагательное *p'oln* управляет конструкцией с предлогом *səs*:
kul'ana i p'olna sə sl'ivə. m'ož da se k'aže i na dv'ata varij'anta:
x'arkumna i p'olna səs ml'eku i p'olna x'arkumna səs ml'eku.
k'asna i p'olna səs v'oda.
at'am 'ima ldn'ə p'olna kul'a sas s'eno.

8.2.: Как выражается значение „бледен лицом“, серб. *блед лицем / у лицу*.

Для выражения данного значения употребляется конструкция с предлогом *vəf*: *gl'ədlj, ml'r'i, ln'oje čal'ek kək'əf i bl'et fəf 'obrəzən,*
ləs'e tu v'iklma n'i 'obrəs.

8.3.: Как выражается мера различия в компаративных конструкциях?

Мера различия в компаративных синтаксических построениях выражается конструкцией с предлогом *səs*:

ls'oje čal'ek s ldn'ə gl'avna i p'o vəs'ok ud dr'ugijən.

Количественное словосочетание

9.1.: Примыкание или предложное управление отмечается в субстантивных количественных сочетаниях?

В субстантивных количественных сочетаниях отмечается примыкание:
ldn'ə lž'ica m'et. ldn'ə č'ešl v'oda. z'əmə ldn'ə šš'ə rak'ije
od dul'ap'e! ldn'o kil'o br'ašnu. ldn'o plrč'ə m'əsu. dv'e kul'i
dərv'a.

В качестве синонимичного средства выражения употребляется и конструкция с предлогом *səs*: *dv'e kul'i səs dərv'a.*

9.2.: Имеется ли особая счетная форма существительных при употреблении в конструкциях с числительными (количественными наречиями) или употребляется форма множественного числа?

Существительные мужского рода (неодушевленные и одушевленные) обладают в говоре особой счетной формой, употребляемой в конструкциях с количественными числительными:

dv'a v'ola, tr'i k'on'e, č'etərə čəl'ekl, p'ek' vujn'ikl, d'es'ik' jun'akl, d'es'ik' k'on'e. pədəs'e i p'ek' vɔjn'ikl.

dv'a gr'adl, p'ed gr'ošl, dv'a st'olal, tr'i st'olal, tr'i d'en'e.

Та же счетная форма употребляется и в вопросительных конструкциях с количественным наречием *k'olku*, а также с неопределенным наречием *n'ekulku*:

k'olku st'olal 'imlš? k'olku k'utəlal nladu'ixl oʃc'etə? k'olku d'en'e? n'ekulku d'en'e.

В то же время при количественных числительных возможно употребление существительных в форме мн.ч.:

č'etrə, p'ek', š'ez, s'eg'em, 'oš'em, d'ev'ig', d'es'ig' b'ɔlgarə. č'etərə plšmkl'ijsə. p'ek' vujn'icə. pədəs'e i p'ek' vɔjn'icə.

9.3.: В какой форме употребляется существительное с числительным *половина*?

Существительное употребляется с количественным существительным *pɔlv'inl* в форме номинатива ед.ч.:

pɔlv'inl k'il'o. pɔlv'inl i'ɛbalkl. pulv'inl d'umal dɔl b'e rək'əl, i šk'e dɔl 'idəm fəv zɔnd'anl. m t'o p'o nɔl sl'ap 'ogɔn' g'a gu t'urəš vəf p'eš, pulɔv'in č'as səd'i.

9.4.: В какой форме употребляется существительное с количественным числительным типа *тридцать один*?

Существительное употребляется с указанными количественными числительными обычно в форме номинатива мн.ч.:

dv'aiš'i i jəd'in st'olə. tr'iiš'i i jədn'ɔ kr'avə.,

реже в форме номинатива ед.ч.:

tug'avɔl tɔl g'a mən'ɔd dv'aise i jəd'in d'en', že 'idəš nɔl lɔv'n'a nɔl tɔp'ilunu...

9.5.: Число существительного в конструкции с количественным числительным типа *тридцать один* в косвенных падежах?

Количественные числительные не обладают формами косвенных падежей: *t'o sɛ jɛv'i səs tr'iiš'e i jəd'in prij'a'elə.*

9.6.: Имеется ли счетная форма у существительного *день*?

Имя существительное *d'en'* в сочетании с количественными числительными обычно выступает в счетной форме:

zɔl'ɔl dv'a d'en'e tɔl si isxr'anəlal k'ozətə. slb'irɔt sɛ, igr'ajet, tr'i

d'en'e na val'ig den. 'amla, kug'atu da um'ira se i m'očal tr'i d'en'e la č'etara la, na m'oža da umr'e.,

хотя отмечены и случаи употребления его в форме мн.ч.:

i igr'ajed du sr'et n'oš, dr'ugije tr'i dn'i igr'ajet. p'o r'anə b'ešə na ft'ori i'uni, a š'eg'a e trən'aesə dn'i p'o r'anu, na dv'aesət i čatv'arti m'ai, d'a. čat'irasa dn'i sl'ed val'ig den se fs'ičk'i dr'exi kak'otu 'ima prak'es, uv'ank se ist'arsuva.

9.7.: Имеется ли счетная форма у существительного *отец*?

Счетная форма мн.ч. существительного *t'etku* не зафиксирована, ср.:

məžd'u dvam'ina t'etkuvca d'ek'enu i fs'e bas š'erpa.

9.8.: Имеется ли счетная форма у существительных, означающих принадлежность к какому-либо народу, религии, профессии или населенному пункту (типа мак. на *-ин, -ец*)?

Есть ли счетная форма у других существительных на *-ец*?

По всей видимости, счетная форма у существительных, обозначающих принадлежность к народу, религии, населенному пункту и под., в говоре избегается как при количественных, так и при лично-мужских числительных:

č'etra, p'ek', š'es, s'egem, 'os'em, d'evig', d'esig' b'olgarə. č'etara pšmkl'iica.

dvam'ina b'olgarə, dvam'ina xristij'ana, dvam'ina brasn'ara, dvam'ina s'e'lenina, dvam'ina pšmkl'iica.

У других существительных (например, неодушевленных) на *-ас* счетная форма возможна: *dv'a, p'ek' kat'anasa. č'etara, p'et, š'es m'exsa.*, но факультативна: *dv'a, tr'i, p'ek', š'es, s'egem, 'os'em m'esasa.*

9.9.: Счетная форма или форма мн. ч. существительных - названий птиц (*летух, орел*) обычно при числительном *два*?

Счетная форма у существительных - названий птиц возможна:

dv'a pat'ela na ldn'o k'upaštə na m'oglad da žav'ot, i p'ek' pat'ela na ldn'o k'upaštə na m'oglad da žav'ot.,

но факультативна: *p'ek' patli na ldn'o k'upaštə na m'oglad da žav'ot.*

9.10.: Есть ли предпочтение в употреблении счетной формы односложных существительных?

По всей видимости, у односложных существительных отмечается предпочтение к употреблению в счетной форме:

p'ek' xl'eba. st'o gr'ošl.,

за исключением, в частности, существительного *p'ot* в значении „раз“:
dv'a p'ot se vlr'i.

9.11.: Возможно ли употребление счетных форм в конструкциях, в которых одно существительное атрибут другого?

Нет сведений.

9.12.: Употребляется ли счетная форма существительного, имеющего адъективное определение?

При наличии адъективного определения существительное может выступать в счетной форме:

dv'a červ'enə 'ogln'ε. p'ek' x'ublvə jun'akl. d'ev'ek' s'urə k'on'ε.

9.13.: Есть ли различие в форме существительного при количественных наречиях в вопросительных и восклицательных предложениях?

В вопросительной конструкции при наречии *k'olku* очевидно предпочитается счетная форма: *k'olku rum'anl nlp'isl v'azuf?*,

в то время как в восклицательных предложениях счетная форма возможна: *'ex, k'olku lə rum'anl i p'ov'est'i i prəč'el ln'oje čəl'ek!*, но факультативна: *'ex, k'olku lə rum'anə i p'ov'est'i prəč'el ln'oje čəl'ek!*

9.14.: В какой форме употребляется личное местоимение при количественном числительном в конструкциях типа рус. *Нас три / мы три*, серб. *Идемо ми три заједно / нас три заједно*, мак. *Тие обата дојдоа*, болг. *Вие трите (двете) елате тука!*

Личное местоимение при количественном числительном употребляется в форме номинатива:

v'i tr'iti, j'elata nlx t'uvl! n'i tr'iisa že 'idəm nlx plštmkl'i.

9.15.: В какой форме употребляется прилагательное, определяющее существительное ж. р. в сочетании с количественным числительным *две*?

Прилагательное, определяющее существительное ж.р. в сочетании с количественным числительным *dv'e*, выступает в форме мн.ч.:

dv'e um'aclnə r'ok'i.

9.16.: В какой форме употребляется указательное местоимение и прилагательное, определяющее существительное ср. р. в сочетании с количественным числительным *два*?

Прилагательное, определяющее существительное ср.р. в сочетании с

количественным числительным *dv'e*, выступает в форме мн.ч.: *dv'e k'amatnə tum'ičeta. dv'e č'ornə 'oča.*

9.17.: В какой форме употребляется указательное местоимение, определяющее существительное м., ср. и ж. р. в сочетании с количественным числительным *пять*?

Указательное местоимение, определяющее существительное в сочетании с количественным числительным более пяти, выступает в форме мн.ч.: *as'eje d'es'ig' gul'emə jec'a.*

9.18.: Какая форма существительного употребляется после лично-мужских числительных (количественных существительных) типа болг. на *-ма, -има, -ина, -ица*?

После лично-мужских числительных существительное выступает в форме мн.ч. независимо от словообразовательного типа числительного и от наличия адъективного определения:

am səg'a dvam'ina maž'e 'iskad da sə st'anat xaratl'ica... mažd'u dvam'ina t'etkuvca d'ek'enu i fs'e bas š'epka.

dvam'ina ml'ada jun'aca. tru'ica ml'ada ur'ača. dv'e tru'ica b'olgarə. zbər'alə se dve tru'ica j'eki l'udə səs n'oica pud'ostrenə.

9.19.: В какой форме употребляется личное местоимение с собирательным числительным?

—

9.20.: В какой форме употребляется притяжательное местоимение и прилагательное, определяющее собирательное существительное в конструкции с числительным?

Собирательное существительное употребляется в говоре с лично-мужскими числительными; при этом прилагательное выступает в форме мн.ч.: *tr'ima br'at'e. dvam'ina pič'enə br'ak'e.*

9.21.: Как звучит следующая конструкция: рус. *эти десять крупных яиц*, серб. *то десеторо крупних jaja / та десеторо крупна jaja.*

Данная конструкция представлена в примере:

as'eje d'es'ig' gul'emə jec'a. as'eje dv'aiši i dv'e jec'a.

9.22.: В какой форме употребляется существительное *pluralia tantum* в конструкции с числительным?

Существительное *pluralia tantum* отмечается в неизменяемой форме: *adn'i g'ašta. dv'a č'ifta g'ašta.*

Болгарский широколыкский говор

9.23.: Употребляются ли существительные, обозначающие парные предметы, с количественными, собирательными числительными или в конструкциях с лексемой *пара*? В каком числе координируется глагол с количественным словом *пара*?

Существительные, обозначающие парные предметы, употребляются с лексемой *č'ift* „пара“:

dv'a č'ifta g'ašta. tr'i č'ifta g'ašta.

9.24.: Вставляется ли слово *зерно* между числительным и существительным при указании на количество маленьких объектов?

Нет сведений.

9.25.: Как выражается значение рус. *три дня пути*, алб. *di sahat udhë, tri vjet udhë*, мак. *tri meseci pat*.

Нет сведений.

9.26.: Выражается ли значение „голова скота“ словосочетанием с главным словом *голова* или *нога*?

При обозначении овец одна „голова скота“ обозначается лексемой *br'af*:

š'e st'otən br'avл 'ofci im'al, p'et š'es k'onë.

9.27.: Употребляются ли словосочетания существительное *кусок* + название лица в значении пренебрежительного указания на данное лицо?

Данного употребления лексики *parč'о* „кусок“ не отмечено, ср.:

adn'o parč'о m'osu.

Предлоги

Пространственные значения

10.1.1.: Предложная или беспредложная конструкция употребляется для обозначения цели движения и местонахождения?

Для обозначения, например, цели движения употребляется предложная конструкция:

b'abл ot'idə nл č'orkvл.

m'oje blašt'a, napr'im'er, i x'odəl fəv b'elə mər'e. fl'izл f k'əštлл. utəšl'o i nлх šk'olл, ut šk'olлл d'ek'enə se i v'ornлл nлх k'əštлл. č'esкл sə t'ornлл nлх s'elл. utəš'ol nлх r'ekлл.,

в том числе и удвоенная: *тл ut'am i b'irstax'a ne utiš'ol зл плх ċerəl'arə зл рлз'ar'.*

Появление чрезвычайно редких примеров беспредложной конструкции (опущения предлога *f*) при обозначении цели движения обусловлено фонетическими причинами (лабиальным окружением):

'otə nəm'ešə лпуг'авл дл x'odəm тлгыз'инə дл куп'овлтə... рəк ĵedn'o vr'em'ie x'od'exл z'imтл fəv b'elom'orijetu, b'elu mur'e x'od'exл тл g'i рлс'exл л'am.,

или изменением структурной схемы предложения:

tr'əsəl v'oluvə, tr'əsəl i t'ornл лdn'ə m'esnus, лdn'o m'estu тл v'ikл р'орəл.

10.1.2.: В случае употребления беспредложной пространственной конструкции, отмечается ли ее удвоение формой местоимения?

—

10.1.3.: Какой предлог (*в, на, за*) употребляется при глаголах движения с названиями населенных пунктов и стран в значении цели?

С названиями населенных пунктов в значении цели в говоре предпочитается предлог *плх*:

'utrə že v'orv'e плх рлšтлkl'ə. utəš'ol i n'ax s'ofije.

Отмечены также конструкции с предлогом *зл*:

лg'a t'ornəš ut šər'okл l'əкл нлg'orə зл тлхт'utəсл.

10.1.4.: Какой предлог (*за, по, после, след*) употребляется для обозначения движения вслед за чем-то?

В данном случае употребляется предлог *sl'ed*:

t'oĵ duš'ol sl'ed n'egu. t'o vərv'i sl'ed m'en.

10.1.5.: Какой предлог (*к, до, на, при*) употребляется для обозначения цели движения в дом какого-либо лица, в чью-либо сферу действия?

Для обозначения цели движения в чью-либо сферу действия используются предлоги *плх, и, прə*:

(*плх*) *že 'idл плх кал't'atл səs f'urnлт xl'ep. лпov'a d'ek'e si duš'l'o плх t'etкл тл. x'og'et нл g'ostə плх n'eĵe. že 'idл нлy guv'odллл.*

(*и*) *i t'o si otəš'ol vəčert'on u t'ex tə rək'ol... ud лs'eĵe 'ofcə vr'u ml'ekutu дл d'oĵdə u n'as! тл лn'eĵi тл сл v'ikalə ċe прəz'imл ž'itutu, ml'ekutu дл 'idə u t'ex.*

(prə) tug'avla t'o ɔtəš'ɔl prə ldn'ɔ c'igankl. n'i n'ašətə sl'ivi xi k'araxmə prə p'ix'k'e.

В значении „идти к врачу“ употребляется предлог *на*:

že 'ida na d'oktur. na l'ekar da 'idəž.

10.1.6.: Какой предлог (*к, до, на, при*) употребляется для обозначения местонахождения в доме, сфере действия какого-либо лица?

Для обозначения местонахождения в чьей-либо сфере действия используются предлоги *и* и *prə*:

u n'ekuĭ u k'ogunu i n'ai šər'oku, zbər'ɔt se. ĭ'e st'anla ml'ogu vr'em'e k'ak s'eg'e u m'oĭena s'estra. ldn'ož b'e zbər'ala ĭ'e u n'as pɔpr'el'kl. par'itə že sa u n'egu prəz gud'inlana.

bəl'a səm prə d'oktura l'd'in sax'ak'. dɔbr'e səm žəv'ela prə m'aijka i prə blašt'a sə.

10.1.7.: Употребляется ли наречие *где* в качестве предлога со значением „у“, „к“?

Данного употребления наречия *klad'e* не отмечено, ср.:

»g'orgu, klad'e li g'orgu?«.

10.1.8.: Каким предлогом (*из* или *от*) выражается значение движения из дома какого-либо лица?

В значении движения из дома употребляется предлог *ɔt*:

d'onəsə ɔd ĭ'en'e bəčk'ijeta!

10.1.9.: Какой предлог употребляется в значении источника?

В значении источника употребляется предлог *ɔt*:

k'upəl sɔt l's'oĭe k'on' ɔd l'd'in c'iglanin.

10.1.10.: Какой падеж или предложная конструкция употребляется в случае: рус. Он искал помощи у / от Марко, серб. Искао је помоћ Марку / код Марка / у Марка / од Марка.

В данном значении употребляется предлог *ɔt*:

t'o tr'ɔs'ešə p'omuš ud m'arkl.

10.1.11.: Какой предлог (*из* или *от*) употребляется для обозначения движения изнутри наружу?

В значении движения изнутри наружу употребляется предлог *ɔt*:

səs x'ublvu i zm'ijē ud d'upkl se izv'adl.

10.1.12.: Какой предлог (*с, от, из*) употребляется для обозначения движения сверху вниз?

В значении движения сверху вниз употребляется предлог *ot*:

m'omčetu i sl'elu ud dərɤv'otu. sl'izlɤ ud dərɤv'otu! p'adnɤl ot k'onɤ.

10.1.13.: Как выражается значение типа „от дома к дому“?

В данном значении употребляется конструкция с предлогами *ot ... na*:

i t'ɔrnɤl ot k'ɔštɤ na k'ɔštɤ səs rɤk'iɤɤ, sə šəš'ɔ rɤk'iɤɤ dɤ se pɤʃt'avɤl. ...'ama n'ekɤdə tə up'er'enu d'ekɤ ot k'ɔštɤ na k'ɔštɤ k'amən'ɤn n'osə.

10.1.14.: Какой предлог употребляется в пространственном значении „вокруг“?

В значении „вокруг“ употребляется предлог *'okulu*:

'okulu k'əštɤtɤ sl'agɤš k'upčɤn'ki sl'amɤ.

dəc'anɤ tɤrč'ɔt 'okulu dɤrv'onu.

10.1.15.: Какой предлог употребляется в пространственном значении „через“, „сквозь“?

В значении „через“, „сквозь“ употребляется предлог *prəs*:

mən'ɔl sɤm prəs bɤ'ir'ɤn. mən'ɔl sɤm p'ɔk'um prəs šər'okɤ l'ɔkɤ.

10.1.16.: Какой предлог употребляется в пространственном значении „через“, „над“?

В значении „через“, „над“ употребляется предлог *prəs*:

st'or'uxɤ m'os prəs r'ekɤnɤ. tɤ prək'arɤvɤd guv'ɔdɤnɤ prəs ɤn'oɤɤ 'ogɤn'.

10.1.17.: Имеются ли пространственные предлоги типа *из + под*? Сохраняют ли они свое аблативное значение?

Подобные предлоги в говоре не отмечены: *z'ɔx t'orbɤtɤ pɔd m'asɤtɤ.*

10.1.18.: Какой предлог употребляется во временном значении „осенью“, „зимой“, „весной“, „летом“?

В данном значении употребляется предлог *prəs*:

nɤ i'esen' tu v'ikɤtə p'odzumə, - prəs p'odzuminə.

Временные значения

10.2.1.: Какой предлог употребляется во временном значении „вслед за“, „после“?

В значении „вслед за“, „после“ употребляются предлоги *sl'ed* и *pɔ*:

ɤpɔv'a i st'anɤlu sl'ed vuɤn'atɤ.

pɔ ldn'o vr'em'e us'etəl če katu n'ekvu m'ǔku tu i s'ǔdnlɔ nɔ sk'utən.

10.2.2.: Каким предлогом выражается временное значение „через год“?

В конструкции со значением „через год“ отмечены предлоги *dɔ* и *nɔ*:
»s'urvl zdr'avl, du gud'inɔ p'o zdr'avl!«. *»s'urvl, s'urvl, v'es'elɔ gud'inɔ, dɔ gud'inɔ t'ol m'inɔ«.*

tug'avl nɔ gud'inɔnɔ tu pr'av'ed gul'emu č'onivu. zv'iskɔ, sək t'aje nɔ gud'inɔ se n'e zɔplɔd'ila - pr'exɔdnicɔ.

Объектные значения

10.3.1.: Какой предлог употребляется для обозначения цели действия при неодушевленном объекте?

В данном значении употребляются предлоги *nɔ*, *nɔx*, *zɔ*:

že 'idə nɔ g'ǔbə. mɔr'ije ɔt'idə nɔ v'odɔ səs x'arkutɔ. nɔ bɔrɔv'in'ki x'odəmə.

že 'idɔ nɔ dɔrv'anɔ.

že 'idɔ zɔ dɔrv'a. t'o ɔt'ide e t'ukɔ fəf r'ek'atɔ zɔ r'ibɔ.

10.3.2.: Какой предлог употребляется для обозначения цели действия при одушевленном объекте?

В значении „идти к врачу“ употребляется предлог *nɔ*:

že 'idɔ nɔ d'oktur. nɔ l'ekɔr dɔ 'idəž.,

ср. также: *v'ikɔm: »dɔ p'or'ukɔm d'okturən?«*

10.3.3.: Какой предлог употребляется в объектном значении при глаголах *жениться*, *свататься*?

При глаголе *ž'enə se* отмечены предлоги *zɔ* и *nɔ*:

'ištə dɔ se ž'enə zɔ ft'orɔ žən'a.

k'oɔtu i tə kɔsm'eg' dɔ se ɔž'enəš nɔ n'egu dɔ d'oɔdə nəšt'eske f s'ɔnɔ dɔ gɔ v'idəm.

10.3.4.: Какой предлог употребляется в объектном значении при глаголах *жаловаться*, *говорить*, *кричать*?

В данных случаях употребляются предлоги *nɔ* и *sr'eštu*:

ɔs'aje žən'a mn'ogu se ɔpl'akvɔ nɔ vn'učetɔnɔ.

ɔs'aje žən'a mn'ogu gəlč'i sr'eštu vn'učetɔnɔ.

10.3.5.: Какой предлог (или беспредложное управление) употребляется в объектном значении при глаголе, обозначающем игру на музыкальном инструменте?

Глаголы типа *sv'irə*, *sv'irka* могут быть прямопереходными: *igr'ajet*, *g'ajdə sv'ir'et.*, но могут и управлять предлогами *s* и *na*: *t'o zn'ai dā sv'irə na kav'al'. sv'irka c'alu l'etu s kav'al'en.*

10.3.6.: Какой предлог (о, от, за, для) употребляется в объектном значении с глаголами речи и восприятия?

В объектном значении при глаголах речи отмечается предлог *za*: *n'i mn'ogu sə gəlč'exmə za l'ov'a. za l's'aje žan'a fs'ekəkvə r'abotə galč'ot. za kəkv'o mə p'itlš?*

10.3.7.: Какой предлог употребляется в объектном значении с глаголами мысли?

В объектном значении при глаголах мысли отмечается предлог *za*: *r'ekux xi s'ičku, kəkv'otu m'isl'ey za n'eje.*

10.3.8.: Какой предлог употребляется в объектном значении с глаголами *вытереть*, *разбить*, *треснуть*, *ударить*?

В объектном значении при глаголе *str'ošə* отмечается предлог *fəf*: *'ištā dā str'ošā l's'aje šəš'ə fəv dūv'arəs. 'ištā dā str'ošā l's'aje šəš'ə fəf k'am'in'ēs.,*

употребляемый также при глаголах движения:

gl'ədlāt kr'avlā g'a varv'i fəf p'ək'en, toğ'avā 'idə tā z'əmə ut st'ərkānā.

При глаголе *us'ukā* употребляется предлог *səs*:

l's'aje žan'a si us'ukālā rak'itə səs mänd'il'ē.

Разные значения

10.4.1.: Каким предлогом (от или из) выражается значение материала?

В значении материала употребляется предлог *ot*:

m'aslā i st'or'ēnā ot d'orvu.

10.4.2.: Какой предлог (из или от) употребляется в значении причины?

В значении причины употребляются предлоги *ot* и *z'arat*:

l'n'ol čəl'ek i st'orəl ldn'ə p'akus s'amu ud z'avəs.

s'amu z'arat t'eb že xi pr'osk'ē nā nuv'estlā.

10.4.3.: Каким предлогом (причинным *из-за* или целевым *ради*) выражается значение причины? Четко ли разграничены их значения?

В значении причины отмечены предлоги *ot* и *z'arat*:

*an'ol čal'ek i st'oral ldn'ə p'akus s'amu ud z'avəs.
s'amu z'arat t'eb že xi pr'osk'ε na nuv'estasl.*

В целевом значении отмечен предлог *za*: *ur'ed'il səm asuv'a za t'ep.*

10.4.4.: Какой предлог употребляется в значении „несмотря на“?

В значении „несмотря на“ возможно употребление предлога *prə*:

*prə ml'ogu par'i i p'ag glag'ovl. prə ž'ivl žən'a plk x'odə
partal'if.*

10.4.5.: Какой предлог употребляется с глаголом *быть похожим на*?

При глаголе *m'esa* возможен прямой объект: »*m'esəš karak'onžur*«, но отмечен и предлог *na*: *an'oje čal'ek i sas i'esa dl'og'i n'og'i, ta
lu m'esa na št'orkal'.*

10.4.6.: Какой предлог употребляется в лишительном значении?

В данном значении употребляется предлог *bəz*: *t'o r'abutə bəz r'izl.*

10.4.7.: Каким предлогом выражается значение *кроме*?

В говоре отмечен ограничительный предлог *usv'en*:

*n'ikuј nə m'ožə dl r'abotə usv'en t'ep.
n'ikuј nə zn'ai sən'ən usv'en t'etka tu.*

10.4.8.: Возможно ли отсутствие ограничительного предлога *кроме* в конструкциях типа *ничего другого, кроме*?

Ограничительное значение может входить компонентом в значение различных союзных и предложных конструкций:

*tə tə n'ištu dr'ugu nə k'azl blašt'a tə, 'aml, na lnoṽ'a tə k'azl.
n'ikuј nə zn'ai p'o x'ublvu sən'ən ud bub'aјkunu.*

10.4.9.: Какой предлог выражает значение приблизительности „примерно“, „около“? Имеет ли аблативный предлог *от* значение „примерно“?

В значении приблизительности употребляются предлоги *'okulu* и *nalx*: *šk'ε dl 'iml 'okulu us'emn'aiši gud'inə. 'okulu ied'in č'as, ed'in
slx'ak' igr'aјet.*

an'oje čal'ek že 'iml nalx tr'iiši gud'inə.

Предлог *ot* в данном значении не отмечен.

10.4.10.: Переведите: рус. *слеп на один глаз*, серб. *слеп у једно око, сакат у једну руку*.

В данных конструкциях употребляется предлог *sas*:

t'oĭ k'oraf sas adn'onu 'oku. t'oĭ sak'at s adn'ɔna r'ɔkl.

10.4.11.: Переведите: рус. *к Рождеству*, серб. *к Божићу*.

В данных конструкциях употребляется предлог *za*:

n'i se g'otvəm za k'oləda.

10.4.12.: Переведите: рус. *Оставь это на осень*, серб. *Остави то за пут јесени*.

В данных конструкциях употребляется предлог *za*:

'ostavə as'aĭe r'abɔta za p'odzuma.

10.4.13.: Переведите: рус. *Ты сделаешь это из любви ко мне*, серб. *Учинићеш то с моје љубави*.

В данных конструкциях употребляется предлог *ot*:

m'isl'e, ĉe že st'oraš as'aĭe r'abɔta ut l'ub'of nax m'en.

10.4.14.: Переведите: рус. *Об этом говорили за обедом*, серб. *О томе се говорило код ручка*.

В данной конструкции употребляется предлог *na*:

za as'aĭe r'abɔta mn'ogu gəlĉ'exmə na pladn'inə.

Предлог - эквивалент слав. за „для“

10.5.1.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. за целевое значение?

В целевом значении употребляется предлог *za*:

'imə ad'in d'en' d'etu se pr'avə za m'eĉkata klĉem'ak.

Ср. также: *'iməmə n'uždə ud vug'en'icə. anɔn'a prak'e, r'ubana d'enu sa ɔtk'aralə, nar'eg'ɔt ĭe; sl'et t'uĭ za kək'onu 'imat n'uždə, rasš'ivlad gu d'enu tr'evə.*

10.5.2.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. за объектное значение?

В объектном значении употребляется предлог *za*:

t'o ĭe f'anə za rak'ɔnə. i za krak'atə gu f'anat i za ras'etə.

t'a kup'alə pr'ol'etinə i d'ek'eno ɔ i bəl'a v'ɔrzalə fəf l'u'l'k'e za adn'ɔ ž'ɔrdə.

10.5.3.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. за пространственное значение места?

В пространственном значении „за“ употребляется предлог *zаt*:

uč'itel'an me ispr'avə zаd vr'at'anа i v'ikа: »t'i, 'otə sə zаg'eč'ilа?»

10.5.4.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. за временное значение „во время“?

Во временном значении „во время“ употребляется конструкция *prəz*

vr'em'etu: i'ε se rəp'd'ix prəz vr'em'etu nа c'ar bur'is.

10.5.5.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. за значение временной последовательности?

Предлог *zа* со значением временной последовательности в говоре не отмечен, ср.:

k'atа d'en' z'imam cəg'arə, s'εg'e i p'ušа. vud'ənа se prəm'en'ε č'əstəš, prəz d'en', k'atа d'en', dа se nə fəvun'evа m'aslunu.

10.5.6.: Употребляется ли предлог - эквивалент слав. за в количественном значении в сравнительных конструкциях?

В сравнительных конструкциях употребляется предлог *s*:

as'oje čal'ek s adn'ə gl'avа i p'o vəs'ok ud dr'ug'ijen.

10.5.7.: Имеется ли целевая конструкция *для*, за + инфинитив?

Возможно, данная целевая конструкция представлена примером:

i jec'ana d'enu sə sə sn'elə nа vəl'ikije čətv'ortək, adn'onu gu t'ur'et vəf kunust'azən, pəg dr'ugunu gu dərž'ə zа razguv'evа.

10.5.8.: Имеется ли целевая конструкция *быть* + *для*, за + инфинитив?

—

10.5.9.: Отглагольное существительное или причастие употребляется в целевых конструкциях с предлогом *для*, за?

В целевых конструкциях с предлогом *zа* отмечается отглагольное существительное:

asov'a jec'e ni'e zа i'εg'enə. asov'a ni'e zа v'εruvlnə. 'a pək s'em'etə gu p'olzuvaxme zа natr'ov'enə. ft'asan zа ž'en'enə.

Предлог - эквивалент слав. *при*

10.6.1.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *при* пространственное (местное и целевое) значение?

Предлог *prə* отмечен в пространственном местном значении „в“:

prə ogn'ištatu zlp'al'et d'ərvu, 'ogln' nlp'al'et.

t'ukl prə čət'aləštitu se zb'iraxmə.

m'ožə n'ekladə dl pr'av'et, 'aml prə n'ašətu s'elu nə pr'av'et.,

и в соответствующем целевом:

i 'idə prə užekl'əkl d'enu s'oblal sə.

Предлог *də* отмечен в пространственном местном:

səd'exmə də od'in' duv'ar.

nklad'e se tug'avl du n'ekvl p'eštərl nл dv'e m'est'a.

fs'ε 'iml čəl'εg du n'egu.,

и в пространственном целевом значении:

d'oјdux i s'ədnax du st'arcl.

10.6.2.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *при* временное значение?

В предусмотренных программой контекстах употребляется либо временной предлог *nl*:

səd'exl i p'ušəxl nl v'ečer'ε.,

либо придаточное предложение времени:

i'ε g'a səd'ex fəv g'el'a tl p'adlšə gul'em sn'ek.

10.6.3.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *при* значение сравнения?

В значении сравнения употребляется предлог *sp'or'et'*:

ls'εje m'omčeta sp'or'et' n'egu sl n'ištu.

10.6.4.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *при* значение сопровождающего признака?

Предлог *prə* отмечен в значении „несмотря на“:

prə ml'ogu plr'i i p'ag glag'ovl. prə ž'ivl žən'a plk x'odə partal'if.

Предлог - эквивалент слав. *по*

10.7.1.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *по* пространственное значение „вслед за“?

Предлог *pə* в значении „вслед за“ не отмечен, ср.:

i'ε žε v'ərv'ε nlp'r'eš, t'i žε vlv'iš sl'ed m'en.

10.7.2.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *по* временное значение „после“?

Предлог *po* во временном значении „после“ возможен: *po adn'o vr'eme us'etəl če katu n'ekvu m'oku tu i s'odnalo na sk'utən.*

10.7.3.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *по* пространственное значение направления?

Предлог *po* отмечен в направительно-дистрибутивном значении:

lg'a pogl'odnəl l's'ej po t'ikvəna, v'ig'el fəf adn'o t'ikva če se puk'azuvət r'oguvə.,

в предусмотренном программой контексте отмечен предлог *pokraj*:
že varv'iš pokraj l's'oje pl'et, i že n'aždəš p'ok'e.

10.7.4.: Имеет ли предлог-эквивалент слав. *по* дистрибутивное пространственное значение?

Предлог *po* отмечен в дистрибутивном пространственном значении:

ln'oje m'oš x'oda pu kr'əčmə. že 'ida na ras'otka, da š'otam pu suk'ačena na šər'okl l'okl.

10.7.5.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *по* дистрибутивное значение при существительных - названиях лиц?

Предлог *po* отмечен в дистрибутивном значении при одушевленных существительных:

ln'oje m'oš x'oda po č'uzdə ž'enə. əmi edn'o gul'eml bubul'ečkl i, mn'ogu x'oda pu k'onətə.

10.7.6.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *по* с названиями дней недели временное значение „каждый раз по“?

Предлог *po* во временном значении „каждый раз“ не отмечен, ср.:
n'ašijes p'op sl'užə k'atl nəd'el'e.

10.7.7.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *по* дистрибутивное объектное значение?

Предлог *po* отмечен в дистрибутивном объектном значении:

'iml adn'o šəš'o rak'ije da s'ip'e na s'ek'i sv'at po adn'o č'ešl.

10.7.8.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *по* значение посредника?

Предлог *po* в значении посредника не отмечен, ср.:

dəš'l'o tu i p'ismu ut s'ofije, i go r'ukat da 'idə nax t'am.

10.7.9.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *по* значение „по мнению“?

По всей видимости, подобное употребление отмечено в примере:
po m'oje si 'um je m'isl'e, če t'i m'ožəš s'ičku da pr'avəš.

10.7.10.: Имеет ли предлог - эквивалент слав. *по* причинное значение?

Предлог *pɔ* в причинном значении не отмечен, ср.:

лп'ол čəl'ek i st'oral ldn'ɔ p'akus s'amu ud z'avəs.

Удвоение предлогов

10.8.1.: Отмечается ли удвоение предлогов? Какие предлоги чаще всего вступают в сочетания?

Удвоение предлогов отмечено, в частности, в примерах:

t'o utəš'ɔl dɔ v'ɔrx č'ukлл. i si se pugr'ebə səs f n'eje dət'enu, št'o t'o nə rɔd'i se n'ikлк.

Часто в сочетания вступают предлоги *dɔ*, *zл*, *лл*.

10.8.2.: Употребляется ли предлог - эквивалент слав. *до* в качестве первой части удвоенной конструкции?

Удвоение предложной конструкции предлогом *dɔ* отмечено в примере:

t'o utəš'ɔl dɔ v'ɔrx č'ukлл.

10.8.3.: Употребляется ли предлог - эквивалент слав. *от* в качестве первой части удвоенной конструкции?

По всей видимости, подобные построения в говоре избегаются:

z'omə sə čep'ɔ vərx vrлt'atl! z'ɔl i jec'etu ut kuk'oškлл.

10.8.4.: Употребляется ли предлог - эквивалент слав. *за* „для“ в качестве первой части удвоенной конструкции?

Удвоение предложной конструкции предлогом *zл* отмечено в примерах:

n'i pr'avəm kurb'an' zл нлх č'ɔrkллл. тл ut'am i b'irstлx'a ne utiš'ɔl zл нлх čepəl'arə zл рлz'ar' zл ɔd лпɔv'a j'e'e'ncə.

Предпочитаются, однако, конструкции без удвоения:

n'i n'osəm gibr'ɔ нлх тлrl'ɔнл. 'ostлvə лs'aje r'abɔтл zл n'ovл gud'inл!

10.8.5.: Употребляется ли предлог - эквивалент слав. *на* в качестве первой части удвоенной конструкции?

Удвоение предложной конструкции предлогом *лл* отмечено в примере:

g'a utəš'l'a лл пу r'ekллл, p'ukлллл, рək t'o up'ɔнлл k'amин'ен, i т'ал x'o! p'adнллл i se ud'avəлл k'umл l'isл.

Разное

10.9.1.: Возможно ли образование формы компаратива предлога?

Отмечены примеры образования компаратива и суперлатива предложных конструкций:

пак ѝ'е сам п'о от мл'ади так'ова, та лпак'ива r'abotə nə zn'aje. tɔv'a b'e mn'ogu tak'ova g'ola v'oda da st'anə da očəč'uškuva do'd'e da sə p'o do t'ex. p'o kəm kr'aje gu zuv'ot up'aška. 'ama b'egat p'o na dl'eče.

i ѝ'е p'ovně, čə n'aj na kr'aje, kəm kr'aje na pr'aznək, lg'a se b'exa pɔnar'ilə, fs'e im'e blxten'ica.

В пространственных значениях употребляются, однако, и формы компаратива наречий:

ѝ'ела да s'odnəš p'o bl'izu du m'en! ѝ'е 'ištə да sə 'ograg'e k'ošta p'o bl'izu du r'ekana.

10.9.2.: Отмечаются ли комбинации предлогов с усилительными частицами?

Комбинации предлогов с усилительными частицами отмечены:

p'olni b'exa došl'i p'ešeci ut jep'onije č'ek f šir'oka l'əka. 'e t'uj č'eg du tlv'anien st'anə kl'əp.

Подобные образования возможны и с наречиями:

i gɔ nəs'e č'ek v'ətrə na ugn'ištənu.

10.9.3.: Какие предлоги могут находиться в постпозиции к существительному?

—

10.9.4.: Употребляется ли удвоенный предлог между?

По всей видимости, удвоение предлога *məždu* избегается:

p'ək'e məždu g'el'a i šər'oka l'əka i ѝ'есə n'ikəkəf.

10.9.5.: Как выглядит синтаксическая конструкция при употреблении несинонимичных предлогов при одном существительном?

Примером такой конструкции может служить:

vɔd'əna təč'e i vərx k'aməna i pɔm'eždu k'aməna.

10.9.6.: Повторяется ли предлог, относящийся к двум и более одинаковым членам предложения, перед каждым из них?

В говоре отмечено повторение предлога, относящегося к двум одинаковым членам предложения, перед каждым из них:

ǰ'e že k'ažl nл t'etkл i nл d'edл. t'o že mu pǝm'ognə səs pлr'i i səs im'ot.

10.9.7.: Беспредложная или предложная конструкция употребляется в сравнительных оборотах?

В сравнительных оборотах отмечена конструкция с предлогом *нл*:
'imл n'ogi k'atǝ nл št'ǝrkл'.

Сочинительные союзы

11.1.: Какие сочинительные союзы употребляются в утвердительном предложении?

В утвердительном предложении употребляются, например, сочинительные союзы *i* и *x'em*:

i t'etkǝ mu, i m'aijk'e mu, i d'edǝ mu, i b'abl mu, vr'u sl umr'elə. tл utəš'ǝl t'o, x'em dл se prəmən'i fǝv g'el'a, x'em k'azл nл m'aijk'e mu, s'ej i s'ej [m'a].

11.2.: Какие сочинительные союзы употребляются в отрицательном предложении?

В отрицательном предложении употребляются, например, сочинительные союзы *nə*, *n'itu*:

nə t'etkǝ mu, nə m'aijk'e mu, sə se v'ǝrnлlə ǝd r'abutл. n'i nə gl'ǝdəmə nə kr'avə, nə sv'in'etл, s'amu 'ofcə. i k'a ǰe pl'esnлt, m'aijkл v'idə nə, t'etku v'idə nə, n'ikǝǰ, uts'urnлt ǰe. n'itu ml'eku se ǰed'e, n'itu m'aslu, n'itu mes'o, n'itu n'ištu, s'amu p'osnu se ǰed'e.

11.3.: Какой сочинительный союз употребляется для присоединения смыслового глагола к глаголу начала действия?

Смысловый глагол может присоединяться к глаголу начала действия союзами *i*, *тл* и бессоюзно:

z'imлmə l'ukл i gu slд'im, z'imлmə i slд'im. тл f'atл тл se puk'ače f лdn'ǝ ǰ'elл. i tǝg'avл dvlm'inл dr'ugi f'atлt тл ukr'avлt u dr'ug bul'uk 'ofcл тл isp'ičet. t'urə mu nл m'asл лn'ej, t'o s'edл ǰed'e.

11.4.: Какой сочинительный союз употребляется для присоединения придаточного следствия?

Для присоединения придаточного следствия употребляется союз *тл*:

лs'εje l'udə d'ojduxл, тл нə углs'ixл 'оглн'ε. m'inə, тлr'i, прəs k'ist'erm'ə, тл p'o bl'isku!

Следственный оттенок значения может иметь и союз *i*:

i 'idлt i gu gr'abнлt i gu udvəd'ət u m'omčetu f k'əštлtл, x'a.

11.5.: Отмечается ли обязательное употребление союза *u* при сравнительном союзе как?

Нет сведений.

11.6.: Какие противительные союзы употребляются в говоре?

Употребляются, например, противительные союзы *л*, *'am*, *пək*, *n'o*:

лs'oje pr'aznək se prлzn'uвл n'e z'imə, л l'etə. t'i zn'aeš fs'ičkə, л тə p'itлš!

лs'oje pr'aznək se нə prлzn'uвл z'imə, 'am se prлzn'uвл l'etə. n'e č'en, лm dəmbл'ek.

sl'əncəпə se i skr'ilə zлd бл'ir'єn, пək i 'oštə vəd'ε. v'i səd'itə, пək n'i r'abutim. st'anлlу i v'eki vr'emie dл se š'ətл dub'itəkən, пək t'ε 'əštə v'otrə. lət'εšə d'əš, пək n'i ut'iduxmə v бл'ir'ε.

mn'ogu mi b'esə m'əčnu, n'o se f'anлx səz dəc'atл v'ečə, zлbr'avix s'ičku.

11.7.: Противительный союз (типа рус. а) или сочинительный союз *u* употребляется перед утвердительным предложением, следующим за отрицательным?

Подобные синтаксические построения в материале не зафиксированы, ср.: *лzg'a сл 'oštə ž'ivə brлv'enəti, прлz'ar'et k'ožətə!*

11.8.: Какие разделительные союзы употребляются в говоре?

В говоре функционирует разделительный союз *'ilə*:

'ilə sl'izлj ud dərv'otu, 'ilə žε jəd'eš tuj'εgl! tv'oje t'etku u v'as lə s'i il'i нл r'abutл? z'əmi j'εbлkл 'ilə kr'ušл. - 'ilə j'εbлkл dл sə z'əməš 'ilə kr'ušл, n'e i dv'etə.

Синонимично союзу употребляется частица *lə*:

z'əməš прлrt'al' ud n'εje, gum'єn'ik lə, tərl'it' lə.

Возможна комбинация обоих средств выражения разделительного значения: *i лпov'a d'ek'ε žε tə umr'e, 'ilə žən'anл lə, лпov'a i.*

11.9.: Какой характер синтаксической связи (подчинение или сочинение) отмечается в социативных конструкциях?

В социативных конструкциях возможно как сочинение:

da k'ažam, t'i i j'e smə t'ornlə na r'abotə. j'e i p'etr'u smə utəšl'i na x pašmakl'i. i smə ošt'anlə dv'e, br'at i j'e.,
 так и подчинение: *n'i səs v'an'e t'ornaxmə na r'abotə, n'i dv'amlə.*

11.10.: Имеются ли субстантивные комплексы, состоящие из двух или более членов, в которых существительные (конкретные и абстрактные) выступают в неопределенной форме, соединяются союзом *и* и выражают единое целое?

В подобных субстантивных комплексах существительные соединяются союзом *i*:

j'ecə se i ras'ordəl x'ožlə, tə si zap'aləl k'oštə. k'oštəna i st'anlə na ž'er i p'epəl. x'ožlə i zbər'al žərt'ən i pəpəl'ən i gu i prud'al.
nəm'oj p'alə fən'er'e, če že razb'udəš t'etkə i m'ajk'e!
t'o us'etə k'ag gu nap'uskat noğ'itə i rak'itə.
str'ax i 'užləs b'ešə f'analu car'icatə ud valn'itə na moř'etə.

11.11.: Отмечается ли удвоение существительных типа болг. *paredeli se kupove-kupove ženi*?

Подобное удвоение существительных отмечено в примерах:

p'orvə m'artə edn'o vr'eme pr'av'exmə k'upčənk'i, k'upčənk'i i za 'okulu k'oštə l's'ej, i gu zap'al'emə.
'a če d'e da p'ovně, t'o i bəl'o god'inə, god'inə.

11.12.: Как выражается значение „один-два дня“?

Значение „один-два“ выражается либо конструкцией существительное + числительное со значением „два“:

i gud'inə dv'e da zd'i i jədn'otə vəd'icə sə x'ubafkə i dr'uglə.,
 либо конструкцией *ed'in dv'a*:
ed'in dv'a p'ət se pər'e.

11.13.: Имеется ли конструкция мало-много?

Подобной конструкции не отмечено, ср.:

'ami k'olkə da tə k'ažl, nə b'exl mn'ogu j'ecə. t'i že zd'iš,
n'eml da p'ej'eš j'ecə j'ecə.

11.14.: Имеется ли конструкция хорошо-плохо?

—

Структура простого предложения

Структура связочного предложения

12.1.1.: Возможно ли опущение связки при именном сказуемом? Нейтральны или экспрессивны такие предложения?

Опущение связки при именном сказуемом возможно:

нл suk'akən k'əvnu.

m'inə, mlr'i, prəs k'ist'erm'ə, тл p'o bl'isku.

t'o c'al rətu'al dud'e дл sə sv'iiš cəg'ara ət k'uk'un'.,

но факультативно: *нл suk'akl i k'əvnu.*

12.1.2.: Возможно ли опущение связки в составном именном сказуемом в придаточном предложении?

Опущение связки в составном именном сказуемом в придаточном предложении возможно:

'a čem, št'otu budn'əš n'avlica, тл 'idəš p'ak нл dr'uga. 'ami k'oitu kəsm'etlije, nax'oda, i tr'eva дл je n'osə čət'irəsə d'enə.,

но избегается, ср.:

»je ag'a səm f pad'inata, t'i дл sə нл barč'inata!«. ag'a i pr'aznak, nə x'odəm нл r'abotl. ag'a i z'axodnəca, tr'eva дл i d'avlaš s'ičku.

12.1.3.: Возможно ли опущение связки в составном именном сказуемом в вопросительном предложении?

Опущение связки в предусмотренном программой контексте обусловлено, по всей видимости, фонетическими причинами:

'otə ti š'ijetl dəb'el? zl klkv'o ti š'ijetl dub'el?

Составное именное сказуемое

12.2.1.: Какие глаголы со значением „стать“, „сделаться (кем, чем-либо)“ могут входить в главную часть составного именного сказуемого?

В главную часть составного именного сказуемого могут входить, например, глаголы *st'anə, prəv'ərnə se:*

'ilə pək 'aku gu prər'ipnə k'otkl, i tug'avl že st'anə v lamp'ir'. je kug'atu slm st'anal m'omče, t'ə səm x'odəl səs ufc'etə v belom'orijetu. i səd'i udv'ənkla нл sl'əncə n'ekulku vr'em'e, i st'anə mlj'ə.

*'otə klatu fk'isnatu ml'ekunu i se st'orə nɫ udv'arɫ st'anuvɫ.
prər'ipnə k'otkɫ i tug'avɫ st'anuvɫ nɫ vɫmp'ir.
prəv'ərnɫ se i čuv'ek fəf mɔr'avɫ, tɫ x'odə n'ošnu vr'em'ε.*

12.2.2.: Какие глаголы со значением „сделать“, „считать (кем, чем-либо)“ могут входить в главную часть составного именного сказуемого?

В главную часть составного именного сказуемого могут входить, например, глаголы *izbər'e*, *t'urə*, *v'ig'uvɫ*, *z'əmə*:

izbər'axɫ gu zɫ prətsəd'atɫ.

*n'egu t'ur'uxɫ dər'ektur nɫ g'imn'azijetɫ. t'ur'uxɫ gu klatɔ dɫr'ekt-
tɔr nɫ g'imn'azijetɫ.*

*b'ai d'afɫ gu v'ig'uvɫmə n'i klatɔ n'ai gul'emije gl'idž'iije nɫ
sv'et'əs.*

žε s'i gu z'əmət zɫ prəv'eg'en z'ək'.

12.2.3.: В какой форме выступает имя существительное в составе именного сказуемого со связкой *быть*?

Существительное в составе именного сказуемого со связкой *esse* выступает в форме номинатива:

'e, ɫsɔv'a s'elɫ i zmij'ernək.

i j'ε b'ey zemled'eləs. t'o b'ešə k'undrəžije.

*v'ikɫ, čε p'etr'u i b'il x'ubɫf putkuv'ač nɫ k'onə. ɫs'ajε i
dɔx'odəɫ vəf n'ašəsɫ k'əštɫ, ɫg'a i bəl'a mɔm'a.*

12.2.4.: В какой форме выступает имя существительное в составе именного сказуемого при других глаголах?

При исходно непереходных глаголах типа *izl'ezə*, *ɔt'idə*, *r'abutə* „работать кем-либо“, *səd'i* и др. существительное в составе именного сказуемого выступает в беспредложной конструкции в форме номинатива:

*šε xi č'ərpə bl'agɫ rɫk'iije, čε nəv'estɫnɫ izl'elɫ mɫm'a. t'o ɔtəš'ɔɫ
k'alfɫ ut kəd'e kəkuv'o dɫ nɫič'i zɫnɫj'ek'. zɫčern'el čuv'ekɫn... i
utəš'ɔɫ kurb'an'. t'o r'abutɫ k'undrəžije. 'os'em god'inə sət səd'elɫ
slug'in'ε. d'ažə 'imɫɫu sl'učei dɫ sə ustɫr'ei, dɫ sə mɫm'a umr'e ud
mɫg'ə.*

Существительное в составе именного сказуемого при глаголах *st'anə*, *prəv'ərnə se* выступает либо в беспредложной конструкции:

'ilə pək 'aku gu prər'ipnə k'otkɫ, i tug'avɫ žε st'anə vɫmp'ir'.

либо в конструкции с предлогами *nɫ* и *fəf*:

prer'ipnə k'otkɔ i tug'avɔ st'anuvɔl nɔ vɔmp'ir. prəv'ərnɔl sɛ i čuv'ek fəf mɔr'avɔ, tɔ x'odə n'ošnu vr'em'e.

Существительное в составе именного сказуемого при исходно переходных глаголах *izbər'e*, *t'urə*, *v'ig'uvɔ*, *z'əmə* выступает в форме номинатива в беспредложной конструкции:

n'egu t'ur'uxɔ dər'ektur nɔ gimn'azijetɔ.

либо в конструкции с предлогом *zɔ*:

žɛ s'i gu z'əmət zɔ prəv'egən z'ok'.

либо в конструкции с *katɔ*: *t'ur'uxɔ gu katɔ dər'ektɔr nɔ gimn'azijetɔ.*

При ряде глаголов (*dɔd'e*, *nlič'i*, *splət'e*) именная часть сказуемого отмечена в беспредложной конструкции:

tr'evɔ dɔ dɔd'e kurb'an' čuv'ek. pəšt'ovɔ sɛ, nlič'iš jɛ kr'otkɔ k'oɔɔ, i sɛ ləg'a səs t'ep. izv'adəm, i žɛ gu splət'e dəštər'atɔ pl'itki.

12.2.5.: В какой форме выступает существительное в функции именной части сказуемого при глаголе *учиться*?

По всей видимости, в говоре избегается употребление глагола *uč'i sɛ* в функции главной части составного сказуемого, ср.:

t'o pɔtəš'ɔl k'alɔ ut kəd'e kəkv'o dɔ nlič'i zɔnlič'ek'. x'o, s'inə, dɔ tə n'aučɛm, v'ikɔ, j'ɛ tɛp dɔ l'ek'ovɔš!

12.2.6.: Может ли в состав именного сказуемого входить прилагательное?

Прилагательное в составе именного сказуемого отмечено в примерах:

p'etr'u i b'il b'olən, 'alɔ v'ek'i uzdrav'el i zdr'af. l'evijes cərv'ul' mi m'alək. pugr'ebuxɔ gu ž'if.

12.2.7.: Может ли в состав именного сказуемого входить действительное причастие?

—

12.2.8.: Может ли в состав именного сказуемого входить страдательное причастие?

Страдательное причастие в составе именного сказуемого отмечено в примерах:

'ubit i fəf b'itul'e, t'am pugr'ebən. m'oje d'edu kərst'an' k'exli'e i zar'ovəl pr'itə, i du dn'esk'e sɔ ne n'aiženə. b'ɛy ž'en'enɔ.

k'o'u d'ojdə zɔsm'et. i tug'avɔ nəs'ɔ gu duč'eklɔ dɔ utpuč'inə i gu sɔ zɔkl'alə umur'en.

Координация

12.3.1.: Имеются ли нарушения в координации подлежащего и сказуемого в лице, зависящие от включенности говорящего?

При включенности говорящего сказуемое координируется с подлежащим в 1 л. мн.ч.:

š'ina i j'e se plazr'ixmə dɫ 'idəm nɫx plšmakl'i. j'e səs v'an'e že 'idəm nɫ r'abɔɫ.

mɫxɫ'ičkɫɫɫ sə smə zbər'alə kr'avətə pɔ jɛdn'a kr'avəčkɫ. i ž'enətə ur'exmə kv'otu mž'e.

12.3.2.: В каком числе координируется со сказуемым подлежащее, выраженное социативной конструкцией?

Сказуемое при подлежащем, выраженным социативной конструкцией, может иметь как форму ед.ч.: *'ana d'oɪdə sɫz dəc'atɫ. kɔmš'iʒenɫ i t'ɔrnɫ səs kɔmš'iʒk'enɫ nɫ r'abɔɫ.*,

так и форму мн.ч.: *'ana səs š'ina sɫ t'ɔrnɫə nɫx plšmakl'i. m'arku səs sən'ɔ sɫ ɔtəšl'i dɫ kus'ɔt l'uv'adɫɫ.*

12.3.3.: В каком числе координируется со сказуемым подлежащее, выраженное сочинительным словосочетанием?

Сказуемое при подлежащем, выраженным сочинительным словосочетанием, обычно употребляется в форме мн.ч.:

'ana i dəc'atɫ d'oɪduxɫ. kɔmš'iʒenɫ i kɔmš'iʒk'enɫ sɫ t'ɔrnɫə nɫ r'abɔɫ.,

хотя возможна и координация в ед.ч.:

ur'alusu i m'otukɫɫɫ sv'et'ɔs xr'anə.

12.3.4.: В каком числе координируется личная форма глагола с конструкциями количественное числительное + существительное м. р., ж. р.?

Личная форма глагола координируется с данными количественными конструкциями во мн.ч.:

dv'a jʉn'akɫ vɫrv'ɔt. d'oɪduxɫ p'ek' jʉn'akɫ. dv'a pət'elɫ nɫ lɫn'o k'upəštə nə m'ogɫ dɫ žəv'ɔt.

p'et ž'enə vərɫv'ɔt.

12.3.5.: В каком числе координируется личная форма глагола с конструкциями собирательное числительное + собирательное существительное?

Собирательные числительные в говоре не отмечены. Личная форма

глагола координируется с количественными конструкциями, в которые входит собирательное существительное (например, типа *br'ak'ε*), во мн.ч.: *t'i sa bəl'i č'etərə br'ak'ε*.

12.3.6.: В какой форме координируется (согласуется) сказуемое, выраженное причастием, с подлежащим, выраженным конструкцией количественное числительное + существительное м. р. и ср. р.?

Сказуемое координируется с подлежащим, выраженным данной количественной конструкцией, во мн.ч., в котором нейтрализованы родовые противопоставления:

m'oisə dv'e dəs'a sa t'ornlə nax plšmkl'ə.

Ср. также: *g'a če v'ig'elə dv'e maskar'i, dv'e məmčet'ii im'alə tkl'ivl p'uštuvə, a prəmən'ilə se bəl'i sas st'arski dr'exi*.

12.3.7.: В какой форме согласуется причастие (прилагательное) с конструкциями собирательное числительное + собирательное существительное?

Сказуемое координируется с подлежащим, выраженным числительным с собирательным существительным, во мн.ч., в котором нейтрализованы родовые противопоставления: *t'i sa bəl'i č'etərə br'ak'ε*.

12.3.8.: Может ли причастие в экспрессивном высказывании принимать форму среднего рода при подлежащем - существительном м. и ж. р.?

Подобных образований не отмечено, ср.:

ī'eš, s'ine, ī'eš, zn'ajε čə otk'ol'ε n'ištu nəs'i ī'el.

12.3.9.: Отмечается ли согласование между подлежащим, выраженным указательным местоимением, и именным сказуемым?

При выражении подлежащего указательным местоимением согласование с именным сказуемым обычно не имеет места, местоимение выступает в форме ср.р. *лрѡв'а, лтѡв'а, лнѡв'а*:

(м.р.) *и лрѡв'а и s'inur. лрѡв'а и k'upəštətu. лрѡв'а и z'imən t'odəpəv den'. лтѡв'а и zb'ora. тѡв'а и bəl'o gul'em 'udlr. лнѡв'а са k'umuv'itə. лнѡв'а и k'əžil'ε. и tug'avl rəkl'i, лнѡв'а и ž'in. лнѡв'а и sljɔb'ijetl nл vud'ənl.*

(ж.р.) *лтѡв'а и z'aguv'elkl. и лтѡв'а и b'ešə sm'ərt. тѡв'а и m'ajkɔtɔ nл ž'itəpə. лнѡв'а и bəl'o izm'isl'enl r'abutl. лнѡв'а и vujn'ə.*

(ср.р.) *тѡв'а и s'ir'enə. тѡв'а и v'əršenitu. и лнѡв'а и n'aj gul'emutu ī'eg'ivu.*

Тем не менее, подобное согласование отмечено в примерах с одушевленным существительным в качестве именной части сказуемого:

as'oje i b'aš rľbutl'if ĵun'ak. ʎn'oje i p'o ĵun'ak ot t'er.

Порядок слов: глагольные клитики

12.4.1.: Возможна ли постановка кратких форм глагола *быть* в начале предложения?

Краткие формы глагола *esse* в начале предложения невозможны:

ĵ'e sľm pusl'ušľl m'aĵk'e. zľ d'evoli sľm č'uvľľľ 'otľ sľ xľ'orľľ.

12.4.2.: Место краткой формы глагола *быть* в предложении, начинающемся с атрибутивной синтагмы?

В предложении, начинающемся с атрибутивной синтагмы, постановки краткой формы глагола *esse* между членами синтагмы не отмечено:

m'oje bľšt'a i x'odľľ ľľv b'elľ mľr'e. m'oje br'at ĵe rľk'ľľ.

12.4.3.: Может ли между формой глагола *быть* и причастием в (плюсквам)перфекте вставляться другой член предложения?

Вставка иного члена предложения между частями имперфекта отмечена в примере: *ľľkt'ičľski, n'i smľ vľd''ľľ, g'a smľ otľšľ'i, če ʎn'eje sľ bľľ'i präd'i n'as otľšľ'i.*,

ср. более обычное контактное их расположение: *ľs'eje sľ bľľ'i dušľ'i p'o nľpr'eš ud n'as, ľg'a ot'iduxmľ n'i.*

12.4.4.: Какова позиция краткой формы глагола *быть* в (плюсквам)перфекте при отрицании?

При отрицании в перфекте возможна постановка отрицательной частицы как перед смысловым: *dn'esk'e nľx v'ľnkľ s'ľm ne izľ'izľľ.*

ĵ'e sľm ne duš'ľľ t'eb dľ gl'ľdľm., так и перед вспомогательным глаголом: *dn'esk'e nľx v'ľnkľ nľs'ľm izľ'izľľ.*

12.4.5.: Какова позиция формы вспомогательного глагола *хотеть* и *иметь* относительно смыслового глагола?

Вспомогательный глагол предшествует смысловому:

zľ d'evoli sľm č'uvľľľ 'otľ sľ xľ'orľľ. že se v'ľrnľ ľľľ p'ek' čes'ľ.

Исключением являются редкие случаи образования форм футура формой сокращенного инфинитива смыслового глагола + вспомогательной частицей:

*'i nл dr'ug'iʃen d'en' st'anл r'anu i se ugl''odл nлx t'urlanл, 'imл
lэ 'oblк 'ilэ n'emл, v'ɔršč, še se varš'e. i'ecə səm ugladn'el,
iz'eštл c'al v'ol.*

12.4.6.: Возможна ли частица фyuтyра в начале предложения?

Вспомогательная частица фyuтyра может занимать инициальную позицию в предложении: *že se v'ɔrnл fəf p'ek' čes'ə.*

12.4.7.: Возможна ли частица фyuтyра в начале вопросительного предложения?

Вспомогательная частица фyuтyра может занимать инициальную позицию в вопросительном предложении:

že r'abutim лэ? že 'idəm лэ nлx t'ex нл g'ostə?

12.4.8.: Какова позиция вопросительной частицы *ли* относительно частицы фyuтyра?

Вспомогательная частица фyuтyра предшествует вопросительной частице: *že r'abutim лэ? že 'idəm лэ nлx t'ex нл g'ostə?*

Порядок слов: местоименные клитики

12.5.1.: Может ли местоименная клитика занимать начальное место в предложении?

Постановки местоименной клитики в абсолютном начале предложения не отмечено: *dux'odлxл тэ l'ošə l''udə. puzn'ay gu.*

Чрезвычайно редко встречаются примеры постановки местоименной клитики в относительном начале предложения после сочинительного союза *i*: *i gu нэ tuž'axтэ f'anəm, нэ tuž'axтэ дл gu nлиč'im.*

12.5.2.: Какова позиция полной удвоенной местоименной формы относительно глагола?

Полная удвоенная местоименная форма обычно предшествует глаголу: *i m'en тл m'oʃes čəl'ek ruk'anə тл тлnc'ивлхтэ.*

12.5.3.: Какова позиция местоименных клитик относительно глагола в настоящем времени индикатива?

Глагол в настоящем времени индикатива предшествует местоименным клитикам: *t'ačəm gu дл нэ r'abutəm. zuv'em gu š'utu.*

12.5.4.: Какова позиция местоименных клитик в настоящем времени индикатива в середине предложения при отрицании?

В середине предложения при отрицании возможны два варианта по-

рядка слов - местоимение + *nə* + глагол: *'aku gu nə bənd'isvɬ, že gu dɬd'e nɬ dr'uk. ...'a pək tum'ičetu gu nə št'e. pək səg'a gu nə b'ɔrkat, s'ip'et mu ml'i'a.*,

и *nə* + местоимение + глагол (в этом случае краткая форма местоимения может нести на себе ударение): *i'e nə g'u nɬm'irɬm zɬ ubrɬsc'of m'oje d'om. tr'i d'enə səd'i, t'i nə g'u xr'anəš. i x'orɬɬ sə zn'ajet i nə g'u prəsk'ačet.*

12.5.5.: Какова позиция местоименных клитик в настоящем времени индикатива в начале предложения при отрицании?

В начале предложения при отрицании возможны два варианта порядка слов - *nə* + глагол + местоимение: *nə sl'ušɬm tə.*,

и *nə* + местоимение + глагол (в этом случае краткая форма местоимения может нести на себе ударение):

nə t'ɔ i lə sr'am dɬ 'ištəš ɬɬkv'o n'eštu ud ž'enəsə?!

12.5.6.: Какова позиция краткой формы личного местоимения относительно вспомогательного глагола и причастия в (плюсквам)перфекте?

В перфекте отмечен следующий порядок слов - местоимение в дативе + местоимение в аккузативе + вспомогательный глагол + причастие:

i'e mu gu səm d'al. pək t'i gu sə bənd'isɬɬ, če kɬk'o mu sə bənd'isɬɬ!? *t'ebə gɔ sɬ k'azvɬɬ nɬ g'el'a. t'o fs'ek si je i vɬr'il zə n'uždə. i sl'et tuv'a sə sə v'ɔrɬɬɬ i... v'ɔrɬɬɬi si sə sə.*

12.5.7.: Какова позиция краткой формы личного местоимения относительно вспомогательного глагола и причастия в (плюсквам)перфекте при отрицании?

В перфекте при отрицании отмечено несколько вариантов порядка слов. Местоимение в дативе + местоимение в аккузативе + вспомогательный глагол + *nə* + причастие:

čək n'i mu g'o smə n'e izn'aš'elə udv'ɔn. i'e gɔ səm ne r'ukɬɬɬ.,

nə + вспомогательный глагол + местоимение + причастие:

i'e nəs'ɔm gɔ r'ukɬɬɬ. nəs'ɔm gɔ č'uvɬɬɬ. č k'ag dɬ nəsm'e je v'ig'uvɬɬə?! *i tug'avɬ nəs'ɔ gu duč'ekɬɬɬ dɬ utpuč'inə i gu sɬ zɬkl'alə umur'en.*,

nə + местоимение + вспомогательный глагол + причастие (в этом случае краткая форма местоимения может нести на себе ударение):

nə m'ɔ sɬ ml'ogu tr'ɔsɬɬə. t'o nə mu i d'al ɬnɔv'a. tɬ k'olku gud'inə, 'ɬmɬ n'ikugɬ nə gu b'eɬ č'erpɬli g'as.

12.5.8.: Какова позиция краткой формы личного местоимения относительно вспомогательного глагола и причастия в (плюсquam)перфекте глагола 3 л. ед. ч. при отрицании? В перфекте глагола 3 л. ед. ч. при отрицании отмечен следующий порядок слов - *нə* + местоимение + вспомогательный глагол + причастие:
v'ɔrnɔlɔ se i dɔbr'e, nə i'ɔ i f'anɔlɔ k'umɔ l'isɔnɔ. ɔn'ajɛ nə g'o i prəb'ilɔ.

12.5.9.: Какова позиция краткой формы личного местоимения относительно частицы футура?

Частица футура предшествует формам личного местоимения:
ɔn'oje žɛ m'i gɔ dɔd'e.

12.5.10.: Какова позиция местоименных клитик относительно глагола в императиве?

Форма императива предшествует формам клитик:
gɔ'dɔlɔ gɔ, k'ak igr'ai!

12.5.11.: Какова позиция местоименных клитик в двойном императиве?

В двойном императиве местоименные клитики занимают позицию между глагольными формами:

'idə se 'omijtə! v'ɔrə se n'apij! v'ɔrə tu p'omugnə!

12.5.12.: Какова позиция возвратной частицы в форме перфекта 3 л. ед. ч.?

В форме перфекта 3 л. ед. ч. возвратная частица предшествует вспомогательному глаголу и причастию:

ɔn'oje se i i'ɛsə upl'ašəl.

При отрицании порядок слов сохраняется (см., однако, на различные возможности постановки отрицательной частицы):

e m'ož dɔ 'imɔlu n'ekɔdə, ɔm t'ukɔ nə s'ɔ e sl'učivɔlu prə n'as, v n'ašəsɔ s'elɔ.

t'ɛnɔ se i n'e v'ɔrnɔl 'oštə ut pɔšmɔkl'i. 'aku i up'ɔnɔl tr'i p'ɔtə č'ɛnɔn, sɔjɔb'ijɛnɔ se i n'e ub'adəl.

12.5.13.: Какова позиция возвратной частицы относительно краткой формы личного местоимения при глаголе в форме настоящего времени индикатива?

Возвратная частица занимает позицию после формы личного местоимения и перед глаголом:

səz br'ož gu se v'apɔivɔ. pək t'i gu sə bənd'isɔlɔ, čɛ kɔk'o tu se bənd'isɔlɔ! ...'ɔtə xi se i kr'atəlu i s'ɛn'ɔnu i fur'ažən.

12.5.14.: Какова позиция местоименной энклитики в составном глагольном сказуемом с опущенным показателем конъюнктива?

Обычно местоименные клитики занимают позицию между глагольными формами:

asəg'a, s'ine, nə m'ogɫ ɡɔ k'aʒɫ k'ag b'ešə. n'emɫ ɡɔ zɫk'ač'em dɫ ɡɔ ɡɫɔb'evɫm!,

ср., однако, пример препозиции клитики:

i ɡu nə muʒ'axmə f'anəm, nə muʒ'axmə dɫ ɡu nɫič'im.

12.5.15.: Какова позиция дативной посессивной энклитики в вопросительных предложениях?

По всей видимости, посессивная клитика стремится занять позицию после вопросительного наречия: *kəd'ε tə sə oč'itə, dɫ sə n'e sl'ep?*

Порядок слов: тема-рематическое членение

12.6.1.: Отмечается ли обратный порядок слов, при котором член предложения, на который падает логическое ударение, находится в начале предложения?

Вынесение члена предложения, на который падает логическое ударение, в начало предложения отмечено в примерах:

səs xl'ep xr'an'et sv'in'etɫɫ. č'ol'en nɫp'ɔɫ'n'ux səs s'enu.

12.6.2.: Возможна ли постанова подлежащего в конец предложения?

Постанова подлежащего в конец предложения отмечена в примерах:

v'ɔɫ'k' sɫm v'ig'uvɫɫɫ i'ε. nɫ'εi m'ogɫ dɫ tə ɡɔ k'aʒɫ i'ε. i ʒε ɡu pur'ukɫʒ dɫ tə nɫɫɫɫd'e 'ogɫn'en t'o.

12.6.3.: Возможна ли постанова сказуемого в конец предложения?

Постанова сказуемого в конец предложения отмечена в примерах:

tug'avɫ otk'ɔršə vləst'arə ut sl'ivɫ 'ilə ud i'ebɫɫɫ, ut kək'v'otu i zəl'enu dɫ i. asɔv'a m'omčε m'ɔʒ dɫ t'i.

12.6.4.: Возможна ли постанова обстоятельства в конец предложения?

Постанова обстоятельства в конец предложения отмечена в примерах: *t'etku b'ešə km'etɫ tug'avɫ.*

12.6.5.: Какова позиция подлежащего в предложениях, распространенных деепричастным оборотом (предложной конструкцией)?

В предложениях с выраженным второстепенным действием подлежащее обычно занимает позицию при глаголе, выражающем главное действие:

sas fl'izanitu fəv dv'ora, mǎž'ǔ i pur'ukal žən'ata da d'oidə da rastov'ar'et.

Тем не менее, возможна постановка подлежащего при деепричастной форме дистантно относительно главного сказуемого:

var'vešt'im v'ǔlku pu p'ǔk'e, si nǎš'ǔl adn'ǔ p'un'g'e s par'i.

12.6.6.: Встречается ли удвоение типа алб. *Jula, erdhi Jula*?

Подобное удвоение отмечено в примере: »*g'orgu, klad'e li g'orgu?*«

Экзистенциальное и посессивное предложение

Структура экзистенциального предложения

13.1.1.: Существуют ли экзистенциальные конструкции типа глагол *быть* в 3 л. ед. ч. + группа существительного?

Экзистенциальные конструкции с глаголом *esse* могут быть как скоординированными: *na m'asasa i adn'ǔ š'er'ena buxč'ǔ. na suk'akl je sn'ek. mn'ogu b'exl, l'uvl b'exl ml'ogu dǎc'atl, a pǎk lzg'a n'eml dǎc'a tl nǎ x'og'et.*,

так и нескоординированными: *nek'ǔrsk'enu d'ek'e v'ikl če bǎl'o gr'ex, gr'ex i bǎl'o.*

13.1.2.: Существуют ли экзистенциальные конструкции типа глагол *иметь* в 3 л. ед. ч. + группа существительного?

Экзистенциальные конструкции с глаголом *habere* могут быть как скоординированными (редко):

im'al ad'in str'iko vǎs'il, toğ'avl go i'udl zapt'isall.,

так и нескоординированными:

na suk'akl 'iml sn'ek. na m'asasa 'iml adn'ǔ š'er'ena buxč'ǔ. na m'asasa i bǎl'o im'alu š'er'ena buxč'ǔ. prǎz nǎšt'ǔ im'e fǎrt'unl.

13.1.3.: Существуют ли экзистенциальные конструкции типа глагол *делать* в 3 л. ед. ч. + группа существительного?

—

13.1.4.: Структурная схема экзистенциального предложения (в том числе при отрицании) типа рус. *Там был монастырь Святой Богородицы / Там не было монастыря Святой Богородицы. В горах были разбойники / В горах не было разбойников.*

Существительное выступает в экзистенциальном предложении с глаголом *habere* в форме номинатива-аккузатива (в том числе и при отрицании):

adn'o vr'em'e na anov'a m'estu im'alq manast'ir' svat'a bogor'odac.
fav bl'ir'en im'ešə xlid'utə.

f an'oje bl'ir' n'ikuga ni'e im'alu xlid'utə,

и может удваиваться формой личного местоимения:

i blašt'a mə go n'emlašə, kog'ato se i'e ož'en'ux.

Местоимение выступает в экзистенциальном предложении с глаголом *habere* в форме аккузатива (в том числе и при отрицании):

n'egu gu nəm'e na slbr'anijetu. səg'a na jedn'ə r'ekla i na edn'ə voğ'en'icla dnam'inla d'ušə r'abuk'et; dn'eskla se p'adla m'en, 'amla sət pək 'utrə an'aje je n'emla, i i'e nə p'uskam r'eklala da otpoč'inə sə.

13.1.5.: Структурная схема экзистенциального предложения (в том числе при отрицании) типа рус. *У соседей скандал*, болг. *Родопы У Петрофцех има бобут'*. *У нас има зулам мъмър.*

Экзистенциальные предложения такого типа включают в свою структуру глагол *habere* и обстоятельство места, выраженное предлогом *и* и локативом или номинативом мн.ч. имени собственного:

u uz'unč'ex 'imla məž'ə, 'ilə u p'etrufc'ex 'imla məž'ə.

u uz'unufsk'ini 'imla kr'amula.

13.1.6.: Структурная схема экзистенциального предложения (в том числе при отрицании) типа рус. *Там есть наши школы. Там есть вода / Там нет воды*, серб. *Тамо има наших школа. Тамо има воде.*

Подобная экзистенциальная конструкция представлена в примере:

fəf rum'ənije im'alq b'olgarski uč'iləštla.

13.1.7.: Существуют ли конструкции бытийный глагол в 3 л. ед. ч. + группа существительного, обозначающие отрезки времени?

Подобная экзистенциальная конструкция представлена в примере:

dn'esk'e i p'otək, 'utrə i s'əbutla. bəl'o i p'odzumla.

13.1.8.: Существуют ли экзистенциальные конструкции бытийный глагол в 3 л. ед. ч. + адвербиальная группа?

Подобная экзистенциальная конструкция представлена в примере:
z'ima i udv'ǝnka i'esa mr'aza.

13.1.9.: Существуют ли экзистенциальные конструкции глагол *делать* в 3 л. ед. ч. + адвербиальная группа?

–

13.1.10.: Структурная схема количественного предложения (в том числе при отрицании) типа рус. *Нас трое*, серб. *Нас је три / Ми смо три*, мак. *Ние сме пет*.

В количественных предложениях данного типа местоимение выступает в форме номинатива мн.ч.:

n'i b'exmǝ č'etǝrǝ dǝs'a.

n'i smǝ dvǝm'inǝ. n'i fn'etrǝ smǝ dvǝm'inǝ d'ušǝ.

13.1.11.: В какой форме употребляется подлежащее бытийных предложений (падеж, опред. или неопред. форма)?

Существительное в экзистенциальных конструкциях с глаголом *esse* выступает в форме номинатива без артикля (или с неопределенным артиклем):

na m'asasa i ldn'ǝ š'er'ena buxč'ǝ. nek'ǝrsk'enu d'ek'e v'iklat č'e bǝl'o gr'ex, gr'ex i bǝl'o.

Существительное в бытийных предложениях с глаголом *habere* выступает в неопределенной форме (или с неопределенным артиклем):

l't'uvǝ im'alǝ v'ǝl'k'uvǝ. kug'anu ne im'alu p'eš, i'e nǝ p'ovn'e.
l't'uvǝ n'ikuga ni i'e im'alǝ v'ǝl'k'uvǝ.

na g'el'a im'alu ed'in vǝs'il'.

Структура посессивного предложения

13.2.1.: Структурная схема посессивного предложения (в том числе при отрицании) типа рус. *У деда было три сына / *Дед имел трех сыновей. У нас есть цветной телевизор. У них есть собака*, серб. диал. *Он је имао лепу ћерку / У њега је била лепа ћерка*.

Посессивное предложение с оформлением посессора синтагмой с предлогом *и* при глаголе *esse* представлено в примере:

am klz'an'ǝn u n'ekǝf čǝl'ek i.

Более обычны, однако, посессивные конструкции с прямопереходным глаголом *habere*: *d'ǝdu im'al tr'i s'inǝ i x'ubǝvǝ d'ǝštǝr'e. n'i nǝ pr'avǝt v'inu č'e n'emǝm gr'ozdǝ.*

13.2.2.: Структурная схема посессивного предложения (в том числе при отрицании) типа рус. *Всему есть свое время. По крайности, царю будет слуга. Ему там есть занятие*, мак. *Денес ми је роденден / Денес имам роденден.*

Посессивное предложение с оформлением посессора формой датива при глаголе *esse* представлено в примерах:

m'en mi dn'esk'ε rožd'ennije d'en'. n'emu b'eša lslk'ɔf ɔbəč'aje.

Более обычны, однако, посессивные конструкции с прямопереходным глаголом *habere*:

t'o im'ε lslk'ɔf ɔbəč'aj. n'pr'im'er i'ε se k'azvlt š'inl, 'amə sə n'emlt 'imend'en'.

13.2.3.: Структурная схема посессивного предложения (в том числе при отрицании) типа рус. *Ему сорок лет*, серб. *Било му је шеснаест година. Како ти је име?*, мак. *Името му беше Јусуф.*

Посессивное предложение с оформлением посессора формой датива при глаголе *esse* представлено в примере: *d'a, d'even, st'arɔtɔ 'ime tu i dɔvl'en'ε.*

Отмечаются также предложные конструкции с посессивным компонентом в значении типа:

b'il i nл čət'irəsi gud'inə, lg'a ɔtəš'ɔl nл vujn'atl.

Более обычны, однако, посессивные конструкции с прямопереходным глаголом *habere*: *im'al i čət'irəsi gud'inə, lg'a ɔtəš'ɔl nл vujn'atl.*

13.2.4.: Структурная схема посессивного предложения (в том числе при отрицании) типа серб. *Очи су му биле пуне суза. Друга нога му је била дрвена / И ја имам дрвену ногу*, болг. *Ръката ми е болна.*

Посессивное предложение с оформлением посессора формой датива при глаголе *esse* представлено в примере: *l'εvnl n'ogл tu i d'ɔrv'εnl.*

Более обычны, однако, посессивные конструкции с прямопереходным глаголом *habere*: *t'o im'al d'ɔrv'εnl l'εvl n'ogл.*

13.2.5.: Структурная схема посессивного предложения (в том числе при отрицании) типа рус. *Кони у него слепые*, серб. *Коњи су му порави.*

Посессивное предложение с оформлением посессора формой датива при глаголе *esse* представлено в примере: *k'onəni tu sl k'orlvə.*

13.2.6.: Структурная схема посессивного предложения (в том числе при отрицании) типа рус. *Пальто у тебя на вешалке*, серб. *Где ти је капут*, болг. *Къде ти са очите, спял ли си?*

Посессивное предложение с оформлением посессора формой датива при глаголе *esse* представлено в примерах:

p'altunu ti na zklč'elkatl. kəd'e tə sə oč'itə, dl sə n'e sl'ep?
v'am klad'e i maglaz'inl? ...'aml nə zn'ajex tu k'əštatl.

13.2.7.: Структурная схема посессивного предложения (в том числе при отрицании) типа рус. *Дочка у него студентка*, серб. *Ћерка му је студенткиња*, болг. *Баща му е инженер*.

Посессивное предложение с оформлением посессора формой датива при глаголе *esse* представлено в примере: *t'etku tu inžan'er.*

Коммуникативная направленность высказывания

Вопросительные предложения

14.1.1.: Могут ли вопросительные предложения, содержащие общий вопрос, образовываться с помощью интонации?

Достаточно редкие случаи общевопросительных предложений, образованных с помощью интонации, зафиксированы в примерах:

t'i sə v'izdl kəlčəšt'a? t'i se s'etlž de?

14.1.2.: Может ли общий вопрос образовываться с помощью частицы конъюнктива (типа мак. *да*)?

Общевопросительные предложения могут образовываться комбинацией частицы конъюнктива *dl* и вопросительной частицы *l'i*:

mlr'i, tum'ofcə dl'l'i utk'arxl ofc'etə nл m'andrл?

14.1.3.: Может ли вопросительное предложение образовываться с помощью вопросительной частицы (типа серб. *ли*)?

Стандартные вопросительные конструкции в говоре образуются с помощью частицы *lə*:

m'ožəš lə dl dunəs'eš s'enu? t'i k'upəl li sə sə p'altu? v'igel li gə sə səs ofc'etə nл bl'ir'ε? r'əčen dlr'ak v'iguvl l'i sə? m'aslu j'el lə sə?

14.1.4.: Может ли вопросительное предложение образовываться с помощью вопросительной частицы (типа серб. *ли*) при глаголе в форме кондиционала?

—

14.1.5.: Возможна ли препозиция тематического аргумента в вопросительных конструкциях?

В говоре обычна постпозиция тематического аргумента в вопросительной конструкции: *d'oǐdǎ lǎ sǎ p'etr'u?*

Препозиция отмечена в примере: *p'etr'u d'oǐdǎ lǎ?*,

ср. также: *v'am klad'e i mǎglǎz'ina? tak'a st'avǎ lǎ?*

Интересен пример удвоения аргумента в конструкции:

»g'orgu, klad'e li g'orgu?«

14.1.6.: Какова позиция вопросительной частицы (типа серб. *ли*) в общем вопросе в форме плюсквамперфекта?

В общем вопросе в форме плюсквамперфекта отмечена следующая позиция вопросительной частицы - причастие + *lǎ* + вспомогательный глагол: *t'ǎrnǎl li b'e v'ek'i?*

14.1.7.: Каков порядок следования энклитических форм местоимений и вопросительной частицы (типа серб. *ли*) в общем вопросе в форме плюсквамперфекта?

В общем вопросе в форме плюсквамперфекта отмечен следующий порядок слов - причастие + *lǎ* + местоимение + вспомогательный глагол: *t'i k'azǎl li tu b'e lǎǎv'a?*

14.1.8.: Каков порядок следования энклитических форм местоимений и вопросительной частицы (типа серб. *ли*) в общем вопросе в форме футура?

В общем вопросе в форме футура отмечен следующий порядок слов - частица футура + местоимение + глагол + *lǎ*:

že gu v'idǎš lǎ? že mǎ prǒdǎd'eš lǎ l'uv'adǎǎ, d'enu i dǒ n'ašǎǎ k'ǎštǎ? že mǎ dǎd'eš lǎ k'on'e dǎ sǎ d'okǎǎ ž'itu?

При отсутствии местоимений порядок слов сохраняется - частица футура + глагол + *lǎ*:

že sǎ l't'am lǎ? že d'oǐdǎž lǎ d'esu n'as?

14.1.9.: Может ли частный вопрос образовываться путем постановки вопросительной частицы (типа серб. *ли*) после члена предложения, к которому относится этот частный вопрос?

Образование частного вопроса путем постановки вопросительной частицы после соответствующего члена предложения отмечено:

t'i lǎ že gǒ v'idǎš 'ili j'e?

i v'ikǎm: »sǎg'a m'aǐkǎ lǎ dǎ tǎ v'ikǎm, k'ak?«.

vǎv grǎd'inǎǎ li ǒtǎš'l'a b'abǎ?

dn'esk'e li p'ǎtǎk? sǎd'elǎ sǎ lǎdn'ǎ lǎ gǒd'inǎ, k'olku.

14.1.10.: Может ли вопросительная частица (типа серб. *ли*) употребляться как самостоятельное вопросительное слово?

—

14.1.11.: Употребляется ли вопросительная частица (типа серб. *ли*) в эмфатическом значении?

Употребления вопросительной частицы *lə* в эмфатическом значении не отмечено, ср.:

»e-ej, kkv'o 'ublvu i'er'encə!«.

Ср. также употребление частиц *lə* и *l'u*:

л'а i'ε, g'a se ož'en'ux, 'uškim p'o mōd'erna li se b'ex pouč'il l i v'ik l m...

g'a v'id'ex p'olnu krāv'at l ut pr'el l, kkv'o l'u n'e, ml's'in l t'ešku, v'ik l, utk'az l xmi se.

14.1.12.: Могут ли вопросительные предложения, содержащие общий вопрос, образовываться с помощью отрицания и вопросительной интонации?

—

14.1.13.: Используется ли отрицание при образовании вопросительного придаточного предложения?

Редкий случай использования отрицания при образовании вопросительного придаточного предложения отмечен в примере:

i'ε p'it l x, n'em l lə p'o x'ublv vōd'ač ut s'el u?

Обычно отмечается либо положительная конструкция:

t'etku p'it l, g'otuv l li plādn'in l t l? 'isk l d l k'až l, čə ni p'it l, t'o dāl'i v'ərši r'abut l k'akt u k'on'e.,

либо конструкция с разделительным союзом *'ilə*:

t'etku p'it l, g'otuv l li 'ili ni i'e plādn'in l t l? 'i n l dr'ug'i ien d'en' st'an l r'an u i se ugl'ōd l n l x t'url l n l, 'im l lə 'oblak 'ilə n'em l.

14.1.14.: Могут ли вопросительные предложения, содержащие общий вопрос, образовываться с помощью отрицания и вопросительной частицы (типа серб. *ли*)? Имеют ли вопросительные предложения с отрицанием значение смягченного вопроса?

Образование общевопросительного предложения с помощью отрицания отмечено в примерах:

nə f'an l x li tε dv'a p'ot? t'i n'em l š lə l'εp'ilu? 'am l t'i nə zn'a eš l'i iε l s'a l pr'ik l sk l? nəst'e lə v'ig'uv l lə p'etr'e? nəst'e lə č'uli, čε o b'ir l t pō p'otəšt l t l? nə səd'ešə lə u v'as l dn'ō d l sk l 'i c l?

14.1.15.: Употребляется ли вопросительная частица *нет* + *ли* (типа мак. *нели*)?

Ожидается ли при этом положительный ответ на вопрос?

Частица *nəl'i* отмечена в примерах:

d'a, d'etɔ i km'etɬ, uts'ɔdə nəl'i 'imɬ ldn'ɔ k'ɔštɬ. nəl'i f'atɬ pu l'uv'adənə r'osɬ. ɬ nɬ sɬrm'itə, nəl'i tə k'azɬx, p'il'etɬ mu v'ikɬ.

14.1.16.: Какова позиция вопросительной частицы (типа серб. *ли*) в вопросе с отрицанием в форме будущего времени?

Частица *lə* следует непосредственно за вспомогательным глаголом отрицательной формы будущего времени: *n'emɬ lə dɬ tə k'ažəš?*, ср. также: *nəšt'eš lə dɬ d'ojdəž d'esu n'as?*

14.1.17.: Какое вопросительное слово употребляется в вопросе о причине?

В качестве вопросительного наречия причины в говоре функционируют *'otə* и *zɬ klkv'o*:

t'i 'otə pl'ačəš? t'i zɬ klkv'o pl'ačəš?

14.1.18.: Какое вопросительное слово употребляется в вопросе о цели?

В вопросе о цели возможно употребление вопросительного наречия причины: *t'i 'otə sə x'odəl l't'am, tɬ dɬ tə ux'arə zm'ije?*

Отрицательные предложения

14.2.1.: Возможна ли полинегация? Если в предложении более одного отрицания, то результат утвердительный или отрицательный?

Полинегация (с общим отрицательным результатом) отмечена в примере: *ɬs'oje čəl'ek n'ikugɬ n'ikumu n'ištu niʃ'e k'azɬɬ.*

14.2.2.: Возможно ли частное отрицание типа рус. *Не я начал*, мак. **Не јас почнав. *Не Марко ми помогна / Не сум јас тој што почна. Не е Марко тој што ни помогна*; мак. Эгей. *Не магаре, а кон си купи. Не човек, а куче ести тој.*

Частное отрицание, по всей видимости, возможно:

ne i'e sɬm zɬf'anɬ n'ai nɬpr'eš! ne p'etr'u n'i pum'ognɬɬ, v'an'u nə pum'ognɬ. 'aku i ne č'esnɬ bəl'a, v'ɔrzuvɬ b'el bljɬr'ek nɬ k'ɔštɬɬɬ. d'a, i'edrə, i'edrə, i'edrə sɛ r'užet, ne m'ənəčk'i dəs'a. i d'avɬɬ, tɔv'a b'ešə stɔt'in'ki, ne dr'ugo ɬm stɔt'in'ki.sə.

Обычнее, однако, приглагольное отрицание:

i'e səm ne duš'ɔl t'eb dɬ gl'ɔdɬm.

14.2.3.: Используется ли отрицание при образовании придаточного предложения?

При образовании придаточного предложения использование отрицания возможно:

'iml dλ səd'iš l'tuvl dud'e nə d'ojdə m'aik'e tə!
i 'apnə smox't'e, d'ur se nλ nλsmuxt'e. d'urə nə ispəč'e p'itλnλ,
ne s'ə zλx'r'an'uvl.,

но, по всей видимости, предпочитают конструкции без него:

'iml dλ səd'iš l'tuvl, dud'e d'ojdə m'aik'e tə! že səd'im nλ
š'il'estλnλ č'ukλ, dud'e izgr'ei sl'əncənu. i sə b'ərkl, b'ərkl,
b'ərkl dud'e se ɔdvərt'i ut t'enžurλnλ. dud'e dλ 'umrλ, tr'evλ dλ
r'abok'e. č'ekλmi gu, dud'e dλ d'ojdə.
duk'at tə d'ojdə m'ek'otu, dr'ugλ žən'a gɔ xr'anə.

14.2.4.: Возможны ли отрицательные конструкции типа серб. *da nije da je, алб. *Kur martohet djali, do shikuar, që vajza të mos të jetë një grua e leshuëm / të mos jetë e fisit.*

—

14.2.5.: Раздельная или слитная отрицательная форма глаголов *хотеть* и *иметь* употребляется в диалекте?

В говоре обычны слитные отрицательные формы этих глаголов:

ǰ'e nəšt'ɔ dλ 'učλ. n'emλ 'izən zλ k'ol'enə, n'ikəkəf čəl'eg dλ nə
st'e l'tuvl z'en'oslə.

Отмечен, однако, пример раздельной формы (*ne 'imlλu*) в перфекте:

i ǰ'esnu i ləč'elλ čə l'am i ləž'el čəl'ekλ kəd'enu št'otu i ne
'imlλu sl'anλ vərx λnɔv'a m'estu.

14.2.6.: Противопоставлено ли именное отрицание глагольному?

—

14.2.7.: Употребляется ли отрицательная частица (типа серб. *не*) в сложносочиненных предложениях со значением оппозиции содержанию второго предложения?

Подобное употребление отмечено в примерах:

n'e s'amλ t'i dλ 'imlš, pək λn'oǰe dλ n'emλ, vr'u tr'evλ dλ
'imλ. ǰ'e dλ tə k'ažλ, ɔtkog'atɔ se ɔž'en'ux, n'e dλ se səm ɔž'e-
nəλ dλ se r'advλm, λ fs'e ǰedn'o se pugr'ebux.

14.2.8.: Имеются ли частицы, усиливающие отрицательный ответ?

В говоре отмечена усилительная отрицательная частица *x'ič*:

x'ič nə zn'aǰe! x'ič se i ne ɔb'ɔrnλλ nλz'ak'. l'tukλ n'emλ nλx
n'ašǰe kr'aǰ, λnλk'ovλ ne pr'av'et, x'ič nə pr'av'et λnλk'ovλ.

14.2.9.: Используется ли конструкция типа *как нет* при обозначении того, что вопрос был излишен?

Нет сведений.

Частицы

14.3.1.: Какая утвердительная частица употребляется в говоре?

Помимо общеславянской частицы *d'a*, в говоре отмечена и особая утвердительная частица *x'ǔ*: *x'ǔ*, *t'ε sǎ sǎ puzn'avlɫ*.

14.3.2.: Возможно ли употребление полной формы глагола *быть* в значении утвердительной частицы?

Подобного употребления не отмечено, ср.:

tv'oitǎ dǎc'a x'og'et lǎ nɫ uč'ilǎštǎ? - x'og'et.

14.3.3.: Возможно ли употребление полной отрицательной формы глагола *быть* в значении отрицательной частицы?

—

14.3.4.: Может ли указательная частица выполнять предикативную функцию? Какую падежную форму имеет при этом существительное?

Указательные частицы в предикативной функции сочетаются с существительными и местоимениями в форме accusativa:

ǐ'e gu p'etr'u!, ср.: *'etu i m'ojesɫ k'ǔštɫ!*

14.3.5.: Используются ли указательные частицы в сочетании с указательными местоимениями (и какими именно)?

—

14.3.6.: Имеются ли слитные комплексы указательных частиц и местоимений?

—

14.3.7.: Какие слова выполняют роль „паразитов“?

В функции „паразитов“ отмечены *ɫɫ k'ažǎm*, *ɫɫ tɫk'ovɫ*, *zn'ačǎ*: *st'arǎtǎ nɫ*, *ɫɫ k'ažǎm*, *nɫ m'omčetu d'edutu i b'abɫɫɫ i nɫ mʉm'ičetu d'edutu i b'abɫɫɫ*, *t'em se v'ikɫ st'arǎtǎ sv'atuvǎ*.

'amɫ nǎl'i sǎm sǎ sɫm'a, *i mn'ogu tr'udǎn žǎv'ok'*, *ɫɫ tɫk'ovɫ*.

'a pǎk nɫ s'uxɫ k'olǎɫɫ, *zn'ačǎ*, *prǎs c'elǫnǫ vr'em'e se znǎm'avɫ dǫmɫk'in'etɫ*, *b'abɫɫɫ lǎ*, *nǎv'estɫnɫ i dr'ug'itǎ š'ǫtɫɫ*, *š'ǫtɫɫ*.

14.3.8.: Какая частица выражает значение „именно“?

Значение „именно“ выражает частица *b'aš*: *tɬ ot'idə b'aš nɬ d'uxuv den' tɬ umr'ε.*,

имеющая и атрибутивную функцию: *n'ašije d'εdu, sv'ekɬɬ b'ešə b'aš k'exɬi'εtɬ t'uɐɬ fəf ɬsɔv'a s'elu.*

Сложноподчиненное предложение

Придаточные изъяснительные предложения

15.1.1.: Какой союз употребляется для ввода придаточных изъяснительных (дополнительных) предложений после глагола *знать*?

Для ввода придаточных изъяснительных предложений употребляется союз *čə*: *t'o zn'aʃel, čə t'etku tu r'abutə nɬ tɬɬ'εtɬ. dɬ l'i zn'aiš, čε ɬn'ol čəl'ek i b'il f pɬšɬɬkl'i?*

15.1.2.: Какой союз употребляется для ввода придаточных изъяснительных (дополнительных) предложений после глаголов чувственного восприятия (типа *видеть*, *слышать*)?

Для ввода придаточных изъяснительных предложений употребляется союз *čə*:

i'ε sɬɬ v'ig'el tv'oɪnu m'omčε, čε sε k'ačə nɬ ɬdn'o d'ɔrvu. 'aku b'ešə t'o ne ɬn'olkuvɬ zɬm'is'ɛn, ɬg'a sε ɔb'ɔrn'ešε, šk'e dɬ v'idə, čε sɬ sɬ zbər'alə nɬ k'up. ub'ačε sε sən'uɐɬ čε 'ištɬ kurb'an'.,

с которым конкурируют такие средства как союз *dɬ* (совпадающий по форме с частицей конъюнктива):

t'oʃ v'ig'el m'omčɛtɬɬɬ dɬ sε k'ačɛt nɬ dərɐ'onu. t'oʃ v'ig'el ɬn'oʃε dɬ səd'i.,

и союзное слово *k'ak*:

i'ε sɬɬ v'ig'el tv'oɪnu m'omčε, k'ak sε k'ačə nɬ ɬdn'o d'ɔrvu.

Отмечен редкий пример употребления в функции изъяснительного причинного союза *'otə*: *zɬ d'εvɔli sɬɬ č'uɐɬɬɬ 'otə sɬ ɬl'opɬə.*

15.1.3.: Какой союз употребляется для ввода придаточных изъяснительных предложений при передаче чужой речи?

Для ввода придаточных изъяснительных предложений употребляется союз *čə*: *kumš'iʃk'εtɬ tə r'ečə, čε sɬ dɔn'elə br'ašnu.*

Отмечаются и бессоюзные построения: *ldn'əš m'aik'e mə k'azvlašə, lg'a səm b'il m'alək, tɬ səm p'adnɬ ət p'otun'kinə.*

15.1.4.: Какие союзы используются после глаголов желания при несовпадающих субъектах действия в главном и придаточном предложениях?

При несовпадающих субъектах действия в главном и придаточном предложениях употребляется союз *dɬ* (совпадающий по форме с частицей конъюнктива):

ɟ'e sɬm s'ədnɬɬɬ i č'ekɬm v'an'u dɬ d'oɟdə. ɟ'e č'ekɬm v'an'e dɬ d'oɟdə.

pəm'ol'ux və dɬ mə zɬdərž'itə ldn'ə kn'igɬ. t'i tr'evɬ dɬ st'orəš l's'aɟe r'abutɬ. m'oləš mu se dɬ tə sv'ərši r'abutɬ.

15.1.5.: Может ли придаточное изъяснительное вводиться конструкцией типа мак. за да?

–

15.1.6.: Возможно ли опущение союза при введении придаточного изъяснительного предложения?

Опущение союза при введении придаточного изъяснительного предложения отмечено в примере:

i v'ikɬɬɬ tug'avɬ, t'o d'evulɬ i sl'el nəs kəm'in'e, tɬ i t'o st'ipɬ nɬ ugn'ištətu.

15.1.7.: Имеются ли придаточные изъяснительные предложения типа болг. *Ot deka ja uzna ti kamilata, oti je kuca*, алб. *E dij mbreti, se ish djal i tij* „Король верил, что он его сын”.

Придаточное изъяснительное этого типа отмечено в примере:

zɬ d'evɬli səm č'uvɬɬɬ 'otə sɬ xl'opɬə.

15.1.8.: Имеются ли придаточные изъяснительные предложения типа алб. *Të shomë tata tshë të bënë* „Посмотрим, что делает отец”?

–

15.1.9.: Возможна ли трансформация изъяснительного предложения в отглагольное существительное?

Трансформация придаточного (не изъяснительного) предложения в отглагольное существительное отмечена в примере:

l'səg'a mə b'ešə p'ərviɟe p'ək' x'og'enə fəv b'elɬ mər'e.

Придаточные обстоятельственные предложения

15.2.1.: Какой союз употребляется для ввода придаточных предложений времени?

Для ввода временных придаточных предложений используются собственно временные союзы и союзные слова *lg'a (g'a)*, *dɔd'e*, *kug'atɔ*, *ɔtkɔg'atɔ* и др.:

(*lg'a*) *lg'a zɔpr'e dɔžd'ɔ, dɔc'atɔ ɔt'iduxɔ v bɔ'ir'e. lg'a i žɔv'el nɔ s'elɔ, niʃ'e ləž'el b'olɔn. m'ɔsku ʃ'er'e, lg'a st'anɔ nɔ lɔn'ɔ gud'inɔ, tɔ mu v'ikɔt čɔp'iš.*

(*g'a*) *g'a se m'esɔ xl'ebl i se t'ur'e pr'osurkɔtɔ.*

(*dɔd'e*) *dɔd'e i š'il'e rɔst'e 'oštɔ.*

(*kug'atɔ*) *kug'atɔ zɔpr'e dɔžd'ɔ, dɔc'atɔ ɔt'iduxɔ v bɔ'ir'e. i kɔg'atɔ isprɔd'ɔ v'ɔlnɔtɔ, p'očnɔt tɔ se vesel'ɔ.*

(*ɔtkɔg'atɔ*) *ʃ'e dɔ tɔ k'ažɔ, ɔtkɔg'atɔ se ɔž'en'ux, n'e dɔ se sɔm ɔž'enɔlɔ dɔ se r'advɔt, ɔ fs'e ʃedn'o se pugr'ebux.*

С временным значением отмечено употребление *k'atu*, *k'ak*, *ɔtk'ak*:

(*k'atɔ*) *'izvurčetu se uvələč'avɔ, k'atu spr'e dɔžž'ɔ - nɔmɔl'avɔ.*

(*k'ak*) *n'ekugɔš i zɔv'isɔ, k'ak še d'oʃdɔ guv'elkɔtɔ.*

(*ɔtk'ak*) *p'o r'anɔ p'ak 'imɔšɔ zb'or, 'amɔ ɔtk'ak st'anɔ tek'eze-s'etɔ i ɔnɔk'ovɔ se m'alku bɔtɔl'esɔ.*

Союз *št'om* может иметь нерасчлененное причинно-временное значение:

»št'om, v'ikɔ, 'imɔ ɔb'es'en čuv'ek, v'ikɔ, nɔ m'ogɔ dɔ k'azvɔt, v'ikɔ, že tɔ izm'əčuɔ c'alɔ n'oš«.

Интересен пример введения придаточного предложения времени локальным союзом *d'etu*:

'a pɔk tu kug'atɔ, d'etu se f'anɔl e gɔl'em sn'ek... tug'avɔ i up'asnu dɔ ne izgn'ii, dɔ ne izg'inɔ n'ivɔnɔ.

В сложноподчиненном предложении времени возможны комбинации средств подчинения и сочинения:

g'a se m'esɔ xl'ebl i se t'ur'e pr'osurkɔtɔ.

g'a nɔbləž'il barg'anuvɔnɔ v'odɔ čəl'ečəkɔn, če v'ig'el edn'o ʃ'er'encɔ.

15.2.2.: Как оформляются придаточные предложения времени с отрицанием типа рус.

Не успел он войти, как загорелся свет, мак. Эгей. Оштѣ попадијата не удавена, попот станува.

Придаточные предложения времени с отрицанием представлены следующим примером: *'oštɔ i ne ugr'elɔ sl'ɔncɔnu, i sɔ izl'elɔ.*

В темпоральном значении в говоре отмечены также конструкции с наречиями *'oštə* и *tɫm'an'* без отрицания:

ɫzg'a sɫ 'oštə ž'ivə brɫv'enəti, pɫz'ar'et k'ožətə!

tɫm'an' sɫm t'ɔrnɫɫ dɫ z'atvur'e ɫn'ejɛ kr'avə, i mə d'ojdə ɫd'in čəl'ek.

15.2.3.: Возможно ли опущение глагола во временном придаточном предложении с союзом *когда*?

Примеров подобного опущения глагола в материалах нет.

15.2.4.: Может ли числительное *один* вводить придаточные предложения времени?

—

15.2.5.: Может ли придаточному предложению времени предшествовать предлог *от*?

В говоре отмечены временные союзы и союзные слова, образованные с помощью форманта *ɔt-*:

j'e dɫ tə k'ažɫ, ɔtkɔg'atɔ se ɔž'en'ux, n'e dɫ se sɫm ɔž'enəɫ dɫ se r'advɫm, ɫ fs'e jɛdn'o se pugr'ebux.

p'o r'anɔ p'ak 'imɫšə zb'or, 'aɫɫ ɔtk'ak st'anɫ tek'ezes'etɔ i ɫɫɫk'ovɫ se m'alku bɫɫɫ'esɫ.

15.2.6.: Какой союз употребляется для ввода придаточных образа действия с отрицанием?

Придаточное предложение образа действия с отрицанием вводится союзной конструкцией *b'ez dɫ*:

z'emɫ tum'ičɛnu b'ez dɫ č'ekɫ sv'adbɫɫɫ. i sɫ žəv'elə mɫ'ogu vr'em'e b'ez dɫ se vənč'evɫ.,

в том числе и при несовпадении субъектов действия в обеих частях:

i b'ez dɫ v'idə žən'anɫ, t'o ɫɫɫɫ'izɫ, z'imɫ d'ek'ɛnɔ.

15.2.7.: Отмечается ли паратаксис вместо придаточного с союзом типа мак. *без да*?

Какой сочинительный союз при этом употребляется?

Отмечена возможность дополнения союзной конструкции *b'ez dɫ* сочинительным союзом *i*:

t'o sə ɔt'idə, i b'ez dɫ rəč'e sɫ zdr'avə. i b'ez dɫ v'idə žən'anɫ, t'o ɫɫɫɫ'izɫ, z'imɫ d'ek'ɛnɔ.

15.2.8.: Какой союз употребляется для ввода финально-целевых придаточных предложений?

Для ввода финально-целевых придаточных предложений при совпаде-

нии субъекта действия в обеих частях возможно употребление союзной конструкции *zл dл*:

i smə zbər'alə sl'ivə zл rak'ije dл svar'im.,

хотя, по всей видимости, предпочитается употребление конъюнктива: *s'ejε ž'enə sə dɔʃl'i dл zb'irət s'enu. 'idə se pr'imənə, dл sə ne g'olл!*

При несовпадении субъектов действия в двух частях употребляется союзная конструкция *zл dл*:

i ллkv'o ubəl'ɔgυvлтə dəc'asл zл dл тлč'ɔт.

Интересен пример финально-целевой конструкции *'otə dл*:

s'amu ud лdn'ɔнл str'anл v'apcлnu, d'enu žε i udg'orə, 'a pəg d'enu žε f kuš'er'єнл, gu nə v'apcυvлт, 'otə dл ne umлnz'urə xl'єблн.

Финально-целевое значение имеет также союзная конструкция *тл dл*, употребляемая как в случае совпадения субъекта действия в двух частях предложения:

t'i tr'євл dл d'ojdəš fəf šər'okл l'ɔкл, тл dл v'idəš, kлkv'o i k'amлtnu. j'ε 'ištл dл 'idл нл š'il'estлнл č'ukл, тл dл p'ogl'єdнл səs m'oisə 'očə vr'u səl'asл нл'okulu.,

так и при их несовпадении: *i x'og'et tə l'om'et i se m'ol'et нл n'єkvəf pлrлkl'is тл dл l'etnə d'ɔš.*

15.2.9.: Возможна ли трансформация финально-целевого предложения в отглагольное существительное?

По всей видимости, пример трансформации финально-целевого предложения в отглагольное существительное представлен в примере:

n'єтл 'izən zл k'ol'єнə, n'ikəkəf čəl'єg dл nə st'e л'uvл z'єn'osлlə.

15.2.10.: Какое наклонение глагола (какая глагольная форма) используется в финально-целевом придаточном предложении?

—

15.2.11.: Какой союз употребляется для для ввода придаточных предложений причины?

Придаточные предложения причины могут вводиться союзами и союзными словами *'otə, čə, št'o, št'om, št'otu*:

('otə) нл ml'adəsə ž'enə nə tr'євл g'izd'ilɔ, 'otə si сл k'amлtnə. st'arətə tr'євл dл se sl'ušet, 'otə p'o mɔgu zn'ajet. нл лs'ol d'en' se nə r'abɔtə, 'otə žε nə udr'i grad'uškл.

(čə) st'arətə tr'євл dл se sl'ušet, čə p'o mɔgu zn'ajet. m'ɔkнə,

če g'ospug' že tā prāb'ii! n'ašatə nə d'avlad dλ se puft'ar'ε, če n'e x'ublavu.

(št'o) z'imnu vr'em'e sə žəv'exmə vəf šər'okλ l'əkl, št'o t'ate si b'ešə uč'i'el' i. i si se pugr'ebə səs f n'eje dət'enu, št'o t'o nə rōd'i se n'ikak, nə dλ gu v'adəš nə, kv'o dλ rōd'i se.

(št'om) »št'om, v'ikλ, 'imλ ɔb'eš'en čuv'ek, v'ikλ, nə m'ogλ dλ k'azvλm, v'ikλ, že mə izm'əčuə c'alλ n'oš«. »p'ij, up'aško, v'odλ št'om te sλ ne ž'enələ!«.

(št'otu) št'otu i č'istu, zλt'oij sλ gu p'i[sλlə]. št'oto si smə k'or'eni t'ur'ufcə, n'i. dλ nə r'abotiš λnɔg'a, št'oto v'əlk že tā z'emλ 'ofcə. i gu uvul'n'avλt, št'otu se razbul'el ud b'əbr'ecə.

Отмечены и примеры бессоюзного подчинения:

n'emλ dλ vz'eməš λnɔv'a mɔmč'e, t'i sλ b'ednə.

15.2.12.: Имеется ли приименной причинный оборот, состоящий из предлога как, в качестве + относительное предложение?

—

15.2.13.: Какой союз употребляется для ввода придаточных уступительных предложений?

Для ввода придаточных уступительных предложений употребляются союзы, союзные слова и конструкции *'aku, i'aku, i dλ, mλk'ar čə, tλ mλk'ar i dλ*:

('aku) tλ x'odəli, prəsp'avli prəz nəšt'ɔn, 'aku i č'uklλu xl'orλu.

(i'aku) i'aku lət'ešə, n'i p'ak sə ɔt'iduxmə v bl'ir'e.

(i dλ) i dλ i v'ənkλšnu kv'o dλ 'e, prə n'ašatə gr'obə gu zar'av'et.

(mλk'ar čə) n'i ut'iduxmə v bl'ir'e, mλk'ar čə lət'ešə. i vupšt'e destv'i'elnu, žəv'eijλ x'orλtλ, mλk'ar če bəl'a m'alkλ k'ukuv'icλ. mλk'ar če i bug'at, n'ikuij tu nə pum'agλ.

(tλ mλk'ar i dλ) s'amu i s'amu dλ sə 'ostλnλ č'esnλ, tλ mλk'ar i dλ sλm umr'elλ.

Ср. также конструкцию с вопросительной частицей *lə*:

čəl'ekən, putr'ere lə tu blž'ecənə, 'amλ mən'ɔl.

15.2.14.: Употребляется ли вместо уступительного союза *хотя* условный *если*?

В качестве уступительного в говоре употребляется и исходно условный союз *'aku*:

'aku i bug'at, n'ikuij tu nə pum'agλ. m'aij'ε tu, 'aku i st'arλ, vərv'i n'aij nλpr'eš. tλ x'odəli, prəsp'avli prəz nəšt'ɔn, 'aku i č'uklλu xl'orλu.

15.2.15.: Отмечается ли паратакисис вместо придаточного следствия? Какой сочинительный союз при этом употребляется?

Нет сведений.

15.2.16.: Используется ли конструкция досл. *сколько для* в значении „лишь для“?

Нет сведений.

Придаточные определительные предложения

15.3.1.: Обязательно ли указательное местоимение в роли подлежащего главного предложения при придаточном определительном?

Употребление указательного местоимения в роли подлежащего и дополнения главного предложения при придаточном определительном возможно:

k'oĭtu pr'av'i in'ak', n'egu zuv'ǝ in'ak'. m'omčē, kutr'otu i dǝn'eluml'eku, t'o i j'ecǝ x'ubavu.

k'ogutu si 'isklaš, n'ego že r'uklaš.,

но факультативно: *k'oĭtu nǝ zn'ai, da sǝ malč'i! i k'omutu se sǝn'uvat anǝv'a, da fl'ožǝ n'eštǝ.*

15.3.2.: Какие относительные союзы употребляются в говоре?

В качестве относительных союзов в говоре употребляются, например, *d'etu (d'esu, d'enu), k'oĭtu, kutr'itu, kǝkv'otu, kad'etu* и др.:

k'ǝštata, d'etu b'ešǝ na kr'ai na s'elutu, se razval'i.

t'i zn'aēš gr'am d'esu gǝrm'i, i p'ada gr'ǝmuvǝ?

u n'ekuĭ, u k'ogunu i n'ai šǝr'oku, zbǝr'ǝt se.

k'ǝštata, kutr'atu i na kr'aije na s'elǝtǝ, e razval'ena.

t'uŕ'e se ž'itu, z'ǝrnu kǝkv'onu imaš, ečǝm'ik, pčǝn'ica, tak'iva r'abutǝ.

nas'ekladǝ už'ǝnǝš, tug'ava na kr'aije splǝt'eš i na n'ivata br'ada, splǝt'eš i na sarp'ǝ, kad'etu ž'ǝnǝš.

15.3.3.: Употребляется ли наречие *где* в роли относительного союза?

В роли относительного союза в говоре отмечен *d'etu*:

k'ǝštata, d'etu b'ešǝ na kr'ai na s'elutu, se razval'i.

15.3.4.: Может ли изъяснительный союз употребляться как относительный?

15.3.5.: Какой союз (относительное местоимение) употребляется для присоединения придаточного предложения, определяющего одушевленное существительное - подлежащее в придаточном предложении?

В данном случае отмечено, например, употребление союзов *d'etu*, *k'oĵtu*, *kutr'itu*:

m'omčenu, d'enu dɔnəs'e ml'eku, ĵ'ecə i x'ublɔvɪ. ɫɔv'a m'omče, d'etu č'eklašə pɔt parɫ'i'r'e, ɫɫ sə ut'idə. ɫɔv'a m'omče 'e d'etu pas'e 'ofcə. ĵ'e im'ey b'abɫ, d'etɔ p'ušəšə.

'imlašə sə st'arə b'abə, ku'itu n'oš'exɫ v'əl'n'ənə d'olnə dr'exi edn'i. i si 'imɫ ž'enə, ku'itu zn'aĵet dɫ b'aĵet. če edn'o vr'em'e im'alu edn'ɔ č'erv'enɫ kɔk'ošč'acɫ, kɔĵ'atu ne 'iskɫɫɫ dɫ zd'i prə stup'anətə, prə č'urbɫž'iitə.

m'omče, kutr'otu i dɔn'elɫ ml'eku, t'o i ĵ'ecə x'ublɔvɪ.

15.3.6.: Какой союз (относительное местоимение) употребляется для присоединения придаточного предложения, определяющего одушевленное существительное - прямой объект в придаточном предложении?

В данном случае отмечено, например, употребление союзов *d'etu*, *kutr'itu*, *k'oĵtu*:

ɫɔv'a m'omče, d'etu gu v'ig'exmə fč'erɫ, ɫɫ i ĵ'ecə k'amɫnu. i tr'evɫ dɫ k'arɫ mn'ogu s'ilnu k'on'en, d'enu gɔ ĵ'azdə.

ɫɔv'a i m'omčetu, kutr'otu v'ig'exmə fč'erɫ.

k'ogutu si 'isklaš, n'egɔ ž'e r'uklaš.

15.3.7.: Какой союз (относительное местоимение) употребляется для присоединения придаточного предложения, определяющего неодушевленное существительное - прямой объект в придаточном предложении?

В данном случае отмечено, например, употребление союза *d'etu*:

gl'ɔ, ĵ'e sə gu sɫm tk'alɫ ɫs'ej'e x'aləštɫ, d'esu i gl'ɔdɫš ɫt'uf pust'e'l'enə. i ž'e svɫr'ɔt t'am ž'itutu, d'etu ɫɫ mu v'ikɫmə k'ol'uvu. ĵ'emurl'uk i k'ep'e mu v'ikɫt n'ašətə, d'etu gu n'ošet ufč'erətə. f'ɔrlə vɔd'ɔnɫ, d'enu smə p'ilə.,

ср. употребление союза *kutr'itu* при вводе придаточного предложения с неодушевленным существительным - предложным объектом:

'imɫm kn'igi, zɫ kutr'itu tə p'itɫxtə.

15.3.8.: Какой союз (относительное местоимение) употребляется для присоединения придаточного предложения, определяющего одушевленное существительное - косвенный объект в придаточном предложении?

В данном случае отмечено, например, употребление союзов *d'etu*, *k'oitu*:
*лсрѡ'а и кѡмш'ијетл, d'etu ту прѡд'авлтѡ мл'еку. и туг'авл
мл'екуну се прѡм'естѡ вѡф н'ејнлнл кр'авл, п'ѡк нл др'углнл жѡн'а,
d'enu и з'ѡлл ut ст'ѡрклнл, мл'екуту рѡф'ѡркл, н'емл гу.
лсрѡ'а и кѡмш'ије, k'omunu prud'avлтѡ мл'еку.*

15.3.9.: Какой союз (относительное местоимение) употребляется для присоединения придаточного предложения, определяющего одушевленное существительное - предложный объект в придаточном предложении?

В данном случае отмечено употребление союзов *d'etu*, *kutr'itu*, которые могут как сопровождаться предлогами:

*ст'арѡтѡ х'орл св'икнлт лзг'а з d'enu сѡ сѡг'ѡт с сѡн'ѡн, м'ал'к'ијен
с'ин, лн'еје дѡс'а сѡ сл »н'аšѡ«.*

н'ош'ет хи пуд'арѡсѡ, зл d'etu и рлзр'аždлл жѡн'атл.

d'oјdѡ жѡн'атл, с kutr'atu б'ехмѡ фч'ерл.,

так и употребляться без них:

d'oјdѡ жѡн'атл, d'etu б'ехмѡ фч'ерл, - прѡ н'еје смѡ бѡл'и фч'ерл.

Союз *kutr'itu* возможен и при неодушевленном существительном - предложном объекте: *'имлт кн'иги зл kutr'itu тѡ п'итлхтѡ.*

15.3.10.: Какой союз (относительное местоимение) употребляется для присоединения придаточного предложения с притяжательным значением, определяющего существительное - название лица мужского пола?

В данном случае отмечено употребление союзов *d'etu*, *kutr'itu* (с предлогом *нл*):

зн'аčѡ, vdѡfc'i, d'etu сл хмѡ ж'енѡтѡ ѡтк'ѡл'к'ѡ умр'ѡлѡ.

лсрѡ'а сл vdѡfc'i, нл kutr'itѡ ж'енѡтѡ utк'ѡл'ѡ хми сл умр'ѡлѡ.,

а также специализированного союза *č'iјetu*:

*č'ukлт се, и č'iјetu јѡс'ѡ н'ај здр'аву, т'ѡ же ѡ н'ај здр'ѡф прѡз
гуд'инлнл. и нл č'iјну dv'or 'идлт, т'ѡ изнѡс'ѡ вуд'ѡ, тл с'ипѡ лс'еј,
pul'ѡи хи с вуд'ѡ.*

Интересен также пример употребления союза *kutr'itu* без предлога с притяжательным компонентом в значении:

*kutr'anу к'иткл изл'ѡзѡ н'ај нлпр'ѡш, лсрѡ'а тум'иčѡ же се уždѡнѡ
н'ај нлпр'ѡш.*

15.3.11.: Какой союз (относительное местоимение) употребляется для присоединения придаточного предложения с притяжательным значением, определяющего одушевленное существительное?

В данном случае отмечено употребление союзов *d'etu*, *ku|'itu
| |*: *oʃc'etə bl'ei'əd, d'etu xmi sa i'egri'etata zakl'ata. oʃc'etə bl'ei'ət, na ku-tr'itu i'egri'etata xmi sa zakl'ala.*

15.3.12.: Какой союз (относительное местоимение) употребляется для присоединения придаточного предложения с притяжательным значением, определяющего неодушевленное существительное?

В данном случае возможен союз *č'iitu*:

d'oïduxmə fəʃ s'elu, č'iitu sa l'udə i'ecə r'abutnə.

15.3.13.: Какой союз (что / когда) употребляется для присоединения придаточного, определяющего существительное со значением времени?

Придаточное, определяющее существительное со значением времени, может вводиться союзами *d'etu* и *kug'atu*:

'imə l'din d'en' d'etu se pr'avə za m'ečkata klčem'ak.

napr'imer, m'aikə mi s'utrən us'obenu l'etnu vr'em'e kug'atu da varš'emə ž'itutu...

При подобных существительных возможно употребление конъюнктива в функции определения:

st'anlu i v'eki vr'em'e da se š'əta dub'itəkən, pək t'e 'əštə v'ətra.

Согласование времен

15.4.1.: Отмечается ли согласование времен между главным и придаточным предложением при глаголах чувственного восприятия и мысли в главном предложении в настоящем времени?

Согласования времен при главном предложении в настоящем времени в говоре не отмечено:

gl'ədlm če lat'i. k'azvəm və čə n'emə da l'etnə. m'isl'e če i lat'elu.

15.4.2.: Отмечается ли согласование времен между главным и придаточным предложением при глаголах чувственного восприятия и мысли в главном предложении в претерите?

Согласования времен при главном предложении в претерите в говоре не отмечено:

'aku čal'ek b'e pəgl'ədnal oʃtran'i, š't'ešə da sə pum'islə, če nə zn'ai, kəkv'o st'anuvə f as'aje k'əštə.

Лексика духовной культуры

Введение

Публикация лексических материалов по широкопольскому говору нацелена на последовательное освещение наиболее релевантных частей его системы в области лексики духовной культуры [Лексическая программа 1997; Плотникова 1996]. Эти данные могут служить источником для исследования локальной болгарской, южнославянской и „балканской“ картины мира, для изучения проблем этногенеза балканских народов, для выяснения вопросов межэтнических контактов на Балканах и для выявления межбалканских сходств и различий на уровне словарного состава.

Материалы отражают результат работы с программой, в основе построения которой лежат два основополагающих принципа - идеографический принцип описания балканской языковой картины мира и принцип системной целостности. Полагается, что системные связи в лексике могут быть раскрыты на уровне лексико-семантических групп и семантических микрополей путем корректного выделения дифференциальных признаков и наложения на лексическую систему как можно более частой семантической сетки.

Лексические материалы собирались у всех информантов в основном методом прямого опроса „от значения к слову“ (типа: „Как у вас называют?“), причем фиксировались как однословные, так и описательные номинации. Для установления точного значения лексем и их по возможности полного семантического объема (что в области лексики духовной культуры особенно сложно) широко использовались записанные диалектные тексты.

Презентация материала осуществлена в монографии в разных формах - в форме описания, приближенного к этнографическому, с особым вниманием к отмеченной лексике (например, раздел „Народный календарь“), и в форме этнодиалектного словаря (раздел „Мифология“), в том числе идеографического (раздел „Семейная обрядность“) [см.: Плотникова 1999].

Лексемы представлены во всех зафиксированных в материалах фонетических вариантах. В случае наличия лексических дублетов или словообразовательных вариантов приводится их полный список.

Грамматическая информация приводится в минимальном объеме. При отмеченности в материалах неопределенной формы ед.ч. существительных и формы 3 л. ед.ч. презенса глаголов именно эти формы даются как словарные, не нуждающиеся в дополнительных пометах. Пометы, отражающие видовые характеристики глагола, не используются.

В словарных статьях используются также иллюстративные фразовые примеры.

Народный календарь

Неподвижные праздники

Рождество называется *k'oləda* ('istənskɫɫ *k'oləda*), а также *rəždəstv'o xrist'ovu*. Дети, родившиеся в ночь под рождество, получают имена *xr'istu*, *xrist'inɫ* (*nɫ k'oləda 'aku sɛ rud'i, žɛ gu k'ərsk'ɛt xr'istu, 'aku i məm'ičɛ, žɛ gu k'ərsk'ɛt xrist'inɫ*); сверхъестественных способностей им не приписывают. Обычай сжигать полено в эту ночь не зафиксировано. На само рождество перед церковью имеет место собор (*zb'or*) и хоро (*x'oru*); в этот же день ходят в гости к куму, на следующий день принимают его ответный визит. Дома едят свинью, зарезанную на св. Игната (см.). Первый приход в дом на рождество или Новый год постороннего человека или самого хозяина в качестве „высокого гостя“, жертва животного на рождество, костер от св. Игната до рождества или на само рождество не зафиксированы.

В обследованном районе практикуется выпекание хлеба с христианской символикой (однако, не на рождество) с помощью особых форм - *pr'osura*, также *pr'osurkɫ* (процесс украшения хлеба - *pr'osuriš* 2 л. ед.ч.). Таким хлебом одаривают людей и кормят скот (коров, телят, но не овец) со словами: »*n'a zɫ b'ogɫ*«.

Новый год имеет старые названия *s'urvlɫ*, а также *vɫs'iluv den'*, *vɫs'il'uv den'*, и новое - *n'ovɫ god'inɫ*. В канун праздника обрядовой вечерней трапезы не проводится, на сам Новый год выпекается хлеб (*p'itɫ*, также *p'itkɫ*), в который замешивают монетку для гадания

(особого обрядового хлеба не отмечено); для одаривания колядующих выпекаются *kurab'ii*.

Новогоднее колядование носит название *s'urvlk*, также *surv'aklŋə* (ср. *surv'akl* 3 л. ед.ч. „колядовать“), ряженые называются *survlk'arə*, в руках они носят деревянные кизилевые палки (*dr'ɛnɔvə pr'əčk'i*), называемые *survlk'arkl*, *surv'ačkl*, *dr'ɛnuvə surv'ačəsə*. Особых названий для предводителя ряженых, для колядующего, произносящего пожелания, для песен колядующих, для пары ряженых не отмечено. Приходя в дом, колядующий ударяет хозяина кизилевым прутом „для здоровья“ и произносит формулу благопожелания: »*s'urvl zdr'avl, dugud'inl p'o zdr'avl dl i*«. В ответ хозяева произносят: »*dl stə, v'i dl stə zdr'avə, s'ine, i v'i dl stə zdr'avə i dugud'inl dl stə zdr'avə dl d'oidətə*«. Отмечен и обряд, состоящий в том, что колядующий вносит в дом камень и желает хозяину „каменного здоровья“ (*st'arɛɛn dl i zdr'af klkv'onu k'amɪn'ɛn dl tu k'ɛž'i*) или столько денег, сколько весит камень (»*k'aktɔ k'ɛž'i k'amənəs t'ɛj dl tə k'ɛž'i i k'is'ɔtl!*«). От хозяев колядующий получает подарки (*puɔd'arəsə*) и хлеб (*kul'ak, kurab'ii*).

Новогоднее гадание (не имеет терминологического обозначения, ср. *nlr'ičɛxl* 3 л. мн.ч. импф.) проводится на плодах кизила, которые прячутся в голубцы и предназначаются „для хозяина“, „для детей“, „для овец“, „для коней“, „для коров“ (*sɛ nlr'ičɛ zl slɪb'ijɛtl, zl dɛs'atl, zl ɔfɛ'etə, zl k'onətə, zl kr'avətə; i s'etn'ɛ k'oj kɛkv'onu n'aɪdə, i tu gu d'avlt, nlr'ičɛd gu nl n'egu*). Практикуется также гадание с монеткой в хлебе (*l'om'ɛxl* 3 л. мн.ч. импф.), гадания же с опусканием колец в сосуд с водой не зафиксировано.

Канун богоявления (5.1) называется *k'ɔrs*, а также *kərst'ov den', krəst'ov den'*. Обычай обхода домов девушками не зафиксирован; в этот день посещают церковь, затем собираются на танцы и песни (*sɛ slɪb'irɪt mɪm'itə, x'od'ɛt, igr'aɪɛt, p'ɛɪɛt nl krəst'ov den', nl k'ɔrs*). Согласно некоторым информантам, поп обходит и освящает дома (*i p'opɪ x'odə dl pr'əskɪ pu k'ɔštətə dl r'əsi*). Празднуются именины тех, кого зовут *k'ɔrsk'u*. Именинник называется *'imennik*; само же празднование (часто с довольно обильным угощением для родственников) называется *g'ostə*.

Богоявление или крещение (6.I) имеет три различных названия - *jur'd'anuv d'en'*, *vod'ica* и *bogojevl'enije*. Ранним утром ловят крест, бросаемый попом в реку (*f'atlat k'orstl*); ловящие называются *jek's'ar'*, *ixs'arə* мн.ч. (*x'ora ku'itu se f'ar'let dl f'atlat k'orstlan*). Поп освящает воду (*p'ora pr'avə nl vod'ica i'ezmɔ*), совершается обход домов; в значении „ходить с попом и благословлять дома“ отмечены глаголы „поливать“ (*r'əs'et* 3 л. мн.ч. и *p'orskl* 3 л. ед.ч.: *x'oda tl p'orskl jek's'ar' d'etu i'eksl*; *x'arkum tl n'osə tl p'orskl vud'a*). Имеет место и праздничное хоро (*x'oru*) в три круга (*tr'i kark'e'le*) после церковной службы, на котором мужчин-молодоженов поливают водой (*p'orskl*) или качают на руках (*f'ul'e*; *'eksl*, *i'eksl*), произнося при этом благопожелания (*'eksl*, *i'eksl*). Делющие это также называются *jek's'ar'* (*ln'oije d'enu p'orskl*) и обычно это - ловивший или поймавший крест в реке. Парни и девушки „заказывают“ поливание друг друга, что превращается в „ярмарку“ (*plzarl'ək*) невест и женихов. Во время хоро отмечено добровольное купание мужчин. В ряде махал (Кукувица) зажигается костер из намазанной смолой кожи, поднятой на кол (*vl'inl*).

В этот день также умываются проточной водой и ею же обрызгивают скот. Отмечен запрет на работы иглой.

День Иоанна Крестителя (7.I) называется *iv'anuv den'*. Продолжаются обходы домов, начатые на богоявление (см.); участник такого обхода - *jek's'ar' d'etu i'eksl*. По некоторым свидетельствам, продолжается также хоро, а в ряде махал продолжают жечь костер.

„Бабин“ день или день св. Доменики (8.I) носит название *b'abən d'en'*. Ходят в гости (*x'og'et nl g'ostə*) к повивальной бабке (*b'abl*), помогавшей при родах (*rlzr'ažd*), и дарят ей подарки (*pu'd'arəcə*). Ряд информантов сообщает о сборе в этот день старых женщин на угощение в общественном помещении (заведении). По ряду свидетельств продолжается также хоро и костер (см. богоявление, день Иоанна Крестителя).

День св. Афанасия (18.I) называется *laln'asov den'*, *laln'asuv din'*. Отмечено поверье, что этот день - „середина зимы“ (*rlspolov'evl se zət'ənl*), поэтому „атанасов день - летний день“, как „говорят цыгане“: »*laln'az g'un' 'ez g'un'*«. *ku'ietɔ zn'ačə*: »*laln'asuv d'en*

l'et'en d'en«. Именины тех, кого зовут *at'an'as*. Последующий день особо не отмечается.

Трифонов день (1.II) имеет старые названия *tr'ifun'*, также *tr'ifunuv d'en'*, *tr'ifunuv din'*, и, по всей видимости, новое - *z'lez'an*. В этот день обрезают плодовые деревья (*nlpr'avə se r'ezlənə*). Отмечены два обряда, называемые *trafun'osvane*. В первом случае, в этот день, чтобы уродились фрукты, хозяин прячется и говорит: *»v'idəš li me tr'ifun'o-o?»*, а хозяйка отвечает: *»nə v'ig'e tə ut čər'ešə, ut kr'ušə, ud i'ebal'ki, ut sl'ivə!»*. Второй обряд состоит в угрозе неплодоносящему дереву срубить его и „ответе“ дерева с обещанием дать плоды в следующем году. Хозяин спрашивает: *»t'i doḡud'inl že roḡdiš lə? 'ilə dl te 'ots'ekl?»*. А кто-то, спрятавшись, отвечает: *»že r'og'e, že r'og'e!»*. Это повторяется три раза.

Сретение (2.II) называется *srət'enije goḡp'odnə*.

Симеонов день (3.II) - названия дня не зафиксировано (см. Симеонов день (1.IX)).

Харлампиев день (10.II) имеет названия двух типов, с одной стороны, *xlxl'ambi*, *xlxl'ambə*, *xlxl'ambuv d'in'*, *lxl'ambuv din'*, *svət'i xlxl'a*, с другой - *str'uplvije d'en'*. На праздник выпекают хлеб с сахаром (*kul'acə səs šuk'er*), готовят очень кислое сильно подквашенное молоко, называемое *bərkl'n'icl* (*'aml i'ecə fk'isnaml zlr'eñ'enl; ml'eku, l'utu ml'eku*). И хлеб и молоко раздают по махале или оставляют у источника „от струпьев“ (ср. название *str'uplvije d'en'*), „от кашля“, „чтобы не спотыкаться“ (*dl t'e nə n'aǰdl str'upə, dl t'e nə f'anə p'əršl, dl se nə prəp'oniš*), а также для расплода скота (*dl se pl'og'ed žəv'otnətə*).

Св. Власий (11.II) называется *vl'asuv d'en'*, *vl'asuv din'*, также *svət'i vl'as* и считается „говяжим праздником“ (*pr'aznək nl guv'ədl*); в этот день окуривают хлев, кошару, весь скот, но также и курятник. Хлеб, выпекаемый в этот день „из муки, соли и воды“ (*ut br'ašnu i s'ol' i v'odl*), называют *kul'ačkuvə*, *kul'acə* или *p'itki*. Его раздают соседям и дают скоту (каждому животному по штуке), произнося пожелание, „чтобы конь бежал, был здоров, чтобы вол вынес соху и хомут, чтобы корова отелилась хорошими телятами и давала хорошее

сладкое молоко“ (*на k'on'єn v'ika да тэрч'и, да i zdr'af, на v'o-
лан v'ika да izd'єržє q'r'alunu i xum'єk'єn, на kr'avana v'ika да
rud'i x'ublavє t'elcє i да d'avla x'ublavu bl'agu ml'єku*).

Первое марта имеет два названия - *p'єrvla m'artla* и *b'abla m'artla*. В этот день носят на руке, на одежде, привязывают животным и т.д. украшение из разноцветных ниток, имеющее старые названия *tєsp'ix*, также *k'ič'il'ka*, и, по всей видимости, новое - *m'art'єn'ič'ki*. Сжигают кучки (*k'upčєn'ki*) бытового мусора (*s'uštє ut pl'єvn'єnla, ut xl'єvln, ud dєrv'alnikln, ut k'єštlnl*) или соломы (*sl'amla*), обычно в трех кострах (*'ogln*); прыгают через огонь, произнося при этом формулу: »*b'єglitє zm'ii i g'uštєricє, m'išk'i, bug'ancє*«; »*b'єglitє m'artl-p'artl, b'єglitє g'uštєrєcє i zm'ii!*«, что должно помочь от блох, змей, ящериц, мышей. Тогда же тимьяном окуривают хлеб.

Холодные дни марта называются *b'abєnєtє d'єni* и обычно это 12-е - 14-е число (*dvl'n'aєs tєrn'aєs čətєrn'aєstє*); название месяца март - *m'artla*, название апреля - *apr'il* или *l'єškul*. Записана и легенда о „бабе Марте“ (*b'abla m'artla*), выгнавшей преждевременно скот на пастбище (см. Тексты). Не зафиксировано поверия о живущих в воде мифических существах в образе женщин.

Сорок мучеников (9.III) называются *svət'o čətєr'idєsєtє*. В этот день можно начинать вскапывать землю, поскольку она оттаяла (*rlmrl-z'ilє sє*) на 40 пядей в глубину; тогда же из земли выходят „все животные“ - ящерицы, змеи и др. (*vr'u žєvєt'in'kitє izl'izlє qd zєm'єtl*); костер в этот день не практикуется.

Благовещение (25.III) имеет название *bl'aguv'єc, bl'aguvєc* или *bl'aguvєšt'єniјє*. Костер в этот день не практикуется, на столе же должна быть рыба (см. Вербное воскресенье).

Пятница перед Георгиевым днем (22.IV) называется *zlbəl'єžєn p'єtєk*.

Георгиев (Юрьев) день (23.IV) называется *g'єrg'uv d'єn', g'єr'g'uv dєn'* и на него выпекается праздничный слоеный хлеб (*kl'in, rud'opskl b'anєsl*), внутрь которого запекают травы, рис, яйца (*b'ilє, spl'n'ak, skr'ipl'єc, kupr'ivє, ur'is i јєјc'a*), что, правда, делают и в обыч-

ный день; хлеба в форме кольца не выпекают. Приносят в жертву животное (*kurb'an*), обычно это ягненок (*i'egn'e*). Перед тем как оглушить жертву топором по лбу, ее окуривают тимьяном и зажигают свечу, прося при этом прощения за то, что ее зарежут. Кровью рисуют крест на дверях кошары, чтобы св. Георгий принял жертву. Первое доение (*pr'edoi*) в этот день не практикуется (см. день св. Константина и Елены).

Утром девушки умываются росой (*g'erg'oska r'osa*), чтобы быть „белыми и красными, здоровыми, чтобы их любили парни“ (*da sa b'eli i červ'eni, da sa zdr'avə, da gi bend'isvat m'omčetana*), затем до рассвета набирают растение *š'eravu b'ilə*, которым кормят овец, коров, животных „для здоровья“ и в качестве защиты от ящура. Днем танцуется „георгиевское хоро“ (*zast'əpeni x'oru*), которое заводит направо и налево самая старая женщина (*n'ai st'arata žan'a tr'eva da razv'ii nal'evu i nald'esnu*). Хоро танцуют у „левой воды“, т.е. у места, где вода образует водоворот, вращающийся налево (*d'etu 'ima l'eva v'oda*). Поют песни, отражающие пробуждение природы (*razv'ivaj d'obrə piv'ivaj, 'orex se s l'ista razv'iva*).

Набирают из трех мест „левую воду“ (при этом угощают друг друга конфетами, хлебом), берут зеленый прутик, здравец, цвет с расцветшего дерева (общее название - *g'erg'osku b'ilə*) и втыкают над дверью или украшают дом „для здоровья“. Дом, хлев, курятник опрыскивают водой. „Левой водой“, хранящейся в бутылке, можно в течение года умывать больного, чтобы он выздоровел.

От одной информантки записано мнение о праздновании этого дня с целью защиты от волков (*g'erg'ov den' p'azəm za v'alcata*).

В селе Вырбово в этот день собор (*zb'or*). Имена родившихся в этот день - *g'e'org'i, g'erg'ana*. Следующий день не празднуется.

День св. Еремея (1.V) называется *irm'in' din', jerm'en den'*. Полагают, что этот день благоприятен для посадки фасоли; использования обрядовой зелени, однако, не зафиксировано.

„Годове“ (12-14.V) - *godov'e* - женский праздник.

День св. Константина и Елены (21.V) носит название *svat'i kustla-d'in, kustlad'in* или *svat'i konstant'in i jel'ena*. Это день отлучения ягнят, выгона овец на горное пастбище и общесельского доения (*pr'edoi*). Овец обычно выгоняет муж (жена его сопровождает и воз-

вращается домой с зеленым прутом), коров - жена (с пастухом или тем, чья очередь пасти; коровы пасутся на сельском пастбище). Скот выгоняют, стегая его „для здоровья“ зеленым прутом со словами: *dl vlv'itə zdr'avə, p'o zdravə dl d'ojdətə!*; затем втыкают прут над дверьми хлева для защиты от болезней (см. Георгиев день). Лепешка (*k'en'inkl*) или хлеб (*xl'ep*), приготовляемые в этот день, раздаются (*se pl'otivl*) по махале „для здоровья скота“. Обрядовых игр в этот день не зафиксировано.

День св. Варфоломея (11.V) называется *vartolom'ej*. Обрядов, обычаев, верований, связанных с этим праздником, не зафиксировано; отмечен лишь общий запрет на работы.

День св. Вита (15.V) не отмечается.

Иванов день (24.V) носит название *i'en'uv din', i'en'uv den', i'en'ov den'*. В этот день девушки гадают о женихах (*se pl'r'ičelə, pl'r'ičexl jin'acə*), опуская букеты (*k'itk'l, buk'et* из травы, называемой *i'enivisl*) в воду. Женщины, умеющие гадать о судьбе, называются *n'arəčn'icə* (см. Мифология). Кроме того, собранные цветы замачивают на ночь и утром обрызгивают скот.

В ночь на Иванов день практикуется колдовство (см. Мифология). Ведьма (*mlg'esnəsl*) может, например, забрать себе молоко чужой коровы, чужую пшеницу. Раздевшись догола, она садится на кочергу и отправляется в поле. Найдя двойной колос (*m'aijk'e pl n'ivl*), произносит заклинание, долженствующее перенести зерно в ее амбар, молоко в ее корову или овец (*»lsov'a ž'itu s'ičkutu dl d'ojdə fəf m'oje xamb'ar', ud l's'aje kr'avl vr'u ml'ekutu dl d'ojdə fəf m'ojt kr'avl, ud l's'eje 'ofcə vr'u ml'ekutu dl d'ojdə u n'as!«*). Защитой от колдовства служит нарисованный смолой крест по четырем углам дома, хлева.

Костер накануне этого дня и обычаи девичьих обходов полей не практикуются, верование об игре солнца в этот день не зафиксировано.

Накануне Петрова дня (28.VI) отмечается день *'ul'en*, который празднуется от грома и града (*se t'ačə zl gr'om*); запрещены работы в саду, на лугу.

Петров день (29.VI) называется *p'etruv d'en', p'atr'ov den'*. Перед петровским постом отмечается день поминовения душ (*z'adušnica, z'ad'ušnəsl*), в который по соседям раздается вареная пшеница.

День Кузьмы и Демьяна (1.VII) имеет два названия - *vr'ačuv d'en'* и *k'ozm'a i d'əmiĵ'an, kuzm'a i d'əm'an*. Проводится общесельский собор в махале Махмутица, которая, как сообщают информанты, раньше называлась Бистрица (*bistr'icə, bəstr'icə*). Собор это славен ежегодной капитальной дракой с чепеларцами, которые, во-первых, считали себя горожанами, во-вторых, Махмутицу считали своей махалой, а не широколыкской («*č'eklĵ, m'aĵkl və čəpəl'arskl, dl və k'ažəm, č'iĵe e bəstr'icə!*«. *i gi nrud'an'uvlə*).

„Горящие“ дни (между 15.VII и 20.VII) не отмечаются. Живой огонь (*ž'if 'ogən'*) - огонь, добываемый трением сухих веток, использовался для лечения скота от ящура и других болезней; достаточно было прогнать стадо через такой костер.

День св. Ильи (20.VII) носит название *il'indin'*. Существует поверие, что св. Илья (*svət'i il'iĵe, sət'i il'iĵe*) насылает дождь, гром и молнии, разезжает по небу на колеснице, грохот которой и есть гром. Он имеет также название „ключник“ (*k'luč'ar*), поскольку „открывает и закрывает“ дожди; названия громов и молний св. Ильи не зафиксировано.

В этот день в с. Гела имеет место общесельский собор (*zb'or*) с хоро и рынком, на который приходит вся округа: *st'oĵkitə, sulušt'a, šər'okl l'əkl, g'el'a, st'ikl'*. Записана легенда об олене, добровольно приносившем себя в жертву жителям села на день св. Ильи, пока его не зарезали не отдохнувшим (см. Тексты). Полагается, что жертвой (*kurb'an'*) в этот день может быть олень, вол, баран (*ĵ'elən, v'ol, k'oč*), петуха же в этот день в жертву не приносят.

День мучеников Кирика и Юлиты называется *č'or'ikl*. Имеет место собор в недавно восстановленной пограничниками часовне.

Первые дни августа (3, 9, 12) не отмечаются.

Преображение (6.VIII) называется *prəbrəzĵen'e, prəbrəz'en'e*. После этого дня пашут и сеют озимые (рожь).

День св. Богородицы (15.VIII) называется *gul'etl bogor'odəsl* или *sət'a bugur'odəsl*, соответствующий же пост - *bugur'odəčnə p'ostə*.

Симеонов день (1.IX) не отмечается (см. Симеонов день (3.XI))

„Малая“ богородица (8.IX) называется *m'alkl bugur'odəsl*, *m'alkl bogor'odəsl*, а также *m'alkl č'ərkvl*.

Воздвижение честного креста (14.IX) называется *krəst'ov den'*, *kərst'ov den*.

Первые дни сентября называются „Считанье дни“ (*broj'enətə d'enə*, *bruji'enətə d'enə*); по ним можно определить погоду в предстоящие зимние месяцы. (Согласно [Стойчев 1965], однако, это дни 1-7.IX). В эти дни женщинами приносится дань в виде хлеба с медом демону-хозяину источника (*sljib'ije*), чтобы он „выпускал“ воду (*ž'enə pr'av'et kul'acə i gəl'em xl'er, nlm'azvld gu səs m'et i x'od'et dl l'om'et, dl uməlustəv'ət sljib'ijenl, dl xtə p'uskl vud'ənl*). То же делается и для змеи-хранительницы дома (*sljib'ijk'e*) (см. Мифология).

День св. Петки (14.X) называется *p'otkuv din'*, *p'otkuv den'* и отмечается как день окончания всех полевых работ (*v'ənklašnitə, k'ərsk'itə r'abutə*). Собирают второе сено (*'otlavl*), картофель, домолачивают овес; с этого дня женщины начинают прясть, а мужчины - курить и ходить в корчму. В махале Махмутица имеет место церковный праздник, собираются на *šənl'ik'* („веселье“), делают *kurb'an'*; особого названия основного жертвенного блюда праздника не отмечено. Празднуются именины тех, кого зовут *p'otku*.

День св. Димитрия (26.X) имеет название *dəm'itruv d'en'*. Считается праздником чабанов (*ufč'erski pr'aznək*), поскольку в одних махалах овец пригоняют с горного пастбища, в других загоняют в зимние помещения; село расплачивается с пастухом. Возвращаются мужчины из найма (*gurb'etč'ii, žulg'erə*) из Пловдива. Отмечено поверие, что после этого дня выпадает снег, т.е. „св. Димитрий с белой бородой“ (*svət'i dəm'itl səs b'el l br'adl*). Лишь после этого дня убирают, уже подмороженную, капусту.

День св. Андрея (30.XI) носит название *andr'ejuv din', andr'ejuv d'en* или *ldr'ej, andr'ej*. В этот день выпекается хлеб (*p'itka*) и проводится гадание с запеченной в нем монеткой: тому, кому досталась монетка, улыбнется удача (*k'oitu z'emə p'ar'ičkata, kasm'eŕa i n'eguf*). Существует поверие, что на св. Андрея „по одному просяному зерну растет день“ (*pu ldn'o pr'os'enu z'ornu n'edr'evla dən'ə*), что „растет солнце, весь мир“ (*n'jedr'evla se sl'ancatu, s'ičkutu*). По сообщению ряда информантов, варится блюдо из семян всех видов (*ut vr'u var'uv'a*), которое называется *andr'ejuvla m'anžla*; это делается для того, чтобы „росла“ еда (*da n'andr'evla j'ed'enitu*) (ср. также **День св. Варвары**). Угощения для медведя в этот день не зафиксировано; такое угощение (*klčem'ak*) готовится в день "Завалькя" (см. 14-е число каждого месяца). В этот день празднуются именины (*'im'enniže d'en', 'im'end'en'*) тех, кого крестили *ldr'ej, andr'ej*.

День св. Варвары (4.XII) носит название *varv'ara*. Варится блюдо из семян всех видов (*od vr'u var'uv'ata*), чтобы летом посаженное „наваривалось“ (*da se n'avar'e prəz l'etoto fs'ičk'i* (так!) *kv'oto p'osl'd'iž da se n'avar'e*); варится и просто *vas'ul'* (ср. **День св. Андрея**). Выпекается хлеб (*p'ita, p'itka, varv'arska p'ita*) и проводится гадание с запеченной в нем монеткой (*f č'iitu p'arč'encə i p'ar'ota, n'eguf i kasm'ek'e*). Также в этот день ненадолго зажигается восковая свеча, завитая в круг (*varv'arska sv'eš*), которую затем зажигают в течение года для защиты от града при приближении градовой тучи. Прихода в дом человека, исполняющего ритуалы, чтобы в хозяйстве велись куры, не зафиксировано.

Отмечено устойчивое ассоциативное объединение трех следующих друг за другом праздников - *varv'ara, s'ava, nək'ul din', tr'i d'en'* (так!) *n'ar'et*.

День св. Саввы (5.XII) называется *s'ava*.

День св. Николая (6.XII) носит название *nək'ulden', nək'uldin'*. Отмечаются именины (*g'osta*) тех, кого зовут *nək'ola, k'olu pu rud'opski*.

День св. Анны (9.XII) не отмечается.

День св. Игната (20.XII) называется *ign'at, ign'ak', in'ak'*, а также *in'ak'uv den', ign'ažden*. Отмечена контаминация названия праздника

и соответствующего мужского имени с лексемой *in'ak'* „упрямство“. На св. Игната закрывают дверь, чтобы никто не пришел и не уморил птицу, лишь в этом случае она будет плодиться. Человек, приносящий несчастье (именно так! - А.С.), называется *p'oləznək*; следили, какой ногой он ступит в дом. Обрядов с веткой, с поленом и обходов ряженных в этот день не зафиксировано (см. Новый год). В этот день отмечен общий запрет на работы; выпекают хлеб (*p'itki*), режут свинью, которую едят на рождество (*sv'in'etu se k'olə nл ign'ak', л se јed'e nл k'olədl* (ср. сочельник и рождество)). Едят кебаб, но только члены семьи (*s'amu v'otrəšnə x'orл*).

Святочный период носит название *bog'ancə*. Информанты определяют его хронологически как время *ut k'olədl do vord'icə*. Нечистая сила, действующая в это период, называется *bog'ancə* (ср. также первое марта и произносимую тогда формулу »*b'eglītə zm'ii i g'uštəricə, m'išk'i, bug'ancə!*«). Иных названий, обычаев и обрядов не зафиксировано (см. Новый год).

Сочельник носит название *s'uxл k'olədl*, вечер сочельника - *b'ədnə v'ečer, b'ədni v'ečir*, названия кануна сочельника не зафиксировано. (От одной из информанток записано: *и n'as n'emл b'ədnə v'ečer, n'i tu v'ikлmə s'uxл k'olədl*). В этот день готовится еда из всех растительных продуктов (фасоль, горох, картофель, зерно) - *ub'ərклnu*; проводится гадание с запеченной в хлебе монетой (*нлr'iče se; i k'omutu se p'adnə pлr'əтл, t'o i kəsm'etl'ijetл nл k'əštлnл*). Обычай сидеть на соломе не зафиксирован. Хлеб, выпекаемый в сочельник, называется *p'osнл p'itл*; рождественская пита для кума - *клн'iskл*. (Ответ на вопрос программы 7.1. „главный обрядовый хлеб, выпекаемый в сочельник“, - *bog'ačл*, не подтверждается текстами). Обычные виды хлеба называются *b'anəсə, p'itə, kl'inuvə*.

Отмечен запрет на поминки и свадьбы от сочельника до богоявления (см.).

14-е число каждого месяца называется *z'avлl'k'e* и отмечается с целью защиты от волка (чтобы „не взял овцу“), для чего по соседям раздаются *kul'aci*. Также „завалькя“ празднуется и как „медвежий день“, причем в двух вариантах. В первом случае в сени (*vəf pr'ustлn*) выносят хлеб-угощение для медведя (*kul'acə зл m'ečклтл*), который приглашают съесть „за здоровье медведя“ (*»ј'elлtə tə dl z'əтлtə*

зл *m'ečklat*, зл *m'ečk'inu zdr'avə!*»). Во втором случае для медведя варится *klčem'ak*, причем один край *klčem'ak*-а выделяют, „посвящают“ медведю (*č'ojnat*, *sl'avet na m'ečklat*), произнося при этом следующий текст: »*m'ečklat na barč'inkl*, *a n'i f pld'inkl*. *n'i f pld'inkl*, *t'a na barč'inkl*. *n'i na barč'inkl*, *t'a f pld'inkl*. *da se na č'ui*, *da se na v'idə*. *'e-e, dl'ečə da vərv'i!*«.

Те же дни также отмечаются и как „мышинный день“: существует поверие, что тогда нельзя работать с предметами (продуктами), которые мыши могут съесть (см. Приход весны). Эти же числа празднуют „от порезов и уколов“, отмечен запрет шить и прясть, но также и общий запрет на работы (»*nam'ojtə r'abotə, čə i z'avl'k'e!*«).

Летний окказиональный обряд вызывания дождя не имеет терминологического обозначения. Участницы обряда (*pəpər'udl*, *pəpər'udə*, от некоторых информантов записано также *l'azarkl*, *l'azark'i*), обходя село и собирая дары, произносят текст, „вызывающий дождь“ (»*d'ai, b'ože, d'əš, da zl'ee s'ičku, da se rođ'i pr'o...*, *da se rud'i s'ičku da naxr'anəm sər'acə*»; »*d'ai, b'ože, d'əš, da se pər'əsi zəm'ət*, *da se purud'i prəs'oto da naxr'anəm dəc'at!*«). Всех участниц обхода поливают водой; „захоронения“ куклы из глины или соломы не зафиксировано. Помимо этого совершают церковный молебен о дожде, режут курбан (*kurb'an*) и раздают по селу (*l'om'et* 3 л. мн.ч.).

Записана примета, позволяющая предсказать дождь по поведению ящерицы (*t'o ld'in š'erən guštər, n'i gu k'azvaxmə s'in'ek. m rəč'əxmə, kltu gu v'idəš i tr'əgva tak'a nld'olə, i že dld'e go b'ok da vl'i. plak lko vərv'i nlg'orə, čə i š'uševə*).

Подвижные праздники

Масленица. Масленичная неделя носит название *z'agov'eznə*, воскресенье в начале масленичной недели - *m'əsnl z'aguv'elkl*, а также *m'əsnəsl*. Ряженые на масленицу не ходят (отмечены обходы ряженых мужчин - *p'es'ek*, *p'es'ecə* мн.ч. - в с. Широка Лыка на чистый понедельник (см.)).

В последний день масленицы, в воскресенье, называемое *s'irnl z'aguv'elkl*, также *s'irněsl*, совершается обряд взаимного прощения (*prušt'alkl*). Члены семьи целуют руку старшему в семье и просят

друг у друга прощения (*prušt'avlat se* 3 л. мн.ч.), также обходят село с бутылкой ракии и просят прощения у других родственников со словами: »*prušt'avli, č'ičo! prušt'avli, 'učano, prušt'avli, kl'm'ano, prušt'avli, l'e'o!*«. В ответ получается прощение: »*pr'ostu da ti, s'inə, pr'ostu da ti!*«, »*i ud m'en i ud g'ospuge da ti pr'ostu!*«. Аналогичные действия совершаются и на кладбище, где просят прощения у мертвых (*se prušt'avlat i sas umr'elətə*).

Костер (*'opštus'elski ugn'ovi na p'ustuitə, na z'aguv'elka*) в последний день масленицы, по словам информантов, характерен для с. Чепеларе; в Геле, Широка Лыке и округе практикуется лишь общесельское хоро (*x'oru*). Использование факелов или огненных стрел не зафиксировано.

Также в последний день масленицы (*na s'irna z'aguv'elka, na z'agov'eznə*) практикуется игра с подвешенным над столом яйцом, называемая *xl'acklnə*, также *xl'acklnica* (в беседе с одной из информанток записано также *l'amklicla*, что не подтверждено текстами).

Пост календарный имеет два варианта названия, первый - *guv'elka, z'agov'elka* (ср. *guv'ei* „поститься“, *odgov'evla* „разговориться“), и второй - *p'os* (ср. *p'ostə* „поститься“); скоромное называется *bl'ažnu*. Отмечены следующие названия отдельных постов: великий пост - *vəl'idənskla guv'elka, vəl'igdənsk'ije p'os, vəl'ik'ije p'os* (середина его отмечается как *krəstupukl'onna nəd'el'e*); рождественский пост - *k'ol'eden p'os*, петровский пост - *p'etərskla z'agov'elka*, богородичный пост - *za gul'etna bogor'odəcla z'agov'elka*, также *bugur'odəčnə p'ostə*. Использование самодельных календарей из картошки или лука не зафиксировано.

Чистый понедельник имеет названия двух типов, первое - *č'istije punəd'elnək, č'is punəd'elnək*, и второе - *p'es punəd'elnək*. Выпекания обрядовых хлебов в форме змеи в этот день не зафиксировано. В с. Широка Лыка организуется собор (*zb'orət*), на котором практикуются обходы ряженных (*klrnlv'al*); участники его, переодетые мужчины, называются *p'es'ek, p'es'ecə* мн.ч. Смотреть этот обход приходят жители с. Гела и других махал округи. В процессии принимает участие „мужской“ (*p'es'eckə st'arec*) и „женский“ персонажи (*p'es'eckla nāv'estla*), которые имитируют рождение куклы (*k'ukla*). Палки, с которыми ходят ряженные, называются *s'abl'e* (красного цвета), *klasat'urə* (или *d'ərv'ənə n'ožəvə*), *splat'il'ka*. Практикуются игры

ряженных, которые „пашут“, „сеют“, „прядут“ на площади, устраивают хоро (*nə k'upəšt'itu x'oru*), перепрыгивают костер (*'ogɫn*), „крадут невесту“, „рожают и носят детей“, ездят „на ослах“. Существует поверие, что человек, которого три раза перепрыгнет участник обхода, будет здоров весь год (это же считается и средством от бесплодия). Цель обходов, по утверждению информантов, состоит в отпугивании злых духов и „всего зла зимы“.

Первая неделя великого поста носит название *t'oduruskɫɫ nəd'el'e*, также *t'oduruvəsl*. Вторник на этой неделе особо не отмечается (*t'ornək n'ištu n'e i*), зато в пятницу (*t'odurufsk'ije p'etək*) практикуется обрядовое подражание голосам всех домашних животных над фасолью (*b'ekɫnɪnu, b'ekəmə gr'ax* 1 л. мн.ч.), а суббота празднуется как *t'odoruv den', t'oduruv din'* или *t'oduruvəsl*. Предварительно в ночь с пятницы на субботу в каком-либо источнике замачивается фасоль (*kv'as'exmə gr'ax* 3 л. мн.ч. импф.), на которой тогда же осуществляется гадание (*s'evɫmə grɫx'ən, se nɫr'ič'exmə*); существует верование, что девушка выйдет замуж за того, кто ей приснится этой ночью. На сам Тодоров день организуется хоро, во время которого украшенное пряжей ожерелье из фасоли (*təsp'ix, g'erd'an'en səs kič'ilkɫ, kič'ilkɫ*) дается парню со словами: »*n'a tə təsp'i!*«. Также из фасоли делаются *s'incə* (выглядят как четки - *brujeŋ'icə*) для членов семьи „от блох“; их надевают и животным „для здоровья“. По сообщениям ряда информантов, тогда же (или на „летний Тодоров день“, установить дату празднования которого не удалось) парни выезжают коней, украшенных ожерельями из фасоли (*nɫn'ižed gr'ax s kič'ilkɫ*), однако поверий о мифологических существах или конях, появляющихся в это время, равно как и обходов ряженных не зафиксировано.

Вербная суббота называется либо *l'azɫrskɫɫ s'əbɔɫɫ, l'azɫruskɫɫ s'əbutɫ*, либо *l'azəruv d'in', l'azɫruv d'en*; отмечаются именины *l'az'ufc'itə*. Обычай обходов домов ряженными девушками или детьми в округе не зафиксирован, однако *l'azɫrk'i* известны информантам по другим районам Болгарии. Отмечен запрет на посещение кладбищ до этого дня.

Вербное воскресенье носит название *v'ərbnəsl*. Освященная в этот день ветка вербы или букет из растения здравец (*č'əp ud v'ərbɫ*,

середине - „яйцо для господ“ (*t'ur'et jɛdn'o jɛc'e zɫ g'ospug'e*), крашенное только сверху или некрашенное вообще, чтобы „не испачкать хлеб“. Это же яйцо посвящают и богородице (*zɫ svət'a bogor'odɛsl*). Кроме того, в праздничный хлеб кладут яйца „за дом, за хозяина, за мать, за старшего сына, за старшую дочь, за женатого сына, за невестку, за детей, за каждого домочадца“ (*zɫ k'ɔštɫɫɫ, zɫ slɪb'iɛnɫ, zɫ m'aij'k'ɛnɫ, zɫ n'aij gul'emijɛn s'in, zɫ n'aij gul'e-mɫɫɫ dɛštɛr'e, 'aku 'imɫɫ ž'en'en s'in, zɫ n'egu, zɫ nɛv'estɫɫɫ, i zɫ vr'u dɛc'anɫ, zɫ k'atɫ čəl'ɛk ut k'ɔštɫɫɫ pɔ lɫdn'o jɛc'e*); это называется *пър'ичехтэ* 1 л. мн.ч. импф. Из теста, из которого сделана *куш'ер'е*, делался также хлеб для детей родственников (например, племянников), называвшийся *к'укл* (*kul'ak s jɛc'e*) или *хл'ерц'енсл*. Выпекаются и маленькие хлебцы с яйцом в середине (*k'utlɛsɛ, m'atk'i xl'ɛpkuvɛ*), которые раздают на пасху „для здоровья“. Выпекается особый хлебец (*fɛd'ul'kɫ*), смоченный яйцом, для кумы и матери. Обряд дарения на пасху хлебца куме называется *спр'едлвлк*. Отмечено два варианта разговления (*разгив'евл* 3 л. ед.ч.) яйцами. В первом случае второе „великое яйцо“, также снесенное в великий четверг (см.), делят на всех членов семьи и разговляются сначала им; во втором используют для этой цели прошлогоднее „великое яйцо“, сохранившееся в иконостасе. Яйцо, снесенное на пасху, закапывали в кошаре. Если в доме есть умерший, с ним „передают яйца на тот свет“, кладя их в гроб.

Родственники собираются на полянке, играют хоро; соревнуются, чье яйцо крепче (*b'or'et sɛ, č'ukɫɫ sɛ* 3 л. мн.ч.), тот будет „здоровее всех в течение года“. После полудня женщины относят попу по яйцу, последний угощает мужчин вином и ракией в корчме.

Первая неделя после пасхи отдельного названия не имеет, отмечены лишь названия отдельных ее дней: [*sv'ɛ*]tɫɫ pɫnɛd'ɛlnɛk, sv'ɛtɫɫ ft'ornɛk (t'ornɛk), sv'ɛtɫɫ sr'ɛdɫɫ, sv'ɛtɫɫ čɛtv'ɔrtɛk (čɛtv'ɔrtɛk), sv'ɛtɫɫ p'ɔtɛk, sv'ɛtɫɫ s'ɔbutɫɫ (s'ɔbutɫɫ).

Первый четверг после пасхи называется *пүсвѣт'ен ч'етв'ѣртѣк*, а также *sv'ɛtɫɫ čɛtv'ɔrtɛk* (čɛtv'ɔrtɛk). Все четверги от пасхи до троицы празднуются от „грома и молнии“, существует запрет на пахоту по четвергам после пасхи „из-за града“, тому же, кто все же выйдет пахать, рубили топором соху (*ur'alɔtɔ*).

Первая пятница после пасхи называется *sv'etel p'otak (p'etek)*.

Первое воскресенье после пасхи (Фомино воскресенье) имеет названия трех типов, первое *m'alak val'idin'*, второе *t'omana nəd'el'e, tlmn'ə*, и, наконец, *sv'etla nəd'el'e*. Обходов села не практикуется, имеет место посещение кладбищ, куда приносят яйца, конфеты, сахар, лук, хлеб (*kul'acə*), которые раздают „чтобы господь простил“ (*za g'ospug' da prust'i*); зажигают свечи (ср. Великая суббота). Отмечаются также именины тех, кого зовут *tum'a*.

Понедельник через неделю после пасхи не отмечается.

Середина периода между пасхой и троицей называется *dv'aisi i patn'icla, dv'aisi i patn'icla*. Помимо посещения церкви в этот день информанты упоминают и собор в монастыре Бачково (*zb'or*), куда приносят особо почитаемую икону из Асеновграда. Обходы домов детьми не практикуются.

Вознесение называется *sp'asuv d'en', sp'asov den'*. В этот день собираются (*se slab'irat*) у церкви или часовни, где раздается церковный *kurb'an'*; крестный ход не практикуется. Хлеб, раздаваемый в этот день, носит название *bug'ačə* мн.ч. На „Спасов день“ „спасают“ носильные вещи (например, приданое), вынося их на проветривание „от моли“.

Четверг после Вознесения называется *k'uc čətv'ortak* (т.е. „хромой четверг“) и отмечается „от хромоты“.

Троица носит название *pədəs'etnəsl* и отмечается лишь как церковный праздник с курбаном.

Духов день называется *d'uxiv din', d'uxiv d'en'* и отмечается как церковный праздник в *mln'oluvla č'orkva, plakl'is svət'i d'ux* в махале Стикель (режут курбан, играют хоро).

Лексика хозяйственной обрядности

Пахота и сев. На первый день пахоты выпекается особый хлеб *fəd'ul'čəsl, fəd'ulkl* (1 кг), который в поле разламывают рукой, раздают и едят с медом. При раздаче хлеба произносится благопожелание: „Идите возьмите, чтобы этот год был урожайным, чтобы были здоровы и хозяева и скот, со здоровьем чтобы жали, чтобы нивы росли“ (*»x'otə z'əmətə, səg'a, dɫ u bərək'eg' ɣod'inɫsl, zɫ zdr'avə dɫ smə i slɪb'ii i dub'itək, i sə zdr'avə dɫ se ž'ənə dɫ se, dɫ n'ivəsə dɫ rɫst'ət«*).

Строительство. Первый огонь в новом доме, после зажжения которого только и можно его заселять, имеет название *n'of 'ogɫn'*. Зафиксировано несколько вариантов выбора лица, разжигающего его. В одном из вариантов эту роль выполняет свекровь, произносящая при этом благопожелание здоровья и пожелание видеться и не забывать семьи друг друга (*»səg'a x'otə səg'a, s'inə, ud n'as ɫsəv'a, ud ɣ'ospug'e ml'ogu dɫ stə ž'ivi i zdr'avə, 'amɫ dɫ se nə zɫb'ar'etə dɫ se spət'agɫmə, dɫ se v'ig'uvɫmə«*). В другом варианте огонь разжигает рожавшая женщина или кормящая мать. Наконец, его может разжигать старый человек из „полного дома“, в котором нет умерших. При этом приносится угощение (обычно фасоль, рис, мука). Праздник по случаю окончания строительства называют *n'am'esn'ik*, на него режут овцу. Освящение дома попом имеет название *ɫɫslu-sv'et*.

Жатва. Обнаруженный при жатве двойной колос называют *ɫ'aɪkɫɫɫɫ nɫ ž'itotɔ, nɫ ž'itutu ɫ'aɪk'ɛnɫ* и носят с собой в течение сорока дней, затем кладут в амбар, чтобы он „был всегда полон“.

Недожатая часть нивы называется *ɫp'aškɫ* „хвост“, возникает она, например, когда кого-то из жнецов посылают за водой, а его часть работы за него не выполняют. Тогда посланный за водой выливает принесенную воду на свою часть нивы (*n'eguvijɛn ček'ən, n'eguvijɛn kr'ai*) со словами „пей, опашка, воду, раз тебя не жали“ (*»p'ij, ɫp'aško, v'odɫ št'om tɛ sl ne ž'enələ!«*). Хлеб на недожатой ниве не оставляют.

Пучок из последних колосьев называют *brɫd'ə, br'adɫ*. После жатвы его заплетают в косичку и вешают на серп, где он остается до следующего года. Окончание жатвы носит название *sv'əršnəsl*, осо-

бого праздника не устраивается. Отмечен обычай класть на верх стога колючий кустарник и приглашать мышь „на крестины“ (»*i'el*, *m'iško*, *da kəršt'avlš!*«), „чтобы не влезали мыши“. Праздника молотбы также не отмечено, но иногда устраивают *x'oru*.

Животноводство. Молозиво коровы после отела называется *s'er* (в других районах Болгарии его называют *kul'astr*, что известно информантам). Молозиво либо раздают по соседям, либо дают пить теленку для улучшения сычуга (*f'at* *x'ublf* *krus'ak*), либо делают из него слоеный хлеб *s'ernek*. В последнем случае огонь для варки молозива разжигают дощечками из реки, чтобы „молоко рекой текло“, чтобы „корова была легкой“.

Общесельское доение носит название *pr'edoi*, на нем раздают хлеб *b'anəs*. Стрижка овец называется *kər'om*, *klrk'om*.

Лексика семейной обрядности

Рождение

Бездетная, бесплодная женщина	<i>bəzd'etk</i>
Беременная	<i>br'em'enn</i> <i>žan'a</i> , также <i>z'axodn'ic</i>
Роженица	<i>rud'il'k</i> , также <i>rožd'elnəs</i>
Роды	<i>r'ožb</i>
Повивальная бабка	<i>b'ab</i> (ср. также <i>b'ab</i> „свекровь“)
„Сорочка“ новорожденного	<i>r'iznəs</i>
Родившийся в сорочке	<i>kəsm'etl'ije</i>
Детское место	<i>p'osl'edək</i> , также <i>plc'en't</i> , <i>plc'en't</i>
Хлеб-угощение для посетителей на третий день после родов	<i>p'it</i>
Угощение гостей для роженицы	<i>kol'acə</i> мн.ч.
Посетить роженицу	<i>opx'odə</i> (» <i>da 'idəm da opx'odəm, v'ik</i> , <i>rožd'elnəs</i> «)
Подарок новорожденному	<i>lrmag'an</i> , также <i>rud'arək</i> , <i>rud'arəčək</i> (возможно, новое)

Хлеб, выпекаемый на первые шаги ребенка	<i>prəšt'p'alk</i>
Отлучать от груди	<i>udb'ije</i>
Повторно кормить грудью	<i>prəxr'anə</i> , также <i>puft'ora</i> , <i>puft'ar'e</i> , также <i>prəs'evl</i>
Молочные братья	<i>xrл'ен'icə</i> мн.ч.
Стричь ребенка	<i>strəž'ɔ</i> 3 л. мн.ч., <i>pustr'igat</i> 3 л. мн.ч.
Близнецы	<i>bləzn'ačet</i> мн.ч.
Внебрачный ребенок	<i>š'umnək</i> , <i>š'umnəcə</i> мн.ч.
Крестная мать	<i>kal'm'an</i>
Крестный отец	<i>kal't'atu</i> , также <i>k'um</i> , <i>kum'ɔ</i> опр.ф.
Крестины и праздник по их случаю	<i>krəšč'en'k</i>
Сирота	<i>sər'ače</i>

Имена дети получают либо по христианским праздникам (*vəl'idin' - vəl'ik*, *vəl'ič'k*; *k'oləda - xr'istu*, *xrəst'in*; *g'erg'uv din' - g'e'org'i*, *g'erg'an*; *p'et'rov din' - p'etər*, *pətr'an*), либо по именам деда и бабушки. Есть имена типа *š'in*, о которых полагают, что они встречаются только в Родопах.

Свадьба

Посиделка	<i>məž'ɔ</i> , <i>məž'i</i> мн.ч., также <i>səd'en'ki</i> мн.ч., также <i>popr'el'ki</i> мн.ч.
Совместная работа для хозяев дома	<i>məž'ɔ</i> , <i>məž'i</i> мн.ч.
Работать в пользу хозяев дома	<i>məž'uvl</i> 3 л. мн.ч. (<i>məž'uvl d</i> <i>prəd'ɔt</i> и т.п.).
Кража невесты	<i>s'urvlnə</i> отгл. сущ., также <i>kr'ad'enə</i> отгл. сущ.
Красть невесту	<i>uts'urnl</i> 3 л. мн.ч., также <i>udvl'ek'uvl</i> 3 л. мн.ч. и <i>vl'ek'ɔt</i> 3 л. мн.ч.

Украденная невеста	<i>s'urnlɫɫ</i> страд. прич., (<i>»i'ε sɫm s'urnlɫɫ!«</i>), также <i>vz'em'εnɔ</i> страд. прич.
Насильно	<i>z'orɫɫ</i> нареч.
Убежать с парнем против воли родителей	<i>izb'εgl</i>
Молодая, венчавшаяся без свадебных обычаев	<i>dɫrž'en'kɫ</i>
Парень, ухаживающий за девушкой	<i>gl'ovnək</i>
Девушка, за которой ухаживает парень	<i>gl'ovnəsɫ</i>
Пара ухажеров	<i>gl'ovnəsə</i> мн.ч.
Холостой	<i>l'eftər</i>
Незамужняя девушка	<i>l'eftərɫ</i>
Старый холостяк	<i>st'ar jεrg'enən</i>
Сваты из родственников жениха, отправляемые в дом невесты за приданым	<i>sv'atuvə</i> мн.ч.
Участники свадьбы со стороны невесты	<i>m'omənə</i> мн.ч., <i>mum'arətə</i> мн.ч. опр.ф., также <i>svɫdb'arə</i> мн.ч.
Все участники свадьбы в день свадьбы	<i>sv'adbɫ</i>
Уговориться о помолвке	<i>ud'umɫɫ</i> 3 л. мн.ч., также <i>uguv'ar'εlə si sε</i> 3 л. мн.ч. перф., также <i>zglč'ət sε</i> 3 л. мн.ч.
Помолвка	<i>glɫv'ilkɫ</i> , также <i>glɫv'enə</i> , новые лексемы - <i>gud'eš</i> , также <i>gləv'eš</i>
Помолвиться	<i>uglɫv'ət sε</i> 3 л. мн.ч.
Определить дату свадьбы	<i>uts'ek'ət sv'adbɫ</i> 3 л. мн.ч.
Платки, которые дарят при помолвке	<i>εgl'əsə</i> мн.ч.
Основная помолвка с обсуждением свадьбы	<i>glɫv'ilkɫ</i> , также <i>glɫv'enə</i>
Помолвленная девушка	<i>glɫv'en'icɫ</i>
Парень после помолвки	<i>glɫv'en'ik</i>
Предсвадебное посещение семьи невесты за приданым	<i>z'imɫnə nɫ d'arɔv'inə</i>

Забирать приданое	<i>r'ojnɫ r'ubl</i> 3 л. мн.ч.
Главный представитель семьи жениха при получении приданого	<i>dəvər'ɔ</i> опр.ф.
Представители семьи жениха при получении приданого	<i>sv'atuvə</i> мн.ч.
Подготавливать приданое для сватов	<i>səš'ivɫ r'ublɫ</i> 3 л. мн.ч. (<i>səš'ivɫ səs kɫn'apə, zdr'avɫ dɫ e</i>).
„Выкупать“ приданое	<i>pɫz'ar'et r'ublɫ</i> 3 л. мн.ч.
Жених	<i>z'ɔk'</i>
Обращение „кума“ к жениху	<i>sɫɫd'ɔč</i>
Невеста	<i>nəv'estɫ</i>
Обращение „кумы“ к невесте	<i>kum'icɫ</i>
Новобрачные	<i>mɫɫdɔž'encə</i> мн.ч.
Свадьба	<i>sv'adbɫ</i> , также <i>žən'ilkɫ</i> (пейорат.)
Свадебный „кум“	<i>kɫɫt'atu</i> опр.ф., также <i>kum'ɔn</i> опр.ф.
Обращение молодоженов к „куму“	<i>sɫɫd'oč</i>
Свадебная „кума“	<i>kɫɫm'anɫ</i>
Обращение молодоженов к „куме“	<i>kum'icɫ</i>
Старый сват (дед жениха и дед невесты)	<i>st'arije sv'at</i>
Старая сватья (бабка жениха и бабка невесты)	<i>st'arɫ sv'ak'e</i>
Свадебное деревце	<i>k'ožel'</i>
Дружки невесты, делающие свадебное деревце	<i>dr'ušk'i</i> мн.ч.
Покрывало головы невесты	<i>k'ɔrpɫ</i> , также <i>rəčn'ik</i> , также <i>təstəm'el'</i> (старое)
Фата	<i>v'alu</i> (новое)
Головной убор невесты	<i>k'urəšnicɫ</i> (старое)
Свадебный хлеб, каравай	<i>xɫ'ebuvə</i> мн.ч.
Свадебный пир	<i>sv'adbɫ</i>
Стол	<i>sɔfr'ɔ</i>
Веселье	<i>vəs'elb'a</i> , также <i>žəmb'uš</i> , <i>žəmb'užən</i> опр.ф.

Исполнять ритуалы на свадебном пиру	<i>razv'ortat</i> 3 л. мн.ч.
Дары невесте от жениха	<i>puđ'arak</i>
Дары жениху от невесты	<i>d'ar</i>
Свадебные подарки для родни жениха	<i>d'aruvə</i> мн.ч.
Дарить свадебные подарки	<i>dlr'evl</i> , также <i>p'odləvl</i> (в ходе обряда одариваемого поливают водой, см. Тексты)
Приданое в вещах	<i>prək'ε</i> , также <i>čε'is</i> , также <i>r'ubl</i>
Приданое землей, выделяемое после смерти отца	<i>mlr'as</i>
Дары сватов молодым	<i>šuv'iš</i> , также <i>puđ'arəcə</i> мн.ч.
Деньги в подарок невесте	<i>p'if</i>
„Честная“ невеста	<i>č'esnл</i>
Танцевать	<i>igr'ajet</i> 3 л. мн.ч.
Играть на музыкальном инструменте	<i>sv'irə</i>
Хоро	<i>x'oru</i> , <i>xpr'onu</i> опр.ф.
Приглашать на свадьбу	<i>kl'esuvл</i>
Приглашающий на свадьбу (от жениха)	<i>dəvər'ən</i> опр.ф.
Приглашающий на свадьбу (от невесты)	<i>b'ašm'omən</i>
Ракия-угощение „честной невесты“ на утро после свадьбы	<i>bl'agl rлk'ije</i>
Визит молодой к своим родителям после свадьбы	<i>g'ostə</i>
Выходить замуж, жениться	<i>ož'en'ux se</i> 1 л. ед.ч. аор.
Жениться	<i>z'əxmə se</i> 1 л. мн.ч. аор.
Идти жить в дом жены (о мужчине)	<i>ot'idə nл pr'ivət</i>
Гражданская регистрация брака	<i>zлp'isvлnə</i>
Разведенный мужчина	<i>plr'asnək</i> , также <i>p'ar'əsik</i>
Разведенная женщина	<i>p'ar'əsicл</i>
Вдовец	<i>vduv'ec</i>
Вдова	<i>vduv'icл</i>

Похороны

Умирающий	<i>p'otnək</i>
Умирать	<i>um'ira</i>
Агонизировать	<i>t'ornal</i> прич. прош. вр. (<i>t'ornal i čal'eka da um'ira</i>)
Умерший, покойник	<i>mərtv'ec</i> , также <i>umr'elije</i> опр.ф., также <i>puč'inlije</i> опр.ф.
Душа человека	<i>d'ušə, duš'otə</i> опр.ф.
Загробный мир	<i>dr'ug'ije sv'et</i> , также <i>an'oje sv'et</i>
„Этот“ мир	<i>as'oje sv'et</i>
Ад	<i>'adə</i>
Рай	<i>r'ai</i> , также <i>xə'ir'</i>
Похороны	<i>pugrəb'enie</i>
Хоронить	<i>pugr'ebuvə</i>
Гроб	<i>sənd'ək</i> , также <i>kořč'ek, kořč'egən</i> опр.ф.
Делать гроб	<i>skov'avə se sənd'ək</i>
Могила	<i>gr'op</i>
Кладбище	<i>gr'obə</i> , также <i>gr'obaštə</i>
Оплакивать покойника	<i>pl'ače</i> , также <i>pl'r'edə</i>
Хлеб, который едят при покойнике	<i>xl'er</i>
Кутья, коливо	<i>k'ol'uvu</i>
Поминки в день погребения	<i>č'əni'uvu, č'əni'ivu</i> , также <i>sufr'otə zə umr'elije</i> опр.ф.
Поминать	<i>č'ənat č'əni'ivu</i> 3 л. мн.ч., также <i>pr'av'et sufr'otə zə umr'elije</i> 3 л. мн.ч.
Деньги, раздаваемые „за помин души“ на могиле	<i>isk'ak'</i>
Поминки в течение года с посещением могилы	<i>č'əni'uvu, č'əni'ivu</i> , также <i>p'om'ien</i>
Поминки на третий день	<i>tərt'inə</i> мн.ч.
Поминки на девятый день	<i>dəvat'inə</i> мн.ч.
Поминки на двадцатый день	<i>dvdəsət'inə</i> мн.ч.
Поминки на сороковой день	<i>četər'i dəsət'inə</i> мн.ч., также <i>kərk'at</i> , также <i>sořr'ə gul'emə</i>

Поминки через год	<i>č'ən'uvu</i> , также <i>gud'inlɫɫ</i> опр.ф., также <i>sofr'ə gul'emɫ</i>
„Большие поминки“ (40 дней и годовщина)	<i>gul'emotə č'ən'uvu</i> опр.ф.
„Малые“ поминки	<i>m'alkotə č'ən'uvu</i> опр.ф.
Поминальные дни в течение года	<i>sp'om'ɛn</i>
Быть в трауре по покойному	<i>žl'ɛjɛd gu</i> 3 л. мн.ч.
Повторно погребать тело	<i>prəm'esk'uvɫ</i> , также <i>m'esk'ɛt</i> 3 л. мн.ч.
Надгробный деревянный памятник	<i>k'ors</i> , также <i>p'amɛtnik</i> (новое)
Верхняя часть надгробного памятника (для иконки и свечки)	<i>k'uklɫ</i> , также <i>k'ošnɛsl</i>

Мифологическая лексика

b'abl i'ɛgl - мифологическое пугало детей в облике старухи, забирающей непослушных; очевидно новое, распространяемое „по телевизору“. Традиционны, по всей видимости, такие мифологические пугала как *vɫmp'ir* (см.), также *klɫk'onžur* (см.), также *d'ɛvul* (см.).

blj'ač'ki мн.ч. - знахарки, знающие заговоры (*b'asn'ɛ*, см.) и обладающие способностью заговаривать (*b'ajɛ*).

b'asn'ɛ - заговор от сглаза (*l'ošə 'očə*, см.) или от злых духов, вызывающих сглаз (*'uruč'išɫ-p'očud'išɫ*, см.) у людей и домашних животных. Обычно состоит из краткого речитативного текста (например: *»izl'ɛlu i zm'iištə ud i'ɛvuruvə k'orənə, ut šk'ɛnuv'itə k'amənə, s jɛdn'o 'oku 'ogn'ɛnu, sɛz dr'ugu 'oku v'og'ɛnu. p'uknɫlu sɛ i v'og'ɛnu, tɫ ugɫs'ilu 'ogn'ɛnu«*) и сопровождается магическими действиями с различными предметами (яйцом, рукавом одежды).

bug'anɛs - мифологический персонаж в облике собаки, появляющийся каждую ночь после 12 часов; встреча с ним нежелательна (см. также Народный календарь, святки, первое марта).

c'iglanin, c'iglanka - немифологическое пугало детей; обычно упоминается и его атрибут - мешок (*c'iglanin sas čuv'al*). В качестве других угроз непослушным детям используется „В штаны засуну!“ (*»č'eklǎ dǎ gu m'ušna v g'aštəsə!*») и „Сейчас поймаю!“ (*»č'eklǎ dǎ te f'anǎ!*«).

č'umǎ - мифологический персонаж и общее обозначение болезни чума (ср. общераспространенное проклятие *»dǎ te f'anǎ č'umǎ!*«).

d'evul I - мифологический персонаж, вселяющийся в человека (*fl'elǎ d'evulǎ* мн.ч.) „слабого умом“; такой человек *rob'esn'evǎ*.

d'evul II - мифологический персонаж в виде пня, который может привидеться пугливому человеку.

d'evul III - мифологический персонаж, живущий или появляющийся в доме на чердаке, активизирующийся каждый вечер до утра или во время посиделок (в этом случае обозначается и термином *sǎd'en'ku-sku*). Характерные занятия - стучать на чердаке, кричать, ронять предметы, сбрасывать их вниз по лестнице, разбрасывать посуду. Спускается по трубе в очаг, оставляя видимые утром следы на золе. Закрывает хозяев в хлеве, разливает молоко; пугает девушек на посиделках. Остановить его можно словами: „Хватит прыгать!“ (*st'igǎ r'ipklǎtǎ!*), изгнать из дома можно, стреляя в потолок. См. также *vǎmp'ir(ǎn), vǎmp'ir'*.

d'evul IV - мифологический персонаж, по всей видимости, антропоморфный; постоянно пребывает у „дьявольского моста“ (*d'evul-skatǎ k'ipr'iǎe*), активизируется ночью. Издаёт нечленораздельные звуки, но владеет и человеческой речью. Каждую ночь справляет свадьбы; получает подарок от проходящего по мосту человека, которого одаривает в ответ золотом (превращающимся в конский помет) и свадебной лентой (превращающейся в паутину). См. также *vǎmp'ir(ǎn), vǎmp'ir'*.

d'evul V - мифологический персонаж неясного облика, встречающий человека на дороге, у реки и сопровождающий его до дома (чем и пугает); отогнать можно собаками.

d'ivla žən'a, zlad'ivenla žən'a - мифологический персонаж, „дикая женщина“, живущая в лесу; превратиться в „дикую женщину“ - *rodəv'evla*.

dr'akus I - мифологический персонаж в виде птицы, издающий шум снаружи.

dr'akus II - мифологический персонаж, по всей вероятности, в фантастическом облике с конской головой; появляется в доме ночью, кричит, стучит и не дает заснуть. См. также *vamp'ir(ən), vamp'ir'*.

d'ux I - „святой дух“ (*k'oŋ tək'ovla dɔst'oŋen dɔ v'idə d'uxən kəkv'o i. n'ikuŋ, n'ikuŋ ne dɔst'oŋen*).

d'ux II - дух умершего члена семьи, помогающий живущим домочадцам (*idvɔ si tu dux'a, pum'agɔ si tə zɔ s'ičku*).

ž'in, ž'in - свиноподобный мифологический персонаж, постоянно пребывающий под мостом (*ž'inuv m'os*), где может встретиться проходящему человеку, сбивает с пути, квакает и кричит. См. также *vamp'ir(ən), vamp'ir'*.

žən'esali pɔr'i мн.ч. - клад, охраняемый духом-сторожем (*sljib'ije*). Существует поверие, что закопанные деньги (*zar'ov'evnə pər'i*) превращаются в особый мифологический персонаж *ž'inuvə* мн.ч. (*ž'inuvə sə st'anlɔ pɔr'itə, žən'esali sɛ*) и могут присниться человеку. Люди, могущие увидеть клад во сне, называются *mln'arə* мн.ч. Для того чтобы завладеть кладом, надо принести человеческую жертву (*kurb'an'*, также *lv'oz*), принеся на явленное во сне место часть одежды жертвы (затем следует молча выкапывать клад); само действие жертвоприношения обозначается глаголом *fl'ožə* («*ŋ'e žɛ fl'ožɔ b'abəsɔtɔ*») или перифрастически (*dɔd'e lv'oz, dɔd'e kurb'an'*); значение „умереть, будучи принесенным в жертву демону клада“, - *čuv'ekɔ utəš'ɔl kurb'an'*. Если же начать выкапывать клад, не принеся жертвы, то деньги исчезнут (*žɛ zɔbɔb'utnɔt pɔr'i*).

žəd'ije - немифологическое обозначение: 1) женщины, наносящей вред; 2) проститутки (в этом значении имеет синонимы *k'urvl*, также *prəstət'utkɔ*, также *rɔsp'ije*).

ĵ'udl I - мифологический персонаж в облике привлекательной девушки, пребывающей в горах и лесу; по происхождению обычная девушка (*mɔm'iče se i prāv'ɔrnalu fəf ĵ'udl*). Существует поверие о собраниях таких персонажей, называемых *ĵ'udənu x'oru*; следы их пребывания называются *ĵ'udənu m'estɔ*, *ĵ'udənə mest'a*, т.е. места, где „прошла юда“ (*ĵ'udl i mən'ɔl*), попадание человека на такое место не опасно. В с. Гела широко распространена легенда о чабане-любовнике юды (*ĵ'udl pər'inskɔ*), см. Тексты.

ĵ'udl II - вихрь, ср. синоним *vəxr'uškɔ* (*vəxr'uškɔlɔl ĵe zɔv'ɔt ĵ'udl*).

klɔkl'onʒur - мифологический персонаж в облике птицы, большого размера и роста, х-формы, худой. Название используется также при внешнем описании людей («*m'esəʃ klɔkl'onʒur*«).

lm'ɔ - прожорливый человек (*ĵed'e klɔtu lm'ɔ, d'etu mn'ogu ĵed'e, l'akutu ɔlɔkl'ovɔ n'ekvu*), ср. синоним *lkum'ijɔ*.

l'evɔ v'odɔ - 1) место в реке, где вода образует водоворот, вращающийся налево (*d'etu 'imɔ l'evɔ v'odɔ*) и где танцуют хорошо в Георгиев день (см. Народный календарь); 2) вода, взятая из вращающегося налево водоворота и хранящаяся дома в качестве магического средства от болезней и колдовства.

l'oʃɔ pr'ikɔskɔ - проклятие (например: «*vɔr'u dɔl izmr'etə!*«), синоним - *kl'etvɔ*.

l'oʃə 'oʃə мн.ч. - согласно поверию, свойство некоторых людей (*l'oʃɔ tu i sr'ɔʃtɔlɔ, 'imɔ l'oʃə 'oʃi*), обычно тех, которых в детстве дважды отлучали от груди, наносить вред (*umɔg'osɔ*), порчу (*'uruk*) другим людям и животным своим появлением. Значение „подпасть под действие сглаза“ выражается глаголом *uruč'esɔ, uruč'esvɔ*; сглаз снимается чтением заговора (*b'asn'e*, см.), от него помогает ношение *musk'ɔ* (см.).

mɔg'ɔ - магические действия, колдовство; значение „колдовать“ выражается либо глаголами *umɔg'orsivɔ, umɔg'osɔ*, либо перифрастически - *st'orə mɔg'ɔ, pr'avə mɔg'ɔ*. Существует поверие,

что в качестве средства от колдовства (*дл те нэ f'atлt mлg'ii*) помогает „святая вода“ (*ї'ezmо*) и „левая вода“ (*l'evл v'odл*, см.).

mлg'esnэсл, mлg'osнэсл - мифологический персонаж женского пола, колдунья, ведьма, использующая сверхъестественные способности во вред людям (см. Народный календарь, Иванов день). Информанты полагают возможным существование и соответствующих мужских персонажей (*i k'atu imл mлg'esnэсэ ž'eni, m'ožэ дл 'imл i m'эsk'i, d'e дл zn'aїε*). Поверий о шабашах ведьм не отмечено. В качестве синонима *mлg'esnэсл* употребляется и лексема *vr'ačкл*.

млн'арэ мн.ч. - люди, видящие клады во сне.

musk'э - магическая формула, охраняющая от сглаза и колдовства, записанная обычно мусульманским ходжей (но и знающим человеком) на листке бумаги (*st'or'ε musk'э*); используется и православными.

mор'авл - ведьма, мучающая спящих (*prэt'iskл*, также *m'ačкл*).

n'arэčн'исл, n'arэčн'исэ I мн.ч. - мифологический персонаж в облике женщины, предсказывающей судьбу младенца, ср. *плr'ičε* или *оbr'ičε* „предсказывать“. Идиоме „на роду написано“ соответствует *лsоv'a tu i bэl'o p'isлнo*.

n'arэчн'исл, n'arэчн'исэ II мн.ч. - гадалки, предсказывающие девушкам женихов (см. Народный календарь, Тодоров день).

slїb'їε - мифологический персонаж, дух-хозяин леса, реки или колодца (в этом случае происходящий от утопленника и часто имеющий облик змеи), луга, оставленного дома (*slїb'їε пл бл'їr', пл l'ıv'adл, пл v'odл, пл k'эštл izоst'av'εнл*); превратиться в „сайбию“ - *žэn'εсл*, также *дрлkusн'εсл*. Ср. также: *slїb'їε* - немифологическое обозначение человека-хозяина дома, поля и т.п.

slїb'їк'ε - змея-хранительница дома, которой следует готовить угощение в „Считанные дни“ (см. Народный календарь); в противоположном случае может нанести вред домочадцам, например отравить.

s'ipkɫ - по всей видимости, немифологическое обозначение болезни оспа, не персонифицировано.

sm'ok I - змея, живущая в заброшенном доме.

sm'ok II - змея, сосущая молоко коров (глагол *smuxɫ'ɔd* 3 л. мн.ч., *š'ej'ɔt* 3 л. мн.ч.); полагают, что об этом свидетельствует кровото-
чение коровьего вымени.

səd'en'kusku - см. *d'evul* III.

š'erk'i мн.ч. - по всей видимости, немифологическое обозначение болез-
ни оспа, не персонифицировано.

ɫɫism'an - талисман.

t'ejɛ m'aɪki мн.ч. - демоны болезни, ср. синоним *buləst'esə*; умило-
стивить их следует хлебом с медом.

uləl'ije - несчастье, вызывающее сильное огорчение, горе; ср. соот-
ветствующий глагол *uləl'eɪkʋlš* 2 л. ед.ч. (*'oləle*, *'oləle*, *klkv'o i*
st'anlu, *lš'oje 'ilə umr'el*, *'ilə dr'ugu n'ekvu i st'anlu*, *'ilə*
kr'avɫɫ i p'adnɫɫ, *'ilə ufc'ɔtɫ e umr'elɫ*, *лпov'a e uləl'ije*).

'uruk - результат действия сглаза, см. *l'ošə 'očə*.

'uruk'i, *'uruč'išɫ-p'očud'išɫ* мн.ч. - злые духи, согласно поверию,
при встрече с ними вызывающие сглаз человека или домашних
животных (например, коней), см. *l'ošə 'očə*. Обычно упоми-
наются в заговорах (например: *»'otə, v'ančo, pl'ačəš?»*. *»'otə mə*
sɫ prət'isnɫə 'uručišɫ, l'ošə p'očudišɫ!». *»tug'avɫ nəm'oɪ*
pl'akɫ, n'i n'osəm sr'ebərnɫ br'advɫ, sr'ebərnɫ m'etɫɫ, sɫz
br'advɫɫɫ žɛ gu iš'č'em, s m'etɫɫɫ žɛ gu izmət'em«. *i*
tug'avɫ tr'i p'ɔtə dɫ d'uɪnə vəz nus'ɔn, i sɛ umɫn'ovɫə
'uruk'inə).

ɫɫmp'ir(ən), *ɫɫmp'ir'* I - термин, используемый при внешнем описа-
нии людей, со значением: а) неопределенным (*»t'i sə kv'otu*
ɫɫmp'irən!», *»kv'o ɫɫrv'iš kv'otu ɫɫmp'irən!?»*, *»m'esəš ɫɫm-*

p'irən«); б) „большой, крупный человек“ (*»'a, t'oĭ ĭ'ɔdər klɪu vɫmp'ir'*«).

vɫmp'ir(ən), vɫmp'ir' II - мифологический персонаж, по происхождению покойник, оставленный без надзора или такой, которого перепрыгнула кошка; появляется днем у дома, стучит в дверь и тем самым пугает людей (*i tug'avɫ x'odəl pu dən'ɔsl, 'ušk'ım čest'anuvɫ ud gr'obl, i x'odəl pu k'ɔštəsə, tɫ č'ukɫɫ nɫ p'ortə, tɫ pl'ašəl l'ud'esə*). Некоторые информанты употребляют как синонимы обозначения *vɫmp'ir, dr'akus*, также *d'evul*, и совсем редко *ž'in, ž'in*. Поверия о рождении детей от вампира не зафиксировано; в немифологическом значении „выродок“ записано *češ'it*, также *'izrut*. Поверий о вампирах, пьющих кровь домашних животных, также не отмечено (см., однако, *sm'ok* II). Действие превращения в вампира обозначается синонимичными глаголами *podrɫkusn'evɫ*, также *vɫmpər'esovɫ*, также *žən'esuvɫ*; или перифрастически *st'anuvɫ dr'akus, st'anuvɫ d'evul, st'anuvɫ vɫmp'ir'*.

vr'ač - знахарь; в районе села Гела имелась *pl'evn'e, kul'ibɫ*, называвшаяся *vr'ačuvutu*.

vr'ačkl - то же, что *mlg'osnəsl, mlg'esnəsl* (см.), т.е. женский мифологический персонаж, ведьма (или знахарка), обладающая способностями осуществлять магические действия (*vr'č'ovɫ*, также *ug'adɫ*, также *prən'iset se* 3 л. мн.ч.); существует поверие о том, что знахарка может снять колдовство (*rlzv'al'ε*), учиненное *mlg'esnəsl*, например, с помощью „левой воды“ (*l'evɫ v'odɫ*, см.) или заговора (*b'asn'e*, см.); такими же способностями обладает и мусульманский ходжа (*x'ožɫ*). В качестве синонима *vr'ačkl* некоторые информанты употребляют и лексику *gl'ed'ačkl*.

z'av'es I - вотив, обычно часть одежды человека, которую приносят в церковь для исцеления от болезни (*zlv'ešt'aĭe z'av'es*).

z'av'es II - пожертвование для церкви в пользу бедных.

zɫkr'ilnək - святой-покровитель села, ср. синоним *svət'iĭe* (*ɫpov'a m'esnust ĭe ubəgr'avɫ n'ekəkɫf svət'iĭe i ĭe p'azə*).

zl'itə d'uxuvə - общее название „нечистой силы“.

ž'if 'ogln' - огонь, добываемый трением сухих веток; использовался для лечения скота от ящура и других болезней, достаточно было прогнать стадо через такой костер.

Поверий о человеке-волке; едзящих на людях верхом мифологических персонажах; живущем на дне озера драконе или женщинах; воздушном змее; духе строения - по происхождению тени человека; духах покойников; персонификации отдельных болезней; демоне-пожирателе солнца не отмечено (в последнем случае говорят о солнечном затмении - *m'exč'inlɫɫ mən'ɔlɫ 'oprəš sl'ɔncətɔ*).

Тексты

Шина Пеевска, 1934 г.р.

Народный календарь

Неподвижные праздники

Сочельник и рождество (1)

k'oləda n'i spəciĭ'alnu nə sm'e pr'avə... n'emame n'ekvə ubəč'ai za k'oləda da pr'avəm. əm pədgut'ofka si se pr'avə, səbər'ət sə sə bl'isk'inə na k'oləda vutərn'ət, i 'idat na č'orkva, sl'et tɔv'a se v'ornat, pr'og'uma [закуска - А.С.] pr'av'et, jəd'ət. x'og'et na x'oru sl'et tuv'a i tɔv'a i. dr'ugi ubəč'ai n'i n'emami. i b'ədnə v'ečer' t'uka n'emamə ubəč'ai da pr'avəm b'ədna v'ečer. n'i nesm'e pr'avələ anak'ova.

Сочельник и рождество (2)

na b'ədna v'ečer. u n'as n'emə b'ədnə v'ečer, n'i mu v'ikamə s'uxa k'oləda. prəd'i k'oləda s'uxa k'oləda d'etu gu zuv'əd b'ədnə v'ečer. s'uxa k'oləda i večert'ə prəd'i k'oləda. i tug'ava se g'otv'et p'osnə jestiĭ'a. p'ak se var'i ub'ərkvanu, da k'ažəm, fəf fəs'ulə sa sl'aga gr'ax, sl'aga sə krət'ox. izvin'avam se če p'očnax i da gu ub'ərkvam. t'ur'e se vas'ul', t'ur'e se krət'ox, t'ur'e se ž'itu, z'ornu kəkv'onu 'imaš, ečəm'ik, pčən'ica, tak'iva r'abutə, t'ur'e se s'ičkutu, zg'otvə se, i se m'esə p'ita. p'osna p'ita se m'esə. i tug'ava se t'ur'e se par'ə fəf n'eje. i se nar'iče. i v'ečart'on se zbər'ət p'ak n'ai bl'isk'inə kutr'inu sa, ta rasč'up'et p'itana, dad'ət na fs'ek'i pə adn'o parč'ə, i k'omutu se p'adnə par'ət, t'o i kəsm'etl'ijeta na k'əštana. i ud j'egen'inu s'ip'et na vr'u, ta se najəd'ət i tuv'a. i vutərn'əna tug'ava na k'oləda se x'odə v'ek'i na č'orkva i g'a se v'ornat ta se razguv'eva. 'otə se guv'elū c'alana guv'elka p'osnu. n'itu ml'eku se jəd'e, n'itu m'aslu, n'itu mes'o, n'itu n'ištu, s'amu p'osnu se jəd'e. i tug'ava se zg'otvə, ubəz'ač'elnu se var'i m'əsu, n'ei na kurb'an', kl'in' se pr'avə, i p'il'eta se sv'ivət. i tuv'a, i se v'ornat ut č'orkvana...

i tug'ava 'ilə dr'ugu n'ekvu, 'ilə t'el'ε n'ekuǰ zak'oləl, 'ilə kr'ava, i se z'omə m'osu tɬ se var'i, i ut sv'in'etu se p'oržə, pəč'e. k'oǰ kəkv'otu upr'avə, tuv'a si. sv'in'etu se k'olə nɬ ign'ak', ɬ se ǰed'e nɬ k'oləɬɬ.

Новогоднее колядование (1)

survak'arəti sɬ nɬ s'urvak, d'etu mu nɬ n'ova gud'inɬ, 'amɬ edn'o vr'emε surv'akɬɬɬ dəc'atɬ nɬ čətərən'aisti ǰenu'ari, n'e nɬ p'ərvi ǰenu'ari, nɬ čətərən'aisti ǰenu'ari. i st'avat, tə m'inə lə dvan'aisi čəs'ə gɬ d'oǰdə, tug'ava st'avad dəc'atɬ i x'oǰet ut k'ōštɬ nɬ k'ōštɬ i surv'akat: »s'urva zdr'ava, du gud'inɬ p'o zdr'avɬ!«. t'am kəkv'otɔ nar'edat i n'ekuǰ d'etu mu i bl'izək, dɬ k'ažəm, str'iku, kal'eku, žε mu z'omə, žε mu udnəs'e ed'in gul'em k'amin'. ɬd'in gul'em k'amin' žε udnəs'e i žε m'u gu t'urə ɬs'eǰ, žε rəč'e: »k'olkutu k'ež'i k'amin'e, t'olkuva dɬ tə k'ež'i k'is'otɬ!«. k'is'otɬ, nəl'i rəzb'irəš? purtuf'el, d'a. i tuv'a i ut tug'ava ut k'ōštɬ nɬ k'ōštɬ x'oǰet pu c'alotɬ s'elɬ tɬ surv'akət. i tɔv'a i nɬ s'urvakɬn. s'ički zb'irat se nɬ gr'upi i sə x'od'et ɬt'eǰ rudn'insk'i dəc'a, dɬ k'ažəm, d'etu p'o bl'isk'i pu s'elutɬ ubək'al'et pɔ c'elɬ n'oš. 'amɬ tr'evɬ də i fəv dvan'ais čəs'ə st'anali i p'očvat, dɔ sutrənt'ə dɬ sv'oršɬ.

Новогоднее колядование (2)

ɬ nɬ vas'iluv den', nɬ vas'iluv den' surv'akɬɬɬ dəc'atɬ, s'urvak mu v'ikat. tug'ava se pr'av'et p'ilcə se sv'ivat, i se t'ur'ε ud dr'en, edn'o d'orvu dr'en, p'əpk'i se t'ur'et, i se nar'iče. zɬ sɬǰb'ijetɬ, zɬ dəc'atɬ, zɬ oǰc'etə, zɬ k'onətə, zɬ kr'avətə si se t'ur'et ɬn'eǰ p'əpk'inə fəf p'il'etɬnɬ, i s'etn'ε k'oǰ kəkv'onu n'aǰdə, i mu gu d'avat, nar'ičed gu nɬ n'egu. ǰ'e sam nɬš'l'a, dɬ k'ažəm, zɬ kr'avatɬ. i tug'ava t'etku i m'aǰk'ε v'ikat, ɬsɔv'a žε, ɬs'aɬ kr'ava žε i nɬ t'ep. dr'ugutu d'ek'ε i nɬš'l'o zɬ t'el'etu, i p'ak mu v'ikat, ɬsɔv'a t'el'ε žε i nɬ t'ep i ɬn'eǰ. i tug'ava sl'ed dvan'aisi čəs'ə g'a mən'e i dəc'anɬ t'ornɬd dɬ surv'akat ut k'ōštɬ nɬ k'ōštɬ. 'e pɔ nɬt'atək gu sam raspr'a...

Запрет на поминки и свадьбы

ut s'uxɬ k'oləɬɬ du ǰurd'anuv den' se nə pr'avə p'omen zɬ umr'elətə. i nə b'ivɬ dɬ se ž'en'et, dɬ pr'av'et sv'adbɬ, dɬ v'oǰet nuv'estɬ i dr'ugu nə zn'aǰe.

Богоявление или крещение (1)

[Колядующие]. ...a zb'irɬ s'ičku. k'oǰ kəkv'otu 'imɬ, ǰ'ebɬl'k'i, 'or'ex'i, ž'itu, m'aslu. uvərv'i ɬn'eǰ ut k'ōštɬ nɬ k'ōštɬ, i tug'ava nɬ ǰurd'anuv d'en' vutərn'ɔnɬ se zb'irat, 'idət nɬ č'orkvɬ, i sl'et

č'orkvana se zb'irət na x'oru. tug'ava igr'ajet, i an'oje p'ak d'enu p'orska i dr'uk jeks'ar'en d'enu varv'i sas n'egu, sag'a n'ekvu m'omče d'enu se g'alə mum'ičenu že plat'i na an'oje, na iks'ar'en, i že 'idəd da gu up'orskat 'ilə že gu f'anəd da gu 'eksat. dvam'inana gu f'atat i as'ej gu l'ul'et. i mu v'ikat: »i'eksa, i'eksa br'anu ml'eku, dugud'ina da stə ž'ivə i zdr'avə!«. i k'aknu pak si igr'ajet m'omə, jerg'enə, i'e že pl'ak'e, da k'ažəm, 'aku g'al'e n'ekvu m'omče, že pl'ak'e ta da 'idəd da gu uk'op'et, da mu s'ip'et edn'ə x'arkuma v'oda na glav'ona. anov'a se pr'avə na jurd'anuv d'en' i na iv'anuv d'en'. dv'ana d'en'e se x'odə na x'oru, igr'ai se, vešl'ot se, p'orskat se, i'eksat se. i tov'a i ubəč'aje na jurd'anuv den'. ud edn'ona str'ana gu f'anə ed'inijen i ud dr'ugijen i za krak'ata gu f'anat i za rac'etə. i gu l'ul'et as'ej i mu v'ikat: »i'eksa, i'eksa!«.

Богоявление или крещение (2)

za jurd'anuv den' si se zuv'e jurd'anuv den', a pr'ešnijen d'en' mu v'ikat k'ors. prəd'i jurd'anuv den', an'oje den'. n'i mu v'ikamə kərst'ov den'. 'ama nə m'oga da tə k'ažə za n'egu n'ekaf obəč'aj, nə zn'am kəkv'otu.

tug'ava na jurd'anuv den' se m'eta, m'eta se k'orstə 'ilə f r'ekata, 'ilə n'ekvu katə j'ezeru na g'el'a. n'i smə zavər'avala d'enu č'orkvana svət'a bugor'odəca, svət'a tr'oica manast'ir'en, tug'ava at'am zavər'evaxa adn'o j'ezeru, p'oran m'etnə k'orstən i ut'am n'ekulku mləd'ežə se f'orl'et, i k'oju n'ajdə k'orstən puk'ažə se ud vud'ona, k'ažə k'orstən.

i t'am tug'ava t'o že varv'i s'etn'e na jurd'anuv den' i na iv'anuv den', an'eje dv'ana d'en'e x'odə ta p'orska ut k'oštə na k'oštə. n'osə f adn'ə x'arkuma b'elə, x'arkum'ička kalad'isana n'osə v'oda i k'orstən i v'orzana i k'itka. t'o z'imnu vr'em'e dr'ugu n'ema, brašl'an 'ilə dr'ugu n'ekvu v'orzan 'e, i p'orska. f x'arkumana mu t'ur'et par'i, a dr'uk x'odə sas n'egu ta mu v'ikat jeks'ar'. d'etu i'eksa. t'o x'odə p'ak sə i n'osə t'orbə. tə mu zb'irat s'ičku, k'oij kak'otu 'ima.

„Бабин“ день

d'a, b'abən d'en'... tug'ava nij'e im'alu rud'il'nə d'omuvə, ž'enəti sə sə r'aždala pu k'oštənə. i jedn'ə b'aba i x'odəla da razr'aždə katu ukuš'erka žən'ana, d'ek'enu gu f'anə t'amu, kəkv'o mu gu i pr'avəla. i s'etn'e c'al žəv'ok' an'aje b'aba se t'ačə na b'abən d'en'. x'og'et na g'ostə nax n'eje, n'os'et xi pud'arəcə, za d'etu i razr'aždala žən'ata. 'i xi, i mu v'ikəd b'abən d'en'.

Трифонов день

на tr'ifun' se st'anə vutərn'ɔnɐ, tə st'arənə k'oɪnu i t'etkunu, d'edunu že 'idə dɐ pudr'ežə drəfč'etɐnɐ. j'ebɐl'ki, kr'ušɐ, sl'ivɐ, kɐkv'otu 'imɐ, nɐ tr'ifun' ubəz'at'elnu tr'evɐ dɐ se nɐpr'avə r'ezɐnə. dɐ gu pudr'ežə. dr'ugu n'e. dn'eske i tr'ifun' i tr'evɐ dɐ se ur'ežet drəfč'etɐtɐ.

Харлампиев день

на str'upɐvije d'en' vutərn'ɔnɐ st'anə m'aij'kenɐ tɐ ispəč'e kul'acə. i tug'avɐ səs šuk'er' kul'acənə mən'eš tɐ dɐ razdɐd'eš pu mɐxɐl'ɔnɐ nɐ vr'u i že 'idəž dɐ ɔst'avəš nɐ v'odɐ, n'ekɐdə, kəd'etu 'imɐ bun'ar', v'odɐ, dɐ ust'avəš ɐt'am kul'ak səs šuk'er' tɐ dɐ t'ə nə f'atɐt str'upə.

Св. Власий

vl'asuv d'en' i pr'aznək nɐ guv'ɔdɐtɐ. kɐkv'o se pr'avə nə zn...

Приход весны – первое марта (1)

на p'ɔrvɐ m'artɐ se vutərn'ɔnɐ ɐg'a se st'anə tɐ se p'alə sl'amɐ. d'a, prə n'as se p'alə nɐ p'ɔrvɐ m'artɐ se zɐp'alə nɐ..., k'aknu ti dv'orɐn ɐs'ej k'ɔštɐnɐ kəd'enu i, nɐ dv'orɐn nɐ tr'i m'est'a se nɐ tr'i k'upɐ se p'alə sl'amɐ. ɐm sl'amɐtɐ se z'imɐ ut pl'evn'etɐ ut tv'ojetɐ sə sl'amɐ. i se p'ali, i tug'avɐ vr'u vər'v'ɔt i prər'ipkɐt je dɐ b'egɐt zm'iitə i g'uštər'icətə. i tuv'a i, nɐ p'ɔrvɐ m'artɐ pr'avəm.

Приход весны - первое марта (2)

zɐ kutr'o? 'amə t'o i ɐnɔv'a, nɐklɐd'e, zɐp'aləš 'ogɐn'ɛn nɐ tr'i m'est'a nɐ k'ɔštɐnɐ i tug'avɐ ubəgr'avɐš i v'ikɐš: »b'egɐjtə zm'ii i g'uštər'icə, m'iški, bug'ancə!«, - s'ičkutɐ dɐ b'egɐ. tɔv'a i nɐ p'ɔrvɐ m'artɐ.

Сорок мучеников

svət'o čətər'idəsətə. i nɐ svət'o čətər'idəsətə, d'oɪdə lə svət'o čətər'idəsətə, i tr'evɐ dɐ izl'ezəž dɐ kup'aiš n'ekvu pu grɐd'inɐnɐ. 'otə čət'irəsə p'edə zəm'ɔtɐ se rɐmraz'ilɐ. prəz z'imɐtɐ d'etu se i sl'ed'ilɐ, i tug'avɐ nɐ svət'o čətər'idəsətə čət'irəsə p'edə nɐd'olu se rɐzmrɐz'ilɐ, i izl'izɐt tug'avɐ i zm'iiti i g'uštər'icətə, i s'ičkutɐ izl'izɐ v'eki, 'oti i dušl'o svət'o čətər'idəsətə.

Благовещение

bl'aguv'ec i pr'aznək fə vəl'idən'skɐtɐ guv'elkɐ. i tug'avɐ tr'evɐ dɐ se jəd'e r'ibɐ. dr'ugu, nəl'i guv'elkɐ, dr'ugu nə nə d'avɐd dɐ se jəd'e, s'amɐ r'ibɐ. nɐ bl'aguv'ec i nɐ v'ɔrbnəcɐ tr'evɐ dɐ 'imɐ r'ibɐ nɐ sufr'ɔtɐ. ɐm r'ibɐ duk'arvɐxɐ ɐdn'o vr'em'e f mɐgɐz'inətə t'ukɐ.

Георгиев день

v'utərnu st'anəš n'aij nApr'eš tə izl'ezəš dA se ɔm'iiš səs r'osA. nəl'i f'atA pu l'uv'adənə r'osA. n'aij nApr'eš se ɔm'iiš səs r'osA i tug'avA tə prəv'oget dA nAbər'eš š'epAvu b'ilə. k'azvA se š'epAvu b'ilə, k'ɔrm'et se ɔfc'etə, kr'avətə, žəv'otnətə zA zdr'avə.

i tug'avA s'etn'e 'idəš, m'aijke tə bAšt'a tə sA nApr'avələ kl'in, pɔ rɔd'opski si mu v'ikat kl'in. i že 'idəš nA č'ɔrkvA. 'imA Ad'in pArAkI... b'anəcA, rud'opskA b'anəcA. pr'avə se səs b'ilə, spAn'ak, t'ukA 'imA edn'o rAst'e pɔ l'uv'adətə skr'ipAl'ec mu k'azvət, kupr'ivə s'əštu, ur'is i jɛj'c'a. i se rAst'očvA kur'a, ɔnɔv'a sv'ar'e se ɔr'iz'e i zelenč'ukA kAk'ɔf tui, rAst'očvA se kur'a, udd'olu jɛdn'a nA tAv'ɔtA, sl'agA se mAsl'o, sl'agA se pl'ənkAtA v'ətrə i tug'avA udg'or p'ak se sl'ožə dr'ugA k'orA i se pəč'e nA p'ečkAtA ɔdg'orə, n'e fəf f'urnA. i nA Anɔv'a mu v'ikat rɔd'opski kl'in.

i tug'avA 'idAt nA zb'orA, kurb'an' k'ol'et, i At'am n'aij st'arAtA žən'a tr'evA dA rAzv'ii g'erg'uskutu x'oru. t'o se rAzv'ivA nAl'evu i nAd'esnu. rAzv'ii xɔr'otu, f'anAt se t'am n'aij nApr'eš se f'aštAt st'arətə, mAz'etə, sl'et tuv'a se f'atAt ž'enətə. i p'o nAt'atək mum'ičeta, m'omčeta f'atAt se, igr'ajet c'al d'en' i Atɔv'a i zb'orA, dr'ugu n'emA.

kurb'an', se k'olə j'egn'e zA g'erg'uv d'en'. nA k'atA k'ɔštA si se k'olə bAšk'a kurb'an'. ...ašije kr'aij nə pr'av'et AnAk'ivA r'abutə, t'eje nAd'olu n'ekAdə 'imAt AnAkV'i ubəč'ai, pək At'ukA prə n'as n'emA. f'aštA si se 'agnetu, zAk'olvA si se, pr'avə se t'am kAkV'otu... nAkAd'evA se p'ərvu səs tAm'an i... tək'a i se vAr'i. n'e, t'o n'emA nA k'atA k'ɔštA p'ob dA gu kAd'i.

День св. Еремея

jerm'en den' tug'avA g'a d'oid'e jerm'en den' tA s'adəxmə vAs'u'l'e nA An'ol d'en', 'otə v'ikat če se i n'aij r'aždAl.

Иванов день

mɔm'ičeta tA sə se nAr'ičelə, zb'irAli se, tA sA pr'avələ k'itkə, k'itki sə puv'ivAlə. fs'eku mum'iče sə st'orə k'itkA i pɔ Adn'ɔ, pu dv'e, i sə nArəč'e kutr'i gAl'ovnək. i xi nAkV'as'et f Adn'ɔ x'arkumA, tə xi t'ur'et pud Ad'in trənd'afəl, tə prəsp'ɔt prəz nəšt'ɔn, i vutərn'ɔnA nA j'en'uv din' tug'avA st'anAt tA 'idAt, i Adn'ɔ st'arA žən'a 'idə tA izv'AdA k'itk'inə. i kutr'anU k'itkA, kutr'anU k'itkA izl'ezə n'aij nApr'eš, Anɔv'a mum'iče že se už'enə n'aij nApr'eš. i tug'avA kutr'anU p'ak k'itkA izl'eznə, mum'ičenu kutr'onU m'omče p'o g'alə,

да л'и за н'егу же са уџ'енә, 'илә пәг же хи изл'езә др'угуну д'ену гу р'о нә г'алә. и лн'еј, лн'ов'а и за и'ен'ув ден'.

Преображение

prəbrəzjən'e лг'а д'ојдә, tug'авл п'ак се с'евлашә з'imnаtа р'ош. др'угу не.

„Малая“ богородица

лн'аје ч'орквә се в'икә бугур'одәсә. tug'авл п'ак пр'ав'ет ат'ам сәб'ор нә м'алкә бугур'одәсә. фәв г'ел'а.

'ул'ен

лд'in д'ен' прәд'и п'етрув д'ен' 'имә, тә му в'икат 'ул'ен нә дән'о. и tug'авл лн'оје д'ен' се т'аčә за гр'ом. нә тр'евә да се р'абутә пу град'инә, пу л'ув'адә, 'отә се т'аčә за гр'ом и за град'ушкә.

День св. Димитрия

dəm'itruv д'ен' г'а д'ојдә, tug'авл п'ак х'ог'ет да сә л'оčәт уfc'етә. 'отә уfc'етә сә нә бә'ир'е прәс л'етуну нә м'андрә. и лг'а д'ојдә дәм'итрув д'ен', 'идат тә хи уdl'оčәт, 'отә рәк'от ст'арәтә л'удә: »svət'i dәм'itar sәz б'елә бр'адә«. д'ојдә лә дәм'итрув д'ен' и л'етнуvә sn'ek.

День св. Андрея

лдр'еј. уб'аčе, за н'егу нә м'огә да тә к'аžә н'eštу. н'e т'ур'елу, 'амә се и vар'илу нә лдр'еј ut с'ičк... ut вр'у vар'ув'а. т'ур'елу се и vас'ул', л'оштә, еčәм'ик, пšән'ичә, с'ар'евичә, и се vар'и уš'af. н'и му в'икатә šәš'ул'ki, суš'enә плудув'е. и с'ičкү лн'ов'а се зб'ирә нә лдн'о м'есту и се vар'и.

и се ст'орә лдн'о п'иткә, сәс с'одә је пр'ав'ехә, с'одә за хл'ер. п'иткә се оm'еси, се нәл'оми и се вәč'er'е. вр'у фәф к'оштәнә куtr'ину сә дәс'анә, б'абә, д'еду, збәр'от се и вәč'er'ет з'әедну за лдр'еј, лдр'еј му в'икат.

tug'авл нәдр'евә дән'о. ст'арәтә л'удә в'икахә, пу лдн'о пр'ос'ену з'орну, пу лдн'о пр'ос'ену з'орну нәгул'em'евә дән'о. и зәтув'а гу сә т'аčәлә.

День св. Игната

л sv'in'e се к'олә з'imну вр'em'e, нә пр'азнәcitә нә ign'ažden, нә ign'ak' се к'олә sv'in'etu. л др'угу се нә к'олә tug'авл. svән'атә се к'олә нә ign'at.

Летний обряд вызывания дождя

х'а, н'и, тум'ičетә се нә зб'ират, ам к'ол'ет кurb'an' и л'ом'ет. пәč'от кул'асә. и х'ог'ет тә л'ом'ет и се м'ол'ет нә н'екvәф парәkl'is тә да л'етнә д'ош. 'а пәк пәpәр'удә smә н'e пр'авәлә н'и.

„Медвежий“ день

z'aprə gu m'alku da... 'iml ad'in d'en' d'etu se pr'avə za m'ečkata klčem'ak. adn'ə gul'eml tlv'ə se rask'en'i klčem'ak, i tug'avl kad'etu i za m'ečkata se n'apr'avə zn'ak is kutr'a str'anl n' tlv'ənl se jəd'e klčem'akan, i se v'ikl: »za zdr'avə n' m'ečkata, d' te nə sr'eštak, - kad'etu x'odəš pu bl'ir'e d' te nə sr'ešt' m'ečkata. i v'ikaš tug'avl, t'očəš s laž'icatl klčem'akl i vikaš: »b'egaj, m'ečko, j'e d' sam n' barč'inl, l t'i d' sə f pad'inl! j'e ag'a səm f pad'inatl, t'i d' sə n' barč'inatl«. [m'ečkə] j'e, m'ečk'inutu gu p'ovn'e, 'otə m'ajk'e nə pr'av'ešə klčem'ak i nə nag'adašə d' č'ənəm za m'ečkata.

Подвижные праздники

Масленица

m'əsnəsl i z'aguv'elkl. z'aguv'elkl i za vəl'igdin'. tug'avl pr'ešn'nl nəd'el'e se z'aguv'evl m'es'ətu, t' mu v'ikat m'əsnl z'aguv'elkl. s'etn'nl nəd'el'e i p'ak xi mu v'ikat s'irnl z'aguv'elkl. tug'avl se z'aguv'evl p'ak ml'eku, s'irənə, lpsəl'utnu žəvut'in'ski xrən'i, s'ičku se z'aguv'evl.

i večərt'ən tug'avl se zb'iratl p'ak vr'u n' z'aguv'elkl rudn'inənə. u n'eku j' u k'ogunu i n'aj šər'oku, zbər'ət se, vr'u sl pr'avələ t'am j'eg'enə, kl'inuvə, p'il'etl, mes'onu, v'eki m'əsu se nə var'i anug'avl n' s'irnl z'aguv'elkl. i svar'enu jec'e gu v'ərvət, s ad'in kun'ez gu prəd'upč'et, i gu v'ərvət n' adn'ə f'urkl, i tug'avl mu v'ikat xl'ack'nl pu n'ašənsku, pu rud'opski. i k'o jtu f'ani jec'etu, t'o j klasm'etl'i j' gul'em.

i dr'ugutu t'am vəč'er'et kəkv'otu pr'av'et i se prušt'avat. səg'a n'aj v'əzrasnijen, n'aj st'arijen čəl'ek k'o jnu i f k'əšt'nl, vr'u ž' mən'əd d' gu prušt'avat, i an'e j n'aj m'alk'inə kutr'inə sl, vr'u ž' mən'əd ž' mu l'ub'et r'əkl i ž' gu prušt'avat.

i vəč'er'et i tug'avl p'ak se zb'iratl... d' k'ažəm, adn'o vr'em'e se smə zb'irələ im'ešə uč'iləšt'itu kəd'etə dəc'atl uč'exl ud'olu im'ešə šər'okl st'ajl, t' se zb'irəxmə d' igr'aemə x'oru. i l'əv'a i z'aguv'elkl.

Пост календарный

vəl'idənskl guv'elkl mu se... vəl'idənskl guv'elkl. l m t'o se guv'e i n' s'irnl, n' s'irnl z'aguv'elkl se z'aguv'evl s'ičku, bl'ažnu, d'etu ud žəvut'in'ski prəisx'ot. i tug'avl n' vəl'idən' se udguv'evl.

Чистый понедельник (в с. Широка Лыка)

čə k'ag dɫ... i'ɛ zɫ p'es pɔnəd'ɛlnək mn'ogu nə m'ogɫ dɫ tə r'askɫʒɫ kɫkv'o i. t'o dr'uk n'ɛkuj kv'otu g'ilčɛf, kv'otu d'enu p'o zn'aɟɛt ubəč'aitə. kəkv'o dɫ və k'aʒɫ.

p'es punəd'ɛlnəkɫ, ɛdn'o vr'em'ɛ gu pr'av'ɛɫɫ. sl'ɛd z'aguv'ɛlɫɫ. z'aguv'ɛlɫɫ i f nəd'ɛl'ɛ f s'ɛj v'ečɛr', ɫ p'es punəd'ɛlnəkən se pr'av'ešə f punəd'ɛlnəkən. i tug'avɫ n'ašəsə ɫ'uɫɫ mu v'ikət č'is punəd'ɛlnək. č'istiɟɛ punəd'ɛlnək kug'atu se pr'avə p'es punəd'ɛlnək. i tug'avɫ tr'ɛɫɫ dɫ tɛ prər'ipnə nɫ ɫn'oɟɛ d'en' nɫ p'es punəd'ɛlnək dɫ tə prər'ipnə p'es'ɛk tɫ dɫ sə zdr'af prəs c'alɫɫɫ gud'inɫ.

Первая неделя великого поста

'imɫ, tɫ 'imɫ pr'aznək t'odɔrɔv den'. tug'avɫ t'odɔrɔv den' i fəf s'ɔbɔtɫ. ɫ f čətɫv'ɔrtək v'ečɛr' nɫkv'ašɛd gr'ax, dɫ b'ɛkɫt zɫ žəv'otnətə. i nɫ t'odɔrɔv den' zbər'ɔt se p'ak rudn'inənə, bl'iskinə nɫ ɫdn'o m'estu. i tug'avɫ st'arɫ žən'a z'ɔmə f ɫd'in sɫx'an' s'ipə gr'ax i b'ɛkɫ: »zɫ pč'elətə, zɫ ɔfc'etə, zɫ k'onətə, zɫ guv'ɔdɫɫɫ, zɫ zdr'avə«.

i ɫg'a sv'ɔršə b'ɛkɫnɪnu, dəc'anɫ tug'avɫ zb'irɫd grɫx'ɔn udd'olu kəd'enu i p'adnɫɫ i gu n'ižɛt zɫ g'ɛrd'anə. gu n'ižɛt, tɫ nɫn'izɫɫ nɫ s'ɛk'iguk i nɫ žəv'otnətə t'ur'ɛd zɫ zdr'avə. 'a pək dəc'anɫ, b'abənə, d'edufcinə vr'u t'ur'ɛt dɫ xi nə x'ap'ɛd b'ɔl'xi.

i mum'ičɛtɫ d'enu sɫ p'o gul'emə žɛ nɫn'izɛt tɫ mu v'ikɫt təsp'ix. žɛ gu nɫn'izɛt i žɛ mu st'or'ɛt ut pr'ɛlu pr'eždɫ žɛ mu st'or'ɛt k'ič'ilɫɫ tɫ žɛ gu dɫd'e nɫ gal'ovnəkɫn. nɫ x'oru žɛ gu dɫd'e.

tug'avɫ vutərn'ɔnɫ 'idɫt nɫ č'ɔrkɫɫ i gɫ sv'ɔršə č'ɔrkɫɫɫɫ, g'a p'usnə p'opɫn ut č'ɔrkɫɫ, tug'avɫ st'or'ɛt x'oru dɫ igr'aɟɛt. i se f'anɫt tə p'ak n'ai nɫpr'eš se f'atɫt mɫž'enə, sl'ɛt tuv'a ž'enətə i tug'avɫ v'ek'i mum'ičɛtɫ, m'omčɛtɫ. i tug'avɫ kutr'onɔ m'omčɛ g'alə kutr'onu mum'ičɛ, žɛ 'idə dɫ se f'anə du n'egu, i mum'ičɛnu žɛ mu dɫd'e təsp'ixən. dɫ mu udguv'orə čɛ i t'a gu g'alə. 'aku n'e, čə n'emɫ, t'a žɛ gu dɫd'e nɫ dr'uk, 'aku gu nə bənd'isɫɫ, žɛ gu dɫd'e nɫ dr'uk. i tug'avɫ žɛ se f'anɫt ɫdn'o dɔ dr'ugu dɫ igr'aɟɛt, tə dɫ v'ig'ɛt t'exnənə m'aij'k'ɛ xi i t'ɛtku xi i dr'ugi nɫ m'omčɛnu m'aij'k'ɛ mu i t'ɛtku mu žɛ v'ig'ɛt čɛ se g'al'ɛd dvɫm'inɫɫɫ.

Вербная суббота (1)

...kɫɫɫ nəd'ɛl'ɫ du l'azəruv d'in' se nə x'odə nɫ gr'obəštɫɫɫ. dɔ l'azarskɫɫɫ s'ɔbɔtɫ. d'a, tug'avɫ. 'am kɫkv'o se pr'avə, fs'ɛk n'osə v'inu, sv'eštə p'alə, prəl'ivɫ sə gr'obəštɫɫɫ, d'a, nɫ gr'obɫ... ɫm

kup'ovami gu, otklad'e, n'emam, n'i nə pr'avəm v'inu če n'emam gr'ozdā. i tɔv'a i.

Вербная суббота (2)

zA l'azaruv d'en n'ištu n'i nə pr'avəm, pudg'otvemi se zA vəl'idin'. dA k'ažəm, pu v'otrə pu k'oštana dA um'iiž dA upər'eš, dA nApr'avəš, i tug'ava b'ešə nA l'azufc'itə 'im'ennije d'en', tA x'og'elA nA 'im'end'en'. i tuv'a i. [Были ли обходы-лазарки?]. n'e.

Вербное воскресенье

zA v'orbnacl i s'aštutu katu l'azaruv d'en'. v'orbnacl, p'ak se x'oda nA č'orkva, i tug'ava v'orba, v'orbata v'eki nApr'ovva, tA tr'eva dA utk'oršiš ad'in' č'op ud v'orba, tA čə g'a 'idəš nA č'orkvana i tr'eva dA sə z'oməš ut'am ud n'a'aje v'orba pr'očəcl dA sə dunəs'ež dA si xi t'urəž zA c'alana gud'ina dA tə səg'ot zA zdr'avə. dA tə p'az'et ut l'ošə 'očə, ut l'ošə r'abutə. i tuv'a i nA zA v'orbnacl.

Великий четверг

nA vəl'iki'ije čətv'ortək tr'eva dA se bojed'isat jec'atA. i nA vəl'iki'ije čətv'ortəg že gl'odət ag'a se snəs'ot jec'a. 'otə sə 'ima fs'ek kuk'ošk'i, i ag'a kutr'oto jec'e se snəs'e nA vəl'iki'ije čətv'ortək, se bujed'isa o'd'elnu, bašk'a si se bujed'isa. i se t'urə fəf... i tug'ava nɔv'a jec'e se v'arcl nA vəl'iki'ije čətv'ortək i se t'urə fəf kunust'azA tA səd'i du dr'ugata gud'ina du vəl'idin'.

...səz buj'a 'ilə t'uka 'ima adn'ə tr'eva mu v'ikad br'oš. tə s n'egu n'ai x'ubavu se v'arclvat jec'a. sv'ar'e se, nAč'ukva se, t'e o, k'orən'itə se z'imat ut tr'ev'otA, nAč'ukvat se, i se sv'ar'e, i se t'ur'et jec'atA, i se bujed'isvat, i st'avat x'ubavə červ'enə, i n'emA dA p'uska, dA sl'itA.

„Великое“ яйцо

i nA vəl'idin' ag'a 'idəš nA č'orkva, ag'a se v'ornəš, tug'ava n'ai nApr'eš se struš'eva nɔv'a jec'e [„великое“]. tA se d'ava nA fs'eki pə adn'ə parč'ica. [Яйцо разбивает] m'aijkatA 'ilə bašt'atA, n'ai st'arije fəf k'oštana k'o'jnu. i nA vr'u dAd'e pə adn'ə parč'ica tA k'ošnat, tug'ava v'eki se... 'otə se i guv'elu, c'alana guv'elka se i guv'elu, i s nɔv'a jec'e se razguv'eva, i s'etn'e v'eki se jed'e dr'ugu klkv'oto se zg'otvə. prə n'as n'e. prə n'as je tɔv'a oBəč'ajen.

Пасха

nA vəl'idin' se pr'avə kuš'er'e mu v'ikamə. ud'elən xl'ep se pr'avə i se t'ur'e tə nApr'avə se katu gul'em xl'ep. i se t'ur'et jec'a bojed'isənə, k'olkunu sA l'udə f k'oštana n'olkuva jec'a se t'ur'et,

i jɛdn'o b'ɛlu jɛc'e sɛ t'ur'ɛ nebujɛd'isʌnu, tʌ sɛ nʌr'iʃɛ zʌ svət'a bɔgɔr'odʌsʌ. b'ɛlɔtu jɛc'e. b'ɛlɔtu jɛc'e sɛ t'ur'ɛ zʌ svət'a bɔgɔr'odʌsʌ. i sɛ isp'iʃɛ kuʃ'er'ɛnʌ, t'ur'ɛ sɛ ʌs'ɛj um'ɛsvʌ sɛ ut t'ɛstu tʌ sɛ zʌgr'ʌdʌ, t'ur'ɛt sʌ bʌmb'onʌ, 'or'ɛxi i zdr'avʌc, nʌprʌm'ɛnnu zdr'avʌc sɛ t'ur'ɛ nʌ kuʃ'er'ɛtʌ, i tug'avʌ nʌ vʌl'igdin'ɛn p'ɔrvunu sɛ rʌzr'eʒʌ kuʃ'er'ɛnʌ, nʌ fs'ɛki sɛ udr'ɛzvʌ pu ʌdn'o pʌrʃ'o sʌs jɛc'e.

'a pʌg zʌ dʌc'ʌtʌ pr'av'ɛxʌ ud'ɛlʌn kul'ʌk, m'alʌk kul'ʌk s jɛc'e, v'ikʌt mu k'uklʌ. ut tɛst'otʌ d'ɛtu sɛ pr'avʌ kuʃ'er'ɛtʌ, ɔt tɛst'otʌ sɛ pr'avʌ k'uklʌtʌ. i sɛ d'avʌ nʌ dʌc'ʌtʌ, dʌ k'aʒʌm, nʌ rudn'insk'itʌ dʌc'a, nʌ br'ʌk'ɛtʌ kʌd'ɛtu sʌ dr'ug'itʌ brʌtʌfʃ'ɛdʌtʌ, nʌ vr'u sɛ pr'av'ɛt k'ukli i sɛ d'avʌ.

Названия дней первой недели после пасхи

[sv'ɛ]tʌl pʌnʌd'ɛlnʌk, sv'ɛtʌl ft'ornʌk, sv'ɛtʌl sr'ɛdʌ, sv'ɛtʌl ʃʌtv'ɔrtʌk i sv'ɛtʌl p'ɔtʌk, d'a, tuv'a i, i sv'ɛtʌl s'ɔbutʌ.

Первое воскресенье после пасхи

...du m'alʌk vʌl'idin'. s'ɛtnʌtʌ nʌd'ɛl'ɛ sɛ v'ikʌ m'alʌk vʌl'idin'. s'ʌʃtʌtʌ nʌd'ɛl'ɛ d'ɛtu xi v'ikʌt m'alʌk vʌl'idin', tʌ sɛ v'ikʌ t'omʌnʌ nʌd'ɛl'ɛ. tug'avʌ nʌ tum'ʌtʌ i nʌ t'omʌ i 'im'ɛnnijɛ d'ɛn'.

Середина периода между пасхой и троицей

dv'aiʃi i pʌtn'icʌtʌ i dv'aiʃi p'ɛd' d'ɛn'ɛ sl'ɛd vʌl'idin'. tug'avʌ x'og'ɛt nʌ b'aʃkuvʌ nʌ mʌnʌst'ir'ɛ, st'ʌnuvʌ ʌ'tʌm gul'ɛm zb'or. ut'ʌm ʌdn'o ik'onʌ kutr'ʌtu sɛ sʌxrʌn'avʌ fʌv b'aʃkuvʌ jɛ z'imʌt nʌ r'ɔki ud ʌs'ɛnuvgr'ʌd du b'aʃkuvʌ jɛ n'oʃɛt nʌ r'ɔki du mʌnʌst'ir'ɛ nʌ ʌn'oʃɛ d'ɛn' i st'ʌnuvʌ gul'ɛm zb'or.

Вознесение

nʌ sp'ʌsʌv d'ɛn' tr'ɛvʌ dʌ iznʌs'eʃ udv'ɔtrʌ x'alʌʃtʌ, s'iʃkutʌ. i n'aij v'aʒnu, d'ɛtu 'imʌ mum'iʃɛ, r'ubʌtʌ nʌ sp'ʌsʌv dɛn' tr'ɛvʌ dʌ jɛ iznʌs'e, dʌ jɛ rʌstr'ɔsʌ dʌ jɛ nʌ jɛd'ɔt pʌs'ul'ki. pʌs'ul'ki tɛ sʌ ʌdn'i bubul'eʃki kutr'itu fl'izʌt pu v'ɔl'n'ɛn'itʌ dr'ipʌ tʌ gi jɛd'ɔt. i tug'avʌ zʌtuv'a nʌ sp'ʌsʌv dɛn' tr'ɛvʌ nʌprʌm'ɛnnu dʌ gi... dʌ xi iznʌs'eʒ, dʌ xi rʌstr'ɔsʌʃ, tʌ dʌ t'i xi nɛ jɛd'ɔt pʌs'ul'kitʌ.

Духов день

k'ʌzvʌm, d'uxʌv d'ɛn'. tug'avʌ p'ʌk 'imʌ zb'or. t'ukʌ vʌf st'ikʌl'. 'imʌ pʌrʌkl'is d'uxʌ... svət'i d'ux, i ʌ'tʌm sɛ zb'irʌt nʌ zb'or. tʌ p'ɛsnʌ, sv'irk'i, xur'a.

Хлеб с христианской символикой

pr'osurkʌ d'ɛtu sɛ t'ur'ɛ nʌ xl'ɛbʌ. g'a sɛ m'ɛsʌ xl'ɛbʌ i sɛ t'ur'ɛ pr'osurkʌtʌ. pr'osurkʌtʌ i ud dʌrv'o sɛ pr'ʌvi i t'ʌm i nʌpr'av'ɛnu,

*t'o sək nə zn'ajɛ k'oɔj gu i pr'avə. zɐ zdr'avə, zə g'ospug', zɐ st'a
bugur'odəsl, tɐ se t'ur'ɛ pr'osurkɐtɐ v'ərɣu xl'ɛbl.*

Семейная обрядность

Бездетность

*nə r'aš se nædn'o, t'ə 'as n'emɐm dəc'a. 'amɐ kək'v'o, p'o nɐpr'eš
m'ož n'eštɔ dɐ sɐ pr'avələ, 'amɐ s'etn'ɛ nɐ l'ɛkɐr dɐ 'idəž, dr'ugu
nə zn'am kək'v'o... nə zn'am. nə m'ogɐ dɐ və k'ažə t'očnu ut
tug'avɐ, zəšt'otɐ nes'əm f təc'eniɛ, nə zn'am pu r'anu k'ak sɐ se...*

Имена детей

*nɐ pr'aznək kug'atu se rud'i, dɐ k'ažəm, nɐ vəl'idin', nɐ k'olədɐ.
nɐ vəl'idin' 'aku se rud'i mɔmč'e, žɛ gu k'ɔrsk'et vəl'ik, ɐ 'aku se
rud'i mum'ičɛ, žɛ gu k'ɔrsk'et vəl'ičkɐ. nɐ k'olədɐ 'aku se rud'i, žɛ
gu k'ɔrsk'et xr'istu, 'aku i mɔm'ičɛ žɛ gu k'ɔrsk'et xrəst'inɐ. nɐ
g'erg'uv din' 'aku se rud'i, žɛ gu k'ɔrsk'et g'e'orgi, mɔm'ičɛtɔ
g'erg'anɐ. nɐ p'etrɔv din' g'a se rɔd'i, žɛ gu k'ɔrsk'et p'etər 'ilə
pətr'anɐ.*

*ɔ'e səm k'ɔrsk'ɛnɐ nɐ m'oɔtɐ b'abɐ. nɐ bəšt'a mə nɐ m'ajkɐtɐ.
[m'oɔjɛ]tɔ 'ime s'amɐ f rud'opəti gu 'imɐ. š'inɐ, d'a.*

Именины

ɔ'e se k'azvɐm š'inɐ, 'amə sə n'emɐm 'imend'en'.

*bəšt'a mə se k'azvəšə nək'olɐ, k'ol'u pu rud'opsk'i. nɐ nək'ul din' se
zb'irɐxɐ c'aliɛ r'ot, n'eguv'itə s'estrə, br'ak'e, bratufč'ɔdə, i se
pr'avə g'ostə mu v'ikɐt. c'alɐ n'ož g'otvə se t'am. m'anžɐ se pr'avə,
p'osnu se pr'avə, p'ilcə se sv'ivat səs 'ol'uvu, kl'in' se pr'avə səs
'ol'uvu. 'a, 'ol'uvu. d'ažɛ šərl'an mu v'ikɐxɐ ɐdn'o vr'em'ɛtu. d'a, nɐ
'ol'uv'utu v'ikɐxɐ šərl'an. i pr'av'et se p'osnə m'anžə, p'osnə sə... ɐ
nɐ sarm'itə, nəl'i tə k'azɐx, p'il'ɛtɐ mu v'ikɐt. p'il'ɛ. d'a. səs k'is'ɛlu
z'elə i ur'is, krum'it l'uk mu se nɐr'ežə i 'ol'uvu se sl'ožə, i se
pr'av'et p'il'ɛtɐ mu v'ikɐt. i tək'ivɐ sɐ m'anžitə.*

*i g'ostətə d'oɔdɐt, rɐk'iɛ 'imɐ, sl'atku ɔbəz'a'ɛlnu sɐ pr'avə.
ɔeš'ent'ə se vɐr'i ut čər'ešə, ut kɐk'ɔftu 'iməš pl'ot, sl'atku se č'ɔrpə
i luk'um. luk'um se č'ɔrpə, t'o si im'ešə tək'ivɐ gul'emə t'ablə.
t'ur'ɛ se nɐ ɐdn'i čən'ijki, luk'umɐ se izv'adə ɔt kut'ijɛtɐ, nɐr'ɛdɐ
se, t'ur'ɛt mu se kl'ečk'i zɐ z'ɔbə i se t'ur'ɛ pu dv'e č'ešə v'odɐ
'otstrɐnɐ nɐ t'ablɐtɐ, i se č'ɔrpə, fs'ɛk mən'ovɐ, z'imɐ sə luk'umɐ s
kl'ečkɐtɐ i isp'ijnuvɐ v'odɐ ɔt č'ešɐtɐ, i tɐk'a 'imenn'itə d'enə sɐ.*

'a če s'ičku im'alu, i nap'ivat se i, t'e se zb'irat da sə prək'arat x'ubavu. da x'apnad, da p'iinat, adn'i se nap'ivat, dr'ugi p'očvad g'ajdata sv'irə, pei'ot, igr'ajet c'ala n'ož du vutərn'əna. 'am zav'isə, nəl'i tə v'ikam, du vutərn'əna səg'ot n'ekui. du š'ez, du s'eg'em, du 'oš'em, st'analu i v'eki vr'em'e da se š'ota dub'itəkən, pək t'e 'oštə v'otra, kutr'itu sa se nastru'ilə nə t'ərnuvat sə b'əržə.

Свадьба

[Женитьба по воле родителей]. k'ak sa se zapuzn'avlə, dr'ugi lə sə gi ž'enələ, k'aktu raspr'av'et če, da k'ažəm, dr'uk n'ekuī k'oitu səg'a ut bug'at s'oī mu sa v'ikalə, kutr'itu sa p'o bug'atə... səg'a m'omčetu m'ož da nə bənd'isva mum'ičetu 'ilə mum'ičetu m'ožə da nə bənd'isva m'omčetu, 'ama rud'i'el'itə gu sa r'eš'ilə čə tr'eva da se svat'osat, i tug'avə k'ažə li, t'oī ne im'alu kəkv'osu dn'esk'e da nə sl'ušet, k'ažə lə bašt'atə, asv'a mum'iče že z'oməš, i t'o žə 'idi i že gu z'omə.

[Кража невесты]. 'ilə pək xi sə s'urnalə na vr'em'etu. səg'a mum'č'etu i xar'esalu mum'iče, 'a pək mum'ičetu gu nə št'e. i n'ekladə na slab'or 'ilə n'ekladə mum'ičetu že 'idə na v'oda 'ilə na n'ivata da ž'əna, i ut'am tug'avə že zbər'e m'omčenu tr'i č'etərə d'ušə p'o i'ak'i maž'e, i 'idat i gu gr'abnat i gu udvəd'ot u m'omčetu f k'oštata, x'a.

i mum'ičetu, im'alu i sl'učeī ad'in sl'učeī at'uka v g'orsk'i d'ol sa uts'urnalə adn'o m'om'iče, dv'e s'ednəci i səd'elə, an'eī k'ak n'eje sa ošt'avələ, k'ak n'eje sa ošurn'ali i je sa ošt'avələ, n'itu i i'elə, n'itu i p'ilə, n'itu i galč'elə i s'etn'e, kəkv'o da pr'avə, prəmər'ilə se i sə s'ičku, i sə p'očnalə da žəv'ejet səs m'omčenu, dəc'a se rud'ili i tək'a nat'atak.

rud'i'elə n'ištu nə m'ogad da st'or'et, t'e nə m'og... t'o i bəl'o mn'ogu sr'amnu, sramut'a i bəl'o, da gu uts'urnat i da 'idad da z gu z'omat, t'ov'a i bəl'o gul'em 'udar, i an'ov'a m'om'iče mu sə v'ikalə že sə putst'opə i n'emə da se už'eni n'ikuga. i zatuv'a sa səd'elə.

[Побег]. im'alu i sl'učeī i anak'iva i izb'egat n'ekladə, dr'ugi adn'i p'ak... pr'imer ad'in v'an'u balab'anuf, t'e sə sa xar'esvalə səs n'eguvata žən'a, g'aləli sə sə, t'exnətə sa nə d'avələ, i tug'avə sa izb'egalə fəf n'ekakvu s'elū nat'atak, nə zn'am, kad'e i kr'ušə, n'ekvu s'elū. n'e, f s'elutu sa ne ust'anuvələ, d'okə dud'e da prəm'ini jed'ən na rud'i'elina, səd'elə sə adn'ə lə god'ina, k'olku, i sl'et tuv'a sə sə v'ornalə i... v'ornali si sə sə, i sə ut'am s'etn'e si

sə rud'ili i dəc'a i sə žəv'elə. v'eki i rud'itelitə sə sə səgləs'ilə, n'emə kad'e dā vərν'ot.

[Молодая, венчавшаяся без свадебных обычаев]. *Λ žən'a koḡ'atu pək kutr'atu utəš'l'a, je qdv'el n'ekaf m'oš i sΛ žəv'elə ml'ogu vr'em'e b'ez dΛ se vənč'evl, xi sΛ v'iklā dΛrž'en'kΛ. k'ažəm t'i, sə udv'el 'ilə sə b'il vduv'ec 'ilə sə b'il pΛr'asnək i sə z'ol dr'uɡΛ žən'a, 'amΛ n'emāš pr'avu dΛ se vənč'evlāš, 'otə n'emāš rΛzv'ot sΛz dr'uɡΛΛ. i tug'avΛ xi sΛ v'iklā dΛrž'enka, i se sΛ zb'irΛlā d'aže rudn'inə s'elunu dΛ je isp'og'et, dΛ je m'axnΛt ut t'am, 'oti n'osəlΛ nəšt'astije.*

[Развод и вдовство]. *'aku sə sə vənč'elə i sə sə qst'avələ, v'iklΛi mu sΛ p'ar'esicΛ. 'e, r'azləkΛΛ i Λn'aje, vduv'icΛ se v'ikΛ nΛ k'ogutu i umr'el məž'v, i vduv'ec, p'ak nΛ k'oḡtu umr'elΛ žən'atΛ, 'a pək p'ar'esicΛ i k'oḡtu gu sə isp'odələ, pΛr'esΛli sə sə, rΛzg'el'ilə sə sə, 'a sə sə ž'ivi i mΛž'vΛn i žən'anΛ. nΛ Λnqv'a se v'ikΛ p'ar'esik i p'ar'esicΛ. Λ d'enu sΛ umr'elə se v'ikΛ vduv'ec i vduv'icΛ.*

[Знакомство парня с девушкой]. *x'v, t'e sə sə puzn'avl, čə t'e pušt'i ut s'elutu si, 'ilə, dΛ k'ažəm, qtt'ukΛ dΛ d'oḡdə ut šər'okΛ l'əkΛ, qst'oḡkitə n'ekvu mumč'e, 'aku si bənd'isΛlu mum'iče ud g'el'a, dΛ k'ažəm, 'ilə pək m'omče p'ak ud g'el'a i bənd'isΛlu fəf sulušt'a, utt'am že 'idə nΛ məž'v 'ilə nΛ pupr'el'kΛ... i l'etnu vr'em'e nΛ zb'oruvitə kad'etu smə x'odələ, tug'avΛ že se v'idəš səs m'omčetu i tΛk'a.*

'am kad'e že se zΛpuzn'ajet, 'ilə nΛ x'oru že se zΛpovzn'ajet 'ilə nΛ məž'v, nΛ pupr'elkΛ. zb'irΛxmi se Λdn'o vr'em'e nΛ pupr'el'ki. x'a, nΛ pupr'elkΛ se zbər'em mum'ičetΛ, i fs'eku mum'iče sə n'osə r'abutΛ, k'oḡ kΛkv'o že sə r'abutə, Λdn'o že plət'e, dr'uɡu žə š'ii, tr'etu že prəd'e, k'oḡ kΛkv'otu pr'avə.

i s'i sə sə puk'anələ gΛl'ovnəkΛ, kutr'otu m'omče sə, si sə g'alə tə, s'i gu sə puk'anələ, d'oḡdΛt i... 'am že mu k'a... 'amΛ že mu k'ažəš, 'am, v'ig'elə se stə n'eklādə, 'ilə nΛ s'enu stə x'odələ, 'ilə nΛ dΛrv'a, 'ilə n'i jedn'o vr'em'e dux'odΛxmə Λt'ukΛ dΛ pΛzΛr'ovΛmə, 'otə v g'el'a nəm'e mΛɡΛz'in. f nəd'el'e Λt'ukΛ mΛɡΛz'initə b'exΛ qtv'or'enə, d'oḡdəm nΛ pΛz'ar', i že k'ažəš tug'avΛ nΛ m'omčenu, nΛ gΛl'ovnəkΛΛ kad'e 'imΛ pupr'elkΛ prəz nəd'el'enΛ. dəl'i f punəd'elnək, dəl'i f t'ornək, dΛl'i f sr'edΛ, i t'o tug'avΛ že d'oḡdə. i m'ajk'inə, rud'itelinə zn'ajet, 'oti 'inΛčə m'ožə i dΛ te nə p'usnΛt. n'o ml'ogu p'vətə ne 'iskΛž dΛ 'idəš.

[Посиделки]. 'a pək məž'ə mu v'iklɪ p'ak. səg'a n'ekvɪ žən'a že zbər'e məž'ə, že pur'ukɪ mum'ičetɪnɪ d'esət lə pətn'aisə lə dv'aisə lə dɪ xi prəd'ət. t'ajɛ v'ɔlnɪ nɪvl'ačəlɪ ml'ogu, že pr'avə x'aləštɪ, šej'ek, t'orbə, mənd'ilə, kək'v'otu že tk'ai, i se zb'irɪ məž'ə, tɪ prəd'em, du dvɪn'aisi čəs'ə se prəd'e.

tug'avɪ v'eki ust'avəm pr'eg'enəŋə i p'očnəm dɪ igr'aimə, nɪ n'ekvi igr'i si igr'ajet, x'oru igr'ajemə, p'ej'em i tək'a nɪt'atək.

ɪ mumč'etɪtɪ zg'ət nɪ məž'ətɪ, g'al'et mum'ičetɪtɪ. ɪg'a prəd'ət ɪs'ej tɪ x'og'et tɪ xmə f'atɪ vrət'enəŋə, m'axnə mu pr'esni'en, 'ilə mu k'utnə v'ɔlnɪnɪ. d'a, 'ilə že d'ujnə l'ambɪnɪ, tɪ dɪ f'anə n'ekvu mum'iče, 'oti 'inlčə ni'e razr'eš'enu dɪ sɪ f'atɪ. 'a, 'imɪ i st'arə, t'e zɪtʊv'a d'ujkɪ l'ambɪnɪ. zɪtʊv'a že d'ujnə l'ambɪnɪ, 'otə nə m'ožə dɪ f'anə mum'ičenu. [Что тогда делают старшие?]. 'am, kək'v'o, z'ɔmɪt f'urk'inə i k'ogutu st'ignɪt i bɪxt'ət.

[Уговор парня с девушкой и согласие родителей]. ɪmi k'ak se duguv'arvɪt, t'o k'aktu i ɪsəg'a, št'om se xɪr'esvət, 'amɪ p'ak tr'evɪ dɪ p'itɪt n'ai nɪpr'eš st'arətə, m'ajk'etɪ i t'etkutu. 'aku 'imɪ səgl'asije, 'aku tə nə dɪd'ət... əm'i, že d'ojdə, 'amɪ 'aku nəs'ə səgl'asnə, nə dɪd'ət mum'ičetu, i t'i nə m'ožəš n'itu dɪ izb'egɪš, n'itu dɪ xi m'oləš p'o mlugu dɪ te dɪd'ət. n'emɪ, k'ažet li, t'i se prəmər'evɪš səs s'ičku. 'am, 'aku sə səgl'asnə, tug'avɪ že uprəg'el'əd, že uts'ek'ət sv'adbɪtɪ kug'a že i.

[Помолвка]. tug'avɪ že d'ojdɪt, rudn'inə t'am səz g'ajdə səs p'esnə... nɪpr'eš se... p'o r'anu si se uguv'ar'elə st'arənə. že 'idɪt st'arənə dɪ r'eš'ət kug'a že 'idəd dɪ v'og'et, že xi pup'itɪt p'ɔrvu. də rəč'em nɪ m'omč'enu rud'i'telinə sə k'azɪlu xmi, sən'ɔn xmi k'azɪl čə bənd'isvɪ j'edə kutr'osu mum'iče. i tug'avɪ 'idə... že 'idɪt t'etku mu i m'ajk'e mu dɪ se zgɪlč'ət səs rud'i'telinə nɪ mum'ičenu kug'a dɪ 'idɪt dɪ jɛ v'og'et.

[Привод обрученной в дом]. tug'avɪ že 'idɪt dɪ jɛ zɪvəd'ət səs g'ajdɪ x'og'et, 'otə tug'avɪ dr'ugɪ sv'irk'e i ne im'alu, səz g'ajdɪ že 'idət i n'ekulku d'ušə že jɛ udvəd'ət...

[Помолвка]. 'amɪ 'aku se glɪv'ət, tug'avɪ že se uglɪv'ət, i m'ožə dɪ vəg'ət ɔtt'am s'etn'e dɪ se nə ž'en'ed, dɪ jɛ nə v'og'et u mumč'etu, m'ožə dɪ səg'ət ɪn'ej i gud'inɪ i dv'e. i sɪ glɪv'enə, zn'ajet v'eki če sə kɪtu r'abutɪnɪ xmi g'otuvɪ, n'itu t'o x'odə səz dr'ugu mum'iče, n'itu t'a səz dr'ugu m'omče.

[Привод обрученной в дом]. i tug'avɪ kug'anu jɛ udvəd'ət, dud'e nə nɪpr'av'et sv'adbɪtɪ...

[Подарки]. *am'i, kəkv'o, 'ilə k'ɔrpa, ub'ufki, ɫɫk''ivɫ r'abutə sɛ d'avɫɫə. kutr'itu sɫ bəl'i p'o bug'atə, n'osəli sɫ i ɫt'ɔnə, 'amɫ kutr'itu sə bəl'i p'o fukɫr'i, žɛ udnəs'e ub'ufki i k'ɔrpa zɫ gl'avɫ, ɛ tɫk''ivɫ r'abutə.*

[Обрученная]. *t'a sɛ i s'əštɫɫɫ - sɛ i glɫv'ilɫ. x'ɔ, guden'icɫ, glɫv'en'icɫ mu v'ikɫɫɫ. j'ɛ gu zn'ajɛ ɫn'ɛj, p'ək.*

[Привод обрученной в дом]. *i tug'avɫ g'a gu udvəd'ɔt, mum'ičɛnu, dud'e nə ɫɫpr'av'ɛt sv'adbɫɫɫ, dud'e gi nə vənč'ɛjɛt, nə sp'ɔd z'aɛdnu. žɛ zd'i n'ɛkuj, s'estrɫɫɫ lə ɫɫ m'omčɛtu, m'ajk'ɛɫɫ lə, d'enɔn'ošnu sl'ɛdə mum'ičɛnu dɫ nə st'or'ɛt n'ɛkvu. n'e, m'inə i pu m'ɛsɛc, pu dv'a, dud'e dɫ sɛ uprəg'ɛl'i sv'adbɫɫɫ kug'a žɛ pr'av'ɛd dɫ ɫɫglɫs'ɔt sv'adbɫɫɫ, tug'avɫ žɛ xi ɫɫ dən'ɔn kug'anu sv'adbɫɫɫ sɛ pr'avə, tug'avɫ xi v'og'ɛt f č'ɔrkvɫɫɫ tɫ xi vənč'ɛjɛt, i tug'avɫ v'eči sɫ m'əš i žən'a.*

[Сват и сватья]. *'amə t'ɛ sɫ, x'ɔ, ɫɫ ž'enənə, ɫɫ žən'atɫ sɛ v'ikɫ sv'ak'ɛ, ɫɫ mɫž'ɔ sɛ v'ikɫ sv'at, svɫɫɫn'ak. i t'ɛ sə v'ikɫt i ɫɫ ɫdn'itə i ɫɫ dr'ugitə. ɫm t'ɛ sə sɫ sv'at i sv'ak'ɛ rud'i'ɛlinə, bl'isk'inə vr'u xmə v'ikɫt sv'at i sv'ak'ɛ. x'ɔ.*

[Получение приданого]. *'am, kəkv'o pr'av'ɛt ɫɫ sv'adbɫɫɫ, t'o si ubəknuv'ennu. t'a i udv'eg'ɛɫɫ p'o ɫɫpr'eš, i tug'avɫ ɫɫ sv'adbɫɫɫ vutərn'ɔɫɫ žɛ 'idɫt ut m'omčɛnu. x'ɔ, vutərn'ɔɫɫ ud m'omčɛnu ud n'eguvɫ str'anɫ žɛ st'anɫt r'anu, žɛ sɛ sk'ɔgnɫt, tug'avɫ sə x'odələ səs k'onə dɫ tuv'ar'ɛt r'ubɫɫɫ. r'ubɫɫɫ mum'ičɛnu kəkv'onu 'imɫ st'or'ɛnu... r'ubɫɫɫ i f k'ɔštɫɫɫ ɫɫ mum'ičɛtu, ɫ ut k'ɔštɫɫɫ ɫɫ m'omčɛtu t'ɔrnuvɫ sv'atuv'inə dɫ 'idɫd dɫ z'imɫt r'ubɫɫɫ səs k'onə. [Свадебное дерево]. tug'avɫ st'or'ɛt k'ɔžil', k'ɔžil' mu v'ikət, ud br'ešnel' i ut k'itki sɛ pr'avə. ɫɫ ɫdn'o p'ak sɛ mu v'ikɫ k'ɔžil' d'etu sɛ i pr'ɛlu ɫdn'o vr'em'ɛ ɫɫ kəlcəšt'a sɛ i pr'ɛlu. i ɫɫpr'av'ɛt k'ɔžil', mum'ičɛnu gu pr'avə k'ɔžil'ɛn səs r'ubɫɫɫ. [Приданое]. i t'ɛ 'idɫt tug'avɫ, ɫ'am tɫ tuv'ar'ɛt r'ubɫɫɫ, utk'arɫt jɛ fəf k'ɔštɫɫɫ ɫɫ m'omčɛtu, i sə v'ek'i 'idət tug'avɫ i d'ojdɫt i ɫn'ɛjɛ m'oməni mu v'ikɫt, ud mum'ičɛnu, ud n'eguvɫ str'anɫ d'enu x'og'ɛt, tɫ xmə v'ikət m'omənə.*

pək ɫdn'o vr'em'ɛ nɛ, ɫdn'o vr'em'ɛ b'ešə n'e. p'o ɫɫpr'eš jɛ udvəd'ɔt, i s'etn'ɛ 'idɫt s'amu sv'atuv'inə tɫ z'ɔmɫt r'ubɫɫɫ, k'ɔžil'ɛn, i m'omən'inə t'ɔrnɫt. ...i m'omən'inə t'ɔrnɫt. tug'avɫ j'ɛxnɫt k'onətə, t'ur'ɛt k'ičɛn'itə x'aləštə i x'ajide. i vərv'ɔt ɫɫ sv'adbɫ.

[Венчание]. *i 'idət fəf č'orkvɔnɔ vənč'ejət se, v'ɔrnat se i sv'adbɔnɔ v'ek'i pr'av'et.*

[Свадебный пир]. *'am kɔkv'o st'anuvɔ nɔ sv'adbɔ, k'aktɔ nɔ vr'u sv'adbətə, g'otv'et, ɔtug'avɔ se i g'otvəlu udv'ɔnkɔ f kɔz'anə. t'o tək'ovɔ gu pr'av'et tɔ x'og'et, m'ož dɔ sɔ jə udv'elə p'o nɔpr'eš, tə čə tug'avɔ si jə z'ɔmtɔ tɔ jə st'or'ed b'ulkɔ u m'ajk'e xi i s'etn'e tug'avɔ x'og'et tɔ, kug'anu i r'ubɔnɔ i s'ičkunu fjedn'oš.*

[Приглашение на свадьбу]. *kal'esvɔt se, pr'avə se d'evər' ud m'omčetu. dɔ k'ažəm, m'omčenu 'aku 'imɔ br'at, 'aku n'emɔ br'at čə p'ərvə brɔtufč'et, tr'evɔ dɔ i rudn'inɔ, ɔbəz'at'elnu dɔ i rɔdn'inɔ. i se pr'avə ɔdn'i jəgl'ɔcə, dl'ɔgi jəgl'ɔk mu v'ikɔt, dəvərsk'i jəgl'ɔk səs t'orbɔ, dəvərsk'ɔ t'orbɔ. tug'avɔ ɔtk'ɔršə vləst'arə ut sl'ivɔ 'ilə ud j'ebɔlkɔ, ut kəkv'otu i zəl'enu dɔ i. utk'ɔrši i gu t'urə fəf t'orbɔnɔ. i x'odə, kutr'inu žə k'anə nɔ sv'adbɔnɔ, x'odə ut k'oštɔ nɔ k'oštɔ i xmə v'ikɔ: »zɔpɔv'edɔjtə nɔ sv'adbɔ!«, - i ust'av'e ɔnɔv'a zəl'enkunu gu t'ur'e nɔ vrɔt'anɔ gu zɔbud'e ɔn'ej, i zn'ajət səg'a k'oj k'an'en nɔ sv'adbɔnɔ.*

[„Честная“ невеста]. *nɔ vutərn'ɔtɔ nɔ sv'adbɔtɔ, 'aku i bəl'a d'efstvənnɔ, č'esnɔ mu se v'ikalu nɔ vr'em'etu, tug'avɔ žə n'oš'ed bl'agɔ rɔk'ije, 'amɔ b'abɔnɔ i d'edunu žə jə n'oš'et, nɔ m'omčenu m'ajk'evɔ i t'etkunu. žə i pu mɔxɔl'ɔnɔ i nɔ... [Визит к родителям „честной“ невесты]. 'amɔ n'aj nɔpr'ež žə 'idɔt u rud'it'elitə nɔ mɔm'anɔ. x'ɔ, n'aj nɔpr'eš sɔ x'odələ u mɔm'ičenu u n'exin'inə rud'it'elə. tɔ sɔ n'oš'ed bl'agɔnɔ rɔk'ije tɔ č'ɔrp'et i t'am i dr'ugu, z'axɔr i kəkv'o sɔ n'osələ t'očnu nə zn'ajə. [Обход махалы]. i tug'avɔ se v'ɔrnat tɔ n'oš'et p'ak pu mɔxɔl'ɔnɔ. zn'ačə, r'advɔt se, čə mɔm'anɔ i bəl'a č'esnɔ.*

[Наказание „нечестной“ невесты (у мусульман)]. *...səl'a si 'imɔ ubəč'ai, t'ukɔ 'imɔ edn'o t'ursku s'elɔ fəv g'ovrən. 'aku i ne č'esnɔ bəl'a, v'ɔrzuvɔt b'el bɔj'r'ek nɔ k'oštɔnɔ. n'ekvu pl'atnu 'ilə x'aləštə. 'aku i č'esnɔ, t'ur'et č'erv'enu. i tug'avɔ d'etu ni'je č'esnɔ, tuv'ar'et jə nɔ ɔdn'o mɔg'ar'e, jə j'exnɔt, i jə v'og'et pu c'alunu s'elɔ, dɔ rɔzbər'ɔt čə ne... n'e, ne vr'əštɔt jə. ku'j'atu jə t'ur'et nɔ mɔg'ar'etu nə vr'əštɔt jə f k'əštə.*

[Свадебные персонажи]. *kəl't'atu i kɔl'm'anɔ. ɔtɔv'a sə k'umuv'itə. 'amə, ɔn'ejə xi, kəkv'o pr'av'et nɔ sv'adbɔtɔ, t'e sɔ n'aj ufəcəj'ɔlnətə g'ostə nɔ sv'adbɔtɔ. v'ikɔt [mə g'ospuk' i], tug'avɔ i kum'ɔ i kɔl'm'anɔtɔ, nɔ sv'adbɔtɔ. tug'avɔ t'e ɔt'am n'oš'et pɔd'arəcə i fəf č'orkvɔnɔ t'e g'i vənč'evɔt, kum'ɔn i kɔl'm'anɔnɔ.*

slj'd'oč i kum'ica. d'enu sæg'a, č'ekaj, nəm'oij gu zap'isva, da tə
'obesn'ie p'ərvu kəkv'o i. kum'ɔn i kal'm'anana, tug'ava p'ag
dr'uginə d'enə sa mladuž'encənə, t'e sa kum'ica i... i ub'orkaj gu.
k'um... 'a! kal't'atu i kal'm'ana i slj'd'oč i kum'ica. slj'd'oč i
kum'ica sa mladuž'encənə d'enu. kal'm'anana i kal't'atunu sa d'enu
gi vənč'evlat, a mladuž'encəni xmə v'ikat slj'd'oč i kum'ica.

st'arətə na, da k'ažəm, na m'omčetu d'edutu i b'abata i na
mum'ičetu d'edutu i b'abata. t'em se v'ika st'arətə sv'atuvə. st'ara
sv'ak'e i st'arije sv'at.

[Свадебное деревце]. k'ožil'en i st'or'en na pr'očka, si mu v'ikat
k'ožil'. t'o i səs mn'ogu pr'očki as'eij uv'orzanu. t'o b'iva da 'ima
da i da gu v'idəš kəkv'o i. i tug'ava na anov'a pr'av'et k'ožil'en.
'amə udg'orə sl'agat červ'enu pl'atnu i utpr'eš tug'ava mu t'ur'et
p'ak r'abut'enu b'əlgarska blud'erije (так!), pl'atnu, ta je pukr'ivat i
mu v'ikat rəčən'ik.

[Головной убор невесты]. dr'ugu 'ima ut met'alnu n'ekvu
napr'av'enu, tə se v'ika k'urəšnica. i t'o se t'ur'e na glav'ona na
nəv'estana. mə t'o anov'a i is mn'ogu ud'avnašnə vr'em'en'a.

Похороны

[Смерть]. t'ornal i čəl'eka da um'ira, p'ətnək i v'eki. dr'ugijje svet.
n'i smə na as'oje svet, 'a pək umr'elətə x'oget na dr'ugijje sv'et. 'a
n'e, t'o sa pr'avə k'aktu i nas'ekladə, i'e nə zn'am, kəkv'o da
dr'ugu da se pr'avə. 'am kəkv'o že se napr'avə, ubliče se čuv'eka
n'aij napr'et. um'iva se n'aij napr'et. səs v'oda i sap'un'. 'am že
pur'ukat n'ekuj, 'ilə v'ətrəšn'inə 'aku sə, am'ə ubəknuv'ennu se
r'uka kumš'ijje k'oitu i n'aij bl'isku, um'ivad gu mərtv'eca, ubličed
gu, t'ur'ed gu... səs dr'exi si gu ublič'et, k'oij kəkv'otu si nagud'il.
od'elu mu t'ur'et, ik'onəčkə sə t'ur'et, p'ərstin' ubəz'at'elnu tr'eva da
'ima. p'ərstin', pr'əstin', nəl'i n'i mu v'ikamə p'ərstin'. i t'am gu
nakag'ət n'aij napr'eš səs tam'en, zap'al'et mu sv'eš, kand'ilu i
tug'ava že pər'ukat i p'opa, ta gu up'eva, i ut'am s'etn'ie t'o si
ritu'ala, n'oš'ed gu, pugr'ebuvad gu i t'ov'a i. sənd'ək fs'ek si 'ima.
sənd'ək se skov'ava, fs'ek si i nagud'il d'əsk'i, ta sə mu skuv'ət
sənd'əka i gu t'ur'et.

f k'əštata n'ištu se nə pr'avə ag'a 'ima umr'el čəl'ek, pr'av'ed gu
fəv dr'uga k'əšta. kəkv'otu pr'av'et, t'o xl'ep se z'ima, edn'o vr'em'e
sa m'esələ d'e, 'ama že um'es'et dr'ugi, kumš'ii tə n'ekuj, i že
svar'ət t'am ž'itutu d'etu ta mu v'ikamə k'ol'uvu. k'ol'uvu pr'av'et,
ur'is var'ət, dr'ugi r'abutə t'am i t'ov'a i.

[Поминки]. č'ǝn'uvu mu v'ikat. 'am d'etu pr'av'et sufr'ǝta za umr'elije, ta se v'ika č'ǝn'uvu, že mu č'ǝnat. 'am pr'avə se na tr'itə d'en'e se n'osə, na d'evətətu d'en'e, na dv'aisətu dvadəsət'inə mu v'ikat, na čet'irəsitu četər'i dəsət'inə i na tr'itə m'exca, na š'estutu m'exca, na d'evətətu m'exca i na gud'inata sa pr'avə č'ǝn'uvu za umr'elije. 'am kkv'o se prəg'otv'e, k'ol'uvu se pr'avə, v'as'ul' se var'i, kurb'an' se pr'avə, ur'is səs m'ǝsu, e tək'iva r'abutə. kl'in' se pr'avə. 'ami v'ikat se rudn'inətə, bl'iski, k'ogutu si 'isklaš, n'egǝ že r'uklaš. č'ǝn'uvu mu se v'ika. ...v'ikat, ama že 'idəš i gu puk'anəš: »zapuv'edli n'ak«, - da k'ažəm, f s'ǝbuta la žə i, fəf punəd'elnək la ž'e, fəf nəd'el'e se nə pr'avə za umr'elə č'ǝn'uvu, fəv dr'ug'itə d'enə sə pr'avə, a fəf nəd'el'e s'amu se nə pr'avə. 'a: »zapuv'edli tə 'utra na č'ǝn'uvu«.

k'ǝrstə, k'ǝrs. n'ištu p'o vəčə.

[Похороны самоубийц]. t'e, səg'a sə gi pugr'ibat d'etu dr'ug'itə, pək adn'o vr'em'e sə gi pugr'ibalə ud'elnu n'ekladə. 'otə v'ikat če g'ospuk' xi n'e pri'imal, svət'i arx'an'gəl xi nə št'e, ta i na dr'ugije sv'et si sa ud'elnu, d'etu si sa z'ǝlə sam'i duš'etə. 'otə g'ospuk' ti d'al duš'ǝta, t'o tr'eva da si je z'ǝmə, ne t'i sam'ičeg da s'i je z'imlaš. am'i t'e se pugr'ibat fəv gr'obəštata s, d'etu dr'ug'itə.

Мифология

bl'iačka

ag'a uruč'esəš, st'anə tə l'ošǝ, bul'i te gl'ava il n'eštu, i si 'ima ž'enə ku'itu zn'ajet da b'ajet. ta xmə v'ikad bl'iački. d'a, bl'iački. 'edə ku'ia sə. d 'idə da tə b'aje an'aje žən'a, i t'i 'idəž, b'aje ti, i tu mən'e glav'ǝta. 'edə ku'ia sə, 'idə da ti b'aje at'am. l'el'e li, č'iče li, kkv'atu ti. anǝv'a sa v'ika bl'iačka.

bug'ancə

nə m'ogla da tə k'ažla za t'ex kkv'o i. d'evulə n'ekvə bug'ancə sə x'odələ n'ošnu vr'em'e, tə du dv'an'aisi prəz našt'ǝn, du dv'an'aisi čəs'ə prəz našt'ǝn tr'eva da se pudbər'ež da l'egnəš, če že tə sr'ǝšnat bug'ancətə. an'eje ni sə... t'e s'ek'i d'en, k'ata d'en' m'oglad da te sr'ǝšnad bug'ancə, k'ata n'oš. i zatuv'a tr'eva du dv'an'aisi čəs'ə da se pudbər'eš kəd'etu x'odəš, da l'egnəš, da te nə sr'ǝšnat d'evulitə, bug'ancətə. e tǝv'a i. d'a.

d'evol'itə

d'evol'itə sa žəv'elə na tɐv'an'e, na k'oštata na tɐv'an'e, č'ukali sa, səb'ar'eli sa, nəs... tɔv'a, nəs kɔm'in'e sə sə p'uskalə ta f ugn'ištənu. na ugn'ištənu ɔg'a st'anəš vutərn'ɔna i gl'ɔdɔš st'ɔpk'i ɐnɐk'iva, n'itu čuv'ešk'i, n'itu na žəv'otnu, i v'ikɐɐɐ tug'avɐ, t'o d'evulɐ i sl'el nəs kɔm'in'e, ta i t'o st'ipɐl na ugn'ištətu.

dr'akusə

...če p'ak k'atu dəc'anɐ sə raspr'av'elə če 'imɐ dr'akusə, tə sa r'ukələ, tə sa č'ukalə, ɐnɔv'a, i n'emɐ dr'ugu n'ištu. nə zn'am zɐ, nə zn'am, nə zn'am, dr'akusitə kɐkv'i sə. nə zn'am, kɐkv'a mu i vr'əskɐtɐ pumežd'u.

d'ux

n'i gu zn'aemə nɐpr'imer če k'oɪtu ti puč'inɐl, puč'inɐlije bl'isk'ije, nɐpr'imer, m'oje m'əš i puč'inɐl i səg'a t'o sə mə pum'agɐ. 'idvɐ si mu dux'ə, pum'agɐ si mə zɐ s'ičku. ɐnɔv'a n'i gu zn'aemə sə kətu tɐk'ovɐ.

i'udɐ

mɔm'iče se i prəv'ɔrnɐlu un'ej n'ekvu fəf i'udɐ. nə zn'am. [...de če]. pr'av'et i'udənu x'oru, zb'irɐt se i'udəti i pr'av'et x'orɔ, 'amɐ dr'ugu p'o vəče nə m'ogɐ dɐ tə k'ažɐ.

[i'udɐ i]. pum'agɐlɐ mu i s'ičku, kug'atu i, dɐ k'ažəm, səs x'ubɐnɔ dɐ se dɐržiš səs n'eje, 'a pək š'tom se ras'ɔrdə, s'ičku prəd n'eje truši, f'ɔrl'e. p'ək g'a i x'ubɐvu, səs x'ubɐvu, tug'avɐ i x'ubɐvə r'abuti pr'avəɐɐ.

p'ak kug'atu i sərd'itɐ, kug'atu se ras'ɔrdi i'udɐtɐ, tug'avɐ pr'avə, e tək'ivɐ kɐd zɐvərt'i d'igɐ pr'əɔ, d'igɐ s'enu, ɔg'a zbər'eš kl'adn'e mu v'ikɐmə, zbər'eš nɐ ɐdn'o m'estɔ, i m'ož c'ɐlɐtɐ je nɐr'ami i je n'osə. mɐ kug'atu i sərd'itɐ i'udɐtɐ, pəg dr'ugu n...

kɐɐk'onžur

zn'aje gu kɐkv'o i, kɐɐk'onžurɐ, d'evul li kəkv'o i n'eštu, n'ekɐf pr'izɐk. 'a če nəs'ɔm v'ig'uvɐlɐ. əm prəz nəšt'ɔ x'og'et kɐɐk'onžuritə, 'amə nə zn'aje, n'itə səm v'ig'uvɐlɐ, n'itə səm č'ulɐ. [Опасен ли он для людей?]. kɐɐk'onžurɐ? 'a, n'e, t'o s'amɐ gi pl'ašə s'igurnu. nə zn'aje zɐ kɐɐk'onžur. [Чем пугали детей?]. s kɐɐk'onžurə, səz d'evulə. [А что он им может сделать?]. 'a če že d'ojdə dɐ tr'opə nəšt'esk'e nɐ tɐv'an'e, že sɐb'ar'e t'enžur'itə, sɐx'anətə. dr'ugu kɐkv'o, kɐɐk'onžu...

l'oša 'oča

an'oje 'ima 'ilə an'aje 'ima l'oša 'oči, i ag'a tə pugl''odna tə že tə st'anə l'ošu.

'ilə mu i l'oša sr''oštata. ag'a tə sr''ošnə, tə si se v'ornə, 'otə n'emla da tə se sv'orša n'ikakva r'abuta. 'am že sə n'osəž b'el l'uk səs t'ebə. da te nə f'ata mag''o.

mag'esnəca

'ama dupəln'enije da tə k'ažla če... za i'en'ov den'. prəz nəšt'ov, s'etnijen d'en' i i'en'ov den', i prəz nəšt'ov fəv dvan'aisi čes'ov kutr'atu žən'a 'ištə da prəvz'omə na dr'ugi l'udə ml'ekunu 'ilə n'ivana, ž'itutu n'ai sa x'odəla da gu z'imat, tug'ava se səbliče g'ola žən'ata. i se k'ačva na ad'in grəb'ač mu v'ikat za xl'ep kad'etu se ist'orgnuva ut pəšt'ov žert'ov. i i'exnə grəb'ačən i x'odə tug'ava pu n'ivana. i nax'oda i m'ajk'ena na n'ivana i v'ika: »asov'a ž'itu s'ičkutu da d'ojdə fəf m'oje xamb'ar', ud as'aje kr'ava vr'u ml'ekutu da d'ojdə fəf m'oita kr'ava, ud as'eje 'ofcə vr'u ml'ekutu da d'ojdə u n'as!«. i c'ala n'oš an'eji du dv'a tr'i čes'ov x'odəla i prəz nəšt'ov, ta an'eji mu sa v'ikalə če prəz'ima ž'itutu, ml'ekutu da 'idə u t'ex.

m'ož da se č'uva da nam'azuva katr'an'. katr'an' da nam'ažə k'oštana i na č'etərənu kiš'e, na xl'evan na vrat'ana nas'ekadə da se pr'avə k'ors ut katr'an'. tug'ava an'aje d'enu x'odə mag'esnəcana se nə prəf'ata.

mor'ava

'ami kəkv'o i n'eštu i st'analu, prəv'ərnal se i čuv'ek fəf mor'ava, ta x'odə n'ošnu vr'em'e, v'ika dux'odəlu i nəš..., dux'odəla i nəšt'eske ta me i prət'iskala mur'avata. pəg dr'ugu nə zn'am. məm'iče.

musk'ov

musk'ov mu v'ikat. atov'a x'ožati gu pr'av'et. x'ožata že tə nap'išə musk'ov, i t'i že si go t'urəš n'ekadə fəv dr'exitə že gu zaš'iiš, i že tə p'azə ut zl'itə d'uxuvə. 'ama i xrestij'anətə go n'ošet. šə 'idəš x'ožata da tə gu nap'išə, i t'i že si go n'osəš. n'osəš t'o, al n'eje n'eštə, t'o tə p'išə t'am kəkv'otu musk'ov, i že gu n'osəš səs t'ep. da ne urəč'əsvəš, i zl'i d'uxuvə da te nə sl'eg'et, e tək'iva r'abotə.

n'arəčn'ica

ag'a se rud'i d'eketu, i n'arəčn'ica t'əji du n'egu i. tug'ava mu k'azva, nar'iče mu žəv'ok'e k'ag že mu mən'e. 'ama fs'ek'i nə m'ožə da č'ui n'arəčn'icata kəkv'o že mu k'ažə. k'oitu č'ui i zn'ai tug'ava

zA d'ek'enu s'etn'e kakv'o mu i, 'a pA nA m'ogat vr'u dA č'ujet. 'a pAk n'arəčn'icatə nar'ičet nA vr'u, k'omu k'ag že i kakv'o že i. zn'am s'igurnu adn'č dux'odA. x'ajd, d'apčem če edn'č.

sajb'ije nA vɔd'ɔtA

v'ikat če nA At'eje bun'arə 'ima sajb'ije nA vɔd'ɔtA, kutr'atu br'anə. i č'uva vud'ɔtA ud l'ošə r'abutə. i An'ej x'odəli sA n'ekui d'enu bun'ar'en, p'odzuməšnu vr'em'e p'adA slAn'a, i tug'avA d'enu i ləž'el sajb'ijena, tA i n'e im'alu sl'ana p'adnAlA, A dr'ugunu i bəl'o səs sl'ana. 'a pAk sajb'ijena d'enu i ləžel, i sA gu v'ig'elə An'ej səs j'emurl'uk nam'etnat, i k'aknu gu sA v'ig'elə, zag'ubəl se i, i j'esnu i ləč'elu čə At'am i ləž'el čəl'ekA kəd'enu št'otu i ne 'imalu sl'ana vərx Anɔv'a m'estu.

uləl'ije

zA n'eštu dA se jəd'osAš, 'ilə tə k'ažet n'ekvA nəprii'atnA v'est, i tug'avA sə uləl'ejkvAš, uləl'ije. 'oləle, 'oləle, kakv'o i st'analu, As'oje 'ilə umr'el, 'ilə dr'ugu n'ekvu i st'analu, 'ilə kr'avatA i p'adnAlA, 'ilə ufc'ɔtA e umr'elA, Anɔv'a e uləl'ije.

vamp'ir

'ama 'aku gu ust'av'et sam'iček. mərtv'ec se nA ust'av'e sam'iček dA səd'i, 'ilə pAk 'aku gu prər'ipnə k'otkA, i tug'avA že st'anə vamp'ir'. prər'ipnə k'otkA, i tug'avA st'anuvAl nA vamp'ir. i zatuv'a kug'atu martv'ecA, kug'atu čuv'ekA umr'e, duk'atu dA gu pugrəb'ɔt ne g'u ust'av'et sām'iček. fs'e 'ima čəl'eg du n'egu.

vr'ačka

m'ož dA st'orə mag'č, dA tə nAgud'i dA se razbul'eiž, dA se razg'el'ɔt m'čš i žən'a, kr'avatA dA tə p'uknə n'ekvu, s'ičku m'ož dA st'orə adn'č vr'ačka. A m'ožə i ml'eku dA prəvz'ɔmə, dA gu razval'i, dA nA m'ož dA se b'ɔrkA. mn'ogu r'abutə m'ože adn'č vr'ačka dA st'orə. 'am i nA m'al'ki dəc'a pr'avə l'ošu. č'e m že se razbul'ei d'ek'enu dA nA rast'e, Atak'iva r'abutə.

zar'ov'ənə pər'i

zA zar'ov'ənə pər'i raspr'av'et, če g'a zar'ov'et pər'i s'etn'e 'iskat g'a d 'idəž dA gi r'ovəš, 'ištAt kurb'an'. 'ištAt kurb'an', tr'evA, k'ažə se, 'ilə se san'uva, dA rəč'em, j'edə kəd'e si 'ima zar'ov'ənə pər'i, ub'ače se sən'uva če 'ištAt kurb'an'. i t'o čəl'ek. tr'evA n'ekui, i mu se k'ažə k'oj. i tug'avA, 'aku r'eš'i, dA k'ažəm, bl'isk'inə 'aku r'eš'ɔt An'oje dA umr'e, že 'idAd dA r'ov'et par'inə, Aku n'e, n'emA. m'oje d'edu kərst'an' k'exaj'e i zar'ovəl par'itə, i du dn'eske sA ne n'ajgenə. č'etərə g'ɔrn'etA, dv'e g'ɔrn'etA z žAlt'icə i dv'e səs

sr'ebərnə. 'amɫ nəs'ɔ n'aig'ənə. 'otə tug'avɫ i ne im'alu b'an'ki dɫ xi fn'isɫ, tɫ gi zɫr'ovəl. i prəd'i dɫ umr'e ne m'ogɫ dɫ xi k'ažə, kɫd'e sɫ, i sə sə ɔst'anɫɫə.

z'av'es

['ak]u tɛ bɔl'i n'eštu, žɛ 'idəž dɫ zɫp'aləš sv'eš, žɛ ɔdnəs'eš n'eštu, k'ərpə lə, dr'ugu lə n'eštu, pl'etenu lə, čur'apə lə, kək'v'otu dɫ gu sl'ožəš nɫ svət'a bugɔr'odəcɫ zɫ dɫ tə pum'ognə.

kug'atu žən'a dɫ r'aždɫ, us'etəɫ dɫ r'aždɫ, tr'ɛvɫ dɫ ɔdnəs'eš p'ag z'av'es nɫ svət'a bugur'odəcɫ vəf č'ɔrkvɫɫɫ. i tug'avɫ žən'atɫ r'aždɫ pɔ l'ɔku.

zm'ej

nə m'ogɫ dɫ tə k'ažɫ. t'o prə n'as xi n'emɫ zm'ej[uvə], ɫɫɫk'if r'abutə.

ž'if 'ogɫɫ'

ž'if 'ogɫɫ', ɫdn'o vr'em'e l'ud'etə sɫ f'atɫɫə ž'if 'ogɫɫ' dɫ č'uvəd guv'ɔdɫɫɫ ut š'ɛp, dɫ sɛ nə rɫzbul'ɛvɫɫ. ž'ivije 'ogɫɫ' sɛ f'atɫ ud dv'e s'uxi drɫfč'etɫ. t'ərkət sɛ, t'ərkət, t'ərkət, t'ərkət dud'e sɛ zɫp'alə, i sɛ f'anə ž'if 'ogɫɫ'. nɫkɫd'e sɛ tug'avɫ du n'ekvɫ p'eštəɫ nɫ dv'e m'est'a, i c'alunu s'elɫ ut'am vɫrv'ɔt, tɫ prək'arvɫd guv'ɔdɫɫɫ prəz ɫn'oje 'ogɫɫ', i xi nə f'atɫ š'ɛp, i n'ikɫkvɫ b'oləst xi nə f'atɫ.

Бешенство

čəl'ek m'ožə dɫ pub'ɛsn'ei g'a gu ux'apə b'ɛsnu k'uče. 'a pək k'učetu i p'ak i n'egu b'ɛsnu k'uče dɫ gu ud'avə, tug'avɫ pub'ɛsn'ɛvɫ.

ХОЗЯЙСТВО

Овцеводство

z'imɫɫ sɫ fəf k'ɔštɫɫɫ, pək l'ɛtnu vr'em'e x'og'et nɫ plɫnən'atɫ. pək jɛdn'o vr'em'e x'od'ɛɫɫ z'imɫɫ fəv b'elɔm'orijetu, b'elɫ mur'e x'od'ɛɫɫ tɫ gi pɫs'ɛɫɫ ɫ'am i pr'ol'etinu si gi duk'arɫ, i p'ak x'og'et pu bɫk'anɫ nɫg'or.

kul'ibɫ? im'alə smə. t'ɛ vr'u im'ɛɫɫ nɫ vr'em'etɫ kul'ibə. kul'ibɫ si 'imɫ kəd'enu mu i im'otɫɫ p'o mɫgunu, ɫ'am gl'ɔdɫ i dub'itəkən i, i prəz z'imɫɫɫ sɛ pudb'irɫt tug'avɫ. n'ašɫɫ kul'ibɫ t'a i bəl'a nɫ mn'ogu m'est'a im'al, t'o m'oje pr'a... pr'ad''adu i b'il mn'ogu bug'at č'ɔv'ek. č'ekɫj dɫ v'idəm... pr'ad''adu. kərst'an k'ɛɫɫj'ɛ.

kərst'an k'exaj'e, k'exaj'e se v'ika k'oitu 'ima mn'ogu 'ofcə, tɬ sɬ mu v'ikalɪ k'exaj'e. tə t'oɪ b'il kərst'an k'exaj'e. tɬ im'al f karanʒal'əka im'al t'am kul'ibɬ, ɬ'am səd'el l'etnu vr'em'e, z'imnu vr'em'e i x'odəl vəf kr'əstevič, pl'ovdisku ɬdn'o s'elu, t'am im'al p'ak mn'ogu im'ot, tɬ z'imnu vr'em'e i x'odəl t'am s ofc'etə, l'etnu vr'em'e i x'odəl, 'idvɬ p'ak nɬ karanʒal'əka. š'e st'otən br'avɬ. š'e st'otən br'avɬ 'ofci im'al, p'et š'es k'on'e, kr'avə, t'am kəkv'otu r'atɬi, ufč'erə, 'otə t'o səm'iček ne m'ogɬ dɬ v'ərsə s'ičkutɬ.

ɬm d'etu ufc'etə ləž'ot, tɬ mu v'ikat j'er'ek, j'er'ek, d'a. ɬm k'ak izgl'eždɬ, zagrɬad'enu ɬs'eɪ səs n'ekvə j'elə, x'ubɬvə s'ušən'evə, g'a lət'i tɬ dɬ nə fl'izɬ v'odɬ. zagrɬg'od gu ustran'inə səz ž'ordə, i ɬnɔv'a mu v'ikat j'er'ek. i g'i zatv'ar'et ufc'etə. ɬ d'enu pr'av'et t'e kuš'er'e mu v'ikat, zagr'adɬ fəf n'ivə dɬ tur'ot. i dr'ugɬnɬ gud'inɬ xi ur'ot i xi s'evɬ, ɬnɔv'a kuš'er'e mu v'ikat.

Первое доение

pr'edɔj. vr'u pr'av'et kl'inuvə. pu tr'i kl'inɬ st'or'et. i gu t'ur'et fəf ɬdn'ɔ tɬv'ɔ, tɬ se n'osə nɬ pr'eduɪe.

tug'avɬ ɬg'a prəduɪ'ot, prəd'i də prəduɪ'ot ufc'enə 'ima žən'a kutr'atu xr'anə d'ek'e. t'a že 'idə dɬ dunəs'e v'odɬ, tɬ čə že utk'ɔcɬ ɬdn'ɔ tr'evɬ 'ima tɬ xi v'ikat ml'ečnək. g'a j'e ɔtk'ɔcəš tə p'uskɬ ml'eku. tug'af ɬn'aɪe žən'a že mən'e dɬ nɬp'orskɬ ufc'enə səs ɬn'aɪe v'odɬ zɬ dɬ sɬ zdr'av'i i ž'iv'i i dɬ d'avɬ ml'ogu ml'eku.

i t'a že mən'e p'ɔrvu dɬ nɬl'omə. nɬpr'av'et ɬs'eɪ gul'emə sufr'i. nɬs'edɬ vr'u, 'otə t'e sɬ ml'ogu čurbɬž'iinə nɬ ofc'eni i vr'u sɬ ɔtəšl'i nɬ pr'eduɪ, nɬpr'av'et sufr'ɔ i ɬ'am putkv'as'et 'ofču ml'eku, ug'urki mu v'ikat.

'a, i tug'avɬ nɬ pr'eduɪen vr'u izv'ag'et kəkv'onu n'os'et, kl'inuv'inə nəprəm'ennɔ. tug'avɬ dv'anɬ kl'inɬ že xi ɬ'am iz'ed'ot nɬ pr'eduɪ. 'a pək ɬd'inɬn že gu v'ɔrnɬ ut pr'eduɪen, i vəčərt'ɔn ɬg'a sə d'oɪdɬ, m'ajk'evɬ že 'idə dɬ gu razdɬd'e pu mɬxɬl'ɔnɬ. nɬ vr'u že udr'ežə ɬn'eɪ pɔ ɬdn'ɔ parč'ɔ i že udnəs'e i nɬ mɬxɬl'ɔnɬ zɬ zdr'avə. i tɔv'a i ut pr'eduɪe.

Молозиво

g'a se ɔt'elə kr'avɬtɬ, 'ofcɬ, ɬmɬ n'i mu v'ikɬmə s'erɬ, p'ɔrvutu ml'eku d'etu se du'i, tɬ se v'ika s'erɬ. ɬ 'inɬčə mu v'ikat kul'astrɬ.

Изготовление кислого молока

pr'esnu ml'eku se kv'asə... səs... s p'otkvɬs, səs k'is'elɬ ml'eku. s k'is'elɬ ml'eku. ɬm k'is'elutu ml'eku ɬn'eɪ se pr'avə ut pr'esnu ml'eku, ut pr'esnutu ml'eku se pr'avə k'is'elutu i s'etn'e vəzvɬr'i se.

n'e, svar'i se pr'esnutu ml'eku i m'alku da ist'inə da niĵ'e ml'ogu parl'ivu, i mu se sl'aga, zav'isə k'olku i ml'ekutu, adn'o dv'e laž'icə mu se t'ur'e k'is'elu ml'eku, i tug'ava st'ava k'is'elutu ml'eku, a n'i mu v'ikamə ug'urki, na k'is'elutu ml'eku.

Изготовление сыра

am s'ir'enu se pr'avə, t'o si 'ima maj'o. g'a i n'e im'alu g'otuva maj'o, tug'ava ag'a se zak'olə ĵ'egn'e, 'ama d'enu sə sjeĵ'e 'oštə, ĵ'egn'e 'ilə t'e'e. i mu v'ikat krus'ak. z'omə se krus'akan fn'etrə 'ima ĵ'etki ut sam'onu ml'eku, izm'ii se x'ubavu krus'akən, nar'edi se, ĵ'etkini se izm'ijet, i tug'ava mu s'ipet pr'esn'ik. mu s'ipet, i ĵ'etkinə t'ur'et fəf krus'akən, i gu zav'orzat, i səd'i udv'čnka na sl'čncə n'ekulku vr'em'e, i st'anə maj'o. s'etn'e odr'ezvat pə m'alku ud n'egu i pr'av'et s'ir'enə.

am s'ir'enu ut pr'esn'ik, pr'esnu ml'eku se svar'i... n'e, ne s'ə var'i, ĵ'e se ob'orkax, sur'ovu, i mu se t'ur'i ud maj'ota m'alku səd'i n'ekulku, t'o niĵ'e na č'as, p'o m'alku səd'i, f'anə se, i tug'ava gu razb'orkat x'ubavu i gu s'ipet fəf ad'in pak'ul', ta se oč'edi i st'anə s'ir'enə. f ad'in pak'ul'. i t'ov'a i s'ir'enə. [И сколько времени?]. am dok'atu se oč'edi, da n'ema v'eki v'oda fn'etrə. s'etn'e se sul'i. s'etn'e se sul'i, g'a v'eki se oč'edi x'ubavu, tug'ava gu nar'ežəš i gu usul'iš, nar'ediž gu fəf k'aca, s'eĵ gu prət'isnəš x'ubavu, t'o sə p'usnə ud n'egu pr'esul, t'urəš mu udg'orə ad'in k'amin', tə gu prət'isnəš i g'otuvu s'ir'enə da ĵ'ed'eš. t'o k'ag da tə 'objesn'e, k'ak se var'i, t'o tr'eva da gu v'idəš, tug'ava da se s'etəš.

Приготовление пицци (b'el st'arəc)

b'el st'arəc se var'i - t'ur'e se v'oda da vəzvr'i. tug'ava se t'ur'e brašn'onu i mu se pr'avə d'upki. g'a t'urəš brašn'onu fəf t'enžurəna, st'or'et mu se d'upki, usul'i sa i vr'i ad'in sax'ak', tug'ava ag'a da gu b'orkaš səs tuč'ilka se b'orka i mu se t'ur'e pum'alku sər'ovu m'aslə i sə b'orka, b'orka, b'orka dud'e se odvərt'i ut t'enžurəna i se izv'adi i anov'a mu v'ikad b'el st'arəc.

Изготовление ракии

...se zbər'ot sl'ivətə. p'odzum'inu se zb'irat ag'a uzr'eĵet. t'ur'et se fəf, zb'irat se fəf b'ur'eta, t'o si 'ima anak'iva l'inuvi mu sə v'ikalə adn'o vr'em'e, gul'emə k'acə, ud d'orvu se pr'av'et. nap'ol'n'et xi i tug'ava səg'ot sl'ivənə tr'eva da prəvr'ot, f'anat udg'orə k'ora, prəvr'ot. ub'ače nə tr'eva da se prəd'upčuvə da z'ima v'čzdux, da sə səd'i an'eĵ, i tug'ava gu k'arat at'am fəf kaz'an' gu var'ot. ad'in kaz'an' udg'orə si səs kap'ak, t'o si spəcij'alən napr'aven...

am kaz'an'en u n'ekəf čəl'ek i. t'oĭ 'ima na vr'emietu im'alu na tr'i m'est'a im'ešə kaz'anə. ad'in kaz'an' im'e at'uva ad'in čəl'ek se vik'ašə p'ix'ku, p'o ovt'odi im'e dr'uk, mu v'ikaxa r'aiču, i dr'uk k'oĭ im'eši, i dr'uk ad'in č'otr'u. n'i n'ašətə sl'ivi xi k'araxmə prə p'ix'ke, 'otə nə b'e p'o bl'izə o'tam, ta xi k'araxmə.

i tug'ava kaz'an'en kap'akan 'ima adn'č trab'a utkad'etu izl'iza p'araxa ta varv'i, i dr'uga trab'a 'ima p'ak kuĭ'atu gu uxl'ažda. vud'ona p'ak varv'i, tə gu uxl'ažda. prəz adn'č prəz dr'uga k'aca p'ak varv'i anov'a. i tug'ava t'ur'et at'am x'arkuma da təč'e, 'ama tr'eva mn'ogu sl'abu da təč'e. pr'osto n'e, n'e da təč'e, 'am da k'apə as'eĭ da k'ap, k'ap, s'itnu, tug'ava stan'uva x'ubava rak'iĭe. i anov'a ad'in kaz'an' pu tr'i č'etərə sax'ak'e se var'i. i tug'ava se zar'eda p'ag dr'uk kaz'an' i an'eĭ. i rak'iĭeta i gut'ova za p'ijenə.

'a, s'etn'e se vr'ašta p'ak fəf s'əštijen kaz'an', tə mu v'ikat prəv'arka, dv'a p'ot se var'i. st'anuva p'o x'ubava. am g'a se prəvar'i, ama tr'eva da puudləž'i, pr'esna niĭ'e x'ubavu da se piĭ'e, 'otə mn'ogu udr'iva v gl'av'ota. t'o fs'ek si ĭe i var'il zə n'uždə, də zə f k'əštə da si e, tək'ovə, i na pr'aznəcə, na 'im'ennə d'enə, na s'ičku si 'ima sə fs'ek fəf k'əštata, i g'a tə d'oĭdad g'ostə... 'otə nəm'ešə anug'ava da x'odəm magaz'inə da kup'ovamə... ott'uka x'og'exa n'ašətə rud'itelə fəf pl'ovdif p'eš da pazar'ovat.

Жагва

m'aikata na n'ivata i na ed'in str'ək səz dv'a kl'asa. na ad'in str'ək dv'a kl'asa, i mn'ogu se r'advamə ag'a ž'ənəm da n'aijdəm m'aikata na.

tug'ava z'əməm 'oštə klasuv'e i gi uplat'em na pl'itka, i si gi sl'ožəš fəf k'əštə za zdr'avə, za bərək'et. ta səd'i du dr'ugata gud'ina. br'ada, d'a, spl'etena br'ada. t'o anov'a v'eki ag'a zav'oršəš, [fs'i]. nas'ekadə už'ənəš, tug'ava na kr'aiĭe splət'eš i na n'ivata br'ada, splət'eš i na sarp'č, kad'etu ž'ənəš.

'a anov'a m'aikata kəd'etu i, t'o si p'ak ud'elnu, t'a sə se sl'aga, t'ur'e si sa fn'etrə i səd'i du dr'ugata gud'ina. i s'e g'a da ž'ənəm se star'aemə da n'aijdəmə m'aikata na n'ivata. 'oti i bəl'o za bərək'ek'.

Молотъба

a k'ak se varš'e? 'am varš'e se, sn'opəti se v'ikat mu skl'ageni sa na kup'en, is'əxnali sa. i tug'ava xarm'an, t'o si spəciĭ'alnu m'estu, xarm'anax x'ubavu sa səs k'osa se ukus'i, ukus'i x'ubavu, izmət'e se səs m'etla, sn'opəni se nasag'ot, nas'adəni mu v'ikat, nasag'ot

se sn'opənə, i fk'arəš tug'avə k'onənə, tə gu vərɣ'ot, vərɣ'ot, i istran'inə sn'opəni mu v'ikat v'olzanica. izv'adat sə an'eje v'olzanica, t'ur'et se udg'or v'ərɣu dr'ugunu, p'ak se fk'arvat k'onənə, vərš'e se, i isk'arəš k'onənə, tug'avə p'ak mu v'ikat prətr'os'enə, p'očnəž də gu prətr'os'uvəš ud adn'ona str'anə nə dr'uganə, dv'a p'otə gu prətr'osəš, fk'arvəš k'onənə, i uvərɣ'od gu, i izvəd'eš k'onənə, sl'amənə je isk'arəš ud ž'itunu, ž'itunu gu zbər'eš nə s'or, i gu udv'eješ səs adn'ə d'ov'ənə lup'atə, se v'eje g'a 'imə v'etər', g'a d'ui s'eje sr'eštu v'etər'en že f'ovr'ež ž'itono, i t'o od'el'e pl'ev'ona od ž'itono. i tova i v'oršenitu.

Изготовление хлеба

...gut'ovə i tug'avə pəč'em kul'ac nə t'iklə. əm k'ak, t'o se zəb'orkvə test'otu, sl'agə mu se jejc'a, k'is'elə ml'eku i s'oda zə xl'ep m'alku, zəb'orkə se sr'ednu test'onu, i ne mn'ogu č'ostu, ne mn'ogu r'etku, i sl'et tova t'iklatə se t'urə nə 'ogəne, m'ožə i nə kutt'on, tə sə nəžəž'e, i se s'ipvə kul'acətə, ispəč'e se od edn'otə str'anə, ob'ornəž gu ud dr'ugatə, izv'adəž gu fəf n'ekaf s'ot, i gu m'ažəš səs m'aslu. i dr'ugutu udg'orə an'eje nəpəč'eš xi vr'u, nəm'ažəš xi s m'aslu, st'anuvat mn'ogu x'ubavə.

Совместные работы

...k'ažəm, ənov'a mu v'ikat məž'ə. dn'esk'e... 'amə i zə ž'onatə, i zə prəš'eni, i zə k'oštə grad'enə. nə vr'em'etu, g'a də se grad'i k'oštə zb'irat se c'alunu s'elə. ad'in' səs k'on' vərvi tə tuv'ar'e, dr'uk m'esə, b'orkə k'ir'eč, dr'uk n'osə k'amənə, tr'eti kəkv'otu zb'irat se an'eje nə məž'ə tə sə pum'agat. zə dərv'a, də k'ažəm, d' idad də bər'ot, p'ak sə, p'ak se zb'irat bl'isk'ine i prij'at'elə. ne s'ə pl'aštə. ənov'a mu v'ikat, zətova mu v'ikat məž'ə. 'otə se nə pl'aštə. x'oda də sə pum'ognə nə dr'ugije. ə v'oršənə, p'ak s'əštunu pr'av'et, p'ak se zb'irat. je že d'okarə m'oinə k'onə fəf tv'ojeɲ xərm'an, t'i že duk'arəš tv'oinə k'onə, že se zbər'em, že se spom'ognəm, že ovərš'em, ž'itutu že odv'eje i.

Изготовление обуви

čə k'ag də k'ažə, ot k'ožə. p'ovvə se zək'olə, t'o ubəknuv'ennu cərv'ulə se pr'av'et ut guv'oda. zək'olə se guv'odutu, issuš'i se g'on'e, s'etn'e sə r'ežə v'ikat mu f'ašə k'aknu i... əm kad'e sə go suš'iš, fs'ek sə gu suš'i ad'in nə tav'an'e, dr'uk k'oje kəd'etu n'ajdə zəkuv'avad gu. rasp'onuvad gu, rasp'onatu. rasp'onad gu, tə an'eje də se op'onə x'ubavu d'od'e i sər'ovə k'oženə, i s'etn'e se nar'ezvə nə f'ašə. tug'avə gə r'ežet k'olkənə mu i nug'onə i gu pr'av'et

p'ag ud dr'ugu, ođ dr'uga k'ože, r'ežet p'o k'čn'ki asak'if, tə mu v'ikat n'avərv'ečkl. i gu n'av'ərv'et as'ej, i gut'ov i cərv'ul'en.

Одежда (*jeɲmurl'uk*)

jeɲmurl'uk i k'ep'e mu v'ikat n'ašətə, d'etu gu n'ošet ufč'erətə. p'altu, dɔ k'ažəm, ub'ačə i b'es rək'af, 'otə səs kəč'ul'k'e i tək'atu i ut v'olnɔ. tə mu v'ikat k'ep'e. ɔ nɔd'olu dr'ug'iti mu v'ikat jeɲmurl'uk.

Первый огонь в новом доме

g'a ograd'iš n'ovɔ k'čstɔ i dɔ fl'ezəš p'ərvu, tug'avɔ že pur'ukəš ɔd'in st'ar čəl'ek, dɔ i n'e mn'ogu st'ar, 'amɔ dɔ i ut p'olnɔ k'čstɔ, dɔ n'emɔ ut səm'ejstvunu umr'el čəl'ek. i že gu pur'ukəš dɔ tə nɔklɔd'e 'ogɔn'en t'o. t'o p'ərvu že nɔklɔd'e 'ogɔn'e i že dunəs'e fəs'ul, ur'is, brəšn'o, xl'ep, še dunəs'e pud'arək i že tə nɔklɔd'e 'ogɔn'e. i v'eki tug'avɔ t'i fl'izəš f n'ovɔtɔ k'čstɔ. i s'etn'e že r'ukəš p'op tɔ dɔ nɔpr'avə mɔslusv'et mu v'ikat fəf k'čstɔtɔ n'ovɔ.

Сезонные работы

...tɔ dɔ grɔg'ət ɔt'am kəž'ič'etɔ, m'oje bəšt'a, nɔpr'im'er, i x'odəl fəv b'elə mər'e. z'imnə vr'em'e pə p'et š'es m'exɔɔ səs st'arə l'udə dɔ grɔg'ət ɔt'am. t'oj n'osəl k'al fəv d'ərv'evɔ kup'an'e mu v'ikat. n'osəl i k'al, ɔ pɔk i b'il d'esəd dvɔn'ais'i gəđ'inə.

Сказки, легенды, истории и анекдоты

Сказка о волгах

p'ak ɔd'in st'arəɔ si zɔg'ubəl v'oluvitə. k'azvɔl se... zəv'al se i d'in'u. tr'əsəl v'oluvə, tr'əsəl i t'ərnɔl ɔdn'č m'esnus, ɔdn'o m'estu mu v'ikat p'opənɔ. utəš'čɔl ɔt'am dɔ xi tr'əsə. tr'əsəl, tr'əsəl, im'alu ɔdn'č tɔrl'č sɔd'enɔ sɔs t'ikvə. ɔg'a pəgl'čdnɔl as'ej pə t'ikvənə, v'ig'el fəf ɔdn'č t'ikvɔ če se puk'azuvət r'oguvə. 'a pək t'eje v'oluvini, gul'emɔ t'ikvɔ im'alu, tɔ je izgɔlb'ali, iz'elə je i se skr'ilə nɔ s'ušənɔ fəfn'etrə f t'ikvɔnɔ. i təv'a i, t'olkuvɔ i.

Сказка об охотнике

'a pɔk, p'ak ɔd'in ləvž'ije, zəv'al se i zg'uru. t'ərnɔl i nɔ l'of i nɔr'aməl təf'ek'en. vɔrv'el, vɔrv'el kɔde nɔg'orə, x'ubɔvu, 'amɔ t'e sɔ ɔdn'ovr'em'ešnə təf'e..., ɔdn'ovr'em'ešən təf'ek' tə se i p'olnəl səs č'ərən bɔr'ok'. i nɔvərv'el pəđ ɔdn'č sl'ivɔ, zɔk'ačəl sə təf'ek'e nɔ sl'ivɔtɔ, i təf'ek'en izgərm'el, tə čət'irəsə i šes p'il'etɔ prəb'il. ɔg'a

se i ob'ornal lovž'ijeta, gl'oda, čat'irasə i p'ek' p'il'eta sa p'adnalə. sam'ičək si izgərm'el təf'ek'e. t'o nal'i tə k'azvam t'e sa k'atə v'ic.

Легенда о сожженном ребенке

...ad'in k'exaj'e. i utəš'ol səs ufc'etə fəv b'elə mər'e. tug'ava mu sa se razbul'elə ufc'etə ud adn'ə b'ol'k'e, v'ikalī xi sa s'ipka. i sə zaf'analə da um'irat. tug'ava t'o otaš'ol prə adn'ə c'iganka, vr'ačka, g'ed'ačka, da mu k'ažə kakv'o da napr'avə na o'fc'enə ta da zapr'od da um'irat. i c'igankana mu i k'azala čə tr'eva da z'omə ž'ivu d'ek'e, m'alku d'ek'e ž'ivu da gə izgur'i, da gu st'orə na p'epəl i da nak'ormə ufc'eni, i tug'ava že zapr'od da um'irat.

i ag'a sə sa t'ornalə pr'ol'etinə k'exaj'enə ud b'elə mur'e, t'o i, t'o xmi rək'ol: »j'e že 'ida, v'orətə səg'a v'i ufc'erə, pək j'e že 'ida na j'edə kutr'asa barč'ina, že ve č'ekam, že n'aklada 'ogan', že və sv'ar'e v'eč'er'e i že və č'ekam at'am. i v'i č'eska že d'oždətə«. i t'o tug'ava mən'ova prəz n'ekadə, nax'oda adn'ə žən'a, t'a kup'ala pr'ol'etinə i d'ek'enə gə i bəl'a v'orzala fəf l'u'k'e za adn'ə ž'orda. an'ej ta i sp'alu d'ek'enu i t'a si kup'ala. i b'ez da v'idə žən'ana, t'o nabl'ižla, z'ima d'ek'enə, t'ur'e gə na sk'utən, gr'abnal k'on'en o'tam nag'or i otaš'ol na an'aa barč'ina, zap'aləl 'ogan' i m'etnal d'ek'enə ta izgər'elu. i došl'i tug'ava ufc'erənə vəčərt'ən, vutərn'ona nak'ormələ o'fc'enə i sə t'ornalə ut'am nas'am i s'i sə dušl'i fəv g'el'a. an'oje čəl'ek i b'il ud g'el'a. zəv'al se i kalam'ušla, na pr'ekər mu sə v'ikalə kalam'ušla.

i an'olkuva i bəl'o. n'ikuī n'e zn'ajel za an'aje r'abuta, čə t'oj st'orəl anov'a, an'oje zulul'uk. x'ubavu, 'ama, kug'atu da um'ira se i m'očəl tr'i d'en'e lə č'etərə lə, nə m'ožə da umr'e. i tug'ava se i prən'udəl tə i pər'ukal at'am ad'in kums'ije i mu i k'azal c'alana 'istəna kakv'o i st'orəl čə 'ima gul'em gr'ex. i tug'ava e umr'el.

Легенда об олене (день св. Ильи)

b'ešə na ft'ori 'avgus se i pr'avəl il'indin', i se galč'i, st'arətə l'udə raspr'av'et, čə na il'indin' vutərn'ota ad'in j'elən si dux'odəl sam'ičək da gu zak'ol'ed za kurb'an'. k'ata gud'ina an'ej si x'odəl, x'ubavu, 'ama adn'ə gud'ina zakasn'el m'alku, i tug'ava nəs'ə gu duč'ekalə da utpuč'inə i gu sa zakl'alə umur'en, i ut'am s'etn'e arn'isal da dux'oda j'eləna. tug'ava sa k'olələ v'ol za na il'indin' na ft'ori 'avguz za kurb'an'. i at'am c'alunu s'elu at'uka i dr'ugitə səl'a dux'odaxa, st'oik'itə, sulušt'a, šər'oka l'əka, g'el'a, st'ikal', zb'iraxa se vr'u na il'indin' na zb'ora.

Легенда о пастухе и юде

kəkv'o i j'udl? n'ekvɔ p'ak mɔm'iče prev'ərnalu se na j'udl, i tug'avl se bənd'isl n'ekaf... na vr'em'etɔ l't'uka l'd'in n'a... ud g'el'a l'd'in čəl'ek, vəs'il se i zɔv'al čəl'ekən, tɪ gu i bəl'a bənd'islal j'udl. i dən'e g'a 'idə səs ufc'enə i t'a 'idə tug'avl tɪ mu nəs'ɔtɪ, tɪ mu svər'i, tə mu nɪpr'avə s'ičku, i t'o g'a d'ojdə vəčərt'ɔn, i t'a gu č'ekl. mn'ogu k'amatnɪ i bəl'a, mn'ogu x'ubavl.

i t'o i dɔx'odəl nɪx m'aijke mu v'ečəru i v'ikal: »dɪ zn'aiš, m'aičo, dɪ zn'aiš, kɪkv'a sɪm mɔm'a bənd'islɪ nɪ vəs'okɪnɪ pl'anənɪ!«. pɪk m'aijke mu rəkl'a tug'avl: »vəs'ile, s'ine, vəs'ile, t'o niže mɔm'a x'ubavl, 'ami j'udl pər'inskɪ«. tug'avl mu sɪ z'ɔlə p'ojesən, tɪ n'ekvl p'ak vr'ačka mu i nɪ... st'orəlɪ, dɪ se m'axni j'udɪnɪ ud n'egu.

i t'o kug'anu si utəš'ɔl, i t'a ɔddɪ'ečə z'ɔlə dɪ fuč'i, ɪn'ej dɪ truš'i j'elə, s'ičku. i t'o i v'ikal: »otə b'eglaš?«. pɪk t'a mu i v'ikalɪ: »sv'alə, vəs'ile, p'ojesɪ, tug'avl že d'ojdɪ d'etu t'ep. t'ep tə sɪ mɪg'ɔ st'orələ zɪ dɪ nɪ rɪzgel'ɔt«.

Легенда о бабе Марте

m'artɪ izl'elɪ. i tug'avl ɪdn'ɔ b'abəcɪ e rəkl'a, 'otə xi se i kr'atəlu i s'en'onu i fur'ažən. i t'a i rəkl'a tug'avl: »o-o! b'abo m'arto, nɪpək'ax tə, nɪsər'ax tə! nəl'i si isk'arəx ufc'icə i kuz'icɪ, pɪk t'i kəkv'otu št'eš səg'a pr'avə!«. i tug'avl b'abɪ m'artɪ se jəd'osɪlɪ tɪ i z'ɔlə ud ɪpr'il i z'ɔlə dvl d'en'e nɪ z'ajem i k'atu i zɪd'ulu, zɪv'elɪ, f'anɪli se gul'emə m'r'azuvə, i tug'avl sɪ umr'elə nɪ b'abəcɪtɪ i ufc'etə i k'ozətə. i b'abɪ m'artɪ xi rəkl'a tug'avl: »v'ig'elə səg'a? t'i že mi se k'arəš i že mɪ m'ɔmr'eš, 'amɪ j'e tə udər'ax i kuz'icɪtɪ i ufc'icɪtɪ«.

Анекдот об охотнике и медведе

l'd'in lɔvž'ije utəš'ɔl nɪ l'of. zɔv'al se i t'enu. i tug'avl x'odəl, x'odəl, tə čə l'etnɪlu. i t'o se i m'ušnɪl pɔd ɪdn'ɔ s'ušən'evɪ j'elɪ, im'alu ɪn'ej čep'e n'isk'i. s'ɔdnɪl l't'am. n'e, sux'ar'en i s'uxu d'ɔrvɔ, pɪk ɪnɔv'a j'elɪ s'ušən'evɪ mu v'ikɪt, s'ušən'evɪ j'elɪ. i s'ɔdnɪl i t'urəl i təf'ek'en nɪ sk'utɪn. pɔ ɪdn'o vr'em'e us'etəl če kɪtu n'ekvu m'ɔku mu i s'ɔdnɪlɔ nɪ sk'utən. ɪg'a i pugl'ɔdnɪl, m'ečka! zg'a təf'ek'en m'ečkɪnɪ gɔ i nəs'ɔdnɪlɪ. č'udəl se i kəkv'o dɪ pr'avə, m'isləl se i, tɪ čə j'e skukut'išnɪl pɔ bəž'ecənə. i m'ečkɪnɪ se upl'ašəlɪ i r'ipnɪlɪ i. x'ubɪvu, 'amɪ t'enɔ ɪg'a i st'anɪl, tɪ i pugl'ɔdnɪl čə nɪ šɪlv'arənə mu i ust'avɪlɪ təžər'ek'. təžər'ek' i, zn'ačə, m'ečkɪtɪ se isx'odəlɪ.

Разное

Волк

zb'irax s'enu katu p'o m'alka, pətn'ais šasn'aisə gud'išna, i gl'odam
 as'ej baji'e dal'ečə če vərvi v'ol'k'. i j'e se upl'ašux, razr'ukax se,
 v'ikam da nə d'ojdə m'u'letu da f'anə n'ekvu, 'ama t'o val'k'on sə
 ut'idə. 'ama gu v'ig'eγ da e x'ubavu an'ej. anov'a səm v'ig'uvlala,
 pək m'ečka səm ne v'ig'uvlala.

t'e sa dox'odələ i pu k'oštəna k'učeta sa ud'avələ. k'učenu 'aku ti
 v'orzanu na dv'oran, i val'k'on d'ojdə i gu ud'avə. At'am d'enu
 n'as m'ajk'e mi k'azvula d'e j'e nə p'ovn'e, če duš'ol ad'in v'ol'k ta
 i f'anal j'er'e na dv'oran na k'oštana. j'er'e, k'ozl, 'ama m'alku,
 nəl'i mu v'ikat j'er'e. tə sə x'odələ, im'alu mn'ogu v'ol'k'uvə.

Комары и оводы

f šər'oka l'əka n'emə k'omara, 'ama 'imə 'ovədə. 'ama nə zn'am,
 gə n'i mu k'azvumə 'ovəd, pək 'ināče kak'o... əmi edn'ə gul'emə
 bubul'ečka i. i mn'ogu x'ap... mn'ogu x'odə pu k'onətə. 'i xi ux'apə
 li, ta...

Корчма

kr'əčmata b'ešə kəd'etu i azg'a čət'aləšt'itu. č'otr'uvata k'ošta. d'a,
 d'etə i km'eta, uts'odə nəl'i 'imə adn'ə k'ošta. f an'aje k'ošta b'e
 kr'əčmata. At'am se zb'iraxmə. Am i n'i se zb'iraxmə, Am žən'itə,
 n'i, mlad'ežətə, mum'ičeta, m'omčeta x'og'exmə na zab'avə At'am s
 pr'av'exmə zab'avə, igr'ajexmə, tənc'uvaxmə, p'ej'exmə.

Образцовый дом

kakv'o da tə k'ažl za... t'e sa gu sə p'isalə, m'ož da i n'eje
 ubrasc'of, j'e nə g'u nam'iram za ubrasc'of m'oje d'om. št'otu i
 č'istu, zat'oj sa gu pi[salə].

О своем говоре

x'odəla sam i x'odəla, i kakv'osu n'ašijes l'ək iz'ik' n'ikadi səm ne
 v'ig'uvlala.

...ta d'ojdə p'ak. »k'ažə, l'e'lo š'ink'e, na dijel'ekta, mn'ogu mə
 xar'esə, v'ika, dijel'ekta«.

šər'oka l'əka, st'ojkita, spləšt'a, st'ikəl', gəl'a ed'in dijel'ekt
 guv'orəm. pək v'ərbovə i t'e guv'or'et k'aktə n'as, 'ama 'imat si
 n'ekək... n'ekvə d'umə dr'ugi [im'alə]. p'o... Am'i napr'imer na l'ef
 v'ikat l'ef, dr'ugu kəkv'o nə m'ol (так!) sə sp'omn'e, na mn'ogu
 r'abutə, nə m'oga asəg'a da sə sp'omn'e kəkv'o, 'ama 'imat t'e
 razl'ičnə...

Катарина Ружанова, 1914 г.р.

Сочельник и рождество

tlak'ovl dλ nə gu... m'orsu še dλ ne jēd'eš, ml'ek'o dλ ne jēd'eš, mes'o, 'a, m'os̄u. s'amu dλ jēd'eš anlak'ovl s'uxku, xl'ebac, vud'icl, s'uxl k'olədl. 'e nλ s'etnijen d'en' gɔ nλm'okrəš, b'anacə st'orəš, p'itə, kl'inuvə, m'es'o.

День избияния младенцев

d'a. 'iml anlak'ivl r'abutə. iskl'atətə dəc'a. sl'et k'olədl. dr'ug d'en' n'eml. 'am dr'uguš se f'atλlə dəc'atl, se kl'alə. tə s'uxl k'olədl, dəc'a sl mr'elə, k'oləli, sl'et k'olədl.

Новогоднее колядование

p'ak sl dəc'a, b'ε survlak'arə, x'og'et pu k'əščə tλ surv'akλt. 'amə dəc'a st'anλd gul'emə, ut 'os'em gud'inə du pətn'aest i mən'ovλt nλ s'u... nλ k'olədl, ne nλ k'olədl, nλ s'urvlak, s pr'əčk'i, tλ mən'ovλt pu k'əštəsə tλ surv'akλt. tλ xmə d'avλt pud'arəcə: pλr'icə, bɔmb'onki[və], anlak'ovl xmə d'avλt. »s'urvl zdr'avλ, dugud'inλ p'o zdr'avλ dλ i«. λm t'al rəc'e: »dλ stə, v'i dλ stə zdr'avə, s'ine, i v'i dλ stə zdr'avə i dugud'inλ dλ stə zdr'avə dλ d'ojdətə«. λm k'oij klkv'otu 'iml, anlak'ovl xmə d'avλ, i bɔmb'oni, i b'op, i j'ebalkλ, i kr'ušə, i n'ekvl kurλb'ijε ispək'ɔ tλ dλd'ɔ i, kul'ak, kul'ak. kul'ak ispək'ɔ tλ dλd'ɔ nλ dəc'anλ: »dλ stə zdr'avə, dλ stə zdr'avə! s'urvl zdr'avλ, v'es'elλ gud'inλ, dugud'inλ dλ i p'o zdr'avλ!«, - i λnɔv'a i. dr'ugu n'emλ klkv'o.

p'o gl'aven survlak'ar n'emλ, [dλ e]. st'ar, mλž'e d'enu sl st'arə, t'i duč'ekvλt dəc'anλ, dəc'anλ xi surv'akλt, n'os'et xmə n'ekλf tlak'ovl pud'arəg zλ zdr'avə nλ st'arcənə. n'ekλf k'amən' mu udnəs'ɔ dλ sl zdr'avə k'aknu dəc'anλ. st'arcλn dλ i zdr'af klkv'onu k'amin'en dλ mu k'εž'i.

i ž'ensk'i z'ajednɔ x'og'exλ b'ε. i m'əšk'i x'og'exλ dəc'a tλ surv'a... m'oski i ž'ensk'i mum'ičencλ. t'i surv'akλxλ, z'ajednɔ x'og'et, se zber'ɔ. λm ɔbl'εčenə səz dr'exi, pλmukl'iji, š'apk'i, rəkλv'icə nλ rək'inə dλ xmə ne stud'enu, i λn'εj.

survlak'arkλ. survlak'arkλ, λs'εj udr'ivλ čəl'ekən i v'ikλ: »s'urvl zdr'avλ, dugud'inλ p'o zdr'avλ!«. λγ'a, udr'ivλ gu, 'otə survlak'ar'en udr'ivλ čuv'ekən dλ i zdr'af.

mn'ogu b'exλ, λt'uvλ b'exλ ml'ogu dəc'atl, λ pək λzg'a n'emλ dəc'a tλ nə x'og'et. s'al gud'inλ mən'oxλ p'eg' dəc'a s'amu tλ surv'akλxλ. 'otə n'emλ dəc'a. pək λdn'o vr'em'ε im'ε, tλ pu

pətn'adəstə pu dv'adəstə dəc'a x'og'exa f jədn'oš. tɬ fl'ezat f k'əštɬnɬ, tɬ surv'akɬ, tə 'e-e, tɬ: »s'urvɬ zdr'avɬ, dugud'inɬ p'o zdr'avɬ!«.

[Как далеко уходят колядующие?]. *nɬ tɬxɬl'i, nɬ tɬxɬl'i. 'a g'orə, 'a d'olə, 'a p'o, t'ol nɬ tɬxɬl'ɔ, ud tɬxɬl'inə si se zb'irɬd dəc'anɬ. 'amɬ im'ɛ dəc'a, pək lɜg'a n'emɬ dəc'a. lɜg'a ml'adəsə nə r'aždɬt dəc'a.*

[Что происходит, если встречаются две группы колядующих?]. *am t'i tɬn'ɔ nɬx t'uf, nɬ'ejɛ tɬn'ɔ nɬy dr'uganɬ. puzdrɬv'evɬt se, 'e-e, r'ukɬt: »'e-e, prəj'at'el'u, č'ekɬj bɛ, č'ekɬj ne b'ɛ! n'i žɛ vərɬ'im s v'as!«.* *ɬ n'e, n'emɬ, n'emɬ dɬ se b'ijet. t'i vərɬ'ɔd z dr'agu, səs r'ukuk', səs...*

b'ɔrkɬt snəž'inkɬ du ɬ'tuvɬ. sn'ɛg b'ɔrkɬt bɛ, du kul'enu, du kul'enu du ɬ'tuf. g'a f'anə gul'em sn'ɛk du kul'enu b'ɔrkɬt. [Что обували?]. ut xɬb'ɔ, ut xɬb'ɔ, nɬv'ijɛ ut, n'avijɛ nɬ'ej dɬ m'u se nə nɬm'okruvɬt nug'inə.

səs kn'igɬ, kn'igi, š'er'enə kn'igi xi uk'ičɛt pr'ɔčk'inə. kn'igi, š'er'enə, r'ozuvə, b'elə, s'ini. pr'ɔčkɬnɬ nɬ kl'ončɛtɬnɬ gu uk'ičɛt, uk'ičɛt, tɬ st'anuvɬ k'amɬnɬ.

Новый год

s'urɬk. x'ɔ, nɬ vɬs'il'uv den'.

am t'ur'et klčɛm'akɬn, tɬ vr'ɔ, tə č gu nɬk'en'ɔ f tɬv'ɔ, tɬ gu zɬb'al'et s m'aslu. m'aslu j'el lə sə? i tug'avɬ gu č'ɔjɬnɬt nɬ m'ečkɬtɬ. tug'avɬ nɬ'ej v'ikat: »m'ečkɬtɬ nɬ bɬrč'inkɬ, ɬ n'i f pɬd'inkɬ. n'i f pɬd'inkɬ, t'a nɬ bɬrč'inkɬ. n'i nɬ bɬrč'inkɬ, t'a f pɬd'inkɬ. dɬ se nə č'ui, dɬ se nə v'idə. 'e-e, dɬl'ečə dɬ vərɬ'i!«. *ɬ f k'əštə, s'ednɬd dəc'atɬ tɬ gu izjed'ɔ, i nɬ'ej sl'av'et nɬ m'ečkɬtɬ. am več'er'e, s'ednɬt fs'ički dəc'a tɬ sə gu izjed'ɔ, kɬkv'o žɛ ust'anə dɬ rɬzn'isɬt. svɬr'ɔ nɬ dəc'atɬ klčɛm'ak, i [ni]. jəd'ɔ i nɬ'ejɛ v'ikat: »m'ečkɬtɬ nɬ bɬrč'inkɬ, n'i f pɬd'inkɬ...«*

День св. Варвары

vɬrv'arɬ i s'avɬ i nək'ulden'. am d'en'ɛ, d'en'ɛ. nɬ vɬrv'arɬ p'ak vɬr'im vɬr'uv'a, b'op, fəs'ul', i ne č'ɔnəm p'ak nɬ m'ečkɬtɬ. g'ɔlčə, zdr'avə dɬ. zɬ vɬrv'arɬ, zɬ s'avɬ, zɬ zdr'avə, zɬ dub'itəkə, zɬ. čɛ k'ag dɬ se ne jəd'e, čɛ mə dɬ... ne izn'as'e se, p'ak si f k'əščə. x'ɔ, t'i [i'štɬd], dəc'a nɬk'an'ɛnə, t'i [n'i'štɬ]. tə k'an'ɛnə. t'urə mu nɬ m'asɬ nɬ'ej, t'o s'edɬ jəd'e.

День св. Игната

k'oɪtu pr'av'i in'ak', n'egu zuv'ɔ in'ak'. in'ak'uv den'. 'am, kv'o se pr'avə, n'ištu se nə pr'avə, n'eɪ i zɔp'isɒnu nɒ klænd'ar'en, in'ak'uv den'.

Бездетность

v'iš t'i kv'o v'iklš. st'isklš se dɒ rud'iž d'ek'e. [Не имеющие детей] prə d'okturə x'oget, prə b'anə. prə d'okturə x'oget, b'e prə b'a... nɒ b'an'e x'oget. 'am i p'o r'anu s'əštunu. m'ož n'ekɒdi i dɒ 'imɒ vr'ačk'i, 'am xi n'i ne zn'aemə klɒ'e. 'otə ne st'anvɒlu n'uždɒ ni dɒ tr'osəm. nə stɒn'uvɒlə.

bug'anəc

n'e, n'e, n'e pr'aznək. l'ɔžexɒ dɒc'atɒ, bug'anəc vərv'i, bug'anəc vərv'i, g'a nə sl'uʃɒt dɒc'anɒ. že d'oɪdə bug'anəcən dɒ tɒ z'ɔmə. [А как он выглядит?]. ɒm n'ekvɔ k'uč'e.

Война 1914 г.

nə zn'aɪe, kək'v'o i bəl'o prəz vuɪn'atɒ, ...ɒnɔv'a vr'em'e sɒm rud'enɒ, prəz vuɪn'atɒ blšt'atɒ e b'il nɒ vuɪn'ɔ, pək i'e sɒm rud'enɒ i kv'o dɒ zn'aɪe. 'ubit i fəf b'itul'e, t'am pugr'eben. i'e sə sɒm ɒnɔg'avɒ rud'ilɒ i tug'avɒ ɔt'am nɒt'atək kv'o dɒ zn'aɪe, n'ištu nə zn'aɪe.

Медведь

č k'ag dɒ nə sm'e i'e v'ig'uvɒlə, g'a 'idəm v bɒi'r'en tɒ pɒs'em guv'ɔdɒnɒ, žəv'otnə. i gl'ɔdɒ tɒ b'egɒ u t'ep. ɒm m'ečkɒtɒ b'egɒ ud n'as, i n'i ud n'eɪe. 'a ftrɔp'uvɒmə xi se. səs tuɪ'eg'i, s k'uč'etɒ, səs 'u-u, 'u-u, 'u-u!

О моей работе

t'i s š'ukɒdər nɒp'isɒl ɒ'ukɒ p'ismu, t'eb sɒ k'azvɒlə. 'aɪde zg'a, 'aɪde i'e 'imɒm r'abutɒ. ...k'azvɒl d'esu f kvɒrt'irɒsɒ, f'il'u, f'il'u. t'o mn'ogu gəlč'i, t'o zn'ai. t'o mn'ogu zn'ae.

Велика Дичева, 1922 г.р.

Масленица

nɒ z'agɔv'eznə nɒ edn'ɔ pr'əčkɒ se v'əržə jɛɪc'e i se l'u'l'e tɒk'a zɒ dɒ gu z'apɒt tɒk'a ust'atɒ si utv'ar'ed dɒ gu n'ekuj dɒ gu nɒl'apə f ust'atɒ.

Чистый понедельник

kəkv'o dɫ və k'aʒɫ zɫ p'es pɔnəd'elnək? ɛdn'o vr'ɛmɛ ɔbl'ekɫ, n'eli və k'azvɫm, səs tək'ivə nus'ii [указывает на проходящего мимо], x'odɛt pu s'elu, kəkv'o dr'ugu. dəs'atɫ slɛt t'ex vɫrv'ɔt, tɫ gi f'ir'ɛt. 'ami spɛciɟ'alnə sɫ. [Во что и как одеты песечи?]. v'ɔl'n'ɛnɪcə d'etu d'e, s'amɫ čɛ p'o tək'ivɫ nɫpr'av'ɛnə ut gl'it'an [n'auku]. tək'ovɫ i zg'orə, nɫpr'ɛnə p'o ne tɫk'a k'aktɫ sə 'istənsk'itə vəl'n'ɛn'icə b'e, tə nɫɫɫ'atək səs sl'amɫ udg'orə pu gɫrb'ɔ i k'oʒɫ nɫ glɫv'itə, i 'odɛt pu s'elu. st'avɫd gr'oznə ɫɫk'ivɫ. i tug'avɫ zɫd'ɛnɫ, 'ušk'im səs fəf l'ulɫ b'ɛb'ɛ n'os'ɛt, nɫpr'atɫ l'ulɫ, i zɫd'ɛnə jɛ nɫ gɫrb'ɔ, i n'osə dət'e 'ušk'im n'osə b'e, i tɫk'ivɫ r'ab... [Живого ребенка носят?]. ɫ n'e, ne ž'ivu. k'ukɫ ɫ'am, pɫrc'alə, ut pɫrc'alə t'amɫ. nə k'upəšt'itu st'or'ɛt x'oru, igr'ajɛt, r'ipɫɫ. d'oɟdɛt ut mɫɫɫ'itə sl'ɛzɫ tɫ dɫ gi gl'edɫ, pə i gl'ɔdɫ pu tv'a, ɫm kəkv'o. i t'ɛ, ɫ čɛ igr'ajɛt, no t'ɛ ud mɫɫɫ'itə du'odɫ p'es'ɛci dɫ gl'ɔdɫ. p'es'ɛci dux'odɫ dɫ gl'ɔdɫ.

[А сама ты была песек?]. n'e, n'e nes'əm. t'ɛ ɛdn'o vr'ɛmɛ p'o tɫk'ivɫ sɛ pr'av'ɛɫ p'es'ɛcə, p'o d'olnə x'o... tɫk'ivɫ x'orɫ sɛ pr'av'ɛɫ p'es'ɛcə, səg'a sɛ pr'aɛt s'ɛkəkvə, səg'anɫ m'oʒə i tək'ivɫ x'orɫ inteləg'entnə dɫ sɫ pr'av'ɛt, səg'a sɛ pr'av'ɛt s'ɛkɫkvə. ne s'ičk'i, n'e. p'o tɫk'ivɫ pr'ostəčk'i sɛ pr'av'ɛɫ p'es'ɛcə. ne xuləg'anə, p'o b'ɛdnə čɛ dɫ k'aʒɫ, p'o pr'ostəčkə x'orɫ. pr'ostɫ si p'es pɔnəd'elnək si i.

nɫ k'upəšt'itu. ɫm nɫ'okulu i igr'ajɛt t'am p'es'ɛcitə, sk'ačɛt, r'ipɫɫ. d'a, prəz 'og... prər'ipɫɫd gu. p'es'ɛc'itə prər'ipɫɫ 'ogɫn'ɛ.

ud dɫrv'o s'abl'ɛ (так!) 'imɫ tək'a čɛ gi bujɛd'isɫ čɛrv'ɛnə, i gi vər't'ət tɫk'a, 'amɫ ne səs 'ogɫn', e tɫk'a si gi vər't'ət s'abətə.

z'emə tə 'uš nɫpr'avə sɛ nəv'estɫ, ut p'es'ɛk, m'əš sɛ nɫpr'avə nəv'estɫ, i təg'a z'imɫ tɫ gu vl'ek'ət, s'urnɫ, 'uš ukr'alɫ sɛ nəv'estɫɫ. ukr'alɫ sɛ, 'ɛj, b'ɛgɫ s nəv'estɫɫ, tɫ sɛ skr'ijɛt n'ɛkɫdə.

r'aždɫ nɫ plušt'adɫ tɫ st'or'ɛt k'ukɫ ɫ'am, i l'egnə p'es'ɛkɫ nɫ plušt'adɫ, ɫ'ajɛ nəv'estɫɫ. l'egɫ nɫ plušt'adɫ i 'ušk'im v'ikɫ, cər'ikɫ, r'ukɫ, i izl'ɛzə tuv'a, k'ukɫɫɫ, b'ɛb'ɛtu. i nəv'estɫɫ zɫd'ɛvɫ dət'etu, z'emə ɛdn'a f'urɫɫ tɫ prəd'e, prəd'e i n'osə d'ɛk'ɛ, b'ɛb'ɛtu, prəd'e, prəd'e v'əlɫɫ, v'əlɫɫ. i n'osə b'ɛb'ɛtu...

Знакомство родителей

m'aɟkɫ... sr'ɛšɫɫ jɛ i bəšt'a mə, i mn'ogu mu sɛ xɫr'esɫɫ. nɫ dr'ug'ijɛ d'en' p'ak t'o... n'ɛkɫdə pu... t'a u nɫ... f səs'ɛdnɔ sel'o i t'ukɫ, m'aɟkɫ mə. v'ərɫbuvu. sr'ɔšɫɫ jɛ i, i mn'ogu mu sɛ i

xar'esal. na dr'ugije faj nad'el'eta dušl'a p'ak faj šar'okl l'akl, 'ima t'uka rudn'inə, dušl'a f šar'okl l'akl, t'o p'ak je put'arsil, nam'erələ se, i tug'avl se už'enilə na... už'enili sə sl. t'o dv'a tri p'ət je v'iždal, xar'esal je, i se už'enələ.

Стефана Джиджова, 1928 г.р.

Народный календарь

Неподвижные праздники

Праздники

prəz m'oito erg'enstvo b'ešə anak'ovl: na zb'oruvə x'og'exmə, na sad'en'ki x'og'exmə, 'imaši il'in' din', tə či 'imaši petr'ov den', tə či 'imaši st'andajec, či 'imaši čor'ikatl. tə če 'imaši mar'in din'. i t'eje zb'oruvə s'ičk'itə xi x'od'exmə i na x'oro i... na n'ovl god'ina se sab'iramə.

Гадание с монетой на рождество и новый год

poğ'ačl, p'itl. pəč'e se na n'ovl god'ina se pəč'eši, i na k'olədl, na b'ədnə v'ečer' se pəč'ešə. 'aml n'ekvə pəč'exl, n'ekvə nə pəč'exl. i toğ'avl nar'ičexl, sl'agaxl par'ə, i nar'ičexl dōb'itəkl k'omu kv'o že se p'adnə. k'oito n'ajdə par'ətl, n'emu že i t'e'etə ot kr'avatl. i toğ'avl dəc'a [se v'ar'exmə]. k'oij dl oč'əkl dl n'ajdə par'ənl, anakv'o i pr'av..., anakv'o b'ešə n'asatl igr'a.

i om'eš'exl xl'ep r'əžan, 'a pək ot dr'ugu br'ašnu... na n'ovl god'ina odd'elno braš'əncə, p'o x'ubafku braš'əncə m'eš'exl xl'ep bašk'a, bašk'a. i toğ'avl gu l'om'exl. n'o je p'ak nar'ičexl, p'ak nar'ičexl. sl'agaxl par'ə faj an'ol xl'ep i nar'ičexl, k'omu klkv'o že se p'adnə. n'ekvə na pəsamc'a go p'isvaxl, n'ekvə an'eij, k'omu kv'o že se p'adnə. k'omu k'əv že i klasm'ek'e, anakv'o nar'ičexmə, anakv'o nar'ičexmə na n'ovl god'ina.

Рождество

'ami k'olədl, k'ak je smə prav'ilə, prəs k'olədnitə p'ostə se p'osk'ešə, l k'olədl... n'ašətə m'ajki, bašt'itə x'og'exl na paz'ar faj šar'okl l'akl i z'imaxl l'am, z'imaxl m'es'o, z'imaxl klkv'otu se sl'edvl, i na k'olədlanl pr'av'exl, pr'av'exl nə kl'in. zg'otv'exl m'əsq, zg'otv'exl kl'in, 'i na d'en' k'olədl zbər'axl dəc'atl, n'i sə,

oɔgɔv'ɛvɫxɔ, jɛd'ɛxɔ, piɟ'ɛxɔ i dɔx'odɫxɔ t'uɐɫ nɫ zɔ'or, 'e, t'ukɫ d'etɔ sp'al'n'ɛɫ ɔt'atɔk. t'uɐɫ pr'av'ɛxɫ zɔ'or.

[Бадняк]. *n'e gɔ smɔ pr'avɔɫɔ. n'e gɔ smɔ pr'avɔɫɔ n'i vɔv n'aʂɔtɔ vr'em'ɛ. n'ɛkvɔ x'orɫ m'oʒ dɫ sɫ pr'avɔɫɔ, 'amɫ n'i smɔ nɛ pr'avɔɫɔ, i nɔ zn'aɟɛ.*

[Резали ли скот на рождество?]. *kl'axɫ n'ɛkvɔ x'orɫ. 'ami d'e dɫ zn'aɫ, n'ɛkvɔ p'o v'əzɫasn'itɔ x'orɫ pɔzn'avɫxɫ. d'e dɫ zn'aɫ, j'e ɫɔvɔ'a nɔ m'oɟɫ dɫ tɔ k'aʒɫ. p'o v'əzɫasnɔ x'orɫ pɔzn'avɫxɫ ɫɫɫ'ɔf.*

День св. Афанасия

ɫɫɫ'n'asɔv den' im'ɛ z'imɛn, ɫy'a.

св. Власий

zɫ vl'asɔv d'en' pɔč'ɛxɫ ɫɫk'ovɫ kul'acɔ, p'itk'i, i ɫɫzd'avɫxɫ zɫ sɔt'ɛk vl'asɫ, zɫ zdr'avɔ nɫ dɔb'itɫɫɫ, x'ɔ. 'ami nɫ n'ɛkui pɔ kɔmʂ'iitɔ, pɔ kɔmʂ'iiti sɔ [ɔ]č'ɔkɫʂ p'itkɫ i mu jɛ dɫd'eʒ zɫ sɔt'ɛk vl'asɫ, zɫ zdr'avɔ. d'a, i t'o p'ak ɔd n'ɛgɔ, zɫ n'ɛgɔ i ɫn'ɛɟ.

Георгиев день

nɫ g'er'g'uv den'. 'e nɫd'olu, d'olɔʂnɔtɔ x'orɫ k'ol'ɛt, pɔk ɫ'tuɐɫ n'ɛkɔɟ 'akɔ sɔ zɫk'olɔ, ʂ'toɔ dɔ g'ɛrg'ov den' ɔfc'etɔ nɔ gi ɔdb'ivɫ. d'a. i tug'avɫ ɫ'tuɐɫ nɔ k'ol'ɛt kurb'an, d'olɔʂn'itɔ sal'a k'ol'ɛt.

k'ak sɛ pɫɫzn'uɐɫ? 'ami t'o sɛ pɫɫzn'uɐɫ, 'imɫ sɔ t'ukɫ nɫx ɔt ʂɔr'okɫ l'ɔkɫ nɫt'atɫk jɛd'in kr'aɟ v'ɔrbusk'i, v'ɔrbuvu sɛ k'azvɫ, t'am 'imɫ c'ɔrkvɫ. i t'am tug'avɫ... č'ɔrkvɫ de, č'ɔrkvɫ 'imɫ ɫ'am, x'odɔ p'orɫn, pr'avɔ sl'uʒbɫ, zɔ'orɔ, zɔ'irɫ sɛ x'orɫ, p'o r'anɔ sɛ zɔ'irɫxɫ m'n'ogu x'orɫ. udg'orɔ nɫ v'ɔrxɫ 'imɫʂɔ pɫɫɫkr'is, t'am sɛ zɔ'irɫxɔ nɫ zɔ'or. m'omɔtɔ, jʊn'acɔtɔ, s'ičku sɔz g'aɟdɔ, sɔs t'ɔɫnɔ, sɔ s'ičku. sv'ir'ɛxɫ, pɛɟ'ɛxɫ, ɫm sɔg'a isč'eznɫ, ɫzg'a n'emɫ ɫɫɫ'ovɫ, zɫg'ubɔ sɛ.

[Собирали ли росу?]. *zɔ'irɫxɔ. nɫ g'ɛrg'ov den' sɛ m'ijɛxɔ sɔs r'osɫ. dɫ ɫɫzbɔr'eʂ, zɫ zdr'avɔ. ʒɛ 'idɔʂ nɫ liv'adɫɫɫ, ʒɛ sɔbɔr'eʂ r'osɫ, [ʒɔ zɔbɔr'eʂ]. i sɛ izm'iiʂ, ʒɛ sɛ izm'iiʂ x'ubɫvɫ, i ʒɛ zɫ zdr'avɔ sɛ m'ijɛ pɔk. [Обрызгивали ли скот росой?]. i dɔb'itɫɫɫ... 'aku 'imɫ m'n'ogu r'osɫ, t'o n'emɫ fs'ɛɟ r'osɫ, t'o n'ɛkugɫʂ nɛ vɫl'i i n'emɫ r'osɫ, č'istu, s'uxu, n'emɫ r'osɫ. dɔb'itɫɫɫ p'ɔrskɫxɫ.*

Иванов день

dr'ugɔ ɫdn'o, mɔm'itɔ, p'ak 'imɫ ɫd'in pɫɫznɔk dr'uk, j'en'ɔv den' sɛ k'azvɫ, tug'avɫ sv'ivɫxɫ buk'etɔ, buk'etɔ sv'ivɫxɫ, i gi sl'agɫxɫ fɔf x'arkɔɫɫ, s'ɛɟ fɔf x'arkɔɫɫ gi sl'agɫxɫ i si nɫr'ič'ɛxɫ jʊn'acɔ. t'am z'imɫ buk'etɔn, i k'oɟnu, kuɟ'a mɫm'a si nɫr'ɛkɫ k'oɟ jʊn'ak,

i g'a dr'uga že b'orka, i že izv'ada buk'etən, i že i k'ažə k'oĭ xi, k'oĭ xi gl'ev'en'ik, л k'oĭ xi gal'ovnək. e t'eĭ se nar'ičexa m'omətə, m'om'itə t'eĭ se nar'ičexa. prəz m'oĭto m'om'in'stvo, prəz m'oĭta tək'ovl. pək azg'a n'eml, t'o səg'a n'eml.

День св. Кирика и Юлиты

zл čor'ikl. čor'ikl лt'ukl 'e-e g'orə. t'a čor'ikl лt'ukl zл, тл t'ov'a nax n'ekladə. t'am, t'ukl izz'ak'. [Когда празднуется?]. t'a i azg'a prə tamn'č, tamn'č 'anžek, tam'inl. t'o i nл dv'aisti b'e il'in' din', i nл k'oĭ d'en' b'ešə, nə m'ogл dл sə sp'omn'ie d'atatl, azg'a sk'oro b'e čor'ikl. t'eĭe vuj'ennətə nлpr'avixl t'am pлlkr'is, gul'em, x'ubлf, i st'anл dv'e gud'inə pr'av'et x'ubлvə zb'orə лt'am. p'o r'anə p'ak 'imlšə zb'or, 'amл otk'ak st'anл tek'ezes'etə i ллk'ovl se m'alku batl'esl. pək azg'a vuj'ennəti gu vəstлn'ov'ixl i gu pr'alт s'ekл god'inл, x'ubлv zb'or st'anuvл лt'am.

Подвижные праздники

Чистый понедельник

n'e č'en, лm dəmbal'ek. 'amə dəmbal'ek, č'en, e тлk'o vargl'atə, vargul'atu dəmbal'ek səs тasm'č v'orzлnə, nлk'ičenə oт'uvл p'es'eciti. k'ožə nлv'irлxл, k'ožə nлv'irлxл. t'i azg'a сл p'o m'od'ernə p'es p'ənəd'elnək, prəz n'ašəto v'r'em'ie b'exл ne m'od'ernə. səs k'ožə, s cərv'ulə, v'ol'n'enicə nл st'arətə ž'eni z'imлxл тл nad'evлxл i ллk'v'o. лn'eĭ se g'izg'exл i tr'opkлxл pə s'elə, l'umbл, l'umbл, l'umbл, l'umbл.

лy'a, лy'a. n'ekлf, ne t'o, n'e тлk'ovл, n'ekлf m'əž go nəpr'av'et nл žən'a, тл 'uš dл rəd'i d'ek'e, тл dл go z'əmə d'ek'enə, тл go zлd'evлšə f l'ul'k'etл, 'e ллk'ovл pr'av'exл.

mлg'ar'etл se pr'av'exл p'ak тл ĭ'exлxл. tə xi prəs s'ilu xi gr'ab'exл. 'amл t'e sə sə pr'av'exл oт tv'a, oт p'es'eciti se pr'av'exл pə dv'amл čov'ekл лs'eĭ k'ak se pr'av'exл mлg'ar'e, лt'eĭ varv'exл pə s'elə.

Первая неделя великого поста

kv'aš'exmə gr'ax, gr'ay zn'aeš kv'o e? x'č! kv'aš'exmə gr'ax, i nл 'utrə i t'od'orov den'. 'utrə s'č'əb'otл - t'od'orov d'en'. n'i smə nлkv'asələ gr'ax i č'eskl že 'idəm nлt'am nл n'ekvл v'odл, i z'əməт gr'ax, m'om'ičetл. i toğ'avл že s'evлmə grлx'čn i že nar'ičemə. k'oĭtu i tə kлsm'eg' dл se ož'enəš nл n'egu dл d'oĭdə nəšt'esk'e f s'č'nл dл go v'idəm. x'č, лn'eĭ se nar'ič'exmə.

i лпѡв'а ман'ѡвѡше, *i* на *d'en' t'odorov den' n'ižexmə p'ak* лпак'ѡвѡ тѡсп'исѡ дл'ѡ... лпакв'и тѡсп'исѡ т'ува нав'ирахмѡ сѡс к'и'ч'ил'к'и ѡт стр'уна. стр'уна зн'аеš кѡкв'о е? стр'уна, пр'еждѡ. пр'еждѡ, 'амѡ н'е ѡт сѡг'ашнѡсѡ, стр'уна лпак'ѡвѡ, стр'уна лс'еј с т'ејѡ ѡт стр'уна пр'ав'ехѡ к'и'ч'ил'к'и, *i* м'омѡти хи д'ѡвѡхѡ на јѡрг'енитѡ. на јѡрг'енитѡ хи д'ѡвѡхѡ м'омѡтѡ лпак'ивѡ тѡсп'исѡ (так!), лпакв'о пр'ав'ехмѡ н'и. јѡрг'енин, јун'ак. че кв'о же му ре'ч'е? кв'о же му ре'ч'е: »н'а тѡ тѡсп'и!«, - *i* кѡкв'о же му ре'ч'е. *d'enə se l'ub'uvat d'e, d'enə se l'ub'uvat. i n'ekvə si xi i z'imaxa јun'acətə ѡд м'омѡтѡ. n'ekoi si xi z'imaxa.*

Пасха

x'as, n'i на *vəl'igdin' i tak'ovaxmə, nar'ičexmə* лн'еј јѡдн'о тѡк'ѡвѡ лпак'ѡвѡ хл'ѡр'чѡ, *i* му сл'агѡхѡ јѡјс'е, *i* в'икѡхѡ: лсв'а зѡ б'ѡк, лсв'а зѡ ис'ус хрѡст'ѡс, *i* гѡ д'ѡвѡхѡ на н'ѡкѡј, на н'ѡкѡј ѡдв'ѡнкѡ, на н'ѡкѡф чѡв'ег гѡ д'ѡвѡхѡ зѡ б'ѡгѡ. 'ами на н'ѡкѡф, ч'уз дѡ *i*, н'ѡкѡв дѡ е т'ам ѡт махѡл'ѡнѡ. *л s prijetel m'ožə* л'ам лн'еј *iznəs'eš i gə dlad'eš* хл'ѡр'чѡнѡ. *i* л'еј б'ѡеš.

Хлеб с христианской символикой

pr'osur'exmə хл'ѡбѡ. 'е т'ѡ јѡдн'о лпак'ѡвѡ тѡк'ѡ нар'исѡнѡ, 'амѡ е нар'исѡнѡ лпак'ѡвѡ сѡрк'ѡвнѡ. *i toğ'ava g'a ɔm'esəš* хл'ѡр *i* хл'ѡбан же гѡ лс'еј пр'ѡсѡриš, с'и'ч'к'и хл'ѡбувѡ се пр'ѡсур'ехѡ. *i toğ'ava gi sl'agaxa f pəšt'ə.*

Мифология

d'evolita, səd'en'kuskū

тѡ л'е-ле, кѡкв'о п'итѡш! v'iš səg'a, j'e sam ч'уваѡ ѡт ст'арѡтѡ х'ѡрѡ, *j'e sam d'evolita sam ne č'uvavə. i x'odəli sѡ n'ekadə, zb'irali sѡ se mɔm'itə pɔ səd'en'ki, pu pɔpr'el'ki, pu n'ašensku* гѡ к'ѡзвѡмѡ, *i n'ekvə x'odəli sѡ t'ам pɔ tɔv'anətə d'evolita i xmi sѡ xl'opələ, xl'opəli sѡ, tr'opəli sѡ, n'ekvə sѡ v'ikalə, pl'ašəli se mɔm'itə.* 'е тѡг'ѡвѡ *i* т'ѡј н'ѡкѡди пѡ п'ѡтѡштѡтѡ ги сѡ ср'ѡштѡлѡ. 'е тѡкѡ пѡ д'ѡлу фѡф пѡ р'ѡк'ѡтѡ м'ѡјѡ св'ѡкар н'ѡкѡгѡш си пат'уваѡ ѡт šər'okѡ л'ѡкѡ, *i* н'ѡштѡ гу зѡсл'ѡждѡ, зѡсл'ѡдѡ ѡт šər'okѡ л'ѡкѡ дѡ л'уф. т'ѡ сѡс к'ѡн', *i* к'у'чѡ н'ѡкѡву гу зѡсл'ѡдѡ, [dɔx'adѡ]. л'ука дѡ махѡл'ѡтѡ. *i tug'ava gɔ pl'ašə, tə səd'elɔ* л'ува, *i kad'e səd'elɔ, i n'ēštɔ s n'ēštɔ gɔ sѡ upl'ašələ, sѡs k'učeta, sѡs kѡkв'о gɔ sѡ izm'ɔknələ i m'axnəli gɔ sѡ.*

p'ak л'uka fəf л'a махал'о sr'оšte d'etə, t'a se k'azva st'ikel'.
t'am 'imalu adn'o, тa gu sa k'azvalə səd'en'kuskutu, səd'en'kusku,
d'evəl. i x'odəlo i t'o i x'odəlu pə k'əštətə, d'aže i umrel'evalu i
x'ora. i n'ekoi ut t'exnije sə r'ot fəf... t'am sa x'odələ fəf i'eniže
kad'etə sa x'odələ i dəx'oda səs p'uška - d'obar d'en - i xmə
p'uknuva. i tug'ava 'on'e čov'ek dəx'oda t'o mu i um'ira d'ek'e, on'o
pak əd d'evələn, i dəx'oda 'onije čov'ek səs p'uška, pə st'ajata, pə
k'əštata t'uf, t'uf, t'uf, t'am p'ukal, p'ukal i t'o sə isč'ezal, i t'o se
nə vr'ašta v'eki.

za d'evəli səm č'uvava 'otə sa xl'opala. a n'ekoi... n'i 'imamə
tak'ova rəd'an' тa s'učəm, i d'evəla da se pək'ačə na tav'an'en i
tug'ava da f'anə rəd'an'en i da gə si is'urə, s'ur-r-r-r, rəd'an'en da
gə bət'i i m'unə, t'i sə əd'olu na səd'en'ka. na səd'en'ka sa
zbər'alə, i tug'ava тa kakv'o i iedn'i anak'iva mas'urə, e tək'if
mas'urə za d'etə t'əčəmə da gi z'emī da gi s'ejnə nəs st'albə, nəs
sk'ala - 'r-r-r - da t'orkat anov'a, mas'urənə. 'e, anak'ova sa
pr'avələ d'evəlitə. dr'ugoš pak. pak azg'a n'emə d'evələ, azg'a sa
x'orata d'evələ.

i'uda

pak azg'a n'ekoi p'ət se sv'iva, тa tə 'e-e-e as'ej, as'ej, as'ej se
sv'ivat i vd'igat nag'orə pr'ax, pr'ax. ut s'en'otu m'ož da d'ignə da
gə d'ignə čak t'am g'orə, i'uda.

karak'onžuri

'ama dr'ugu kakv'o, s'ine, dr'ugu... za karak'onžuritə i'e nə m'oga
da tak'o, karak'onžuri kakv'i sa bəl'i.

ХОЗЯЙСТВО

Из старого быта

na kra... na, l'egl'ata ni b'exa anak'iva mänd'erə, n'e kək, ne
sakv'i l'egl'a, mänd'er'. i toğ'ava fəf uš'it ad'in čuv'al pak'ul' i
natapt'atu sl'ama, e sl'ama, e sak'əf, i gu sl'agamə na d'əsk'iti i
na n'egu sp'exmə. i səs s k'ozən'evə x'aləšta se zav'ivaxmə.
razb'irəš lə? k'ozən'evə x'aləšta. əzd'olə se pəst'eləš x'aləšta,
ədg'orə se zavij'eš, i anak'ova b'ešə, nəm'e čerš'af, nəm'e
v'əlzan'icə, nəm'e n'ištu. t'ej b'eši.

Обувь

i s cərv'ulə se ɔb'uvlaxmə. 'a, səs cərv'ulə, ɔd g'on' st'or'enə cərv'ulə, nɐvɐrv'enə ɐt'uvɐ səs n'avɐrv'ečk'i ɐt'uvɐ g'a se ɔ... zn'aeš lə?

Очар

u m'ajka b'exmə ɐt'ej nɐ ugn'ištə, k'akno si kɔm'in'en nɐpr'av'enɔ ɔgn'ištə, i sl'ožənɐ tək'ovɐ ver'ugɐ ut sənž'ir', ɔdg'orə d'ərvɔ zak'ač'en sənž'ir', ɔd'olu zak'ač'enɐ x'arkumɐ, nɐ n'eje g'otv'exmə, i nɐ n'egu se i gr'ejexmə. i ɐs'ej gɔ mət'exmə ɐnɔv'a vɐgl'inə, pəpəl'ɔn vəf ɔgn'ištənɔ. ɐnɐkv'o gul'emɔ d'ərvɔ. n'i nɐ ɔgn'ištə se gr'ejexmə, nɐ ɔgn'ištə se gr'ejexmə.

Приготовление еды

dərv'a nɐsklad'eš, vər'ugɐ [nɐv'isnɐ tɐ zak'ačəš]. x'arkumɐnɐ, g'otvəš sə j'adeninɔ, is sɐx'an' is'ipɐ nɐ sɔfr'ɔ ni, nɐ m'asɐ. nɐ sɔfr'ɔ, ɐs'ej gɔl'emɐ sɔfr'ɔ, t'ur'eš je nɐ l'egl'onu, nɐs'ipəš sə ɐd'in gɔl'em sɐx'an' ɐsɐk'ɔf j'adeninu, i s'ičk'itə ut sɐx'an'e jed'e (так!) səs ləž'icə, l'ok, l'ok, l'ok, x'ajde, nɐxr'anəš se i.

Изготовление хлеба

r'ɔžɐn xl'ep jed'exmə, m'eš'exmi sə gɔ. 'ami pɔ tɐrl'itə, t'eje tɐrl'i zg'a sɐ s'ički pr'aznə, pək n'i s'ejexmə r'ɔš. i gɔ ž'ɔnɐxmə, i gɔ sm'eləš... nɐ n'a-rəcə t'ej səs s'ɔrpə si gɔ ž'ɔnɐxmə nɐ n'a-rəcə. i gɔ vɐrš'exmə səs kɔn'e ɐzg'a t'uvɐ f s'aj xɐrm'an ɐs'ej nɐsɐd'enɔ, i ɐs'ej v'ɔršə, v'ɔršə, v'ɔršə i ž'itunu se ist'aje zd'olu, sl'amɐnɐ isk'arəš, ž'itunu gu udv'ej'eš, 'idəš nɐ vɔg'en'icɐ tɐ gɔ sm'eləš. vɔg'en'icɐtɐ f šər'okɐ l'ɔkɐ im'e vɔd'en'icə nɐ tri č'etərə m'est'a. e t'ukɐ im'e, ɐt'am ɔt'atək f r'ek'atɐ 'iməšə ɐdn'ɔ vɔg'en'icɐ, 'amɐ t'aje r'ɔjnɐxɐ. i tɔg'avɐ m'ajk'itə, t'o i n'i s m'eš'exmə de, pɔdm'eš'et kv'as fəf nəškuv'i gul'emə, ɐd'in kɔr'itu, i ɐtɐk'ivɐ ɐdn'i f'urnə tɐ gul'emə fəf p'eš, i xi izv'adəm č'ɔrɐn, č'ɔrɐn xl'ep, ɔd'uxɐlu ɔd'olu mu, i sɐ st'anuvəšə ɐsɐk'ovɐ, e d'olu v'ikɐxmə mu čəl'ik', ɐs'ej g'a gr'iznəš zɐb'eni ti se isk'arvɐt, 'amɐ b'ešə sl'atɐk xl'ebɐ, x'ɔ, sl'atɐk b'ešə xl'ebɐ. ɐsəg'a ɐt'uvɐ n'emɐ r'ɔžɐn xl'ep, 'am ni prəs č'asnitə vrem'en'a prəs dət'instvɔtɔ n'ašə, 'e, kv'otɔ p'ovni'e, prəs dət'instvɔtɔ i ɐnɐkv'o smə j'elə.

Легенды

Легенда о пастухе и юде

*ī'udā i x'odəla pə balk'anəsə pə bal'irəsə. i 'imləp ad'in ofč'er',
 zov'alə gə se stud'en'kutə. tug'avā b'il ofč'er pə balk'anā, i gə
 zavlād'evā ī'udā. zavlād'evā gə ī'udā, i t'o toḡ'avā se f č'udə se i
 d'enāl, məm'a k'amātā, kras'ivā i səs n'egə.*

*i tug'avā t'o dəx'odā, [s'etovā] si se, i k'azvā nā m'aijā mu:
 »m'aijko, m'amo, as'ej i as'ej, asakv'a i asakv'a sam məm'a
 bənd'isāl«. v'ikā: »t'o niĵ'e, s'inko, məm'a x'ubavā, 'am si ī'udā
 pər'inskā«. x'ə, ī'udā pər'inskā gə zavz'əlā. »am ī'elā tə m'aijē
 zbər'e ot tr'i grad'inə s'ux pəl'in' i od d'eveg' g'orə gurucv'et«. tā
 m'u zbər'alā anakv'o, tā mu i fš'ilā f p'azvatā mu gə i fš'ilā.*

*i g'a si otəš'əl nā jət'akā [место в горах, где ночует скот - А.С.]
 nāt'am d'enə sā bəl'i ofc'enə, i n'ajē ī'udānā mum'anā se
 razlut'ilā i sv'ivā adn'ə b'urā nā'okulu, s'ičku iskr'otā, ī'elə, bal'ir',
 kəkv'otə, s'ičku iskr'otā, i se zagub'ovā, i vek'i se ne v'ornālā.
 ī'udā, anov'a, anov'a anakv'o se zov'e, anakv'o i bəl'o ī'udā.*

Разное

О себе

*stəf'anā žiž'ovā, g'anč'evā žiž'ovā. rođ'enā sam nā dv'ais i 'osmā
 ḡod'inā p'ərvi m'aij. [В школу ходила] do četv'ərti, do četv'ərtə
 odel'enijē. ud z'aiv'itə, ĵ'e sām ne t'ukā... [Родители]. i t'e sə sə
 ot'am, t'e sə sə od z'aiv'itə. m'aijkatā, m'aijā mi i bašt'a mə si sā
 od z'aiv'itə od jēdn'a māl'al'a.*

О „старом времени“

*p'o svəb'odən b'e žəv'ok'e atog'avā, t'eĵe ḡod'inə, prəz n'ašətə
 vrem'en'a. p'o b'ešə... 'ami št'otə p'o nə b'e napr'əgnatə, azg'a
 mn'ogu napr'əgnatə, d'e dā zn'əe kəkv'o i, p'o 'ināči i, p'o 'ināči
 asəg'a ud n'ašətə vrem'en'a.*

Отдельные фразы

*'imā i at'ukā k'əštā, p'itāj ġi t'eĵe nāḡ'orə! at'ukā n'emā nāx
 n'ašijē kr'aj, anak'ovā ne pr'av'et, x'ič nə pr'av'et anak'ovā.
 t'uvā nāx n'ašijes kr'aj x'as nəm'echā.*

Добра Масурска, 1923 г.р.

Рождество

k'oləda e kɔg'atu d'oɪdə pr'aznək л'ej sə k'oləda, x'ɔ. 'amə pr'avəž b'anəcə, pr'avəš, svl'riš sərm'i sv'ivəš klkv'o dr'ugɔ. 'am na klənd'ar'ɛ kɔg'atu pɔgl'ɛdnəš kug'atu i k'oləda, i tug'avl v'idəš če i k'oləda, x'ɔ.

Новогоднее колядование

survlak'arə na n'ovl ɔɔd'ina 'idvat. tɔg'avl xmə d'avlš pr'i, d'avlš xmə i tak'ovl bəmb'onə, kurab'ii nɔpr'avəš tɔ xmə d'avəš. če x'odəla sam, surv'aklɔla sam. pɔ st'ik'el' x'od'ex, tɔ surv'aklɔx l'am. ɔtk'ɔršəš pr'očəcɔ i vərv'iš tɔ surv'aklš, i d'avat, tɔv'a b'ešə stɔt'in'ki, ne dr'ugɔ am stɔt'in'ki.sə. i šəš'ul'ki d'avlɔxɔ, šəš'ul'ki. 'a ut i'abalkɔna c'ɛp'ɛna nɔc'ɛp'ɛna, i tɔg'avl i iss'ɔxnɔtɔ tɔ se d'avl. utk'əsvl se ut dr'en tɔ se surv'akl. [am k'ičuvə m'oml p'adl, n'eml, br'usnəš ɛdn'ɔš i ɔs... r'onkɔvi]. »survl, s'urvl, v'eš'el gud'ina, dɔ gud'ina t'ol m'inl«, - nəl'i tak'a? 'a če dɔmlk'in'ɛtɔ i'ɛ sam zɔbɔr'ilɔ: »dɔbr'e dɔš'l'i, dɔbr'e dɔš'l'i!«.
s'amɔ dɛc'a, s'amɔ m'alk'i dɛc'a, dr'ugi n'eml.

Георгиев день

ɔ g'erg'ov den ɔɔ prɔzn'uvɔmə, x'odəm nɔt'atək, tɔ t'očəm l'ɛvl v'odl. i tug'avl se v'ərnəm tɔ pr'əskɔm. 'am nɔx l'ɛvɔ se vət'i, nɔx l'ɛvɔ se vət'i. i tɔg'avl nɔt'očəm tɔ d'oɪdəm tɔ p'ərskəmə k'əštɔtɔ, dɔb'itəkɔ, s'ičkɔtu upr'əskɔmə ɔtɔv'a, i stɔ'im c'al d'en'. x'odəm na l'ɛvl v'odl, i tug'avl g'atu se v'ərnəm tɔ k'əštɔtɔ iɛ pr'əskɔmə, i dɔb'itəkɔ pr'əskɔmə, i tug'avl stɔ'im c'al d'en tɔ ɔɔ prɔzn'uvɔmə.

Иванов день

na i'ɛn'uv den' zb'irɔxmə i tug'avl xi kv'asəm i pɔv'ivɔmə... [Трава]. i'ɛn'uvɔtɔ, i'ɛn'uvicɔ. t'a si 'iml i'ɛn'uvicɔ, i tɔg'avl iɛ zb'irɔxmə. če b'elɔ ɔdn'ɔ. tak'ovl. i tɔg'avl ɔɔ nɔkv'asəš, i sutrənt'ə b'ərklš, i nɔrəč'eš sə zɔ iɛrg'enə. kɔ'i iɛrg'en tə se p'adnɔ, n'egɔ dɔ z'eməš. tɔv'a e.

Вознесение

...pr'avəm s'amɔ na sp'asɔv den'. pr'avəm kurb'an', dəd'emə pr'i i k'up'ɛt ɛdn'o i'ɛgn'ɛ, zɔk'ol'ɛd ɔɔ i ɔɔ l'oməm na c'ərkvɔtɔ, č'ərkvɔtɔ. i dr'ugɔ klkv'o, n'eml.

Летний обряд вызывания дождя

kug'atu b'ex m'alka tug'ava zb'iraxa ta st'avaxa pəpər'udə. fəf st'ikəl' kug'atu b'ex tug'ava pr'avəxa pəpər'udə, i tu vəcert'ɔ l'etnuvlašə. pol'ivaxa xi, i toğ'ava tu vəcert'ə l'etnuvlašə. toŋ'a e.

Воздвижение честного креста

kərst'ov den sə 'ima d'en', ta se k'azva kərst'ov den. pə čə kv'o pr'avəmə, x'odəmə na p'ak na bəɾɔv'in'ki. t'o lzg'a že sə n'ekɔj d'en. na bəɾɔv'in'ki x'odəmə, č'orkvasa nə dal'ečə. i n'emamə p'op.

Лам'о

lam'ɔ se k'azva d'etu mn'ogu jəd'e. n'i gɔ toŋ'a zn'aǰemə.

vamp'irəti i d'evɔlənə

vamp'irəti i d'evɔlənə. pl'ašaxa na səs vamp'irə. dr'uguč'ešnətə x'ora. 'a č d'e da zn'am, kəd'e sa žəv'elə, d'evɔlə xmi sa v'ikalə.

Легенда о пастухе и юде

j'uda pɔ plan'initə zapt'isuvlašə. im'al ad'in str'ikɔ vas'il, toğ'ava gɔ j'uda zapt'isala, a fs'e gɔ i vl'eklɔ da vərv'i na x t'amɔ. i toğ'ava sa pr'avələ n'eštɔ mag'ii n'eštɔ da gɔ ɔtf'ɔrl'et, n'ekvɔ anak'ovɔ ta gɔ sa pr'avələ, ta gɔ sa m'axnalə. 'inlčə bəl'ilə (так!) pɔstoǰ'ennɔ t'amɔ.

Рождение

[Посещение роженицы в день родов]. ...*xi dɔn'isat 'obət. dɔnəs'ɔt na d'ek'etɔ n'eštu pud'arək i z'emlat tə p'ak na rud'il'katal d'avat n'eštu. toŋ'a e. kɔg'atu si 'isklad d'oǰlat. na 'obət lə, sl'ed 'obət lə, kug'atu...*

[Посещение через три дня]. *sl'ed edn'a nəd'el'e. pr'avə se na tr'itə d'en'e. na tr'itə d'en'e kug'atu rud'il'katal st'anə na tr'i d'en'e i tug'ava se pr'avə p'itala. i se zbər'ɔt, l'omiet. am na'okulu ž'enə, x'ora.*

[Хлеб на первые шаги ребенка]. *ɔm'esəš i toğ'ava razd'avlž da prəx'oda d'ek'etɔ p'o b'ɔržə. toŋ'a prəštəp'alka se k'azva. nal'i tlk'a? t'i zn'aes' fs'ičkɔ, a mə p'italš!*

Непослушные дети

p'antə gɔ v'iklamə, p'antə. 'oti nə p'anə da sl'ušet, ta xmə v'iklamə p'antə. če i l'ošɔ, p'an'kestɔ d'ek'e. t'ol gɔ zɔv'eme n'i p'antestu d'el'e.

Развод

kɔg'atɔ se par'esa mlž'ɔ i žən'atal se ɔst'av'et, toğ'a rək'ɔt par'a-snək, par'esuvat se. toŋ'a e.

Жатва

kl'as, kl'as ut n'ivata. tɔv'a mu v'ikat kug'atu st'anad dv'e nag'ora i 'ima 'oštə jɛdn'o l's'ej, tɔv'a i m'aikata na ž'itotɔ. ʌ če, j'ɛ sam ne nam'irala, nə zn'aje.

Свиньи

gl'edamə k'ata gud'ina. m'inata gud'ina tr'i gl'edax, nɔ t'aa gud'ina e sk'əp fur'ašl, nə m'ožə dʌ se gl'edl. ne m'ožə. p'o r'anɔ se k'olə, p'o r'anɔ. na sr'edl, čətv'ortək, tɔg'avl se k'olə.

Приготовление пищи

e prəg'otv'e se, z'ɔməš tʌ t'urəš gul'em tək'ovl kaz'an, tə se st'oplə vɔd'ɔtʌ, tə čə gu up'ɔržət, tə čə gu p'ar'et i gu razr'ežet, i tɔv'a i. e parž'olə se pr'avə. e pərž'oləti se nar'ezvat i se sl'agat dʌ se pək'ət, 'ilə pək vəf t'enžurata se sl'agat. f t'enžurata se sl'agat tʌ se var'ɔt, vin'o, j'eg'enə, p'ijenə, n'o 'otkak pɔč'ina mʌž'ɔ, n'eml ʌʌk'ivl r'abɔtə.

[Приготовление студня]. *t'o se k'azvl pʌč'a. 'e, svar'i se i tɔg'avl se pr'avə pʌč'ɔ tu v'ikamə, pʌč'ɔ ɔd glav'ɔtʌ. ɔd glav'ɔtʌ se pr'avə pʌč'ɔ se k'azvl. b'el l'uk se sl'ožə, dr'ugu se sl'ožə, i se k'azvl pʌč'ɔ, ɔd glav'ɔtʌ. i tɔg'avl se sl'aga tʌ se jɛd'e. ʌ n'eml səs k'ostə dʌ se jɛd'e, dʌ se zd'i dʌ se jɛd'e, bəs k'ostətə.*

Волки и медведи

m'oje bʌšt'a b'ešə luvž'ije. i tug'avl utr'epʌ v'əlk, tug'avl sam v'izdʌʌ v'əlk. i m'ečka b'e dɔs'urnalʌ u n'as, tʌ var'ixmə sap'un'. tɔg'avl xi səm i m'ečkata vig'uvʌʌ, i val'k'ɔ sam v'ig'uvʌʌ, dr'ugadə sam ne v'ig'uvʌʌ. i x'od'exmə na zb'or, tug'avl gl'edaxmə fəv zɔlɔg'ičesʌ (так!) grad'ina. tɔv'a e. ʌ s p'uška e utr'epʌ. čə nəs'ošə p'uškʌʌ i prəb'ivʌ jɛ. fəv bʌ'ir'e, v gɔr'ɔtʌ. v bʌ'ir'e, v bʌ'ir'e, n'eml dr'ugadə. t'o b'e n'e str'ax n'egu ut m'ečk'i, ud v'əlk'uvʌ, i ut sv'in'etə, i ud z'aici i ut... ʌm tə d'ivə sv'in'e tə tr'epəšə i.

Отдельные фразы

'a, sʌb'irʌmi se, pr'avəmə p'itk'i i tʌk'ovl p'aləm kʌndəl'atʌ, na c'ərkvʌ x'od'exmə p'o r'anɔ, pək səg'a n'emamə, c'ərkvʌ dʌl'ečə. dr'ugu n'eštɔ? č'ərkvʌ, č'ərkvʌ se k'azvl.

n'ovl gɔd'ina kug'atu i, p'ak kug'atu d'ojdə v'ečə kr'aje. kʌ si 'imʌxmə, p'aləm sə səs dərv'a, n'eml dr'ugɔ, t'əj se sl'agʌ, n'e.

t'o 'ima i p'o st'arə x'ora u (так!) m'en, j'ɛ sam n'e n'ai st'arata, ʌt'atʌk 'ima edn'ɔ katar'ina r'užʌnɔvʌ, zap'isvatə li jɛ? 'a, t'a p'o

zn'aje. pak i'e sam p'o ot ml'adi tak'onl, ta mlak'ivl r'abota na
zn'aje.

l d'oid'e, tl se zbər'ət x'oratl tug'avl, pras'etu zak'ol'et, tug'avl
jed'ot, pij'ot, sab'irat se. edn'a v'ečer u n'az, dr'uga v'ečer u
dr'ugi, dr'uga v'ečer u dr'ugi. 'ama kog'atə b'exl maž'etə, no sæg'a
n'eml tak'ivl r'abota, n'eml.

i'a dl por'ukam as'aje, t'a e p'o ml'adl, p'o zn'ae s'ičkə.

dac'a se zb'irat, ut'ivat sə, pak i'e ost'anuvam sam'a. tova e.

p'ečenə se k'azvl, p'ečenə se k'azvl.

'aj zg'a že me p'usnəž dl se č'uje kv'o prək'azvam.

zl il'indin'əs vəd'a lə k'ag bə? p'ekoxl, klkv'o pr'av'uxl, tug'avl
gə se, sabər'ət se, jed'ot, pij'ot i se vəs'el'ot.

nl sab'or x'odə lə t'i? 'i-i, tova si se pak ispr'aštāt tə sə ot'ivat
k'oi kad'etə i. tova i. pr'av'el. nəs'om pr'avəll tak'ivl r'abota,
nəs'om, nəs'om.

...tl sam zbur'il l s'ičkə. i b'eše tug'avl b'ednu, n'emlaš. n'e
k'aksə azg'a dl 'iml s'ičkə, 'ama e sk'əpu. tak'ivl r'abota.

'a če d'e dl p'ovni'e, t'o i bəl'o god'inə, god'inə. dobr'e.

če zn'aeš, klkv'o i sajb'ijeta? sajb'ijeta k'oitu i na k'əštāt, t'oi
sajb'ije. na k'əštāt sajb'ije. na maž'ə, maž'ə sajb'ije na k'əštāt.
lno'va gə zov'ə sajb'ije.

'a mn'ogu god'ini i zn'ai s'ičku, pak i'e sam n'e ot n'ai st'arətə.

v'orə nax č'ukana tl n'abərə č'ornə borov'in'ki dl sə st'orətə
sl'atku, dl sə st'orətə kump'ot, brusn'icə se k'azvat, č'ernə
borov'in'ki.

prəx'aluvl n'eštə, prəb'arvl tak'a dat'e mu v'ikamə n'i, nəd'ej
prəb'aruvl, nəd'ej x'al. tova gə zov'eme. na zn'am.

jed'in b'el i prəz garb'ə i na č'ornə, x'ə. č d'e dl gə zn'aje k'ak i.
č'orf. č 'iml i dr'ugi p'o dl'ogi mlak'ivl, pak t'i sa dlžd'ovnə
l'ejje červ'e.

pr'ol'et'ešnə vr'em'e kog'atu p'očnə dl d'ui i v'ikamə če i b'el v'etər'
tova, x'ə.

Василка Калфова, 1920 г.р.

О старых праздниках

zn'am, zn'am tlj d'en, prazn'uvlaxmə xi. no sæg'a zl... na
prazn'uvlaxmə xi. utk'ak st'anl tv'a təj tova, čat'irə čatv'ərtl

gud'inl, i ut'am s'etn'e gə sl'abu prəzn'uvl̩mə pr'aznəcə. p'ak sə fč'erl̩šnije pr'aznəg gə prəzn'uvl̩mə. dr'ugi 'iml̩šə mn'ogu pr'aznəcə, 'aml...

День св. Варвары

če zl vlr̩v'ar̩l, i'e gə prəzn'uvl̩x, l̩m pəg d'e d̩l zn'aje dr'uk [kl̩k'əf]. i vl̩s'ul' sl vlr̩'ilə. mn'ogu gud'inə smə si i'e smə č'estvl̩lə. 'aku, 'aku pr'im'ernu, r'abutiš ne l̩səg'a.

Богоявление или крещение

i'ordl̩nɔv d'en d̩l nə b'ockl̩m s 'igl̩l, dr'ugu... d̩l nə bud'em səs 'igl̩l.

z'avl̩k'e

dr'uguš, št'el d̩l ti iz'ed'e vl̩k'ət 'ofcl̩ lə, kv'o d̩l i'e, zltɔv'a mu v'ikl̩d z'avl̩k'e. 'ilə pəg že se n̩lbod'e, obod'eš, pɔr'ežəš, ml̩ zg'a n'eml, nə v'eruvl̩m. tv'a gə ne v'eruvl̩mə n'i. kv'o smə pr'avələ, n'ištɔ nə sm'e pr'avələ.

Из истории с. Гела

t'e sl pr'avələ n'ekvl̩ d'elbl̩. i sə gə krəst'ilə g'el̩l, s'elɔ g'el'a. t'e sl bəl'i mn'ogu m'alku, kul'ibi bəl'o. pək p'očnl̩lə d̩l se n̩l̩s'el'uvl̩t l̩t'ukl, i x̩mə dušl'o p'o x'ubavu d̩l s'i s'ɔ n̩l m'estu n̩l s'elu, n̩l g'el'a.

Шина Белакова, 1926 г.р.

Семейная обрядность

Похороны

d̩l tl̩k'ovl̩ p'ovn'e, i b'abl̩ k'inl̩ kug'atu pɔč'inl̩ b'abl̩ k'inl̩, t'a b'e vl̩l'igden, i zbər'ali xi sə b'exl̩ iec'a ɔt'ukl, i b'exl̩ n̩l'turələ iec'a, i i'e k'atu m'ənəčk̩l v'ikl̩m: »zəšt'o-o? t'a i pɔč'inl̩l̩l, t'a n'eml̩ d̩l ied'e iec'atl̩! i'a d̩l l̩n'ej̩ d̩l'detə n'am!«. tə tək'ovl̩. pək m'aikl̩ tə v'ikl̩: »t'ije iec'a xi prəv'adl̩ n̩l t'exnətə pɔč'inl̩lə d̩l x̩mə n'osə t'a«. i dr'ugu k'atu d'etsk'i gɔd'inə, kl̩kv'o dr'ugu d̩l p'omn'e?

Свадьба

[Брачный возраст]. 'e fəf, prə n'ašətu b'ešə dv'aisi gud'inə d̩l st'anə, ɔd ɔs'emn'aisi n̩lg'orə k'omu kug'atu izl'ezə kəsm'etl̩. d'a. 'e čə p'o r'anu i p'o r'anu se ž'en'e, 'aml̩ l̩t'ukl̩ p'o m'al'k'i se nə ž'en'e d̩l tl̩k'ovl̩. dɔ, ɔd ɔs'emn'aisi gud'inə n̩lg'orə se ž'en'exl̩. [B

каком возрасте девочки могут замешивать хлеб?]. *i ud dvan'aisə gud'ini m'ožə dɫ zɫm'esə xl'ɛp. k'atu n'emɫ k'oɨ dr'ug dɫ gu m'esə, m'ožə t'o dɫ gɔ m'esə, dɫ tɫk'ovɫ. d'a.*

[Посиделки]. *'ami ɔ d'esɛd gɔd'inə, ɔd dvan'aisi i x'oget nɫ səd'en'ki, i tək'ovɫ, prəd'exɫ, tug'avɫ v'əlɫɫ prəd'exɫ, nɫ məž'i gu k'azvɫɫ n'ašətə. məž'i, nɫ məž'ɔ. dem'ek, məž'uvɫ dɫ prəd'ɔt. nɫ ɔn'aɫ kuɨ'a nə pur'ukɫɫ tɫ dɫ xi prəd'ɔt v'ɔɫɫɫ, pr'elɫ dɫ st'anə. i tug'avɫ se zbər'ɔt i jirg'enə, i kɔg'atu isprəd'ɔ v'ɔɫɫɫɫ, p'očɫɫ tɫ se vesɛl'ɔ. i žɛ se l'ub'et. 'ami 'imɫ i st'arə žən'i 'imɫ. i t'am xi p'az'et, č'uvɫ xi, n'e, tə n'eje k'aksɔ ɫsəg'a. t'o e səg'a, nəm'oɨ p'itɫ kɫkv'o st'avɫ. d'a. i mləd'ežɫ, i mləd'ežɫ tug'avɫ si se p'aziɫ, tug'avɫ 'imɫšə i sr'am. prək'azuvɫ sə, sv'ir'et s k'oɨ, s kɫkv'atɔ m'ožə sv'irk'e dɫ sv'ir'et, sm'eɨ'ɔt se. [Гасили ли лампы?]. 'a, nə st'or'ed žəmb'uš, žəmb'uš st'or'et, čə šəmɫ'ɔ st'anə, rɫzv'ikɫ se, 'a. ...dɫ je zɫp'al'et, v'edn'agɫ dɫ je zɫp'al'et. v'idəš ɫə, t'i zn'aiš s'ičkɔ! t'i zn'aiš!*

[Внебрачные дети]. *'a, prəz n'ašətu vr'em'e n'emɫšə j'ɛsə š'umnəcə. n'e, n'e. prəz n'ašətɔ vr'em'e š'umnəcə n'emɫšə. səg'a p'ovəčə p'ɔl'n'et sɔv'a dɔmɔv'esə səz dəc'a, dɫ tɫk'ovɫ, pək prəz n'ašətɔ vr'em'e p'o [nəməšə]. e tɫk'ivɫ r'abɔtə.*

[Знакомство]. *'ami nɫ sɫb'orəvə (так!), 'ami x'od'exmə dr'uguš fəf šər'okɫ l'əkɫ. t'am s pr'av'exmə sr'eštə, se zɫpɔzn'avɫɫmə i. 'ami, nə pr'avɫ fs'ič'ki, t'am nə b'exɫ mɫgɫz'in'tə. 'imɫšə mɫgɫz'inə də 'im dɫ sə pɫzɫr'uvɫmə. i nɫpr'avəš sə sr'eštɫ səs mɔmč'etu, zɫpuzn'aiš se, i kɫtu se xɫr'esɫ, p'očɫɫ dɫ x'oget r'ed'ovnu. 'a pək ɫg'a se nə xɫr'esɫ, s'amɫ ɫnɔg'avɫ i bəl'a sr'eštɫɫɫ. i n'ekvə d'etɔ se puzn'avɫ tɫ xi zɫpuzn'ajet. 'ami kɔ'i? d'e də ku'inə se nə puzn'avɫ səs ɫnɔv'a m'omč'e, i j'e səg'a, nɫpr'imer, puzn'avɫ ɫnɔv'a mɔmč'e i gu z'apuzn'aje s m'oɨtɫ prij'at'elkɫ. i tug'avɫ t'eje, 'aku se xɫr'esɫ i p'očɫɫ tɫ x'oget, dɫ tɫk'ovɫ. i v'iš ɫə, čə k'olkɔtɔ prək'azɫ...*

[Как познакомилась с будущим мужем?]. *'ami n'i se puzn'avɫɫmə, 'otə si smə nɫbl'isku. tɫ s'i se puzn'avɫɫmə, 'amɫ nə zn'ajex mɫ k'əštɫɫɫ, nə zn'ajex mɫ ɔt'uvɫ tɫk'ovɫ, 'a pək se zb'irɫɫmə. t'ukɫ prə čət'aləštitu se z... prə uč'iləštitu se zb'irɫɫmə. nɫ k'olədɫ, nɫ vəl'idin'ə], z'imnɔ vr'em'e.*

[Красивый ли был муж?]. *nə b'ešə gr'ozən, dɫ tək'ovɫ, 'amɫ nəl'i səm ne x'odəlɫ p'o r'anɔ, dɫ tək'ovɫ, pək se pɔzn'avɫɫmə. čə t'o ɫzg'a žɛ se pɔzn'avɫmə səs t'ɛp, dɫ tɫk'ovɫ, 'amɫ g'a gɔ nə zn'aɛš*

otkad'e si i kkv'o si. [А ты красивая была?]. 'a-a, čə v'iiš lzg'a kkv'a səm, tə pr'estav'i sə! čə nə b'ε i'εsə k'amlatnə, pə nə b'ε i'εsə i gr'oznə.

[Кража невесты]. *z'orlə vz'em'εnə, z'orlə. udvl'ek'uvət iε, i t'a 'aku 'iskə, səd'i, 'akə n'e, žε si izb'εgl, də tək'ovl. s'urnlət. d'a. 'am udvl'eklə iε. f'anli iε sə, z'orlə də iε vl'ek'ə, t'a nə 'iskə səs n'εgə, t'o iε vl'eč'e, də tək'ovl. 'ami 'imlū i, 'imlū i. p'o, p'o v'əzrasnitə ud m'oje, m'ojtə gud'inə. 'imlū i sl'učei, də tək'ovl.*

[Помолвка]. *gləv'eš pr'av'et, udnəs'e... gud'eš. məmč'etə xi udnəs'e n'ekvə pud'arəsə, i sə nəpr'av'et, gud'eš. 'idət i n'eguvitə rud'it'elə, i n'eguvə prij'at'elə, i se zbər'ət mn'ogu g'ostə. i nəpr'av'et gud'ežən v'eki, čε i seri'oznu, čε žε se z'emət. də tək'ovl. i kkv'o, g'ostə nəpr'av'et, i'εgenə, p'iženə, i p'osl'ε kug'atə r'eš'ət də se ž'en'et...*

...səm pr'avəl, i məm'ičetu i məmč'etu gud'eš sə pr'avələ. 'a pək nə dr'ugitə x'orə n'ištə ne se k'azvə. t'εje se k'atu nə g'ostə, də tək'ovl. gləv'enə, n'i gə zəv'εxmə gləv'enə: »mər'i, ugləv'ilə se i l'n'ajε! dəx'odali se, v'ikl. sn'oštə sə dəx'odlə tə sə se ugləv'ilə«. 'amə səg'a gu z'əxə də gu v'ikl gud'eš, p'o r'anə - ugləv'ilə se sə. nə st'arə, nə st'arə vr'em'e - ugləv'ilə se sə. p'o r'anu b'ešə gləv'enə, l pək səg'a nə p'o inteleg'entnu də gə v'ikl, gud'ež gu v'ikl.

'a čε, g'a d'ojdət nə g'ostə nə məm'ičenə, pozdrav'evət xi i pusr'eštət i: »dubr'e dəšl'i!«. i t'ε v'ikl p'ak: »dəbr'e zəv'arələ!«. i s'edət i təg'a prək'azvət, vεč'er'e xmə t'ur'et. 'ami məm'ičetə i məmč'etə d'e də zn'ajε, k'ag žε prək'azvət i kkv'o žε prək'azvət! t'ε sə prək'azvət mləd'ešk'i r'abutə. t'ε se zn'ajed b'e, dv'amənə se zn'ajet čε žε st'or'et gud'eš, məmč'etu i məm'ičetu. i tug'avl sə pək'an'et g'ostənə t'i, i rəđ'it'el'inə kəkv'o žε pr'av'et, tr'εvε də i pəsr'ešnət, də tək'ovl. 'a. i təv'a i.

[Согласие родителей]. *'ami rəđ'it'elitə 'aku sə səgl'asnə, təg'avl, təg'avl xi v'ikl f k'əštə, pək 'aku sə ne səgl'asnə, čε tug'avl...*

[Выбор супруга по решению родителей]. *i p'o r'anu d'etu sə səgl'asnə rəđ'it'elitə, t'am i d'avl. n'e də t'o rəč'e məm'ičetə. 'am rəđ'it'elitə: »t'am i bug'atu, t'am 'imə fs'ičku, im'ot, žəv'otnə, t'am žε 'idəš. t'i l'n'εje sə p'ag b'ednə, n'emə də vz'eməš l'əv'nə məmč'e, t'i sə b'ednə«. i d'etu k'əžəxə rəđ'it'elitə, l n'e d'etə sə rəč'e məm'ičetə 'ili məmč'etə.*

[Самостоятельный выбор]. 'ami 'as sə r'eš'ix. sam'a sə r'eš'ix. 'ami k'ak. t'ε d'ojdoxa č'etərə d'uši i mə kandard'isaxa: »momč'etu i x'ubavu, x'aide, x'aide. n'emla svək'ərva da te turm'oza, i n'ije l'ošu mumč'etu, že sə žəv'eitə dōbr'e«. i tōv'a. i i'ε sə r'eš'ix, m'oixata m'aikla mə ne d'avlašə, t'a, t'a pl'ačešə, i bašt'a mə go n'emlašə, kog'atə se i'ε ož'en'ux. t'oij b'ešə dr'ugada na r'abuta. i kug'atu sə d'oida bə, i m'aikla mə v'ika: »č'aklij bašt'a tə mə n'emla, že k'ag že pusr'ešnəm bašt'a tə?«. ta tak'ova. i s'etn'e mə zapl'ašuvlašə kug'atu se ož'en'ux, k'ag že v'ig'e bašt'a mə.

pək i'ε ut'idux na g'ostəsə, i m'oijə bašt'a mə k'azla: »d'a sə sə, s'inə, ož'enəla, 'am da s'ə s n'e už'enəla l'am u b'el'akufc'ex, 'oti xi n'aij nə g'al'ex an'eje x'ora«. m'oijə bašt'a xi ne ob'ičel b'il as'eje x'ora. tə mə n'ištu dr'ugu nə k'azla bašt'a mə, 'ama, na anōv'a mə k'azla.

[Привод невесты в дом жениха]. 'ami t'ije t'eja č'etərə d'už d'ojdoxa na x t'uka, i tug'av zbər'axa se l'uf komš'ii se zbər'axa, i p'očnaxa da se veš'el'ot, napr'avixa i'edənə, p'ijenə, i du sutrənt'ə se veš'el'ixa. pək i'ε se počarn'ix. x'ə, a čem, l'g'a d'ojd'ux i v'ig'ex k'ašta ne x'ubava, nə mi xar'esa, 'i se nad'up'ux ta r'ed'ovnu pl'ačex, pag dr'ugitə se veš'el'exa. i mə b'ešə m'əka. n'eje k'aktu on'eij da se už'enəš sas veš'el'b'a da se veš'el'iš sam'a, 'as, da t'i v'eš'elə. pək i'ε m'isl'ex, če kəkv'otu gu prək'azvat u n'as, če 'i. pək t'o nə b'ešə v'ernu. i anak'of, i anak'of st'ana m'oije, m'oixata tak'ova, m'oixata žən'ilka.

[Свадебный пир]. sl'ed edn'a s'edməca mə b'ešə sv'adbata. d'a. edn'a s'edməca zd'ex t'uka, i sl'et edn'a s'edməca napr'avixa sv'adbata. t'uka rudn'inətə sə puk'anixmə, s'ičk'i rudn'inə i kum'ə i. i f č'erkvata. 'am t'o, go n'emlašə bašt'ata, n'emlašə go. bašt'ata, 'ama t'i p'o r'anu nə x'og'exa bašt'itə da tak'ova. po sv'adbətə p'o r'anə nə x'og'exa bašt'itə. am na st'arətu vr'em'e bašt'itə nə x'og'exa na sv'adbata. m'aikata x'og'e s'amə, a bašt'ata nə x'og'e. p'ak səg'a sə x'og'e, d'a. 'ami da v'ig'et, da se, i da se veš'el'ot. l'z'g'a i səfs'em dr'ugu. p'o r'anə b'ešə dr'ugu.

[Получила ли подарки от семьи жениха?]. [ot mom]č'etə d'ar? n'e. n'e, n'emlašə, t'o nemlašə. m'aikla kəkv'o d'ar da mə dlad'e, n'e, nəš'əm pol'učəla anak'iva r'abətə. d'edotə mə d'adə edn'a ofc'a, edn'a ofc'a mə d'adə d'edotə kug'atu sl'et sv'adbata. i sutrənt'ə 'amə pudar'i i'edn'a ofc'a.

[Подарки от невесты семье жениха]. 'am d'avax pɔd'arəcə nɐ fs'ičk'i rudn'inə nə n'eguvə. am'i kɐkv'itu nɐlxk'i nɐ pr'avəxmə pɔd'arəcə, dɐ tɐk'ovɐ, prəs st'aru vr'em'e. kɐkv'i, nɐ mɐž'etə p'otnək, r'izɐ, čur'apə, nɐ žən'itə kɔmbinez'onə i prəst'il'k'i, i dr'ugu kəkv'o, pəšk'irə, ənlk'ivɐ pud'arəcə d'avaxɐ. i tug'avɐ, pɐ i səg'a s s'əštutu d'avɐt. tɐk'ovɐ e.

[Встреча невесты у дома жениха]. kug'atu mə dɔv'edɔxɐ, i mə pusr'eštɐxɐ, i mə d'adɔxɐ dv'a xl'ɛpčɛtɐ pud m'išnəcɐ i dv'e k'upə s m'ɛk'o. z b'eləčkɐ dɐ mə pusr'ešnɐt, i kug'atu mə v'ek'i fk'arɐxɐ v'ɔtrə, i tr'evɛ dɐ g'i p'usnə s'ičkutu dɐ p'adnə. i m'ɛk'o i tɔv'a, m'ɛk'otu gu ust'avix, 'amɐ xl'ɛbɐ dɐ p'adnə i tɔg'af r'ukat: »'ole-le-e, t'a i št'urɐvɐ nəv'estɐsɐ, i'o kɐkv'a i št'urɐvɐ nəv'estɐsɐ!«. i pr'avəd žumb'uš nɔg'avɐ. »t'aɪɐ tɐ m'enə sɛ č'ini št'urɐvɐ!«. nɐ ɔgn'ištətu p'uskɐxmə nɔv'a, nɐ ɔgn'ištətu p'uskɐxmə nɔv'a, xl'ɛbɐ i m'ɛk'otu. dɐ tɐk'ovɐ: »'ole, izl'ɛ gɔ«, - v'ikɐ, - »nəv'estɐsɐ gɔ izl'ɛ, tɐ m'alku št'urɐvɐ!«. i tɔg'avɐ pr'avət žumb'ušɐ tɐ sɛ sm'ɛj'ɔt. 'ami i kug'anu mə dɔv'edɔxɐ nɔv'a b'ešə.

[Венчание]. 'a pək nɐ sv'adbɐnɐ s'etn'e tə k'arɐt fəf č'erkvɐtɐ nɐ k'on'. dɐ i'ɛxnəš nɐ b'elɐ x'aləštə, i z'ɔk'ɛn i nəv'estɐnɐ f č'erkvɐnɐ xi k'arɐt tɐ sɛ vənč'ej'e. t'am p'opɐ t'urə š'apki i t'am tə gɔv'orə tɐ tə vənč'ɛvɐ, dɐ tɐk'ovɐ, dv'amɐtɐ čɛ skl'učuvɐt v'ek'e br'ak dɐ žəv'ejet, i tɔv'a i. tug'avɐ sp'ɔd z'ajednu, pək p'o r'anɔ nə sp'ɔt. n'e, 'amə 'aku tɛ izl'ɔžə? k'ag žɛ sp'ɔt p'o r'anɔ? p'ak səg'a sə sp'ɔt!

[Свадебный пир]. k'oɪtu zn'ae sm'ɛsk'i, k'oɪtu zn'ae sm'ɛšk'i, prək'azvɐ. p'iɪnə sə i prək'azvɐ sm'ɛsk'i, ist'orijetə, žəmb'užən, vɛšɛl'ɔt sɛ. p'osl'ɛ, k'atɔ sɛ nɐjed'ɔt, izl'ezɐt tɐ st'or'et x'oru tɐ igr'ajet. 'ami m'uzəkɐ sə pɐzɐr'ɔt. ɔtkɐd'e i, ɔtkɐd'etɔ n'aɪdɐt m'uzəkɐ sə pɐzɐr'ɔt i pl'aštɐt. k'oɪnɔ pr'avə sv'adbɐnɐ t'oɪ pl'aštɐ i m'uzəkɐtɐ i tək'ovɐ. [Стреляют ли?]. n'e, čɛ t'o b'e zɐbrɐn'enɔ nɔg'avɐ dɐ p'ukat, tɐ nə p'ukɐxɐ. 'ami k'oɪtu tɐk'ovɐ mu i rɐzr'eš'enɔ tɐ i p'ukɐxɐ.

[Свадебное дерево]. 'a, k'ožel'! k'ožel' nɐ lɐn'a tui'ɛgɐ nɐpr'avət 'e sɐk'ovɐ 'oblku səs cv'etj'a s kurd'el'k'i, səs t'umbɐl'čicə, i mn'ogu x'ubɐvu, i dəvər'ɔ gɔ n'osə, pudɐr'enɔ e nɐ dəvər'ɔ. i kug'atu dɐ gu vz'emə ut čɛ'iz'e, dəvər'ɔ tr'ɛɛ dɐ plɐt'i nɐ n'ej'e x'orɐ d'enɔ gɔ i pr'avələ k'ožəl'en. tr'ɛɛ dɐ plɐt'i pɐr'i.

[Приданое]. pək kug'atu i dɐ vz'emɐt čɛ'iz'e, p'ag d'avɐt pɐr'i. dɐ, tɐ dɐ gɔ, dɐ vz'emɐt čɛ'iz'e. tɐk'a b'ešə 'obəč'ej'e. 'ami čɛ'iz'e i, am'i

tov'a i d'etu že zast'elə k'əštatl, d'etu že pudr'ed'i k'əštatl. [Λ]m'i k'il'imə, udəl'a, čerš'af, iorg'anə, prəz n'ašətu n'emlšə iorg'anə, ɫm 'imlšə ud oʃc'etə sə pr'av'əxmə dəpl'arə. dəpl'ar', s'eštəš li se? p'okrəf gə k'azvat. səg'a gə k'azvat p'okrəf, dɫ tɫk'ovɫ. 'a pək ud n'ašətu s'etn'ie p'očnɫɫ iorg'anə dɫ pr'av'et, k'il'imə. pək n'i č'erg'i sə tk'ajəxmə. nɫ r'əčɫn st'an. n'ašijə č'e'is nɫ pəšt'i nɫ r'əčɫn, nɫ rɫc'etə, dɫ gə isprəd'eš, pə i dɫ sə gə tk'aiš. r'əčnə st'anovə. tɫ n'ašijə č'e'iz b'e ɫɫk'əʃ, si gə tk'ajəxmə.

[Одежда невесты]. b'eləčək, vən'ec se pr'avə sɫs v'alutu. sl'agɫ se v'alu nɫ glɫv'atɫ nɫd'olu, b'eləčku dɫ zn'ajet, koj'a i nuv'estɫɫ. čə t'o z'ək'en m'ožə dɫ prəgrəb'e i dr'ugɫ n'ek[oj]. v'alu, p'o r'anu e rəčn'ik, ud m'oj, ud m'en nɫpr'eš p'o st'arətə rəčn'ig gu zov'exɫ təstəm'el'. 'ami 'imɫ r'azləkɫ, v'alutu i n'ežnu. i b'eləčku, 'a pək təstəm'el'e i kɫtu edn'a pukr'ifkɫ š'er'enu, prəs kr'aitu i š'er'enu, təstəm'el'en. i se zɫbəb'ul'uvɫ tug'af nəv'estɫɫɫ səs təstəm'el'en. 'amɫ t'o prəd'i mn'ogu st'aru vr'em'ie b'il ɫov'a təstəm'el'en. pək prəz n'ašəto vr'em'ie i p'o nɫpr'ež b'ešə v'alə. tk'aemə, ɫm t'i sə gu tk'aem nɫ r'əčɫn st'an gə tk'aexmə, d'a. b'eləčku pr'elu, i gu š'er'exɫ prəs kr'aitu tɫ si xi tk'ajexɫ. prəs stɫrən'itə, prəs, prəz mn'ogu st'aru vr'em'ie b'ešə təstəm'el'itə. sl'ušej, j'e səm x'asəl ne zɫp'omnɫɫ səs təstəm'el' nəv'estɫ. t'o i bəl'o p'o r'anu. pək j'e otkog'atə səm zɫp'omnɫɫ, čə sə xi pr'av'exɫ sɫs v'alu, nəv'estətə, i səz b'eləčək tɫk'ovɫ vən'ečək oɟg'orə. č'istə b'eləčko.

[Украшение жениха]. nɫ z'ək'e ɫdn'o cv'et'encə b'eləčko sl'ožəno.

[Заплетали ли косы невесте?]. pək otkog'atə səm zɫp'omnɫɫ, nə zn'am ɫov'a. d'a. nəs'əm, nəs'əm zɫp'omnɫɫ ɫov'a.

[Свадебный хлеб и угощение медом]. rəč'e se, tɫ gə l'om'et. l'om'ed gə. p'ərvə nɫl'omə b'abɫɫ, [p'əsl'i] tov'a kɫm'anɫɫ l'omə sə nək'a p'itɫ. d'a, p'itɫ. oɟ brɫšn'o. 'ami t'ur'e se p'itɫ dɫ nɫpr'aet, sl'agɫ se dɫ i p'o x'ubɫɫ, tɫ tɫk'ovɫ. nɫ məmč'etu m'ajkɫɫ i kum'ə, kɫm'anɫɫ, koj'atu i kɫm'anɫ nɫ b'ulkɫɫ i t'a l'omə. i dr'ugi nə l'om'et. ɫ t'a l'omə səs m'et i s p'itɫ. d'a, i p'itɫɫɫ. ɫm d'e nɫ čən'ijə, i ut p'itɫɫɫ č'əkɫ i tɫk'ovɫ i t'opn'uvɫ. i k'aknu e bl'ak məd'ən, ɫn'ej dɫ sɫ bl'agi i mɫɫož'encənə.

Свадьба

[Привод невесты в дом жениха]. 'ami d'ojduɫ č'etərə d'ušə i məmč'etə d'etə gə zəm'ax, p'ed d'ušə d'ojduɫ i m'e kɫndɫrd'isɫɫ. i j'e r'eš'ix, sɫm'a sə r'eš'ix. tɫ t'ov'nɫx vəč'er'ən i d'ojdox ɫt'uf,

*adn'a s'edməcɫ zd'ex, sl'ed edn'a s'edməcɫ mə b'ešə sv'adbɫɫ.
nɫpr'avixmə sv'adbɫɫ i ɔt'am s'etn'e zɫžəv'exmə v'ečə.*

[Подарки невесте]. *fəf n'ašətu n'eməšə ɫɫɫk'ivɫ r'abɔtə, n'e, nə
d'avɫɫɫ. nɫ m'en nɫpr'im'er nəs'ɔ d'avɫɫə ɫɫɫk'ovɫ n'eštɔ. nə
p'ovn'e i nɫ dr'ugɫə dɫ im'alə, n'e. t'o vəf n'ašətɔ n'eməšə
ɫɫɫk'ivɫ r'abɔtə. t'o i fəv v'ašijə kr'aj 'anžek.*

[Подарки жениху]. *'a pɫk nɫ mɫžə ɔɔd'arək žən'a pɫɫv'i, ɫmə
kəkv'otu tək'ovɫ, edn'a pəž'amɫ, r'izɫ, p'otnək, čɔr'apə, tər'l'icə nɫ
krɫk'atɫ. i tɔv'a i, ɔɔd'arəkɫ.*

[Подарки семье невесты]. *'ami t'i d'avɫɫ, nɫ m'oitə rud'i't'elə d'avɫɫ,
s'amɫ. 'a čəm nɫ n'as n'ištu, kəkv'o žə mə dɫd'e tuv'a ɔɔd'arək,
nəl'i tə k'azɫɫ, d'adɔxɫ mə sl'et sv'adbɫɫ mə d'adɔxɫ edn'a ɔfc'a.*

[Подарки молодым]. *'ami t'ej sə, nɫ sv'adbɫɫ d'avɫɫɫ ɔɔd'arəcə,
n'eštu čən'ijk'i, sər'v'izə, ɫɫɫk'ivɫ ɔɔd'arəcə. k'oju nɫ
sv'adbɫɫ tɫ d'avɫɫ. tə zb'irɫ. tɔv'a ml'adu səm'ejstvɫ dɫ sə zbər'e
zɫ d'om.*

[Выделение молодых из хозяйства]. *pɫɫz ɫtɔv'a vr'em'e, pɫɫs st'arɔ
vr'em'e xi ug'el'exɫ, st'arəti xi ug'el'exɫ dɫ sə zb'irɫ d'om, dɫ sə
p'očnɫ v'eki dɫ sə žəv'ejet. 'am səs st'arəcəz žəv'exmə tr'i gud'inə,
i ut'am s'etn'e sɫm'a, čə n'eməšə nə b'abəcə nə st'arəc. ɫm'i
d'ev'er', t'o sɛ už'enə sl'ed m'enə i zɫm'inɫ, tɫ i n'egu n'eməšə. l'elə
i t'i i t'ex, i t'i sɛ už'en'uxɫ, i t'ex n'eməšə.*

Приданое землей

*'amə mɫr'az zn'aěš kɫkv'o i? f n'ašətu i nɫpr'im'er dɫ 'idɫ də
l'elətə dɫ vz'imɫ im'ot i gu zɔv'ɔt mɫr'as. ud zəm'ɔtɫ dɫ vz'emɫ.
i tug'avɫ gu zɔv'ɔt mɫr'as ɫtɔv'a. s'etəš li sɛ? nɫ d'edɔtu səstr'itə.
i j'az dɫ 'idɫ dɫ tə t'ərs'e ut bəšt'a mə. i ɫku bəšt'a mə ɔč'inɫ -
ɔɔd br'at mu t'ərs'e. i gu zɔv'ɔt f n'ašətu mɫr'as. ɔɔl'ete mɫr'az
zəm'alɫ.*

Приданое в вещах

*v n'ašətu gu zuv'exɫ r'ubɫ. dɫ pudr'ed'iš k'əštɫɫ, dɫ jɛ zɫst'eləš. i
gu zuv'exmə r'ubɫ. pɫk səg'a gu zɔv'ɔt č'e'is'.*

Хозяйство

Овцеводство

*'amə k'exɫ'itə sɫ ɫɫɫk'if, 'imɫ sə mn'ogu t'i 'ofcə. i udr'ivɫt mi i
dr'ug'i 'ofcə, tɫ mn'ogu x'og'et, nɫx b'elɔ m'orə sɫ x'odələ z'imnu*

*vr'emě, pr'ol'eti sə dɔx'odat nax t'uvl. i kəkv'o, t'am isk'arat
'agn'etl, dɔk'arat i nax t'uf. i dr'ugɔ kəkv'o dɔ tək'ovl?*

Пастьба коров

*'utrə dr'ugi d'en n'eml dɔ mə 'iml, i'ε sam s kr'avə. 'e-e t'am
nɔg'orə x'odəm s kr'avə pɔ bɔ'ir'ε. pɔ bɔ'ir'ε x'odəm s kr'avətə dɔ
gi ɔtp'asuvɔm. mɔxɔl'ičkɔtɔ sə smə zbər'alə kr'avətə pɔ jɛdn'a
kr'avəčkɔ, i x'odəm tɔ si gi ɔtp'asuvɔm pɔ dv'e žən'i x'odəm prəz
dən'ɔ tə gi ɔtp'as... ɔtp'as'em, i p'ag dr'ugɔnɔ žən'a 'idə p'ak. le
dr'ugi d'en p'ak t'a dɔ sə ɔtp'as'e n'ɛxnɔtɔ kr'avl, i ɔn'εj
prək'aruvɔm, d'a. t'i nə pɔs'ɔt kr'avətə nɔ s'amɔ nɔ ɛdn'o m'εstɔ,
t'i vər'v'ɔt nɔ ml'ogu m'εst'a.*

Разное

Махала Заевите

*v z'aivitə. 'ami k'olqɔ dɔ tə k'ažl, nə b'ɛxɔ mn'ogu i'εcə,
mɔxɔl'ičk'i, dv'e mɔxɔl'ičk'i b'ɛxɔ, dɔ tək'ovl. i stu'ilkuskɔtɔ
mɔxɔl'a i t'ur'uskɔtɔ mɔxɔl'ɔ. ut t'ur'uskɔtɔ mɔxɔl'a səm. š'toɔ si
smə k'or'eni t'ur'ufcə, n'i. i kəkv'o, kəkv'o ɔt'am nɔt'atək dɔ
tək'ovl?*

О своей жизни

*[Родительский дом]. [nije] k'ɔštɔnɔ, kul'ibɔ kəkv'osu ɔs'aje kul'ibɔ.
[Детство]. x'a. e či, k'atu dət'ε səm səd'elɔ dɔbr'e, dɔbr'e səm
žəv'elɔ prə m'ajkɔ i prə bɔšt'a sə. n'i x'odəli smə sɔz žəv'otnə dɔ
pɔs'emə ɔfc'i, kun'e, kr'avə. žəv'otnə smə p'aslə. i rɔb'otəli smə,
ɔr'alə smə, kɔp'alə smə prəs tɔv'a vr'emě. i kəkv'o, kəkv'o dr'ugu
dɔ tə k'ažl?*

*[Дед]. d'edɔ nə p'ovn'ε. i'ε sam n'ai m'alkɔtɔ i ɔd d'edɔ nə p'ovn'ε
n'ištu. kəkv'o dɔ p'ovn'ε ɔd d'edɔg'o [gɔ] dɔ tək'ovl? t'o, i'ε
kug'atu b'ɛx p'ɔčnɔɔ dɔ p'ovn'ε, b'ɛx mn'ogu m'ənənkɔ dɔ tək'ovl.
gl'edɔxɔ gɔ n'ašətə, m'ajkɔ mi i č'ičɔ mə.*

*[Братья]. ['imɔx] tr'imɔ br'at'ε. ɔd'inɔn mə pɔč'inɔ f pl'ovdiskɔtɔ
b'olnəcɔ nɔ ɔs'emn'aisi gud'inə ɔd gər'l'o. ɔ gr'ug'ije mə pɔč'inɔ nɔ
fr'ontɔ, prəs čət'irəsi i čət'v'ərtɔ gɔd'inɔ mə pɔč'inɔ, dr'ug'ijen i f
šər'okɔ l'əkɔ, si ž'if. i smə ɔst'anɔlə dv'e, br'at i i'ε. i'ε sam n'ai
m'alkɔtɔ. d'a, tə tək'ovl.*

[Имя]. 'ami tr'eva da sam k'ina. b'abata mi k'ina k'azvat, 'ama t'a, tak'ova, na s'i ub'icela 'im'etu i rakl'a: »m'oitu 'ime n'eje x'ubavu, k'orstati go š'ina!«.

[Старое время]. dr'uguš na piž'ela rak'ije, rak sag'a piž'ot i k'ik'un' i rek'ije. mom'ičetata rek'ije na piž'ela praz anov'a vr'em'e, p'ak sag'a piž'ot. sag'a i rek'ije i k'ik'un' katu maž'eta piž'ot, da tak'ova.

[Дети]. 'as la? č'etara d'ac'a 'imax, 'ama dv'eta ma poč'inaxa, momč'etata. momč'etata ma poč'inaxa. rad'ix č'etara d'ac'a, f'anax se saz d'ac'ata, mn'ogu mi b'esə m'ačnu, n'o se f'anax saz d'ac'ata v'eča, zabr'avix s'ičku, da izgl'edam d'ac'ata. mumč'e rud'ix p'arvu, ft'orutu mom'iče, tr'etutu p'ak momč'e, č'atv'artoto p'ak mom'iče. d'obr'e, 'ama ma poč'inaxa. na dv'aisi i p'ed gud'ina ma gul'emoto poč'ina. t'o ot'ide e t'uka fəf r'ek'ata za r'iba, i t'o sas r'ibana... saz b'omba da f'ata r'iba. i kakv'o i st'analo, isplod'irala mu f'ac'eta b'ombata. i nam'erixmi go fəf r'ek'ata poč'inalo. s'etne dr'ugutu fəf m'intim poč'ina momč'e. i ošt'anax, azg'a, p'osl'e ma poč'ina i maž'ot, i ošt'anax sam'otna v'eči, i tr'udan ž'av'ok' ž'av'eje sam'otna. dv'eta d'əštər'i ma sa, dox'odat d'əštər'ita ma v'iguvət, š'en'otu prəbər'axma asəg'a sas t'ex, tak'ova. 'ama nal'i sam sa sam'a, i mn'ogu tr'udan ž'av'ok' da tak'ova. i kakv'o da pr'avəš?

[Жизнь замужем]. 'ami k'ag da ta k'ažla. i'e da ta k'ažla, otkog'ato se ož'en'ux, n'e da se sam ož'enəla da se r'advam, a fs'e jedn'o se pugr'ebux. e t'uka d'ojudux, n'i na b'exma se g'alələ sas mumč'etu, izv'edn'aš ma nak'araxa, ta se ož'en'uy za n'egu. 'i na b'ešə x'ubavu ma t'uka. m'aijka mu be poč'inala, t'eje b'exa sar'acə, i tr'udno si isk'arax i izž'av'ex mn'ogu tr'udnus. nəs'am sa v'ig'ela, otk'ak se ož'en'ux, nəs'am se v'ig'ela x'ubavu da sa sam sa tak'ova ž'av'ela d'obr'e. s'e sas surmaš'ije (так!). s'e sas m'ak'i i s tr'udnus. i tak'a i. i p'ovəčə, p'ovəčə kakv'o da ta k'ažla, s'ine.

[Свекор]. 'ami, sam'ejsutu (так!), i t'oij mn'ogu tr'udnu i t'o ž'av'el. poč'inəla mu i, na d'edutu, poč'inlə mu p'ərvata žən'a, poč'inala mu i ft'orata. p'a ot p'ərvata mu poč'inalu edn'o momč'e, a poč'inalu mu i ot ft'orata dr'ugu momč'e, i t'o ne x'ubavu v'ig'el. i t'o n'e x'ubavu v'ig'el, pək p'o nat'atak... 'ama i'as ne, n'i je sv'arix svək'ərvata, t'a be poč'inala, poč'inala [i b'exa]. sv'ekara tr'i gud'ina go gl'edax. zav'ariy gu. 'ami t'oij zadušl'iv be, z'adux 'imašə, i na [m'orə]. na rab'ot'ešə, 'ama b'ešə za m'en d'obr'e. sas n'egu d'obr'e se razb'iraxma, d'obr'e ž'av'ejeaxma. t'oij fs'e ma v'ikašə:

»s'in, s'in, nāv'esto, s'in!«, mn'ogu mā ob'ičesā. nā tr'i gud'in'ki žāv'e sās m'enā i t'o p'oč'inl. i p'ovāče kāk'v'o dā tā k'ažl?

[Деверь]. 'ami 'az gō zlv'arix, 'amā t'oī se ož'enā l'u sl'ed n'ašatā tāk'ovl se ož'eni i o't'idā fāf sōlušt'a. t'o o't'idā nā pr'ivāt. i t'am p'ožāv'exl. d'a. prā žān'a sā, i t'ukl gō k'azvāt nā pr'ivāt. i k'olku p'ožuv'exl, k'olku tāk'ovl, t'oī se razbul'e, i mu udr'ezaxl ed'inl kr'ak. sl'et tōv'a mu udr'ezaxl i dr'ugije, i tāk'a i t'o tr'udnō žāv'eje. i t'o sā žāv'ok'e prāž'ii lnlk'o'f n'ikākāf, i t'oī p'oč'inl. i n'egu sā zlsāg'a n'eml. i lnlk'o'f i.

О моей работе

[že] p'usnāš n'eklā dā tāk'ovl. k'azvlī sāg'a, kāk'v'o dā ml p'itlš, kv'o dā tā k'azvām.

Отдельные фразы

t'ukl vud'atā mi razvāl'enl. t'ukl vud'o'tl mi raskup'atā. 'ami sāg'a st'anl mn'ogu tr'udnu. i nām'oī p'itl klkv'o st'anl, d'a.

Велика Балабанова, 1933 г.р.

Народный календарь

Неподвижные праздники

Сочельник и рождество. Бадняк

ne im'al p'ečk'i. ogn'ištā gō se k'azul. tā f ogn'ištānu t'ur'et c'alā n'ož dā 'iml g'or... dā gōr'i. če i'e tā k'azl k'ag be, fāf ugn'ištānu dā gu, ne kv'o n'ekl p'ečkl, t'o f p'ečk'i... čā d'e dā zn'ajē, i'e vāv m'oīto, prāz m'oīeto gō sā ne tāk'o, i'e nā tēlāv'izōraz gō sam gl'o'dlā.

Новогоднее колядование

'a pāk kolād'arātā sā sā x'odālā dr'uguš, sā sā zb'iralā tā sā x'odālā [zā p'eruvu]. k'āštā nā k'āštā kolād'arā.

'amā n'i dā, surv'akānā n'i gō zōv'emā, tā surv'akāxmā. surv'ačk'i pr'aimā o't tāk'ovl lsov'a be - ā kv'o m se zap'o'nā, l sāg'a, s'ine, nā m'ogā gō k'ažl k'ag b'ešā - o'd dr'en, dr'enōvā pr'āčk'i. x'og'em tā surv'akām o't sr'edān'oš s'etn'e. pāk n'i surv'akāmā: »s'urvl, s'urvl, v'es'elā gud'inl, doḡod'inl p'o m'inl«. tōv'a nā b'ešā n'am dāc'a x'og'exmā dā surv'akāmā. t'ā ut k'oštā nā k'āštā, i t'o prāz dān'o'n, n'e s'amō prāz nāšt'o'n x'og'exmā. pr'ezdānāž b'ešā.

p'ej'exa i n'os'el k'amənə. k'amən da fnəs'ot v'ətrə. i toğ'ava v'ika:
»k'aktə k'ež'i k'amənəs, t'ej da tə k'ež'i i k'is''otl!«. k'is'ijeta, s'etə lə
se za? i tug'aa n'eku d'etu srəməžl'ivə dəc'a, t'i nə 'idat, 'ama
n'ekladə tə up'er'enu d'ek'e ot k'oštə na k'oštə k'amən'en n'osə. i pə
mn'ogu par'i sə tək'a səb'ira. 'otə si... 'e čə p'o ml'ogu par'i mu
dad'ot, 'otə fn'elu k'amin'. anov'a go pr'av'exa. i vən n'ašə vr'em'e i
j'e ga sam bəl'a ta, tə se pr'av'i. 'aku te n'e sr'am ut čuv'ekən da
fn'esə mu k'amin', i že tə dad'e mn'ogu par'i.

Богоявление или крещение

[f k'ašti]. na vəd'icə. na jurd'anov den' f'or'let k'ərsta. pr'av'et
t'uka 'e nat'ətəšnata č'orkva 'ima tak'a mn'ogu dləb'oku, ta
p'uskala v'oda, se nap'ol'n'e, i tug'ava sutrənt'ə ag'a se zbər'ot, i 'e
dod'e z b'e at'ol p'op, gərməš'of səmi'on. tə x'og'e at'am ta p'ej'e,
pəp'ej'e i k'ərstan f'or'lešə. i se nam'etat mn'ogu x'ora, trə č'etərə
p'eg' d'uš se nam'etat, i k'ojtə f'anə k'ərstan, dr'uginə... (i dr'exitə
mu se pələdat, toğ'a e n'ai gul'emije st'ut). n'ai da nə ist'inuva,
tov'a b'e mn'ogu tak'ova g'ola v'oda da st'anə da očəč'uškuva
dod'e da sə p'o də t'ex. (dr'exitə mu se pələd'ət).

День Иоанна Крестителя

k'ojtu f'anə kr'asta toğ'ava s'etnən d'en səs gərməš'of, səs p'opən
x'og'e ot k'oštə na k'oštə p'orska. zb'ira k'oj kv'otu dad'e. ž'itu
zb'iraxa. prəz m'oitu vr'em'e zb'irala ž'itu, i s'etn'e go pəd'ava, i za
č'orkvata tov'a. x'odə. tə ot k'oštə na k'oštə.
toğ'ava st'anuvəšə zb'or, ta x'og'e ta p'orska. k'oj k'ogutu nagug'ot,
napr'imer, j'e zg'a že r'eka da op'orska c'alənu xur'o, mn'ogu x'oru
st'anuvəšə, gəl'emu. i že r'eka p'ak, 'edə kutr'i sə n'ekav gal'ovnəg
da gu up'orskat, da go j'eksat. tov'a səm zap'ovnal. dr'ugu
kakv'o? t'o b'ešə anov'a, b'e. t'i sə n'ašətə k'azla tak'a op'om'ənə,
ni b'emə dəc'a: »nəm'ojtə r'ipka, v'ika, če dn'eske že mən'e p'opa
da p'orska«. da nə r'ipkam, da sl'ušam, da pr'am. i toğ'ava
p'opən n'os'ešə bamb'onə, na k'ata d'ek'e, t'o je tak'of čov'ek čə
n'os'e fs'e bamb'onə da nə d'ava. tov'a sam zap'omnal p'opa.

Начало весны - первое марта

prər'ipkam 'ogan'e, nap'aləm. prər'ipkam i v'ikam: »b'eglitə m'arta-
p'arta, b'eglitə g'uštərəcə i zm'ii!«. tov'a m'ama, t'atko gu
nap'al'et, ma dal'ečə ut k'oštata p'ag da n'e. i dəc'ata vr'u
prər'ipkat. t'o tə n'ai ni b'e dr'agu anog'a da prər'ipkam, čə
prər'ipkaš 'ogan'en. da se prəz l'etənu da te nə n'adat zm'ii i
g'uštər'icə tə ux'ap'et.

Сорок мучеников

st'o čatər'idəsətə v'ikat n'ašətə dɔ ʌnɔg'a dʌ vr'u žəvɔt'in'kitə
izl'izʌt ɔd zəm'ɔtʌ. i tək'o i št'ərkaletə [d'etɔ v'ikʌ d'etɔ]. č nʌ
kutr'ɔ d'atʌ? (p'ərvə pr'ol'et). nʌ dv'aisi i čətv'ərti m'ai. (ne m'ai!).
m'ai i'a! (m'ai čel). ʌm kutr'o? (fəf əpr'ili). 'a, v ʌpr'il be, ʌ pə
i'ε... f m'artʌ b'ε, f m'artʌ! t'askɔ n'aš kug'a sɛ ož'enə? st'o
čət'irəstə nʌ dv'ais čətv'ərtə m'art, st'o čət'irədəstə, i toɔg'avʌ sə
bəl'i vr'u žəvɔt'in'kitə izl'izʌlə ɔd zəm'ɔtʌ.

svət'o čatər'idəstə. ʌm v'ikat, nʌ ʌn'oa d'en' fs'ičk'i žəvut'in'ki
izl'izʌt ud zəm'ɔtʌ. 'e če n'i t'ačəm, ne r'abutəm n'ištu nʌ svət'o
čatər'idəstə.

Георгиев день

st'avʌt r'anɔ dɔd'e n'e sl'ɔncətu izgr'elɔ, n'eli p'adnə r'osa. i tr'ε
dʌ sɛ ɔm'ii səz g'erg'oskʌ r'osa, i cv'et'a x'og'et, tə i nɔg'a bər'ɔt
tə zʌ zdr'avə. dʌ fnəs'e f k'ɔštʌnʌ tr'εvʌ dʌ nʌp'ɔrskʌ fs'ekʌdə s
ʌn'oa cv'et. dr'ugu nə zn'aʌ.

š'εpʌvɔ b'ilə gɔ k'azvʌt. zʌ ɔf'c'etə tə tr'εε nʌ g'erg'ov den' dʌ 'iš
r'anɔ dʌ xi, i dʌ xi nʌk'ɔrməš s ʌs'oi dʌ nʌč'ukʌš. zʌ š'εpʌvɔtɔ
b'ilə? d'a, n'i tək'a: nʌk'ɔrm'et ɔf'c'etə, ɔt r'anɔ gɔ bər'ɔt š'εpʌvɔnɔ
b'ilə, dʌ i sl'ɔncətu ne izgr'enu, i toɔg'avʌ xi nʌk'ɔrm'et səs t'εi dʌ
xmə nə f'atʌ š'εp. kv'o i ʌnɔv'a š'εp, nə zn'aʌ, ʌnɔv'a b'oles
kʌkv'a. ne cv'et'a, n'e, t'o si 'imʌ ʌdn'o š'εpʌvɔ b'ilə.

p'ak s cv'et'ana d'enɔ bər'ɔt, tə pɔn'etrə dʌ tr'ε dʌ fnəs'eš f k'əštə
ɔd ʌnɔv'a ɔ cv'et'ε, g'erg'osku b'ilə. čə nət'atək nə zn'aie, kʌkv'o
dʌ tə k'ažʌ p'o nʌt'atək. 'a, kəkv'i be cv'et'a? (nʌ p'ərvi m'ai 'imʌ
cv'et'a). m'ož dʌ 'imʌ.

t'o ʌnɔv'a si ubəknuv'enu: ufč'er tr'ε dʌ zʌk'olə i'egn'ε, nʌ k'atʌ
k'ɔštʌ dʌ 'imʌ i'egn'ε. tɔv'a i v'eki zʌk'on, t'i v'ikat dr'uguš,
c'igʌnitə n'emʌt 'ofcʌ, 'amʌ žε k'upə. n'emʌ kv'o dʌ sə ɔbl'εč'e,
'amʌ žε k'upi i'egn'ε. nʌ g'erg'ovd..., d'a. i zʌ ʌzg'a s c'igʌninən sə
k'olə i'egn'ε. n'ašəsə p'o nə k'ol'et. [Где режут и пекут ягненка?].
'amʌ fs'ek sə f k'əštə[nə] si, f k'əštə. fs'ek sə f k'əštə, ʌzg'a nʌ
zb'orəs fs'ek p'ak, nəl'i 'imʌ ʌt'ukʌ il'in den.

День св. Ильи

t'ukʌ il'indin'ε zg'a t'ε sʌ vərvi... [ft'ori 'avgus]. zə'utrəšnək il'in
den'. ʌm zb'or 'imʌmə. (fs'ekuɪ pəč'e p'ečenu. vət'i gu nʌ š'iš). nʌ
k'atʌ k'ɔščʌ, zg'a nʌ ft'ori, sl'ed žε nʌ čətv'ərtə zʌ ut f nəd'el'ε.
(fs'ε gu pr'av'et p'ərvʌtʌ nəd'el'ε). p'ərvʌtʌ nəd'el'ε zʌ 'avgus nə
št'εš v'ig'ε k'ɔštʌ bəs p'ečeno. s'etəš li sɛ, k'ak sɛ var[t'i], nʌ š'iš.

k'atɬ k'oʂtɬ 'imɬ. sɛ zb'irɬ pɔ č'etərə p'ed' br'avɬ nɬ ɬdn'o m'estɔ, nɬ ɬd'in 'ogɬn' gu vɬrk'oʂt. i tɔv'a i pr'aznəkɬ. (i x'ubɬvɔ igr'aɟet).

День св. Петра

zb'orɔvə t'ukɬ nɬ k'arlək 'imɬ[mə]. č'erkvəcɬ, pətr'ov den'.

День св. Варвары

s'ičk'i ɔt b'op, fɬs'ul', l'eʂtɬ dɬ t'urəʒ, dɬ svɬr'iʂ ɔd vr'u vɬr'uv'atɬ, i gu vɬrv'oʂt i r'ukɬd dɬ t'o... rɬzd'avɬd dɬ gɔ... d'a, p'ək nɬ dəc'atɬ. čɛ nɬ'odə i vɬrv'arɬ dɬ sɛ nɬv'ar'e prəz l'etɔtɔ fs'ičk'i (так!) kv'otɔ pɔsɬd'iʒ dɬ sɛ nɬv'ar'e. i ɬnɔv'a i, b'e, d'enu rɬzd'avɬd zɬ ɬnɔv'a i, vɬrv'arɬnɬ, dɬ 'imɬ fs'ičku.

„Медвежий день“

zg'a dr'uguš k'oʂtətɪ sɬ bəl'i səs pr'ustɔvə [сени - А.С.]. pr'uz gɔ zɔv'o. fl'ezəʂ v ɬdn'o vrɬt'a, pr'aznu m'estɔ m'alkɔ, i v dr'ugɬnɬ dɬ sə vl'ezəʂ f st'aɟɬtɬ. i sɛ zɔv'al pr'us, i tɔg'avɬ b'abɬ pr'av'eʂə kul'acə zɬ m'ečkɬtɬ. i vəf pr'ustɬn v'ikɬʂə: »i'elɬtə tə dɬ z'oɬmɬtə zɬ m'ečkɬtɬ, zɬ m'ečk'inu zdr'avə!«. p'ək kək'v'o b'eʂə ɬnɔv'a m'ečk'inqɔ zdr'avə, ɬnɔv'a sɬm s'amɔ nɬuč'ilɬ.

godɔv'e

t'o, t'o sɬ m'al'k'i pr'aznəcə, i'e nə m'ogɬ dɬ ti k'aʒɬ. godɔv'eti n'ekɬkvi, n'ekɬkvi.

z'avɬlk'e

nə m'ogɬ dɬ tə k'aʒɬ, p'ək (z'avɬlk'e) 'imɬ sə nɬ čətərn'aisti ɬzg'a, fs'e z'avɬlk'e n'i gɔ zɔv'exmə. (dɬ nə r'abot'iʂ ɬnɔg'a, ʂt'otɔ v'əlk žɛ tə z'emɬ 'ofcə). p'odzuməʂnu vr'em'e nɬ f'iləpsk'itə pr'aznəcə 'imɬ. f'iləpsk'i pr'aznəcə. (fəl'ipsk'i). tɬ v'ikɬ: »nəm'oɟtə r'abotə, čə i z'avɬlk'e!«, i i'e tɔg'a v'ikɬm: »a, n'emɬ dɬ r'abotəm!«. tɬ r'abotex, plət'ex sɔv'a ɬnɔv'a, i s'etn'e [dɛ i f'ɔrlə] vəl'k'o ɬd'in k'oč, nɬ 'ofcɬ. zn'ačə, tr'e dɬ gɔ t'ačəʂ ɬn'ol d'en'. nɬ čətərn'aisti dɔx'odɬ fs'e k'atɬ m'ɛsəc nɬ čətərn'aisti z'avɬlk'e. st'arətə x'orɬ gu sɬ m'alu isp'itɬ...

О праздниках

t'a i b'abɬ, b'abɬtɬ zn'aɛʂə s'ičkɔ, pək i'e ɬdn'oʂ səm p'o gul'eməsə pr'aznəcə səm nɬuč'ilɬ, p'o m'al'kisə nə m'ogɬ dɬ ti k'aʒɬ.

Подвижные праздники

Масленица

m'osnəslə, m'es'otu se zəgʊv'evlʌ. pək s'etnəlʌ nəd'el'e s'irnəsl tə t'a i nʌ p'es pənəd'elnək, s'irnəsl.

Пост календарный

t'o si b'e z'agʊv'el'ki, p'etərskʌ, m'inʌlʌlʌ nəd'el'e b'ešə m'alkʌ bəgɔ... zʌ gul'emʌ bəgɔr'odəsl z'agʊv'elkʌ. dʌ zəgʊv'eiš tʌ dʌ, dʌ ied'eš p'osnə xʌn'i. tɔg'avʌ ʌg'a d'oɪdə vr'em'e, tʌ ɔdɡʊv'evlʌš. ʌm m'osu, ml'eku, mʌsl'o, s'ir'enə, t'e sl. 'a, če n'emʌ dʌ 'idəž dʌ se, dʌ te k'omkʌt. prəč'ostij'e dʌ z'əməš. pək 'aku pr'avəš ʌnɔv'a, že 'idəž dʌ se prəčəst'evlʌš, p'ak d'oɪdə vr'em'e, že ɔdɡʊv'eēš.

Чистый понедельник

[Обрядовые действия в с. Широка Лыка]. tə pr'alʌt zb'or b'e, f šər'okʌ l'əkʌ. zb'orət tɔg'avʌ 'imʌ mn'ogu kʌrnʌv'al, tə dɔ'odi, i dr'ug'i səl'a dɔ'odʌt. i pr'av'et s mn'ogu sm'ešnə r'abɔtə, k'oɪ kəkʌv'otɔ tʌk'ovʌ. n'ašəsə t'uʌʌ pr'av'et tʌ ur'ɔt. fpr'egʌt, [ɔ dʌl'i]. nʌ kʌrnʌv'al, zʌ k'onə m'estu, nʌl'i s'etəš sə se, s ɔr'alu dʌ ɔr'ɔt, s'evʌt. dr'ug'i p'ak r'aždʌ, ʌdn'o pək vʌrv'i tʌ prəd'e s f'urkʌ. mn'ogu rʌzl'ičnə r'abɔtə pr'av'et. 'a čə n'i kʌkv'i, tr'e dʌ xi gl'ɔdlʌž dʌ 'imʌ mn'ogu p'ubləkʌ. p'ubləkʌ dʌ 'imʌ, tʌ x'odə.

[Одежда участников обхода]. ʌm t'o xl'opk'i [колокольчики - А.С.], t'o t'ukʌ v'ɔrzə se. dəm'ek n'i gu zɔv'emə č'enuvə, dumbʌl'ecə, č'enuvə. nʌv'ɔrzʌt i t'ur'et k'ožə t'ukʌ glʌv'itə, um'acʌt. (dʌ nə m'u se v'iždʌt). n'ištu dʌ nə puzn'ai k'oɪ, dʌ nə m'ož dʌ gɔ pɔzn'aiš, i vʌrv'i tɔg'avʌ tʌ pl'ašə dəc'atʌ.

[Костер в с. Широка Лыка]. [ɔtkʌ]d'e dʌ zn'aɪe k'ak se zɔv'e. 'amʌ pr'av'et 'ogʌn', tʌ p'al'et tʌ prər'ipkʌt.

[Жгли ли костры в с. Гела?]. 'ogʌn'? vəcərt'ɔn ɔt k'atʌ s'elʌ k'atʌ mʌxʌl'ɔ zʌp'al'et k'əštə tək'ovʌ, (prər'ipkʌt 'ogʌn'), prər'ipkʌt 'ogʌn'en i sl'av'et, 'amʌ n'i t'oɪ smə nə p'alələ. nə zn'aɪe, ʌnɔv'a smə ne pr'avələ. pr'av'exʌ gɔ. p'o nʌpr'ež gɔ sl pr'avələ, i zʌ ʌzg'a sə pr'av'et. (nʌ p'ərʌʌ m'artʌ, m'ai, prər'ipkʌmə).

Первая неделя великого поста

prəd'i dv'a tr'i d'en'e nʌkv'asəž gr'ax. i sə nʌkv'asəš tug'avʌ nʌ t'odɔrʌv den'. 'utrə že i t'odɔrʌv den', pək p'ɔtək v'ečər b'ekʌxmə. že rʌzl'iješ, b'e-e, m'u-u, že nʌr'ičiš b'əz-z-z, s'ičku zʌ zdr'avə. dʌ i spum'en'eš s'ičk'iz žəvɔt'in'ki. tʌ gu b'ekʌmə, tə čə nʌn'izɔvʌxmə g'erd'anə, tʌ nʌn'izɔvʌxmə təsp'ix nʌn'izɔvʌxmə, g'erd'an'en səs

k'ič'ilka. ta je d'avaxmә na m'omčetat. ta na t'odorov den' ga b'odә f xor'oto da b'odә sas kič'ilka. tag'a v'ikat: »br'e, asov'a, mu gal'ovnәcata napr'avәla n'ai x'ubaf tәsp'ix!«. anov'a be n'ai dr'agu na m'omče da mu dad'ot tәsp'ix, tәsp'ix se k'azvәšә. asov'a i z'imәn t'odorov den'.

Тодоров день

x'o, pәk na l'etәn t'odorov den' jezd'at k'onәtә, gr'abәt xi. za zdr'avә na k'onәtә. zbәr'ot se mlad'ežә, kv'osu zg'a s'eje dәc'a, da zbәr'ot mn'ogu, i 'ima fs'ek sә 'imәe k'on. t'o zg'a n'emә k'onә, am fs'ek sә na k'on, i tog'a 'idәt otgәr'e-e na... n'i si go zov'em na k'arlәk 'ima mn'ogu ravn'i... p'ašә ta xi pas'ot, i ravn'iška 'ima, i c'al d'en' i'exat. k'onәtә da gr'ab'ed za zdr'avә. na l'eten t'odorov den'. am t'oј ut kustad'in s'etn'e. če nә zn'aje, t'o niје u klәnd'ar'.

Семейная обрядность

Рождение

f n'ašata mal'o im'e edn'o b'abәca ta var'e b'ilә, n'ekvә b'ilә i g'a gu piј'eš anov'a b'ilә i že s 'imәž dәc'a. tot'alka (tak!), v'olko? p'iје. tәk'o pr'av'ešә, 'ama t'aje umr'e t'al žәn'a, t'aje be v'әzrasna. pә dr'ugu nә zn'am, kәkv'o.

[Обращение с беременной]. *t'eškә da nә vd'iga, nә sm'ei, d'a. (kәkv'oto 'iska, tr'evә da i se dad'e da ne f'әrlә dәt'eto). ta go zov'el z'axodnica, ag'a i z'axodnәca tr'evә da i d'avәš s'ičku. prijed'e li xi se n'ešču, da i d'avәš, 'otә m'ožә da go f'әrlә. anak'ovә pr'av'el. da nә p'adnә, da se pәts'unә n'eštu, da se tәrk'olә.*

g'a r'aždә, tә d'oјdat s'etniје d'en' da tәk'ovә da te oбax'odat, n'ošet tә kol'acә da јed'eš. [Выпекают ли особый хлеб?]. am t'a b'abata pәč'e.

[Кормилица]. *at'uј g'a r'aždәt sә f k'әštә, tә 'ima edn'o d'enutu žәn'a da zahr'anә d'ek'eto, d'eto xr'anә t'al. tә sә s n'exino tәk da gu zak'әrmә, ta ispәč'e p'itca i tug'avә razl'omә fs'ekladә, dad'e na k'oјnu sa f k'әštana, tә tәk'o. i tog'avә p'očnә da zahr'anә d'ek'eto. d'urә nә ispәč'e p'itana, ne s'ә zahr'an'uvә. atov'a e z'a, dr'ugo kәkv'o da pr'al.*

[Посещение роженицы соседками]. *i dɔ'odɫ tɔg'avɫ kumš'iĭki dɫ tɛ ɔpx'odɫ, tək'a sɛ k'al:* »*dɫ 'idəm dɫ ɔpx'odəm, v'ikɫ, rɔžd'el-nəsɫɫ*«. [Выпекается ли особый хлеб?]. *n'e, n'e, nə pəč'e sɛ. ɫɔg'a m'ožə i t'i dɫ z'ɔmɫd bɛ. ɫm g'a xi n'emɫ - n'e, s'amɔ nɫ v'ətrəšnina, i ɔn'al d'enɔ, dəm'e[k], tɫ t'al m'esə p'itɫɫɫ d'enɔtɔ dɫ zɫxr'anə dət'etɔ. t'al žɛ gɔ izm'esi, žɛ rɫzɫdɫ'e p'itɫɫɫɫ i p'očə tək'a dɫ gɔ [xr'anə].*

[Как выбирается имя ребенку?]. *ĭ'e səm kr'əstəɫɫ nɫ d'edɔtu ɫdn'otu, dr'ugutu i nɫ m'oĭ, nɫ m'oĭɛ bɫšt'a, dr'ugutu p'ak nɫ kum'ɔ, nɫ kum'ɔ sɛ kr'əstə i ɫɔv'a. ž'enskɔ kuĭ, nɫ b'abɫɫ, nɫ d'e... nɫ m'amɫ, nɫ m'oĭɛɫɫ m'aĭkɫ. n'i tə t'uvɫ tɫk'a xi kr'əščəmə.*

[Как подстригают ребенка?]. *ɫm t'i si strəg'ɔt s mɫš'inkɫ 'imɫ. k'oĭtu 'imɫ mɫš'inkɫ žɛ gu... ɫ čə nə zn'aĭɛ ɫɔv'a, nə zn'aĭɛ zɫ p'o r'anu k'ak.*

[Как отлучают ребенка от груди?]. *i tək'a ɫ'uvɫ ɛdn'ɔ č'etkɫ. č'etkɫ, d'ek'ɛnɔ tr'ɔsə, i č'etkɫɫɫ gu bɔd'e. n'i si n'ašəčə [то есть n'ašətə - А.С.] smə prəz n'ašĭɛ kr'ai dɫ i, i sɛ ɔtstrɫn'i ɫɔv'a d'ek'ɛ. p'ak s'etn'ɛ ɫg'a mu d'oĭdə n'a-ĭum dɫ buz'ai, p'ak mu dɫd'eš č'etkɫ. p'ak sɛ ɔpl'ašə. m'ož dv'aš tr'iš, i z'ɔmə dɫ zɫb'ar'ɛ. tə zɫ dv'a tr'i d'en'ɛ i zɫbɔr'i čə si bɔz'ailu. pl'ačɛ. pl'ačə zɫ dv'a tr'i d'en'ɛ. ɫɔv'a b'ešə nɫ... [Затем красят грудь черным]. uč'ɔrnəš, tə dɫ v'idə čə č'ɔrnɔ, i b'egɫ ud n'eĭɛ, št'e t'ɔrnə dɫ sə igr'ai.*

[Почему нельзя повторно кормить грудью?]. *zəšt'otu nə m'u i x'ubɫɫɫ sr'eštɫɫ n'ašətə v'ikɫ. səg'a žɛ gu v'ɔržəm, ɫg'a st'anə gul'emu, k'oĭtɔ gu sr'ɔšnə žɛ mu gu n'aĭdə zər'ar'. zər'ar' gu nɫx'adɫ. kɫk'o? n'eščɔ žɛ tɛ l'ošɔ, žɛ tə tɫk'ovɫ. čə sr'ɔštɫ ɔd ɫn'ol čɔv'ek tɔg'avɫ b'egɫ fs'ički. čɛ žɛ gɔ n'aĭdə zɫr'ar' dɫ n'ešču mu sɛ sl'učə. i zɫɔv'a v'ikɫ: n'e, pl'ačə nə pl'ačə, t'ep tə m'ilu, i səm ĭ'e səm v'ikɫɫɫ, b'abo, nɫ b'abɫɫ bɛ: »x'ɔ, dɫ s'i gɔ z'axɫɫn'ɛ!«. »n'e, n'e, n'e, v'ikɫ, s'amɔ dɫ gɔ nə zɫxr'anəš«. čə mu nɛ x'ubɫɫɫ, v'ikɫ, sr'ɔštɫɫ. ɫɔv'a gu v'ek'i zn'al.*

[Внебрачный ребенок]. *ɔd n'ež'en'ɛɫ? tək'a v'ikɫm čə t'o, č'ekɫĭ, k'ag gɔ zɔv'ɛɫ b'e? t'oĭ ɫzg'a mə sɛ zɫp'ɔnɫɫ, k'ag gu zuv'ɔt. t'oĭ tɫk'o... 'a, t'o d'etətɔ žɛ gɔ k'ažə, m'enə sɛ zɫp'ɔnɫ zg'a nə m'ogɫ ti gɔ k'ažɫ. 'o-le-le, k'ag gɔ zɔv'ɛɫ!*

[Аборт]. *x'og'et tɫ pum'etɫ. fəv b'olnəsɫ x'og'et tɫ xi m'axkɫ, p'ək.*

„Наши“ дети

gul'emĭɛ i sr'edniɛ i m'alk'iɛ. 'ami 'imɫ, tə zg'a gul'emĭɛn mu grad'iš k'ɔštɫ tɫ sɛ ɔg'el'i, sr'edniɛn i n'emu g'a sɛ ɔž'enə t'ə

tək'o, n'ai m'al'kije sə səd'i səs st'arətə. 'ima tɬ tug'avɬ 'ima [tɬ] se s'ɔrgət n'ekui, 'otə v'ika b'abɬɬ: »n'ašije, n'ašɬɬ dəc'a«. pək i nɬpr'imɛr nɬ 'edə nɬ gul'emijen s'in, nɬ m'al'kije s'i[n], sr'ednije s'in dec'atɬ, i n'ašətə. tə tɔv'a i tə r'azləkɬ, se s'ɔrgət. s'etɬš li se k'ak? n'ašətə dəc'a, i nɬ gɔl'emije s'in, i nɬ m'al'... nɬ sr'ednije s'in, dəc'atɬ. st'arətə x'ora sv'iknɬɬ ɬzg'a z d'enu sə səg'ɔt s sən'ɔn, m'al'kijen s'in, ɬn'eje dəc'a sə sɬ »n'ašək«, pək nɬ dr'ug'ini i t'i sɬ n'ašə, 'amɬ xmə v'ika »nɬ gul'emije s'in dəc'atɬ« i »nɬ sr'ednije s'in dəc'atɬ«. ɬm nəv'estətə se s'ɔrgət tə rək'ɔt: »t'i s'amɬ nɬ ɬn'aɬ žə nəv'estɬ t'exnə d'ek'e, n'ašɬsɬ dəc'a sɬ n'e n'exnənə dəc'a. n'exi tə sə č'uzdə, v'ika, n'ašəsə dəc'a«. 'ima sə sl'učei mn'ogu tɬk'a.

Свадьба

[Брачный возраст]. d'etu i p'o b'uɬnu, se p'o pɔb'ɔržə ož'enə. f n'aštu s'elu v g'el'a ut pətn'aiz gud'inə nɬg'or se fs'e ž'enələ. i'e se sət ož'enələ nɬ səg'emn'aisə. pək d'edɔsɔ b'ešə nɬ dv'ais s'eg'em. t'oɬ gul'em. pək im'εmə 'uɬčə, tə oɬ pətn'aiz gud'inə se b'e ož'enələ. sp'oreɬ, zɬv'isə k'ak, kɬk'ɔv žə n'ajdəš l'ub'ovnəkɬɬ, 'aku i l'ub'ovnəkɬɬ ft'asɬɬ zɬ ž'en'ənə.

[Знакомство парней и девушек]. ɬm t'ukɬ im'e zb'oruvə. 'ɔ nɬ ɬd'in zb'or, 'ɔ nɬ dr'uk, pɔpr'el'ki. pɔpr'el'ki, məž'e se zb'irɬɬɬ. tə m'oje bɬšt'a v'ika, nəl'i tənc'uvɬxmə. ɬdn'ož b'e zbər'alɬ i'e u n'as pɔpr'el'kɬ. mn'ogu mɔm'ičɛtɬ, m'omčɛtɬ dɔšl'i, i k'oɬ prəd'e, k'oɬ plət'e, k'oɬ tək'o, g'a ɬnɔv'a se sv'ɔršə, t'am s'ek'n'e p'očvɬd dɬ igr'ajet. i m'en mɬ m'ojes čəl'ek puk'anə tɬ tənc'uvɬxmə, i bɬšt'atɬ s'etn'e g'a se raz'oɬdɬ v'ika tɬk'ovɬ: »a-a, ne tək'i, v'ika, št'om st'ar jerg'enən zɬtɬncuv'a. n'emɬ, v'ika, žə tɛ oɬv'l'eč'e!«. i n'i tɔg'avɬ se zɬg'alimə, gɔd'inɬ vr'em'e i se z'ɔxmə.

[Кража невесты]. dɬ tɛ oɬv'l'eč'ɔt? 'ima, 'ima. im'alu. 'e čə, nɬpr'imɛr t'ukɬ ɬdn'ɔ žən'ɔ, n'ašəčɬ kumš'ijk'e x'odələ tɬ i ž'enɬɬɬ, ž'ɔnɬɬ. i jɛ sɬ puv'iklələ dɬ 'idə vəčert'ɔn dɬ jəd'e u d'enu k'omunu i r'abɔtilɬ. x'ubɬvɔ, 'amɬ t'i sə zb'irɬɬ jɬn'acənə, t'a jɛ dɔč'eklələ. i jɛ zɬv'l'eklə, cər'ikɬɬɬ, m'ɔčə[lɬ]. tɬk'o i jɛ dɔs'urnɬlə, s'urnɬlə bɛ. n'i gɔ zɔv'emə, tə v'ika »j'e sɬm s'urnɬtɬ, j'e sɬm s'urnɬtɬ!«. ɬn'ej st'anuvɬlu. mn'ogu 'ima.

[Побег невесты]. čə, nɬpr'imɛr, n'ašɬɬ b'abɬ, č'e[kɬ], t'o 'ima [jɛ nɬ] sn'imkɬ dɬ t'i jɛ dɔnəs'ɔd dɬ v'idəš. izb'egɬɬ səz d'edɔtɔ. b'egɬ ɬt'ukɬ pɔ bɬ'irətə. səg'a, t'i sə, st'arətə x'ora jɛ sɬ glɬv'ilə nɬ dr'ugu m'omčɛ. nɬ dr'ugu m'omčɛ bɬšt'anɬ i nɬ n'exnijɛn

bašt'a sa r'eš'ilə dλ xi zbər'ot. x'u, mλ t'em ne dr'ago bəl'o. pək bəl'a glav'en'icλ. t'o je f'atλ, tλ izb'eguvλ səz dr'ug'ijen d'enu xi dr'agu pə bλ'irənə. č'etərə p'eg' d'en'e sə sə kr'ilə. v gər'otλ. i toğ'avλ nλš'l'i se n'ai setn'e i se sv'elə f š'irəkλ l'əkλ dλ is..., dλ xi p'itλ. i t'aλ rəkl'a: »t'olku mə b'e dr'agu zλ n'egu, tλ nəm'e dλ b'egm səz dr'ug'ijes«. i λn'olkovλ i se sv'əršəlu i. i st'anuvləq λs'ej mn'ogu.

[Брак по решению родителей]. *dr'ugi sa, druguč'ešnatə x'ora tək'a i sa glav'ilə st'arətə. že tə rək'ot, səg'a bašt'anλ že t rəč'e, λs'oje že z'omλš. i n'emλ. dr'ago, ne dr'agu, že d'ojdλ tλ s'urnλt, i že tə qdvəd'ot nλ n'egu. tək'a sa bəl'i.*

[Посещение дома невесты с целью получения приданого]. *λm t'i tək'o, λg'anu sv'adbλnλ f nəd'el'enλ pr'av'et, tə λ'uva t'ornλt sv'atuvə k'olkutu se izbru'od də d'es'ig' d'uš, nλpr'imer. 'imλš č'e'iz zλ dv'a toν'arλ, dv'a k'on'e p'usnλt, i d'ojdλt prə mum'atλ, prə m'en, nλpr'imer, gλ d'ojdoxλ i j'eg'enə t'am bλšč'atλ nλpr'avəl j'eg'enə, p'ijenə, fl'ezλt fn'etrə, r'ubλtλ pλz'ar'et tə... λm r'ubλnλ, že tr'ee dλ je plk'ot nλ bašt'anλ. təg'a 'imλ pə pλz'ar'et r'ubλnλ. i r'ubλtλ plk'ot i nλtoν'ar'et.*

[Свадебное деревце]. *nλpr'at k'ožel'. s'etəš li se k'ožel' kəkv'o i? d'ever, d'ever d'enə j'egl'ok tək'a mu t'ur'et, tə [t'o n'osə]. təg'a sa pr'avələ nλ, m'oi puzn'atə dr'uški nλpr'avələ k'ožel'en, i tr'ee dλ gu plk'i λn'ol d'enu dλ gu z'omə dəvər'ən. i pλr'inə ust'anuvλt nλ dr'ušk'inə.*

[Свадебный пир]. *i ot'am nλs'am d'ojdλt prə m'əskəso. toğ'av pošt'i n'ai g'al'et t'ej'e mum'arətə, m'omənitə, t'ex n'ai nλpr'ež dλ nλstλn'ot, nλ p'o x'ubλvu m'estu, nλ p'o... 'otə f k'əštə se pr'av'exλ dr'uguš sv'adbətə. t'i nə pr'av'exλ pu mn'ogu x'ora de.*

[Свадебные ритуалы и игры]. *toğ'avλ m'omənitə sə rλzv'ortλ, nəl'i 'imλd z'əlvλ. d'ev'er'en že rλzv'ortλ, t'a k'oij kəkv'o 'iskλ. nλpr'im'er pət'el s λdn'ə n'ogλ, tə kuč'en', ti s'etəš li se kv'o i kuč'en', λm'a? λvbəl'aš li gu zov'ot n'ekλk? 'a 'išk'e pλšn'ivλ m'iškλ, zn'ačə lə k'umλ si pλšn'ivλ m'iškλ. 'iskλ rəš'etə fəv v'odλ, v'odλ fəv rəš'etu. i λt'oij pč'elλ, m'et. nλl'i p'itλ nλ kλkv'otə rəš'etu i məd'ən. nλk'iv r'abətə rλzv'ortλe mn'ogu m'omənitə. z'olvλnλ, dəvər'ən, mλ tr'ev'e gu n'ajdλt, pr'ešnən d'en dλ, t'i zn'ajet č'e rλzv'ortλt, i sə gu nλgug'ot ot pr'ešnij'en d'en' zλ dλ 'imλ. λtoν'a zn'aλ, λ pək p'o st'arə vr'em'e nə zn'aje kəkv'o bə.*

[Свадебные подарки]. 'e, d'aruvi n'e, na kum'o d'aruvə, na m'ajk'at'la, blašt'at'la, sək'ərv'at'la, na s'ičku dr'ukšə dar'eje: b'abat'la dar'elašə m'oinə rodn'inə, a m'oinə rodn'inə dar'evlašə p'ak t'exn'at'la rodn'in'la. ma n'e mn'ogu d'aruvə. p'ak na b'abat'la i na d'edot'ə tr'εε da 'im'la x'aləštə. x'aləštə si se s'et'laš kv'o i? x'aləšt'la, mənd'ilə, s'ičku edn'o, žur'apə, tər'l'icə, l'ov'n'a fs'ičkə dar'ev'la. na d'edot'u s'əšt'u. d'aruvə pr'av'el'la mn'ogu l'ov'g'av'la.

[Венчание]. m' x'og'el, p'oran'la vənč'ev'lašə. m' f' s'əšt'ijen d'en' vutərn'əna d'ə 'ob'et.

[Гражданская регистрация]. t'i se zap'isuv'la v' p'o napr'ešnə d'enə, zap'isv'lanətu, i zg'a zap'isv'at' f'jedn'oš səs sv'adb'ana i zap'isv'lanə. pəg žε 'idəž da se zap'is'əš, sam'i, n'i x'og'uxmə s'am'u dv'am'at'la f' šər'ok'la l'əkl'la t'la se zap'is'axmə, a pək k'og'an'u na sv'adb'la[t'la], t'la f' č'ərkv'la nə v'og'ux'la. n'i smə vənč'ev'lanə, n'i sə p'o ot' st'arətə.

Похороны (1)

[Обмывание]. m' m'əjet [то есть m'ijet – А.С.]) k'ərpəč'kl' tək'ol' səs sap'un'čeg' gu izm'ijet, zg'olup'ar'ed' gu, izm'ijed' gu fs'ek'ladə, dv'am'in'la x'or'la se f'an'at', izm'ijed' g'ə, napr'av'et, prəmən'əd' gu i. nem'it' d'um'la ne o'st'anə, n'e.

[Гроб и крест]. n'ekəf' m'ajstur' k'oijt'ə dər'v'od'eləc, tə st'orə k'ofč'eg'lan, st'orə k'ošnəc'lan udg'or' d'etu da p'aləš' sv'eštə. pək l'zg'a sə g'ot'ov'ə fs'ičku, ž'el'ezu za k'ošnəc'lan, s'etn'e pr'avəš' p'ametnik'ən.

[Могильщики]. [p'az'la]r'ət' x'or'la, 'im'la x'or'la l'uk'la. 'im'laš' t'i l'am' n'ek'olku ml'adə dv'am'in'la d'uš, tə kup'a tə. p'ak s'əšt'u be. p'ak s'əšt'u, n'al'at' x'or'la, bl'isk'i' x'or'la t'la k'op'ajet. i bl'isk'i' tək'o' 'im'la x'or'la, p'az'ar'ε, t'oij' km'et'la l'zg'a sə raspr'al' km'et'lan səs t'ex. km'et'lan žε tə p'az'ar'i' žε k'oij' da jε k'op'ai, k'oij' da gu n'osə, k'oij' da... s' kək'v'o da se k'ar'la, t'ov'a.

[Хлеб, еда, деньги, раздаваемые при погребении]. č' kug'a, l'ov'g'av'la? kug'an'u umr'e? da razd'av'at'? m' t'i pr'aet' xl'εp' l'd'in' dv'a xl'εbl', z'əmt'at' tr'i xl'εbl', l's' na t'ek [нечетное количество – А.С.], k'ol'uv'u napr'aed', ž'itu napr'av'et. svar'ət' tək'ov'la ur'isčək' i gu razd'av'ad' d'etu gr'ob'la. pək l'zg'a p'ak ub'ərn'ax'la fəf' rəstur'an tə tək'ov'la l'n'ol' d'en'. k'oij' k'akt'u m'ože. 'aku' 'im'la sr'estv'la, st'orə, pək 'aku ne, tə s'am'u na gr'ob'lan razd'av'at', isk'ak' razd'av'at', p'ar'i.

[Вынос тела]. m' t'i jε izn'is'at' səs nug'itə napr'eš', v'elə, s' krak'at'la. g'ə izn'is'at', i g'ə t'ur'et' f' kufč'eg'lan, i gu n'os'et' na gr'obə.

[Поминки]. *səg'a, nɫpr'im'ɛr, nɫ dəvət'inətə žɛ razdɫd'eš ž'itu i xl'ɛp m'alku, nɫ dvɫdəsət'inətə p'ak s'əštu, ɫ nɫ čətər'idəsət'inətə st'orəš sofr'ɔ gul'emɫ. zɫɫov'a br'av zɫk'oləš, tə dɫ 'imɫ mn'ogu. nɫ čətər'idəsət'inətə ɫov'a, i ɫog'avɫ p'ak nɫ gud'inɫɫɫ. nɫ gud'inɫɫɫ p'ak pr'av'ɛt dv'a p'ɔt' pr'av'ɛt p'om'ɛnə.*

[Посещение могилы]. *dɔ čətər'idəstə tə 'og'ɛt k'atɫ v'ečɛr i s'utrən. dɔ čətər'idəsət'inətə pək ɔt'am s'etn'ɛ k'atɫ s'əbɔtɫ. f s'əbɔtɫ tr'ɛvɫ dɫ 'idəž dɫ zɫp'aləš sv'eštɫ. ɫov'a e.*

[Повторное погребение]. *zbər'axɫ, ɫzg'a nɫ dv'e m'ɛst'a v g'ɛl'a, nɫ tr'i m'ɛst'a v g'ɛl'a gr'obəštɫɫɫ. tə k'oɔtu 'iskɫ, prəm'ɛsk'uvɫ sə dr'uginə gr'obəštɫ, mə n'ašəsə t'uku n'e, 'otə nə pr'ečɛt. 'otə n'ɛk 'imɫ v grad'inətə, p'o nɫpr'eš sə sə f k'atɫ grad'inɫ sə sə gr'obuvə. ɫzg'a jɛ n'ɛku, 'aku 'iskɫ dɫ si i zbər'e, nɫpr'im'ɛr, bəšt'anɫ ɫt'am, m'aɔkɫ ɫt'am, zb'irɫ i nɫ ɫdn'o m'ɛstɔ, m'ɛsk'ɛt i. ɫov'a. [priredn'uvɫ]. nɫ tr'itə gud'inə i nɫ s'eg'emtə gud'inə m'ɛsk'ɛt.*

[Омовение костей]. [prəm'ivɫ]. *k'ostə nə zn'aɔjɛ, ɫt'uvɫ n'emɫ ɫɫov'a v g'ɛl'a.*

Похороны (2)

[Похороны некрещеных детей]. *nɫ tr'i d'en'ɛ d'ɛk'ɛncə umr'e, tə gu ne k'ɔrsk'ɛt. i umr'e, i dr'ugu kɫkv'o? pugr'ebə si gu d'etə gr'obətə. m'alku d'ɛk'ɛncə nɫ tr'i d'en'ɛ, m'a i nek'ɔrsk'ɛnu dr'ešk'i sə mu puv'i[vɫ] si gu i fs'ičku mu, pəg dr'ugu, dr'ugu n'emɫ kəkv'o.*

[Похороны беременных]. *'am čɛ t'o br'em'ɛnɔnu žɛ si fəf n'eɔjɛ bɛ! i si jɛ pugrəb'ɔt səz br'em'ɛnɔnu. dr'ugu kəkv'o dr'ugu? t'ukɫ n'ašɫ ɛdn'ɔ kɔmš'iɔk'ɛ, tə b'ɛ mn'ogu nɫ pədəs'e gud'inə bəl'o ɫɫov'a, tə br'em'ɛnɫ m'ɔčə dɫ ɫɔd'i, m'ɔčə, nə m'ogɫ dɫ ɫɔd'i i sə um'irɫ. t'i ɫzg'a nə d'avɫd dɫ um'irɫ, ɫm p'o nɫpr'ež d'e ne im'alu b'olnəcə, i si sɛ pugr'ebə səs f n'eɔjɛ dət'enu, št'o t'o nə ɫɔd'i sɛ n'ikɫk, nə dɫ gu v'adəš nə, kv'o dɫ ɫɔd'i sɛ. ɫɫk'a e.*

Мифология

b'abɫ j'ɛgɫ

[Чем пугают детей?]. *ne pl'ažəž gu, nɫbɫxt'ež gu n'aɔj sɛt'n'ɛ. nɫbɫxt'ež gu, g'a nə r'ačə dɫ sl'ušɫ. n'e, 'otə nɫ sən'ɔn g'a zɫsp'i s'etn'ɛ tə žɛ cər'ikɫ. g'a zɫsp'i nɫ s'ɔn i žɛ cər'ikɫ upl'ašənu. tə xi nə pl'ašəm, bɫxt'em xi g'a nə sl'ušət, pək zɫ pl'ašɛnə n'e.*

čə s klkv'o, t'i lzg'a b'aba i'egla pl'ašat. b'aba i'egla, x'ɔ, b'abəsl
edn'ɔ pu tələn'izura zn'aemə.

bɔg'ancə

nə m'oga da k'ažla t'očno kutr'i sa dən'e, amə ut k'oləda do
vɔd'icə an'eje d'enə 'imla bɔg'ancə.

č'umla

č'umla im'alu be! 'amə ut č'umata sə sə p'azələ. f'anə lə te č'umla,
n'emla l'ek. i k'oitu umr'e, da nə m'ogad da gu zar'ov'ed, b'eglə
sə ud n'eje, ut č'umata vəz balk'anətə sa b'eglə. 'imla edn'o
mum'ičencə pugr'ebenu g'orə pu balk'anla. u č'umata umr'elu, pək
v'ikat, p'ak m'aikata mu bəl'a umr'ela, tla ne im'ala k'oij da je
pogrəb'e, 'otə ut č'umata umr'ela.

pə kv'a i an'aje č'umla? v'iklad: »da te f'anə č'umata!«. n'ai setn'e
sa bəl'i, fəf šəš'ɔ f'anala. pək klkv'a i an'aje č'umla? č'uvlala gu
səm. tɔv'a i z gr'obən zn'al na mɔm'ičencə da i pogr'ebenu.

dr'akus

čə dr'akus d'e da zn'al klkv'o i, p'il'etla, dr'akus, n'eku p'il'e da
tlk'o v'iklajē dr'akusə nə, l'žela nə katu dəc'a. »dr'akusla, č'uitə lə
gu udv'ɔnkla, kv'o i dr'akus?«. pə d'e da zn'al, m'ož da im'alu i
dr'akusə, dr'uguš im'alu i dr'akus tla iz'idal kun'i i kr'avə
[Недостовечно, поскольку повторяет вопрос, ср. ниже]. pək lzg'a
n'emla anlak'if, lzg'a sa x'orasa dr'akusətə. tɔv'a səm ne č'uvlala.
nəs'ɔm gu nə č'ula, nə v'ig'uvla[la]. [tɔv'a səm vɔpšt'e sa ne č'uvla
če se iz'edla]. i m'ečkla, v'ɔl'k'uvə, an'ol iz'edlə kr'avə pək, pəg
dr'akus n'e sə iz'idel. nəs'ɔm č'uvlala tla.

ž'inuvə

tla 'imla ž'inuvə, d'ekla sə pa i za ž'inuvə! ž'inuv m'os, dr'uguš
v'iklala st'arətə x'ora, g'a se man'ɔvalu udg'orə prəz š'ošatla, da e
nad'olu vr'ekalu. 'i nə m'os pək ud'olu 'imla nə k'amənen m'os, x'as,
tə gu zuv'ɔt ž'inuf m'os, 'otə si an'eij m'os n'apr'aen ɔt k'amənə.
i tug'avla [ɛnla n'i] t'uvla n'ašla kumš'iik'e, t'al na barč'inatla
r'abutə, i tɔg'avla sa vər'velə sə mum'iče i m'omče. lg'a d'enu
r'uklad ž'inuvə d'enu p'o udg'orə d'enu sa man'ɔlə, če xmə se adn'o
k'atu sv'in'e prəstr'elu. i m'ɔčəlu, i r'ukalu, i tlk'ovla, təg'a izb'eglə,
v'ɔrnalə sə sə. na š'ošatla. i v'ikalə, t'o e ž'inuvə se prəstr'elu.

i'ezmɔ

'amla t'oij p'opla gu usvət'evla. p'opla pr'avə na vɔd'icə i'ezmɔ i
tɔg'avla. a tɔv'a gu sam v'ek'i isp'itala. fs'e, na k'atla k'ɔščla i
vɔd'ɔtla i'ezmɔ. d 'idəž da nal'eš ɔt p'oplan, 'ako sə x'odəl na

č'orkvana, nal'eeš f adn'č šaš'č i'ezmo, i ot'uvā nal'eeš i'ezmo
v'atrā f k'aštana sā. nal'eeš i ost'avāš, šas'encā lā natp'isvāla. i
gud'ina dv'e dā zd'i i iedn'čtā vōd'ica sā x'ubafka i dr'ugāla.
atov'a v'eki gō zn'aā. n'al'eī dr'uga v'oda, že se fmār'isa, b'iīnā.
sāg'a ut kakv'o sā anov'a, zn'ačā, fs'ekadā i'ezmo. v'erā, nām'oī
v'eruvā, že v'eruvāš, n'emāž dā ne v'eruvāš tog'avā. zā anov'a l'u
sam, k'atā gud'ina gu pr'avēa, ud zg'a [nō] i'ē nā m'oga dā 'ogē
nā č'orkva, dōnās'ot mā dr'ugi ž'enā ut č'orkvana i'ezmo, i i'ē sā
n'alijem ud n'as sā vud'čnā, i fs'e'dno i s'aštō sā. tov'a i dā mi
budn'o k'azvā, n'emā gō v'eruvām, ā i'ē, i'ē gō sam pr'avāla i gō
v'eruvām.

i'udā

s'aštunu. i i'udā, v'ikā, se sv'i. n'i t'ukā ag'a sv'i... s'en'oto g'a
zb'iramā, se sv'ivā i'udā, g'a dā l'etnā. dā se sv'ii i'udā i vd'igā
s'en'otu nag'orā čāk. i t'o se k'azvā i'udā. at'eī i an'aā mum'a
bāl'a [anāk'af], tā v'ikāla dā gu vd'ignā. tā se upl'ašāla m'aīk'ē. tā
v'ikā, t'a n'eīe, v'ikā, mum'a k'atu mum'a, am t'a i'udā pər'inskā.

i'udānā mest'a

am as'eī katū varv'iš nā l'uv'adātā, tā i as'oī sv'itu i n'emā tr'ev'a
f n'egu, č'istu g'olu, kv'od g'a ur'e izur'atu, i nan'iknālā g'ōbā,
pāk tāk'o. i zatov'a gu k'azvāmā i'udānā mest'a. [Можно ли
человеку наступать на эти места?]. m'ožā, č k'ag že, čem n'i bər'em
g'ōbā.

l'evā v'oda

am v'ikat, 'imā l'evā v'oda i d'esnā v'oda. g'a varv'i vud'čnā tā se
vart'i vāf n'ekvā bar'ugi nax l'evā str'ana. nā dr'uga str'ana pāk
se vart'i n'ay d'esnā. tā v'ikat n'ekui, dā 'idāž dā se om'iiš fāf
l'evā v'oda dā te nā f'atāt mag''ii. z d'esnānā bāl'o, čā d'esnānā sā
vərv'i, t'aā sā nā ed'ina, l'evā tā, nax l'evā stran'a se vart'i. tā
sām č'uvāla anov'a, dā 'idāž dā se om'iiž dā te nā f'atā.

l'ošā 'očā

n'ekui sr'čštāš, pōgl'čdnā te, i uruč'esvāš. im'al l'ošā 'očā. 'am g'a
t'ornāš n'ekadā dā gu nā sr'čšn[āš]. 'otā tr'ee dā se v'ornāš i 'otā
že tā n'emā dā tā se sv'čršā r'abutā. tāk'a k'azāā: »o-le-le, v'ikā,
t'o tā sr'čšnā!«. pāk n'e x'ubāvā sr'eštātā.

mag'č

fs'ekakvā pr'aet. nāpr'im'er, t'ukā n'ašā adn'č kōmš'i... m'oīe
rudn'ina mum'ičetu m'omčetu št'elū dā z'čmā dr'uga, dr'ugu
mum'ičē. pā t'oī z'čl dr'ugu, ud n'ašā rudn'ina vz'čl, i xmā st'or'et

kr'amula xmə se. tə sa našl'i tuka put tuv'a... 'am da se k'arat, 'otə ml'adə x'ora 'oštə. tug'ava x'odələ na vr'ačka, tɬ xmə k'azɬɬ vr'ačkɬɬɬ, čə 'imat ɬ'uka put vrat'atɬ m'ušnɬtu, i našl'i gu, t'opka kək'v'o, fs'ekaku mag'ɔ. i tug'ava x'ogət na x'ožɬ, tɬ xmə p'isuvɬ, i razv'al'e se. ɬɔv'a gu v'ek'i zn'aɬ, č'uvɬɬɬ gu səm i zn'aɬ gu.

mɔr'ava

n'i pu n'ašə, pu na'učnu tə se sp'ira kərft'ə, nəl'i. 'a pək st'arətə x'ora v'ikat mɔr'ava. m'ojetɬ b'aba je prət'iskašə mur'ava. m'uka, m'uka, nə m'ožə se razm'ɔrdɬ. ɬg'a 'idəš ɬs'ej m'altitku da je b'utnəš ɬs'ej, i se razm'ɔrduvəšə. i v'ika tɬk'ovɬ. pur'ez nəšt'ɔ. g'a pəg, d'e da zn'aɬ ud 'umɔrə li ɬɔv'a mur'ava, tək'ovɬ, niʃ'e li ud um... nə zn'aɬ zɬšt'o, v'ika. čə də 'inɬk sə dɔbr'e 'inɬk, s'amu nəšt'e je prət'iska mur'ava. pək ml'adəsə v'ikat, krəft'ɔn se sp'ira. pə kək'v'o t'i, t'i k'ag žə k'ažəš?

muskv'ɔ

n'ekuʃ g'a n'eku st'anə tɬ... muskv'ɔ... tɬ x'ogət x'ožətə zap'isvat muskv'ɔ. naɬr'im'er, ml'adə x'ora sə zbər'alə, pək 'ušk'e sə zbər'ɔd zɬ ml'adə x'ora, pək t'i se utp'ɔrvu k'arat i tɬk'o. tɔg'aɬ xmə st'orəl [əm] se, v'ikat, murz'ɔ, mr'as, da se mr'az'et. p'a 'idət, x'ožɬɬɬ tɬ xmə naɬ'išə muskv'ɔ, gu zuv'ɔt, i gu fš'ije tə gu n'osi, i se ɔpr'av'et. fəf ɬart'alček fš'itu da gu n'osə. t'oj kn'iška naɬ'isɬɬɬ, x'ožɬɬɬ k'ag gu p'iše, 'ama gu fš'ijet, i gu n'osə n'egdə ɬrəs t'uka, ɬrəz gərb'ɔ lə, kɬd'etɔ f n'ego da s'i. tɔv'a 'imɬ, 'imɬ, zɬ ɬzg'a zɬ si 'imɬ ɬɔv'a.

'o-le-le!

n'eku iz'oxkəš se tərč'iš, 'o-le-le! i ɬɔv'a, 'o-le-le, pəg dr'ugu kək'v'o da i? t'oj d'umɬ - 'o-le-le, tɬk'ɔf sə n'avək.

sajb'ije

n'i t'am d'etu sə žəv'εexmə 'imɬmə edn'ɔ st'ara v'odɬ. i [v'ečər, ɬm ɬg'a] zɬkɬsn'eiš i'ecə, tə se m'etnə n'eštu l'eskɬl'ivu v vud'ɔnɬ. v'ikat sajb'ijetɬ. ɬɔv'a səm č'uvɬɬɬ. čə na vud'ɔnɬ sajb'ijetɬ. 'otə vud'ɔnɬ i n'e ut, ɬm t'a e ud bun'ar' vud'ɔnɬ, izl'izɬ čučurč'ək [tə krət'ɔnɬ]. səm č'uvɬɬɬ s, tə v'ikat ne x'ubɬvɔ da 'idəš v'ečər k'əsnu na vud'ɔnɬ, čə sajb'ijetɬ izl'izɬɬu. ɬɔv'a gu səm č'uvɬɬɬ, pəg gu səm n'e v'ig'elɬ.

vamp'irən

i'e pə sɬm č'uvɬɬɬ, ɬm d'e da zn'aɬ kək'v'o i. kɬɔ vamp'irən, t'ə č'uv'ek, rəč'ež zɬ n'eku [č'ukɬ]: »kv'o vɬrv'iš kv'otu vamp'irən!«.
pək kək'v'o i, d'e da gɔ zn'aje kək'ɔf i ɬn'ol vamp'ir. »kək'v'o,

v'ika, varv'iš kv'otu vamp'irən?«. pək v'ika: »m'esəš vamp'irən«. pək kək'v'o i, d'e da gu zn'aje, č'uvala gu sam an'ol.

ne zn'al kək'v'o i, vamp'ir'. »ne t'i sə, v'ika, kv'otu vamp'irən!«, - anov'a sam č'uvala, pək kək'v'o vamp'irən... »i-i br'e, v'ika, kv'otu vamp'irən sə!«. ne zn'al atov'a.

š'erk'i

am t'i se š'erk'i iss'ipuet se. i u tug'avla mu nə d'avlaš anak'of xran'a: m'osu n da var'iš tə tək'o, da pəč'eš n'eštu da zak'ada se, i tr'i d'eñe p'o bl'agu da jəd'e, i isč'ezva.

t'uka dəc'ata v'inagi s'ipki f'atat.

vr'ačk'i

am vr'ačk'i 'imla mn'ogu d'etu k'azvat ug'adat. t'i se prən'iset. lən'i g'a b'e fəv b'olnəcata, im'e jədn'č, ta se prən'isela i ug'adašə.

t'uka j'e im'a, t'al umr'e edn'č b'abəčka, i t'al ug'adašə s'ičko kv'o, i že tə k'aže. g'a mə sə ud'avə m'enə sən'č, t'uka 'e na vral'ata v'iš da 'i [Показывает объявление о смерти на дверях], tug'avla lg'a ut'idəx čə v'ika: »j'e zn'al, zn'al, za kək'v'o varv'iš, v'ika, sən'č tə se ud'avə. tə varv'iš, v'ika, da n'eku da tə k'ažə«. zn'ačə, on'a ug'ada. tə vr'ačk'i 'imla mn'ogu.

g'a b'e fəv b'olnəcata, tə im'e edn'č se je prən'isela. pək ml'ada. toğ'avla v'ika: »b'abo vəl'iko, 'imla, v'ika, edn'č at'uvla....«, ta ug'ada na vas'ul'. »pək [əj m'enə], v'ika, na vas'ul' da tə ugəd'ə«. prustər'e as'ej b'el čerš'af i z'čla da gu v'ika: »e t'uka, v'ika, k'əštata, 'e t'uka tova d'enə, v'ika, an'ej«. i n'aj setn'e k'azla, čə mə se ud'avəlu m'omčesu, k'azla, ə mə v'ika: »imlaš ub'es'en čov'ek vəf k'əštə, vəf rođ'č, i n'emla da tə k'azvam v'ečə«. pə t'o na m'amla bašt'ata se b'e ub'esəl. i ugod'i. tə zatov'a zn'al čə ug'adat. »št'om, v'ika, 'imla ob'es'en čuv'ek, v'ika, nə m'ogla da k'azvam, v'ika, že mə izm'əčuə c'alā n'oš«. n'emla da d'ojdə, 'am t'al se mn'ogu izmur'eva. t v'ika, bul'i me gl'al i n'emla da sp'č. št'om, v'ika, 'imla ob'es'en čuv'ek, ut'am nat'ək, v'ika, i xmə se nə k'azva. i nə k'azva ut'am s'etn'e.

z'av'es

napr'imer, m'ojetla b'aba lg'a da um'ira, toğ'avla da se nə m'ččə tə v'ika: »nəv'esto-o, 'idə, mar'i, z'čmə ad'in məs'alček at'am, ta v'črə t'urə z'av'esčək, v'ika, ta da sə da sə 'umrə p'o b'čržə. da se nə m'ččə«. anov'a gu zuv'čt z'av'es. tə f č'erkvata n'aje na ad'in kr'aj 'imla, t'ol mə k'azla i kad'e, st'arətə x'ora zn'al, pək n'i nə zn'aemə. 'imla, 'imla z'av'es.

*n*apr'imer, [d'e du]. d'en' na d'en' vǝrv'i bɛ zl'e. vǝrv'i, i st'arijen čəl'ek v'ika: »r'ukajtə p'opa da ma...«, - tə prəčəst'ɛvaxa. gr'ɛxɔv'etə da se prəčəst'ɔt, i tug'avə d'enu i j'ecə b'olnu tərč'ɛa: »idə m'etnə, tə v'ika, part'alček na č'orkvata, svət'i na k'ogu ad'in svət'ec, ta v'ika da se nə nak'azvam mn'ogu«. st'arətə x'ora d'etɔ um'irat.

žən'esalə par'i

tr'ɛɛ čə 'ima, žən'esət. n'i i zɔv'emə žə... t'i žɛ žən'esat par'itə. 'otə na n'ekɔlkɔ x'ora se k'a... v'iždat, x'ora sən'uvat sə, 'otə druguč'ešnətə x'ora i sə zar'avələ. tɔg'avə xmi se sən'uvat, 'ama 'iskat, n'apr'im'er, 'imas səg'a t'i tr'i s'ina, i žɛ rək'ɔt ad'in av'oz da dad'eš. tr'ɛva da umr'e jɛdn'o mom... d'ek'e lə, žən'a lə da sə fl'ožəs, tug'avə žɛ tə se jɛv'ɔ. tɔv'a se mn'ogu č'uvalu p'ɔtə. 'otə t'uva na n'ašəsə na bl'isku t'uva 'ima ɔdg'orə ad'in, ta gu zɔv'ɔt karəž'ovije čuč'ur, i na mluz'ina se sən'uvat an'eje par'i. f kaz'an' se sən'uvat. 'ama v'ikad da dad'eš žən'ɔ[na] da z dad'eš, n'ekaf, n'apr'im'er, z'ɔməš part'al' ud n'eje, gum'en'ik lə, tərli't' lə, 'idəš ta gu t'urəš at'am i p'očnəž da kup'aiš. i anɔv'a d'ek'e žɛ tə umr'e, 'ilə žən'ana lə, anɔv'a i. dr'ugu n'emə, i anɔv'a i žən'esali se par'itə. ž'inuvə sə st'analə par'itə, žən'esali se. i k'omutu se sən'uvat anɔv'a, da fl'ožə n'eštɔ. i v'ikat an'eje par'i se fs'ek'imu sən'uvat, 'ama n'iku j nə x'odə da xi r'ovə. čɛ an'e j 'iskat.

'a pəg dr'ugu ɛdn'o. ad'in čəl'ek rək'ɔl da tak'ova: »j'e žɛ fl'ožə b'abəcatə«. b'abəca im'ala. tug'avə zə... də 'idə də z'ɔmə tərli'iken na b'abəcana ta da, da umr'e b'abəcana, ta da izr'ovə par'inə. x'u, 'ama sə zb'orkal tərli'iken, ta z'ɔl na nəv'estana. tɔg'avə s'etn'e m'ajkata se prəp'ɛvala: »t'i s tə d'adɔxa, v'ika, za ml'ogutu par'i«. anɔv'a se, č'uvala gu sam ud m'ojetə b'aba, se k'azvalu. i nə m'ogad da se izv'aget par'itə səg'a.

[ne] im'alu da i fn'isat fəf pəst'ovna k'asa. t'i se žɛ zar'avələ. i pr'avələ k'ɔrs [ko n'e j də] zn'ak g'a i sə zar'ovələ ta da pr'avəd zn'ak, 'ama se zagub'ova zn'akən.

Знахарь

...mn'ogu məž'e, tə tək'a səs rə... k'ak i zɔv'ɔt, [izv'ežda zə z'emnu]. i as'e j jɛdn'ɔ gud'ina ad'in n'aš rudn'ina m'əš, bul'e mə at'uka, i t'o j v'ika, č'ekaj m'alkɔ, tə gu as'e j pɔr'əčə, pɔr'əčə, tək'a čɛ mə se m'axna b'ol'ketə. pək d'e da zn'aje kək'v'o i, p'o vəče nə zn'aa. pək 'ima anak'iva.

ХОЗЯЙСТВО

Из лексики овцеводства (1)

'a m čə k'ag dɫ nə zn'aɣe. ɔfci im'exmə, i erk'ičɔvə, k'oza, pə kɔz'əštɫ, erk'ičɔvə. m m'əšk'i mi se k'azvɫ erk'ičɔvə. tə nɫ t'ex v'ɔrzuvɫ č'ɛnɔvə, dumbɫ'ecə. tɫ im'exmə 'ɔfca d'e p'o m'alku, 'amɫ erk'ičɔvə mɛ mn'ogu.

d'a, k'oza. tɫ sə strəž'e, pə pr'av'exmə tək'ivɫ kɔzən'acə x'aləštɫ i zɔv'eɫ, k'oženə x'aləštɫ. [Дед информантки]. k'ag že zg'a e. t'oɣ x'odəl vəf bəɫɔm'orietu, x'odəl t'ukɫ vəf ɫdn'i səl'a kɫtu m'aləg g'a b'il, s'etn'ɛ ɫg'a se už'enəl, p'ak ust'avəl bəšt'atɫ səs m'aɣkɫ mu, t'i sɫ bəl'i č'etərə br'ak'e. pək t'oɣ b'il fs'e sə..., fs'e i'e g'a gɔ zɫp'ovn'ux čət'irəs i čət'v'ərtɫ gɔd'inɫ, v'ɔlko, umr'e? kɔg'a? nɔg'avɫ? čət'irəs i tr'etɫ, fs'e si im'e k'oza, kɔz'icətə. tɔg'avɫ gu glub'ɛvɫɫə s če, - t'i se s'etəž de? - dər'ektɔrɫ x'og'e tɫ gu glub'ɛvɫ[šə č]. (zn'aeš kv'o mu vikɫ?). v'ikɫ tɫk'ovɫ: »e-eɣ, tv'oɣe xl'ɛp, v'ikɫ, ɫ'ukɫ nɫ kɔɫ'encətɔ. že gɔ b'utnəš, i že p'adnəš, i že si bəs l'ɛp. pək m'enə, v'ikɫ, xl'ɛbɫs ɔt k'ozašə! (v'ikɫ: »i'e sam bəz ɫəsnəč'e...«) bəz ɫəsnəč'e m'ogɫ, ɫ p'ək bəs kɔz'icə nə m'ogɫ. tɔg'avɫ mu n'aɣ sl'e k'azɫ ɫəsnəč'eɣen: »ostɫvətə, v'ikɫ, t'ol s dɫ sə dɔžuv'eɣi, v'ikɫ. n'emɫ gɔ zɫk'ačem dɫ gɔ glɔb'ɛvɫm!«. 'otə k'ozašə pr'av'exɫ p'akɔstə, gr'izɫɫɫ il'i. turm'oz'exɫ gu. tə čə s'etn'ɛ g'a umr'e, tɫ səz br'at mu, bəšt'atɫ im'e dr'ug br'at, tɫ gɔ rɫzg'el'ixɫ k'ozašə, i ɛdn'ɔ pɔ ɫdn'ɔ xi isč'eznɫɫɫ. dv'aiš'i, dv'ais i p'eɫ' k'oza. t'o ne ml'ogu, d'e, 'amɫ səs t'ex prəžəv'ɛvɫšə.

Из лексики овцеводства (2)

dr'ɛben dɔb'itək, i'ɔdɫr dɔb'itək, i'ɔdrije, rɔg'atije, kr'avɫɫɫ, k'on'. i'ɛɫuvicɫ v bɫk'ɫɫ, pək p'o ɔd'olu vəf p'itumutu sɫgm'ɫɫ, d'oɣnətə 'ɔfca. k'učetɔ l'ai, ufc'ɔtɫ bl'ee. ɫsɔv'a 'ɔfca v'ɔɫ'n'ɛstɫ, že si je dərž'im, pɫk ɫs'aɣe ne v'ɔɫ'n'ɛstɫ že je k'oləm. n'i zn'aem sl'abɫ 'ɔfca - mn'ogu g'əržɛɫ, g'əržɛvɫ.

nɫpr'im'ɛr, 'idəž prəv'odəž budn'o zɫ tɫk'ovɫ dɫ je f'anə: »v'ɔr f'anə, v'ikɫ, k'ucɫɫɫ 'ɔfca!«. s rɫsp'er'ɛnə r'oguvə. nɫ dv'e, m'atku š'il'enc'inu d'enu sɫ m'atk'i ruguv'enə, f'atɫ tɫ i nɫv'ivɫt n'ekɫk, nɫv'ivɫt, tɫ i pr'av'ɛd burm'i, tɫ s'etn'ɛ st'anɫt uv'enə. st'arətə x'orɫ si xi sam'i pr'av'ɛd bɛ, nɫv'ivɫt nɫ burm'i burm'i, i zɫč'ɔp'ɛt rug'ɔn, i s'etn'ɛ izrast'e, rast'e sə nɫ burm'ɔ, i v'ikɫt: burm'ivije k'oč. s'etn'ɛ gu pr'avɫt uv'en. nə strəg'ɔt fs'ičkɫtɫ v'ɔɫnɫ, 'am je nɫ š'erki, nɫ š'erki strəg'ɔt. i gu pr'avɫt uv'en, mu v'ɔrzuvɫt n'aɣ

gul'emije dombal'ek тл č'enəščə, тл v'odə dr'ugitə 'ofcə. kr'otag
br'av gu isk'arat.

pəšt'ovl se, nluč'iš je kr'otka k'oza, i se ləg'a səs t'ep, t'o te
varv'i, тл te tr'ii se, m'očə тл bud'e, амл ne bud'e, s'amu pəšt'ovl.
dr'ugu kakov'о да? ам v'ikat, t'aл k'oza pəšt'ovl, v'ika: »d'ek'etu da
gu nə ubud'e!«. »n'e, n'e, v'ika, t'a pəšt'ovl!«. d'enu səg'a g'al'en'u,
t'ə gu sa nluč'il na xl'eb, dɔx'oda salm'ɔ, t'o i salm'ɔ, prəsalml'ila
gu sa, i te nə bud'e, ам te g'alə, i t'o pəšt'ovl, varv'i pɔkraji t'ep
se tr'ii, bud'e, m'očə да te navr'esə, л pək nə št'e, t'i gu f'anəš i
t'i izb'egəš, t'o si du t'eb dɔr'ipka. anɔv'a, dr'ugu nə zn'ajē.
m'aməm i be: pɾ-p'ɾ, pɾ-p'ɾ. s m'ajkata sə varv'od be. k'aknu
isp'odəš k'oza, i t'o sə sl'ed m'ajkana.

əm če t'i səg'a m'esnəsə t'uvl p'o m'al'ki, pək v balk'a...
balk'anskisə, pək ud'olu pɔl'etu sa p'o j'edrə 'ofcə. tə t'am s
m'eka v'olna, n'ašəsə səs 'ostrl v'olna. kič'ilu, k'itən'icə pr'avəm,
pək ud'oləšnətə si səs m'eka v'olna. kr'opə, k'əsə, l'oɟ, č'ornl lə,
b'el, n'eml, bez r'azlək, ам тə... 'e, pur'odl e, t'ukl 'imamə
n'ekvə.

j'eluvica pəg d'etu sa j'eluvə. pr'exɔdn'icl, ni'e sɔgm'al da je
duj'ot. napr'imər brakt'isala se, i nə s'ɔ i zaplɔd'il, i je zɔv'ot
j'eluvica. x'ɔ, tə t'e sa dəb'elə. zv'iskl, sək t'ajē na gud'inl se n'e
zaplɔd'il - pr'exɔdn'icl. m'əršavl, m'əršl, t'aл m'əršl, v'ika,
g'əržavl. d'etu i m'əršavl 'ofcl, тл p'o bərzan [плохого качества -
A.C.] 'iml v'əlnl, л d'etu i krav'enl, тл se ɔm'il, rək'ot um'itenl
'ofcl. krav'enl, an'ajē, v'ika, i krav'enl, i ɔm'il se 'ofcl, i b'ivl
je za klan'e. pəg d'etu sə m'əršavl, тл тə 'iml t'ukl k'ozən'evu.
məc'unl, d'əlgatl, dl'ɔgatl məc'unl, dr'ugu n'eml be!
naklɔp'ušenatl, zn'ačə, že klɔp'ušənə 'ušə. k'us'en', k'us'en'e. čə
uv'enl neč'ukan, prəv'it, pək k'očen i na adn'ɔ god'inl, na dv'e
god'inə v'ek'i k'oč st'avl kuzlɔm'ɔ. na dv'e god'inə nag'or i
kuzlɔm'ɔ na ft'oratl gud'inl. bud'ot se, k'oɟtu nadvij'e, амл m'ožə
da mu se rasc'epə, m'ožə da mu se i struš'i na c'alu, tə təč'e
kr'əf. 'iml mn'ogu sl'učei, tə sə p'adat rɔguv'enə anɔg'avl. i na
j'edlɔr dɔb'itak i na kr'avə, p'očnɔd da se bud'od, da se b'or'et,
kutr'otɔ nadvij'e, fs'e n'eštu že st'anə.

k'očuvə, na dv'aesə 'ofcə ad'in k'oč p'uskat. pək p'o napr'eš 'iml
tak'ovl, z'imat, i da sə spəcij'alnu t'o ɔsem'en'evl, тл ɔd ad'in k'oč
m'ožə i pədəs'e br'avl da ɔsem'en'ɔ, ɔsem'en'it'el. t'a i g'eb'ɔ, v'ika,
s'aл 'ofcl. as'aл 'ofcl, v'ika, n'eml da je k'oləm, t'aл ɔdl'ičena,

g'eb'ɔ v'ečə. p'uknɒɒ se p'uškɒɒ, v'ikɒ, utsəg'a že rud'i. š'il'e be. ɒɒv'a š'il'etu se m'ɔrləlu, že rud'i. zəm'ɔskɒ se rud'ilu, prəz l'etɔsu se m'ɔrləlu, i pr'ol'et nɒ gud'inɒɒ nɒ dv'etə gud'inə že se uɟ'egnə š'il'etɔ.

prəɟ'ɔɒ gu i. 'a če mu n'e n'ištu, kv'o že? um'irat ɟ'egn'etɒ be, n'ekuɟ bləzn'i, tɒ rɒsčɔt'isəš. bləzn'i n'ekɔɟe 'ofcɒ, nɒ dr'ugɒ 'ofcɒ umr'e ɟ'egn'enu, i pudv'ɔrzəš. ɒd'in dɒl'ečə že v'ɔrzəš ufc'ɔnɒ, ɟ'egn'enu sə m'učə, i prəɟ'ɔmɒ gu. i tɒv'a st'ɒnɒ mn'ogu p'ɔt, č'ɔstəš. ɒdn'o ɟ'egn'e sɒz dv'e gl'avə dɒ se rud'i, ɒɒv'a se sl'učuvɒlu. če nə zn'aɟe k'ak se v'ikɒ, 'ɒmɒ ɒɒv'a se sl'učuvɒlu. sər'ɒkɒ, sər'əčetɔ, fs'eɟednɔ.

'otə uz'ag' že prəč'ukɒš, prəč'ukɒt se i mu ɒɒv'a nɒmɒl'eɟet. utsək'ɔt p'ɔrvu mɒd'etə, i s'etn'e mu nɒmɒl'eɟet, i nə m'ožə v'ek'i zɒpl'oždɒ. ɒm t'o zɒv'isə. š'il'e n'e, nɒ dv'enə gud'inə n'e, nɒ tr'inə gud'inə p'o vəčə, nɒ dv'e gud'inə m'alkɔ 'oštə. 'otə sə tr'e dɒ rɒst'e tug'avɒ. 'iskɒd dɒ pɒnɒrɒst'e, tɔg'a dɒ gu prəč'ukɒt. dɔd'e i š'il'e rɒst'e 'oštə. kɔzɒm'ɔ.

s'ol' i br'ašnu dɒ ɔb'ɔrkɒm dɒ 'idəm dɒ i nɒk'ɔrməm. nɒ kr'avɒnɒ dɒ pup'arəm l'ɔgun'. br'ašnu dɒ ub'ɔrkɒmə səs vr'eštɒ, gur'ɔštɒ v'odɒ, i se pup'arə tɒ nɒcəft'e, st'ɒnə p'o mn'ogu, dɒ n'e s'uxu, 'otə s'uxu ne pul'eznu. ɒm 'ugrəzə ust'ɒnɒt tə vi... 'ugrəzə, tə i d'avɒm i nɒ kr'avɒnɒ, 'oti i ɟ'edru, kr'avɒtɒ ɟed'e p'o ɟ'edru, pək ufc'ɔtɒ ɟed'e p'o s'itnu. p'a prəž'i... t'a se nɒɟ'elɒ, tɒ z'ɔɒ dɒ prəž'iv'e. k'ozi gr'ɔpk'i.

d'aj dɒ ɟe ɟ'enəm, dɒ bəl'ežəm. ɒd'in bul'uk 'imɒ st'o br'avɒ. se udd'el'i dɔ dv'aesə br'avɒ dɒ 'idəž dɒ xi puɟ'ɔməš. ɟ'os. zbər'alə smə ɟ'os, tɒ š'il'etɒ nɒ ɒdn'o m'estu, ɟ'ozɒ nɒ dr'ugu. uv'en i k'ozɒnɒ p'ak erk'ič. x'aɟde dɒ i pɒs'ež dɔd'e ne prəp'eklu. 'utrə r'anu xi izduɟ'ɔt, dɔd'e ne prəp'eklu i pɒs'ɔt i duk'arɒt fəf ž'egɒtɒ i dv'a č'asɒ ləž'ɔt nɒ m'andrɒ, tɒ če i duɟ'ɔt, i p'ak i p'usnɒt n'advəčer. ufc'etə se zɒl'ičelə vəf l'uv'adɒtɒ, pək ufc'er'e zɒsp'al. t'ərčə tɒ v'ɔrzə tɒ xi 'isɔdə tə čə ft'esɒlə sɒ! ɒm dɒ nɒpr'avɒm.

pɒsk'irən, ɟufč'ijetɒ, k'exɒ'e. kɒrɒč'er' d'enu k'arɒ st'adɔnu, tɒ se duɟ'ɔt. čem d'ek'e, t'o i p'o ml'ad d'enu nə m'ožə dɒ du'i.

z'en st'orəɒ kr'avɒtɒ, tr'ee se plɒt'i. dɒ səč'em z'en, k'olku pr'avə kɒkv'otu iz'elɒ kr'avɒtɒ. səs v'endrɒnɒ dɒ xi k'arɒš, 'udri xi səs v'endrɒ.

sufr'ɔ. sexəl'ək t'ur'et, sexəl'əg be. tɒsm'ɔ, č'enɒn se v'ɔrzuvɒ nɒ tɒsm'ɔnu. d'inč, d'inč, uv'ɔtɒ, nɒx uv'ɔnɒ. təzg'ex, d'əsk'i, d'əsk'i

t'ur'et, is'ekuvat na m'asa d'ask'i i istr'ošet s'irena da zr'ei. m'otkata, čem m'otka ama t'uka n'emla. da se zakr'ii ž'itunu gu... zakr'ii ž'itutu, da se zavl'eč'e. d'a, da udar'i ufc'ota t'o. 'ofču m'osu. g'ivg'ota. d'ai g'ivg'ota. rəbr'ata, 'ota ne jedn'o r'obru, 'am sa ml'ogu rəbr'a. n'e be! nal'i zg'a rəbr'ata k'azvaš mn'ogu rəbr'a, pək adn'o 'aku i t'i že rəč'eš rəbr'otu. sm'en'e v'olnata.

Молозиво коровы

tr'i d'en'e du'i s'era. 'ota katu fk'isnatu ml'ekunu i se st'ora na udv'ara st'anuvla. sl'et tr'i d'en'e i ml'ekunu x'ubavu. 'a pə tr'ina d'en'e s'era du'i. g'a gə vəzvar'iš i se ocvəči. i ust'anuvla udv'ara, s'era. t'o se jed'em gu, t'o je fk'usnu. nə f'or'emi gə, am'a nə m'ožə da ošt'anə ml'eko da potkv'asəš kv'ašenu ml'eku, k'is'elu. na t'el'eto gə d'avam pošt'i da f'anə krus'ak, gə zov'em. fn'etrə f'ata krus'ak, ta p'o x'ubavo t'el'eto st'anuvla. v'ikat n'eku: »t'o ne f'analu krus'ak«. pək ut s'erana, n'emla, v'ika, s'era da f'anə krus'ak. pəg d'etu gu, 'imla s'era, f'ata x'ubaf krus'ak.

Мех для хранения молока

[Дед информантки]. t'o sə plas'e ufc'eta. zb'irašə ut x'orata i u dr'ugi k'aštə, ta zb'irat p'o vəčə. ot m'ex ud 'ofca tə gə n'apr'av'ešə, k'kv'o gu pr'aēje, ta s'ipešə mu ml'eku fəf n'egu. tova v'ika g'orguvə, ta: »[idəm], v'ika, da pi'jnəm ml'ečcə od g'orguvata k'ožal!«. ta pi'ječa adn'i ml'eg, dr'ugini b'e gn'us, 'ota... t'o se s'eta »gn'us«, zn'ačə, nə m'u prəjatnu da pi'je.

Кража овцы

i tog'ava dvam'ina dr'ugi f'atat ta ukr'avat u dr'ug bul'uk 'ofca ta isp'ičet. i x'og'et ta zar'av'et n'emu [деду информантки] vəf oğ... nal'i 'ogən', pəpəl'on. i sə t'ornalə da gə tr'epet, čə b'il ukr'al t'o [prə'on]. »čə v'iš i'ε, i'ε sam, v'ika, pə v'ol iz'idal, v'ika, i ukr'adal, 'ama ne da s'i gə fr'ov'e, v'ika, f m'ojeŋ ž'er ta da ma f'anat!«. i tog'ava dvam'inana otašl'i da gə tr'epet, i t'o f'ata, a pak t'o im'e i t'o puška. ta f'ata ta se puk'ače f adn'o i'ela. i t'i otašl'i da gu tr'ošet: »g'orgu, kad'e li g'orgu?«, - t'o xmə p'uka. i tog'a[vla] izb'eguat. i st'al s'etn'e, gə v'ig'elə, čə n'eje t'o kr'al d'e. t'o nə krad'e, t'o sə ud n'eguvina da m.. 'ama n'eguvijena kl'al. čə krad'e ut č'uzdə 'ofca ta jed'e [ne] d'enə...

Общесельское доение (1)

t'e səbər'ot fs'ičk'i 'ofca, fs'e k'oitu k'olkuto 'imla, ta i səbər'ot i prəzg'ot ad'inan d'en', dr'ugijen d'en' 'idal fs'ek ta si prəd'aje, fs'ek sə du'i n'egovətə 'ofca. na m'andrata, d'eto sa zbər'ata. n'e,

n'e, 'ama t'i se zbər'alə fs'ičk'i, 'ama fs'ek sə dō'i n'egovatə. tə i prədu'i.

'ama ut na kustad'in, pə kəstad'in. ag'a, fəf i'uni m'esəc v nač'alotə pr'av'et pr'edoǰi, i fs'ek x'odə tə sə prədu'i.

i zg'a, napr'imer, uvələč'evat, t'o səs m'erka m'er'et ml'ekonu k'olkunu, i s'etn'ie st'or'et m'andranə, dək'ak' st'or'et. dək'ak'en d'enə izl'izat o'fc'enə də i dōǰ'ot.

Общесельское доение (2)

'utrə že i pr'edoǰie, napr'im'er. pr'edoǰi gə se k'azvə b'e. dn'eska i səbər'ot, i ad'in d'en' prəsəg'ot, i s'etnijen d'en' fs'ek si 'idə tə si i prədu'i. k'oǰi k'olku mu sə nadu'ilə. i se k'azvə pr'edoǰi.

Молочные продукты (1)

i s'etn'ie toǰ'avə fs'ek x'odə, tə sə z'imə ml'ekutu, tə gu b'orkə. pr'av'ed gə fəf gul'emə k'acə. toǰ'avə gə pəts'ir'et f k'acənə, i fpr'əgnatə k'acənə, tə b'orkad gə s'eǰi səz d'ərv'enu čor'il'ki. i toǰ'avə gə iss'ip'et, tə prəbər'ot m'aslə, i mu anov'a s'ir'enə gə sviǰ'ot, m'alku gə vāzgr'eǰet, [n'ogu im tə gu] gr'e, tə čə gə sviǰ'ot, i st'anə s'ir'enə. p'ag dr'ugnu d'enu k'apə p'ak udv'arə pr'av'et, udv'arə. i fs'ek sə x'odə tə sə vz'imə k'omutu.

Молочные продукты (2)

(k'oǰtu z'imə, z'imə. k'aži i zə sandərm'č!). toǰ'avə var'ot sandərm'č, č'uvəl li sə? (s'ir'enə i m'aslu). toǰ'avə sandərm'č z b'e f adn'o x'a... bək'ərč'e. že sl'ožet vud'č m'alku, ut s'ir'enə m'alku, i razb'orkuvat i tək'ovə i m'aslu, i k'atə se rastop'i, k'a se rastop'i, sl'et to'v'a c'ar'evičnu br'ašnu, b'orkad, b'orkat d'uri izl'ezə m'asləto. ag'a gu ugud'iš, m'asləno izl'ezə, pək 'aku n'e ugud'enu čə m'aslu ne izl'izə. i gə nak'en'ot, pə se k'azə sandərm'č. n'ai f'k'usnatə m'anž'e e bəl'o to'v'a nə o'f'č'erətə. nə m'andra də 'idəš, i də svar'ot sandərm'č, to'v'a i v'ek'i n'ai x'ubavu. d'a, i toǰ'avə i'e ied'ot. to'v'a i n'ai f'k'usnatə m'anžə.

Скупщици кож

c'iganə. mə d'at pu m'alku par'i. pəg d'oǰduə adn'i ud s'enovgr'at, ut k'čštə nə k'čštə varv'ot tə v'ikat: »n'emə də i d'avatə nə c'iganinə, n'i p'o sk'əpə že d'ad'em«. i zg'a pə vr'u k'čštəsə. i t'eg že z'omat. tə l'čžat 'uš'k'e adn'č k'ožə 'os'em stot'in l'evə. že 'imə 'utrə g'a, azg'a sə 'oštə ž'ivə brav'enati, p'az'ar'et k'ožət!

Обработка шерсти

am pr'av'et pə g'erg'uvden' i'e o'strəž'eš. i tug'avə... t'uka si o'stərž'em u'fc'etə. 'otə sə 'oš n'e zbər'atə, pə d'e pu kustad'in,

dr'ug'ije m'esac se zb'irat. ustrəž'eš v'olnana, opər'eš je, isč'oklaš. am t'uka fs'ek si je par'i fəf kurət'a, d'esə 'ima v'anklašnə kurət'a. ispər'eš je, is... k'oitu 'ima r'eka bl'izu, am n'i n'emam r'eka, fəf kurət'a si je pər'em. ispər'eš v'olnana, isč'oklaš je. am na rak'a tak'a. d'enu p'o dr'eban če na dəm'ašan dar'ak 'e, n'e na t'uka t'oij gu n'emā be. dəm'ašan dar'ak, ta [an'ava] isč'oklaš, tə če x'odəm na dar'acə, darž'avnə dar'acə, ta navl'ačəm i prəd'em. am f'urki, vrətən'a. prəd'eš, prəd'eš, kupan'ark'i se ud'olu nəs'l'agat pr'esnə. ta gu l'u vark'ot, pək n'i sukn'ovamə. isprəd'eš i atog'a p'očnəž da xmə snuv'eš ta xab'ə, n'i gə xab'ə zov'emə v'ol'nən še'ek. i š'ijet pət'urə. d'edəšə 'ima v'ol'nənə pət'urə. 'ama n'e šlv'arə d'esə gə zov'emə, 'am dr'ugi sə pamtal'onə.

Полевые работы

s'evlaxmə gu. [Чем отличается сеяние от сажания?]. čə s'adənu na edn'o, ldn'o pu ldn'o se, pək tən'a gu s'evlaš. s'evlaš ta sə, zatarl'evlaš gu, ur'ež gu, tə če gu fs'eiš. i gu tak'a zavleč'eš səs vl'eku (так!). pr'a[və]mə sak'iva d'ərv'ənə, vl'ag gu k'azvat, i gu s'etn'e [də zavlančə]. am sə s'ərb dr'ugu ž'ən[?]. s'ərp, palam'ark'e na r'okla, dr'uga je na s'ərp, i r'ežə, sv'ərzuvaj sn'opuvə, k'araj. t'i azg'a da sə zaf'anat anov'a, tə n'igdə ne gu pr'avet. tə čə tug'ava na ž'ordə kupn'i, pr'avem tak'a ž'ordə, tə i gu t'ur'em, tə is'əxn'ešə, i gu varš'emə səs k'onə.

Жатва

že zbər'eš tri kl'a... tr'i, [udm'otə] tə isplət'eš pl'itka. ud n'iva tri kl'a, ama sə s'ičku že səs t'oij odd'olu, n'e da gu izm'oknəš. i gə isplət'eš čə sv'əršuva, sv'əršnəca pr'av'el. i isplət'eš, n'i an'oij, i'e səm gə č'uvava, p'a pək, v'ig'uvava gə səm, pl'elə gə səm, pək nə zn'al 'otə gə isplet'ət. v'ikat, sv'əršələ n'ivata tə ispl'elə br'ada. brad'ə gu zov'ə. v'ika, ispl'etug brad'ət, sv'əršəx gu. anov'a s'amə zn'al, 'a pəg za kakv'o i? sād'i sə pustuj'ennu. m'ožə s'etn'e dub'itək da mən'e da gu izjed'e da gu tək'o, 'ama t'ə gu isplət'eš, čə sv'əršəlu ž'otvata. tə v'ika, ispl'etug br'ada.

Молотьба

si im'e xarm'an si gə zov'ešə, ravn'iščəca, nat'ur'eš sn'opə, nal'i se v'ərzuvavə, sn'opən v'ərzən, i varš'exmə. fk'arlaš k'on'ən i varv'i. a n'e, čuv'ek sād'i. čuv'eg zd'i, i k'arlaš k'on'ən, k'arlaš. 'ima ldn'o, tə gu l'u vd'iga at'uvə na'okulu vd'iga, tə gu raskəlčəšt'eva. ž'itunu se otr'i, i s'etn'e gu səs v'ilinə istr'əsklaš, istr'əsklaš, i ust'anə ž'itono,

smət'ež gɔ, vɛj'eš s lup'atɫ gu m'etɫš, i v'etər'ɔn gu k'arɫ, i se udv'ej'e ž'itunu, i gu zb'irɫš. tɫk'a b'ešə dr'uguš.

Мельница

səg'a nɫ jɛdn'ɔ r'ekɫ i nɫ ɛdn'ɔ vɔg'en'icɫ dvɫm'inɫ d'ušə r'abuk'et. dn'eskɫ se p'adɫ m'en, 'amɫ səm pək 'utrə ɫn'ajɛ jɛ n'emɫ, i j'ɛ nə p'uskɫm r'ekɫɫ dɫ ɔpɔč'inə sə. vɔd'ɔtɫ se rɫzn'elɫ fs'ekɫdə.

Изготовление хлеба

r'ɔžən smə, p'ečɛn nɫ f'urnɫ. m'al'ki, fs'ek sə im'ɛ f k'əštə f'urnə. [t]ol'k'if, d'esit' f'urnə tɫ tɫk'ivɫ, tɫ dv'e s'edmæci isk'arvɫxɫmə. dv'e s'edmæci ɔd ɫn'ol m'es'ɛɫ xl'ɛp, ɫd'in p'eš, p'ak sl'ɛd dv'e s'edmæcə p'ak m'es'ɛxɫmə. ɫm t'o f'anɫmə kv'as, pɔdm'esəš m'alku, tɫ se fk'isnə. tɫ s'etn'ɛ tug'avɫ rɫzm'esəž gu, i gɫ b'uxnə, k'aksu sə s'əštu dr'ug'ijes, ɫm dr'uguš ɫzg'a səs tək'ovɫ gu vɫrk'ɔt səs, 'e kv'o m se zɫp'ɔnɫ ɫzg'a, nɫ t'ob, b'ɛ, nɫ t'ob gu izm'esə. pək n'i dr'uguš n'a-rɫkɫ. izm'esəm sə x'ubɫvu, nɫpr'av'ɛ xmi sə kul'ačkuvə, b'uxnə, i səs lup'atɫɫ t'ur'emə, p'omət'en pəš'en (так!), nɫp'aləš pəšt'ɔn, tɫ čɛ mu izmət'ež gu dɫ n'e nɫ p'epəl, dɫ n'e nɫ tɫk'o, i tə sl'agɫž gu nɫ ž'erɫn ɫn'ajɛ f'urnɫ. p'eš se k'azvɫšə. ɫm t'o p'o nɫ sl'ap 'ogɫn' g'a gu t'urəš vəf p'eš, pulɔv'in č'as səd'i. prəs pulɔv'in č'as i gut'of xl'ɛbɫ. č' t'oj sl'atək, čɛ ɫnɔv'a i p'o sl'atək. d'olnɫɫ kur'a im'ɛ pɔ ɫd'in p'ɔrs č'ɫik' ɫnɫk'ɔf s'in'ku[f s f'atəš]. t'ə dɫ, ɫm dr'ug'ije b'ɛ fk'usɫn xl'ɛp, čɛ nəm'ɛ p'o fk'usɫn, tə ɫzg'a dɫ gu dɫd'eš nɫ dəc'a ɫn'ol xl'ɛp, tə n'emɫ dɫ gu nɫk'usə. x'ič n'emɫ dɫ pugl'ɔdnə čɛ i xl'ɛp. mn'ogu sɫ iskɫpr'iznə, x'ɔ.

Изготовление ракии

žɛ vɫr'im rɫk'ije. d'edɔsɔ dɫ k'ažə, t'o t'o vɫr'i! 'am tə ɫzg'a ž'an'ki si zbər'em, t'urəm i fəf k'acɫ, i prəvər'ɔt. 'am čə k'ojtɫ 'iskɫ šuk'er' t'ur'ɛ, t'ur'ɛ xɫmə. [ɫm g'a s'amə ut s'ebə], tɫ nɫ ɫd'in kɫz'an' dv'estɔ i pədəs'e l'itɫ, d'evig' d'es'et' l'itɫ izl'izɫ, pə g'a t'urəž z'axɫr, čə p'o ml'ogu izl'izɫ. 'am zɫxɫrt'ɔn g'a t'urəš, tə bul'i gl'avɫ s'etn'ɛ ɔd rɫk'ijenɫ. prəvər'ɔt i se zɫpəč'ek'et, t'o vr'i, vr'i, i ududg'or se zɫpəč'etə sl'ivənə. i kug'atu ft'asɫš i x'odəš tə xi prəvɫr'iš. 'am t'i sə t'ukɫ fəv gel'a 'imɫɫ kɫz'an. ɫm t'oj čɛ dərž'avɫ. pl'aštɫš nɫ kɫz'an'ɛ. sl'ivənə nɫ ɫd'in kɫz'an' k'olku pl'atɫ[t], t'o ɔprəg'el'ɔt.

Обработка конопли

čə zn'aem, čə n'i smə s'ɛvɫlə kɔn'opɫ' tə, 'am pə prəd'eš k'ɔnɫčkɔ tə, tə sə n'osələ d'olnə dr'exi. 'am pu n'ivətə, pu tɫrl'itə sə s'ɛvɫ. kun'opɫ' si gu s'ɛvɫmə fs'ɛ. st'arətə x'orɫ, p'o st'arətə n'os'ɛxɫ

č'istə v'ol'n'enu. ođ b'elə b'el š'e'ek st'or'et k'ʔnəčkə. [i d'azi tək'o, p'stəv'i gə səg'a də e], sk'apələ fs'ε. s'etn'ε kun'opəl' i l'ʔn, kun'opəl' i ldn'o, l'ʔn' dr'ugu. i tug'avə t'o gu nək'v'asəš vəf tɔp'ilu. əm g'orə, 'e-e v bəlk'anə 'imə ənək'ivə xəzm'acə. t'ə sə iskup'aem l'očkə i t'a se nəp'olnə. čə t'o e b'elū, č'ʔrnu dɔd'e n'e nək'isnətu, pək əg'a k'isnə, dv'e s'edməcə k'isnə sə fəf tɔp'ilunu i st'anuvə b'elū, izb'el'ei. i tug'avə gu səs tək'ovə gu prəskr'ipvəmə, m'elnəcə se zɔv'e. fs'ek sə 'imə č'asnə, t'ə gu um'ʔnəš i st'anuvə m'ʔčku. i gu nəpr'avəmə səs č'etki tək'ovə, gu sviž'em i up'inəmə, prəd'em. i st'anuvə dr'exi nə, əm kək'v'o də pr'avəš əg'a nəm'ε?

Изготовление обуви

m'a č'e s'ičku zn'ajε t'i! nə guv'edə k'ožə. kr'avə zək'olə, tə čə tug'avə gə nəp'εžəš, udər'ež gə, i is'ʔxnə. t'i jε prəstr'ot, tə rəzr'ezənətə jε rəsp'ʔnət, tə is'ʔxnə. i tɔg'avə ənɔv'a k'ožənənə jε b'ʔrstət. də se m'əxnə, də n'e k'ožən'evu. i nəv'ʔrv'eš, zbər'ež gu tək'a cərv'ul'. dɔ ət'uvə gu səs'iis, nə f'ašə se nəp'εžə. i v'i stə pr'avələ! i t'i sə pr'avələ! d'esɔ 'og'et kɔləkt'ivə tə də zə cərv'ulə! čə nəp'εžə se nə f'ašə, f'ašə gu zuv'ot. i tug'avə d'enu p'o m'atku d'ek'encə [n m'ot], n'i g'a se uč'emə, tə s ənək'if cərv'ulə se smə uč'ilə. g'a zəm'ʔskə nə mərəz'ʔn g'a tə sk'ʔgnə ən'ol cərv'ul'! č'e n'avərv'ečkə sə t'o i t'a ɔt cərv'ul'en. nəl'i se nəv'ʔrv'e cərv'ul'en də se st'egə. tə ɔt s'əštijən sə ud'r'εžəš k'ʔnəčku.

'ilə pək ud 'ofčə v'ul'g'ε gu zɔv'ot, ud 'ofčə. ufc'ʔnə gə zək'oləš, tə nəm'ažəš fn'etrə t'estu gu st'orəš, k'is'elū. i nəm'ažəš, tə prəzd'i ldn'ʔ s'edməcə gu sviž'eš, i [ɔn'a] se zəm'ʔknə v'olnənə, tə i um'ʔknəš, i st'anə ətəg'a m'ek'ičkə v'ul'g'enə. n'i gu zuv'em v'ul'g'ε t'oj, ud ənɔv'a pək ud'r'εžəš zə də nəvərv'iš cərv'ulənə.

Легенды

Легенда о пастухе и юде

'a pək səm n'e v'ig'uvləl, niž'e dɔx'odləl j'udə. t'ukə 'imə ldn'in v'əzrəsən čuv'ek. t'o prəd'i dv'e tr'i kul'enə, s'etəš lə se k'ak, x'ʔ, tə gu pu bə'irə nəg'orə pu bəlk'anə p'asəl 'ofčə. i mu se jεv'ilə j'udə. i mu se jεv'ilə m'um'a. tɔg'avə. 'əm ubl'eč'enə bəl'a səs dr'exi səs s'ičku. x'ubəvə, k'amətnə, i t'o si ɔtəš'ol vəčert'ʔn u t'ex tə rək'ol: »m'a, də zn'aš kək'v'a səm k'amətnə m'um'a bənd'isəl! 'əmə, v'ikə, b'egə ođ m'en. nəbl'iž'em, ə p'ək izb'egə«. tɔg'avə m'ajk'ε mu

rəkl'a: »t'oĭ ne, s'inə, mum'a katu mum'a, 'am t'o i ĵ'udl pər'insk«. i n'ekolku p'ot, n'ekolku p'ət, toġ'avl f'anl l t l m'u i fš'il, dr'uguš nəl'i s l n'osələ p'oĵesə tək'i, tə go fš'il kv'o mu fš'il, lġ'a ĉe ĵ'udl v'ikl mu i: »zəšt'o t'i t'ol k'azl n l tv'oĵetl p'ustl m'aiĉəštə, t l d l n l rəzġel'i!«. i si izb'egl ĵ'udl. lnoṽ'a [no] st'arətə x'orl l'u ġəlč'ot ĉə ĵ'udl im'alu. pək prə n'as lġg'a n l ml'adəsə n'eml ĵ'udə.

Легенда о бабе Марте

b'abənətə d'eni i zov'ot. (e t'uj k'aži n'emu: vz'elə oḍ l'ošku p l i zbər'alə...). 'a ĉe d'e d l zn'aĵe kəkv'o e, kəd'e de l'ošku. t'o e tər'n'aesə ĉətər'n'aestə, dv l n'aes tər'n'aes ĉətər'n'aestə b'abənətə d'enə. tug'avl dv'a d'eñe, b'abl m'artl rəkl'a. n'e b'abl... p'ag be b'abl m'artl: »n l pl'ux tə, n l pək'ax te, tə kuz'icətə si isr'an'ux!«. t'a z l ĵ'ol ud l'ošku u dr'uguš. t'əĵ se zv'alə m'esəcətə. z l ĵ'ol dv'a d'eñe t l si isxr'anə l k'ozətə. l n'eĵe d'enə s l b'abənitə d'enə. dr'ug'i d'enə nə zn'al.

Разное

Из лексики ЛСГ „Человек“

rud'i lə, sv'oršə lə, n'eml v'eki r'ažd l nə, məz'ul', lsoṽ'a, v'ikl, məz'ul', i l t'uvl n l t'ək n'eml se r'ažd l.

bləzn'acə. 'iml i m'oski səs m'oski, p'ag ž'ensk'i i m'osku. 'iml toṽ'a, tə sə bləzn'acə.

žən'ona lġ'a 'idə tə n'aiĉə, z l v'ar'enu d'ek'e se v'ikl. duv'eg'enutu d'ek'e. l d n'onu i z l v'arə l, dr'ugu duv'el l, dr'ugu prərud'il l. l d n'o i z l v'arə l, dr'ugu udv'el l, i dr'ugu prərud'il l.

n l ž'enskə že, n l pr'im'er, 'im l m ĵ'e s'estr l p'o ġol'em l, b'ul l, b'ul l ĵe səm zv'al l. br'at l n nə zn'aĵe k'ak, pək dəštə... lnoṽ'a s'estr l n l - b'ul l.

x l r l t'ik', pə bəl'o, up'asv l [t] se. l m səġ'a dv l m'in l m l ž'e 'isk l d l sə st'an l t x l r l t'icə, toġ'avl se up'asv l ə s p'oĵes, tə ĉə p'or l n p e ĵ'e, i st'an l t x l r l t'ik' k'atu br'ak'e. zn'aĉə, ud br'at p'o ĵ'ecə, s n'egu.

dv'an l br'ak'e ġ'a v'o... l d'in l n i dr'ug l n l žən'a se zov'ot 'etər və.

Детские игры

n l k'amin' k'ul. n'i nə um'em dr'ug'i l s l k'iv l igr'i. k'amin' k'ul n l r'eden, t l kərž'um, i pək n l ĉert'aimə ud'olu... ĉəl'ik', t l k l rž'um gu

*zuv'ɛxmə. r'itʌš t'iklʌnʌ t'ə nʌt'am, t'ə nʌt'am, tʌ nʌ čert'atʌ
kut'ijk'i, kut'ijk'i. i čəl'ik' p'ak ʌdn'o m'atkʌ.*

*čə k'utər'icʌnʌ b'e dr'ugu. m'atə k'olčək i p'o gul'em, g'a gu
č'uknəš tʌ gu p'erdaš. dʌn'o p'o 'ubʌvu čəl'ik'. i s'etnije d'en'
pɔluč'avʌž dv'oijkʌnʌ.*

О гибели сына и о невестке

*pək m'en... t'ol s'in mə umr'e nʌ mur'etɔ, nʌ mur'etɔ. č'etərə
m'ɛxʌ se v'og'uxʌ səs, təm'an' se ož'enəl, [ʌd'in ʌ]. dv'ais i ft'ori
i'un' nʌpr'aimə sv'adbʌ, dv'ais ft'ori [i'un'] pɔgrəb'en'e. tə prək'arʌx
i i'e s'in. mn'ogu l'ošɔ. d 'idə ml'adə d 'idʌt nʌ mur'etɔ i dʌ se
ud'avə. č'etərə m'ɛxʌ se v'og'uxʌ. tug'avʌ zʌbrəm'en'e, tə t'uʌʌ zd'e
tr'i gud'inə, tə sə rɔd'i d'ek'encə, s'əštu kv'otu n'egu. ʌm se s'etn'e
už'enə [tə ɔt'idə dr'ugʌdə], t'a nə m'ožə, t'a e ml'adʌ žən'a, kəd'e
že zd'i ʌt'uf. tə ʌnʌk'o. tə i'e isp'ak'ux.*

Здоровье

*ʌzg'a strɔš'enʌ n'ogʌ. utər'oli mɛ 'ofʌ səs vʌž'e mɛ spət'l'a tə
tək'oje, tə t'ukʌ i'ebʌkʌtʌ strɔš'enʌ. pr'av'eʌ mə ɔpər'acije pʌ
pər'on t'uriʌ, 'amʌ n'ebʌgʌpʌl'učnʌ izl'ezə [nʌst'alʌ] č'etərə
gud'inə. i bɔl'i, bul'i. səg'a ɔtčuzd'evʌ nɔg'ɔtʌ. čə s'amɔ səs t'ɛx
[показывает на костыли]. i'e i səs t'ɛx, s'ine, ust'ipʌm.*

Волк

*v'ɔl'k' səm v'ig'uʌʌʌ, 'a pək m'eč'kʌʌʌ n'e. 'amʌ səs n'egu [с мужем
- А.С.] b'ɛxmə. v'ig'eʌ səm v'ɔl'k', tə pə səs n'egu pʌs'ɛxmə 'ofʌ. i
t'uʌʌ pə m'eždu ʌdn'i f'oijnə se k'aznʌ kək'v'otu tʌk'o se x'il'e, i i'e
mʌ r'ekux: »x'ɔ b'ɔržə, v'ɔl'k'!«. i t'o [n'egdə] nʌ i'egn'encətu,
tʌm'an' š'ke dʌ gu gr'abnə, dʌ gu z'ɔmə. tə səm s'amɔ ʌdn'ič'kɔš
v'ig'uʌʌʌ. zn'aje b'e. t'oij š'ke dʌ gu z'ɔmə, pə i'e sə izv'ikʌx, i nə
mɔž'i tɔg'avʌ dʌ gu z'ɔmə. ʌnɔv'a səm v'ig'uʌʌʌ. nʌ č'uv'ekʌs, nəl'i
gu v'ɔlkɔ zɔv'ɔt: »v'ɔlko, x'ɔ b'ɔržə v'ɔl'k'!«. 'i pək t'o spr'e. ufc'enə
mʌl'ejet k'aknu. i k'učetʌnʌ sə dɔ n'egu, vʌlk'ʔn š'ke dʌ [v]z'ɔmə
i'egn'enu, k'atu nʌs'əskʌ k'učetʌnʌ tʌ tʌ sə ɔdbr'an'uʌ. dr'ugu ne.*

Медведь

*nʌ tələv'izɔr səm gl'ɔdʌʌʌ. məč'k'ar, məč'k'ar d'etɔ v'odə. məč'k'ar, i
x'odə pu k'ɔštətə. pə ʌnʌk'ɔf m'eč'kʌ v'ɔrzʌnʌ, pək ʌn'eij 'inʌk pu
bʌk'ʌnʌ səm n'e v'ig'uʌʌʌ. v'ɔrzʌnʌ m'eč'kʌ.*

Дикие звери

*v'ig'uʌʌli smə. ʌm'a nʌdʌl'ečə se putpl'ašʌt tʌ izb'egʌt. z'aicə,
dr'ugu n'e, čə kv'o dr'ugu. krʌd'ɔt i b'ɛ, e 'a čə dɔv'ečər'e 'aku nə
prəbər'em k'ošk'isə, ləs'icʌ že d'oijdə, x'odə pu k'ɔštə. jed'e kuk'oški*

i лəv'а, pər'ə. pər'ə, k'ag gu zuv'ət, v'əlko, лəv'а? d'esu kuk'ošk'i [d'ogdə] да n'am iz'edva p'il'etatl? (p'or, p'or). p'or, p'or. (am təv'а pər'o i dr'ugu, p'or i dr'ugu). 'a i'e dr'ugu nə zn'al ku pək, лəv'а. čə k'ag da nə zn'aje, čə nə zn'al, nəš'əm gu č'uvlala, nəš'əm v'iguvlala. kv'o da zn'al. v n'ašijes kr'aj n'eml лəv'а.

Наводнения

f pəl'etu, pr'ol'et, m'oje s'in ut pl'ovdi v'ika, лd'in m'etər 'iml vəd'ə, čə d'e ne i t'u že se zladərž'i v'oda, t'al s'ičku br'ek, i izl'iza sə. n'eml n'ašijes kr'aj лlak'əf. d'esunu č'uvlalu navudn'enijeta л'olkuvl, tə n'i n'eml mə. n'ašasa 'iml barč'inə, tл v'etər'əz gu zlad'əržl. p'ag d'etu i r'avnu n'eml d'e da, s'ičku k'əca i ž'icə, fs'ičku gu. təv'а e.

Из истории с. Гела (1)

am t'i sa bəl'i fs'ičk'i is šər'oka l'əkl. solušt'a, st'ikal', g'el'a, t'uka z'ajev'itə. st'oijk'itə n'e, st'oijk'i n'e. st'oijk'inə si ud'elnu p'ak t'ej. i tug'avl, лapr'im'er, n'ašəsə л'uvl vəf šər'oka l'əkl 'imat k'əštл, v z'imnə vr'em'e səg'ət. t'uka za t'aj l'etə 'idə л'uј, zлтəv'а i ллал'ičk'i, лл ллал'ičk'i. 'otə лл t'al ллал'ə 'iml dv'e kul'ibə, лл dr'ugl[лл] ллал'ə kul'ibə, kul'ibə, i pum'alku, pum'alku se zas'el'uvlə. fs'ek, kul'ibл, že 'iml dəc'a, 'idə лл kul'ibлл, st'anə mu t'esnu, ograd'i k'əštл. dn'esk'e лd'in, 'utrə dr'uk, i se zas'el'uvl. i s'elsk'itə k'əščə p'əd'avlə, тл n'eml. pək fs'ek, st'arətə, n'ašəsə st'arə fs'ek fs'e im'al f šər'oka l'əkl.

Из истории с. Гела (2)

i'e səm rəd'enl k'əsno, тл d'e da zn'al p'o лapr'eš kəkv'o i bəl'o s'elū kəd'e. čə da ne bəl'o bug'atə, 'aml im'alu i bug'atə x'ora. k'aksə i лzg'a, t'o i лzg'a, лdn'i um'irat əd gl'ag', dr'ugi čə i тak'o, лapr'alл par'itə.

Русский поп

čət'irəs i čətv'ərtl лg'a b'e vuјn'atл bəl'o. i'e səm bəl'a d'ek'e b'e, 'aml sl'ušлm. tug'avl sa v'ikalə nal'izлt v muskv'a, p'ak p'ora v'ika, nəli b'e rusn'ak: »лg'a, n'eml da m'ogat n'inkл da fl'ezлt vəf muskv'a. nə m'ogat, v'ika, da nal'ezлt«. i sa n'e fl'elə. təv'а p'ovn'e g'a glč'el: »nu t'ak!« [то есть помнит, как русский поп говорил „ну так“ – А.С.]

Из истории соседнего (мусульманского) с. Мугла

'iml is st'arə t'urskə l'i? n'ašətə karuš'il'cə, лg'a sa kr'alə... k'ag d'ədal v'əlko, i'e nə zn'a л'am, t'i sə kr'alə 'ofcə. im'alə 'ofcə л'am лл лəv'а z'emiš'tə, x'ublvu, 'aml dəx'odлt, тл p'əg'el'et

*m'ugl'encə t'urcəsə ufc'etə, gr'anəclɔ dɔɔt'uɔɔ nɔpr'av'ed gr'anəcl.
i zg'a nɔ m'oje d'edɔ sɔ z'ɔlə mn'ogu 'ofcə. [i ɔnɔv'a] m'estu
d'enu ust'anɔlu fəf b'əlgarsku, tə gu rɔsprəg'el'ilə nɔ 'ofcə. k'oɔ
k'olkutu 'ofcə mu sɔ ukr'alə. i ɔn'ej st'anɔl, tɔ ɔt'uɔɔ 'imɔt ml'ogu
im'ot, k'oɔ d'enu 'imɔ ml'ogu im'ot, ml'ogu 'ofcə mu sɔ z'ɔlə,
d'enu 'imɔ m'alku im'ot, m'alku. tɔk'a m'ugl'encə sɔ bəl'i tɔk'o.
ɔg'a sɔ prəvz'ɔlə ɔt'ukɔ tɔ x'odələ n'əšətə p'ak tɔ xmi sɔ p'alələ
k'ɔštətə. b'əlgarətə sɔ p'alələ nɔ m'uglɔ, nɔ t'urcətə, nɔl'i ɔt'ukɔ
prəvz'ɔlə b'əlgarə m'alku. tɔ im'alu k'ɔštə, tɔ t'eklu m'aslotu tək'a
r'ekɔ pr'avəlu. i s'etnətə d'enə pɔg dɔx'odɔlə m'ugl'encə tɔ pr'osələ.
p'ak i sɔžɔl'ɛɔɔlɔ, ɔnɔv'a i vuɔjn'ɔ. sɔžɔl'ɛɔɔli xi, tə p'ak xmə
d'avɔlɔ s'ičkɔ, i č'erg'i, i xl'ɛp i, ɔnɔk'o e bəl'o.*

Отдельные фразы

*čɔv'ekən fəv b'olnəclɔɔ ɔɔ umr'e, t'oɔ fɔf m'orgɔɔɔ, v'ikɔ, f'ɔrl'ɛ.
bɔgɔt'aš d'etɔ sɔ mn'ogu mili'onə... pɔr'ukɔš dɔ tə ž'ɔnə n'ekɔɔ nɔ
n'ivɔɔɔ, ɔrg'atɔɔ. tɔv'a gu ɔrg'atɔɔ zɔv'em, ɔrg'atən.
če j'ɛ ɔɔ nə zn'ɔɔ, č' g'ulg'erən bɛ. g'ulg'erən d'etu ɔɔɔd'i duv'ar,
m'əžə tək'ovɔ, tə i zɔv'ɔt pɔ nɔ'učnɔ t'oɔ, p'ək n'i ɔi zɔv'emə
g'ulg'erə.*

prəsk'ɔ, x'ɔ, n'i, j'ɛ, gu zɔv'ɔ prəsk'ɔ.

*ɔtɔv'a jɛdn'otɔ dɔ d'oɔdi i dɔ 'idi i s'osuvɔ sə. t'oɔ ɔd'in i s'əš
l'af. »s'os mɛ k'arɔɔ, m'ajčinkɔ!«.*

ɔm s'əštɔnu b'ɛ nɔ tərp'ezɔ.

*duv'arɔɔ ɔɔɔd'enə dɔl'ap, i nɔpr'av'ənɔ səz d'ərv'ənɔ, tɔ sɛ ɔtv'ar'et,
tɔ dɔl'ab ɔɔ k'azvɔt.*

*mə kɔč'ul'k'i, xɔl'a, [x'ab'ənɔ kɔtɔ nəm'ɛ tel'a], ušč'erətə dr'uguš sə
fsə, pə dr'ugu nə zn'ɔɔ. če pə ɔnɔv'a zn'ajɛ xɔl'atɔ: »d'aj mu
xɔl'atɔ, v'ikɔ, če v'ɔrvə s ɔfc'enə!«.*

*'ax, nə zn'əš š'ošɔ! ɔm d'esɔ vɔrv'iš pu š'ošɔɔɔ. k'ag ɔɔ nɔr'ičɛt
t'oɔ?*

prə t'ursku vr'em'ɛ xɔɔd'utətə sɔ bəl'i. čə d'ɛ dɔ i zn'ɔɔ.

Мария Каврушилова, 1908 г.р.

Народный календарь

Неподвижные праздники

Старый и новый календарь

m'ěxсә лг'а fl'izл pu st'arə d'enə. n'e pu n'ovu, s'əm pu st'aru, n'i gu лн'еј brui'ěxmə dr'uguš. k'aksə лzg'а нл pətn'aesti, тл и fl'elу p'ərvi pu st'aru. тлk'а gu sl'agлxmə n'i.

m'ēsəсә, pu st'arətə dn'i јedn'o vr'ēm'є нл pətn'aesti, лzg'а pu n'ovu, pək edn'o vr'ēm'є b'e st'arə.

Сочельник и рождество (1)

p'itk'i pəč'ěxmi, i kl'on'če dun'isлt ud gur'otл, ud dлrv'etл. лm'i stəp'anəл, stəp'anəл sə gu tək'o, i dəc'atл нл'okulu igr'aјet. нлr'ičet mə, n'ěštu xmə pudлr'evл блšt'atл нл dəc'atл. тлk'а b'ěšə. [Кто приносит ветки?]. br'atčetə n'ěkvə p'o gul'emu. t'ukл dлrv'etatл gur'otл si i v'inagi razl'isнatл, i prəz z'imatл si i zəl'enл, t'а nə uk'apлvл kлkv'otu šərukul'isнətə dлrv'etл. t'ə pr'ačet n'ěkvə br'atče, тл dənəs'e i kl'on'četл i tek'а. prə ogn'ištətu zлp'al'et d'ərvu, 'ogлn' нлp'al'et. i dəc'atл нл'okulu. t'o n'emлšə p'ěčk'i, tə təg'avл ugn'ištə, kлm'inл gur'exл, тлk'ovл. [Бадняк неизвестен]. p'o us'ob'ennə dərv'o p'o gul'amу тлk'ovл dл dлrž'i 'ogлn'є p'o-vəci dл gur'i. ne g'ə smə нлr'ičelə b'є, kлkv'o dл i.

Сочельник и рождество (2)

svлr'iš fl's'ul', svлr'iš ur'is, svлr'iš kərt'ofə, нлr'ěžəš xl'ap, izv'adəš truš'iјe, izv'adəš sl'atku, sl'atk'i r'abutə. s'ičku p'osnu gu, i sl'ožəš нл tərp'ezatл.

[Как называли родившегося на рождество?]. k'ag že se k'azvл? č'ekлј, dл pən'aməsl'є təg'af k'ak. sr'ěštu rəždəstv'o xrəst'ovu? nə m'ož dл mə d'oјdə нл лk'al k'ak se, k'ak šk'e dл gə kr'əstite. nə m'ožə dл mə d'oјdə, s'inə, nə m'ožə. ...gu sə[k] krəšt'avлlə vəl'ičkl. 'aku mumč'є, nə m'ožə dл mə d'oјdə n'a-јum k'ak.

Сочельник и рождество (3)

kutr'o? 'amл čərbлž'iјkлtл gu um'ēsə zл b'ədnə v'ěčər xl'ebл. ј'є tə k'azvлm, лdn'o xl'єpče əm'ēsə, sl'ožə pлr'а f n'egu. d'а. 'а, pr'avə se, pr'avə se kr'əxče. kr'əxče pr'av'exл. 'am d'e dл zn'am zлšt'o?! sl'ožət pлr'а, um'ēsəž gu i sl'ožəš pлr'əл [kən] gu m'ēsəš, i sl'ožəž gu тл se ispəč'є. tug'avл gu нл m'asatл sl'ožəš, тл gu нлč'əklš нл

fs'ek'i parč'ica. k'omutu se p'adnə par'otl, rəč'exmə n'eguf i kəsm'e'e, f k'aščatl.

на b'adnə v'ečer d'avlaxmə be. xl'epčencə tək'avl m'atk'i, i xi razd'avlš pu kumš'ijk'itə. k'ae s: t'o isp'ečenku.

[Гости]. *fl'izat f k'aštə de, fl'izat f k'aštə, puč'erpəž gu i izl'ezə sə. s kəkv'o i č'erpəm? kəkv'otu 'iml f k'aštə. xl'epče se nə pəč'e t'očnu zl t'ex. d'a, d'a, s kəkv'otu si 'imlž dr'ugu, səs blamb'on'k'i, s rak'ijkl. [Кто угощает?]. sljib'ijklat k'oitu i. k'oitu i sljib'ijetl на k'aštatl, dumak'inatl, žən'atl. d'a, žən'a, žən'a. [Как угощают гостя в этот день?]. k'ak se k'azvl? g'ost'enin, k'ag dl se k'ažə. 'aku se sl'učə dl 'iml g'ost'enin, že oč'əpəš i nemu parč'encə. d'a. на b'adni v'ečer g'a se sl'učə čuv'ek, k'ag dl nə št'e dl fl'ezə, že fl'ezə, d'aže i на n'egu že dld'eš parč'encə. sl'učuvlalu se i tlk'a, на g'ost'enin dl se sl'učə d'etu par'atl, t'ov'a parč'encə. m št'o, n'ištu, klkv'o.*

[Праздничный ужин]. *t'ukl ž'enə, ž'enə. nar'ežə gu tək'a на parč'encə, на fs'ek'i pu parč'encə. nll'om'et p'itklal, təg'af je nar'ežə. tl je sl'ožət на parč'encə, fs'ek'imu pu parč'encə на fs'ek'i čal'ek parč'encə. [На чем сидели?]. f k'aščatl e kv'onl m'asl, на m'asl be. m t'ukl на'okulu s'edat на st'oluvənə. f k'aštl pr'avələ, ne v'ənkə. vl's'ul, ur'is, kərt'of, truš'ijkl izv'adəš, s'ir'encə izv'adəš, ml'ečəcə s'ipəš, pr'esnək, k'iš'elul, nlgud'iš mn'ogu r'abutə на b'adni v'ečər. 'am на b'adnə v'ečər ml'eku n'eml, j'e zabr'avix. 'otə se p'ostə. k'ol'eden p'oz b'adnə v'ečər, tə nə k'ol'et tək'ivl r'abutə.*

[Рождество]. *slb'axl'e nəl'i se ođgov'evl, k'olədatl. st'orələ sə b'anəsl, svlar'ilə sə m'es'o, 'aku 'imlš, m'anžl, i tlk'a.*

[Угощение в сочельник]. *'a če nə sm'e pr'avələ nllk'if r'abutə dl pəč'em zl b'adni den'. r'ibl se pəč'e, k'oitu je 'iml, pək k'oitu je n'eml. n'i m'uv d'e dl v'idəm r'ibl?!*

[Современный новый год]. *pu c'alal n'oš, tə sr'ed'e n'oš d'od'e k'ažə p' r'adijonu nə sp'im. č'eklmi gu dl k'ažə čəst'itl n'ovl gud'inl.*

Новый год

t'i fn'as'elə zl n'ovl gud'inl d'arv'o ut kul'atl, tl tlk'a gu uc'v'et'evlaxl d'arv'onu. 'aml zl n'ovl gud'inl, l n'e zl b'adni v'ečər, tl stu'j'ə du b'adni v'ečər de, d'arv'otu.

Новогоднее колядование

ut k'aštl на k'aštl i p'ejexl на dv'orl. ne b'ivlalu dl 'iml gl'aven čuv'ek, fs'ič'k'i j'edn'akv'ə. [Драки между колядующими]. nə p'ovn'e, s'ine, nllkv'o nə p'ovn'e, b'o'j dl sl prav'ilə. nə zn'am tlk'ivə

r'abutə. (t'i si 'isklat fs'eku dλ sə x'odλ vəf s'elənu b'ε). i 'isklat sə fs'eku sə f s'elunu dλ sə x'odi, i 'aku d'ojdλt ud dr'ugu s'elu, tλ xi b'ijet, pr'av'ed b'oi.

Канун богоявления

č nə p'ovn'ε, nλ kə'i b'e m'εsəc. ni'je z'im'ε, t'oi zg'a i'es'innu vr'em'ε.

Богоявление или крещение (1)

m'etλt kr'əstλ tλk'a nλ vud'ətλ. nλ r'ek'atλ be, m'estλt, n'i λt'uf n'emλmə r'ek'a, λm sl'užλt nλ vud'icə, nλ iurd'anuv den'. i m'etλt kr'əstλ fəf r'ek'atλ. i čəl'ek se f'ərl'ε f r'ek'atλ, tλ gu nλm'er'uvλ kr'əstλ. prə n'as f səl'osu n'emλ [t'oiε] d'en'.

[sl'edv]λšči'je d'en', iurd'anuv den'. 'imλšə, tλ m'əš tr'əgn'εšə tλk'a prəs k'əščətə dλ p'ərskλ. səs kr'əxče n'oš'εši i dλ pr'əskλ, i f'ərl'εš mu pər'icə nλ iurd'anuv den'. pək səg'a n'emλ. dəd'e im'exmə p'op t'ukλ tλ, tλ mən'əvλšə ɔn'ije čuv'ek, pək səg'a n'emλ. n'emλ prə n'as, s'ine, nə x'od'ε[t, n'emλ].

Богоявление или крещение (2)

'a čem, səs vud'ətλ kəi'atə 'imλš. s'amū nλ vud'icə se m'iimə səs t'ukλ ut kur'itutu d'etu čuč'urkλtλ e ɔdv'ənkλ. ut t'a'je vud'a, s'amū nλ iurd'anuv d'en'. nλ iurd'anuv d'en' t'očəm vud'ə, tλ pr'əskλmə pu dub'itəkλ, pu k'əščətλ.

День св. Афанасия

λtλn'asuv den'. t'i p'išλt pu kλlənd'ar'en, i'ε nə m'ogλ dλ ti k'ažλ lzg'a. [Запрет на работы]. 'imλ λnλk'iv d'enə, tλ m'ε e str'ay dλ rλb'otəm, dλ tε nə pust'ignə n'eštu zl'o.

Трифонов день

n'e. kək'v'o gr'ozdə nλ v'ərx k'arλəg, gr'ozdə?! n'emλ, s'inə, n'emλ, λt'ukλ s'amū kər't'ofi, tək'a pu grλd'inkλtλ k'atu sə pus'εješ kurm'itčək, mλr'uzn'i. dr'ugu n'emλ v g'el'a, ɔv'ošk'i sə kλtu rug'ət, sl'ivə. λmə nə pr'avəm n'ištu, t'ačəm gu dλ nə r'abutəm.

Сретение

t'ačəm gu dλ nə r'abutəm, b'ε, λn'ol d'en' srət'enije gəsp'odnə.

Харлампиев день

λλr'ambuv din'? xλrλλ'ambi, nλ xλrλλ'ambi m'εš'exmə, pəč'exmə kul'acə tλ rλzd'avλxλmə. (dλ se pl'og'et žəv'otnətə). d'a, dλ se pl'og'ed žəv'otnətə.

Св. Власий

zλ t'ex? nə sm'e prav'ilə n'ištu. k'ag b'e, r'ado? nλ kutr'i b'e d'en' tλ pəč'εemə kul'acə tλ rλzd'avλxλmə? (vl'asuv din').

če kəkv'o dɐ tə k'aʒɐ? 'a pə pr'av'exmə tɐk'a kul'ačkvə tə dɐd'eš
nɐ guv'ɔdɐnɐ, nɐ kr'avɐnɐ, təl'encə 'aku 'imɐš. p'ək ufc'etə nɐ
t'oduruv den', t'exnije pr'aznək nɐ ufc'etə. x'ɔ, vl'asuv d'in' nɐ
guv'edɐ. f k'ofə, f k'ofə, f kuf'a, f kuf'a mu s'ipvɐmi, i mu gu
t'urəš v'ɔtrə f i'eslə t'əi, v'ətri 'imɐ tək'a i'eslə, tə mu sl'agɐt
s'en'o. i'e gu k'azvɐm tə, n'i tɐk'a vl'asuv din'.

Первый день весны - первое марта (1)

p'ərvɐ pr'o'let, mə n'a f kək'ɔf i d'en? n'e nɐ p'ərvi m'ai. nə
zn'al, k'oɪ dɐ zn'ai. n'e, nə zn'al, k'ag gu nɐr'ičet. prə n'as n'emɐ
nɐk'if r'abutə.

p'ərvɐ m'artɐ edn'o vr'em'e pr'av'exmə k'upčənk'i, k'upčənk'i i zɐ
'okulu k'əštɐ l's'ej, i gu zɐp'al'emə. i gu n'ej prəkr'ač'eš i v'ikɐž
dɐ b'egɐd zm'ii i g'uštəricə. i səs təm'en nɐkɐd'exmə pu ub'orɐ,
pu ufc'etə, pu kr'avətə pu. pr'av'exɐ k'ič'il'ki, pr'av'exɐ. k'ič'il'kɐ,
təsp'ix gu k'azvɐxmə.

nɐn'ižəš gr'ax ud grɐx'ɔn nɐkv'as'en, i mu v'ɔr[zɐ s] k'ič'il'kɐ, i se
k'azvɐšə təsp'ix. [?]'iš nɐ prij'at'elə nɐ gɐl'ovnəkə. p'ək 'aku si
ž'en'en, p'ək sə st'orəš, p'ək sə st'or'et, n'ej nɐ dəc'anɐ st'or'et.

Первый день весны - первое марта (2)

m lɐg'a prər'ipkɐxmə - m'artɐ, n'e? (m'artɐ. p'ərvɐ m'artɐ. p'ərvi
m'ard g'a d'oɪde, tug'avɐ kɐd'im zɐ zm'ii i zɐ g'uštərə. l n'e nɐ
bl'aguv'ec. 'okulu k'əštɐtɐ sl'agɐš k'upčin'ki sl'amɐ, p'aləš 'ogɐn'e, i
gu pr'esk'ač'eš 'oni 'ogən', i v'ikɐž: »b'egɐitə zm'ii i g'uštəricə!«. tɐ
ni jəd'ət).

Первые или последние дни марта

dɐ se zɐxlɐd'evɐ? 'imɐ, 'imɐ, 'imɐ, 'imɐ nɐk'iv d'enə. kək'v'o dɐ
'imɐ, s'inə, ub'esn'enije nɐuv'a, k'aknu sə mən'ɔvɐt dən'e, n'o d'oɪdə
n'ekui d'en stud'enu, i m'inə dv'a tr'i d'enɐ, p'ək sə m'inə t'oplu,
tək'a. 'imɐ f m'artɐ b'abən den. čə d'e dɐ gu zn'al, ku'i b'e d'en',
f m'artɐ kuɪ'ɔ i d'atɐ. nə zn'am, s'inə, nə p'ovn'e.

Благовещение

če n'i z gu zn'aemə bl'aguv'ec, kɐkv'o dɐ i dr'ugu. r'ibɐ se jəd'e,
t'oɪ vəz guv'elkɐ, bl'aguv'ecɐ. vəz vəl'ikije p'os lə b'e, nə zn'am
kug'a b'e.

Георгиев день

g'erz'ov den' kɐkv'o smə prəv'alələ, t'ačəli gu smə dɐ nə rɐb'otəš.
stuj'elə smə, rɐzd'avɐli smə zɐ zdr'avə nɐ g'erg'ov den'. t'ukɐ sə
b'e, t'ukɐ prə n'as sə nɐ g'erg'ov den'.

na g'erz'ov den sme x'odala faj r'ek'atla ta t'očam l'evla vud'a gu k'azvama n'i. t'aj za dub'itakla da xi pr'askas. t'am n'ošet ta sa nal'omiet n'eštu, k'oij k'akv'otu sa n'osa, bamb'on'ki i xl'ebac. i nat'očas sa l'evla vud'o i d'oįdaš sa upr'askas sa k'aštata, upr'askas sa dub'itakla. i n'oje d'en' na r'abutiš, stu'iš, kak'oftu i da e d'en', na r'abutim. [Собирали ли цветы?]. č cvet'a zb'iramə 'aku 'ima, am t'o pu g'erg'uv den' si n'emla cvet'a. n'i sma na vas'oku m'esto l'uvla. [Выгоняли ли скот? Резали ли?]. p'o n'pr'eš, n'pr'ež g'erz'ov den' x'og'ed da pas'at. d'a. č k'oįtu pr'avə ta pr'avi, 'ima n'ekva ta sa zak'ol'et n'ekuį, n'ekuį br'af, ta sa l'omə ta sa na g'erg'ov den'. i na pr'avəla, i n'i sma ne pr'avəla na g'erg'ov den' kurb'an'. g'erz'ov den' n'ekada se kl'alə, 'ama t'ukla prə n'as nəs'e kl'alə. n'ekadi se, pu səl'atla, pu n'ekva səl'a. p'ak prə n'as nəs'e kl'alə na g'erg'ov den' į'egniē. [Доили ли овец через лепешку?]. prəz bug'ačla nəs'o pr'avəla tək'a.

День св. Еремея

irm'in' din' pr'aznak, irm'in' din'. na rab'otəm, stu'im tək'a. na rab'otəm, n'i k'azvama tək'a, t'ačam gu, na rab'otəm.

День св. Варфоломея

vartolom'eį se k'azvla, vartolom'eį. n'ištu se n'e prav'ilu, p'ak na rab'otas. [Что случится, если нарушить запрет на работы?]. am d'e da zn'am, kv'o že tu se sl'učə. sl'učuvla ne x'ublavə r'abutə, n'eštu gu pust'ignə pək. am d'e da zn'am k'akv'o?

Иванов день

slb'iramə cvet'a, ta če i n'kv'as'exmə f l'd'in b'ak'ər. i sutrənt'a upr'askas kr'avətə, ufc'etə. k'akv'itu sa pu l'uv'adətə, n'ak'ivla cvet'a. cvet'a, k'ak xmə se zuv'e, cvet'a. ne zn'al be, edn'o 'ima l'įk'učkla, dr'ugu 'ima, k'ak se k'azvas'e, į'e sam z'abr'avəla, k'ak se k'azvaxla, l'įk'učklana p'ovniē, b'el cvet cvet'i. ta se k'azvla l'įk'učkla. dr'ugu 'imasə červ'en'ku, ta se k'azvla g'or'ocvet. am dr'ugi cvet'a na p'ovniē. 'a prəz dən'o xi sma zb'iralə n'eįe cvet'a, i xi st'orəš tək'a n'eįe na k'itki, i xi n'kv'asəš f l'd'in b'ak'ər vəčart'a, i xi t'urəš l'ukla put sl'ivata, ta k'isnat. s'utrənt'a xi izv'adaš i pr'askas pu k'aštə, pr'askas pu ub'ora. na ku'i d'en'?

День Кузьмы и Демьяна

če t'o 'ima, 'ama d'e da zn'al, f ku'i m'esəz gu zuv'exmə k'ozm'a i d'amijan.

День св. Ильи

am k'ak, sǝbǝr'ǝt sǝ x'orǝtǝ, fs'ekǝ k'ǝštǝ jǝ, d'oǝdǝt nǝ g'ostǝ u rudn'inǝtǝ, i sǝbǝr'ǝt sǝ tug'ǝf tǝ 'id'ǝt nǝ il'in'den'en. kǝd'e il'in'den'ǝ? e t'am, g'a sǝ kr'atǝt mǝxǝl'ǝtǝ, sǝl'ǝtǝ nǝt'ǝtǝk nǝ lǝdn'ǝ bǝrč'inkǝ. 'imǝ lǝd'in pǝrǝkl'iščǝk. t'am x'od'ǝt. ...nǝpr'ǝv'ǝt, pǝč'ǝt čǝvǝrm'ǝtǝ, prud'ǝvǝt, pr'ǝv'ǝt tǝk'ovǝ, dux'odǝt sǝrg'ii dǝ prud'ǝvǝt n'ǝštǝ. t'i zn'ǝeš sǝrg'ijǝ kǝkv'o i? prud'ǝvǝd, duk'ǝrǝvǝt x'orǝtǝ, prud'ǝvǝt. st'orǝ pǝl'ǝtǝk, i duk'ǝrǝvǝ tǝ prud'ǝvǝ s'ičku, dǝc'a kup'ǝvǝt. bǝl'on'čǝtǝ, t'op'čǝtǝ, n'ox'čǝtǝ, lǝlǝk'if r'ǝbutǝ. sǝt'i il'ijǝ k'ak sǝ, sǝt'i il'ijǝ gu nǝr'ičǝmǝ. svǝtǝn'a. am d'e dǝ zn'am, s'ički svǝt'i xi p'ǝz'ǝt, tǝ p'ǝz'ǝt svǝt'iiti, tǝ n'emǝ.

Преображение

kǝtu mǝn'e prǝbrǝzǝjen'e, tǝg'ǝf ǝt'am s'ǝtn'ǝ pus'ǝvǝxǝ x'orǝtǝ pu n'ivǝtǝ s ur'ǝxǝ, s'ǝvǝxǝ. ...gu zn'am, zn'am t'o d'en'.

День св. Богородицы

sǝt'a bugur'odǝcǝ, k'ǝg dǝ sǝ t'a, lǝzg'a žǝ sl'ǝd n'ǝkuǝ d'en' šǝ d'oǝdǝ. sl'ǝd n'ǝkuǝ d'en' žǝ d'oǝdǝ bugur'odǝcǝ. lǝzg'a smǝ gu k'ǝzvǝmǝ p'os, bugur'odǝčnǝ p'ostǝ. prǝs t'ǝl s'ǝdnǝcǝ i prǝz dr'ugǝtǝ i f šǝr'okǝ l'ǝkǝ žǝ d'oǝdǝ p'ob dǝ sl'uži i x'od'ǝt x'orǝtǝ nǝ č'ǝrkǝvǝ.

„Малая“ Богородица

sl'ǝt n'ǝjǝ 'idǝvǝ dr'ugǝ, sl'ǝt tr'i s'ǝdnǝcǝ, m'ǝlkǝ bugur'odǝcǝ. i sl'užǝt t'ǝukǝ d'ǝtu čǝt'ǝlǝšt'itu p'o g'orǝ m'ǝlku 'imǝ ǝdn'ǝ č'ǝrkǝvǝcǝ.

zǝd'ušnǝcǝ

prǝd'i p'ǝtǝrsk'itǝ z'ǝgǝv'ǝzni 'imǝ tǝk'ǝv d'en', tǝ sǝ k'ǝzvǝ z'ǝdušn'icǝ, zǝd'ušnǝcǝ, sǝ rǝzd'ǝvǝ zǝ duš'itǝ. am ž'itu žǝ svǝr'iš, tǝk'a žǝ gu rǝss'ipǝš pu kǝmš'iitǝ.

День св. Андрея (1)

lǝndr'eǝjuv din' sǝ k'ǝzvǝlšǝ pr'ǝznǝkǝ. k'ǝk sǝ prǝzn'ǝvǝlu, svǝr'ǝxmǝ vǝs'ul', tǝ l'om'ǝxmǝ vǝčǝrt'ǝn tǝk'a nǝ m'ǝsǝtǝ. n'e, n'e, fǝf k'ǝštǝ sǝ gu l'om'ǝm. k'ǝktǝ sǝ nǝlǝdr'ǝvǝ sl'ǝncǝtu, tǝk'a dǝ sǝ nǝjǝdr'ǝvǝ s'ičkutǝ, d'a.

День св. Андрея (2)

lǝdn'ǝ tǝk'ovǝ sǝ k'ǝzvǝ lǝdr'eǝ pr'ǝznǝk, nǝ t'oǝjǝ d'en' sǝ rud'il, tǝ gu sǝ pukr'ǝst'itǝ lǝndr'eǝ.

День св. Варвары

varv'ara, s'avla, nək'ul din', tr'i d'en' (tak!) nar'et.

na andr'ejuv din' smə n'e pr'avələ, pək na varv'ara smə pr'avələ tək'a svēšt'i, tə gu sviĵ'eš kul'aček i gu zap'aləš. na varv'ara.

na varv'ara pəč'exmə p'itla i sl'agaxmə par'ɔ f p'itana. tla k'oĵtu ĵe nam'erə par'ɔtla, tək'a parč'encə gu na, n'a t'ep edn'o, n'a t'eb dr'ugu, n'a an'ol dr'ug dr'ugu. f č'iitu parč'encə i par'ɔtla, n'eguf i kəsm'ek'e.

ĵ'ed'enə kək'v'o smə ĵ'elə? vas'ul', vas'ul', vas'ul'. pr'av'et pu səl'asa, 'a pək n'i s'amu vas'ul'. n'e, n'e, ne izn'ašemi, f k'əštə si gu ĵ'ed'em.

День св. Игната

idn'ak'uf, idn'ak'uv den' se k'azvla. e če n'ištu smə n'e prav'ilə, kv'o dla prav'iš? »ti in'ak' i ĵ'e in'ak'!«, - k'azvalla an'ala žən'a, tək'a si ĵe pust'ignalə l'ošə r'abutə. r'abut'ila i n'eštu, am 'oti i bəl'o pr...

k'ag dla se k'azvla, napr'im'er? ag'a d'oĵdə u n'as čuv'ek, tə kək'v'o dla k'ažə, št'o tla ĵ'e dla, ĵ'e dla mu 'odgovor'e? (pužəl'ai ti fs'ičku dla 'imaš). 'aku žel'ai s'ičku dla 'imaš, že mu rəč'ež: »dla sə zdr'af i ž'if!«. - »blagudar'a!«. kək'v'o dr'ugu dla mu k'ažəš?

Летний обряд вызывания дождя (1)

(...sa x'odələ. g'a se zasuš'i vr'em'etu. za d'əš s'əštu l'azar'ki x'odet, p'eĵet ud dv'or na dv'or p'esen, za dla se m'ol'et na b'ogla dla val'i d'əš. t'o i s'əštutu). nal'ivaxla xi v'oda l'azar'kinə, d'enu peĵ'exla. i t'i peĵ'ot i v'iklad: »d'ai, b'ože, d'əš, dla zal'ee s'ičku, dla se rođ'i pr'o..., dla se rud'i s'ičku dla naxr'anəm sər'acə«.

Летний обряд вызывания дождя (2)

pa sa prav'ilə tək'a: zbər'ot se tr'i č'etərə mum'ičeta, tə se obl'ek'ot i tr'əgnat ut k'əštla na k'əštla. i p'eĵet p'esnə: »d'ai, b'ože, d'əš, dla se pər'əsi zəm'otla, dla se purud'i prəs'otɔ dla naxr'anəm dəc'atla!«. i na č'iĵnu dv'or 'idat, t'o iznəs'e vud'ɔ, tla s'ipə l's'eĵi, pul'ei xi s vud'ɔ. pəpər'udə, pəpər'udə. toŋ'a za m'alu p'o m'anəčkə, č'etrə t'o ldn'akvɔ. am s kək'v'ənu si 'imad dr'exi, s tak'ivla si se obl'eč'enə, x'og'et ut k'əščla na k'əščla, p'eĵet p'esn'e, izl'iza saĵb'iĵkata tla xi pul'ee səs vud'ɔ. d'a, d'avali sa pud'arəčək, k'oĵ kək'v'otu 'ima, dlad'e. n'ekuĵ par'i, n'ekuĵ dr'ugu n'ešču. k'ak kək'v'o napr'av'et? am səb'irat si l'eĵi s'ə, fs'ek t'o sə u dum'a kək'v'onu səber'e. fs'ek si gu n'osə f k'əštə. f k'əštətə pəpər'udə k'atu se sv'əršuvla, gla ux'od'et, fs'ekladə fs'ek si 'idə u dum'a, tla si se ubl'eč'ət, i xi

pul'ivat vud'ɔ tɪ sɪ m'okrə, t'i nə m'oʒəd dɪ stuǰ'ɔt. j'ɛ tə k'azvɪx prəd'i m'alku, kɪkv'o sɐb'irali sɛ sɛ pəpər'udə.

Молебен о дожде

...nɪ č'ərkvɪ tə t'am pr'av'ɛt mɔl'ebɛn, m'ol'ɛt sɛ nɪ c'ərkvɪtɪ. [Почему летом не бывает дождя?]. d'e dɪ zn'am št'o nə vl'ə? [Как твоя мать объясняла засуху?]. č' t'al mi ne ubɛsnuv'alɪ n'ikɪk, k'ag dɪ tə ubɛsn'i, zəšč'o n'emɪ d'əš? n'ikuǰ nə zn'ai zəšč'o n'emɪ d'əš, p'ək kɪtɪ sɪ tən'ɔvlə pəpər'udə təg'a sl'ɛd n'ɛkuǰ den i zɪvl'ʌvlɪ d'əš. [Закапывали ли в землю куклу?]. ne zn'am, ɪt nə sm'e f'aštɪlə dɪ zɪkup'ɔvlətə v zəm'ɔtɪ.

„Медвежий день“

m'ečkɪ, zɪ m'ečkɪ, ɪt g'a zɪbr'avəlɪ k'ag b'ešə. kɪčɛm'ak, kɪčɛm'ak. nɪ k'oǰ d'en'? g'a nə p'ovn'ɛ, s'inə, nɪ k'oǰ d'en'. t'o i nɪ n'ɛkɪv d'en' bəl'o, 'amɪ. 'e, zəšt'o vɪr'ilə smə? tək'a dɪ gu nɪl'oməš, svɪr'iž gu, rɪst'en'iž gu f'ɪdn'ɔ təps'iǰɛ, zɪb'eləž gu s mɪsl'o. i ɪzg'a 'imɪ tək'ə pɔ... d'ivə m'ečk'i k'ag dɪ n'emɪ, 'imɪ, vəz gur'ɔtɪ. ɪt d'e dɪ zn'am zɪ kɪkv'o. čək n'i mu g'o smə n'e izn'as'elə udv'ɔn. (i t'olku sɪ rɪzd'avɪlə pu x'orɪtɪ). pɔ x'orɪtɪ gɔ smə rɪzd'avɪlə, pu kumš'iitə. svɪr'iž gu, rɪsp'itəž gu nɪ ɪn'ɔ təps'iǰɛ, zɪb'eləž gu s mɪsl'o, tr'əgnəš iz mɪxɪl'atɪ s'ɪdn'ɔ v'iləčkɪ, d'avɪš mu pɔ ɪdn'o pɪrč'encə. i nɪr'ičɛž gu. (kək'v'i d'umi, tə p'itɪ, kv'o sə t'i v'ikɪlɪ g'a mu sə d'avɪlɪ?). »n'a zɪ zdr'avə!«. čɛ d'e dɪ p'ovn'ɛ, kumš'iǰɛnɪ kək'v'o žɛ rəč'e! i nə p'ovn'ɛ, s'ine, j'ɛ səm ɔstɪr'elɪ. k'ak mu sɛ k'azvɪšə? »n'a və zɪ zdr'avə, zɪ m'ečk'inu zdr'avə!«.

День защиты от волков

tɪ 'imɪ n'ɛkuǰ d'en' tɪ gu p'azəm, g'ɛrg'ov den' p'azəm zɪ v'əlcətə. [p'ə] žɛ sə rɪzɪdɪd'eš n'eštɪ zɪ zdr'avə i. pɪg d'e dɪ zn'aǰɛmə zɪ kɪtr'o p'azə, v'ikəm nɪ fs'ičk'i k'əštə p'azə tək'a gɪ 'imɪš.

День защиты от огня

dɪ n'emɪ puž'arə. č'ekɪj dɪ sɛ p'omisl'ɛ dɪ v'ig'ɛ kɪkv'o smə... 'imɪ sə ɪdn'ɪn pr'aznək prəd'i nək'ulden', n'egu sə, n'egu t'ačəm zɪ 'ogɪn'.

День защиты от воды

t'ukɪ tə tə k'azɪx nɪ tuv'a. 'uprɛš nək'ulden', 'amɪ t'o n'eǰɛ ɪnɔv'a. 'uprəš nək'ulden' gu p'azəm zɪ vud'ɔ. p'azəm t'oǰɛ d'en'. dɪ sɛ nə sl'učɪvɪ n'eštɪ pu vud'a, n'eštɪ dɪ t'i sɛ ud'avə n'eštɪ.

Угощение соседей

rɪdz'avɪlɪ smə, d'avɪlɪ smə. nɪ kumš'iǰk'i d'ɛc'a nɪ. d'oǰɪdɪd g'a xi puv'ikɪš, g'a i puv'ikəž d'oǰɪdɛt. k'ak i smə v'ikɪlə? ɪt 'idəš f

k'aštə pə v'iklž gu: »i'elɫə, [n'udə] mə 'aku ub'ičetə«. s ku'i dum'i? č k'ag dɫ mu k'ažɫ s ku'i? [ʼamɫ n'e, k'aži, b'e, k'ag gu si sə puk'anuvɫɫɫ. »zɫpʊv'ɔdɫiti i 'ajdə, i'elɫə«]. x'ɔ, i'elɫə, pu n'ašensk'i, n'i smə n'e im'ale n'ormɛ, t'o je ml'ogu pr'ostə n'ašijes iz'ik. v'ikɫi smə: »zɫpʊv'ɔdɫitə nɫ vəč'er'e u n'as!«, - i tək'a.

Подвижные праздники

Масленица

s'irnəsl bɛ. čə kɫkv'o, nə p'ovn'e, kv'o smə prɫv'ilə nɫ s'irnəslɫɫ, š'etɫš tɫk'a pu v'ətrə, kv'o dɫ prɫv'iž dr'ugu. təg'af p'ostəm, s'irnəslɫɫ p'ostəm.

Пост календарный

tə ku'i i n'ai gul'em? vəl'igdənsk'ije, zɫ vəl'ig d'en' g'a zɫgʊv'eimə, tɫ i gul'em p'os. sə d'ojdə vəl'ig den', v'apc... bujed'isvɫmi jec'a, st'orənu e tɫk'a f... m'ɔsu nə jed'em, ml'eku ni jed'em, 'aku rəč'em dɫ p'ostəm. pək 'aku nə p'ostəm, čɛ dr'ugiti d'eni jed'em, s'amɫ sr'edɫ i p'etɛk p'ostəm.

pɔnəd'elnək, k'ak? [ʼ]šnije pʊnəd'elnək, n'e kug'anu nɫ z'agu-v'elkɫɫɫ. nɫ p'es pɔnəd'elnək gu k'azvɫmə, tug'af sɛ zɫgʊv'evɫšə m'ɛs'otu. pək s'etnətɫ s'ednəsl sɛ zɫgʊv'evɫ s'ičkutu. rəč'emə n'i ɫn'ej dɫ je s'ičkutu dɫ zɫgʊv'eiš. m'ɔsu, m'aslu, ml'eku, s'ičku.

Чистый понедельник

gu k'azvɫmə n'i p'es pʊnəd'elnək. d'a. n'ištu, n'ištu smə nə pr'əvələ, n'ištu nə prɫv'im. [Ряженые]. t'i pr'av'et sɛ f šər'okɫ l'əkl, ɫt'ukɫ n'e f səl'atɫ. f šər'okɫ l'əkl s'amɫ. nə prɫv'im n'ištu, st'egnəm sɛ, 'idəm f šər'okɫ l'əkl, gl'edɫmə p'eš'eci, igr'aemə x'oru, v'ərnəm sɛ vəčert'ən. t'i pr'av'et 'ogɫn', pr'av'et, ɫm nə zn'am nɫ ku'i d'en', pr'av'et f šər'okɫ l'əkl. d'a. gul'em 'ogɫn' nɫpr'av'et, i x'ora gu gl'edɫ t'oje 'ogɫn' nɫ'okulu.

Середина великого поста

nɫ sr'ed'a, nɫ sr'ed'atɫ nɫ vəl'ikije p'os. krəstupɫkɫ'onɫɫ nəd'el'e. nɫ vəl'ikije p'oz b'e nɫ sr'ed'atɫ.

Первая неделя великого поста (1)

sɛ i'azdələ k'onə, xi sɫ gr'abelə tək'a. nɫ t'odɔrɔv den'. ɫdn'o vr'em'e, t'o ɫzg'a n'emɫ i k'onə. nɫ stɫrɔvr'emskutu, s'ine, ɫn'ej b'ešə. uk'ičexɫ xi tək'a nɫn'ižed gr'ax, rɫzb'irɫš lə gr'ax, nɫn'ižed gr'ax, tɫ gu uk'ičuət. st'or'et mu k'ič'il'kɫ gul'emɫ, tɫ gu isk'ičuət

k'on'ɛn, tə žɛ gu i'exnɫ, tə gu gr'abɛt. [nɫ] vr'em'ɛ k'onə im'e f, nɫ fs'ɛkɫ k'ašɕɫ im'e k'onə. čə nəs'ɔ prɫv'ilə n'ištu nɫ t'oduruv d'in', t'oduruvɛɫ.

Первая неделя великого поста (2)

...t'oduruv den' fəf s'əbutɫɫɫ, i nəd'el'ɛɫɫ gu k'azvɫxɫə t'oduruskɫɫɫ nəd'el'ɛ. punəd'elnək nɫ t'oduruvɛɫɫ, t'oduruvɛɫɫ i f s'ɔbutɫ. nəd'el'ɛ, punəd'elnək, t'ornək, kək'v'o v'ikɫš t'i t'ije d'enə? t'ornək n'ištu n'e i. i f punəd'elnəkən i n'e n'ištu. nɫ t'odurufsk'ije p'ɛtək vəčərt'ə smə l'omələ, tə s tək'a smə f'ər'l'eli grɫx'ɔ gu smə b'ɛkɫɫə. nɫk'isnəv'axɫə gr'ax, tə nɫ t'odurufsk'ije p'ɔtək, s'ɔbutɫɫɫ i t'oduruvɛɫɫ, e prəš p'ɔtəkən vəčərt'ɔn sə svɫr'ilə vɫs'ul', tɫ nɫl'oməš, i s'ipəž gr'ax, ɫs'ej f'ɔrl'ež gu, gu zuv'ɛxɫə dɫ b'ɛkəɫə gr'ax.

Вербная суббота (1)

n'i ɫt'uf n'emɫ, kɫk'v'o dɫ zn'aɛɫə zɫ l'azɫɫɫɫ d'in' i zɫ, pək nɫd'olu pu səl'asɫ fs'ičku zn'ajet. x'od'ɛxɫ pɛj'ɛxɫ pu k'aštə l'azɫk'i, 'amɫ nɫd'olu, n'e ɫt'uvɫ, ɫt'uvɫ sɛ n'e, ɫt'uvɫ nə p'ovn'ɛ dɫ sɫ x'odələ.

Вербная суббота (2)

(v'ɔrbnɛɫɫ. n'i tək'a sə mu v'ikɫɫə - v'ɔrbnɛɫɫ. 'am v'ɔrbnɛɫɫ x'odəɫ nɫ c'ərkvɫ, i k'əršəm kl'on'čɛtɔ ɔd v'ərbɫ, i n'osəm fəf xr'amən, t'am sɛ ɔsv'ɛšt'avɫ, i p'osli si gu rɫzdɫd'imə pu k'aštə, i səs tɔv'a sɛ nɫk'adɫ zɫ zdr'avə).

Великий четверг

vəl'ik'ije čətv'ərtək, m'ɛsələ smə kuš'erə, pub'ivɫli smə jɛc'a. 'a čɛ kɫk'v'o ɫt'uf nɫg'orə dɫ tə k'ažɫ? j'e tə gu k'azvɫx i p'o-rɫni ɫsɔv'a. nɫ vəl'ik'ije čətv'ərtek f jɛdn'ɔ tɫv'ičkɫ sl'ožəš k'est'otu. i gu tɫk'a mu t'urəš, ɫɫk'v'o dl'ɔčku mu t'urəš, tɫ gu zɫgrɫd'iš, tug'af mu nɫb'iiš jɛc'atɫ čə gu bujed'isɫɫə, tə čə gu tug'a utk'ɔɫž zdr'avɛɫ, tɫ mu nɫl'ɛp'iš ləxč'icə, i sl'ožəž gu f f'urnɫɫɫ dɫ sɛ pəč'e. čə čuv'ɛk nɫr'ičɛš jɛc'anɫ i pub'ivɫš xi. x'ɔ, nɫ fs'ɛk'i čəl'ɛk pɔ ɛdn'o.

Пасхальные яйца

kək'v'o i? ɫ 'imɫ ɫdn'ɔ tr'ɛv'a, tə nɫkup'aɛɫə ud n'eje, i jɛ šč'ukɫ, šč'ukɫ, šč'ukɫɫ. br'oš. i gu šč'ukɫɫ i, čɛrv'enɫ buj'a p'uskɫ. i sl'ožəd gu fəf t'en'žurɫɫɫ, tɫ vr'i, i sl'ožəš jɛc'atɫ, i bujed'isɫ sɛ čɛrv'enə. 'a čə zɫb'or'em. [Обычай биться яйцами]. t'i žɛ dɫrž'iš jɛdn'o jɛc'e i j'e dr'ugu, žɛ gu č'uknəš i kɫk'v'o. ɫɫ sl'ɛt tɔv'a gu ɔb'ɛləš i jɛd'ež gu. [Красят ли яйца, если в доме есть умерший?]. nə

bujed'isuvlat se. če i'ε tu k'azvlat, ne bujed'isuvlat se. kəkv'o? nə bujed'isuvlat se, b'ε, nə m'ožə dλ se bujed'isλ jec'enu. λnug'af 'aku xi sl'ožəš dλ se bujed'isvlat... nə bujed'isvlat se, zəšt'otu ti umr'al sv'oī čəl'ek, tλ t'ačəš bə, t'ačəž gu, i nə t'ə s'ə bujed'isvλ jec'etu.

„Великое“ яйцо

e čə m d'e dλ zn'al? nə zn'am. čə kλkv'o prav'im? n'ištu, kλkv'o dλ pr'avəm? sl'agali smə d'a. k'ak? červ'enu jec'e, d'enu v'ikλ dəštər'asλ nλx vəl'ikije čətv'ərtek d'enu se snəs'e, tλ gu bujed'isλš, i nλ vəl'ig den' gu č'uknəš tə udguv'eiš. pək p'ak ud λn'ol čətv'ərtek jec'e gu n'oš'ελ tə gu dλ gu zar'av'et pu n'ivətə zλ zdr'avə. [Каждый год?]. fs'ekλ. [В одном и том же месте?]. n'e, n'e nλ š'əštunu. λm kəd'etu gu sl'ožəš t'am. λd'in, λd'in čuv'ek, x'ə, dumλk'inλn, λd'in čuv'ek x'odə.

Великая пятница

nλ vəl'ik p'etək p'ostəm i n'ol d'en' 'idəm nλ č'ərkvλ, v'ərnəm se ut č'ərkvλ, kλkv'o dr'ugu?

Великая суббота

nə vəl'ikλtλ s'əbutλ bε. se x'odə nλ gr'obəštλtλ. z'εməš n'ekvə bλmb'on'ki n'ekvə, 'aku 'imλ x'orλ λ'am, žε razdλd'eš.

Пасха (1)

pλ d'a, prav'εxmə zλ dəč'icλ. nλ vəl'ig d'en' t'ur'εxmə tλk'i xl'εpčencλ...

Пасха (2)

k'ak se prλzn'uvλ? d'oīdə nəd'el'εnλ, prənəs'eš j'ad'εnə, səb'irλt se ru[d'ɔn], d'oīdə tə n'eštu n'ekvə ud rud'ɔn. i'ε nə p'ovn'ε, kv'o dλ t'i gu k'ažλ, d'ai dλ gu k'ažə dəštər'ε! nλ pul'ɔnkλnλ se zbər'em, n'oš'et si jec'a, č'ukλt sə, jəd'ət sə, pəzdrav'εvλt si se. rud'ɔn, kumš'ii n'ekvə.

[Угощение на пасху]. nəl'i tə k'azvlat, i'ε tə k'azλ i vd'εv'ε. st'orəm kuš'ar'ε, nλb'iiš jec'a, nλ vəl'ig d'in' jε razr'ežəš, nλ'oməš jε, nλ fs'ek'i pu jec'enu udr'ežəš par'č'encə s xl'ebən. kuš'er'ε, kuš'ar'ε. səz b'anəcə, səs m'εs'o, səs m'ɔsu. t'o 'ištə dλ tu v'ikλm pu n'ašənsk'i! s m'ɔsu, s ml'eku, səs s'ir'εnə, s xl'εp.

[Яйцо, снесенное на пасху]. λ nλ vəl'ig den d'etu se snəs'e jεj'c'e, n'egu sλ sv'ar'elə, i gu sλ n'osələ t'am nλ kuš'ar'etλ d'etu ufc'etə, tλ gu sλ zar'av'elə. pəg dr'ugu nəs'ɔ prav'ilə.

Названия дней первой недели после пасхи

sv'etəl t'ornək, sv'etλ sr'edλ, sv'et čətv'ərtek, sv'etel p'etek, sv'etλ s'əbutλ.

Вознесение

g'orə na barč'inata k'ol'et kurb'an, zbər'ət se, mahl'ət, žan'itə, l'om'ed gu. na sp'asuv den'. t'uka g'orə na n'ašata barč'inka. 'ima prakl'ixče, tə t'am se sab'irat, i zak'ol'et jedn'o i'agn'e i gu l'om'et t'am. fs'ek n'osə tək'iva bug'ačə, l'om'et xi. [Были ли подношения соседям, пастухам?]. am nəs'ə dlv'alə na sp'asuv den'.

Троица

pədəs'etnəsl se k'azva, pədəs'etnəsl, d'uxuv den', pədəs'etnəsl. am na č'erkva smə x'odələ, k'atu sa sl'užələ p'opuvitə. na č'erkva 'idəž, zap'aləš sv'ešč'icla, m'oləš se, zak'ol'et kurb'an' x'orata, razd'ad'ad gu t'am.

Четверги после пасхи

l sl'ed vel'ig d'en 'ima čətvərtc'i, fs'ek čətv'ərtəg gu prazn'uvamə za zdr'avə. du pədəs'etnəsl. fs'ek'i čətv'ərtək. rəč'exmə d' gu, d' xi prazn'uvamə, d' na pr'avəm n'išču, d' na rab'otəm, t'ačəlu se za gr'am. t'i zn'aēš gr'am d'esu gərm'i, i p'ada gr'amuvə? za tak'iva r'abuti se t'ači anug'af. ud v'idin' (так!) du pədəs'etnəsl, fs'ek'i čətv'ərtək. za zdr'avə i d' stu'iž d' na rab'otəš n'ištu.

Хлеб с христианской символикой

na ofc'itə smə ne d'avla, 'am na kr'avla, təl'encə 'aku 'im'eš i na n'egu. i d'ad'eš, rəč'eš: »n'a za b'ogla«. tuv'a xl'epče, gu d'ad'eš na n'eku i čuv'ek. d'a. c'alku n'e i. n'e pə p'ət'e, na kumš'ijeta gu udnəs'eš t' gu d'ad'eš na, t'ov'a xl'epčence za b'ogla. tə k'azvaxmə pr'osura se k'azvəšə ud dərv'o. t' xl'epčenu k'atu ispəč'eš i tak'a gu səs nən'a, tə sə p'isvəšə s'ičku t'am za b'ogla na t'al pr'osurka.

Семейная обрядность

Рождение (1)

fs'ek f k'əštə si r'ažd'ad'ad. plak səg'a se pə b'olnəc'itə, t' n'em f k'əštə d' r'ažd[ad]. am kug'a i f k'əščə, rud'i sə se dət'etu, žan'ata ije sl'ožat tak'a d'esu v'iklš č'e na sl'am ije sl'ožet, dət'etu f'anat, um'ijed gu, ubl'ečed gu, puv'ijed gu. [Кто помогает при родах?]. pəg zəšt'o d' xi pum'ogə, kv'o d' xi pum'aglš? k'ag d' pum'ognəš? n'e, n'e. e m'ož d' 'imalu n'ekladə, am t'uka nə s'ə e sl'učuvalu prə n'as, v' n'ašəsu s'elu. r'ažd'ad'ad si smə tak'a: si xi rud'iš, k'an si vərv'iš, fl'ezəš i rud'iš sə be, i kəkv'o? 'aku 'imlž

b'abl [свекровь – А.С.], *f'anə dət'enu, um'ii gu, zlvij'e gu, nλ rud'il'kλnλ sl'ožλt sl'amλ, pust'elet i l'egnat jε, tək'a. sl'učə, 'aku n'emλž b'abl, puv'ikλš kumš'ijκnλ. nə m'ožə, k'ag dλ pum'ognə? d'a, zλ λnuv'a pum'agλ, de dλ um'ii dət'enu zλ dλ tu v'əržə p'ərčenu dλ gu uvij'e.* [А как звали твою свекровь, которая тебе помогала?]. *k'ak se v'ikλλ? kλar'inλ.* [Где ты рожала?]. *λ'am sə b'e, d'enu λ'am m'ojetλ k'əštλ ɔt'atək, λ'am d'enu grλg'ə l'u v'ərx n'egu, t'a s'eg'e u dəštər'atλ* [то есть сейчас живет у дочери]. [Кто позвал твою свекровь на роды?]. *λm j'as jε sλm puv'ikλλ p'o nλpr'et.*

Рождение (2)

[Как относятся к бездетным?]. *č kλkv'o dλ m'isl'et, n'ištu nə m'isl'ed, d'e dλ zn'am, k'oij kλkv'o m'islə. čε nij'e x'ubλvɔ gl n'emλš, t'o se zn'ai. λm d'e dλ zn'am, kλkv'o žε pr'avə. žε sə z'emə dət'e dλ sə k'upə, dλ sə xr'anə, dr'ugu kλkv'o dλ pr'avə. ...tə prud'avλd dəs'a. ku'i pu b'olnəsə pu, n'ekuij rud'i dət'e i nə m'u se i dλ gu gl'edλ, i ɔdnəs'e i gu t'am fəf m'aičən d'om, tλ gu gl'edλt, i t'am 'imλ svub'odnə dəs'a k'oijtu 'iskλ dλ sə z'emə.* [Что предпринимается для устранения бесплодия?]. *p'il'e, λg'a se jε n'am ne sl'učivλlu tək'a. dλ nəs'e i sl'učəlu tλk'a n'ekvλ dλ nə, dλ ne zλbrēm'ən'elλ m'ož dλ zn'ajε, 'amλ j'ε nə zn'ajε. k'omu se λs'eij sl'učəlu t'o zn'ai. br'em'ennλ žən'a, k'ag dλ se nλr'ičε 'inλk? d'oijdə vr'em'e dλ dub'ivλ dət'e, tə žε 'idə v b'olnəsλtλ, žε gu dub'ii.*

[Что запрещается делать беременной?]. *f k'əštə dλ sə š'etλ, i λnuv'a i pr'avələ. λm d'e dλ zn'am, kv'o žε se sl'učə? [Помогает ли кто-нибудь при родах?]. tɔv'a, λm'i puv'ikλxmə i dr'ugλ žən'a dλ sλ dv'e. i rud'i se dət'etu, upr'av'uxλ gu t'am kv'onu sλ zn'ajelə. 'aku 'imλ nλk'ovλ n'eštu, λg'a 'imλ dət'e čuv'ek, tə žε gu m'axnə ud dət'etu, i žε gu z'emī, i žε gu uv'ii, kəkv'onu xi pr'av'et.* [Что делают с плацентой?]. *plc'en'tλ, plc'en't, p'osl'edək. n'ištu, f'ərλ'ed gu, kλkv'o dλ se nλpr'avə? kλd'e, pu v'ənkλ. f kluz'etλ gu f'ərλ'et i 'ajdə.* [Как ведет себя роженица?]. *n'ištu nə rλb'otə, stu'i f k'əštə, xr'anə sə dət'etu.*

[Первое посещение роженицы]. *čə d'e dλ p'ovni'e k'oijtu, k'oij dɔx'odλ p'ərf, t'o se zn'ai kumš'ijεnλ d'enu i. d'enu ti bl'isku. dɔx'odλd žən'i dλ ɔbək'al'et tλk'a ud mλxλ'atλ, dun'isλt n'eštu pud'arək nλ dət'etu. nλ k'oij d'en? č'em l'u nλ k'oijtu d'en' tr'əgni i d'oijdə kv'o, n'emλ ɔprəg'el'en d'en'. [Что пекут в качестве угощения? Что дарят?]. čε budn'i pəč'ət n'eštu, budn'i n'e. z'emλmə n'ekλf*

puđ'arəčək на *dət'etu*, *n'ekvu r'iska n'eštu*. [Угощение посетителей роженицы на третий день]. на *tr'itə d'enə*. *ispəč'ət p'itə*, на *l'om'et je v'otrə*, *zdrub'ət je*, *pur'əs'et je 'ol'uvu*, *pur'əs'et je z'axar*, и *l'am pur'uklaš kumš'iĵk'inə tə jed'ət*. [Кто и как делит хлеб?]. *če d'e də p'ovn'je*, *p'il'je*, *k'oĵ*, на *p'ovn'je tɔv'a n'eštu*. *t'o se tə n'i ne zn'aemə tɔv'a n'eštu*.

[Как ребенок получает имя? Как его крестят?]. *k'ag dub'ivə*, *č'em n'oš'ed gu f č'ərkvatə tə gu krašt'avət*. *k'ak 'im'etu? če 'im'etu k'oĵ k'aktu mu gu n'arəč'e*. [Как стригут ребенка в первый раз?]. [*'aku s'onam gl e m'atku [prəz kəd] rəm'ə strəg'ɔ*]. *am t'i nə strəž'ɔ*, *ag'a se rud'i m'atku*. *du gud'inatə mu nə r'ežət kus'ɔ*, *utt'am s'etn'je 'aku mu je udr'ežet*. *x'ɔ*, *'aku i m'əšku že gu pustr'igət*, *'aku i ž'ensku*, *p'ag že gu n'eĵi putstr'igət m'alku*. *čə k'oĵ? k'oĵ m'inə tək'a pɔ p'ət'e!* *k'oĵtu i f k'əštə že z gu putstrəž'e*, *m'aĵkatə*, *bəšt'atə*. на *tr'əsə bərb'ernəsl*. *n'e*, *n'e*. *n'emə də mu tr'əsə bərb'er də gu putstr'iguvə*.

[Хлеб, выпекаемый на первые шаги ребенка]. *d'a*, *d'a*. *pəč'em p'itə*, и *je l'om'et*, и *razd'avət v məxəl'atə*. *prəštəp'alkə*, *prəštəp'alkə*. *n'ištu nə pr'av'et*, *kv'o də pr'av'et? n'ištu nə pr'av'et*, *n'ištu*. [Дарят ли что-нибудь ребенку „на первый зуб“?]. *n'e*. *pək t'ukə n'emə*, *pək m'ož də 'imə n'ekladə də 'imə puđ'arəcə*.

[Как отлучают ребенка от груди?]. *če t'o že gu udb'iĵed*, *g'a st'anə gud'inkə*, *že gu udb'iĵet ud m'aĵkatə*, *že*, *am n'emə də mu d'avə də jed'e*, и *že mu d'avə xran'a kv'onu jed'e i t'a*. *t'o že pupl'ačə p'ɔrvu*, *tə čə že... ne zn'am*, *m'ož də sə rək'ɔ ag'a se sl'učə tək'a də gu puft'orəš tə mu i bəl'a ne dubr'a sr'eštətə*, *'aku sr'ešnə n'ekəf čəl'ek tə gu i nəx'odəlu zar'ar'*. *'am n'eštu gu i nəx'odəlu ne x'ubəvu*. *am n'eĵi se ne pr'avəlu prə n'as se n'e pr'avəlu*, *pək m'ož n'ekladə də pr'av'et*, *se i sl'učuvəlu də gu prəxr'anə*, *də gu udb'ii*, *tə čə n'ekui d'en' tə če že z gu prəxr'anə*. *am n'ištu se nə k'azvə*, *kv'o də k'ažəš*. на *m'oĵ ad'in' m'oĵ p'erv bratuč'et na ldn'ɔ i s'əštə d'atə e ft'orunu se rud'ilu na s'əštənatə d'atə d'enu i p'ɔrvunu*. и *n'ištu mu nə pr'av'et*, *kv'o də mu pr'av'et*. *am d'e də zn'aĵe k'ak xmə se [k'azvə]!*

Свадьба (1)

[Знакомство парня и девушки]. *k'oĵtu tə ub'ičə*, *že sə tə z'emə*, *pək n'ək'if r'abuti smə ne pr'avələ*. *t'o že si 'imə n'ekəf priĵ'at'el*, *r'eš'i də se ž'enə*, *že d'oĵdə də k'ažə*, *že səbər'e n'ekui x'orə*, *že d'oĵdə*, *že tə zavəd'ət*, *že tə ođvəd'ət*. *sl'ed n'ekui d'en' že st'or'et sv'adbətə*.

[Посиделки]. *tək'a zbər'eš se, n'ekladə pu n'ašijes kr'aij adn'o vr'em'e zb'iraxl, tɬ gu zuv'exmə məž'ii. f edn'ɔ, f n'ekvɬ k'əštɬ zbər'ɔt se, i zbər'ɔt mum'ičeta xi i r'ukat dɬ prəd'ɔt nɬ un'al žən'a. nɬ f'urkɬ prəd'ɔt, i m'omčeta d'ojdɬ, i xɬr'esɬ te n'ekuɨ i prədl'ožə ti, i tək'a.* [Как шутили на посиделках?]. *k'ag dɬ se šəg'uvɬ? ɬ guv'orə, t'i sə gov'orəš, i t'o guv'orə, tək'a.*

[Уговор]. *'ami k'ak? ɬg'a d'ojdə vr'em'e dɬ se zb'irɬmə, tə ispr'atəl m'aijɬ mu dɬ d'ojdə dɬ k'ažə prə n'as, čə žə d'ojd'ed dɬ me z'emət.* [Договаривались ли сначала молодые?]. *gov'orəli, gov'orəli. guv'orəli tək'a kəd'etu se smə zbər'alə nɬ səd'anɬ, t'am guvur'ilə. x'ɔ, i prɬt'il m'aijɬ mu dɬ k'ažə nɬ m'oitə, nɬ m'oitɬ m'aijɬ, čə 'iskɬ dɬ d'ojdə dɬ se z'eməm i tək'a.*

[Привод невесты в дом]. *t'i 'idɬ tɬ zɬvəd'ɔd b'ulkɬnɬ ut'am, t'o sɬbər'e x'orɬ ɬ'uvɬ, 'idɬ tɬ jə duvəd'ɔd b'ulkɬnɬ p'ək, t'o tə pr'av'et sv'adbɬtɬ.*

[Свадебные подарки]. *d'ar izn'aš'elə smə k'ət pr'av'et sf'adbɬtɬ. tə d'aruvə ml'ogu d'avɬmə, k'ak! n'emɬ, dɬ ɬs'ajə gud'inɬ, n'emɬ d'aruvə. səg'a n'emɬ, 'amɬ edn'o vr'em'e, j'ɛ sə səm ud'avnɬ ž'enəlɬ, tr'iisi i p'ərɬɬ gud'inɬ sə səm ž'enəlɬ j'ɛ. kək'v'o, kf'otu smə im'alə, fs'ičku, prəst'il'ki, r'izə, k'ərpə, s'ičku, žur'apə.*

[Свадебная процедура]. *dɬ rəč'em, nɬ ɬs'al k'ɔštɬ 'imɬ b'ulkɬ, i duš'l'i sɬ ud b'ulkɬtɬ ud n'einɬtɬ stran'a. mumč'etu i t'ukɬ de, ud b'ulkɬtɬ, ud n'eijnɬtɬ... mumč'enu žə 'idə dɬ jə dɔvəd'e b'ulkɬnɬ ud n'ekladə, kəd'etu i dɬ j'ɛ, i g'a pr'av'et sf'adbɬnɬ, ud b'ulkɬnɬ dɔx'odɬt x'orɬtɬ, i ud mɔmč'enu si 'imɬ de, 'amɬ ɔd b'ulkɬnɬ si ispr'aštɬt. g'a sə tr'əgnɬt, jəd'ɔt, piɨ'ɔt, g'a sə tr'əgnɬt, izl'ezə b'ulkɬnɬ i mumč'enu, tɬ xi ispr'at'et səs rɬk''ijə səs i tək'a. d'a. tə dɔx'odɬt ud b'ulkɬnɬ, n'i gu k'azvɬxɬmə m'omənə adn'o vr'em'e, m'omənə, dəm'ek ud m'omənɬ str'anɬ d'ojdɬt, i mumč'enu sə puk'anə kumš'iitə i rudn'inə n'ekuɨ, st'or'et sf'adbɬnɬ, vəčert'ɔn sə p'odət, i b'ulkɬnɬ i mumč'enu sə ust'anɬt t'ukɬ, kəd'e žə 'id'ɛ.*

[b'ul]kətə ust'anə t'ukɬ, kɬd'e žə ɬ v'od'i. tək'avɬ j'edno vr'em'e. t'i i ɬzg'a i tək'a de. ispr'aštɬt se, ispr'at'et xi səs šəš'ɔ rɬk''ijə, səs tək'ivɬ r'abutə. ɬ edn'o vr'em'e i jədn'ɔ ufc'a, adn'o j'agn'ɛ dɬd'ɔt, nɬ sv'atuv'itə. ɬsg'a n'emɬ ɬnɬk''if r'abutə. n'e, n'e, s p'ušk'i ne. zg'a n'emɬ ɬnɬk''if r'abutə. e, d'ojdɬt prəd'i k'əštɬtɬ i ne fl'az'et, č'ekɬd dɬ izl'ezə udv'ətri čuv'eg dɬ ix (так!) puk'anə, təg'avɬ žə fl'ezi. žə izl'ezə nɬ mumč'etu m'aijɬtɬ lə, bɬšt'atɬ lə. i ix puk'ani, i žə fl'ezɬt. i fl'ezɬt v'ɔtrə, č'erp'et se, prək'azvət. p'esnə zɬp'ejet

n'ekuj p'ət', da rəč'em, 'akə izv'id'ed b'ulka da je l'uvla, tak'a pə klkf'o v'id'et p'ak s'əštu, piǰ'ot. xran'a mu prənəs'eš, nlijed'ot se, piǰ'ot, p'eǰ'ot, sv'ir'et, i tr'əgnat sə.

[Венчание]. *na c'ərkvla xi v'od'et, vənč'ejet xi.*

Свадьба (2)

[Знакомство]. *d'a, i'edrə, i'edrə, i'edrə se r'užet, ne m'ənəčk'i dəc'a. d'a. na l'uł'ki de, d'esu v'iklaš t'i st'or'enu se prəv'ortla l's'eǰ udg'orə. [xəp]ilə sa n'ekladə, səg'a sa x'odələ səs kun'etə nag'orə na plənən'atla, i st'or'et sə tək'a l'uł'ka i sə se l'uł'et, i'edrə, d'esu v'iklaš t'i m'omčeta, mum'ičeta. 'id'exla səs kun'etə da xi pas'əd g'orə na plənən'atla, i sa pr'avələ tək'a l'uł'ki da se l'uł'et. pək razl'ičnu, fs'ek'i, na fs'ek'i d'en' se, n'e na pr'aznək'i. d'a, d'a. zpruzn'avali si sə tak'a.*

[Карусель]. *p'ak im'e edn'o t'o se k'azvlašə l'otkla. l's'eǰ gul'emə d'rv'o, i dr'ugu l's'eǰ pub'itu, i t'uvla l's'eǰ t'ur'enu. tug'af ldn'o tumč'e na l's'aǰe str'anla, dr'ugu na dr'ugatla, i l's'eǰ se vart'e, vart'exla se. n'e da se l'uł'et, 'am da se vart'ət.*

Выделение молодой семьи из хозяйства родителей

s'amə si je grad'ixmə. [Муж информантки]. t'o 'imlašə br'at, lndr'eǰ, tə t'o žuv'eǰ f n'eǰe. na lndr'eǰ br'at 'imlašə, tla t'o žuv'eǰ f st'arlatla, i si ugrad'ixmə n'ovla. x'ubavi se əd'el'ixmə. d'oǰdə b'ablatla, dən'esə tə nə nakl'adə 'oglan', dun'esə nə edn'o xl'erpče, dun'esə nə m'anžla, tak'a se d'el'ixmə. [А скот был у вас?]. l d'a, d'a, kr'avla, 'ofcə. p'et' š'es 'ofcə, kr'avla.

ХОЗЯЙСТВО

Овцеводство (1)

'a č n'i 'imlamə pu p'et š'es 'ofcə. d'a. prə blšt'i i prə m'aǰki smə zd'elə. pu d'es'et, pu pətn'aesi n'aǰ mlogu. m'alku, lzg'a dəštər'asla 'iml p'et' š'es 'ofcə. t'i sə l'am na plənən'atla. n'e. [Есть ли там ваша колиба?]. č t'i sa zbər'atə ut c'alusu s'elu, sa n'e s'amu n'ašə. l'uvla 'imlam m'atk'i, 'agancə se k'azvlat. dv'e tr'i, i drug'it'i sa na plənən'atla. pu dəm'itruv den' že s'i xi z'eməm.

Овцеводство (2)

[Мандра]. *dl'ekə i. t'a i dl'ečə nlat'atak, kik'eza se k'azvlat m'est'otu. k'ak se mən'ovla, t'ə 'iml p'ət'. tla se x'odə dut'am, i səs kul'i l'ek'i x'og'et i. t'o n'emla, t'ə bl'izu t'am za m'andrata p'o*

utt'atək 'iml x'ižl, tɬ t'am x'oget l'etnu vr'em'e iskurzi'antə.
 [Сколько держали овец?]. *pu m'alku, t'ə nə m'ož dɬ dərž'iš ml'ogu,*
ɬd'in bəl'uk, kv'o dɬ i pr'avəš? pu m'alku, pu dəsət'inɬ, pu s'ed'em
'os'em. [Были ли люди с большим количеством овец?]. *ml'ogu. d'a,*
d'a, 'imɬu i. 'imɬu, ɬm t'eje x'orɬ se pum'inɬɬ, n'emɬ ɬzg'a
tɬk'ivɬ bəl'ucə. pu stut'inɬ, pu dv'estɬ sə 'imɬə, g'orə nɬ
plɬnən'atɬ xi k'arɬɬ tɬ i pɬs'exɬ. ml'ek'otu si gu sɬb'irɬɬ,
pr'av'exɬ gu tɬk'a, ɬm t'i nə zn'al rɬzb'irɬš lə, f təl'umə, f k'ožə
gu p'əl'n'exɬ. k'ofkə [бьет - А.С.] f k'ožə, ud ufc'a k'ožɬ gu st'orə,
k'azvɬmə gu m'ex. tɬ gu nɬp'əlnə s'ir'enə, i gu prud'avɬɬ tɬk'a.
d'enu sɬ ne im'alə ufc'i - kup'uvɬɬ. pəg d'enu sɬ im'alə pu
ml'ogu ufc'i, tɬk'a gu pr'av'exɬ fəf k'ožə, f m'exur. pɬ səs ml'ogu
ufc'i fs'ek pum'alku, dəsət'inɬ n'ai-mlugu pətn'aesi.

[Наемные пастухи]. *t'amu pəz'ar'et, tə pu dv'amɬ x'orɬ se k'azvɬ*
ufč'arə, tə xi pɬs'ət i dui'ət. t'i sɬ n'e ud n'ašəsɬ səl'o, t'i sɬ ɔd
d'ev'en ufč'erətə. 'e čem, ɬt'uf se n'ašlə, ud n'ašəsɬ səl'o n'emɬ
k'oɬ, t'i sɬ pušt'i st'arə x'orɬ, k'oɬ dɬ xi pɬs'e?

Овцеводство (3)

[n]i *smə im'alə dud'e smə pus'evɬə im'otən. pək ut'am s'etn'e t'o*
st'anɬ ɬt'uvɬ st'or'uxɬ kək'v'o im'e i ɬəsəpul'esə, kv'o gu zuv'exɬ, tə
zbər'axɬ, zbər'axɬ ufc'etə bəl'ucə, t'ukɬ b'e d'esu grɬg'ət, tɬ b'e
ugrɬd'ilə ub'or, tɬ ix xr'an'exɬ t'am ufc'eti i prud'avɬɬ i v'əlnɬɬ
i s'ičkutu kupər'acije.

Совместный выпас скота

ɬy'a. zbər'ət xi, n'i gu k'azvɬmə čubɬnɬ'ək xi zbər'ət, f'anɬt ed'in
čuv'ek ufč'ar pɬs'e xi. 'ami t'o mu e ɔprəd'el'enu nɬ ufc'a, nɬ
br'af, nɬ ufc'a. 'aku 'imɬš p'et' 'ofcə, nɬ fs'ekɬ ɔfc'a i prəg'el'enu
k'olku dɬ dɬd'eš nɬ m'esəc. izl'ezə ɬn'ol m'esəc, p'ak nɬ dr'ug'ijen,
tɬk'a e.

Первое доение

imɬ, 'imɬ. g'a xi utk'arɬš nɬ plɬnən'atɬ, nɬ m'andrɬ gu k'azvɬmə,
nɬ m'andrɬɬ. tɬ fs'ek sə xi izdu'i, prəm'er'ed gu ml'ekunu. tə če
s'etn'e x'odəš, fs'ek xi r'ukɬ, dn'esk'e ed'in čuv'ek, 'utrə dr'uk, tə
sə fs'eg z'imɬ ml'ekunu, tɬ z gu st'orəš s'ir'enə. i s'i gu dənəs'e f
k'əščə. tɬk'a i. p'o ml'adətɬ vr'em'e x'odəli smə i s'ofci i s'ekɬkvu.
i du'ili smə i 'ofci i s'ičku.

Общесельское доение

s'led g'erg'ov den', s'led ed'in m'esəc xi pr'aštɬmə nɬ bɬk'anɬ. pək
sə ɬt'ukɬ. pr'edəɬ. səbər'ət xi ufc'etə, i 'idɬt t'am fs'ičk'itə x'orɬ,

k'oǝtu 'imɫ ɔfci, fs'ek čuv'ek 'idə, fs'ek sə xi izdu'i fəv bɫk'ərčɛ, prəm'er'ed gu, ml'ekutu, zap'išɫd gu t'am, k'oǝ k'olku tr'evɛ dɫ sə z'emə ml'eku, tug'avɫ pu r'et tɫk'a x'oget, tə s'i gu, dn'eskɫ že 'idəm n'i, 'utrə že 'idəš t'i, dr'ugi d'en' dr'ugije, p'o dr'ugije dr'uk. fs'ek sə z'imɫ ml'ekutu i z gu pr'avə s'ir'ənə. s'i gu sl'agɫmə t'ukɫ v burk'anə zɫ z'imɫɫ. dɫl'i se t'ur'e? t'ukɫ nə pr'av'et tɫk'a. m'ožə n'ekɫdə dɫ pr'av'et, 'amɫ prə n'ašətu s'elɫ nə pr'av'et. ɫdn'o vr'em'e sɫ pr'avələ pr'eduje, x'odələ sɫ mn'ogu x'orɫ. tə sɫ pr'avələ, 'aku zn'aeš, b'anəcə fəv gul'emə təps'ii i se n'osəli sə. toğ'avɫ pust'av'elə tək'a sufr'o, sə nar'ed'ət x'orɫɫ, i zɫk'ol'et edn'o ufc'o zɫ kurb'an', tɫ gu l'om'et, i fs'ek sə n'osə f təps'ije b'anəcɫ, tə razd'avɫ je zɫ zdr'avə i tɫk'a. tɫk'a dɫ pr'av'et, i fs'ek 'idə, tɫ s'i xi prədu'i, i prəm'er'et ml'ek'otu, i si se vr'əštɫ. n'e, nəs'o prav'ilə t'ukɫ, s'ine, prə n'ašətu nə p'ovn'e, nəs'o prav'ilə. m'ožə n'ekɫdə dɫ 'imɫ dɫ sɫ prav'ilə, p'ək fəf n'ašətu s'elɫ nəs'o prav'ilə tək'a. d'a, 'imɫ. čurbɫš'ijɛnɫ k'ag gu prəm'erə gu nɫ fs'eki i zap'isuvɫ gu t'am nɫ tetr'atɫɫ, k'oǝ k'olku k'ilugr'amɫ že z'emə ml'ek'o. p'osl'e zɫf'anɫ pɔ r'et, ɫd'in dn'eskɫ, dr'uk 'utrə, dr'ug dr'ugi d'en', i s'i gu z'imɫ tɫk'a.

Производство молока

k'ek'eza se k'azvɫ tɔv'a m'est'o. t'am 'imɫ m'andrɫ ugrɫd'enɫ, t'am 'imɫ ufc'erə, pas'ət xi, duk'aruet xi, duǝ'ot xi. čurbɫš'ijɛtɫ 'idə tɫ sə z'emə ml'ek'otu. ne fs'eki den'. t'i gu z'imɫ nɫ d'eni, dn'eskɫ že gu z'emə ɫd'in, 'utrə dr'uk, dr'ugi d'en' dr'uk, tək'a gɔ z'imɫ. pu dv'æs k'il'a. 'amə izduǝ'ot ufc'etə, fs'ek sə gu izdu'i fəf kuf'ičkɫ, f k'ofəčkɫ d'e dɫ s, dɫ se s'etəš, tug'avɫ 'imɫ n'eštu tɫ se m'erə, k'utər' se k'azvɫ, tə gu prəm'er'et k'omu k'olku, i zap'išed gu t'am nɫ tetr'atɫɫ, i fs'ek x'odə, tɫ sə mu gu dɫd'ot, si gu z'eməš, si gu dunəs'eš.

Молочные продукты

edn'o vr'em'e gu b'ɔrkɫɫɫ f kɫč'etɫ. tək''ivɫ t'ol'ki kɫč'etɫ gul'emə, i gu b'ɔrkɫɫɫ. pək səg'a gu nə b'ɔrkɫ, s'ip'et mu mɫǝ'a, 'aku se s'eštəš, kɫkv'o i mɫǝ'a. i st'anə s'ir'ənə, i gu nɫs'ipə fəf pɫk'ul', tɫ se ɔč'ed'i i tək'a. krus'ak se k'azvɫ, n'i gu k'azvɫmə krus'ak. ut tɫk'o mɫǝ'atɫ de, edn'o vr'em'e sə fs'ek 'im'ešə ut krus'ak mɫǝ'a, pɫk ɫzg'a kup'uvɫ ut mɫɫgɫz'inɫ šər'okɫ l'əkɫ šəš'encə. i ut krus'ak tək'a mɫǝ'a səs pr'esnu ml'eku gu nɫk'isnɫ, i st'anə mɫǝ'a, i pɔts'ir'uvɫ. səg'a nə pr'av'et tək'a. t'o nə stu'i x'ič, l'u puts'irə se, i nɫs'ip'ed gu dɫ se č'ed'i f pək'ul'. tək'a gu nar'ežəš, nar'ežəš,

nar'ežš na fəl'iiki, i gu nar'eždš fəf n'ekvu bak'ərče f k'ofəčk, i mu st'orəš pr'esol səs s'ol i vud'ɔ. gu zak'ol'et i'egnətu, i z'emət mu krus'akl, i is'ipuet, 'iml v'ətrə tak'ovl parč'encə, tɪ se k'azvl i'atki, i s'ip'et mu pr'esn'ik, pr'esnu ml'eku i m'alku s'ol, i tak'a gu zak'ač'et n'ejdə tə stu'i. zak'ač'ed gu tak'a na n'ekvə pər'on'če, tɪ vəs'i tak'a. i st'avl mɪj'a, i ud n'egu se f'aštɪ ml'ek'otu. 'amɪ səg'a nə pr'av'et tək'a, n'e. zg'a kup'ovl ut f šər'okl l'əkl f šəs'encə.

Полевые работы

s ur'alu. n'i prəd'i sə smə ur'alu, ur'alu, pəg g'a st'anl an'ej dərž'avnu, tɪ ur'exl, zəm'axl dɪ zəm'ɔsl i ur'exl gu s tr'aktur. p'o r'anu səs ur'alu si gu ur'exmə dud'e b'e č'asnu. bəšt'a mə fpr'əgnə dv'aml v'olɪ i ur'e, k'arɪ, s ur'alu. d'a, pə ɔd'ilə smə. mɪ klkv'o, vərviš sl'ed ur'alunu, kup'ajš, pum'agš. g'a st'anə n'ivɪnɪ prəz jəs'ent'ɔn 'idəš tɪ ž'ɔnəš. s kv'o smə ž'ɔnɪlə? mɪ s'ɔrpuvi im'exmə. [ž'ɔ]nɪtunu k'ak smə fn'aš'elə? səs kun'e gu k'arɪxmə bɛ. tə čə g'a st'anl kupər'acije, r'ojnɪxl gu, z'ɔxl nə i kun'etə, z'ɔxl nə fs'ičkutɪ. t'ukl nɪ xɪrm'anl. 'e, t'ukl. mɪ l't'ukl nɪt'atək. [Вручную ли молотили?]. n'e, səs k'onə bɛ, tak'a nɪst'eləš, anuv'a i zɪv'ərzɪnu nɪ sn'opč'etɪ. i gu nar'ed'iš tak'a pu zəm'ɔtɪ i fk'arəš kun'etə, k'arəš, t'i st'ɔpəž v'ɔtrə, i t'i zɪbəkul'avl t'ebɛ, i se vərš'e, st'anə sl'amɪ. t'ek'a žət'onu uk'apə, istr'ɔšš sl'amɪtɪ, smət'ež žət'otu, udv'ej'ež gu, tak'a. nɪ xɪrm'anl. d'a, d'a, d'a, s lup'atɪ. tak'a gu f'ər'l'exl nɪg'orə tɪ se udv'ej'e. x'ɔ, ɪg'a 'iml v'etər, ɪg'a n'emɪ, zɪvi'ež gu, l't'am stu'i nɪ xɪrm'anɪn zɪv'itu, pəg g'a 'iml v'etər udv'ej'ež gu, išuš'iž gu, sm'eləš si gu nɪ vud'en'icɪ brəšn'o, um'esəš sə xl'ep f f'urnɪ. zg'a n'emɪ, ɪg'a st'anl kupər'acije s'ičkutɪ nə zəm'axl. t'o im'ešə ml'ogu vud'en'icə f šər'okl l'əkl, ldn'ɔš nɪ ldn'ɔ 'idəž, dr'uguš nɪ dr'ugl. tuv'arəž gu səs k'on'en, k'arəž gu, sm'eləž gu i duk'arəš si gu. 'a čem, št'otu budn'ɔš n'avɪlicɪ, tɪ 'idəš p'ak nɪ dr'ugl. [Где были мельницы?]. t'am i, ɪg'a təč'e l't'ukl n'ašɪtɪ r'ek'a, tə t'ukl ɔtv'ɔdə v der'etu im'e vud'en'icɪ. 'imlšɪ jɛ ed'in st'ar čuv'ek. vud'en'icɪtɪ? mɪ t'a se rɪzvl'i, n'emɪ, t'ə ml'ogu ud'avnɪ anuv'a b'ilu. pədəs'e gud'inə kupər'acije, tə kəkv'o žɛ tə dərž'ɔ vud'en'icə? [Как платили мельнику?]. t'o sə z'imlšə, ud žət'otu sə z'imlšə. č nə m'ogɪ, zɪbr'avəɪ sɪm k'ak mu se zuv'ešə. 'ujəm, 'ujəm se k'azvlšə. 'e čem, k'olkutu uprəg'el'i, vz'emə sə čəl'ekən 'ujəm i 'ajdə. nɪm'erə

sə f n'eštu, t'o si 'iml m'erka, tɬ sə nɐm'erə, nɐt'očə se 'ujəm. v'iš, t'i zn'aš, tɬ v'iklš 'ujəm.

Производство зерновых

s'ɛvɐxmi jɛčm'ik, s'ɛvɐxmə dr'ugu rɐst'ɛnije 'imešə uv'es, s'ɛvɐxmə r'əš, 'aku sə č'uvɐl r'əš. s'ɛvɐxmə pčən'icɐ. i pčən'icɐ s'ɛvɐxmi, i si gu ž'anəm tɐk'a, i si gu k'arɐxmə s kun'etə, i si gu vərš'ɛxmə, isuš'iž gu, k'arɐž gu nɐ vud'ɛn'icɐ, tɬ gu sm'eləš, f šər'okɐ l'əkl im'ɛ vug'ɛn'icə. pə s'i gu sm'eləš i d'ojdəš, tɬ sə um'ɛsəš xl'ɛp. 'a čə m, ɐzg'a n'emɐmə, ɐzg'a n'emɐmə ɐnɐk'if r'abutə. p'o r'anu, ɐzg'anu, ɐzg'anu i šər'okɐ l'əkl xl'ɛb gut'ov z'imɐmə, duk'arvɐt nə g'otuf. [Делали ли хлеб из овса?]. pɐv'ixmə. p'əržɛxmi gu fəf f'urnətə, i dɬ gu sm'eləš, i mn'ogu x'ubɐvu brɐšn'o st'avɐšə. 'ɐml pɐd'i. čə m, f šər'okɐ l'əkl nɐ vud'ɛn'icə gu k'arɐxmə s k'onə. r'əčnu si gu m'ɛs'ɛxmə. nɐ rɐk'a z gu m'ɛs'ɛxmə. zɐ ufc'etə, zɐ kr'avətə, m'el'ɛxmə gu f šər'okɐ l'əkl nɐ vud'ɛn'icə. brɐšn'o nɐ kr'avətə d'avɐxmə, d'a. i 'imlšə, pək z'imə n'emlšə.

Выпечка хлеба

...səm p'ekɐ, səg'a gu pə kup'ovɐmə. tɐk'a fəf kurət'a xi m'ɛs'ɛxmə s rɐc'etə, m'ɛsəš, m'ɛsəš, putp'aləš f'urnɐtɬ, n'i gu k'azvɐxmə p'eš, dr'uguš si im'ɛ nɐ fs'ekɐ k'əščɐ tɐk'a p'eš, rɐzz'eməš si xi tɐk'a xl'ɛpčɛnɐɐ, nɐ ɛdn'a lup'atɐ xi pɐvr'atɐš i m'uškɐš i f f'urnɐtɬ, utpr'et mə zɐp'aləš 'ogɐn', ispəč'e se, i izv'adəž gu tɐk'a. pu ɛd'in č'as se pəč'e. [ɬ]g'a ne im'alu p'eš, j'ɛ kɐk s'amɐ zɐp'omnɐɐ, p'eš t'o im'ɛ. kug'anu ne im'alu p'eš, j'ɛ nə p'ovn'ɛ, t'o pɐd'i d'e dɬ j'ɛ dɬ st'anɐ dɬ p'ovn'ɛ.

Из лексики полеводства. Лук

pɐst'iləmi gu, tə zɐv'ɔrɐɐ ɐt'uv glɐv'učk'i, tug'avɐ gu izv'adəm, tug'avɐ gu splət'em nɐ pl'itk'i i gu uk'ačəm tɐk'a. tɬ gu k'azvɐmə ɐpɐž'ik. duk'arvɐt x'orɐtɬ ɐt'uvɐ, tɬ vz'emɐmə s'em'ɛ, tə gu sɐd'imi. pu kr'ajɛs nɐ 'avguz žɛ gu isk'arɐmə, izv'adəm, i žɛ gu splət'e dəštər'atɬ pl'itk'i, žɛ gu uk'ačəm ɐ'am i. pɐ z'imɐtɬ žɛ gu x'ɔrčəmə, i du prul'et'a šk'e jɛ im'ajɛ ɐnɛj. ...v'iklš t'i, jɛd'ɔt se, pəg glɐv'učkɐɐ ne, n'emɐmə n'i ɐt'uf, n'emɐmə ɐnɐk'ɔf l'uk. pup'arɐɐ gu i b'alsɐɐ. t'ə i tɐk'a zɐs'əxnɐɐ. g'a pužəlt'ɛjɛt, pətn'atɬ gu k'azvɐmə, ud mɐn'ɔ pužəlt'ɛɐ, pək ɐt'ɛj ɐnɐkv'ɔ l'iniɐɐ nə zn'ɐɐ. udv'ɔtrə gu pudjɛd'e udd'olu, i z'ɔmə dɬ s'ɔxnə l'ukən. čərv'ɛj, č'ɔrf, čərv'ɛj. d'ɛsu vɐrx'u pu ləst'asɐ t'ə i zəl'en, pək pud zəm'ɔtɬ nə zn'ɐɐ kək'ɔf i. v zəm'ɔtɬ ne zəl'en. t'o ɐd'in 'imɐ, tɬ gu jɛd'e vɐrx'u, ɐsv'a pu ləst'asɐ, pu z'eləsɐ pu, t'ə i zəl'en. pək

at'oje l'ukaz d'esu v zəm'otl, d'e da zn'am, nə št'e da i zəl'en.
 arpaž'ik luk'əs, pus'aždami gu i izn'iknə pər'a. arpaž'ig be asakv'i
 glav'učəcə, arpaž'ik se k'azva. d'etu v'iklaš t'i s'emk'ini, s anakv'o
 sam raspr'av'ela t'uka. n'i smə na vəs'oku m'iest'o, i'eš'ennu vr'em'e
 mən'ovat x'ora l'uva ta prud'avat, tə sə gu z'emamə, i s'i gu
 sl'ožəm f k'əštə, i prəs prul'ett'a gu pus'eimə, pusad'im. i pun'iknə
 tug'af luk'ən, p'usnə pər'a nag'orə. as'ej l'u b'očklaš, i t'o sə fl'iza
 v zəm'otl. x'ə, d'upki. st'or'ed gu tak'a l'ex'i, i zb'učklaš tug'af. n'i,
 'aku 'ima tr'ev'a, ta mu je om'əknəm tr'ev'at, i kup'ai gu s adn'ə
 m'otəčkə i x'ajdə. s mək'uč gu pul'ivamə. pəg g'a i, g'a val'i d'əš,
 nə pul'ivami gu. t'o be, um'əknəm tr'ev'otl ta se oč'istə.
 grad'inkatə se i tr'ev'esalə, tr'evə da um'əkne tr'ev'at. i t'orə
 gibr'ə. am k'ag da gu k'ažəš 'inak? adn'onu rast'e p'o b'ərzu,
 dr'ugunu p'o pul'ekə.

Приготовление пицци (1)

'a, t'o 'imamə, k'ol'et 'ofcə, k'ol'et t'elcə r'aždət kr'avətə, ta i
 xr'anəm, tə gu zak'oləš, tə gu sl'ožəš v burk'alunu, ta 'imas prə
 z'imana da g'otvəš. ud ufc'enə zak'oləš n'ekva. ufc'etə pr'ol'etnu
 vr'em'e i k'arat na planən'at. x'odəm ta z'imamə ml'eku, pr'avəm
 s'ir'enə. da p'omnə ud d'ek'e da, dukat'u i s'etn'e i k'atu se ož'enix,
 i i'eš'ennə vr'em'e fs'eg zak'olə n'ekvu dub'itəg gul'em 'ilə kr'avə
 'ilə. pə gl'ədxmə pu ml'ogu dub'itək. tə že gu st'orə, 'aku i ufc'a,
 že gu st'orə səzdərm'a za prə z'imat, 'aku i n'ekvu guv'ədu p'o
 gul'emu, že gu st'orə šušən'icə tak'a. s'etlaš li se kakv'o šušən'icə?
 že gu nar'ežə parč'enca, i že gu pup'arə f pr'esul, i že gu uk'ačə
 da is'əxni, i prə z'imat sl'aga an'ej i pum'alku ta g'otvə.
 i kakv'onu smə im'alə kərt'ofə, vəs'ul', ut pčən'icə pr'av'əxmə
 bəlg'ur', i'ecə r'ečəž, že k'upəš tak'ovl ur'is'. anak'ovl b'ešə adn'o
 vr'em'e xran'at.

Приготовление пицци (2)

[Голубцы]. svi'əxmə sərm'i. 'aku 'im'eš, m'əsu že svar'iš. i
 prazn'uvaxmi gu tak'a. sərm'i d'esu ud z'elə? kard'ə, z'elə, kard'ə.
 uč'istəš ur'is, upl'evəž gu, zdrub'iš mu kurm'it l'uk, s'ipəš mu
 pəp'erčək, i nar'ežəš ut kard'otl, i sv'ivlaš xi. i sl'ažə, sl'aglaš xi f
 jədn'ə t'en'žurə, svar'iš xi. tək'a pr'av'əxmə.

Приготовление пицци (3)

b'anəca? am f təps'ije, f təps'ije tək'a gu rast'očəm, nar'esəm gu
 ur'is svar'en, səs jəj'c'a ob'ərkan, i gu nar'esəm, i tak'a na

p'ečkata gu ispáč'em. i nar'ežž gu g'a se ispáč'e tak'a na fəl'iiki. nəs'a pr'avələ n'ašətə səz bug'ačl.

Изготовление ракии

am f kaz'an'e nas'ip'et, prət'ikl udd'olu. se zbər'č sl'ivətə, se sl'ožet fəf k'acə, tə stu'i m'esəc lə k'olku, tə p'usnə čurb'a. tug'avl gu n'osəš səz blak'ərə. t'am 'iml rak'iž'ilnək d'enu ut'atək d'esu strui'ət l't'am. tə 'aku si [видел], 'iml m'atkl bar'ačkl l't'am im'e rak'iž'ilnək, 'iml kaz'an' fpr'əgnl, tə t'am gu var'ət. nas'ip'ed gu f kaz'an'en, prət'ikl udd'olu, t'ur'et edn'č x'arkuml, təč'e rek''ije tə tak'a. am fs'ek m'ožə dl si je st'orə. k'oitu si zbər'al sl'ivətə, t'o si je pr'avə. [Какое количество выходит?]. razl'ičnə, t'o lzg'a nə zn'am k'olku, n'i prəd'i smə isk'aruvlələ pu d'esit' kilugr'aml, pu pətn'aesi ud l'd'in kaz'an'. pək lzg'a, l'a mu s'ipuvlxl z'axl fəf sl'ivətə, f čurb'atl. zg'a e zaxl'tə sk'əp, tə nəšt'ət i pr'avə rak''ije. l'ya, fs'ički, 'aku se sl'učə dl d'ojdə n'ekl'f čuv'ek, že gu puč'erpəš. na dəštər'asl i z'ək'es že sə s'ip'et pu edn'č pu dv'e č'eski dl p'iijnl prəd'i i'aden'e, lnuv'a.

Обработка шерсти и изготовление одежды

k'ak smə prav'ilə dr'exi, təč'elə xi smə na st'an. ufc'atl se strəž'e, pər'eš v'əlnatl. n'osəš je. klad'e? če m, fəf k'əštə d'enu ti ufc'ənl tl. n'e f k'əštə, na dv'ora be. t'ukl, t'ukl, t'ukl. nastrəž'eš ufc'ət, upər'eš v'əlnatl. səs n'oicə. ispər'eš je na vud'ət. t'ukl d'olu na kur'ittu. n'e, n'e. udnəs'eš sə n'eštu kur'itu, t'urəš je t'am, pər'eš je. išč'epklš je. l'd'in p'ət', ed'in dv'a p'ət' se pər'e, i upl'aknəš i išč'epklš je, n'osəš je t'am f sm'ol'en na dər'ak, tl je išč'epklš, izvl'ačiš, v'ərnəš se tl je naprəd'eš, i st'orəš je dr'exl. istəč'eš je, usnuv'ež gu, istəč'ež gu, anl'ivl r'abutə. l'u vəl'n'en'icə, r'oklə, v'əl'n'enə, məž'etə fs'e s v'əl'n'enu. r'izə sə sə n'osələ v'əl'n'enə, edn'o vr'em'e nəm'e pl'atnu. i'e sam zap'ovnal s'ičku. am sə tək'aexmi si ud v'əlnatl, tl sə š'ijexmə r'izə. ud b'el, ud b'el. ut č'ernatl r'okl'e, f'ustanl, r'okl'enl naprəd'eš, ud b'elatl r'izl. d'e dl p'ovn'e t'očnu k'olku! st'igalu, t'o smə im'alə pu dv'e pu tr'i. m'alku smə tög'avl l't'ej təč'elə zl d'ar.

Обработка конопли

dl rəč'em v grad'inkatl. l's'ej gu pus'eimə, i st'anə, i prəz iēs'ent'a gu um'əknəm. st'anə vəs'oku. d'a, 'iml gl'v'učki, s'em'e. tug'avə gu ubər'em, tə gu v'ərzəm tak'a na vr'əxčəcə, i gu st'orəm tək'a k'atu k'upkl, tl is'əxnə, tug'af mu uč'ukl'mə s'em'etu na edn'o parc'al'če, i n'egu n'kv'asəm fəv vud'č, kun'op'al'e. tl k'isnə dv'aesə d'enə,

dv'aesə d'en'e v vud'ɔnɐ, tug'avɐ gu is... ɐmi f tək'a fəf i'ɛmɐ, iskup'atu, l'očkɐ, bɐr'ugɐ, ɐ'am 'e-e d'etu r'ek'atɐ. iskup'aemə l'očkɐ i p'usnəm vud'ɔ, tɐ se nɐp'ɔlni, i gu nɐkv'asəm. tə stu'i dv'aisə d'enə, tɐ če gu izv'adəm, t'ə gu, tə is'əxnə. tug'av gu m'eləm nɐ m'eləcɐ, im'ešə ud dərɐv'o ɐs'ej st'or'enə, tɐ pum'eləm, tɐ st'anə tɐk'a puv'esmu, kəlčəšt'a. t'i sə v'iždɐl kəlčəšt'a? rɐzb'irɐš lə kɐkv'o? tug'avɐ gu vl'ačəm nɐ dɐr'ak, tə čə gu prəd'em nɐ ž'ičkɐ, tug'avɐ gu təč'em, tək'aimə. ɐnɐkv'o n'eštu gu smə pr'avələ, s'ičku. tup'ilu, tupəl'a gu zuv'exmə, tupəl'a, tup'ilu. d'a, d'a, d'a, s ɐnɐkv'o smə pə prəžuv'elə.

Изготовление обуви

i'e se ož'en'ux, tə b'ex pɐp'ucə ne sl'agɐɐ nɐ krɐk'a, s'amu cərv'ulə. ɐm x'ubɐvə smə pr'avələ. guv'edɐ, guv'ežž, guv'oždɐ k'ožɐ gu rɐsp'ɔnɐd g'a gu udər'ɔ. ɐm rɐsp'ɔnɐd gu tɐk'a nɐ n'ekvə dɐsk'i. tə is'əxnə, tug'av gu nɐr'ežet ɐs'ej nɐ plɐst'in'ki, nɐr'ežet, tə gu k'azvɐxmə f'ašə. i tug'avɐ r'ežəš, m'erəš i si udr'ežəš k'olkunu tə tr'ev'e zɐ cərv'ul'. ɐs'ej nɐm'erəš jedn'ɔ p'eg'e i p'o-vəčku, i udr'ežəš sə dv'e pɐrč'etɐ, i xi nɐkv'asəš vən vud'ɔ. tug'avɐ xi nɐr'ežəš gu ɐs'ej i gu nɐvərɐv'iš səs n'eštu, cərv'ul', t'o cərv'ul'. i gu ub'uiš nɐ krɐk'ə. i tug'avɐ z'imnu vr'em'e x'ubɐvu, ɐm g'a l'etnu vr'em'e ɐɐkv'a ž'egɐ, tug'af is'əxnə tə, tɐ tə st'egnə krɐk'ə, pɐ nə m'ož dɐ vərɐv'iš. 'e č, t'o tr'aj'e sp'oret' vr'em'e, 'aku x'odəš i'ecə - p'o m'alku tr'aj'e, 'aku nə x'odəš i'ecə - p'o ml'očku tr'aj'e. g'a se sk'əcɐ, p'ag dr'ugi, tək'a i, tɐk'a smə prəžuv'elə n'ašətɐ ml'adɔs. cərv'ul'. [sn'eg] b'ɔrkɐš, st'ipəš pu sn'eg'ɔn i vɐrv'iš. cərv'ul'en i v'ɔrzan səs səž'i mu krɐk'ən nə m'ož dɐ se izm'uškɐ.

Строительство

bəl'astrɐ, pr'əs i že xi zɐp'əl'n'iet d'upk'itə. səs pr'əs, səz bəl'astrɐ.

Из старого быта

nɐ sl'amɐ? kəd'e dɐ se səd'i nɐ sl'amɐ? v'ətrə f k'əštə n'e. prəd'i, i'e g'a səm bəl'a d'et'e, gul'emɐ, mɔm'iče g'a b'ex, tɐk'a b'exmə. nəm'e k'aksu ɐzg'a d'uš'ecə dɐ sl'agɐš dɐ, ɐm sl'amɐ t'ur'exmə. nɐ ɐnɐkv'o sp'exmə, nɐ sl'amɐ. nɐ ɐnɐkv'o smə izr'aslə.

Очар

n'emɐ ɐzg'a oɔnəšt'a, s'inə, pək ɐdn'o vr'em'e nə p'ovn'e kɐkv'o i bəl'o. n'i smə t'ukɐ tɐk'a. v'iš i'e kət smə izr'aslə dəc'a, už'ak, s'etəš li se kɐkv'o, f k'əštə už'ak. tək'a zɐl'ožəš edn'o gul'emu dɐrv'o, tɔg'af dr'ugi p'o m'alk'i nɐc'erəš, nɐp'aləš 'ogɐn'en, tək'avə udg'orə vər'ugɐ sp'usnɐtɐ, zɐk'ačəš bɐk'ərə nɐ vər'ugɐtɐ, tɐ se

vɔr'i m'anʒatɔ. ɔɔɔkv'o b'e ɛdn'o vr'em'e, s'inə, ɔzg'a s'ičku nɔ p'ečk'i.

Собаки в доме

tɔk'ivɔ r'abutə n'emɔ dɔ sɔ fl'azɛlə k'uče 'ilə. 'imɔ n'ekui d'etu sə xr'an'et v'ətrəšnə k'učetɔ tɔ fl'az'et, ɔm n'aš t'ukɔ n'emɔ. pu grɔdəšt'atɔ f n'ekvə k'əštə, ɔm t'i n'emɔd dub'itək. pu səl'atɔ. t'ukɔ n'emɔ prə n'ašətu s'elɔ.

Кони

ɔm k'on'en gu k'arɔxɔmə ud vr'em'e nu vr'em'e dɔ gu pɔs'eš i nɔbər'ež dɔrv'ə tɔ gu tuv'arəš vəčərt'ɔn i duk'arəš. ne im'alu təg'avɔ kɔmi'onə dɔ k'arɔš s'en'onu, səs k'onə gu smə tuv'ar'elə. i tur'ɔ g'ibr'ɔ, tɔ dɔ si isk'arɔš s k'oni, i dɔrv'atɔ dɔ sə nɔk'arɔš s k'oni fs'ičku. n'ekui m'ul'e, n'ekui k'on', n'ekui, nɔ fs'ekɔ k'əštɔ si 'imɔšə tək'a k'onə, m'ul'etɔ, k'onə.

Лес

d'enu 'imɔšə, tə sɔb'irɔxɔ. tr'upə, gr'edə, prud'avɔxɔ xi nɔ tərg'ɔfcə. d'a, d'a, d'a, s'ekɔɔ. d'ažɛ i m'ɔjɛ m'əš i s'ekɔɔ tr'upi i gr'edə. t'ukɔ nɔg'orə pu gur'ɔtɔ. ɔm mɔtərii'al s'eč'e, mɔtərii'al sɛ k'azvɔšə. i prud'avɔxɔ gu, i tərg'ɔfcə gu kup'uvɔxɔ i. 'opštu gu s'eč'exɔ, 'opštu, i prud'avɔxɔ gu. ɛdn'o vr'em'e nəm'e š'ošɔ, tə gu k'arɔxɔ s vul'ovə. s'etn'e p'usnɔxɔ š'ošɔ, tɔ gu k'arɔxɔ s kɔmi'onə mɔtərii'alən. tə č'er, g'a st'ana kupər'acije ɔrn'isɔxɔ dɔ s'ek'ɔt.

Рынок

f šər'okɔ l'əkɔ. č kug'atu 'idəš, t'o i pɔz'ar'. ne im'alu uprəd'el'en d'en' pɔz'ar'. kug'atu 'idəš, nɔpɔzɔr'ovɔš sə n'ešču, d'oidəš sə. ɔm dɔ pɔzɔr'ovɔxɔ. ut'am dɔ sə z'eməš sul'č'icɔ, zɔxɔrč'icɔ, sɔp'un'čək, 'ol'uvu, uc'et, tək'ivɔ r'abutə ut'am səb'irɔxɔmə. p'o r'anɔ dɛ, ɔ s'etn'e... pəš'a! i dɔ 'idəž dɔ sə k'upəš n'eštu, kv'o dɔ prud'avɔš?

Разное

О себе

[Отец]. t'am v mɔgɔrʒ'ickɔtɔ mɔxɔɔ sɛ žuv'elɔ, d'enɔ tə k'azvɔ dəštər'asɔ, f p'ərvɔtɔ sp'irkɔ [то есть у первой остановки автобуса - А.С.], f ɔn'ɔɔ mɔxɔɔ. kɔkv'o sɔ rɔbɔt'ilə, bəšt'a mə b'ešə d'ulg'erən, 'aku rɔzb'irɔž, d'esɔ strui'ɔ. x'od'el pu pl'ovdifsk'isə səl'a tɔ rɔb'ot'exɔ. čə iɛdn'ɔ i'es'en' xi b'e f'anɔɔ d'əš d'olɔ pu

pul'etə, tɬ ist'inɬ, i d'ojdə sə t'ukɬ, i puləž'e jɛdn'ɔ dv'e s'edmæci, i puč'inɬ. nɬ pədəs'e gud'inə puč'inɬ, ɬ n'i ust'anɬxmə sər'acə. 'e-e t'am, t'atɬšnɬtɬ mɬxɬɬ'ɔ, d'etu p'ərvɬtɬ sp'irkɬ g'a vərviš ut šər'okɬ l'əkɬ tɬk'a nɬg'orə mɬxɬɬ'atɬ, t'am sɬm žəv'elɬ, pək p'osl'e p'ak ɬ'tuvɬ, vərɬ mɬgɬz'in'ɛs. j'ɛ k'atu sɛ ož'en'ux f ɬ'tɬ mɬxɬɬ'ɔ p'ak.

[Братья]. č'etrə: tr'imɬ br'at'e i j'ɛ s, ɬdn'ɔ səstr'a. kəd'e sɬ br'at'etɬ? ɛd'in e fəf p'eštərɬ, p'azaržicku, p'əg dv'amɬtɬ sə sɬ t'ukə.

i d'edu mu nɬ ɬndr'ej bɬšt'a mu. k'oij? n'ee ž'if, n'e, t'oij sə pum'inɬɬ udd'avnɬ. t'o ɬndr'ej n'ee ž'if, tə d'edunu žɛ i ž'if tə!?

Война 1914 г. (1)

prəd'i vujn'atɬ? čɛ nə p'ovn'ɛ, s'inə. d'etu n'ai sətɬtɬtɬ vujn'a 'ilə? j'ɛ p'ovn'ɛ p'ərvɬtɬ vujn'a g'a e st'anɬɬə, g'a e ml'ogu gud'inə bəl'a, tɬ k'atu d'et'e j'ɛ səm zɬp'ovnəlɬ, zɬp'ovn'ux t'atku g'a ut'idə nɬ vujn'ɔ, pək nə p'ovn'ɛ g'a sə d'ojdə. pəg b'ex p'o gul'emɬ. pək səm zɬp'ovnəlɬ, š'totu b'exmə grad'ili k'əštɬtɬ tɬ n'ovɬ, i puv'ikɬɬɬ gu tɬ o't'idə nɬ vujn'ɔ, i v'ətrə fəf kəpəd'orɬ b'e nɬb'ərklɬ mn'ogu k'al tɬk'a. tɬ m'aijɬ gu m'ažɛšə tɬk'a duv'arən dɬ gu um'ažə, tə dɬ prəzəm'ovɬmə, dɬ n'i prə z'imɬnɬ t'oplɬ. ɬnɬkv'o sɬm zɬp'ovnəlɬ, s'inə, ɬnɬkv'o smə prək'arɬɬə, s'ičku məz'erijɛ i fs'ekɬkvu. ut'idə bɬšt'a mə nɬ vujn'ɔ, n'i b'emə č'etərə dəc'a, ust'anɬxmə, ɬn'ej məz'erstvə. s'etn'ɛ d'etu dr'ugɬsɬ vujn'a t'a b'e m'alku, tə tug'avɬ nə puč'ustvɬxmə n'ištu. 'amɬ t'ɬɬ b'ešə, ml'ogu prədəlž'i vujn'a. i təg'avɬ m'oje bɬšt'a, ut təg'avɬ si sɛ nɬvl'ečə, i p'ožəi n'ekvɬ gud'inɬ, i puč'inɬ sə, nɬ pədəs'e gud'inə puč'inɬ. ml'at.

Война 1914 г. (2)

p'ərvɬtɬ vujn'ɔ səm bəl'a j'ɛ d'et'e m'alku, pək ft'orɬtɬ b'exmə j'edrə. ɬg'a i ut'išəl bɬšt'atɬ nɬ vujn'ɔ, i ust'anɬxmə ku'itu im'exmə dub'itəcə, kr'avɬ, k'on', tɬ xi kr'ijɛxmə, tək'a im'exmə gur'ɔ bl'izu du k'əštətə, tə xi kr'ijɛxmə t'am dɬ n'i xi nə z'ɔmɬd, z'imɬɬɬ tug'avɬ. z'emɬd gu i zɬk'ol'ed gu, zɬxr'an'et vujn'icətə. p'ərvɬtɬ. t'i sɬ ne z'imɬɬə vujn'icənə, ɬm ut səl'otu n'ekvə x'orɬ xi z'imɬɬɬ tɬ dɬ... gr'anəcɬ nɬ n'ašətu s'elɬ, tɬ dɬ xmə g'otv'et, dɬ xi xr'an'et vujn'icənə. p'ərvɬtɬ vujn'ɔ nəm'ešə xɬɬn'a, x'og'exmə f šər'okɬ l'əkɬ dɬ stu'iš c'al d'en' dɬ č'ekɬž dɬ tə dɬd'ɔ ɬd'in k'ilugr'am brɬšn'o. pək s'etɬtɬtɬ 'imɬšə sə xɬɬn'a, fs'ičku. n'ai-sətɬtɬtɬ dɛ o't'am s'etn'ɛ ne st'avɬɬɬ vujn'ɔ.

Детство

ust'anaxmə dəc'a, v'orə dɹ r'abutəš nɹ čuzd'ex, tə dɹ isk'arəš
 pɹr'icɹ dɹ sə, dɹ z z'oməš n'eštu, tə xl'ep ne kup'ovɹxmə, n'i sə
 s'evɹxmə, ur'exmə, kup'ajexmə. 'aku se s'eštəž de, pus'ee, tə gu sə
 smə pus'evɹlə. puž'onəš sə gu p'odzum'inu, vɹr's'eš sə gu, nɹvər's'ež
 ž'itu, 'idəš tɹ sə nɹm'eləš nɹ vug'en'icɹnɹ, um'esəš sə xl'ep.
 nɹnk'ovɹ e bəl'o. pəg dr'ugu smə ne kup'ovɹlə. 'aku sə z'eməš fəf
 m'exɹɹ ɹdn'ɔ k'il'o zɹxɹrč'icɹ dɹ 'iməš, nɹɹv'a tə bəl'o k'up'enətu.
 ne im'alu pɹr'i, ud'e pər'i! ust'anaxmə sər'acə, m'aɹkɹ nəm'e
 p'ensiɹɹ. x'od'exmə tɹ r'abut'exmə, dr'ugini b'eɹ br'ak'etɹ sl'ed m'en.
 l'etnu vr'em'e se pɹz'ar'exɹ ufč'erə, guvəd'arə tɹ dɹ z'omə n'ekuɹ
 l'ef. j'e x'od'ex ɹs'eɹ nɹ č'uzdə dɹ r'abut'e dɹ k'orɹm. dɹ k'orɹm
 kərt'ofə, dɹ ž'enɹ n'ivə dɹ, tɹ dɹ d dɹd'e n'ekuɹ l'ev, dɹ k'olku že
 d dɹd'e - dv'aesə l'evɹ. tɹ dɹ sə z'eməš sulč'icɹ, šuk'erčək,
 sɹp'unčək. nɹnk'v'o i bəl'o, s'ine, nɹnk'v'o. nɹnk'v'o səm zɹp'ovnəɹɹ.
 ɹzg'a kək'v'o, ɹzg'a s'ičku 'imɹ, s'ičku p'ɔlnu i r'avnu i. kv'otu
 'ištəž dɹ k'upəš i dɹ, s'amɹ pɹr'i dɹ 'iməš.

Молодость

kək'v'o səm rɹbut'ilɹ, č'uzdə r'abutə. dɹ x'og'e nɹ č'uzdə dɹ k'orɹm
 grad'inətə dɹ isk'aruvɹm n'ekuɹ l'ef. m'oje bəšt'a i t'o se ml'at
 pum'inɹ, n'i b'exmə č'etərə dəc'a. s'ičku smə pr'avəɹɹ. nɹnk'v'o sɹm
 pr'avəɹɹ, č'uzdə r'abutə dɹ pr'av'e tɹ dɹ isk'arəš n'ekuɹ l'ef. c'al
 d'en' dɹ k'orɹž dɹ tə dɹd'ɔd dv'aesə l'evɹ vəčər'ɔn dɹ sə k'upəš
 s'ol', sɹp'un', z'axɹr. [Все ли жили в одном доме?]. s'ički. tɹ b'e
 gul'emɹ, ɹm bəšt'a mə puč'inɹ ml'at, tə nə mož'i dɹ st'orə i
 dr'ugitə st'ai, 'am f ɹdn'ɔ st'aj'e im'e upr'av'enɹ, f n'eje stuɹ'exmə.
 s'etn'e ɹg'a st'anaxɹ m'oitə br'ak'e j'edrə, tɹ upr'avixɹ k'əščɹɹɹ.
 k'olku sənɹv'e 'ilə k'olku br'at'e? m'oje im'e p'ed' d'ušə br'at'e,
 m'oje bəšt'a, pək t'o im'ešə č'etərə s'inɹ, č'etərə br'at'e 'imɹm j'e. i
 j'e səm sɹm'a ž'ensku. ɹɹ'a, n'aj gul'omɹ. nɹ dv'aesi i dv'e. nə
 p'ovn'e nɹ k'olku gud'inə səm bəl'a j'e. 'anžek nɹ oš'emn'aisə
 gud'inə b'eɹ, gɹ puč'inɹ bəšt'a mə. [Бедность]. č'etərə dec'a,
 tr'imɹɹ br'at'e i 'as. i udn'ikɹdə nəm'e dɹ z'eməš pɹr'icɹ n'eštu dɹ
 sə k'upəš. ɹm dɹ 'idəž dɹ rɹb'otəš nɹ x'orɹɹ dɹ tə dɹd'ɔ n'ekoɹ
 l'ef dɹ sə z'eməš. ɹ zg'a kɹk'v'o, zg'a se s pɹr'i igr'ɹɹ x'orɹɹɹ.
 kv'o se prək'arɹɹɹ prəz n'ašətu vr'em'e. v'ɔlnɹ smə pr'elə, žur'arə
 smə pl'elə. s'ičku, č'erg'i smə t'əčelə. [Не было возможности] dɹ
 k'upəɹm, ɹm kv'otu sə st'orəš ud v'ɔlnɹɹ dɹ pust'el'ež dɹ se
 pukr'iiz dɹ.

Детские игры

...igr'aǰet, t'o ne im'alu atug'af igr'i da igr'aǰet. t'ǰi smə xr'anəla bəz igr'i. čəl'ik', čəl'ik'. səs tuǰ'egla, tɫk'a gu t'ur'et edn'o m'atku k'olčencə, i z gul'emla tuǰ'egla gu č'ukni, i t'o f'orknə, tɫ gu p'elnə, tə 'idə t'am ut'atak, tɫ gu sə k'azvɫɫa čəl'ik'. ɫɫkv'o sɫ igr'alə mumč'etɫɫ, pək n'i d'etu smə bəl'i ž'ensk'i, nəsm'e igr'alə ɫɫkv'o. kɫkv'o? n'ištu smə ne 'igrɫɫə. n'i ud m'ənəčk'i se 'učexmə da plət'em, ɫɫ pl'e'tenə, kv'o dr'ugu da pr'avəš?

Куклы

t'i sɫ dəc'a, dəc'asɫ pr'avələ. zbər'ot se dəc'a da si igr'aǰet, ɫɫm'er'et gl'inɫ, um'es'ed gu, st'or'ed gu kɫtu k'ukɫɫ. i pɫrc'al'če xmə dɫd'ot n'ekui pɫrt'al'če.

Гостеприимство

ɫs'eǰ čuv'ek ɫg'a d'oǰdə od n'edə, že da fl'ezə, že mu ɫɫgud'iš 'ob'ed da ǰed'e, bəz ǰ'adenə da gu nə p'usnəš.

Дни недели

sr'edɫ i p'etək. prəs p'etək sə de fəf, t'o sə pu kɫɫənd'arəti, pə sə t'i si gu zn'aem ɫn'eǰ ɫɫbr'oǰuɫ se. s'ednəcɫ ɫɫbru'iš: punəd'elnək, t'ornək, sr'edɫ, čətv'ortək, p'etək. p'otək, če n'i gu i p'otəg gi v'ikɫmi i p'etək i fs'ekɫ[ko]. stɫrɔvr'emskə n'ašəsɫ, s'inə, stɫrɔvr'emsku.

Из лексики ЛСГ „Человек“

čel'o gu k'azvɫɫə. p'adɫɫ mi k'osəm f uk'otu, tɫ da mi gə ɫɫm'erəš. ɫn'eǰ gu k'azvɫɫə, č'ekɫǰ gu zɫbr'avix k'ak, čəl'ečekɫ gu k'azvɫɫə, čəl'ek, čəl'ečekɫ. ɫ dr'ugutu k'azvɫɫə uk'o. v glɫv'otɫ n'emɫš ǰ'um. tɔv'a sə se k'azvɫ 'uxu upšt'e, g'a sl'ožəš 'obəcə k'azvɫɫə gu ɫɫ ux'otu 'imɫɫ 'obəcə. t'el'otu mu k'azvɫɫə n'i, sn'agɫɫ, sn'agɫɫ x'as, pu n'ašənsku, sn'agɫ. zəm'ay gu s krəv'ačkɫ. mn'ogu usl'abɫɫ, ust'anɫ i k'ožɫ i k'okɫɫ.

Из метеорологической лексики

pə s'uše i, vr'em'etə se zɫsuš'i, s'ušɫvɫ i. kəkv'o že val'i? g'a zɫval'i grad'uškɫ, tug'avɫ gu v'iždɫš v'eki če grad'uškɫ. ɫ pur'ez'eniǰe ɫɫ p'oš'evisə ɫɫ grad'in'kinə. t'o ne b'ivalu da e mn'ogu udd'avɫɫ da zɫval'i grad'uškɫ da tə uč'ukɫ s'ičkusɫ [zɫsɫd'e] kv'o si 'imɫ. mɫ 'imɫ n'ekvɫ gud'inɫ, tɫ ne val'elɫ grad'uškɫ. že d'ui v'etər' gɫ 'imɫ červ'en 'oblək. ...'oblək, tə d'ui v'etər. ɫn'eǰ k'azvɫɫə n'i. ɫg'a 'imɫ červ'enu, tə d'uxɫ v'etər. ɫrn'isɫ da val'i. x'ə, 'aku sə prəmən'e b'ərzu, rəč'em ɫrn'isɫ da val'i. b'alsɫɫ. sp'ar'uvɫ se ɫtɔv'a p'oš'evitə, kv'otu 'imɫ v

*grad'inətə. p'odzumašən d'oš, stud'en. z'un'k'e, z'un'k'e. pu v'orxa
ošt'anə k'atu l'etə sn'eg'ə, t'ə nə m'ožə dɫ se tɔp'i b'oržə. [?]
zavɫɫ'i dəžd'ən i zavɫɫ'i sn'ek, tə rəč'em: »ole tə gu ub'orɫɫ,
part'al val'i«. fərt'unɫɫ, n'av'ef, vəlt'ocə, vəlt'ocə. dɫ gu zav'ej'e.
gul'emɫ fərt'unɫɫ, tɫ že zav'ej čuv'ekən.*

Приметы погоды

*t'o ɫd'in š'erən g'uštər, n'i gu k'azvɫɫxmə s'in'ek. ɫm rəč'exmə, kɫtu
gu v'idəš i tr'əgvɫ tɫk'a nɫd'olə, i že dɫd'e gɔ b'ok dɫ val'i. pɫk
ɫkɔ vərɫv'i nɫg'orə, če i š'uš'evɔ. tək'a rəč'emə.*

Из ландшафтной лексики. Река

*z'apɔrskɫɫ r'ek'a, dr'ugɫɫ se k'azvɫ nɫx pərl'itskɫɫ r'ek'a. [A
ваша?]. pək ɫ'tɫɫ n'emɫ 'im'e, r'ek'a se k'azvɫ. kək'o že stu'i
r'ek'anɫ? vərɫv'i r'ek'a be, t'ɫɫ nə stu'i. č k'ag dɫ tə k'ažɫ? r'ek'atɫ
təč'e. i vud'a. v'iždɫɫə, g'a smə x'odəɫə nɫd'olu nɫx gradəšt'atɫ, j'e
səm x'odəɫɫ du pl'ovdif, du p'eštərɫ. ɫm r'ek'a d'e dɫ zn'aemə k'ak
j'e k'azvɫɫ x'orɫɫɫ, n'i smə ne žuv'elə ɫ'tɫɫ dɫ zn'aemə. g'orə t'am
kəm vərɫx'ə, t'am izv'irɫ. ɫ'tɫɫ fəf gur'ɔtɫ be, v gur'ɔtɫ. g'orə,
vəs'oci g'orə fəf krə'i tɔv'a, ne č'ag g'orə ɔd v'orɫɫ, p'o n'isku
izv'irɫ. k'ag dɫ mu nɫr'ič'emə, nɫr'ič'emɫ mu vud'ɔ! 'izvurče. t'o že
se č'ui tə k'ak prək'azvɫɫ n'ašen[sk'i]. nɫr'ič'emɫ gu prəs'əxnɫɫu i,
k'ak? 'izvurčetu i prəs'əxnɫɫu. k'ag dɫ tə k'ažɫ kɫkv'o, 'izvurče be.
k'ak mu k'azvɫɫ mu? bɫr'ug'i, bɫr'ug'i. ...nɔ gu k'azvɫɫə 'izvurče.
'izvurčetu se uvəɫəč'avɫ, k'atu spr'e dɫžž'ɔ - nɫmɫɫ'avɫ. sk'ačet.
'aku i m'ənəčkɫu vud'ɔtɫ - sk'ačet, 'aku i p'o gul'emɫ, t'ur'et sə
n'eštɫu dɫrv'o i m'inɫɫ pu dɫrv'otu. dərv'otu? m'os. (pr'ingɫ). nə
m'ož dɫ mən'eš, ɫg'a i gul'emɫ vud'a, tɫ k'ag že m'inəš. t'i sɫ
s'ičk'i tɫk'a kɫkɫɫ'icə. kɫkɫɫ'ič'evu t'u nɫs'am, t'u ɫ't'ej nɫt'atək, tə
p'ak nɫx t'am, tə p'ak. ...ilnu r'ek'atɫ t'əj fs'e tɫk'a, t'ə nɫx t'am,
t'ə nɫx t'am. d'a, tək'a lə? d'enu 'imɫ nɫ dləb'oku vud'a, tɫk'a lə?
k'ak mu se k'azvɫ, v'ir. k'aməniče kr'əglu. nə rɫzb'irɫɫm j'ecə, n'i
t'ukɫ n'emɫɫə, t'amɫ s t'ɫɫ r'ek'a ud'olu, i t'o smə dɫl'ečə ud
n'eje. dɫ sp'usnə, k'atu se nɫmɫɫ'i, i sl'egnə se nɫd'olu, m'est'otu sə
m'est'o. tək'a lə? bun'ar se k'azvɫ, tɫ se p'əlnə səs vud'ɔ. tug'a
ɫdn'o vr'emie smə ne im'alə tək'a f k'əštəsə v'odɫ, ɫm x'od'exmə v
bun'ar'en, tə v'ərzəš edn'ɔ kuf'ɔ səs vəž'e, i tək'a nɫd'olu m'ušnəš
nəz bun'ar'en, i nɫp'ɔlnəš vud'ɔ, i izm'ɔknəš j'e nɫg'orə. mu
k'azvɫɫə xɫzm'ak. i k'atu st'əpəš, tɫk'a m'okru, put'əvɫ tə krɫk'ə f
m'okru, fəv vud'a. xɫzm'ak. tɔv'a, s'inə, dr'ugu s'ičkɫu, 'amɫ d'esu
m'e isp'ituvəš pu r'ek'i, ɫnɫk'o um'eje, tə 'as nə rɫzb'irɫɫm. r'ečnə*

k'amənə. se n'igla, n'igla se. ʎ'uf st'əpnəš, ʎ'am se n'igla zəm'otl. bl'izu u dv'orən m'alku p'o udd'olu izv'ira. i izv'ira tək'a ot k'amənitə. t'al rasp'usnə se f stran'i.

Из ландшафтной лексики. Дорога

pəš'a be. 'iml ed'in p'ət, tə ot'ivamə pəš'a. str'əmnu ʎ'ukl nɫd'olu, k'amənivu. m'anə gu, m'anə t'o. ʎ'uvl že v'ikam, m'axnə gu. str'əmnu, str'əmnu se nar'iče. p'ak p'ət. s'ečəštə. v mɫɫal'atɫ mɫɫalsk'i, mɫl'sk'i p'ət. t'i razb'irat, ʎm ʎzg'a xi n'eml. t'am nɫg'orə pu bɫlk'anɫ x'og'ed dəc'otl. dəc'otl, t'o n'i, j'e gu sam bər'alɫ g'əbə!

kɫt'ə se puləd'il. m'inɫ tɫ st'anɫ č'istu pr'ax.

О местном говоре

v'ərbuvu, šər'okl l'əkl, t'ukl sr'eštu səlušt'a, st'ikəl' guv'or'et k'aksə n'as. pə p'itɫž guv'elkɫsɫ ʎ'ej 'ilə?

Микротопонимия

n'ivi. k'ak se k'azvat m'est'atɫ 'ilə? edn'o se k'azvl l'oml, dr'ugu se k'azvl bər'emɛ, dr'ugu se k'azvl ʎɫɫ'ikl, dr'ugu se k'azvl 'ornəčitu, dr'ugu se k'azvl gul'emɫɫ ʎvl'iɫ. dr'ugi n'eml kɫkv'i, tɔv'a, dr'ugu se k'azvl sədl'otu, dr'ugu b'elije k'amək, dr'ugu n'eml kɫkv'o. i l'uv'adə, n'ivi i l'uv'adə, l'uv'adə pušt'i. t'o zg'a n'ivə nə s'evamə, t'ukl l'uv'adə. s'ičkutu i l'uv'adə.

Монастырь

dɫ tə k'ažl, s'inə. ʎm t'oɫ utt'atək mɫɫst'ir'ən. t'i gu nə zn'aeš de 'ilə gu zn'aeš? t'o g'a tr'əgnəš nɫ'atək, t'o ne dɫl'ečə mɫɫst'ir'ɛ.

Из истории с. Гела (1)

ut kul'ibətə, v z'imnu vr'em'ɛ f šər'okl l'əkl. t'o i s'ičku səs k'əštə, edn'o vr'em'ɛ i bəl'o kul'ibə, t'i gu pupr'av'el k'atu sə d'o..., izl'eznɫɫ s'ičk'i x'orɫ ot šər'okl l'əkl, d'oɫd'el dɫ sə žuv'ejed v g'el'a, s'ičk'i si sɫ nɫpr'avələ k'əščə.

Из истории с. Гела (2)

'alɫ ʎdn'o vr'em'ɛ udd'avnɫ. pək ut'am s'etn'ɛ z'ɔɫ dɫ sə žuv'ejet tək'a pu səl'atɫ, ʎɔv'a dɔgrɫd'ixɫ sə k'əščə. kul'ibə smə ne im'alə n'i, t'o je p'o r'anu ʎɔv'a b'ilu. bɫšt'a mi ne im'al kul'ibɫ, tə žuv'ejexɫ t'am bl'izu du šər'okl l'əkl 'iml edn'o s'elcə, edn'i k'əštəčk'i. se k'azvl kɫruš'il'skɫɫ mɫɫal'a. t'o i t'am žuv'el, p'osl'ɛ sɫ izl'elə nɫg'orə, t'i sɫ bəl'i mn'ogu br'ak'ɛ p'ed' d'uš, tɫ sə sɫ ɔgrɫd'ilə fs'ičk'i k'əščə t'ukl pu g'el'ə, pək ʎɔv'a kul'ibəni bəl'o p'o r'anu. ʎm n'i smə ne im'alə kul'ibɫ, j'e tə k'azvɫm p'o st'arətə

x'ora. j'ε nə p'ovn'ε dλ smə im'alə kul'ibλ, j'ε səm zλp'ovnəλ k'əštənə. g'a bλšt'a mə ugrλd'i k'əščλ.

Отдельные фразы

'a čε j'ε sə zn'ajε v g'el'a k'ag, dr'ugλdə nə zn'al.

'am im'alə li g'ostə? ne im'alu, čε n'i smə t'ukλ pr'əsnλtə k'əštə, k'oj dλ d'ojdə? ne 'imλlu g'ostə.

n'e, λλkv'o smə ne pr'avələ, s'inə, m'ož n'ekλdə λn'ej dλ sλ pr'avələ, 'amλ prə n'as ne im'alu.

λn'ov'a nə p'ovn'ε kəkv'o, kv'o i bəl'o. m'ožə n'ekλdə dλ se prav'ilu, λm n'i t'ukλ nə pr'av'εxmə tək'ə. zλ rək'ije λλk'if r'abutə smə ne izn'is'elə.

..kəms'iitə dλ rλzdλd'ež dλ gu nλrəč'eš, pək λλk'of smə ne pr'avələ.

...št'o sə fs'ekλdə 'imλ zλk'onə, ubəč'ai, fs'eku s'elu ubəč'ai. t'ukλ ne im'alu tλk'ivλ ϕbəč'ai. n'e, n'e, n'e, n'e, tλk'if r'abutə n'emλ, s'inə.

'e čem, d'e dλ zn'al bλšt'a mə kəkv'o i. n'e, n'e, λn'ov'a nə p'ovn'ε zλ t'εx, s'inə, kəkv'o je bəl'o.

n'e, n'e. pu n'ašijes kr'aij n'emλ λλk'ivə ubəč'ai. λm n'ištu ne prav'im.

λm kλkv'o t'i v'ikλž dr'ugu? kλkv'o k'azvλž gə t'i?

λm nə p'ovn'ε, s'inə, tək'ivə r'abutə, kutr'i d'en', m'ož dλ 'imλ n'eku j d'en', λm...

nə zn'am, λt'uf se ne prav'ilu, pək m'ožə f səl'a dλ 'imλ dλ... pr'av'et, t'o fs'eku s'elu li zn'aeš i zλk'on. t'ukλ nəsm'e prav'ilə.

čə nə p'ovn'ε, kλkv'i smə 'imλlə pr'aznəcə. j'ε zλbr'av'em, p'il'ε, zλbr'av'em, j'ε səm nλ gud'in'kitə.

t'i sə zn'aeš. m'ožə dλ se prav'ilu n'ekλdə, λm t'ukλ n'i nə prav'im v n'ašətu s'elu.

nλ ku'i d'en' i? č'ekλj dλ se p'oməsl'ε, j'ε sə zλbr'av'em. nə m'ož dλ mə d'ojdə n'a-jum, nλ ku'i d'en'.

k'olku dəc'a smə im'alə?

nə m'ož dλ se pujev'i λs'ej d'uxλn. k'o j tək'onλ dəst'o j en dλ v'idə d'uxən kəkv'o i. n'iku j, n'iku j ne dəst'o j en.

t'o 'imλlu, 'amλ t'ukλ prə n'as nəs'ə 'idvλlə. xλjd'utə se k'azvλt. x'ora. čε m d'e dλ zn'am kv'o rλb'ot'et.

Руса Пеевска, 1914 г.р.

Народный календарь

Неподвижные праздники

Канун богоявления или воздвиженье

kräst'ov din' tug'av d'etu 'ima k'orsk'u, k'orsk'u gu zuv'ə, 'imetu k'orsk'u. p'ak se sab'irat na g'ostə nax n'egu, kräst'ov din'ε. i prazn'uvami i n'egu, s'ičk'i pr'aznəcə prazn'uvamə. kräst'ov den' sab'irat se, sab'irat se.

Богоявление или крещение

i kräst'ov den' se sab'irat mum'itə, x'od'et, igr'ajet, p'ejet na kräst'ov den'. na k'ors, na k'ors x'odə, x'odəm na č'erkva, na č'orkva x'odəm, p'opa ne sab'ira.

tug'ava, ag'a sv'orsə č'orkvata, svət'i v'oda, tə čə səs edn'a tak'ova, s edn'o buk'etče pr'aska vud'a, x'odə pu k'əštətə, pu k'əštətə p'orska. x'odə pu k'əštətə ta p'orska. i n'i mu d'avamə par'ica fəf x'arkumana, x'arkuma n'osə ta p'orska vud'a. i n'i n'os... n'i f'orl'emi mu p'ak par'ičk'i fəf x'arkumata na k'ors.

pək na vud'icə p'ak, na vud'icə se f'orl'et f r'ekata, f r'ekata da f'atat k'orstā, k'orstān m'etat fəf r'ekasa. tug'ava f r'ekana tr'ima d'uš se, tr'ima lə, č'etərə lə, k'olkutu 'iskat mlad'ežə f'orl'et se f r'ekata, i k'ojtə nam'erə k'orstən, p'opa mu d'ava par'ə, p'od'arək mu d'ava p'opa. k'ojtə f'anə k'orstən. i k'orstən k'oju f'anə, t'o x'odə da p'orska pu k'əštənə. pu k'əštənə x'odə ta p'orska, 'i mu d'avat par'ičk'i. da sə f'orl'et mu fəf x'arkum'ičkata par'ičk'i, i p'orska səs adn'o buk'etče. na vud'icə, tak'a i na jurd'anuv den'.

„Бабин“ день

b'abən d'en' prazn'uvamə. x'odəm, sab'irami se fəf t'uka edn'o zavəd'enije x'odəm. səg'a st'ark'itə sab'irat ne, č'erpət ne, b'abən d'en', pud'arəcə d'ažə na st'ark'isi im d'avaxa na b'abən d'en', i pud'arəci im d'avaxa na st'ark'isə, na p'o st'ark'isi, č'erpexa nə. i x'od'exmə ta se sab'ir'exmə z'aednu st'ark'itə. puk'an'uvam[ə] st'ark'itə na b'abən d'en' da d'ojde, i tuv'a vn'ucətə pudar'evat nə p'od'arəcə na b'abən d'en', i ni č'erpəm b'abətə, b'abətə xi č'erpəm st'ark'itə, č'erpəm ml'adatə. na b'abən d'en', s'inə. vn'ucətə, sənuv'etə, tuv'a č'erpəm xi n'i, n'ešču puč'erpklj xi, puč'erpuvəmə, i n'i dr'agu čə smə ust'ar'elə.

День св. Афанасия

d'a, s'əštu, s'əštu i n'egu prazn'uvamə, atan'asuv d'en'e. i na n'egu na pr'aznəcə, k'ojtu e atan'as, sab'irat se, na g'ostə x'odəm, s'ičk'i k'ojtu 'ima f rud'a, f rud'a atan'as, fs'ičk'i se sab'ir'emə, gust'uvami se, p'ejet, igr'ajet, g'ajdə sv'ir'et. i p'eimə i st'arəti, i xur'a pr'avəm, ta i puigr'avamə, tak'a g'a se sabər'em na pr'aznəcə, x'odəm sə na g'ostə. prazn'uvami gu, gul'em pr'aznək i n'egu 'imamə.

[Почему празднуется?]. da se nə razbul'evl, da prazn'uvlaš, tə da ne rab'otəš tug'avl, da prazn'uvlaš p'ak pr'aznəkl da se nə razbul'evlaš. 'amə na pr'aznəkl 'aku rab'otə n'ekvu, tə 'ili še se pur'ežəš, 'ilə n'ekvu že se razbul'eiš, še st'anə n'ekvl sl'učkə že te sl'učə, 'aku rab'otəš. tug'avl prazn'uvaxmə st'arətə, 'amə səg'a ml'adətə nə prazn'uvl, s'inə.

Трифонов день

zarež'an, zn'aimi i n'egu. am n'i prə n'as n'emamə luz'a, gl'edamə na tələn'izura gl'edamə luz'at d'olu k'ak r'ežl, k'ak č'erp'et səs vən'o, səs puč'erpuvl se, k'ak igr'ajet. pək n'i t'ukl n'emamə luz'a, ta nə s'ə zlanəm'avamə səs n'egu, s'inə, səs tr'ifunuv d'en'. i n'egu prazn'uvamə, i tr'ifunuv din' gu prazn'uvaxmə st'arətə x'ora fs'e. s'ičk'i pr'aznəci xi prazn'uvaxmə, pək tr'ifunuv d'en' - t'ukl n'emamə luz'a, ta nə zn'aemə, nəsm'e r'ežlə anak'ivl r'abutə.

Харлампиев день

tuv'a, gu zuv'emə [ni], st'avl s, xaral'ambə. d'a, za str'upə st'avl pə ləc'etu, pə kad'etə, ta xi tug'avl l'ek'uvl. tug'avl prazn'uvamə pr'aznəkl za str'upə. str'upavije d'en' gu zov'emə. str'upav d'en'! mar'i, dn'eske prazn'uvl, dn'eske e pr'aznəg gul'em - str'upavije d'en' - da t'e nə f'atl str'upə. tak'a v'ikaxmə, s'inə, str'upavije d'en' gu zuv'exmə.

Св. Власий

za dub'itakl gl'edlš na tuv'a, na svət'i vl'as, svət'i vl'as 'ima za dub'itəkl. tug'avl za t'ex e, za na dub'itakl pr'aznəkl e svət'i vl'az gu k'azvaxmə. svət'i vl'as, na n'egu tug'avl pr'avəm i p'itk'i, i za t'ex i za dub'itəkl l'oməm, pr'avəm. p'itk'i pəč'em fə f'urnatl, par'ičk'i sl'agamə, i za dub'itakl tuv'a e pr'aznəkl. [tol] d'en' s'əštə, vl'asuv din'e i n'egu, i n'egu prazn'uvamə, 'amə n'ema tak'ivl, tak'ivl... za dub'itakl vl'asuv din'e za xliv'anəsi gu prazn'uvamə. za kr'avəsə, za ufc'itə, za dub'itakl, za dub'itakl gu prazn'uvamə. xliv'anə, xliv'anə zuv'em dub'itəkl, kr'avətə. i'ədər i

*dr'ebən dub'itək. xlijv'an xi k'azvλmə pu st'aru. i kr'avλλ m'ožə
 dλ rəč'eš xlijv'anən, kub'ilλλ, m'ul'etu m'ožə dλ rəč'eš xlijv'anən.
 xlijv'an st'arλ d'umλ! vl'asuv din' se zλ xlijv'anətə prλzn'uvλmə
 p'ak n'egu. xlijv'anə gu zuv'em pu st'aru, kr'avλλ, m'ul'etə.*

Приход весны - первое марта (1)

*p'ɔrvλ m'artλ i prλzn'uvλt iε, p'ak igr'ajet, p'ejet nλ p'ɔrvλ m'artλ,
 m'art'en'ičk'i v'ɔrzuvλt. v'ɔrzuvλt m'art'en'ičk'i i nλ kr'avətī, i nλ
 m'ul'etλλ, i nλ fs'ičk'i v'ɔrzvλt m'art'en'ičk'i nλ b'abl m'artλ.
 i t'ur'emə nλ k'əštətə nλ kr'ajtū p'aləm 'ogλn', nλ č'etərtū k'əštə nλ
 kr'ajtū p'aləm 'ogλn' i prəsk'ačem, r'ipkλmə. r'ipkλmə 'ogλn'e i nλ
 b'abl m'artλ, b'abl m'artλ gu zuv'emə.*

Приход весны – первое марта (2)

*m'art m'esəc, f m'art m'esəc. p'ərvi m'art, kug'atu p'aləm 'ogλn'e,
 'ogλn'e g'a p'aləm nλ k'əštətī, i r'ipkλmə prəz 'ogλn'e prəsk'ačemə,
 i v'ikλm: »b'egλjtə zm'ii, b'egλjtə g'uštəricə!«. λnug'av zλ zm'ii i
 zλ g'uštəricə nλ p'ərvi m'art, kug'anu r'ipkλmə, k'əštətə, 'ogλn'
 p'aləm.*

Благовещение

*d'a, d'a, d'a, bl'aguvəc, blaguvəšt'enije. p'ak x'odəm s'əštu nλ
 č'erkvλ, p'opλ slb'irλ nə t'am, x'odəm, prλzn'uvλmə. i bl'aguv'ecl i
 n'egu prλzn'uvλxmə s'ičk'i...*

День св. Варфоломея

*...gu k'azvλ v'ərtolom'ej. vərtulum'eje s'əštu prλzn'uvλmi i n'egu,
 pr'aznək.*

Иванов день

*nλr'ičeli se sλ, nλr'ičeli se sλ λdn'o vr'em'e, t'o nλ i'en'uv din' se
 sλ, nλr'ičexλ. n'arəčn'icə dλ d'ojdet. nλ i'en'uv din' pr'av'exmə vəf
 λdn'ɔ x'arkumλ k'itki, buk'etə, tə čə nλkv'aš'eši fəf x'arkumλλ, tə
 či t'ur'emə pud ed'in trənd'afəl fəv grad'inλ. tug'avλ se nλr'ičexmə,
 m'omə. kutr'i gal'ovnəg žε tə d'ojdə, kutr'i žε z'əməš. i t'uj tug'avλ
 n'arəčn'icə gu zuv'exmə, n'arəčn'icətə žε tə k'ažλt, k'ogu žε z'əməš.
 p'ɔrvu k'oju z'əmə k'itkλλ, n'egu žε z'əmə, λnɔv'a m'omče žε
 z'əmə. i dr'agu ni b'e, r'ipkλxmə ud dr'agu. dr'ugλλλ mum'a p'ag
 z'əmə k'itkλλ, i t'a si t'urəλλ bəl'eška nλ n'exnλλλ k'itkλ, i t'a
 gu z'omi i n'exi, i t'a r'ipkλ ud dr'agu - 'a-a-a! - če s'i xi dr'ak
 λn'ol gal'ovnək. n'i jēdn'o vr'em'e gal'ovnəci gu zuv'exmə, ne
 prəj'at'elə, gal'ovnək. tug'avλ se nλr'ičexmi, i n'arəčn'icətə,
 n'arəčn'icətə žε d'ojdet i žε nə k'ažλt, n'arəčn'icənə nλ i'en'uv d'en'.*

Ильин день

[Св. Илья]. *gul'em svät'ec, svät'i il'ije na dážduv'etə d'etu lət'i d'čš, d'čž g'a lət'i, svät'i il'ije utkl'učl i zakl'učl dážduv'etə. tə kug'atu nə vl... nə lət'i, tug'avl se m'oləm na svät'i il'ije da p'usnə d'čš da zalal'i. i za grumuv'etə svät'i il'ije, svät'i il'ije p'azi i za gr'om, i za grad'uška, i za dáždov'etə, t'o i kl'uč'ar'e, svät'i il'ije.*

[Собор в с. Гела]. *i svät'i il'ije, i zg'a go prazn'uvamə svät'i il'ije, mn'ogu i pr'aznəg gul'em. t'i sə x'odəl. mn'ogu x'ubaf pr'aznək st'anl, svät'i il'ije gul'em pr'aznək. fs'ički pr'av'et, vər'čot p'ečenu, i n'i sə pr'avəm p'ečenu, g'ostə dɔx'odat na il'in din', mn'ogu g'ostə dɔx'odat. i p'ečenu, n'i zak'ol'em ad'in gul'em k'oč kurb'a[n]. tɔ p'ečenu gust'ixmə s'ički g'osti, i na s'ički nat'ur'examə da si n'ošet i nalx k'əšti, g'ostə mn'ogu im'examə, f m'ojtɔ k'əštɔ na g'el'a. 'as səm na g'el'a mi k'əščatɔ, t'am xi sab'iramə g'ostatə. dəštər'i 'imam dv'e, s'in, vn'ucə, pr'avnuci 'imam, i s'ički 'idvat, i j'e se r'advam, na dəc'atɔ se r'advam, 'idvat na il'in din', igr'axl, p'exl i ut'iduxl sə.*

День св. Петки (именины)

p'čtkuv din', p'čtkuv d'en' prazn'uvami i n'egu, d'a, j'es'ennə pr'aznəcə. p'čtkuv din' i n'egu prazn'uvamə, i p'čtku, d'etu se zuv'e p'čtku, 'iml im'en'a p'čtku, p'ak x'od'et s'ašču na g'ostə, prazn'uvat mu, gust'uvat mu na p'čtku, p'čtkuv den'.

День св. Димитрия

dəm'itruv den' je pr'aznək na ču... na ufč'er'e. tug'avl i m'oje, m'oje čal'eg b'e ufč'er'. tɔ smə x'odələ, i na dəm'itruv den' prazn'uvami, i na g'er'guv d'en' prazn'uvamə, ufč'erətə. ufč'erətə, i na g'er'd'uv den' nə v'od'et na pr'aznək, tə prazn'uvamə ufč'erski pr'aznək, i na dəm'itruv den' prazn'uvat s'aštu.

День св. Андрея

tug'avl na andr'ejuv d'en g'otvəm j'ed'enə, sl'agamə f'as'ul st'ar, sl'agamə c'ar'uvička, sl'agamə l'eštɔ, sl'agamə ot s'ičk'iti j'ed'ivl na adr'ej da na adr'evl j'ed'enitu, fs'ičkutu da rast'e. tɔ sl'agamə ut s'ičk'utu j'ed'enə f edn'a m'anžl, adn'a m'anžl gu pr'avəm. andr'ejuv m'anžl, andr'ejuv d'en. i tug'avl na adr'ej gu pr'avəm tak'a.

i p'itkl pr'avəm na adr'ej, p'itkl pr'avəm, sl'agamə par'ička, k'ojtɔ z'emə par'ičkɔtɔ, kasm'e'tɔ i n'eguf. pɔ par'ička f p'itkɔtɔ sl'agami, i k'atu je l'oməm, k'omutu se sl'učə p'itkɔtɔ, par'ičkɔtɔ,

t'oĭ še z'emə kasm'eta. tak'a gu, tak'a gu pr'av'exmə, s'inə, na andr'ejuv d'en.

День св. Варвары

na varv'ara p'ak, p'ak sl'agaxmə. na varv'ara pr'av'exmə p'ak p'ita, varv'arska p'ita, i p'ak sl'agaxmə par'ička, i p'ak l'om'exmə, fs'ički da nal'om'et na varv'ara.

p'ək na varv'ara tak'a, tak'a, na varv'ara, s'ava. varv'ara, s'ava, pr'avəm p'itki, p'itki pr'avəm, p'ak l'oməm.

День св. Николая (именины)

[č'erpkaɫa]. na nək'ul d'en' prazn'uvaxmə, prazn'uvaxmə nək'ul d'en', na g'ostə x'od'exmə. tug'ava edn'o vr'em'e pu m'alko, 'e na t'olk'iva č'aški m'aninki rek'ijka i kaf'encə, tuv'a b'ešə č'erpkaɫa. səg'a č'erp'et, səg'a sl'agat, tə da 'ima šəš'e da p'ijed du kr'ai. pək edn'o vr'em'e edn'o m'anəčku č'aška, puč'erpə rak'ijkaɫa na nək'ul d'en', i 'ajda, ut'ivlaš p'ak naŷ dr'uk nək'ola, naŷ dr'uk k'ol'u. n'i k'ol'u xi zuv'em, nək'ul d'en', i k'ol'u pu st'arusu v'ikamə n'i, st'ar g'ovor k'ol'u.

č'erpəm na nək'ul den', k'oĭtu 'ime nək'ola, səb'ira g'ostə, na g'ostə x'od'exa. i tug'ava mn'ogu se səb'iraxmə na g'ostə st'arətə, səg'a se p'o nə səb'irat mn'ogu, səg'a ružd'en d'en', pək edn'o vr'em'e nək'ul d'en', pr'aznəci, t'oduruv den'.

Летний обряд вызывания дождя

l'azark'i st'avat. t'uka ubl'ič'et se l'azark'i x'od'et pu k'əštətə, v'oda xi nal'ivat, pr'əskat, igr'aijet pu dv'oruv'itə. l'azark'i 'ima, 'ima, pr'av'exmə tak'iva r'abutə na l'azaruv d'en. l'azark'i i pəpər'udə xi zuv'exmə. pəpər'udə, pu st'aru pəpər'udə, pəpər'udə e l'azarka, pəpər'udə vərvi, igr'ai, pu dv'oruv'itə igr'ai, na st'arətə, k'əštə, pu dv'oruv'itə x'od'et, igr'aijet, p'ejet l'azark'iti, i n'i se r'advamə tug'ava səs t'ex.

Подвижные праздники

Пост календарный

n'ekugaš i zav'isə, k'ak še d'oĭdə guv'elkaɫa. tug'ava smə guv'elə c'alana guv'elka, edn'o vr'em'e, pək azg'a nə guv'eimə, azg'a nə guv'eimə na st'arə d'enə, s'in, p'ək na mladən'itə smə guv'elə. da guv'eiš, da nə nak'usəš ml'eku, da nə nak'us'eš mr'əfka, s'amu

p'osnu j'ed'enə da j'ed'eš. mr'əfka da ne j'ed'eš meš'o. m'osnu da ne j'ed'eš.

Великая пятница

'ami prazn'uvami i n'egu, sv'etəl p'otəg za pr'aznəg gu 'imamə. gr'ešk'i sa st'avlələ lku nə prazn'uvlaš. prazn'uvaxmi gu i n'egu. i p'etlka prazn'uvaxmi gu.

Пасха

fs'ek'i čuv'ek sl'a... t'ur'emī j'ejc'e, pu adn'o j'ejc'e na fs'ek'i čuv'ek, pu edn'o j'ejc'e. i j'edn'o sl'aglž za k'əštata edn'o j'ejc'e, dr'ugu za g'ospud'a nar'ič'ež za zdr'avə kuš'erətə. tug'avl buj'ed'isuvamə j'ec'a, d'avlamə na rudn'inə k'ojtū d'ojdə f k'əštə, d'avlaš mu j'ejc'e.

xur'a pr'avəm, igr'aimə, x'odəm p'ak na vəl'ig din' na x'oru, sab'irat se, igr'ajet. tr'i d'en'e na vəl'ig den'.

Середина между пасхой и троицей

č'erkva pr'av'et p'ak, x'odəm na č'erkva na dv'aisi i pətn'icatl. dv'aisi i p'ed d'en'e, dv'aisi i pətn'icatl gu k'azvat, i x'odəm na č'erkva p'ak, prazn'uvami i n'egu, i t'ol d'en' gu prazn'uvamə.

Троица

vəl'ig din', ga sa mən'e pədəs'e d'en'e, tug'avl gu zuv'ə pədəs'etnəsl. i p'ak prazn'uvamə i t'oī pr'aznək. prazn'uvamə i n'egu. na pədəs'etnəsl x'odəm na č'erkva, k'urbanə k'ol'et, d'avat 'aganca za na č'erkvata za kurb'anə, ž'ivu udn'isat, i prazn'uvami i n'egu. pədəs'etnəsl, pədəs'e d'en'e ud vəl'ig den'. am prazn'uvami gə. s'əbət, nəd'el'e prazn'uvami gə, pədəs'etnəsl.

st'ikəl', na st'ikəl' 'iml č'erkva, man'oluvata č'erkva gu zuv'ə. tə x'od'et t'am prazn'uvat, kurb'anə k'ol'et, igr'ajet xur'a, na d'uxuv d'en', na st'ikəl. na d'uxuv den. i t'am k'ol'et k'urbani, j'ed'ot, pi'ot, igr'ajet, p'ejet.

Семейная обрядность

Рождение (1)

[Лечение бесплодия]. *x'odəli sa pu n'ekvə st'arə b'abə da xi l'ek'uvat, da... l'eklərə tug'af ne im'alu, d'okturə, edn'o vr'em'e. tug'af i sə st'arə b'abə da xi l'ek'uvat n'eštu, tl n'ekvə se spul'učuvlu, pək n'ekvu n'e, n'espoluč'livu izl'izelu. am'i nə zn'aemə, kək'o xi sa l'ek'uvlələ, 'aml na st'arə b'abə sa x'odələ, tlk''ivl.*

[Как ведет себя беременная женщина?]. *t'a tr'evе dл rлb'otэ, tэ dл p'o b'орžэ dл rud'i, 'aku нэ rлb'otэ, b'avnu r'aždл, нэ m'ožэ бэз r'abutл, tr'evе dл rлb'otэ. n'i једn'o vr'em'e duk'ad dл rud'im тл rлb'ot'exmэ, kup'aјexmэ, or'exmэ s urəl'a or'exmэ, i ž'enэтэ ur'exmэ kv'otu mлž'e. i r'aždлxmi xi b'орškи, рлк лzg'a, zg'a нэ f'atлt r'abutл ml'adэsэ i p'o tr'udnu i r'aždлt, t'eј prэs kur'em xi r'ežet i izv'adлt. једn'o vr'em'e n'emлšэ tэк'ivл r'abutэ. rлb'ot'exmэ r'abutл dum'ašнл fs'ekлkvи, i ur'exmi i kup'aјexmi, urəl'a... t'e se star'al dл r'abuk'ed, dл нэ r'abuk'ed d'etu sл kлpлz'an'k'e тл нэ s'э r'abutilэ. d'etэ sл kлpлz'anэ dл нэ rлb'otэ, нэ s'э rлb'otэлэ. ni 'iskл dл rлb'oti i uv'ivл se, i p'o tr'udnu r'aždл.*

[Как происходили роды?]. *r'aždлt fэv b'olnэci. pэк edn'o vr'em'e f k'эštэ sэ r'aždлxмэ. i k'atu sэ rud'iž dэт'etu f k'эštэ, i tэ sl'ožet s'enc'e ud'olu dл l'egnэš, s'enu, s'enu tэ sl'agлt, тл sэ l'egлš нл s'enu. svэт'a бogор'odэcл i лэž'elл нл s'enu, tug'avlл i n'ašэti sл sl'agлlэ s'enu, k'aktu svэт'a бogор'odэcл i r'aždллл. t'a i rud'ilл fэf ј'aslэтэ, i нл s'en'o i rud'ilл. tug'avlл i n'ašэтэ st'arэтэ b'abэ sl'agлxл нэ s'enu tug'av dл l'egnэš нл s'en'otu, rud'il'кл. л t'urлšэ mu č'ergл, t'urэ vэрx s'en'onу, i tug'avlл rud'il'клнл l'egnэ, tr'i d'en'e лэž'i нл n'egu, tug'avlл p'ag gu ubr'atnutu p'ak sэ gu nлpr'av'et x'ubлfku, тл si gu du tr'inэ d'enэ... [Рожают на соломе, потому что] svэт'a бogор'odэcл i лэž'elл нл s'enu.*

[Кормление новорожденного ребенка]. *i du tr'itэ d'enэ r'ukлxмэ dr'ugл žэн'a sэz b'eb'e dл tэ zлxр'anэ dэт'etu. dл tэ zлxр'anэ dэт'etu, pэк лzg'a xi, лzg'a i tr'i d'enэ t'i gu xр'anэ dr'ugл žэн'a, dr'ugл kэrm'a. tr'i d'enэ sэд'i, t'i нэ g'u xр'anэš. duk'at tэ d'oјdэ ml'ek'otu, dr'ugл žэн'a gэ xр'anэ, рлк sэг'a fэv b'olnэcitэ ub'орнлxл sэs xum'anл, sэs v'odл, i лzg'a нэ duč'ekvлd dэvэдэs'e i st'o gud'inэ, лzg'a 'imлmэ stul'etnэcэ, 'imлmэ dэvэдэs'egud'išнэ. нл g'el'a 'imлmэ b'aј zg'uru dэvэдэs'e i tr'i č'etэрэ gud'inэ, st'arэc. рлк лsэг'a нэ duč'ekuvлt, лzg'a r'aždлt i xi zлxр'an'uvлt sэs v'odл s xum'anл.*

[Как принимали ребенка?]. *b'abлtл b'eb'etu z'эмэ gu, k'эpэ gu, v'орzvлл mu p'эpл, t'a gu puv'ivл, upr'av'э gu, i rud'il'клtл gl'edл b'abлtл. 'aku n'emл b'abl, dr'ugл n'ekvл žэн'a r'ukлt, тл tэ dux'odл dл gu gl'edл, kлkv'otu 'imл. d'a. t'o ud rud'a, ud rud'a n'ekvл d'oјdэ, sэstr'a лэ, l'el'e лэ, č'iče лэ, n'ekvл ud rud'a d'oјdэ, pum'agл нл rud'il'клtл i k'эpэ b'eb'enu.*

[Рождение в сорочке]. 'aku se rud'i f r'iznəsl, p'ak sv'ekərɜlɜ gu, b'abɜlɜ gu upr'av'ɛ, t'al gu upr'av'ɛ, b'abɜlɜ, tug'af n'emɜšə l'ekɜrə, n'emɜšə, n'i nə zn'aemə b'olnəcə i l'ekɜrə g'a smə r'aždɜlə, n'i sə smə r'aždɜlə f k'əščə, b'abəti sə n'ə sə upr'av'ɛlə. r'iznəsl, tɜ s'ičk'i sɜ f r'iznəsl, 'amɜ nɜ n'ekvɔ se sk'əsɜ r'iznəslɜ, pək n'ekvɔ se rud'i f r'iznəslɜ, n'ekvɔ f r'iznəslɜ. ɜm tug'avɜ gu upr'av'ɛ p'ak. kəsm'ɛtl'ije i dət'ɛtu g'a i fəf r'iznəsl rɔd'enu. tɜk'a v'ikɜt, čə kəsm'ɛtl'ije. [Что делают с сорочкой?]. em f'ɔrl'ɛd gu, t'ɛ gu f'ɔrl'ɛt, f'ɔrl'ɛd gu n'egu. t'o nə v'ɔršə zɜ n'ikɜdə, n'ekɜdi gu f'ɔrl'ɛd, zɜr'ov'ɛd gu, zɜr'av'ɛd gu, f'ɔrl'ɛd gu, nə v'ɔršə.

[Посещение роженицы]. 'idvɜt, 'idvɜt. 'idvɜt, 'o-o-o, nɜ rud'il'kɜtɜ mn'ogu. vərɜv'ɔd, dun'isɜt kul'acə, p'itk'i, r'aznə r'abutə, nɜ dət'ɛtu dun'isɜt pud'arək. dr'ɛxɜ n'ekvɔ, r'iskɜ, r'okləčkɜ, pɜntɜl'on'ki lə, kɜkv'otu i dɜ i dət'ɛtu.

[Выпечка питы для богородицы]. nɜ tr'itə d'enə, nɜ tr'itə d'enə g'a rɔd'i rud'il'kɜtɜ, tug'avɜ pr'avəm p'itkɜ, i l'oməm zɜ svət'a bɔgɔr'odəsl, dɜ d'avɜ ml'eku nɜ d'ek'ɛtu. dɜ 'imɜ ml'eku d'ek'ɛtu dɜ s'ɛj'ɛ. i ud m'ajkɜtɜ sə s'ɛj'ɛ d'ek'ɛnu, pɜk ɜzg'a xi xr'an'ɛt s xum'anə.

[Угощение для гостей]. j'ɛd'enə g'a d'ojdɜd g'ostənə dɜ ubəgr'avɜt rud'il'kɜtɜ, pr'avəm kl'in, pr'avəm p'ilcə, j'ɛd'enə pr'avəm, duč'ekvɜtə xi, č'ɔrpəm xi. kl'in. pɔ ɜzg'a pu n'ovu i b'anəsl, pu n'ovutu 'im'ɛ i b'anəsl, kl'inɜ. pək n'i kl'in gu zɔv'ɛxmə pu st'aru 'im'ɛ.

[Крещение ребенка]. i kug'atu st'anə gul'emɜ, krəšt'avɜd gɔ, nɜ krəšč'en'kɜtɜ 'idvɜd g'ostə. kəršt'avɜd gu, kəršt'avɜd gu, i d'ek'ɛnc'inu i tug'avɜ dɜ rɜst'e. kɜl'm'anɜ i kɜl't'atu, tug'avɜ ɜg'a dɜ k'ɔrsk'ɛd d'ek'ɛnu fəf č'ɔrkvɜnɜ gu udvə... udnəs'ɔt, kɜl'm'anɜnɜ dərž'i, 'aku i m'ɔsku d'ek'ɛnu, dərž'i gu kum'ɔn. i 'aku i ž'ensku d'ek'ɛnu, dərž'i gu kɜl'm'anɜnɜ fəf rɜc'ɛnɛ, i p'ɔpɜn mu pɛj'ɛ, čət'e mul'itvənə, k'ɔpə gu fəf kur'itcə gu k'ɔpə d'ek'ɛnu, i g'a gu izv'adə ut kur'itcənu, t'urə gu nɜ kɜl'm'anɜnɜ nɜ n'ekɜf čerš'af, i gu fuv'ijet, i kr'əst'ɛnu v'ɛčə: čəst'itu, čəst'itu, - čəst'ovɜt mu s'ičk'i, sɜb'irɜt se nɜ krəšt'en'kɜtɜ, g'ostə, kl'inuvə jɛd'ɔ, p'ɛčenu jɛd'ɔ, kɜkv'otu sə k'oj kɜkv'otu sə nɜpr'avi j'ɛd'enə. 'alɜ kl'inuv'itə b'ɛxɜ n'aj nɜpr'eš, kl'inuv'itə n'aj nɜpr'eš pr'av'ɛxɜ. [Свадебные кум и кума]. kug'atu p'o k'əsnu g'a se už'enə p'ag d'ek'ɛnu. g'a se už'enə, p'ak s'əštɜnɜ kɜl'm'anɜ i kɜl't'atu uč'astuvɜt nɜ vənč'ɛvɜnitu, nɜ

putp'isvanitu, kal'm'anana i kal't'atunu pris'astuvlat p'ak na an'eja, na sv'adblana.

[Посещение новорожденного]. ...*isp'ečena na d'ek'enu g'a 'idəš, i pud'arəčkuvə mu z'iməš, i p'itka mu n'osəš, i par'ica mu ust'av'eš na d'ek'enc'inu, i se r'advəš če se i rud'ilu, i mn'ogu r'abutə mu n'osəš armag'anə. armag'anə mu pr'avəš, tə mu n'osəš, armag'an - pud'arək, pu st'aru i armag'an.*

[Как выбирают имя ребенку?]. *'im'etu? 'im'etu na dət'etu na sv'ekəra i na sv'ekərvata. na bašt'ata na mumč'etu i na m'ajkata krašt'avlad gu. i 'aku i mum'ičencə - na m'ajkata na mumč'etu. 'aku i mumč'e - na m'əškata rud'a gu krašt'avlat. s'əštu na d'adutu. tək'a si i krašt'avlat, na t'exnitə im'en'a, na v'ətrəšnitə.*

Рождение (2)

[Кража ребенка]. *prəz n'ašətu vr'em'e nə s'ə e sl'učuvlu da se ukr'advlu dət'e. pək səg'a m'ože i da krəd'ət, lzg'a k'oij xi zn'ai.*

[Стрижка волос при крещении]. *tə kug'atu gu krašt'avlat, tə gu strəž'e p'ora. p'ora gu strəž'e na č'etərə m'est'a, na kr'əs. na kr'əz gu strəž'e p'ora kus'ičkata i m'iru gu m'ažə, m'ažə gu. [Первая стрижка волос]. nə gl'edat tuv'a. k'oij kug'atu sə st'anə, n'ekvu mu rast'e kus'ičkata b'əržə, n'ekvu n'emə kus'ička, zlv'isə ut kus'ata.*

[Первые шаги ребенка: пита и посещение родственников]. *prəštarp'alka, lg'a st'anə dət'encətu da x'odə, i kug'atu tr'əgnə prəst'ira pum'alku, pum'alku kr'aknə, dv'a tr'i kr'ačk'i kr'aknə i p'ak p'adnə d'e't'enc'inu, i gu zuv'ə prəštarp'alka. tug'af mu m'es'et p'ita, prəštarp'alka gu zuv'ət. t'ur'et r'aznə r'abutə f p'itata, i l'om'et na rud'a, zb'irat se na prəštarp'alka, razn'isat na kumš'iitə n'ošet prəštarp'alka da tərč'i d'ek'enu p'o b'əršku da prəx'odə. na kumš'ijena n'ošed za zdr'avə, za zdr'avə da prəx'oda d'ek'enu p'o b'əržə.*

[Первые зубы]. *lg'a mu se pudəd'əd z'əbə. z'əbə g'a mu st'anlad zapk'ovənə, p'ak se r'advlat, p'ak l'om'et, p'ag d'avlad za zdr'avə zapk'ovə lg'a mu zarast'ət. i dət'encətu tug'avla i kug'atu prəx'odə, i kug'atu prəx'odi, i kug'atu 'imə z'əpč'etə, r'advlat se t'exnitə, č'erp'et, l'om'ed za zdr'avə d'avlad.*

[Как отлучают ребенка от груди?]. *'amə n'ekulku, n'ekuij gu i xr'anə p'o-vəčə ut karm'ata, n'ekuij 'iskə da gu udb'ii da nə s'eij'e ud m'ajkana. tug'avla gu m'ajkana ust'avə da nə s'ei. t'o cər'ika, pl'ačə, 'ištə da s'ei, t'a mu nə d'avla. nə tr'evla da mu da puft'ar'e, da gu prəs'evla. 'aku gu puft'orə, nij'e x'ubavu. nij'e bəl'o x'ubavu,*

'amə st'arətə x'ora v'ikaxa - niĵe x'ubavu, i n'ikuĵ gu nə prəxr'an'uvlašə puft'ornu. zapr'elə gu da gu nə xr'anə, nə d'avla, i da cər'ika i da pl'ačə, kv'otu da pr'avə, nə d'avla mu m'aĵkata. i ml'ekutu tug'avla xi prəf'orkni, i n'emla i ml'eku. i m'aĵkata i p'očnə da gu xr'anə dət'etu səz dr'uga xran'a. n'ašətə nə puft'ar'et, n'ašətə nə d'avlad da se puft'ar'ē, če n'e x'ubavu. nə d'avlad da se puft'ar'ē.

[Дети, родившиеся в один день]. л'ува на s'ašu kavruš'ila d'etu i fəf... t'i m'ožə f st'ancijeta da gu puzn'avlaš? t'oĵ na st'ancijeta rab'otə. tə n'eguvə vn'učeta dv'e na s'əštata d'ata i dv'etə se rud'ixa. i k'atu bləzn'ačeta xi prəzn'avlat.

Приемные дети

mn'ogu i tr'udnu. m'olata m'aĵka ut dv'e rud'il'ki i xr'anəla dəc'a, s'inə, edn'a fəf n'ašlata maxal'ə edn'a rud'il'ka poč'ina, i dət'etu i ž'ivu. tug'avla m'aĵka, m'oĵla m'aĵka xr'an'ešə, p'o m'alka səstr'a 'imam, tug'avla gu zəm'a m'oĵlata m'aĵka i anov'a sər'ačenc'itu d'etu mu puč'ina m'aĵkana, i m'oĵlata m'aĵka gu z'ə, ta gu gl'əda. m'esəc i pəluv'ina dv'a gu gl'eda, tə čə d'oĵduxla ta gu zəm'axa bəzd'etnə x'ora. ta gu usənuv'ixa. pək m'aĵčəcəla zar'ov'ixa, pəg dət'etu b'e ž'ivu. mn'ogu b'e tr'udnu.

s'əštu i l'el'a 'imam na m'oĵla bašt'a s'estra, na m'oĵla bašt'a səstr'a, s'əštu i t'a puč'inala fəf r'o... f rud'il'kata rud'ila i i puč'inala. i tug'avla dət'encətu ust'analu ž'ivu. i ĵ'e sə sam bəl'a m'alka, m'oĵla bašt'a puč'inat fə vuĵn'ata, i ĵ'e fəf pələn'i sam bəl'a f pl'enə fuv'ita m'alka, n'e, nə s'am im'ala i gud'ina 'oštə. i tug'avla m'oĵlata m'aĵka p'ag z'əla s'əštunu sər'ače na bašt'a mə s'estranu d'el'e. tug'avla gu gl'ədalə i n'egu, mumč'encə p'ak t'o i bəl'o, m'itku gu zuv'exa. tə gu i n'egu gl'edala, ta dv'a sər'akana i xr'anəla m'oĵlata m'aĵčəcə. 'aku 'ima xa'ir', tə že 'ima ml'ogu xa'ir', s'in, m'oĵlata m'aĵka. dv'a sər'aka an'eĵ ud um'iraštə m'aĵki z'imala, tug'a mumč'encənu gu gl'əda tr'i m'esəcə səs m'en gu i xr'anəla, i d'oĵduxla p'ak tə gu zəm'axa adn'i bəzd'etnə x'ora, tə gu usənuv'ixa, i azg'a si i ž'ivu, atuv'a dət'e. xran'en'icə b'exmə, p'ərv bratč'əd b'exmə səs adn'onu, pək adn'onu b'e kumš'icku, ut kumš'ii, ut səs'edənə, ut kumš'iinə adn'onu b'ešə. tə dusk'oru puč'ina t'o anov'a pək, adn'onu si ž'ivu, pək adn'onu i puč'inalu d'etu i gl'ədalə m'oĵlata m'aĵka ankv'i sər'ačeta. ta adn'o vr'em'e um'iraxa m'aĵki bəz d'okturə, pək azg'a nə dop'uskad d'oktur'isə

da umr'ɔ si, r'ežlat xi prəs kur'emen i izv'adlad dəc'atla, i spɔlučl'ivu izl'izla.

Свадьба информантки

[Неудачная попытка кражи невесты]. da tə k'ažɛ j'ɛ k'ak sɛ sam ž'enəla? da tə k'ažla m'ɔla žən'il'ka kəkv'a i bəl'a? j'ɛ k'atu mum'a b'ex x'ubavla, x'ubavla b'e katu mum'ičɛ, kras'iva b'ex na ml'adətə gud'inə, s'inə, im'ex ml'ogu, ml'ogu im'ex, k'amatna b'ex. tug'avla gal'ovnəcə, n'i gal'ov... tuv'a i, anuv'a i p'o intər'esnu. tak'a. tug'avla im'ex ml'ogu gal'ovnəcə, ml'ogu. tug'af edn'o mɔmč'ɛ. t'o mə ɔb'ičɛšə mn'ogu, pək j'ɛ gu nə g'al'ex. tug'a r'eš'ilu da mɛ krad'e. i im'exmə magaz'in, i t'oɟ b'e d'enu magaz'inen bl'izu t'exnata k'oštla. i n'i s m'ɔla m'aɟka ut'iduxmə naɣ magaz'inen da pazar'uvamə. i napazar'ovaxmə kəkv'otu pazar'ovaxmi i sə t'ɔrnaxmə. g'a s t'ɔrnaxmə, i tr'ima d'ušə sɛ sa spr'eli, sɛ sa skr'ilə, i mɛ f'anaxla. f'anaxla mə da mə vl'ek'ɔt, da mə uts'urnat naɣ t'ex, čɛ j'ɛ gu nə r'ačɛx. i tug'a k'atu sə rascər'ukax j'ɛ: »nə št'ɔ da v'ɔrv'ɛ!«. nə r'ačla, pl'ačla. sə d'oɟdi, j'ɛ na m'oɟɛ s'estra im'e m'oš v magaz'inen, i d'oɟdi ta mə ɔttərv'a, t'o. j'ɛ sɛ raspl'akla, v'ikam: »n'emla nə, n'emla da sɛ ž'en'ɛ«. nə g'u ub'ičɛx. nə g'al'ɛy gu. atug'af, tug'avla d'oɟdə, ta s'i mə ɔdbr'anə, s'estərn'iɟen m'oš, ta i n'egu ub'ixla, i t'o fəv vuɟn'atla ut'idə, azg'a s'etn'ɛ p'ak.

[Привод невесты в дом]. tug'a mə ɔdbr'anə, tug'af si im'ɛy dr'ug gal'ovnək, ta s'i gu g'al'ex j'ɛ, v maxal'ɔna n'ašla bl'isku b'ɛ. du m'ɔlana m'aɟka bl'isku b'ɛ. tug'avla n'emu sa pur'ukalə, čɛ mə sa zavl'eklə, da mə s'urnat. i t'o d'oɟdə, tə s'i mə t'o p'ag z'ɔ, i s n'egu sə ut'idux, i t'o sə m'i b'e p'o dr'ak. tə sə ut'idux səs n'egu. i tug'avla b'abatla, g'a ut'idumə, b'abana ne zn'aɛla, sv'ekərv'ana nə zn'aɛšə čɛ, čɛ v'odə nəv'estla. t'oɟ vnəz'apnu d'oɟdi i mɛ i zəm'al ut p'ɔk'ɛn, ut š'ošla. g'a ut'iduxmə, b'abana pusr'ošna nə dubr'e. dv'a xl'ɛba z'ɔla, t'urə mə pud m'išnəc'isə dv'a xl'ɛba, i ml'ɛku fəf k'upə, v dv'e k'upə b'ɛlu ml'ɛku. i da v'ɔrv'ɛ, v'ɔrv'ɛ, i b'ɛlu pl'atnu mə pust'elə b'abana, i prəs pl'atnunu v'ɔrv'ɛ, i na tr'i p'ɔt izl'ivam ml'ekunu, i na m'asa t'ur'ux k'upəna ml'ekunu, i xl'ɛban p'usnaɣ. p'adna xl'ɛban na zəm'ɔna. i b'abana v'ikla: »ola, 'ola! 'ola, kəkv'a l'ošla nəv'estla v'odəm! tə isp'usna i f'ɔrl'ɛ i l'ɛba, kəkv'a l'ošla nəv'estla dɔv'edɔxmə!«. tak'a i, an'eɟ tr'evalu da rəč'e b'abana, i xl'ɛbuv'ini xi p'usnaɣ, i sɛ prətark'ol'uxla l'ɛbuv'inə, tug'avla b'abana

*xi z'ɔ, tɬ xi t'ej pudbər'a. tug'avɬ ɬn'ej se j'e, ɬn'ej mə zɬv'ejɔ
ɬd'in, p'ag dr'ug d'ojdə tɬ sə mə z'ɔ.*

[Муж информантки]. *'alɬ mn'ogu b'e dub'ər. j'ecə si se g'al'exmə,
s'inə, ɬ'l'a umr'e r'anu, ɬɬ šais'e i š'ez gud'inə pəč'inɬ. tɬ
šəšn'aesi gud'inə k'ak i puč'inɬ.*

[Переезд в с. Широка Лыка]. *tug'avɬ sɬm ust'avəɬ k'ɔšɔɬ x'ubɬɬ
ɬɬ g'el'a 'imɬm. i ɬ'tuv d'ojd'ux p'ak səs sən'ɔs, ɬsɔv'a mi s'in,
ɬd'in s'in i dv'e d'ɔštəri 'imɬm.*

Похороны

[Следят ли за покойником?]. *ɬg'a 'imɬ mərtv'ec, gl'ɔdɬ k'otkɬɬ dɬ
nə prər'ipnə, č'e i bəl'o pɔdrɬkusn'evɬɬu, st'anuvɬɬu i dr'akuz,
d'evul. tə tug'avɬ gu sɬ p'azəɬ dɬ gu nə prər'ipnə n'eštu. i prəz
n'egu dɬ se nə prəsk'ače, prəz mɬrtɬv'ecɬ dɬ se nə prəsk'ače.
fs'ek'i gu zɬtuv'a sp'azuvɬ. č'e i bəl'o ne x'ubɬɬu dɬ se prəsk'ače
mɬrtɬv'ecɬ. ɬm k'otkɬɬ, k'otkɬɬ isp'ɔdɬ ɬɬx v'ɔnkɬ dɬ nə
prəsk'očə mərtɬv'ecɬ. dɬ n'emɬ n'eku j dɬ gu prəsk'ače, i x'orɬɬ sə
zn'ajet i nə g'u prəsk'ačet. n'iku j nə prəsk'ače mərtɬv'ecɬ.*

[Оплакивание покойной соседки]. *ɬ'tuf edn'ɔ b'abɬ pɔgr'ebuxmə
bl'iskɬ us'emdəs'e i č'etərə gud'inə. im'e vn'uca, im'e dv'e dəštər'i,
tɬ xi umr'exɬ i dəštər'itə. vn'uci im'e, n'iku j xi nə zɬpl'akɬ, tɬ
xm'i se sm'ejexɬ x'orɬɬ, n'iku j nə pl'ače, n'iku j. s'e jɛdn'o č'e
d'ɔrvu zɬr'ov'uxɬ! nə pl'ačešə n'iku j. dəštər'icətə dv'e dəštər'icə,
ɬdn'ɔtɬ b'e d'okturkɬ, ɬdn'ɔtɬ b'e uč'it'elkɬ, umr'exɬ xi i dv'etə. i
ud m'əkɬ žən'icɬɬ us'emdəs'e i čətv'ərtɬɬ gud'inɬ puč'inɬ, ɬzg'a
sk'oru. n'iku j xi nə pl'ače, i mn'ogu b'e gr'oznu, 'otə xi nə
pl'ačexɬ, tɬ i xm'i se i sm'ejexɬ i x'orɬɬ. pək vn'uci im'e mn'ogu,
'amɬ nə pl'ačexɬ xi.*

[Оплакивание покойного]. *zɬ č'uzdi jɛn čuv'ek n'iku j nəšt'e dɬ
pl'ačə. t'o g'a mu i m'ilu tɬ pl'ačə, pəg g'a mu i n'e m'ilu, nə
pl'ačə. zɬ č'uzdunu pɬpl'ačəš, 'amɬ nə t'i kəkv'onu ɬɬ sv'o junu.
pl'ačəš i ɬɬ č'uzdunu n'ekugaš, ɬg'a se ɬɬl'ožə, ɬmɬ ɬɬɬk'ɔf
čuv'ek nə z'imɬ zɬ dɬ pl'ačə s'əštu ɬɬ mərtɬv'ecɬɬ.*

[Что кладут в гроб?]. *n'aj rɬzl'ičnu. t'ur'et i bəskv'itkɬ, t'ur'et i
f'afɬəčkɬ, t'ur'et i pɬr'icɬ, t'ur'et mu i čur'apə, t'ur'et mu i dr'exɬ
n'ekvɬ, sl'agɬ vəf kufč'egɬ sl'agɬ, sl'agɬ. mn'ogu r'abutə sl'agɬ
vəf kufč'egɬ. i pɬr'icɬ mu d'avɬ, t'ur'et dɬ si 'imɬ, dɬ n'e bəs
pɬr'i. n'i ɬɬ m'o jɛ drug'ar' mu t'ur'uxmə n'ošče, t'ur'uxmi mu
ugl'ed'alca v ž'obɬ, tɬ t'ur'uxmi mu pɬr'icɬ, k'ərpəčkɬ, s'ičku sə mu
ɬɬt'ur'exmə ɬɬ f kufč'egɬ. i jɛdn'ɔ šəš'ɔ rɬk'i jkɬ mu t'ur'uxmə prə*

v'it se č'e, če že je v'idə, s'inə, pək t'o n'emə də je v'idə, 'amə um'uvlāž gu, m'islāž gu. ldn'ə šəš'encə rək'iĵkə si mu sl'ožuxmə nə m'oje drug'ar'.

[Как закапывают могилу?]. fəv gr'oblə f'orl'emə p'ors', ut pərst'ən f'orl'emə fəv gr'oblə. v gr'oblə p'ors' ud zəm'ənlə pərst'ən, zəm'a, ut pr'əs. [Что оставляют на могиле?]. mn'ogu r'abutə ust'av'et tək'a, xl'ep li im'alu, n'ekvu ĵ'ed'enə ust'av'et. e t'amə nə gr'oblə st'av'et i ĵ'ed'enə, v'incə ust'av'et, prəl'ivlād mu gr'oblə səs v'inu. i tək'a. 'amə um'uvlād gu če m'ožə i də piĵ'e, um'uvlād gu.

[Как возвращаются с кладбища?]. i g'a se vr'əštət, səs m'əklə se vr'əštət, n'ekvə pl'ačet, n'ekvə nə pl'ačet. [Как держат руки?]. zlv'isə, zlv'isə, s'inə. tuv'a nə sərc'enu sə sl'agl. nə sərc'enu n'ekvlə m'əklə č'ustvlə i... d'a, prə və... pə n'i tuj, i sl'agl nə sərc'etu, p'orstənə. tək'a. 'ināče č'ustvlə b'ol'ki, nə č'ustvlə m'əklənlə, i ubr'əštət si se i nāz'at, i nāpr'et klad'etu d'ojdə.

[Поминки]. lg'a umr'e mərta'v'ecənlə nə dv'aesətu d'enə, nə tər't'inənə, nə tər... nə tr'itə d'en'e rəzd'avlāt mu n'ēštu. nə d'evətutu d'en'e p'ak mu rəzd'avlāt n'ekvu, nə dv'aesətu d'en'e p'ak mu č'ənlāt č'ənl'ivu, zg'otv'et n'ekvu ĵ'ed'enə, i r'ukə x'orə, r'ukə x'orə də ĵ'ed'ət i x'orənlə. i č'ənl'ivu gu zuv'ə lnuv'a. nə dvadəst'inənə, nə čət'irəs'itu s'əštu p'ak pr'av'et č'ənl'ivu, p'ag g'otv'et vās'ul', ur'is səs m'es'o, bəzalkux'olnu, rək'iĵkə, s'ičku sl'agl, i r'uklāt x'orə, i nāxr'an'uet x'orətlə zə duš'atə zə umr'eliĵe. i də se vəzpu'm'en'avə zə umr'elunu. nə čət'irəs'itu s'əštu, p'ak tr'itə m'esəcə, d'evətutu m'esəcə, š'es m'esəcə, nə gud'inə, du gud'inətlə č'estvlāt. du gud'inənlə p'ak č'ənl'e č'ənl'ivu, p'ak mu pr'av'et nə gud'inənlə. ml'ogu x'orə nə gud'inənlə mu r'uklāt p'ak. ...umr'e umr'eliĵe, tug'avə nə gud'inənlə mu pr'av'ed gul'emū č'ənl'ivu, mn'ogu x'orə r'uklād də ĵ'ed'ət, g'otv'et ur'is səs m'es'o, fās'ul', r'aznə r'abutə, slatk'išə. i tug'avə r'uklāt x'orə zə duš'atə n'eguvə.

[Поминальный хлеб с христианской символикой]. pr'osurkə 'iməmi i sl'agmətlə nə l'ebəcə pr'osurkənlə, i se utčert'avə ml'ogu r'abutə nə xl'ebənlə. i nə k'orsčeg gu pr'avəm n'i xl'ebəcən zə č'ənl'ivunu.

[Траур]. žl'ejed gu, i m'əklə gul'emə, n'ekvə nə m'ožə i də zg'otvə də se nājed'e, 'aku i ml'adu, mn'ogu i l'ošu. 'aku ml'adu puč'inə, mn'ogu i l'ošu. i ĵ'ed'enitu l'u d'ažə nə sl'agl i. žəl'ejed gə. tə nə sm'ei də ĵ'ed'ət.

[Памятники на могилах]. ut st'aru vr'em'e, t'o ut st'aru vr'em'e nə im'alu p'am'etn'icə. im'alu d'ərv'enə k'uklaci sə t'ur'elə, d'ərv'enə

k'ukla sa t'ur'elə, p'ək ne im'alu p'am'etn'icə, t'ε utsk'ora zaf'anaxa p'am'etnicətə da xi t'ur'et. d'ɔrv'ena k'ukla ud d'ɔrvu, u d'ɔrvu napr'av'enu k'ɔrs. k'ɔrs st'or'en, i da p'al'et sv'ešt'enə na gr'oban t'ur'ed gu k'uklana, i da zap'al'et sv'ešt'enə vəf k'uklana. pək azg'a s'ičk'i t'ur'et i p'am'etn'ici, i k'uklana s p'ak t'ur'et.

[Посещение могилы в течение сорока дней]. *čət'irəs'inu d'enə i s'utrən i v'ečer x'od'et na gr'oba, fs'ekla v'ečer i fs'ekla s'utrən x'od'ed du čət'irəs'inu d'enə, p'al'et sv'eštə na gr'oba, prəl'ivad gr'oba səs v'incə, səs vud'icla, i tak'a.*

[Повторное погребение]. *fəv d'even', fəv d'even' prəm'esk'uxa s'ičk'itə gr'obə, ta napr'av'uxa at'am uč'iləštə, napr'av'uxa zgr'adə, na gr'obətu na m'estutu. pək xi napr'avixla na d'olnijε kr'aj, 'e-e na ad'in kr'aj. tug'avla s'ičk'i zb'iraxa k'ostətə, i xi n'ošexa ta i zar'avixla ud'olu fəv dr'ugi gr'obə pək prəm'esk'uxa xi, usvubud'evaxa gr'obənə, ta st'or'uxa zgr'adə napr'avixla. i sl'agat fəf adn'o čuv'al'če, f ed'in čuv'al xi sl'agat, i tug'avla xi prəm'esk'et. n'i xi m'ijet, n'i xi m'ijet. s'amu xi sl'agat, izv'adat xi, sl'agat xi fəf čuv'al i xi sl'agad v dr'ud'i gr'obə, pək pum'esk'uvlat xi. pək at'uvla 'ima mn'ogu, fəf s'əštə fəf st'arə gr'obə, iskup'ai st'arijen gr'op i t'ur'e p'ag dr'uk mərtav'ec. mn'ogu. d'etu i utd'avna puč'inalu, tug'af izv'adə k'okalina, i t'ur'et p'ak dr'uk, dr'ugu ž'ivu, rud'a n'ekva, n'ekva rud'a se. puč'inlal mu i d'edunu, puč'inlal i s'etn'ε, p'ag gu sl'agat vəv d'eduvijen mu gr'op, 'ilə v b'abana 'ilə. i sə sl'agat an'eij f s'əštənə gr'obuvə.*

[Погребение самоубийц]. *'ami i t'ex sə pugr'ibət s'əštu, s'inə, adn'o vr'em'ε v'id'elə d'etu se ub'esəl, nə xi up'eval p'op, azg'a xi up'eval p'op. pəg d'enu se ub'esuvlat, tə xi ne up'eval, neup'etə xi se zar'av'elə. če sam'o se i ub'esəlu, i ub'ilu si se i sam'o. ta an'eije sam'ub'ijcə si xi zuv'exa, sam'ub'iic. i p'oran xi nə up'evalšə anlak''ivla d'enu sam'ub'iic si se ub'ilu.*

[Погребение некрещеных детей]. *nek'ɔrsk'enu d'ek'e v'ikat če bəl'o gr'ex, gr'ex i bəl'o. ta ag'a v'id'et če se razbul'ε azg'a i b'ɔrzad da gu k'ɔrsk'et, b'ɔrzad da k'ɔrsk'ed d'ek'enu da nə umr'e nek'ɔrsk'enu. pək 'aku umr'e nek'ɔrsk'en'ku, če v'ikat če i bəl'o ne x'ubavu. zar'av'ed gu, 'ama v'ikat, če n'eije bəl'o x'ubavu, nek'ɔrsk'enu. t'uka si gu zar'av'et, t'uka, s'inə, nə f'ər'l'ed gu. prə n'ašətə gr'obə gu sl'agat.*

[Погребение некрещеных детей]. *am t'ijε rud'it'elə gurl'itə sam'i sə zn'ajet klkv'o da pr'av'et, s'inə, mn'ogu e tr'udnɔ, k'atu mu umr'e*

d'ek'enc'itu, mn'ogu i l'ošu. am im'alu, azg'a 'iml l'eklarə, tə nəs'o dɔp'uskalə dɔl um'irat, pɔk adn'o vr'em'e s'o um'irali i f r'ožbɔlɔ. azg'a xi izv'adɔt prəs kur'emɛn, pɔk tug'avɔl ne im'alu an'eje r'abutə, 'am sɛ mn'ogu im'alu rud'il'ki, tɔ sɔ i um'iralə fəf r'ožbɔ, f r'ožbɔ sɔ um'iralə dɔl n'eml l'eklar dɔl mu pum'ogni, i um'irali sɔ ml'ogu.

[Что происходит с душой умершей роженицы?]. *tə duš'a, v'ikɔt, n'aɟ xɔ'irɔl i, x'odə fəf r'aɟe, f r'aɟe, fəf xɔ'ir'e x'odə rud'il'kl, v'ikɔd, d'etu umr'e.*

[Погребение иноверцев]. *i dɔl i v'ənkɔšnu kv'o dɔl 'e, prə n'ašətə gr'obə gu zar'av'et. s'əštu k'aktɔ n'ašətə.*

Мифология

c'igankɔ

pl'ašəm xi. c'igankɔlɔl vərɔv'i, d'evulɔ žɛ d'oɟdə. i d'evulən gu nə zn'aɔm, 'amɔ xi pl'ašəm. b'egɔɟtə, v'ikɔm, m'ɔlčətə nə, m'ɔlčətə čə c'igankɔlɔl žɛ d'oɟdə, m'ɔlčə čɛ d'evulɔ žɛ d'oɟdə. c'igankɔlɔl žɛ və z'ɔmɔ. tɔ 'imɔm ɟ'e pr'avnučɛtɔl ɔt'uf, tɔ l'ɔšk'itə xi l'ɔžəm fs'ekɔkvu.

an'eɟ xi ubəl'ɔgɔvɔlɔmɔ dɔc'asɔ, tə i l'u pl'ašəm, ɔs'oɟɛ žɛ d'oɟdə, an'oɟɛ žɛ d'oɟdə. d'evulɔl vərɔv'i, c'igankɔlɔl vərɔv'i, 'ə: »m'ɔlčətə, s'inə, m'ɔlčətə«.

d'evul, vamp'ir', dr'akus

d'evul adn'o vr'em'e im'alu vəmp'irə, 'e-e tɔ sɔ x'odələ, tɔ sɔ tr'opɔlɔ pu k'ɔštə. d'evulə xi sɔ zɔv'alə, d'evul, vamp'ir', i t'o e s'əštunu. tɔ pudrɔkusn'elɔ, v'ikɔd, dr'akus i st'anɔlɔ, pudrɔkusn'elɔ vamp'ir'. vamp'ir', mɔr'i, dɔl gu nə prəkr'ačəš, tɔ čɛ žɛ st'anə vamp'ir', dr'akus, d'evul žɛ st'anə. anɔxk'o sɔ v'ikɔlə.

dr'akus, d'evul

...vr'em'e im'alu d'evulə, pɔk azg'a sɔ ml'adəsə st'anɔlɔ d'evulə, s'inə. v'ikɔt čɛ im'alɔ dr'akusə, d'evɔlə, tɔ sɔ xl'opɔlɔ pu xl'evɔvə pu dub'itəkl, pu kr'avətə pu. i x'odəli sɔ, tɔ sɔ rɔsk'arɔvɔlə k'onə fəf xl'evɔ, dɔl gu ɟ'azdə k'on'ɛn, dɔl gu f'iri, i dɔl gu v'ɔrnə p'ag dɔl z gu v'ɔrzə nɔ ɟ'eslɔnɔ. pɔk azg'a, azg'a anɔk'ɔf sɛ nə č'uɔvɔ. čɛ tək'a v'ikɔt, čɛ sɔ xl'opɔlɔ, tr'opɔlɔ, x'odəli sɔ pu k'əštə. d'evul'itə tɔ sɔ xl'opɔlə.

d'iva žan'a

č'uvava səm, če i pɔdəv'evava žan'a, d'iva žan'a, am'a ne s'əm v'iždava. x'ɔ, d'iva žan'a, v'ikad d'ivu i, pɔdəv'elu i. am'a 'as, nə s'əm v'ižuvava j'e x'as. am če t'e sa zad'ivena žan'a, pɔdəv'ela i x'odə pu gur'inə, ubəgr'ava pu ba'irənu, b'ega ut x'orata, kr'ii se ut x'ora, i v'ikat pɔdəv'elu i, d'ivu i. d'ivu i st'analu, i b'ega səz d'iv'ečan pu gur'inə. d'iv'ečan pu gur'inə x'odi, i t'a i x'odəla pu gur'inə. 'ama s'əštu 'as nə s'əm, nə s'əm v'ig'uvava j'e d'iva žan'a. nə x'og'e pu g'orana, i sam ne v'ig'uvava, s'inə, d'iva žan'a. nə s'əm v'ig'uvava.

žan'esali par'i

za kakv'i par'i, s'inə? za zar'ov'ena par'i? t'i jėdn'o vr'em'e sa st'arətə l'udə zar'av'elə, am azg'a n'emə. azg'a nə zn'aje kakv'o xi pr'av'et, t'i xi azg'a nə zar'av'et, p'ək adn'o vr'em'e sa zl'atu zar'av'elə, ta sa nax'odələ mn'ogu x'ora zar'ov'ena par'i. v'ikad, žan'esali se par'inə, mar'i, da l'i že žan'esat par'inə? da l'i šče žan'esat par'inə? adn'o vr'em'e xi sa zar'av'elə fəv zəm'ɔta zl'atu. zl'atu sa im'alə. p'ək azg'a zl'atu n'emad da zar'av'et, t'ej d'olarə azg'a.

grad'uški

mən'avat, mən'avat grad'uški, šč'ukuvat grad'uški mn'ogu st'avat, am'a nə s'ə v'ižda anɔv'a d'evulən. m'ožə da i fəv b'ur'ena, i d'evulən nə m'ožə da gu v'idəš kad'e i. p'ək grad'uški 'ima, b'urə gul'emə st'avat.

j'uda

ag'a d'ujnə s'ilən v'etər i sv'iva, sv'iva, sv'iva, sv'iva, s'ilən v'etər, j'uda, i vd'iga bukl'ucə vd'iga ud zəm'eta, s'enu vd'iga, mn'ogu r'abutə vd'iga. i j'uda, j'uda se zuv'e. i čuv'ek m'ožə da vd'ignə, nag'ori da gu p'usnə, j'udana, anakv'o i v'etər, s'ilan v'etər, j'uda gu zuv'ɔ. pak j'udana, j'udana i l'oša, t'a vd'iga. m'ožə i čuv'eg da vg'idni j'udana ga st'anə.

zəm'eta st'anuva č'erna, zəm'eta, č'erna zəm'eta, i n'emə tr'eva, n'emə n'ištu nə rast'e, i v'ikat, j'uda i mən'ɔla, mən'ɔla i j'uda, ta gu izgur'ila tr'ev'ɔta, j'udana. j'udənu m'estu. prəg'azuvət, prəg'azuvət. l'ošu li, x'ubavu lə, prəg'azuvət, št'otu t'o se v'ižda m'est'onu, am'a nə st'ava n'ištu g'a gu prəg'azəš. nə st'ava n'ištu. prəg'az'uvali smə i n'i smə prəg'az'uvali. n'i jėdn'ɔ n'aša l'uv'ada im'e anak'ava prəg'az'ena l'uv'ada, j'udənu m'estu, am'a prəkr'ač'exmə, mən'avaxmi sə, n'ištu nə st'avašə.

karak'onžur

am t'oj, tr'e da i p'il'e karak'onžurəs. karak'onžur v'ikat, m'esə karak'onžur - kl'uč'etu vəs'oku, m'əršavu, karak'onžur. kat'u, katu p'il'e gu zn'ae j'e, karak'onžur. am gul'emu i, karak'onžur edn'o kl'uč'etu, vəs'oku, karak'onžur.

lam'ɔ

'am če t'o, lam'ɔ, lam'ɔ nə zn'aje, v'ikat, jed'e katu lam'ɔ. kakv'o i lam'ɔna, tr'ee či i l'akumu anak'ova n'ekvu, lakum'iija. tə gu zuv'ɔ lam'ɔ. tug'ava n'ekvu za čal'ek, n'ekaf čal'ek jed'e, i v'ikat, t'o jed'e katu lam'ɔ.

mag'osnəcə

anakv'i žən'i, ta pr'avə mag'ɔ gu zuv'ɔ, mag'ɔ. ud m'oinu ml'eku že z'omə da s'ipə f n'exinunu ml'eku i gu umag'opcuva, ta n'exinana kr'ava da du'i p'o-mlugu i p'o-mlugu m'aslu da d'ava. 'ima anak'iva mag'osnəcə. nə zn'aemə, nə m'ožəm n'i da xi zn'aemə ku'i sa fs'ičk'i mag'osnəc'itə, t'e se kr'ijet, s'inə, kr'ijet se, ta se ne isk'azvat da se zn'ajet. t'eje nə k'azvat če sa mag'osnəcə, kr'ijet se.

mur'ava

mur'ava ag'a, ag'a l'egnə čuv'ek, i mu se st'egnə t'alutu, nə m'ožə da se ispr'avə, i v'ikat prət'isnala gu i mur'ova. kakv'o i anuv'a mur'ovana, nə s'ə v'ižda. nə s'ə v'ižda, p'ak c'alunu t'alu nə m'ožə da se d'ignə čuv'ekan. i gu zuv'ɔ mur'ova. mur'ava gu i prət'isnala, mar'i, prət'isnala gu i mur'ava, v'ikat.

sajb'ije (1)

sajb'ije izl'iza zm'ije. na n'ekva v'oda izl'iza zm'iija. izl'iza n'ekvo žəv'otno. i v'ikat, anov'a i sajb'ijeta na vud'ona. n'ekada m'ožə zm'ije, n'ekada m'ožə dr'ugu žəv'otnu da b'ədə. i v'ikat... n'ekvu dr'ugu žəv'otnu m'ožə na vud'ona da izl'elu, i v'ikat, anuv'a mu i sajb'ijeta na vud'ona. am n'ekvu g'uštər, n'ekvu zm'ije, t'ə gu zuv'ɔ žəv'o... če i tak'ova, če i sajb'ije. zm'ijena izl'izala na vud'ona, i v'ikat, t'o i sajb'ijeta na vud'ona.

sajb'ije (2)

t'o čuv'ekan si sajb'ije na parc'elan. čuv'ekan, k'ojuu sə p'olzuvu parc'elan, n'egu sə zuv'ɔ sajb'ijeta.

'uruk

'uruk i g'a uruč'esa dub'itək, n'ekvə ta mu b'ajet, n'ekvə baj'ačk'i, n'ekvə baj'ečk'i mu b'ajet. 'uruč'n'icə, 'uruk, 'uruč'n'ica uruč'esuva. 'am ə pr'av'et mn'ogu r'abutə. 'ima ut č'orkvana z'imat j'ezmu, ta

se m'ijet səs i'ezmutu. 'ima k'itki, ta se k'itkinə t'urmiet, nak'adat se, kad'ot se səs, səs k'itkana, t'urə gu na 'ogan'en, i se na t'urman nak'ada da sə uvəd'e 'urukinə. m'ažat xi n'ekvə za 'uruki, za 'uruki, mar'i. i b'asnə zn'aet. m'oeta b'aba, b'abata, st'arata b'aba m'oje, zn'aešə da b'aje. v'ika: »izl'elu i zm'iištə ud i'evuruvə k'orənə, ut šk'enuv'itə k'amənə, s jedn'o 'oku 'ogn'enu, səs dr'ugu 'oku v'og'enu. p'uknalu se i v'og'enu, ta ugas'ilu 'ogn'enu«. tr'i p'otə gu puft'ar'ešə m'ojeta b'aba an'aje b'asn'e b'aješə b'abata m'oje. p'ag dr'ugu v'ikašə, dr'uga b'asn'e. »izl'elu i zm'iištə ud i'evuruvə k'orənə, ut šk'enuv'itə k'amənə. ta i v'ig'elu 'uruč'ištə p'očud'ištə«. tug'ava dr'uga p'ag b'asn'e b'aba, m'oata b'aba ml'ogu b'asnə zn'aešə. v'ika: »s'odnal i, - k'aknu zuv'ə čuv'ekən d'enu že mu b'aje, - s'odnal i, - pr'im'ernu iv'an lə, - s'odnal iv'an na p'ok' na kərstop'ok'. s'el i pl'ačə. i mən'ol g'ospuk' i svət'a bogor'odačka, ta mu v'ikat: »otə, v'ančo, pl'ačəš?«. »otə mə sa prət'isnalə 'uručištə, l'ošə p'očudištə«. »tug'ava nəm'oij pl'aka, n'i n'osəm sr'ebərna br'advə, sr'ebərna m'etla, səs br'advana že gu išeč'em, s m'etlana že gu izmät'em«. i tug'ava tr'i p'otə da d'uijnə vəz nus'on, i se uman'ovalə 'urukinə. m'ojeta b'aba zn'aješə an'eje b'asnə. b'aba e m'oeta st'arka b'aba zn'aješə. ta ud n'eje, t'aa mə uč'e, v'ika, bə tə pub'ajuvam i i'e, s'inə, as'eij za n'ekvu ga uruč'esat, i i'e sə pub'ajuvam ag'a uruč'esat. anuv'a, asuv'a gu zn'aje, ta gu i i'e, prač'itam b'asn'ena.

vamp'ir'

če rək'ot, kakov'otu vamp'ir' gul'emu. v'ikat i'odru, anak'ova i'odru če mu se zuv'alu vəmp'ir', gul'em, gul'em čuv'ek. i v'ikat: »a, t'oj i'odər katu vamp'ir'«.

vərxul'ak

vərxul'ak lə? vərxul'ak! d'a. vərxul'ek? am vərxul'eka t'oj, kakov' da tə k'ažla? vərxul'akan gu n'emə n'ikəkəf. t'oj, nə zn'am, kəkv'o i prəstavl'eva vərxul'aka.

vr'ač

'e, v'ikat, če 'imalu i vr'ač. i vr'ač im'alu, i m'əš im'alu. vr'ačuvutu. t'uf i na st'ikal' 'ima adn'ə pl'evn'e, kul'iba, ta mu 'imetu - vr'ačuvutu. v'ikat, im'alu i vr'ač at'amu. vr'ač adn'ovr'e-m'ešen.

vr'ačka

'ima i c'igan'ki, i c'igan'ki vr'ač'ovat, kv'oso b'aba v'anga ug'adat, b'aba v'anga s'ičk'i je zn'ajet. t'i č'ul sə za n'eje? i kv'oto n'eje

'ima mn'ogu, s'inə, mn'ogu x'ora 'ima tA ug'adAt. s'əštu 'ima i c'igAn'kitə ug'adAt.

ž'if 'ogAn'

ž'if 'ogAn', t'eje n'ekAg gu pr'av'et ž'ivi 'ogAn', n'ekAk t'arkAt n'ešču səs n'ekAf əstrum'ent, tug'af st'avAlu ž'ivi 'ogAn', pək 'inAčə ž'if 'ogAn' tAk'a gu k'azvAt.

Восстание из мертвых

is'us xrəst'os Ag'a se i vd'ignAl ud gr'obl, vəzd'ignAl se i, i tug'AvA gu prAzN'uVAmə nA 'onije pr'aznək kug'anu se vəzd'ignAl is'us xrəst'os.

Хозяйство

Из лексики овцеводства

kAtu g'ArvAn č'ornu. č'ornu kAtu g'ArvAn. č'orən k'ož zAk'ol'umə č'orən kAtu g'ArvAn č'orən. nA glAV'ənA 'ima b'elku, nA up'aškAnA 'ima b'elku, i k'ak se zov'e, v'ikAimi mu l'is'u, l'isku, b'elču, kəršt'avAxmi xi. pək d'enu b'ez rug'a, 'ima n'ekvu b'ez rug'a, n'i d'esu gu zAk'ol'umə Azg'a b'ez rug'a, tA š'utu, zuv'em gu š'utu. v'əlnAnA Ag'a i, n'ekvu 'imAt č'istu č'orna, n'ekvu 'ima č'istu b'elA, pək təft'ičənoNu Ag'a i sr'ednu č'ornu, sr'ednu č'ornu gu zuv'ə təft'ičənu. təft'ičənA v'əlnA. s'əštunu, š'əščunu i s'urunu, s'əštu s'urunu, təft'ičənu. m'ustAvu, Ag'a i b'elU, p'əg glAV'ənA mu i m'ustAvA, tug'AvA gu zuv'eXa m'ustAvu. Ag'a mu i č'orna glAV'ənA, pək nAz'ad' dA i b'elU, p'ak m'ustAvu v'ikAt, t'o i m'ustAvu. kəkV'o? k'est'en'evu, p'ak s'əščunu, təft'ičənu, k'est'en'evu. kArAb'ašAs. kArAb'aš k'oč, Ag'a i b'el tə čə tug'AvA At'uVnA i v'akAlčək, i glAV'ənA mu i zAv'itə rušk'ovə, i v'ikAt kArAb'aš. 'ovn'o l'o v'akAl k'amAtAn! kArAb'ašAs, kArAb'aš i. kArAb'až gu zuv'eXa Anuv'a.

Молоко

kr'avə duj'exmə, pu dv'e kr'avə, m'aslu im'exmə, 'ofci im'exmə, 'ofču m'aslu, tug'AvA svAr'iš kAčem'akAn i gu zAb'eləš s m'asAlcə dA v'idəš kəkV'o i bl'agu. j'el lə sə kAčem'ak n'ekAdə? m'olA čəl'ek im'exmə n'i ml'ogu 'ofcə, s'inə, ml'ogu 'ofci im'exmi, i x'od'exmə nA m'andra, tA pu dv'a tr'i m'exA s'ir'enə pr'aviA. pu dv'e kAč'etA m'aslu pr'av'exmə. i tug'AvA svAr'e sAndərm'ə nA ufč'erənə, ufč'erənə dA xmə svAr'e, tə t'ur'e m'aslu, tə čə t'ur'e s'ir'enə, tə čə t'ur'ešə məs'ir'enu br'ašnu, tə gu st'or'ešə, 'amA t'olkuvA b'e fk'usnu

x'ubavu, ta gušt'avlaš i ufč'erata. n'i fs'e im'exmā pu ml'ogu 'ofca, asuv'a i ud 'ofca.

Обработка шерсти

gl'ɔ, j'e sə gu sam tk'alā as'eje x'aləštā, d'esu i gl'ɔdlaš at'uf pust'el'ena. fs'ičkusu z gu sām j'e pr'avala. m'oje čal'ek 'ofca gl'ɔdlaši, i fs'e im'exmā pu ml'ogu m'aslu, s'ir'ena, prud'avaxmā. i im'exmā si i za n'as.

Мельница

za vud'en'ica, adn'o vr'em'e x'od'exmā ta m'el'exmā v vud'en'icasa, s'ina, edn'o vr'em'e ur'exmā, ž'itu isk'aruvaxmā, n'i sə vərš'exmā, ž'itutu isk'arlaš, tug'ava x'od'exmā na vud'en'ica da gu sm'elam. ta x'od'exmā n'ošnu vr'em'e d'idam na vug'en'ica, ta da sm'elam i da se v'ornam, i da um'esas l'eb du sutrant'ɔ, i da vərviš p'ak na r'abuta. edn'o vr'em'e s'ičku pr'avemā, p'ak azg'a mlad'ešas ništu na zn'ajet. št'otu sə x'od'exmā pu dv'amā, pu tr'imā x'odemā n'ošnu vr'em'e. x'ajde, adn'ɔ kumš'ijka, »x'ajde, mar'i, da'idam na vug'en'ica«, - i t'ornemā dv'ena da se druž'im. id'emā, ta sə sm'el'emā v vug'en'icanā, x'iž da na sp'iš praz nəšt'ɔn, i se v'ornəž da um'esas i x'ep, m'es'exmi sə x'leban i s'ičku. p'ak azg'a gut'of, azg'a g'otuf l'ep jed'ɔ n'ai l'ɔsnā. 'ujam, 'ujam, vud'e... dərmanž'ijena, dərmanž'ijena sə uts'ipe ud ž'itunu, anuv'a gu zuv'exa 'ujam. že sə nat'očā k'upa lə, dv'e lə, zav'isā k'olku i ž'itunu. že sə nat'oči, i tug'ava 'ujam si z'ɔlu. 'ujam si z'ɔl dərmanž'ijena i sm'il'eši na, an'ej sm'il'exmā səs 'ujam. 'ujam gu zuv'exa.

Производство зерновых

zdr'avā smā. ut č'istu r'ɔš jed'exmā l'ep, r'ɔžan l'ebac i s'i gu m'es'exmā, i zatuv'a sa p'o zdr'avā adn'ovr'em'ešnisā x'ora. i kl'cem'ak var'exmā, c'ar'uvičənu br'ašnu, məs'ir'enu br'ašnu, x'as, pu n'ašu. up'oržexmā məs'ir'en fəf pəšt'ɔn, d'enu m'es'exmā tə gu zuv'exmā p'eš. d'enu m'es'exmā l'eban. tug'a s'ip'exmā məs'ir', i se up'oržā an'oa məs'ir', tə čə gu utk'arlemā na vug'en'icanā, ta se sm'ilešā, tə st'anuvlašā br'ašnu č'udnu fk'usnu. tə sə pr'av'exmā kl'cem'ak.

Выпечка хлеба

'amā fəf tav'ɔta t'očā, t'očā səz br'ašnu t'očā f tav'ɔta, ta č'uknəš jec'a, svar'iš ur'is', ub'orkaž gu, nar'ɔsəž gu, 'odvarka sl'ožas, i st'anuva č'udnu x'ubavu. kl'in. azg'a s'ičk'i gu xar'esuvat, ml'adəsā na m'ogad da gu pr'av'et.

Из лексики птицеводства

am pul'atkɫɫ se g'otvə dɫ prənəs'e, pək kuk'oškɫ d'etu sə ustɫr'e i z'əmə dɫ nə n'osə. tug'avɫ d'etu nə n'osə i zɫkl'avɫmi jɛ. kɫd'e nɫpr'imɛr? 'ami, nɫpr'im'ɛr kɫkv'i dɫ tə k'ažɫ? 'ami čɛrv'eni i č'ornə smə im'ali, i b'elə smə im'alə, čɛrv'en'ki, s'urə, təft'ičɛnə, fs'ɛkɫkvɫ smə im'avɫlə. prəz m'oitə gud'inə sɫ mən'ovɫlə fs'ɛkɫkvə, fs'e smə im'alə kuk'ošk'i. d'etu prəpej'e kuk'oškɫ, n'ije x'ubɫvu, nij'e x'ubɫvu d'etu prəpej'e kuk'oškɫ, tɫ jɛ zɫkl'avɫt. v'ikɫt čɛ i zɫ l'ošu, g'a pej'e kuk'oškɫ, ne x'ubɫvu. kuk'oškɫɫɫ izl'upə p'il'e, tug'avɫ sl'et tuv'a nɫrɫst'e, st'anə pul'atkɫ, i ɫg'a prənəs'e, st'anə kuk'oškɫ. kuk'oškɫɫ sər'e k'urəšnicə. ɫzg'a gu v'ikɫt n'oktə, pək n'i pu st'aru n'extə. čər'upkɫ, jɛj'c'etu i uv'itu vəf čər'upkɫ. utɫvl'ilu se i kuk'oškɫɫɫ, dəb'elɫ kuk'oškɫ, i z'əmə dɫ nə n'osə. i tug'af jɛ zɫk'oləm. am t'o mɫt'ok v'ikɫt nɫ jɛc'enu d'enu rɫzɫvɫ'enu jɛj'c'e, n'egu zuv'ɔ mɫt'ok. am rɫsp'orəš jɛ, izv'adəž gu drəbul'ijɛtɫ f'ɔrləž gu, drupč'ɔkɫn gu z'əməš, sər'c'enu, dr'ugunu čər'ev'ɫnɫ f'ɔrləš. i kuk'oškɫɫɫ tug'af um'ɔknəš jɛ, up'ɔržəš jɛ, i gut'ovɫ i.

Из лексики огородничества

l'ukɫs, l'ukɫs, ɫg'a se ugud'i, tɫ i x'ubɫvu, s'adəmi sə l'uk. ələ n'ɛkɫdə gu č'ɔrf iz'idɫ tɫ nə v'ɔršə, ɫzg'a čɛsn'ovijɛ l'uk i n'ikɫkəf, n'egu j'ɛlu č'ɔrf, pəžəlt'ɛlu i, pəg dr'ugijɛ i x'ubɫf, pə bɫj'e. t'e sɫ ɫnɫk'ivɫ b'elə səs č'ornə gl'avə, gul'emə, i gu jɛd'ɔt, nɫx'odɫmi xi. č'ɔrvə, čərv'ei.

lɫx'uk'

lɫx'uk'. am t'o se s'adə lɫx'uk'ɛs, ɫsuv'a d'esu gu d'avɫt, ɫzg'a v'i nə zn'am, k'ag gu zuv'etə, tɫ n'i gu zuv'em lɫx'uk'. zg'a gu sl'agɫt, tɫ gu jɛd'ɔ f pl'ikčɛtɫ, lɫx'uk', pək n'i gu i s'adəmə, tɫ se i r'aždɫ lɫx'uk'ɛs. r'aždɫ se, rɫst'eniijɛ i, i stɫn'uvɫ dr'ɛbnəčku lɫx'uk'. lɫx'ug' gu jɛd'etə fəf pl'ikčɛtɫ se jɛd'e, ɫzg'a gu prud'avɫt lɫx'uk'ɛs.

Домашняя работа

[Молодые уходят] [nɫ r'a]butɫ, pək m'enə ust'av'et t'ukɫ. tɫ gl'edɫm prɫs'e 'imɫtə, kr'avɫ 'imɫtə, ufc'i, z'ajčɛtɫ 'imɫtə, kuk'ošk'i, i s'ičkutɫ upr'av'em i xmə...

Легенды и сказки

Легенда о пастухе и юде

'ima p'esn'e, p'esn'e 'ima, n'ekva j'uda zapt'isala ad'in ufč'er', čub'an. zapt'isala gu i j'udana, i tug'ava i v'ikalu m'omčenu na m'ajkana, než'en'enu bəl'o i v'ikalu: »m'ala le, st'ara m'ala le, da zn'aeš, m'ajko, da zn'aeš, kakv'a sam mum'a bənd'isal na vəs'okana pl'anəna!«. pək t'a mu i rəkl'a: »p'itaj gu, p'itaj je, s'inko, p'itaj je, ut d'e č'ijska i d'oštə'e!«. pək t'o xi rək'ol tug'ava: »p'itam je, m'ajko, p'itam je, am s'i se k'azva, adn'oš se k'ažə ud 'iznək, dr'ugoš se k'ažə od z'anək«. nəs'o i k'azvala utkad'e. tug'av mu i m'ajkana rəkl'a: »s'inko l'o je m'oij s'inko l'o, t'o nij'e mum'a x'ubava, am s'i j'uda pər'inska«. j'uda gu i zapt'isala ufč'er'en, ta na p'esn'e gu izv'ila. ta j'udana, i j'udana bəl'a f ufč'er'en zapt'isala, i ufč'er'en mum'a, zn'ajel je če i mum'a. i k'azval na m'ajkana, i m'ajkana tug'av s'aštu anakv'o mu i k'azala da je p'ita, utkad'e i. pək t'a se ne k'azvala utkad'e. ud 'iznək, v'ikal, adn'oš se k'ažə ud 'iznək, dr'uguš se k'ažə ud z'anək, m'omčenu v'ikalu. tug'av mu i m'ajkana rəkl'a... i ud 'iznək, sl'oŋcənu izl'iza ud 'iznək i fl'iza v z'apat, x'o, anuv'a 'iznək i z'anək se k'azva. tug'ava mu i m'ajkana rəkl'a: »t'a št'om se k'azva ud 'iznək, št'om se k'azva ud z'anək, t'o nij'e mum'a x'ubava, 'am si j'uda pər'inska. nəm'oij je, s'inko, sl'edə, nəm'oij je, s'inku, v'ig'uvna!«. x'o. ta m'ajkana mu ne d'avala. p'ək, 'a pək t'o se je b'il zaf'anal s j'udana, bəl'a i mum'a.

Сказка про Красную шапочку

zn'am i d'etsk'i pr'ikask'i. če na dəc'a prək'azvamə. t'ə na dəc'a ga, ag'a cər'ika d'ek'enu: »m'olčə, s'inə, m'olčə, m'olčə!«. nakad'e červ'enata š'apčəca t'ornala na b'abata na g'ostə na d'edutu. fəv gur'oŋa 'ima v'iləčka. tug'ava sə vər'velu, vər'velu mum'ičenc'inu, sr'ošnalu, sr'ošnalu k'umču v'alču. k'umču v'alču rəkl'o na mum'ičenc'inu: »mum'ičence! da te iz'am lə?«. p'ək mum'ičenc'inu rəkl'o: »nəd'eij, k'umču v'alču! nəd'eij, čə b'aba še pl'ačə. ut'ivam na b'aba na g'ostə«. »ajdə, n'emal da te x'alam!«. tug'ava pudmən'olu mum'ičenc'inu, p'ak sr'ošnalu b'aba m'ecl. »mum'ičence! 'iskam da te iz'am, gl'adna sam«. »nəd'eij, b'abu m'eco, nəd'eij me iz'idal! na b'aba še 'idal, če b'aba še pl'ačə!«. tug'ava gu i p'usnala b'aba m'ecl. i utəšl'o i na b'abana i na d'edonu. i n'osəlu i turb'ička. b'abana mu i sl'ožəla vəf

turb'ičkana armag'ančək, bamb'on'ki, čər'ešk'i, kr'ušk'i, j'ebal'č'icə, par'i mu i d'ala, i se i v'ornalu mum'ičenc'inu. s turb'ička p'olna. vər'velu, vər'velu, p'ag gu i sr'ošnala k'uma l'isa: »mum'ičence! kəkv'o n'osəš f turb'ičkata?«. »am b'aba mi d'ala, v'ika, armag'ančək!«. »d'ai na m'en, d'ai na m'en, mum'ičence!«. »nəd'ej k'uma l'iske, nəd'ej!«. tug'ava k'uma l'isa si gu p'usnala, i si tr'əgnalu. vər'velu, vər'velu, sr'ošnalu p'ag z'aičetu. i z'aičetu pu'iskalu da jəd'e, i mum'ičenc'itu mu ne d'alu na n'ikugu, i sə gu i zan'elu f k'əšti, i mu i dr'agu bəl'o, če b'abata mu i nap'olnəla turb'ičkata armag'an, i se i r'advalu. tə takv'o prək'azvam na dəc'ata. na dəc'ata pr'ikasčincə prək'azvam.

Сказка о хромо́й бабушке

'e-e, edn'ə b'aba vər'vela, vər'vela, vər'vela, vər'vela k'uca b'abəčka. k'uca b'abəčka vər'vela na g'ostə. i utəš'l'a, utəš'l'a i nax snax'ata. g'a i utəš'l'a u snax'ana, puč'ukala xi na vrat'ana, i snax'ana izl'ela i xi rəkl'a: »b'abo, t'i utkad'e vər'viš? 'as nə t'e pəzn'avam. nə pr'imam tak'iva st'arə b'abə. 'a-a, tək'iva st'arə b'abə nə pr'imam. x'aiđi, m'aštaj se, m'aštaj se!«. tug'a b'abəčkata se raspl'akala. i se v'ornala b'abəčkana, k'uca b'abəčka pl'akala i vər'vela, i snax'ana je ne prij'ola, ni j'ə i prij'ola da fl'ezə f k'əšti, i s se i v'ornala i pl'akala. tug'af je i zəm'ala č'uzda žən'a da je gl'eda, k'ucana b'abəčka. č'uzda žən'a je zəm'ala da je gl'eda. »j'ela, b'aba, j'ela, še tə d'am apartam'enta! m'oəs apartam'end že tə d'am, da me gl'edaš, če snax'ata mə nə r'ačə«. tug'ava b'abəčkana i z'ola č'uzda b'aba da je gl'oda, p'ək snax'ana je v'ornala i je raspl'akala. x'ə, anak'ova, s'inə, anakv'o i xi l'əžəm dəc... i anakv'o ubəl'əguvamə dəc'asa za da malč'ot.

О детских сказках

ta se č'udəm, kəkv'o da xmə guv'orəm, da xmə prək'azvamə, n'emə da g'olče g'ovur, da xmə gəlč'im. anak'iva, d'e'ēštə pr'ikask'i, d'e'ēštə pr'ikask'i.

Разное

О себе

[Ego] səstr'a i j'as smə jət'ərvə, dv'amə br'at'e v'od'exmə s n'eguvata səstr'a, 'amə t'a pəč'ina na f'iləp. t'al p'o m'alka b'e, 'amə pəč'ina, prəv'arə mə. pək j'e səm p'o st'arka, 'amə, ušemdəs'e

i dv'e gud'inə səm v'eč, ustar'ex, s'inə, ustar'ex, st'arka. nə v'ervat, če səm na ōšemdəs'e gud'inə n'ekfə, x'a, v'ikat: »a, nəs'i na ušemdəs'e gud'inə!«.

ta kəkv'o da tə k'ažl dr'ugu? i i'e ustar'ex, m'okl mi, 'oti səm ustar'el, s'inə, z'č mə da nə v'oršəm na r'abut, z'č mə da nə n'osəm nə, nə dr'exat prəl'ega, nə x'orata prəl'ega, ni g'izd'ilu, nə n'ištu. ta z'č da n'i utč'aijennu, nabləž'ila na umər'alkat, ta z'č da n'i utč'aijannu na n'as sə, na st'ark'isə. v'idəm čə vərv'im nax l'ošu, nə vərv'im nax x'ubavu. 'a, ušemdəs'e i dv'e, i sə nabləž'ilu l'ošunu. strax'uvami se v'ečə, s'inə. n'eml an'olkuvə, t'o, dubr'e nə s'ə v'iždat. n'ai x'ubavu d'etu nə s'ə v'ižda kug'a že b'ədə.

səstr'a im'ex, ta i'ecə zn'aešə asak'iva r'abutə, mn'ogu p'ovněšə. p'o st'ara b'e ōd m'en, 'ama mn'ogu p'ovněšə. pək i'e səm z'abur'ila ml'ogu r'abutə. mn'ogu r'abutə səm z'abur'ila.

Здоровье

nə s'əm im'ala v'it, š'totu zdr'ava sam, x'od'e, rab'ot'e, s'ičku sə 'oštə upr'av'em. t'uvl dv'e snax'i 'imam, ta izl'ezat na r'abut, 'as v'atrə, prəs'e 'imamə, xr'an'e gu, kr'ava 'imamə, i n'eje d'oje, upr'av'em, š'il'eta, 'ofcə, kək'oški, z'aiji 'imamə, fs'ičkutu 'as upr'av'em, st'arka sam, p'ək ml'adətə 'idat na r'abut, g'otv'e [x]mə, d'oid'et na 'obet na gut'ofku, naxr'an'et se i p'ak izl'izat. st'arka səm, tə səm vz'čl da z'ab'ar'em ml'ogu r'abutə.

Дети и внуки

adn'čl dəštər'e, da tə k'azvam, t'ala mi f sm'ol'en. tug'ava maž'č xi b'e dər'ektur, na pamp'oruvu. tug'ava n'eštu pə as'eje r'abuti gu puduk'ačuxl, ta nap'usna. sam'iček sə nap'usna. tə azg'a dərvud'obəv dərž'i. dərvul'ak prud'ava, z'iml. t'əj st'ana məliun'er, da tə se p'ofl'e. dv'a apartam'enta 'iml, mumč'e i mum'iče 'iml. dv'a apartam'enta, zg'a si z'čl na mumč'enə gul'em apartam'ent, i kul'a mu i z'čl azg'a za š'es st'otən i 'oš na k'olku xil'edə, i'ecə sk'čp, x'ubava k'ula (tak!) n'ofka si mu i z'čl. i mum'iče 'iml, ta gu i už'enəl f s'ofije. zav'oršuxl i mumč'enu i mum'ičenu. mum'ičenu f s'ofija zav'əršə i se už'enə na t'uvlašnu si m'omče, nə f s'ofija žəv'ejet. tug'af n'ekav g'erm'anəc, n'ekav g'erm'anəc i m'oje na vn'uka i dr'uga prija'telka d'enu si sa zd'elə fəf upštəž'itijenu z'aijednu, tr'i mum'ičeta. adn'onu mum'iče z'iml g'erm'anəcan, z g'erm'anəca xar'esuvat. i se sa z'čl. tug'ava i ubraz'uvl f'irma fəf s'ofije. i m'oje na vn'uka i z'čl za čatuvud'itelka, t'a i zav'oršəla s'əščunu. ta azg'a, 'aku v'eruvaš,

'aku nə v'eruvāš, dv'ais i jēdn'ɔ xil'eda, dušl'i b'exa za pr'aznakas:
 »dv'ais i jēdn'ɔ xil'eda, v'ika, zapl'ata sām pol'učala, v'ika«. gul'ema zapl'ata, s'in, se nar'ed'ilu x'ubafku. ta m'i se dəc'asa mn'ogu dubr'e. s'ala dəštər'e. zbugat'exa mn'ogu, i vn'ukana i zav'oršala, i už'enə se, i zaf'anala na anakv'a r'abuta. g'erm'a-nəsan f'irma n'ekva k'ara i jē i z'olu za čətuvud'i'elka n'eje. ta azg'a g'a dɔx'oda, 'em sə k'azvaxa, 'em se r'advāšə, v'ika, dv'ais i jēdn'ɔ xil'eda zəm'ax č'istə par'i, v'ika, zapl'ata. pəg dr'uga p'o gul'ema d'ɔštər'e 'imam p'ak fəv d'ev'en. t'a 'ima dv'e dəc'a, adn'ota i l'ekarka, adn'ota i d'etska uč'i'elka, i t'e sa už'en'enə, tə dəc'asa mi sa dubr'e. x'od'e i nax t'ex na g'ostə, 'ama səs sən'ɔs sə žuv'eje poč't'i. t'uvā xmə tr'eva, pum'agam, dəc'a 'imat, tə t'uka žəv'eje, tə tak'a, da tə se p'ofal'e, če mə sa dəc'asa dubr'e. i j'e sām dubr'e səs t'ex.

na f'iləpa səstr'ata i j'e sām, j'etərvi smə. dv'amā br'at'e v'od'exmə. am t'a poč'ina gurk'ata, st'ana adn'ɔ gud'ina, p'o m'alka.

ОХОТНИКИ

'imamə t'uka. f n'ašəsu s'elu 'imamə luvž'ii mn'ogu, x'od'et, ub'ivad d'ivə pras'eta, dɔn'ašet, razd'el'et, jēd'ot xi, pras'etata d'ivə. i x'ubavu i, fk'usnu i, x'od'et, mn'ogu lɔvž'ii x'od'et t'uka.

Воры

'o, kratc'i ml'ogu, ml'ogu kratc'i, p'olnu kratc'i, pu k'ɔštətə. jēs'ent'en i v m'ojata k'əšta b'e fl'izal n'eku i na g'el'a. na g'el'a f m'ojata k'əšta e zav'or'ena, i n'eku b'e fl'izal prəs pruz'orəc, 'ima n'isak pruz'orəc, b'e fl'izalu prəz n'egu i z'olu si b'e edn'i dr'ud'i r'abuti, i izl'elu si b'e, i gu nə muž'axmə f'anəm, nə muž'axmə da gu pluč'im.

Голландец

edn'o mumč'e sp'a t'uka, ta b'e ut... tə nə m'ožemə da se razb'iramə, s'inə, g'ovura, nə m'ože... i t'o nə razb'irāšə n'ašije g'ovur, i n'i nə m'ožexmə da mu razbər'em. am t'o i utkad'e b'e, v'asko? (k'o i?) d'etu sp'a at'uf, ta nə m'ožexmə se razb'iramə atuv'a m'omče? (am č t'oa xul'andec). 'a, xul'andic! i nə mož...

Из ландшафтной лексики

kərstup'ɔk', ag'a 'idəš na kərstup'ɔk'en, nag'orə lə, nad'olə lə, na kərstup'ɔd' gu zuv'ɔ. prəs k'ist'erm'ɔna že mən'eš, m'alka pət'ečka n'ekada, k'ist'erm'ɔ. m'inə, mar'i, prəs k'ist'erm'ɔ, ta p'o bl'isku. i p'adnal na p'ɔk'en, ta i st'orəlu l'očka. iskr'ətəlu se i d'orvu, tə i zap'ušəlu p'ɔk'e, ta sa st'orələ n'of p'ɔd' da vər'v'ɔ. p'ɔk'en i, p'ɔk'en

i b'il šar'ok, ta se se razman'omə. varv'elu i se str'upalu f xazm'a-ka, ta ne m'oglu da si izl'eza.

Солнечное затмение

v'ikat sl'oncənu se i skr'ilu, i st'analu i zatamn'enije. mar'i, gl'odajta zatamn'enije, sl'oncətu se i skr'ilu! i st'avalu i zatamn'enije.

Из лексической семантики

zəgv'ar', zəgv'ar' se zuv'e dv'oju d'etu i dv'e, pr'im'ernu dv'e ufc'i zəgv'ar' se zuv'e, dv'e ufc'i zəgv'ar'. x'ə. f'urna i d'etu m'esə l'eba, t'o se k'azva f'urna. f'urna d'etunu pəč'ot l'eba, t'o i f'urna. s'oba, edn'ovr'em'ešna s'oba, azg'a gu zuv'ə p'ečka, k'umb'e, adn'o vr'em'e i k'umb'e gu sa zuv'alə, s'obata sa zuv'alə k'umb'e st'arətə x'ora.

О местном говоре

n'ekui 'ima ta nə m'oglad da n'i se razb'irat, s'ine, ud g'ovura. 'ami pr'oz g'ovor, gr'ub g'ovor.

Отдельные фразы

v'iš, kkv'o g'olčl!

ta i t'ex i t'ebə prak'azvax, p'itaxa mə d'olu, b'e na plušt'ada b'exmə, ta mə zap'ituvaxa ml'adəčk'i. tə t'eje, pək t'i s'am lə s'i sə ust'anal? dr'uga gr'upa. i sə ut'ivat 'ilə?

nə zn'am n'egu, nə zn'am t'i t'o k'ak še st'anə.

Радка Попова, 1910 г.р.

Праздники

napr'avimə j'ad'enə ta pusr'ešnamə za zdr'avə. i svət'enə vud'ə napr'əskaxa, tuv'a b'ešə.

Чистый понедельник в с. Широка Лыка

'ami t'o sə pr'aznək tək'əf, p'es punəd'elnək, p'es'ecə, v'ikat na karnav'alət. p'es'ecə v'ikat. x'od'et, strangal'at, pl'ašat dəc'a, t'ičet nas'am nat'atək, 'ama se sab'ira nar'ot mn'ogu. i dox'odat səg'a i ud dr'ugadə, ut pl'ovdəfsku. 'ama v'iždala sam, na karnav'alətə pr'avet, karnav'alə tək'a pr'av'ed d'e, karnav'alə pr'av'et, i dəc'a 'uškim sa rud'ilə ta n'ošed b'ebetə, i tək'iva, gul'emə r'abutə.

d'evulə, vamp'irə

če d'evulə ne zn'am, ud jėdn'o vr'em'e səm sl'ušala n'ašəsə, k'atu v'ikad d'evulə, n'ekui vamp'irə, tək'iva d'etu. dr'ugu ne zn'am za t'ex. p'akus. napr'imer x'ora 'ima sə sl'ap k'əl, tə sl'ušad d'evulinə

kakv'otu mu kum'andvat. ta nə s'om mn'ogu 'opətna za tuv'a i da səm sl'ušala n'eštu za anuv'a.

musk'ə

bəl'eška n'ekvu, nə zn'am. i'ə səm č'uvlala i i'ə musk'ə n'ekva bəl'eška n'eštu pud'obnu. i tuv'a i.

umag'osanu

edn'onu, n'ekuī se fl'ubəl fəf n'ekva, 'ilə p'ək iə nəšt'ot n'ikuī, i v'ikat t'o i, t'o umag'osanu anuv'a m'omče, t'o i budal'ə, tə gu sa umag'osalə. ta varv'i, v'ikat, k'atu k'orafu, v'ika, p'ak v'idə če n'eje za n'egu. tuv'a səm sl'ušala.

Клад

as'ol d'etu tə v'ikam za 'onije, k'ag gu k'azva, d'etu, d'etu i'el kart'ofə, v'iš ta zab... isč'ezna mə ud ak'alə asuv'a, ag'ušl. t'o 'ima s'estra, e t'uka im'ešə s'estra, n'eməšə dəc'a. toğ'ava sə k'osta maž'on na ŋn'aje, gu k'azvat, i sakr'ilə par'i sa kr'ilə. kad'e i k'əštata, p'osle iə prud'adol, umr'e žən'ana, tak'o an'oje k'osta maž'on iə prud'adə na ad'in, gl'edam gu, d'eču gu zuv'alə, d'eču, d'eču se k'azva. tə sən'on i zbər'al par'itə. i sa utəšl'i səs nəv'esta nax pl'ovdəf da žəv'ejet, pək t'o ust'anal i tug'ava v'ika: »'o, dan'o x'ubafku ne v'iget, - v'ika. - i'ə sam se m'očəl, m'očəl, v'ika, as'olkuva gud'inə, pək t'ə zbər'axl, v'ika, bug'atstvutu na t'oje, na...« ta sl'ušala sam ut t'ex anuv'a.

Детские страшилища и пугала

səs tuj'egl. že d'ojdə n'ekuī, že te z'omə, že d'ojdə d'evulan, že utv'or'et. t'ə kv'otu n'ašətə, na m'ojetu e s'ova k'ol'u b'e na dv'aisə d'en'ə gu dŋn'esumə ud b'orinu. p'ək i un'aje d'etu i f s'ofije fəf x'iməku-texnəlug'ičesk'i instət'ud duc'ent, t'a b'ešə na dvan'aisəd' gud'inə, na d'esəd' gud'inə, čət'irəs i dāv'eta gud'ina, a dr'ugata čet'ir'əs i dāv'eta, toğ'a b'ə na dvan'aisə gud'inə. i zg'a anuv'a d'e'e st'ana p'o gul'emku, z'ə da b'egl, pr'avə p'akus, če jēdn'əna mu v'ika na dr'ugana, klāv'etad gu, na t'urski v'ikat: »klač'ela kap'ak kap'a!«, i v'ika: »z'atvurə vrat'ata!«. pəg dr'ugana v'ika: »ama 'ač i ž'ekl'en!«. 'ač i ž'ekl'en, səs kl'učl gu z'akl'učə. t'o z'ə da se s'ešta, v'ika: »v'i za m'en prak'azvatə!«, t'o b'ešə na p'et š'ez gud'inə. t'utka sa nə f'anə gu d'ek'etu, v'ika, če že izb'egl, klč e ž'ek.

О своей матери

e tŋv'a xmə i bəl'o pl'evn'eta na d'adu, na m'amən bašt'a. i k'atu sa rastŋv'ar'uvələ s'enu, k'atu sa vd'igalə, k'atu smə i t'ə gu i

m'elə, puč'istuvlala i puzdrav'avlala gi, ga i min'avlala. uč't'ivu se i dərž'elə mn'ogu. i r'ekəl: »il'ije, 'aku se ž'enəš, v'ikl, da mə pəp'itaš! nə m'oga da v'id'e p'o, p'o svə..., - 'a, kək'o mə zak'aš'le! - p'o sv'esnu mum'iče, v'ikl. x'em rabutl'ivu, x'em uč't'ivu i kult'urnuk. i xar'esal je t'ate, i se už'enələ. tla v'ernu če t'al, b'ešə t'ak'avl.

О вреде женского образования

p'ak pəl'učəl d'edu p'ismu ud l'ub'ovnəclata na v'uiču, na br'at si na m'aijkl mə. 'a pək pəl'učəl, d'edu gu i f'a... nam'erəl pəsm'otu. i rək'ol: »[a i b'ex i be] m'amal mu, v'ikl, že 'ida da 'učl, v'ikl, ž'ensku da se p'az'ar'e!«. da si t'o p'rač'el i pəsm'otu, l'ub'ovnu. xar'eslala i v'uiče, t'o b'ešə x'ubaf. i ne p'raštal m'amal da uč'i.

Как мать информантки научилась грамоте

pək t'a, pək t'a mn'ogu mərakl'ije, tə sam'a sə se nauč'ilə. tə im'e l'e'l'e, 'imal s'estra m'aijkl mi, na km'etas azg'a, k'oitu i km'et, tə b'abl mu b'ešə s'estra na m'aijkl mi, i p'ed dəc'a im'alal t'a, n'e, p'o vəčə. p'ed dəc'a, ček p'et. tug'avl dv'amata fəv balk'anskata vujn'a s'č umr'elə, d'a. an'eji se 'učəl tug'avl. pək m'amal x'odəla, p'raštal je b'abl da xi pum'aga, nəl'i ml'ogu dəc'a 'imal i n'emal k'ak. i t'a z'imalal tət'r'atk'itə z'imalal, kn'igitə sam'ičkl, m'amal da se uč'i, sam'a ut t'exnətə kn'igi. i tək'o nauč'ila se i da p'išə d'e. tla p'osle g'a se už'enə, n'i sə rud'imə v dəs'eta gud'inal st'anali smə p'o gul'emə, dərž'exmə magaz'in at'uvl, atuv'a i n'ašu. t'o b'ešə p'o šər'oku. k'əštə səs duk'an. i t'a dərž'ešə magaz'in, a p'ək t'ate b'e na r'abutl fəv d'even, fs'ičku zn'aēšə.

Выборы 1933 г.

tla i un'aje gud'inal, kug'atu, f tr'iis š'esta gud'inal se n'i už'enimə səs məž'ət mi, t'o k'atu x'č ut s'evərna balg'arije i, i uč'itelstv'uvl i f tr'iis i, n'e, f tr'iis tr'eta gud'inal za p'ərva gud'inal uč'itel. təg'avl 'imalu 'izburi, naznač'ilə gu p'ratsəd'at'el na 'izburnu b'uru. i t'oij, dušl'i məl'icəun'erə ut təv'a ud l'oveč da trət'irat x'orata da glas'uvl za un'al vl'as. kurd'on sa napr'avələ. kuje i bəl'a vl'as, nə zn'aje. i məž'ət mə r'ekal: »as, v'ikl, sam p'rasəd'at'el, 'as kum'andvaml. v'ikl, səg'a, n'emal, ut'ivajtə sə, v'ikl, še d'am svubud'a na 'izburə«. i d'al svubud'a na 'izburə, spəč'eləli sa kumun'istətə. i t'o se i skr'il, rək'ol: »kakv'o še me č'ekl azg'a. t'o že 'imal, v'ikl, i b'oij i s'ičku«. i se skr'ivl. pag zasv'irələ, 'imat mn'ogu x'ubavla m'uzəka fəf vlad'in'e k'atu vəj'enna m'uzəka zasv'irələ, i gə t'ərsəd da gə n'ošet, i da sv'irəd, da gə n'ošet na

rac'e, če d'al svubud'a na 'izburə, ta sa spəč'elələ kakv'otu 'iskat. i utt'amu se skr'iva t'o. ta gu ust'avat p'osle, ta s'i duv'əršəl tuv'a uč'iləštə du prulətə gu uvul'n'avat. ta e r'abut'il dv'e gud'inə, ta če [k'o že]: »j'e sam ne uč'el da 'ora, nəs'əm 'učəl, v'ika, da 'ora, am že 'ida da uč'itelstvuvam«. i 'idva f tr'iis p'eta gud'ina f st'oijk'itə t'uka, nal'i 'ima adn'o s'elu, st'oijk'itə, i t'o si duš'əl, vujn'ik im'alu na anuv'a m'estu, i si duš'əl i si z'el m'estutu, i tug'avā gu naznač'evat vəv b'orinu, edn'o t'ursku s'elu, səg'a e mn'ogu x'ubavu s'elutu, 'e-ej, gul'ema r'abotā.

Покупка магазина в с. Борино

naznač'avad gu t'amu, pək m'oje bašt'a b'ešə tug'avā fəv d'ev'en fəv d'anəčnutu upravlenie na r'abuta. i gu uvul'n'avat, št'otu se razbul'el ud b'abr'ecə. pək n'ema da gu pr'at'et na, da gu lek'uvat i tak'a nat'atək. i g'a d'ojdə, v'ika: »am kakv'o səg'a da pr'avəm, v'ika, ag'a, - br'at im'ex j'e, - g'a m'itu n'ema s kv'o da gu uč'im, n'ema s kv'o da gu uč'im«. tog'avā na on'aā l'e'ē, d'etə tə k'azvam, mn'ogu dəc'a 'ima, z'e'e, im'ešə magaz'in v b'orinu i sl'az'et fəf, fəf d'evin da r'abu'et. i v'ika: »kal'eko, na t'ate, n'ema da sə jəd'osuvāš, v'ika, že d'ojdeš, v'ika, t'am da utv'orəš magaz'in, t'i si 'imaš invent'ar. d'aže invent'ara 'oštə sə gu p'azəm, fs'ičkusu 'ima«. i t'ate se rasp'usna tak'a, uspu'ku'i se, ta ut'idə ta utv'orə. x'ə, prud'ade alt'ənətə na m'ama, prud'ade edn'ə n'iva, si b'e kup'oval ud d'eda, i pišə na t'etka p'et stut'in l'eva, fs'ek'i m'esəc. tət'r'atkata je nam'eri. i prud'adi i kr'avata, i ut'idə ta otv'or'i, i z'əl vz'ajem p'ak par'i ud un'aā l'e'ē d'etu ud gul'emətə dəc'a xi gl'edala. na km'etaz bašt'a mu. z'əl s'ed'em x'il'ed l'eva t'am i utv'orə magaz'in.

Знакомство с будущим мужем

am səg'a var'ilə smə, zbər'alə smə at'uka d'etu se k'er'em'idətə ust'avənə, l'in za sl'ivə zb'iranə, 'imamə n'i im'ot mn'ogu, i smə zbər'alə sl'ivə za rak'ije da svar'im. i v'ika, ub'adixa mə se m'ama pu teləf'ona: »da d'ojdeš, v'ika, vəv b'orinu, da pusəd'iš səs t'atka tə. 'a pək... i da gl'edaš magaz'ina, pək j'e da d'ojda da sv'ar'e rak'ijeta«. i d'edu i b'aba sə b'exā ž'ivə, tə da xi nabl'ud'avā. i ut'idux 'as. ut'idux lə p'ək, uč'iləšt'itu dal'ečə k'atu t'uj at'uka du č'erkvata i n'i n'ašata k'əšta at'uka. tug'avā 'idva t'oje uč'itelā k'ojtū me z'e. 'idva i gl'eda.

Смерть мужа

i gu vd'iga da gu duved'e nax, t'e nad n'az žav'ejet, i 'oniija tug'ava k'atu pižen da se izv'ii nax n'ašeta k'ašta tak'a da vav'vi pə at'aa 'uləca nag'ora, i gu dr'əpuva at'ej, nal'i pižen čuv'ek e s'ilen, pək t'o ne mn'ogu s'ilen məž'at mi, i p'ada, i mu sč'upva t'uka bədr'otu. zak'araxmə gu fəv b'olnəca, ta mu pr'aəca da mu pum'ognat, v'ikat na v'əzrasen čuv'ek, v'ika, m'ozəka se nə m'ožə iscel'i. razr'ežda se k'azva. i edn'č s'ednəca žav'i i umr'e gurk'i.

О знании языков

a t'ate mə nap'isa etək'etə, b'əlgarski b'ukvə, t'urski d'umə. vav'vi n'eku i v'ika: »k'aka r'ada, v'ər mə iš'ig buj'č«. 'e čə s, kəkv'č i iš'ig buj'č, gl'edam, gl'edam na zəl'enata buj'č. dr'ugu vav'vi: »k'aka r'ada, v'ər mə [vava žaləb'es]«. š'ar'ena pasm'a. pək j'e b'ex merakl'ije mn'ogu, v'ikam, k'ak nə, p'o r'anu na bratufč'etka mə səstr'ata x'od'ešə t'a, tə nauč'ila t'urski. p'ak na v'ujču dəštər'eta, t'o fəf grax'otnu, t'ursku s'elu, t'am kafen'e dərž'ešə. i t'a i nauč'ila t'urski. i se pazar'il ed'in guvəd'ar da pas'e kr'avə t'uka, p'ək ne zn'ae b'əlgarski. i mu v'ikat: »mur'at', b'egat lə kr'avətə?«. »b'eglaš kr'ava, d'iglaš p'aškata«, - v'ika. e majt'ap sə pr'av'əca, t'ə gu. i tak'a, v'ikam, k'ak n'emam j'e f t'ursku s'elu, v'ikam, rudn'ina n'ekuj ta da se n'auče i j'e, t'olkuva im'ex žel'anije. d'aže i n'emski r'ečnək im'ex, tə gu d'adux na k'ol'u, t'o mə sən'č, t'aje nəv'estata ut pl'ovdəf. i nə zn'aje kad'e lə gu t'urəla, 'ama nauč'ix t'urski tak'a. »t'ate, - i k'atu ut'idux, v'ikam, - ul'e kəkv'a r'adust, še 'ida v b'orinu«. tə se nauč'ix t'urski, i dəc'ata se nauč'ixa. edn'otu sə, edn'otu e fəf s'ofije dəc'ent fəf xim'iku-texnolug'ičeski instət'ut. pəg dr'ugata i, t'a se l'ani pensiun'ira, t'a b'ešə f instət'uta fəf sm'ol'en uč'it'elski instət'ut prəpədlv'at'elka.

О пользе знания турецкого языка

d'etu fəf s'ofije tə b'ešə ispr'at'ena v z'apadna g'erm'anije na specializ'acije. i se sr'ešnala s jedn'č n'uršu ut t'urcije jedən'aestu d'e'e na m'ajka. i t'olkuva xi dup'adnalu, če se zapuzn'ajela s m'ojena dəštər'e, 'otə zn'ae t'urski i t'a. i fəf trul'eje k'atu se k'ačet, k'atu v'id'et ner'ednə r'abuti i prək'azvat na t'urski da se nə s'eštət n'ekui. ta mə b'eši ispr'atəla gul'ema k'utiije bumb'onə, [m'estə] bəmb'onə različnə, i p'ismu, blagud'arna če səm na'učəla dəštər'ata t'urski ta si im'ala prij'at'elka. pək t'a sə se nauč'ila sam'a dəštər'ena, a ne j'e, udv'čnka izl'ezad da igr'ajet i.

Художественная вышивка

t'oje uč'itel' at'uka, t'o b'ešə fəf muzək'alnutu, v'ika: »j'e nə št'ə səs t'eje žur'i«, - v'ika. »e t'am še 'ida da se 'uč«, - v'ikam. t'ate: »səg'a že uč'itə«, v'ika: »dəc'asa da uč'ot!«, - na m'ama v'ika. pək j'e v'ikam: »a, d'ora kal'inəna n'ema da 'idə, mar'ije m'uržuva n'ema d 'idə, t'aal n'ema d 'idə, un'aal n'ema, i n'i n'ema d 'idəm. nə m'ožəm da sə dəl'im ud rud'iteli«. t'ə səg'a i l'esnu, se del'ot i sə sv'ikvad bəz rud'itelə. i t'olkuva, tug'ava t'ate v'ika: »pəp'e zana'jad da nauč'od dəc'asa«. i ne zav'edə u edn'ə plet'ačka at'uka. g'a v'id'ex p'olnu krəv'ata ut pr'ela, kakv'o l'u n'e, maš'ina t'ešku, v'ika, utk'azaxmi se. tug'a ispr'atixa s'estra mə da uč'i f pl'ovdəv za brəd'irana, b'ela brəd'erije, cv'etna, fs'ekakva. 'a t'ui zg'a səm kup'ila da pr'av'e pəd'arək. i se nauč'i p'et m'esəca səd'e, im'e, bašt'a mi im'ešə s'estra at'am. 'a, nauč'i se i d'ojdə sə, g'a sə d'ojdə i mə rapr'avije, pək n'i n'emaxmə kr'ačna maš'ina, am r'ačna »s'in'ger«. i v'ika, am səg'a tr'eva da kup'ovam maš'ina kr'ačna, 'am še kup'ovamə. 'i im'ešə ed'in xr'išn'u karap'ana, k'arašə st'oka na magazan'erətə, pur'əčexmə, at'aje k'ašta d'etu 'ima tab'ela »kapat'an p'etku vuiv'oda« mu i št'aba b'il. 'e, t'e pur'əčexa, i m'i pur'əčexmə pu edn'ə maš'ina na anuv'a. i na dr'ugije d'en v'ika, d'ojduxa maš'inətə, duk'ara xi 'onije. i səg'a v'ika m'ama, p'ək: »k'oi, v'ika še 'idə tə...«. m'esnust'ə l'agar'evu se k'azva n'ašətu m'estu, na edn'o m'estu st'o d'ekara 'ima, 'ima i gur'a i n'ivə i, v'ikam, x'a: »k'oixtu i x'odəl f pl'ovdəf, t'o žə vərv'i«. səg'a da nə p'itəš m'en. i ut'idə səstr'a mi i mə s kl'uč zakl'učuxa maš'inata, pək j'e b'e mərakl'ije, na d'ese... na 'ošəm gud'inə b'ex, g'a səm v'id'ela da brud'iləca z g'erg'ef. i v'ikam: »'ol, tək'ova də m'oga da pr'av'e, tə mə n'ištu nə tr'ev'e!«. na 'ošəm gud'inə. e t'am na plušt'adan im'e, m'alək magaz'in, ta at'am b'ešə. i už'enəl se at'uva na ed'in ma'ior sin'ə, na adn'ə bəlgaruməxamed'anka, na ad'in x'ožə dəštər'a. i t'o b'e č'udnu če i druguv'erka. pək t'a kult'urna žən'a, nauč'ilə sə je da brud'ira i za da puk'ažə i tak'a. i tug'ava ut'idə səstr'a mə nax kul'ibata da puč'is'et səs m'ama, pək j'e ut'idux ta pu'iskax kl'uča p'a [klučn'a kal'ina], ta otkl'učux i vd'ignax je. i mi k'azuva č'e, če tak'a p'ərvu sa uč'ilə, rak'ata da e t'uka na təv'a i na, rak'ata na kəlel'otu. i da k'ara b'avnəčku, da, v'ika, tak'a 'iglatā. 'a za da kuntrul'ira 'iglatā, l'iniitə da sp'azva, tr'eva b'avnu da k'ara, i rak'ata kuntrul'ira kulel'otu. 'aku spr'e maš'inata ud'olu, še je

putk'ara b'əržə səs rak'ata, št'otu 'aku s krak'ata 'idəž, že se sv'orni, i nə m'ožə da s'eknə. mə raspr'avə p'ak, sl'et tuv'a nlačert'avat se el'ipsuv'idnə d'upki, fəst'on səs stut'in'ka 'ilə z dv'e dv'aes stut'in'ki, ubesn'ava mə 'usnu, k'ak sa uč'ilə p'ərvu. j'ē sl'ušam i v'ikam: »č'ekaj, j'ē že tə, že 'idətə«. i ut'iduxa na r'abuta, d'e i j'ē z'č kl'učə, utv'orix t'ai kləbən'etna. utv'ori jē, vd'ignax jē, i p'očnax tɔv'a kɔj'etu mi k'azvlla 'usnɔ, pluč'iy gu. ed'in g'erg'ef nap'əl'nux, 'e gu klkv'o. [Показывает вышивки в комнате]. t'o n'e azg'a l'tuvla, č'ekaj utt'atəg že tə k'ažl klkv'o. 'e, t'uka səm p'očnlla da pr'av'e pɔd'arək na edn'č mum'iče. i tug'ava k'atu p'očnax j'a sə da r'abu'e, p'očnax tɔv'a sə napr'avix s'ičku, i nap'əlnix g'erg'efl səz brud'eriija, z d'upki, fist'onə, səs l'inii g'i p'əlnem i tak'a. i k'atu, l'tuka gar'aš nəl'i 'ima, du n'as l'am ud'olu na bratufč'etka, tɔg'ava b'ešə m'alku str'əmnəčku i dv'e ž'ərdə tak'iva dv'e dərv'eta, n'emu v'ikad ž'ɔrda. da nə mən'avat kr'avə. j'ē n'emam tərp'enije da d'ojdət ut kul'ibata t'am d'etu səg tr'ebələ, am 'a pə izl'ezux t'am i dərž'e k'atu strəž'arska p'alka g'erg'efl. da v'id'et klkv'o səm pr'avəla. i k'atu nabləž'i səstr'a mə, n'i smə bləzn'acə, i v'ika: »k'o i r'abutəl tuv'a?«. v'ikam: »as!«. »x'a, t'ē pɔ d'esed' d'en'e, - v'ika, - i krak'ata nə m'ožəla da sv'iknat, ta t'i že gu r'abutəš!«. r'ekɔ: »če t'i sa bəl'i gn'ilə krak'ata, 'anžek, n'ekui, v'ikam. pək m'oisə sa x'ubavə ta se pluč'ix j'ē«. ta 'iskam da k'ažl žel'anijetu klkv'o n'eštu da... pək j'ē səm isk'aruvalla, slət katu xi pluč'ix, dv'aisi i p'et k'ursa səm isk'arala pɔ brɔd'eriija da x'od'e da prəd'avam, mē k'an'əxa pɔ ofel'inije. pl'aštla x'ubla zapl'ata.

История о том, как поп ел мясо в постную пятницу на Ильин день

ut'išlə smə f tr'iis p'eta gud'ina na il'in din'. 'a i c'alutu səm'ejstvu i d'edu i b'aba. i d'edu. 'a pək vlad'ikata i t'oj t'o bratufč'ət na t'ati i, ft'orə bratufč'edə sa. v'ika dərž'e sl'ovu: »br'at'e xristij'anə, dn'eska e p'etək, p'osnu da jəd'em«. 'i, p'ək t'am na zb'ora d'etu sufr'i, sufr'i, tak'a sv'oi, bl'iski si se zbər'č pɔ edn'č sofr'č na'okulu bl'iski, rudn'inə. i səg'a t'uka jəd'n'a, jəd'n'a k'upčəna, t'uka pag dr'uğa, t'uka dr'uğa i tak'a blizu. g'a nad n'as sə t'ajē k'əštə duš'ɔl ut pl'ovdəf p'op na kur'ort. ta duš'ɔl, ama t'o ɔd'e p'ečenu. pək ad'in p'ev'ez b'ešə f č'erkvata 'ujku p'etər, jəd'e, svar'ili c'al kart'of, c'al krat'of, n'e tak'ova. i dr'uk ed'in, 'as s'amu gu sl'ušax ɔd m'ama, v'ika, ag'ušl, ag'ušl, e duš'ɔl i z'ɔl ed'in kart'of ut t'am, i gu razd'el'ilə, i v'ika tak'a,

gl'edami gu. k'ak i'ed... iz'edə puluv'inkatɬ tɬ če ust'aje ž'unkatɬ fəf rək'atɬ, i dr'ugatɬ puluv'inkɬ, v'ikɬ: »br'at'e səs'e'l'eni, v'iždɬte lə spəcijel'is i'adenə nɬ kart'ofə?«. 'a pək p'opɬ ied'e p'ečenu. i d'edu v'ikɬ: »i'e še mu r'ekɬ, p'ope, vlad'ikɬ k'azɬ če se p'ostə«. ɬ b'abɬ v'ikɬ: »n'e, n'e, nəm'oij mu k'azvɬ, nəm'oij mu v'ikɬ n'ištu!«. i t'o se ub'ɔrnɬ: »p'ope! 'otə se nə skr'iiž v bɬ'ir'ez dɬ te nə gl'ɔdɬt l'ud'esə, v'ikɬ, 'am se ukurd'isɬ, v'ikɬ, ɬt'uf dɬ pr'avəš sr'am. čə n'as və i'ecə usramut'ix, v'ikɬ, ɬg'a tɬ gl'ɔdɬm p'ob dɬ ɬd'e p'ečenu dn'esk'e«. i t'o ml'əkɬ tɬk'a i se nɬv'edə. ɬs'eij sp'omn'e t'ol sl'učej.

Смешные прозвища

'a pək ɬn'oije ɬg'ušef, ɬg'ušɬ d'etu t'oij b'il kum'ičen čuv'ek tɬk'əf. i nɬ m'amɬ, m'amɬ 'imɬ s'estrɬ fəf s'ofije s n'egu, 'amɬ t'o r'abutešə səs vlad'ikɬ, ɬn'ol kɬl'eku d'in'u. tɬ mu v'ikɬɬ [pupup'ikɬ] pu pr'ekɔr p'osr'ufcə, p'osr'ufcə. g'a ɬn'oije ɬg'ušɬ nɬuč'il se, če 'imɬ ɬdn'ɔ p'ik'l'evɬ se k'azvɬ. rək'ɔl: »i'e že xi z'apuznɬje«, tɬ xi zb'irɬ, tɬ xi z'apuznɬje. səg'a g'a xi zbər'al dɬ xi zɬpuzn'aje, t'a rək'l'a »p'ik'l'evɬ«, i t'o rək'ɔl »p'osr'ef«. tɬk'avɬ s'elutu se sm'ee, t'a se ub'idəɬ. i t'o rək'ɔl: »n'e, n'e, č'ekɬj, č'ekɬj, n'emɬ dɬ se ub'iždɬš! e t'am 'imɬ ut šər'okɬ l'ɔkɬ l'udə, že xi d'ovəɬ dɬ tə k'ažɬt, k'ak se k'azvɬ ɬs'oije«. i gu p'itɬ: »k'ažə səg'a, v'ikɬ, nɬ ɬs'aje, v'ikɬ, k'ak se k'azvɬ ɬt'oije nɬ pr'ekɔr!«. »p'osr'usk'i d'in'u«. i sə sv'ɔršəlu, uspuku'ila se ɬn'aje. i sɬ 'idvɬlə ɬt'ukɬ, tɬ se pr'avələ smexur'ii, v'čər'in'ki, zb'irɬli se. tɬ c'alusu s'elu sɬ se zb'irɬlə səs t'ex, dɬ xi sl'ušet. k'uij mɬij'ap pr'av'et i žumb'uš. p'osr'usk'i d'in'u! tə t'ukɬ sə zɬ rud'ə g'a mə sr'ešnɬt ut t'eije, sə v'ikɬ: »e-ej«. n'ašije kɬl'eku 'imɬ ɬdin brɬd'at ɬt'ukɬ, tɬ ɬdn'ɔ v'eč'er t'ukɬ səd'e mn'ogu tɬ prək'azvɬšə. tɬ tɬk'ivɬ r'abutə.

О старости

tɬ ɬzg'a i kəg'a mə v'idə kumš'ijetɬ [və 'imɬ], prəd'i dv'e gud'ini x'odix, tɬ zɬpl'akɬ. 'oti i'el štər'fč'ɔk, v'ikɬ štər'fč'ɔg dɬ mu dɬd'ež bɔmb'oni, dɬ mu dɬd'eš ɬdn'o dr'ugu.

Разговор с немкой

p'itɬɬ je: »v'i f'il 'ur 'ist es, fr'oijɬn?«. i t'a mə k'azɬ, k'olku čes'ə, pugl'ɔdnɬ. i puv'ikɬ, i dr'uk n'ekuij t'am tɬ v'ikɬ: »t'a zn'ae - v'ikɬ, - n'emsk'ije!«. i v'ikɬm: »nə zn'am mn'ogu«. n'e, s'amu i k'azɬɬ, nɬ n'emsk'i je pup'itɬɬ, nɬ n'emsk'i je pɔp'itɬɬ, »v'i f'il 'ur 'ist es, fr'oijɬn?«.

Пистолет

'am e t'ukl pišt'ol' žəv'eešə, i gu səm nɫm'erəɫ i v'ikɫm: »m'amo, - v'ikɫm, - v'iš, kɫk'ɔf cərv'ul' nɫm'erix, čekərkm'ɔ, k'ak i nɫk'ə-dr'en ɫt'ukl pu kr'aɟe, pu kr'aɟe, pu kr'aɟe!«, - i gu t'urix ɫt'am, v'ikɫm, zɫ sp'omen dɫ gu puk'azvɫm, v'ikɫm, nɫ t'exnəsə, nɫ xud'ožnəkɫn, 'imɫ vn'uk xud'ožnək vəf sm'oɫ'en.

О соседке

'a, č'ekɫɟ, k'ak se k'azvɫšə, 'elɫɫ, ɫt'iskɫ, vz'e dɫ p'ei, nɫm'erə cv'ete ž'əɫtu, k'ag gu k'azvɫt nə zn'am, v'ikɫ: »p'etro, p'etrovlenko, m'ari g'izdɫɫɫ dev'oɟko!«. če sɫ bər'alə, g'a sɫ x'odəɫə nɫ p'etruv den' f st'oɟk'itə, t'o zb'or im'alu, tɫ sɫ bər'alə e tɫk'ovɫ cv'etə, i sɫ p'elə p'esnə. tɫ p'itɫɫ dəštər'a i: »kv'o pr'avə, - v'ikɫm, - m'aɟkɫ tə?«, - čə, v'ikɫ, - »ləž'i, prək'azvɫ, v'ikɫ, l'u si 'iskɫ s'ičkunu kɫkv'onu sə xi žəɫ'anu, tə tək'a«.

Шинка Чернева, 1931 г.р. и Дафина Чернева, 1926 г.р.

Народный календарь

Неподвижные праздники

День св. Афанасия

t'e c'igɫniti. zɫɫov'a ɫg'uptəsə v'ikɫt: »ɫɫɫn'az g'un' 'ez g'un'«. kuɟ'etɫ zn'ačə: »ɫɫɫn'asuv d'en l'et'en d'en«. ɫɫɫn'asuv din' e fsr'ed'e z'imɫ. nɫ d'en' ɫɫɫn'asuv den' se rɫspɫɫov'evɫ zəm'ɔnɫ. i zɫɫov'a l'ud'esə v'ikɫt: »ɫɫɫn'as g'eld'i 'ez g'eld'i«. ɫɫɫn'asuv d'en' e l'etən d'en'. c'igɫni. [dč]

Трифонов день

d'a, i zɫ kɫkv'o b'ešə? mɫm'ent. m'oɟe pr'edədə prəs'adɫ ɫv'ošk'i, ɫv'ošk'i prəs'adɫ. tug'avɫ zɫ dɫ m'u gu, dɫ mu rug'ɔt uv'ošk'inə, nɫ tr'ifunuv d'en' se i kr'il. t'o im'alu sn'ek tug'avɫ, t'o i bəl'o pɫsr'ed'e z'imɫ, kr'il se, i v'ikɫt: »v'idəš li me tr'ifun'o-o?«. 'a, pəg b'abɫ, pr'abɫɫɫ tɫ mu v'ikɫɫɫ: »nə v'ig'e tə ut čər'ešə, ut kr'ušə, ud i'ebɫk'i, ut sl'ivə!«. [dč]

'e, 'ilə g'a nə r'adɫ n'ekvɫ d'ɔrvɫ, ɫs'a i'ebɫkɫ 'aku z'ɔmə dɫ nə r'aždɫ, tug'avɫ nɫ tr'ifunuv d'en' p'ak n'ai st'arije čəl'ek ut k'ɔštɫɫɫ že izl'ezə s edn'ɔ br'adɫ i že reč'e: »t'i dɫgud'inɫ že rɫd'iš lə?«. xɫ-xɫ-x'a. i n'ekuɟ skr'it: »že r'og'e, že r'og'e!«. »že

rud'iš lə dɔgɔd'inl?«. »že r'og'e, že r'og'e!«. tr'i p'ɔtə p'itl ʌn'ej:
 »ilə dʌ tɛ 'ɔts'ekl?«. »nəm'oj mɛ s'ek, že r'og'e, že r'og'e!«. tɔv'a,
 zn'ačə, trifun'osuvl dʌ jɛ zʌpl'aši, dʌ jɛ zʌr'ežə, čɛ že jɛ udr'ežə,
 tɔv'a zn'ačə trɛfun'osvʌnɛ. f n'ašəsʌ s'elʌ tr'ifun' sɛ zɔv'e
 pr'aznikl, tr'ifun'. [šč]

Харпампиев день

nʌ svət'i xʌrʌl'a b'abəti m'ɛs'et kul'acə. i gi rʌzd'avʌt pu
 mʌxʌl'ɔnʌ. ud br'ašnu i ut s'a m'ʌslʌ i ml'ɛku, l'utu ml'ɛku i m'ož
 dʌ mu t'ur'et šək'erčək dʌ sʌ p'o bl'ačk'i, i gi rʌzd'avʌt pu
 mʌxʌl'ɔnʌ dʌ nə f'atʌt vn'učɛtʌnʌ str'upə, i dʌ nə k'aš'let. n'eštu
 s, n'ištu. [dč]. k'azvʌt: »dʌ t'e nə n'ajdʌt str'upə, dʌ t'e nə f'anə
 p'ɔršʌ, dʌ sɛ nə prəp'ɔniš«, ʌsʌkv'o xmə k'azvʌt. [šč]. l'utu ml'ɛku
 i bərkan'icʌ, 'ʌmʌ j'ɛcə fk'isnʌtʌ zʌp'en'ɛnʌ, pə g'a jɛ piʃ'eš, tʌ
 bl'est'un'kitə izl'izʌt ud uč'itə. [šč]. m'ože i ug'urki, nɛ s'amɔ
 bərkan'icʌ, 'ʌmʌ i ɔg'urki, 'ʌmʌ bɛ j'ɛcə l'utu. tug'avʌ st'ʌnʌ
 x'ubʌvɔ, 'ɔtə s'odʌnʌ, g'a jɛ t'urəš f ʌnʌk'ovʌ ml'ɛku, tug'avʌ f'atʌ
 dək'iš 'inək. [dč]. 'ʌmʌ n'i ʌzg'a, č'ɔdo, n'emʌmə nə l'utu nə
 bl'agu, fukʌr'i smə. [šč]

Св. Власий

i vl'as jɛ guv'ɔždiʃɛ pr'aznək. vl'as', svət'i vl'as'. tug'avʌ n'aj
 st'ʌrʌnʌ žən'a vəf k'ɔštʌnʌ um'ɛsʌvʌ kul'acə. ut br'ašnu i s'ol' i
 v'odʌ, 'i nʌ k'atʌ dub'itək d'avʌ pɔ ʌd'in kul'ak, nʌ v'olʌn, nʌ
 k'on'ɛn, nʌ kr'avʌnʌ. nʌ k'on'ɛn v'ikʌ dʌ tərč'i, dʌ i zdr'af, nʌ
 v'olʌn v'ikʌ dʌ izd'ɔržə ɔr'alunu i xum'ɔk'ɛn, nʌ kr'avʌnʌ v'ikʌ dʌ
 rud'i x'ubʌvə t'elcə i dʌ d'avʌ x'ubʌvu bl'agu ml'ɛku, i z'imʌ
 təm'ɛn f kʌnd'ilnɛcʌnʌ, i prək'ʌdʌ xl'ɛvʌn. xl'ɛvʌn, kuš'er'ɛnʌ,
 kuk'ošk'inə, vr'u dub'itəkʌn prək'ʌdʌ səs təm'ɛn. [dč]

Приход весны – первое марта

nʌ p'ɔrvʌ m'artʌ sɛ z'imʌt s'uštə ut pl'ɛvn'ɛnʌ, ut xl'ɛvʌn, ud
 dərʌvʌlnikʌn, ut k'ɔštʌnʌ, i sɛ pr'avə ʌd'in k'up i sɛ zʌp'a'ʌvʌ, i
 tug'avʌ vr'u gu prər'ipkʌt, dʌ xi... zʌ zdr'av'e dʌ xi nə x'ʌp'ɛd
 b'ɔl'xi. [dč]. (i zm'ii i b'ɔl'xi [šč]). v grad'inʌnʌ n'ekʌdə ('uprəš
 k'ɔštʌnʌ [šč]). 'uprəš k'ɔštʌnʌ. d'etu dʌ nə st'ʌnə b'el'ɔ. i n'e nʌ
 ʌdn'o i s'əštu m'ɛstu k'atʌ gud'inʌ, k'omʌ kʌd'etu i l'ɔsnu. [dč]

Георгиев день

nʌ g'erg'uv din' k'oju tu 'imʌ j'ɛgn'e že gu zʌk'olə. zʌ zdr'avə nʌ
 l'ud'etə i zʌ zdr'avə nʌ ɔf'c'etə k'atu kurb'ančək ubr'ečenu. k'olə
 gu. [Какого ягненка выбирают?]. (p'ɔrvutu, p'ɔrvutu j'ɛgn'e [šč]).
 kutr'otu mu sɛ kupt'isʌ ɔt s'ərca, m'ože i ʌnʌk'o k'urp'eče. (če i j'ɛ

лн'ej žе r'ekл, kutr'otu sə bənd'isл, 'alл n'aij x'ubavu si dл sə zлk'olə pərv'akлн, 'otə žе naxr'ani i l'ud'enə ut k'ōštлн i g'ostənə). tug'avл m'aijkenл st'orə kl'in, i kl'inлн tr'evл dл e səz zəl'enku. нл g'erg'uv din' s... [Как режут ягненка?]. 'amл bub'aijkonu f'anə i'egn'enu, t'ə čə m'aijkenл dənəs'e kland'ilnəcənл səs təm'enčək, tə čə zлp'alə svěšč'icл. [Где?]. ud v'čnkл pud n'ekvл čər'ěšл, pud n'ekvл sl'ivл, tug'avл prəkлd'i i'egancinu, zлp'alə mu svěšč'icлнл, i bub'aijkunu žе se prək'črsti i žе gə k'udnə нл č'elu. žе 'ištə pr'oškл d'enu žе gu zлk'olə. i tug'avл žе gu zлk'olə i səs kərft'čn žе nam'ažə нл vrat'ana нл kuš'er'енл, k'črsčəg žе st'orə dл mu pr'imл g'os... svət'i g'e'orgi kurb'an'є. 'i žе svar'čt kurb'an'єn, žе razdлd'čt нл kumš'iinə, žе pər'ukat g'ostə.

[Умывание росой]. 'a pək m'omənə žе st'anлt r'anu, тл žе se uv'al'et vəf rus'čnл, i žе se um'ijet səs r'osл dл sл b'eli i červ'eni, dл sл zdr'avə, dл gi b'end'isvлt m'omčetлнл. нл'okulu n'ekлdə d'etu 'imл r'osл, 'amл dл 'imл tr'ev'icл dл e č'isku, dл neij'e gibr'ivu n'ekvu dл se um'usk'et. [Хоро у „левой воды“]. tug'avл se f'anлt тл 'idлt, n'ekvл r'ekл d'etu 'imл l'evл v'odл. l'evл v'odл k'aknu təč'e r'ekлнл, лн'ej vud'icлнл dл se zav'črtл nax l'evл str'anл, tark'el' dл pr'avə. tug'avл 'idлt i igr'aijet g'er'g'uskу x'oru i p'eij'čt p'єsn'є. (»razv'ivлj d'obrə puv'ivлj, 'or'єx se s l'istə razv'ivлk«. i tлk'a: »razv'ivлj d'obrə puv'ivлj, xər'otu, zn'ačə, 'or'єx se s l'istə razv'ivлk«. i 'or'єxлн i t'o se razv'ivл [šč]). nлč'alətə. (d'a, fs'ičku se sab'uždл [šč]). puft'ar'є se. (puft'ar'є se. t'o 'imл, 'amл i'є gu səm zлbur'ilл, č'čdo). i xər'onə e b'ambлškл, zлst'čp'єnu x'oru, s'amə нл g'erg'uv den' se igr'ai. [Украшение и обрызгивание дома „левой водой“]. tug'avл gл izigr'aijet xər'onu, x'og'et тл nлt'ačet, z'imлt sə šəš'icə 'ilə b'okл [k'onəкл], n'ekлf sətč'čk, tug'avл ut tr'i mєst'a z'imлt l'evл v'odл i se vr'aštлt u t'єx, nлb'irлt sə zəl'enкл k'itčəcл, nлb'irлt sə zdr'av'єc, i g'a se v'črнлt, utk'čcлt n'ekлf cv'etč'čk ut n'eku cv'etnлtu d'črvə, i g'a se v'črнлt, t'ur'et cv'etč'čkлн v'ərxu p'ortлнл zл zdr'avə. prəšt'avлjte. i nлp'črskuvлt c'alлнл k'čštл səs l'evлнл v'odл. [Умывание „левой водой“ в течение года]. d'a, səs l'evлнл v'odл əm'ivлt vr'u dəc'anл, vr'u se əm'ivлt ut n'єjє i f'єdn'č šəš'icл jє t'ur'et. тл budn'o g'a se razbul'єi, gu nлp'črskuvлt səs лн'aijє vud'icл zл zdr'avə. (i 'aku ne i'єcə b'olnu, žе uzdrav'єi). d'a. [Обрызгивают ли хлеб?]. 'e, up'črskuvлt, t'єjє n'aij nлpr'ež gu up'črs... i xl'evлн i kuk'ošk'inə, fs'ičku up'črskuvлt, c'alл, c'alлнл k'čštл, i žе jє prəkлg'čt. 'a pəg

bub'aikunu n'ai napr'eš st'oral k'orsčak səs kərft'ən na xl'evan. g'erg'ov den, g'erg'uv din' e p'o r'anu ut svət'i kustad'in. t'o bli'e, dv'e tr'i nəd'eli i p'o r'anu. [dč]

День св. Константина и Елены

na svət'i kustad'in udl'očuvat i'egn'etata ud m'aik'inə, i k'arat ufc'enə na m'andra, zb'ira... p'o r'anə b'ešə na ft'ori i'uni, a šeg'a e trən'aesə dn'i p'o r'anu, na dv'aesət i čətv'arti m'ai, d'a. svət'i kəstant'in i jel'ena. i tug'ava um'esuva se pu edn'o k'en'inka 'ilə n'ekaf xl'er, 'i se nal'omuva za zdr'avə na dub'itəka, i se ispr'ata dub'itəkən.

[Выгон скота зеленым прутом]. i žən'ana d'enu ispr'ata d'əb'itəkən gl'oda da utk'osa n'ekvu zəl'enku, zəl'enku, ut n'ekvu d'orvu, n'e uprəd'el'enu, v'ažnu da e zəl'enku, i udr'iva dub'itəkan da sa zdr'avə. i g'a se v'ornə u t'ex... »da varv'itə zdr'avə, p'o-zdravə da d'ojdətə!«. d'a. i g'a se v'ornə u t'ex, tug'ava zak'ačuva anov'a zəl'enku na xl'evan na vrat'ata da č'uva dub'itəkan ud b'oləstə. n'ai napr'eš se isk'aruvat ufc'enə. ufc'enə gi isk'aruva m'ž'ən, i žən'ana gi upr'ata s'amu i se vr'ašta z zəl'enku. 'a pək kr'avəni gi isk'aruva žən'ana. 'a, isk'aruva gi səs guvəd'ar'e, 'ilə pək na sar'o gi pas'ot, i k'ata v'ečer kr'avəni si se vr'aštāt. [dč]

День св. Кузьмы и Демьяна

kuzm'a i dəm'an 'ilə bistr'ica k'aktu se k'azva je pr'a... kuzm'a i dəm'an, bəstr'ica i n'ašije pr'aznək. za c'alijes t'uva raj'on. na maxm'utəca se pr'av'ešə, tə zatuv'a i azg'a gu zuv'ot n'ašənu s'elu n'e maxm'utəca, am bistr'ica. i se zb'iraxa ut fs'ekadə. n'ekakva us'obenna trad'icije n'e, pr'ostu zb'iraxa se l'ud'etə da se da pušin'ovat. səs mn'ogu g'aiđə. i i'e p'ovn'e, čə n'ai na kr'aje, kəm kr'aje na pr'aznək, ag'a se b'exa pənap'ilə, fs'e im'e baxten'ica. i m'oje bəb'aiku, g'ospug' da gu prust'i, i t'o fs'e x'od'ešə da gi razd'el'e, i səs n'ekva toj'ega 'ilə səs, im'ešə ed'in m'alək asak'əf pəšt'olčək, 'ilə səs n'egu. i budn'oš sə dux'odašə səs pusən'ena gl'ava, ta m'aik'e as'ej gl'odašə da se navart'i krej n'egu, da gu ne p'usnə. am ag'a se zat'urm'ixa nəz l'uv'adənə d'olu, kl'əbə st'anuvaxa, t'urma i m'ogla, baxten'ica. i zn'aetə lə, za kakv'o se baxt'exa? k'oј da v'odə xur'otu. za anov'a b'eši baxten'icata na bistr'ica n'ai izv'esna i səs gul'ema baxten'ica. p'ovudnək, k'oј že se f'anə na p'ovudnikən, k'oј že gu zavəd'e. i čəpəl'arcə dəx'odaxa ot'am, t'ə i t'e se kuruld'isuvaxa i im'exa se za gr'aždənə, ta n'ai gul'ema baxten'ica st'avlašə, st'anuvlašə m'eždu čəpəl'arəti i

šarukul'ǎčenə. лпov'a be t'o. [šč]. ud mаxм'utəcл l'ud'enə sл v'ikлə:
 »č'ekлј, m'aјkл və čəpəl'arsкл dл və k'ažəm, k'o... č'iје e bəstr'icл.«
 i gi nлrud'an'uvлə.

День св. Ильи

'амл t'o e pr'ostu sv'et'əc, k'oјtu ispr'aštл dəžd'ǎ, dəžd'ǎ, i zл d'ǎž
 gərmuv'etə i sv'etk'avəcə. (b'abl v'ikлšə, čə pu n'ebunu se rлsx'odл
 svət'i il'iје səs kul'a, i kul'el'anл xi tr'op'et тл zлtov'a e bəl'a
 gərmot'evəcлл. n'eј v'ikлšə b'abl, i'e p'ovn'e [šč]). [Покровитель ли
 св. Илья дождя?]. t'oј, 'амл n'амл tək'a k'ult. [dč]

brōј'enətə d'enə

лпov'a sл d'enətə, лzg'a g'a fl'ezə, g'a mən'e i'egus, i fl'ezə...
 č'e[кл]. dл gu, k'ag b'ēšə. лs'ovл m'esəz gu zuv'em i'egus. i g'a
 mən'e i'egus, t'ə se bruј'ot... i mən'e m'alkлтл č'orkвл, i se bruј'ot
 s'eg'em d'en'e. kлkv'inə sл, kлkv'otu i vr'em'etu f лn'eјe d'enə,
 ллak'ovл že vr'em'etu vəf m'esəc'inə prəz zəm'ovл, лпov'a sл
 bruј'enətə d'enə. [dč]

День св. Петки

p'otkuv den' је pr'aznikл нл m'oјтл mаxлl'a, нл mаxм'utəcл.
 'imлтə č'orkвл, struј'enл e prəd'i st'o i bukлd'ər gud'inə. i t'am
 im'alu t'urcə нл vr'em'etu, i g'a dл se is'el'uvлt t'urcəti, žлm'iје ne
 im'alu n'ikugл de, xрəstəј'enətə sə sə nлpr'avəлə č'orkвл. 'i si је
 putd'oržлt, zg'a i i'ecə k'amлтл, нл čətərn'aestə ukt'omvri xi
 pr'aznəкл. 'aku sə səd'enл, i'elл i t'i č'odo, pr'avəm kurb'an',
 zb'irami se нл šənl'ik', dōx'odл p'op ut duvl'en'e, тл pr'avə sl'užбл.
 i k'atл gud'inл ni galč'i, kutr'a e svət'a pлrлšk'evл, k'ak se
 m'əčəл zл rəl'igijetл, n'i se m'ǎčəm dл smə ллkв'i, лm'a x'ič нə
 n'emл. [šč]. [День окончания полевых и летних работ]. (l'ud'esə
 v'ikлt, če нл svət'a p'otкл tr'evл dл se pudbər'ot... нл svət'a p'otкл
 se prəkl'učvлt vr'u v'ǎnклšnitə, k'orskitə r'abutə [dč]). (n'ašə l'udə
 v'ikлt, če нл svət'a p'otкл se sv'ors'uvлt vr'u k'orskitə r'abutə,
 'otлvлtл se pudb'irл, krat'oxл se duizv'adл, uv'esл se dōv'orxuvл, i
 l'ud'esə se pōdb'irлt pu v'otrə. ž'enənə zлf'atлt dл vl'ačet v'ǎlnлл,
 dл prəd'ot, m'ǎsk'inə z'omлd dл p'ufклt k'uk'un' i dл x'og'et pu
 kлf'en'ovл [dč]).

День св. Димитрия

l'u, l'u kuč'en'enə se ne ub'irлt. (л kuč'en'e pu dəm'itruv din' [dč])
 kuč'en'e se ne ub'irл, 'otə tr'evл dл gu f'anə sl'anл. i g'a var'iš
 kuč'en' n'esлn'esлn, tug'avл i ллak'ǎf n'ikлkǎf, ne bl'ak. [šč]

na dəm'itruv den' m'ɔskitə sə dɔx'odat ut pl'ovdif. d'enu sa bəl'i... gurbetč'iinə. d'enu sa bəl'i na gurb'ek' sə dux'odat (žulg'erətə [šč]) žulg'erətə, pl'atat xmə, afč'erətə sə x'od'et nax t'ex, raspl'atat se, guvəd'arətə udl'ɔčvat ufc'etə, pudb'irat se ofc'enə ut m'andranə. n'e, t'a m'andratə p'o r'anu se kr'ata, 'ama ɔt kuš'erənə, i g'i pudb'irat puv'otrə, səz govəd'arənə se raspl'atat. i fs'ičku sv'oršuva na dəm'itruv den', fs'ičku se pɔdb'ira, us'iče se kuč'en'en, izv'ada se t'urpan, pr'asanə. [dč]. (i kutr'itu guvəd'ar' i b'il n'ai sluš'if, ta mu zb'irat... [šč]). t'o na k'ata guvəd'ar' (na k'ata guvəd'ar' zb'irat [šč]) t'orbə (t'orbə, žur'apə š'er'enə, jegl'ɔcə, g'a xi nak'ičet, ta xi nadar'evat, i guvəd'ar'en i t'o sə t'ornuva, j'ecə mu i dr'agu, g'a gu s anakv'o naplat'ili x'ubavu. guvəd'arətə sa bəl'i, m'ož da sa ud n'ašətu s'elu, m'ož da sa ud n'ekvu dr'ugu s'elu, p'o fukar'i, d'etu n'emət da r'abuk'et im'ot, tug'ava se pazar'i guvəd'ar', 'i-i sə sv'irka c'alu l'etu s kav'al'en i pas'e guv'ɔdana [šč]). i se pɔdb'irat l'ud'etə pɔdb'irat se, i zaf'ata zəm'ɔnə, ž'enənə zaf'atad da prəd'ɔd, da tk'ajet, m'ɔsk'inə se pɔdv'orz... nas'am nat'atak (sv'ivat cəg'arə [šč]) sv'ivat cəg'arə [dč].

День защиты от волков

f m'artə. i tug'ava m'aij'kinə x'od'et ta pr'av'et p'ak kul'aci i razd'avat, val'k'ɔn da nə nap'ada ofc'enə, da se ne isp'asuvat. i tug'ava ž'enənə nə r'abu'et, 'aku r'abutəš na an'oa d'en', val'k'ɔn že ti isp'as'e ufc'etə [dč].

Подвижные праздники

Масленица (1)

z'aguv'elka, č'ɔdo, i n'ai x'ubavije pr'aznak f m'oitə gud'ini. n'ikuga n'emə da gu z'abu'e, dud'e səm ž'iva. zb'iraxmi se u b'aba zl'ata. t'al pr'ešnijen' d'en' t'urə na noğ'inə edn'ɔ sofr'ɔ. t'ə če g'a zaf'anə da t'očə kl'inuva, t'ə čə p'ilci pr'av'et, t'ə če i cəzm'ɔ var'ɔt. [Обход родственников за прощением]. i vəč'er'ɔn že se zbər'ɔt vr'u rudn'inə n'i, l'e'e, č'iče, 'učina, vr'u se zber'em. i t'ornat ɔt k'ɔšta na k'ɔšta səs rak'ije, sə šəš'ɔ rak'ije da se prəšt'avat: »prəšt'avaj, č'ičo! prəšt'avaj, 'učəno, prəšt'avaj, kal'm'ano, prəšt'avaj, l'e'o!«. »pr'ostu da ti, s'inə, pr'ostu da ti!«, an'ej v'ikat. »i ud m'en i ud g'ospuge da ti pr'ostu!«. prəšt'avat sə

sās s'ič... sās vr'u. [Посещение кладбища за прощением]. t'ə čē šē id'ət nly gr'obənə, t'ə dā se prəšt'avat i sās umr'elətə.

[Визит к самому старому члену семьи]. t'ə čə tug'avā vr'u sə z'omāt i'eg'ivunu i 'idāt u n'ai st'arānā. n'i x'og'exmə u b'abā zl'atā. 'u-u, edn'o šər'oku p'otun'ištə, g'a se nar'ed'exmə vr'u, st'arinə nā edn'o m'esto, n'i dəčəšt'anā nā edn'o k'ozən'evə x'aləštə b'abā g'a pəst'el'ešə, t'ə se tər'k'al'exmə, t'ə se bax't'exmə! i toğ'avā jəd'em. t'ə čē se zbər'em, im'ε uč'iləštə. se zb'iraxmə fəf n'egu nā x'oru sās dv'e g'ajdə.

[Игра с подвешенным над столом яйцом]. l'x'a, d'a. i nā sofr'otā im'ε jec'a v'orzanə nā f'urkā i sə pud'avat nax ust'anā nā fs'ek'igu. i se zov'e xl'ackanica. i toğ'avā žē rəč'eš s'ej, x'ə, dā l'apnəš jec'enu. k'oitu gu l'apnə, zn'ačə, žē i zdr'af prə c'alātā gəd'inā.

i toğ'avā g'a več'er'exmi 'id'exmi nā x'oru, dv'e g'ajdə zāsv'ir'et, r'ipkāš, r'ipkāš, r'ipkāš, sl'et sr'ed'ε n'oš se v'ornəš, 'oštə jədn'oš se nājəd'eš x'ubāvu, 'otə c'alā gov'elkā n'emā dā jəd'eš bl'ažnu. t'a dā tə dərž'i s'itu. ānov'a b'ε z'agov'elkā. 'amā j'ecə mi tāk'a m'ilu, čə se prušt'avāxā l'ud'etə. tə dr'ug'ijen d'en p'ak m'ože dā sə se sk'arat də dr'ugānā z'aguv'elkā, i p'ag žē se prəšt'avat. sās umr'eləni žē zāp'al'et sv'eščə, žē zāp'al'et känd'ilu, žē razdād'ot nā gr'obān n'ekvu i v'ikat: »prəšt'avāi, b'abo, prəšt'avāi!«. j'eg'ivu n'ekvu štərval'og, bəmb'onə. zā g'ospog', dā prəst'i l'ud'etə, fs'ičku se razd'a... ne č'ən'uvu, t'o i prušt'alkā, s'amə prušt'alkātā zā z'agov'elkā. [šč]

Масленица (2)

([pā]. dr'ug'itə ugn'ovi [nā p'ustuitə], tā d'etu pr'av'et f n'ekvə səl'a, 'amā t'ukā ne. 'imā 'opštə 'opštus'elski ugn'ovə nā z'aguv'elkā vəf čəpəl'arə nāpr'im'er gi pr'av'et. pri n'as n'amā tāk'ovā n'eštu [šč]).

Чистый понедельник

č'is punəd'elnək 'ilə p'es pənəd'elnək se prāzn'uvā sl'et s'irnə z'aguv'eznə f pənəd'elnək. 'i f s'elu f šər'okā l'əkā se zb'irat ud vr'u māxāl'isi, i tug'avā vr'em'etə j'ε gu p'ovn'ε 'oštə ud d'ek'ε t'oa pr'āznək. 'i žē se prəmən'ot p'esaci sās st'arə dr'ipə, sās v'ol'n'en'icə ānākv'i, t'ə čē žē sə st'or'et kāsāt'urə, d'orv'enə n'ožəvə, t'ə čē se nāv'orzat sās č'enuvi, i sə st'or'et nā glav'inə edn'i m'ask'i, edn'i š'epki ut k'ozi sās up'u'lenə uč'ištā, i tug'avā dəng'ər məng'ər, tərč'ot pu c'aləno s'elu dā pl'ašāt zl'iti d'uxuvi. dā ispl'ašāt

fs'ičkutu zl'o od z'imatla, tla da n'emla zl'ini. [Защита от болезни]. i 'aku sə b'olən, 'e, pol'eglaš, i te prər'ipka p'eš'eck'i st'arec. [Лечение бесплодия]. 'aku n'ekvla žən'a nə m'ožə da st'anə k'ōškla, m'ožə da je prər'ipnə, i tug'avla p'ak m'ožə ('amla simvul'ičnu), səmbul'ičnə. 'a, i səg'a v'eč vəf šər'okla l'əkla 'ošti se rāšir'avla p'es pəpəd'elnək, lan'i, p'olani b'əxla dəšl'i p'eš'eci ut jər'onije č'ek f šir'okla l'əkla. [Участники обхода и их одежда]. 'a m'ōski sɹ p'eš'ecini, pək m'ož da se nɹ prəmen'ot k'atu ž'ensku, 'am igr'ajet ž'ensk..., ž'ensk'i 'obras m'ož da 'imla. t'ə zlatov'a v'iklat p'eš'ekla nəv'estla i p'eš'ekə st'arec, 'amla i dvam'inana sɹ m'ōski. n'ikugla dusəg'a, j'e b'arəm nə zn'aje, da i se i prəmən'ovlala n'ekvla žən'a nɹ p'eš'ek. [dč]

Первая неделя Великого поста

[Обрядовое подражание голосам животных]. nɹ t'oduruv din' vəčər'ən se nɹkv'asuvla gr'ax i b'op. i tug'avla n'aj st'arana žən'a, b'abana, g'a e nɹkv'aš'en grax'ən, uc'eda gu ud vud'əna, dəc'ana se zbər'ot nɹ'okulu, i t'a zaf'anə da b'ekla. b'e-e-e, da sɹ zdr'avi i ž'ivə ufc'enə; m'u-u, da sɹ zdr'avi i ž'ivə kr'avənə, 'ixi-xi-xi xi-x'i-i, da sɹ zdr'avi i ž'ivə k'onənə, kut-kud'e-e kut-kud'e-e, da 'imla i kuk'oški, da 'imla i jec'a, (b'əz-z-z, da 'imla i m'et), b'əz-z, da 'imla i pč'elə.

[Ожерелья „от блох“]. i tug'avla dəc'icana zbər'ot grax'ən, zbər'od gu i m'omənə, dəc'ica sə nan'izvat sənčk'ovə da gi nɹ, s'incə, s'incə, g'erd'anə, s'incə da gi ne x'arəd b'ol'xi. [Дарят ожерелья парням]. pək m'omənə nan'izvat təsp'ix, t'ur'et nɹ edn'ə kič'ilkla, z'omat ut m'ajč'anana maxram'ə, 'ilə ut čək v'arvəna t'orba ldn'ə kič'ilkla, t'ur'et je nɹ kr'ajen, i vutərn'əna že je dlad'ot nɹ gal'ovnəkan, a 'aku 'imad glav'en'ik, nɹ glav'en'ikan. 'aku 'oštə n'emad gal'ovnik i glav'en'ik, m'alk'i m'omčət'išta se zbər'ot 'okulu t'ex, i t'e se l'u x'inklat i xmə puk'azuvat bružen'icənə, i t'e xmi gi ukrad'ot. 'a pək d'enu si sə nan'izalə s'incə nɹ š'ijena, tug'avla m'omčətana gl'odlat da xmə l'apnad, da gi k'udnat, da l'apnat ut z'əranč'inə, tə dan'o m'oglad da l'apnad i məm'ana s'etn'e.

[Гадание]. n'ekvə m'o..., m'omənə x'og'et tɹ s'evlad grax'ən. d'enu 'imla n'ekvla v'ada, n'ekvla vud'ica d'enu təč'e, s'evlad grax'ən da v'ig'et prəz nəšt'ən, k'ogu že gl'odlat f s'ən, k'ogunu gl'odlat f s'ən, n'egu že z'omat.

[Выезжают коней]. nɹ t'oduruv d'en isk'aruvat ut xl'evan pə ed'in x'ubaf k'on', nas'eda gu n'ekvu m'omče ml'adu, i gə rask'ara, tɹ gu

pɔrasf'irə pu mɔxɔl'ɔnɔ, i 'aku 'imɔt x'ubɔvə n'ekulku k'ɔn'e, tug'avɔ že se nɔdb'egvɔt, kutr'i k'ɔn' i n'ai b'ɔrs, tə ɔnɔv'a i, ɔm'a ne j'ɛsə zɔst'əp'en. [dč]

Вербная суббота

l'azaruskɔtɔ s'ɔbutɔ e s'ɔbutɔtɔ 'uprəš v'ɔrbnɔsɔ. tug'avɔ ɔt'uvɔ n'ištu se nə pr'avə, ɔt'uvɔ se nə pr'av'et l'azark'i, ne igr'ajet. [dč]

Вербное воскресенье

'a pək nɔ v'ɔrbnɔsɔ x'og'et mɔm'ičɛnɔ p'o m'alki, p'o gɔl'emki, tɔ nɔbɛr'ɔd zdr'av'ɛs, v'ɔrbɔ, i gu zɔv'ijet nɔ k'itčəci i gu udnəs'ɔt f č'ɔrkvɔnɔ. tɔ dr'ug'ijen d'en' f č'ɔrkvɔnɔ dɔ gu p'ɛj'e p'ɔpɔn. i k'atɔ žən'a sə z'imɔ pɔ ɔdn'ɔ k'itčəcɔ i s'i jɛ n'osə u t'ex, t'uri jɛ vəf ikunust'azən zɔ zdr'avə. [dč]

Великий четверг

[Пасхальные яйца]. nɔ vəl'ikije čət'v'ɔrtək vəf k'atɔ k'ɔštɔ se v'apcuvɔt jɛc'a, jɛc'ɔnɔ se v'apcuvɔt 'ilə səs l'učuvɔnɔ 'ilə səz br'oš. l'učuvɔnɔnɔ i n'ai g'ornunu nɔ l'ukɔn, ž'unknɔnɔ nɔ l'ukɔn. ž'unknɔnɔ nɔ l'ukɔn vɔr'i se f ɔdn'ɔ x'arkumɔ, tɔ čə se m'axnɔ, m'axkɔt se ž'un'kinə, i st'anuvɔ ž'ɔltu. 'a pək ɔg'a gu v'apcuvɔt vən br'oš, brəšt'ɔn i k'orənə, k'orənə. vən grɔd'inənə gu udgl'ɔdvɔt, udgl'ɔdvɔli gu sɔ ž'enənə, t'e sɔ v'apcuvɔlə ne s'amu jɛc'ɔnɔ, ɔm'i pr'elɔ zɔ l'ul'k'e, zɔ žɔr'apə, zɔ gl'it'an' pl'ek'en, zɔ tər'l'icə, səz br'ož gu se v'apcuvɔ, i ud brušt'ɔn (nə sl'itɔ, nə sl'itɔ [šč]). nə sl'itɔ, x'ič nə sl'itɔ, ud brušt'ɔn jɛc'enu st'anuvɔ čɛrv'enu. tug'avɔ m'ɛs'et xl'ɛp, m'ɛs'et...

('ɔmɔ n'ai i inter'esnu, če ɔnɔv'a jɛc'e d'enu e sn'ɛs'enu f čət'v'ɔrtək, mu v'ikɔt vəl'ikutu jɛc'e. n'egu t'ur'et f ikɔnɔ... [šč]) vəf k'ɔnɔnɔ gu t'ur'et, du k'ɔnɔnɔ du kɔnd'ilunu. [dč]

[Приготовление пасхального хлеба]. i tug'avɔ m'ɛs'et kuš'er'e, ɔd'in gul'em xl'ɛp, nɔm'azəd gu s jɛc'e i t'ur'et n'ai nɔpr'eš... səs šč'uknɔtu jɛc'e gu nɔm'azət ɔdg'or, 'oštə sər'ɔfku. tɔg'avɔ gu t'ur'et f pɛšt'ɔ, i gu pək'ɔt vəf tɔv'ɔ. 'i mu pr'av'et pl'itčəcə, dɔ i k'ɔmɔtɔn xl'ɛbɔn, kɔš'er'ɛnɔ. 'a, ubəgr'avɔt tɔv'ɔnɔ (vən'ec), ɔs'ɛj, ubəgr'avɔd gu. 'i vəf sr'ed'ɔnɔ pr'avɔt k'ɔrsčək, p'ak ut t'estu, 'i f sr'ed'ɔnɔ nɔ k'ɔrsčekɔn t'ur'et jɛdn'o jɛc'e zɔ g'ospug'e. t'ə čə t'ur'et jɛdn'o... s'amu ud ɔdn'ɔnɔ str'ɔnɔ v'apcɔnu, d'enu že i udg'orə, 'a pəg d'enu že f kuš'er'ɛnɔ, gu nə v'apcuvɔt, 'otə dɔ ne umɔnz'urə xl'ɛbɔn. 'inɔk že st'orə xl'ɛbɔn čɛrv'en, n'emɔ dɔ m'ogɔd dɔ gu jɛd'ɔd dəc'ɔnɔ. t'ur'ed zɔ g'ospug'e, t'ə če t'ur'et zɔ k'ɔštɔnɔ, tug'avɔ zɔf'ɔnɔd zɔ sɔj'b'ijenɔ. jɛj'c'a. zɔ m'ajk'ɛnɔ, zɔ n'ai

gul'emijen s'in, za n'ai gul'emana dāštār'e, 'aku 'imad ž'en'en s'in, za n'egu, za nāv'estana, i za vr'u dāc'ana, za k'ata čal'ek ut k'oštana po adn'o jec'e. [Маленькие хлебцы с яйцом]. i pr'av'et m'atk'i k'utlaca, m'atk'i xl'epkuvā, 'i vaf sr'ed'ona t'ur'et p'ak po edn'o jec'e. an'eje xl'epkuvī g'i pr'av'ed za zdr'avā, ta g'i razd'avat na val'idin' za zdr'avā. [Хлебец для кумы и матери]. i pr'av'et adn'o fad'ulka, adn'o x'ubava k'amatna fad'ulka p'ak um'ita sas jec'e, jedn'o 'ilā dv'e fad'ul'ki, adn'ona fad'ulka i za kal'm'anana. x'od'et na val'idin' sas kl'in i sas fad'ulka, da n'ošet spr'edlavak na kal'm'anana. spr'edlavak. dr'ugana fad'ulka i za m'ai'kenā. 'aku 'ima ml'ada nāv'esta i an'ej, 'ilā pak 'aku 'ima pus'estrama nāv'estana, t'a i na n'eje pr'avā an'ej fad'ulka sas kl'inčak, i vaf s'obuta (na val'ikata s'obuta [šč]). na val'ikata s'obuta... ('ama t'i prād'i [da] k'ažāš na val'iki'je p'otak [šč]). fad'ulkana e p'o m'alak xl'ep ut f'urnata, p'o m'alak xl'ep ut f'urnata, da m'ožā l'osnu da se t'uri f t'orba. i an'ej p'o nad'utka da i, p'o x'ubava, p'o k'amatna, i um'ita s jec'e. [dč]

[Церковная служба]. na val'iki'je p'otak t'o se x'oda na č'orkva, f čatv'ortak v'ečer i gran'ije. 'am na val'iki'je čatv'ortak praz naš't'o i gran'ije. x'og'et vr'u na č'orkva, čat'ot se čatarn'aesi ev'an'geli'je. p'oran, d'enu p'o 'aku m'oš p'op, ta čat'e na g'orck'i, na karaman'ick'i, na t'urski, na dr'ugi iz'ici čat'e p'oran, i na b'olgarski si d'e. [dč]

Великая пятница

na val'iki'je p'otak sl'et pladn'ina 'ima op'elu na g'ospug'e. i tug'ava x'og'et p'ak vr'u vaf č'orkvana i n'ošet k'it'ki, zdr'avāz za zdr'avā, t'ur'ed gu na adn'o gul'ema m'asa, t'ur'et ik'onana na g'ospug'e, i tug'ava prav'irad dāc'ana za zdr'avā. i t'a si 'imat k'it'čaca. [dč]

Пасха

'i na val'idin', sr'eštu val'idin', vr'u x'od'et na č'orkva. i jec'ana d'enu sa sa sn'elā na val'iki'je čatv'ortak, adn'onu gu t'ur'et vaf kunust'azān, pag dr'ugunu gu dārž'o za razguv'eva. tug'ava na k'ata d'ek'e i na k'ata čal'eg d'avat po adn'o jec'e, i se b'or'et, č'ukat se, i č'ijetu jec'e n'ai zdr'avu, t'o že e n'ai zdr'af praz gud'inana. 'a pak anov'a jec'e, val'ikunu, dr'ugunu val'iku, n'e d'enu gu sa t'urālā f k'onana, go razd'el'et na an'olkuvā parč'ica, k'olkutu l'udi 'ima vaf k'oštana, i na vr'u d'avat pu parč'ica f ust'ana da razguv'ejet. i na val'idin' se jed'e bl'agu. pr'avā se kl'in,

var'i se m'osu, oĝurki se putkv'aše, x'oda se na g'osta, pusr'eštat se g'osta, i tr'inə d'en'e se x'oda.

i na vəl'idin' sl'et pladn'ina na ft'oru vaskrəs'enije vr'u ž'enəna t'ur'et vəv ž'obəna pə adn'o jec'e i gi n'ošet na p'oran, sl'et pladn'ina, tug'ava p'oran p'ag zb'ira m'osk'ina, ta 'idat f kaf'en'əna, ta gi č'uknat za məz'ə, i se puč'orpuvat səs v'incə, s rak'ijk'e, s kakv'otu m'ogat. [dč]

Первое воскресенье после пасхи

vəf sr'eda i f p'otək sl'ed vəl'idin' se nə guv'ei, 'a pək f nəd'el'eta i m'alək vəl'idin'. toĝ'ava na m'alək vəl'idin' vr'u x'og'et na gr'obənu, n'ošet jec'a, n'ošet šuk'er', bəmb'onə, luk'um, n'ošet kul'acə, ta razd'avlad za g'ospug' da prust'i. i p'al'et sv'eštə. 'a pək ut vəl'ik'ije p'otək də m'alək vəl'idin' se nə x'oda na gr'obənu (se ne d'ava za d'ušə [šč]) 'i se ne d'ava za d'ušə. [dč]

Семейная обрядность

Поминки

č'ənuvu i, gul'emotə 'odaš, na m'alkotə 'odaš, toĝ'ava pək kakv'i č'ənuva pr'avixa, g'a narəĝ'ot edn'i pustavəla, ta šəš'ul'ki, ta vas'ul'. im'ex edn'ə str'inka, t'a v'ikaši: »g'ospog' da prust'i, č'iče m'uda, l'e'e katar'ina, 'učəna st'anak«, m'a g'a xi zalzr'edaši, st'o d'uši, k'ag gi p'ovn'e t'aje p'usta č'iče, i i'e nə zn'aje. [šč]

Мифология

d'evol

v n'ašana maxal'ə, f maxm'utəca səm i'e, vəf k'oštata na č'iče st'oje im'alə d'evol, g'a b'ey d'ek'e tə j'ecə g'al'ey da mi rask'azvat, 'ama ma b'e i str'ax. tug'ava anov'a d'evol'ištə k'ata v'ečer tr'opalu pu tlv'an'en, b'utalu sax'anə, nar'ed'enə sax'anə pu pul'icəni razb'utalu təc'a, tə č'iče st'oje m'ira ne im'ala ot n'egu. 'ida da du'i kr'avana, t'o 'ilə že je zak'opče səs kopč'elu, kopč'elunu udv'ənkə, 'ilə že xi, t'al še t'urə kr'avənox'i l'əgun', i t'o že b'utnə pr'esn'ika, ta že xi se razl'ei, ĝol'em iz'ek' k'əĝlələ t'aje p'usta žən'a. i tug'ava edn'oš sə se zbər'ali mn'ogu l'udə m'osk'i, i t'a xmi se upl'akala kak'əf iz'ek' k'əĝlə ud d'evulən, p'ək t'e rəkl'i:

»n'i že go isp'odam!«. »x'č, s'ine, če 'aku gu isp'odətə, i'e šte kurb'an' dλ d'am, t'o t'olkuvλ me izek'ovλ λs'ovλ p'ustə d'evol!«. i toğ'avλ λn'eje l'udə sλ otəšl'i, tλ se nap'ili x'ubλvu səs rλk'ije, i izv'adəli kutr'i mart'ini, kutr'i təf'eti, b'um b'um f tλv'an'en, p'ukλə, p'ukλə, nλd'upčəli gu, tλ gu st'orəli katu rəš'etu, i ut'am s'etn'e n'ikakəf d'evol, n'ikakəv ž'in. [šč]

'amλ i m'en sə me b'e bλ'e str'ax, tλ p'o s'etn'e, λg'a mən'ox edn'čš i č'ux fəf λn'aje k'čstλ, t'a b'e razval'ena v'eki, n'ikuji ne žəv'eišə v'otrə, č'ux n'ekakəf »e-e-'e« (katu i'er'e), i'er'eštə r'ukan'icə, i i'e v'ikam: »ole, d'evolλ e doš'ol!«. i ut'am gλ d'ujnax, tλ b'ex p'adnλλ, i si b'ex st... už'uləλ kul'en'atλ, ut'idux u n'as, i m'amλ v'ikλ čem: »kakv'o si pr'avəλλ!«. »mar'i, v'ikam, d'evolλ, d'evolλ f č'ičenatλ st'oinλ k'čstλ e doš'ol!«. »kak'of tə d'evol, s'inə, čem t'i si zatv'orəλ (tak!) edn'o žr'eb'e tλm, d'evol!«. [šč]

d'evolskλλ k'ipr'ije

d'evolskλλ k'ipr'ije, č'odo, se nax'oda f maxm'utskana der'č, λg'a t'ornəš ut šər'okλ l'əka nag'orə zλ maxm'utəcλ. 'i, je zov'od d'evolskλ k'ipr'ije, 'oti ut'am sə zapr'elə dλ mən'ovat l'udə, če i k'atλ n'oš im'alu d'evolski sv'adbə. nar'eg'ot se t'am d'evol'inə prəs k'ipr'ijenλ, nəv'estə, t'opəni, i g'a n'ekuji se zavəd'e udd'olu 'ilə udg'orə pu p'ək'en, t'o je p'čik'encə b'ilu λnak'of katu k'oz'e pət'ekλ, mag'ar'etλ i m'ul'etλ sλ vərv'elə, i p'osə (tak!) zg'a səs kul'i səs λsakv'o tλkv'o. i tug'avλ edn'č n'oš ut'am mən'ol str'iku st'aiku, t'oji str'iku, m'oji, 'e-e st'ar str'iku, x'odəl b'il nλ vug'en'icλ i k'aral səs kub'ilana sml'enu br'ašnu, d'enə go i, i uz'ak' jedn'o žr'eb'encə vərv'elū, i p'ak sl'uša dλndən'i i t'opəni, v'ikλ: »ox! λsəg'a k'ag že m'inλ prəs d'evolskλλ k'ipr'ijλ-λ!«. i upl'ašəl se čəl'ekλn, i »b'e-b'e«, nλ kr'ivənaλ udn'ekλdə xel'i izl'el ed'in d'evol λnak'of səs divirsk'i jegl'čk t'uva prem'etnat prəs r'amunu i rək'ol: »nəm'oji dλ t'e i str'ax, str'iko, i'elλ, i'elλ!«. i t'o toğ'avλ se i poupl'ašəl čəl'ekλn, 'amλ rək'ol: »č'ekλi zg'a k'atu zλ nəv'estλ«, tλ b'črknlλ λt'uf fəf p'ojesəs im'al λdn'č žəlt'icλ, i je d'al nλ nəv'estana. pək t'a e bəl'a d'evolskλ nəv'estana, i t'i gu sλ dar'ili nλ r'amunu λgl'čk. čəl'ekən, putrep'ere lə mu bəž'ecənə, 'amλ mən'ol, i sv'adbanaλ si otpoč'elλ nλd'olu nəz r'ekλ. g'a si utəš'ol ut t'ex, b'abəcanaλ mu v'ikλ: »am 'oti sə sak'ov ž'olt, br'e?«. »o-o, t'o i t'i dλ b'e mən'olλ prəs d'evolskλλ k'ipr'ije dλ v'idəš kakv'o im'e, tλ i t'i ne ž'oltλ, 'am i dr'ugλdə št'ež dλ im'eš ž'altu!«. g'a poğl'čdnλ, t'am d'enu im'al žəlt'icλ, nλš'ol edn'o k'onsku l'aiju, 'a

pək na r'amunu d'enu gu sa bəl'i dar'ilə, naš'ol p'ajež'inə. i ut'am s'etn'e an'oa m'os si izust'av'en, i azg'a sə zd'i, 'ama n'ikuĭ nə sm'ee da mən'e. [šč]

dr'akus, ž'in

adn'oš t'etku ga e b'il m'omče, ta x'odəl na pupr'elk'i. vəv g'ornana maχal'o, i se vr'aštal p'ēs gr'udənskusu gr'obə. i k'aknu sə vərv'el, gl'oda, ud ad'in k'ors izl'elū adn'o r'ošavu səs 'ogn'enə 'očə, i z'olu as'eĭ da mu m'aχa səs rak'itə. i t'etku ut'am se upl'ašəl, 'oti b'il m'alku m'omče, 'ošte ne b'il x'odəl vuĭn'ik. ne m'u i f'atal kr'ai, kakv'o e anov'a, 'ama rək'ol če dr'akus. 'a pək im'alu adn'o žən'a, tə dōd'e da d'oĭdə p'opa da ĩe opeĭ'e, tə zd'ela ne up'eta adn'o n'oš, i ĩe prəkr'ačəlu k'ok'e. pək v'ikat, če g'a prəkr'ačə k'ok'e umr'el čəl'ek, i t'o žən'esova. i tug'ava rəkl'i, anov'a i ž'in. i t'etku tərčəšk'um utəš'ol naχ t'ex, i d'edu gu pup'ital: »'ama 'otə sə d'oĭdə, br'e, asakv'o r'anō?«. »kv'o, v'ika, da nə d'oĭda, ag'a mən'oχ, v'ika, prəz gr'udənskana maχal'o, adn'o, v'ika, izl'ezə, v'ika, i z'o, v'ika, da vr'ešt'i katu ĩ'er'e, i da mə m'aχa rak'itə, i ĩe ut'am, v'ika, katō z'un'k'e, v'ika, d'oĭdux u n'as«. [dč]

lam'o

lam'o at'uva f n'ašijes kr'ai i t'ep m'oga da tə r'ek'ot lam'o, 'aku si mn'ogu l'akum i ĩed'eš, že r'ek'ot tug'ava: »ĭ'o, kakv'a e lam'o, nə naĭ'edə se!«. 'ilə kr'avana e fl'ela budn'omu v grad'inana: »p'usta da ošt'anəš i lam'ota! kuč'en'e mə uĭ'edə«. anov'a e lam'o. [šč]. i čəl'ek, d'etu səs n'ištu se nə zas'ita. ne'ma z'asəta, l'u gl'oda da izm'amə dr'ug'inə za n'egu da i, i gu zuv'ot lam'o. [dč]

sajb'ije

vr'u v'eruvat, če k'ata v'oda si 'ima sajb'ije. i sajb'ijena i sm'očəštə, gul'emu zm'iištə d'enu se ov'iva. i na k'ata pr'aznək 'uprəž z'aguv'elka, broĭ'enətə d'enə, ž'enə pr'av'et kul'acə i gōl'em xl'ep, nam'azvad gu səs m'et i x'od'et da l'om'et, da uməlustəv'ot sajb'ijena, da xmə p'uska vud'ona. 'inačə 'aku gu ras'ord'et, sp'ira vud'ona, prəs'oχnuva, i n'emə utkad'e da sə t'očat v'oda. [dč]

sajb'ijke

pəg b'aba k'azvašə p'ak, na d'eda m'ajk'e mu, m'oje pr'ebaba. k'azvašə če vəf t'exnana k'oštə im'alu gul'e-emu zm'iištə sajb'ijke. i adn'oš m'ajk'e xi gu i ras'ordila, i bəl'a izdu'ila, izdu'ila kr'avata i ust'avəla p'ēs'n'ika na ad'in pər'on' na tav'an'en vəf xl'evan, i zm'iišt'inu ras'org'enu utəš'l'o i ispl'uvalu 'otrava, da gi istr'ovə vr'u. x'ubavō, 'ama m'ajk'e xi v'id'ela kakv'o i st'orəla

zm'ijena. tug'avla om'esəla kul'acə, razd'alə pu mahl'əna, i zm'iištinu utəšl'o, i z glav'əna l's'ej k'utkalu, k'utkalu, k'utkalu, tə səb'orəlu x'arkumana, i t'a se izl'elə i gi ne otr'ovə[la]. 'am je ras'ordila gu, če zm'ijena 'ištə də je t'ačet, də xi razd'avat kul'acə, də xi razd'avat zə zdr'avə. pək t'al ne pusl'agala, ne x'i razd'alə bl'agu... [dč]. m'ože də i upl'uvə n'ekvu. [šč]. nə x'i razd'alə, nə x'i razd'alə v bruivenətə d'enə, i t'a se ras'ordələ. [dč]

Хозяйство

Общесельское доение

'amə nə pr'edu, k'ažə mu, k'ak se x'odə nə pr'edu. ('a t'i t'ov'a, t'i t'ov'a p'o sə x'odələ, tə səg'a še... [dč]). pr'edu, g'a se udl'əčet i'egnetana ot ufc'enə, i ufc'enə xi zak'arat nə m'andra, i tug'avla vr'u l'ud'enə d'enə 'imat n'aje m'andra 'ofcə, x'ogət nə pr'aznək də prəd'ajet ufc'enə. [Хлеб с яичными желтками]. i ž'enənə n'ošet kl'inuvə, 'amə tr'evə də sə i'ecə ž'oltə odg'orə, i že sə ž'oltə 'aku t'ur'et s'amə zəlt'əkən ut i'ec'anə, 'ilə m'alku ž'oltə bu'icə, 'amə zə pretpuč'itani i žəlt'ək. i gl'odət, nə kutr'ə žən'a e n'aj ž'olt kl'inan. i tug'avla p'ak... vr'u gl'odət, l'am nər'eg'ot kl'inuvina nə sufr'əna, nə zəl'enku, t'am nə m'andranə, t'o n'e vəv zakr'itu. ug'urk'i potkv'ašet f edn'o gul'emu vədr'o i s'ip'et nə sofr'əna i ug'urk'i.

[Обряды с водой]. i tug'avla n'aj ml'adnə žən'a d'enu i, d'enu 'imə d'ek'e i gu nəb'isk'e d'ek'enu i gu xr'anə, kərm'ačkl, xi d'avat də tərč'i du n'ekvə v'odə d'enu 'imə bl'izu də dunəs'e v'odə, 'amə də tərč'i prəs c'aləno vr'em'e i də dənəs'e v'odə, də sə tərčəl'ivə ufc'enə, də n'ošet (də izl'ezə b'əržə m'andranə [dč]). də izl'ezə b'əržə m'andranə k'atu v'odə də mən'e. i tug'avla... b'ərže m'andranə (də d'ojet mn'ogu ufc'etə [dč]).

[Жульничество]. t'ə fs'ekladə s'ə, 'a pək pr'edojet s'ek'i sə du'i n'eguvina 'ofcə, i tug'avla, budn'əš 'imə nəkvi l'udə təmaxk'eri i l'oši, t'a sə skr'ijet fəf adn'ə šəš'icə fəf šelv'arənə v'odə, i k'aknu sə du'i fəv vədr'onu n'eguvənə 'ofci, i x'o-op čəč'urni i m'alko v'od'icə. i g'a gu m'er'et s'etn'e, gl'odət, nə str'ikə t'og'e ml'ekunu l-x'a i'ecə mn'ogu izl'elū. 'amə tug'avla ne im'alu, k'ag də razbər'ot, də l'i mu i t'urəl v'odə. səg'a sə štə razbər'ə, k'ak je. t'ov'a i pr'edu se zov'e pr'edu.

Совместный выпас скота

i gul'emə təržəstv'a st'avat, i na dr'ug'ijen d'en v'ek'i se zaf'atla m'andranla. n'ai n'apr'ež d'avlat sar'ə, t'i razbr'a, k'akv'o i sar'ə, nal'i? n'ai n'apr'ež d'avlad da mən'e m'alsajb'ijeta, m'alsajb'ije zn'ačə an'oje stup'an d'enu 'imla n'ai mn'ogu 'ofcə, 'ilə pək mu sa n'adp'ilə n'ai ml'ogu, b'ez da je t'uril v'oda de. t'oij z'imla p'ərf, 'i ml'ekunu... m'alsajb'ije zn'ačə n'ai dubr'ije, n'ai gul'emije, p'ərvije, d'a, m'al. 'e, i na m'andranla adn'o vr'em'e si im'ešə gul'emə bərk'al'ki, ta gu b'ərkaxla ml'ekunu, i sə pr'aixla b'itu s'irəna, pək azg'a sə gu iz'imlat, k'oij k'aktu 'ištə n'eje sə gu pr'avi, i se izrəg'ət vr'u. tug'avla ufc'enə sə 'oštə duj'ət, i pr'av'et 'oštə edn'əš pr'edui, i p'ak se f'atlat na sar'ə i tak'a də kr'aij. [šč]. [Как устанавливается количество причитающегося молока?]. k'utəlčək. k'atu d'ərv'ena č'eškla. k'atu d'ərv'ena č'eškla, 'a pək 'imla p'ak i gul'em k'utəl, i k'olkunu sa k'utluvə n'adu'ilə, m'alk'i k'utluvə n'adu'ilə na sajb'ijena ufc'enə, t'olkuvla gul'emə k'utluvə že z'əmə t'o od m'andranla.

Пастьба скота по очереди

na sar'ə (f n'ašətu s'elu na sar'ə xi pas'ət. t'i nə zn'aēš, k'akv'o i sar'ə?! 'i-i!). təv'a i t'urskla d'umla. təv'a zn'ačə pəd r'et, rəd'uvlat se. dn'eskla ed'in, 'utri dr'uk, 'aku 'imla jəd'n'a kr'avla, š'ti x'od'i ed'in d'en səs kr'aviti, 'aku 'imla dv'e, dv'a pus'eduv'a'əlnə [dni], i 'aku 'imla tr'i, tr'i pus'eduv'a'əlnu, i sl'et katu si izr'ed'ət fs'ič'ki, p'očvat p'ak ut [n'č'ələ]. sar'ə. d'a, təv'a zn'ačə. [dč]

Молоко и молочные продукты

'amla t'o c'alutu čur'ilkla, i n'əv'a dəšč'iclanla ud'olu d'enu z d'upčəcə, i k'olə n'ag'or c'alunu i čur'ilkla. pək k'acnla se nar'i... je zəv'ət bərk'alnla k'acn. ('ilə bur'ilkla 'aku e p'o m'alkla [šč]). 'otə tr'evla da gu ugud'i. da b'ərklaš ml'eku (na m'andra [šč]) i da isk'arəš m'aks'ul [результат – А.С.] - gul'em m'ajsturl'ək. tr'evla da zn'aš k'olku že tr'evla da i gur'əštu, k'olku m'aj'ə da mu t'urəš, k'olku da gu dərž'iš puts'ir'enu, kug'a da pəp'arəš k'acnla, ta da puist'inə da ne j'ecə gur'əštla, g'a gu t'urəš, 'otə že se pəp'arə, kug'a da m'aslənu k'ag da gu izm'iiš. m'aslunu se n'osə na stud'ena v'oda i s rak'inə se m'ii, m'ii, m'ii, m'ii da nə ust'anə k'apkla ml'eku f n'egu, 'otə že zd'i c'alə gud'inla, že se fl'utnə, že se razval'i. 'e, tug'avla mət'anən se t'ur'e vəf k'az'an', i se zagr'evla, i se vart'i, tr'evla da zn'aēš k'olku vr'em'e že gu vart'iš, k'olku da mu t'urəš, m'alku sulč'icla mu se t'ur'e, t'ə čə se izv'ada, isc'eda se

vəf cəd'il'ki, i s'ir'enənu se n'osə vəf k'oštana i se ust'av'e da zr'ej'e. s'ir'en'e. m'aslunu se t'ur'e f k'acə. i udg'orə mu se t'ur'e ad'in part'alčək, t'ur'e mu se sulč'ica i se nal'iva v'oda. i vud'ona se sm'en'e k'a... (č'ostəš [šč]), č'ostəš sm'en'e, prəm'en'e se. vud'ona se prəm'en'e č'ostəš, prəz d'en', k'ata d'en', da se nə fəvun'eva m'aslunu. s'ir'enənu g'a uzr'ei, tug'ava z'imat edn'i gul'e-emə nuškv'i. nar'ezuvad gu, t'ur'et i 'urdana, t'ə čə gu naspl'evat, i tug'ava ut ml'at br'af pr'av'et m'exuvə, ustr'iguvad gi, ubr'aštāt gi səs v'olnana nax v'ōnka, i tapt'ot s'ir'enə. 'ama gu tapt'ot, tapt'ot, tapt'ot, da st'anə prətap'tatu k'atu d'orvu kər'avu, 'i gu ust'av'et, i gu ubr'aštāt. ubr'aštād gu, da uzr'e, i g'a uzr'e, nar'ezuvat m'ex'ōn, i gu jəd'ot prəz zəm'ōna. [dč]. (i c'ala z'ima jəd'ež b'itu s'ir'enə səs krat'ox i sas 'urda i nax pr'ol'etənu z'oməž da se prəp'inəš, g'a da izl'izaš nax v'ōnka [šč]).

Стрижка овец

kərk'oma, i t'o si jəd'in pr'aznək n'ašensk'i. i səs m'ojesa j'etərva gu p'omnəm l'ičnu. n'ašije d'edu, sv'ekara b'ešə b'aš k'exaj'eta at'uva fəf asov'a s'elu, i na kark'om ga 'ig'xmə na us'ikana, t'ə či n'i ut'uva səs kl'in, t'ə čə t'o nə putkv'aš'ešə č'ostu ml'eku. ž'ōnəm, ž'ōnəm, ž'ōnəm ed'in uv'es kr'otəčək, 'ilə pšən'icata nə se nabud'e pu rak'isə, t'ə čə 'idəm t'am na m'andrana d'enu pr'av'et kark'oman. zbər'alə se dve tru'ica j'ek'i l'udə səs n'oicə pud'ostrenə, ufc'ōna sp'ōnata na n'ekva s'en'ke strəg'ot ta strəg'ot. v'orzana i, nug'inə xi sa sp'ōnata səs sp'ōna se zuv'e. i nam'etuvat anov'a v'olnana k'akno si an'ej' ut c'alijen br'af (run'ō) na r'unu, i zb'irat nax adn'ō str'ana kič'il'uvana v'olna, d'enu pr'av'em k'ičeni x'ališta, i n'i gl'ōdamə, kutr'i sa p'o kič'il'uvə, i d'edunu v'ika: »asov'a r'unu i na as'aje nəv'esta, asov'a i na an'aje«, i n'i lu gl'ōdamə, da nə dad'e n'exi p'o x'ubavu, na m'en p'o l'ošənu. d'a, dr'ugu na dəštər'ena i an'ej' (»asov'a b'abacana da mə st'orə pantal'oni i da mə plət'e žor'apə« [dč]). anov'a i kark'om.

Обработка шерсти

'o, c'ala z'ima. že je isper'em n'aj napr'ež dud'e je 'oštə t'oplu, pop'arim je fəf vr'ela v'oda, t'ə čə odnəs'em, otn'odi 'imamə kur'itu, ta je prəpl'aknəm, prəpl'aknəm, i g'a je na... n'e, n'e, kur'itu, n'emami top'ilu. (t'ek'ušta vud'ō) [dč]. kur'itu izdəlb'anu ud gul'emu d'orvu, gul'em'anunu kur'itu. t'am si isper'em, isč'okam je, izvl'ačəm je, i c'ala z'ima k'ojtū nə x'odə na r'abuta, prəd'e. t'ə čə sə napr'avəm udəl'a, t'ə čə sə st'orəm mind'ilə, t'ə čə v'olzavəna,

t'ə čə t'orbə, ληφv'a e. [šč]. ('ošti g'a gi strəg'ot, tug'avλ t'ur'ed bλšk'a b'elλλλ v'olλλ, t'ə čə č'ornλλλ, tə čə b'ozən'evλλλ, tə čə p'ostrλλλ, vəf bλšk'a čuv'al iε tλpt'ot [dč]). č'okλλ'inu st'anuvλ, m'ož dλ st'ani i nλ məž'v. [Посиделки]. zbər'ot se ut mλxλl'v se ž'enə, i b'abəcəλλλ izv'adə run'vλλ, i č'okλt, i sə gəlč'vot, i že zλp'ej'vot, t'ə čə g'a se isprəd'e, g'a se izvl'ačə v'olλλλλ, tug'avλ pək kəkvi pəpr'el'ki i məž'e st'anuvλxλ! ut c'alλλλ mλxλl'v i ut sr'v-šnλλλ mλxλl'v m'ožə dλ d'olλt i prəd'vot, i b'abəcəλλλ že rəč'e: »zg'a že gu us'ukuvλtə, məm'ičencλ. p'o pres'ukλnku čε i zλ 'osnuvλ«. pək d'enu ne m'ogλd dλ prəd'vot x'ubλvu, tug'avλ xmə dλd'e sλkv'o tλkv'o p'o l'ošφ: »t'o zλ v'votək m'ože i dλ se k'vca«. λn'ej se prəd'e v'olλλ, λzg'a i pφ dr'uk n'ačīn se prəd'e, nλ mλš'īnλ. [šč]

Обработка конопли

f n'ašətλ, f n'ašəλλ mλxλl'v se s'eiši i kun'opλl' i l'vλn. kun'opλl'en se s'eišə nλ p'o vl'ažnu i nλ p'o dəb'elū m'estu. t'o izr'astuvλšə p'o vəs'ok. pək l'en'vλn m'ože i nλ n'ekvφ p'o sl'abφ m'estu. kun'opλl'en g'a gu m'vknə m'aik'e, tλ gu v'vurzuvλšə nλ... ednφφbr'azən kun'opλl'. v'vzə gu nλ sλkv'i fund'učetλ i gu natr'upλ, tλ st'anə k'atu nλ k'ošnəcλ dε, tλ st'anə k'atu kul'ipkλ dλ is'vxnə. t'ə čə tug'avλ mu uč'ukλ n'ai otpr'eš s'em'ēnunu səs ed'in, səs k'opλn, č'uk, č'uk, č'uk, nλ en'o pl'atnu, tλ mu uč'ukλ s'em'ēnu. t'ə čə ut'am bəs s'em'ēnu gu udnəs'e f n'ekvu tup'īlu. 'īmλ sə sλkv'i m'est'a d'etu vud'vλλ ne ist'ičε, zλ dλ səd'i si, tλ gu natr'upλ, natr'upλ, natr'upλ, i gu zat'isnə s k'aməvə φdg'orə. i səd'i ed'in m'esəc, tλ x'ubλvu z'vmə dλ mu se razgn'ii dərves'īnλλλ, i ust'anə ληφv'a d'enu že st'anə ž'ičkλ. tug'avλ gu izv'ad'et ut'am, tλ is'vxnə, t'ə čə səs edn'i kun'opəl'n'icə, m'elnəcə xmə v'īkλxλ, tr'ak, tr'ak, tr'ak, tr'ak, tλ gu izm'vλnə. i isp'adλt vr'u stərgut'īnəvə, ust'anə s'λmφ ž'ičkλλλ d'evφ že st'anə. t'ə čə tug'avλ nλ ed'in pr'av dər'ak b'abəcə gu up'īnλt nλx l'evu nλd'esnu, λs'ej, λs'ej, λs'ej, λs'ej. d'a, səs čəs'alunu se uč'esvλ, p'vrvu tλ mu p'adλt fs'ičk'īnə dərves'īn'ki d'enu 'īmλ, i tug'avλ nλpr'av'ēn dər'ak ut, č'etkλt, č'etkλt, č'etkλt, č'ešλt, tλ ust'anλt x'ubλvə ž'ički, i st'or'et ut n'egu k'ožel'. i pr'eg'ēnīnu n'e katu v'olλλ, k'vdəl'kε i up'īnλš s λs'ej, up'īnλs si, pl'uiš, ied'eš šəs'ul'ki, i pl'uiž, dλ 'īmλ s pl'un'ki, i up'īnλš, i nλ vrət'ēnunu nλv'īvλš. ut kun'opλl' 'osnφvλ pr'avixλ zλ x'aləštλ. [šč]

Табакочурение

pīj'vot. t'o m'vsk'īsə, t'oj k'īl'ešl'ik' [dč]. 'a-a i'ε p'ovn'ε, d'edφ edn'vš mi v'īkλ: »īdə, s'īnə, mə z'vmə ut č'ičε ti m'udλ k'uk'un'čək, čε mi

se sk'evn'ilu f uč'isə, tɬ dv'e nə v'ig'e!«. i j'e ut'idux dɬ tr'oš'e u
č'iče m'udɬ k'uk'un'. p'ək t'a mə v'ikɬ, str'iku t'og'u v'ikɬ: »j'e že tə
n'ajdə k'uk'un' nɬ d'edɬ tə, ɬm t'i p'očekaj ɬt'uɬɬ, 'otə k'uk'un'en i
skr'it, tɬ že gu tr'oš'e«. i dud'e č'ekɬm, č'iče m'udɬ v'ikɬ: »x'ə, s'inə,
dɬ se tr'apnəš ɬt'am, dɬ mə z'əməš ut kutlum'ozinə 'imɬm
mɬs'urk'uɬə ɬɬɬkv'i šɬɬ'ijenə g'ivz'ijenə«. i j'e se k'ačux vəz ɬdn'ə
sk'alɬ, l'əku b'ex, ɬɬɬkv'o dɬ xi tr'oš'e mɬs'urə, g'a b'arnɬx
n'aig'ux edn'i k'ok'encɬ, mɬ m'atk'i k'oik'encɬ k'amɬɬɬn'ki, i j'e
v'ikɬm: »o-le-le, kv'i sɬ x'ubɬfki!«. i d'əd'e dɬ sl'eɬɬ, zɬgl'ədɬx se
s k'ok'encɬ, tɬ str'iku t'og'u b'e nɬš'əl k'uk'un'e, i j'e gu zɬn'esux nɬ
d'edɬ, udn'esuy gu d'edumu dɬ sə sv'ivɬ cəg'arə, tɬ dɬ m'u se
sv'etnə uprəš uč'inə. 'alɬ i j'e b'ey zɬg'eč'ilɬ zɬ uč'iləšti, i g'a
ut'idux, uč'itel'ən me ispr'avə zɬd vrat'ana i v'ikɬ: »t'i, 'otə sə
zɬg'eč'ilɬ?«. i j'e, sɬkv'o, tɬkv'o, č'ud'ex se, kv'o dɬ izl'əžɬ i r'ekux:
»m'aik'e [mə] vɬr'ilɬ b'elɬ tr'axɬɬɬ, tɬ dud'e dɬ ist'inə, zɬɬov'a se
zɬb'avəx, guspod'in uč'itel'!«. b'elɬ tr'axɬɬɬ, čə t'i nəs'i lə j'el lu
b'elɬ tr'axɬɬɬ? i tug'avɬ d'əd'e dɬ ist'inə b'elɬɬɬ tr'axɬɬɬ tɬ zɬ-
g'eč'ix. 'i, se rɬspl'akɬx, i t'o me p'əm'iluɬɬ tɬ me ne nɬk'azɬ. [dč]
j'e p'ov'n'e, d'edu sv'ivɬšə k'uk'un' və v'esnək i g'a zɬ... pr'avə edn'o
dəb'elɬ cəg'arəštə, g'a zɬkɬd'i ɬn'ol v'esnək, tɬ dɬ se utr'ovəš. 'a
pəg b'əb'aik'ə b'e p'o m'əd'eren p'o s'etnəšnitə gud'inə, t'o sə
nɬx'odəšə edn'i k'ənk'i kn'išk'i, i sə gu sv'ivɬšə f p'o k'ənk'i
kn'išk'i, i g'a zɬpl'un'čə, t'o c'al rət'u'al dud'e dɬ sə sv'iiš cəg'arɬ
ət k'uk'un'. t'ə gu pl'un'čəš, t'ə gu ft'iskəš ut'uf ut'am, t'ə gu
uč'ukvəš, t'ə gul'emɬ r'abutɬ. n'ikugɬ nə s'ə p'ušələ žən'itə. [šč]

Отдельные фразы

n'ašətə im'en'a že xi zɬp'išəš lə t'am, č'ədo? [šč]

Петрана Карова, 1910 г.р.

Народный календарь

Неподвижные праздники

Сочельник и рождество (1)

'ami če, zɬ nɬ s'uxɬ k'olədɬ p'osnu se j'ed'e. zn'ačə, n'emɬ dɬ se,
se prəg'otvə fs'ičku zɬ dr'ug'ijen d'en, zɬ x'as zɬ k'oledɬ.
'istənskɬɬ k'olədɬ. əb'ačə nɬ s'uxɬ k'olədɬ se j'ed'e səfs'em p'osnu,

d'aže i b'ez 'ol'uvu, da n'emla 'ol'uvu. sl'et t'uj v'ečirt'a se l'omə, l'omə za zdr'avē za, p'ak s'uxu: »x'ajdə t'ej i t'ej, sə zdr'avē«. zov'od gu b'adni v'ečir. d'enu i gu, n'egu d'enla v'ečirt'an. 'a pək na s'uxa k'oləda, zn'ačə, prəs c'eləŋə vr'emē se zanəm'avla dɔmak'in'etla, b'abata lə, nəv'estana i dr'ugitə š'otat, š'otat. k'oləda i 'utrə, tr'evla asov'a, tr'evla anov'a, tr'evla kl'in' da se napr'avə, tr'evla p'itla da se napr'avə, tr'evla fs'ičkutu da e g'otuvu.

ta vutrən'onla g'a st'anat, tr'evē r'anu x'od'et prəz nəšt'ə na č'orkva, i g'a se v'ornat da e g'otuvu. tug'avla x'od'et, sl'et t'uj 'imla vr'emē, x'od'et na g'ostə, x'od'et p'ərvižen d'en xi k'anə kum'ə na 'ob... na pladn'inla da jəd'ot u kum'ə. t'amu et'e x'od'et, n'ošet t'amu p'itla, zov'od gu kan'iska, ta n'ošet xl'ep, i vəf xl'eban da 'imla kl'in. gul'emu xl'ebəštə asakv'o gul'emə, gəl'em xl'ep, i na ođg'ore jədn'a b'anəca i p'ak xl'ep, t'ə gi n'ošet, pək t'am j'edənə p'ijenə u kal't'atənu, prə kum'on.

i sl'et tova p'ak, p'ək na dr'ugijen d'en p'ak t'e xi pov'ikat da d'ojdlat. p'ak kum'ə še d'ojdə, p'ag da jəd'ot, p'ag da pij'ot, m'ože i v'ečirt'on da i por'ukat, ob'ačə nax kal't'atənu se x'odə prəz dən'on.

'a pək edn'o vr'emē se pr'avēši i x'oru na f č'orkvana na fəv dv'oran, xar'emlan gu zuv'ot. sl'et katu sv'əršə sl'užba i izl'ezat, i g'ajdətə sə səg'ot udv'onka č'ekat, zn'ajet, če 'imla x'ora, zasv'ir'et, i igr'ajet, 'amla ne mn'ogu, 'okulu jəd'in č'as, ed'in sax'ak' igr'ajet, i sə 'idat. tug'avla za pladn'inla k'oij nax kal't'atənu že vərvi, k'oij že si 'idə nax t'ex.

Сочельник и рождество (2)

...p'ostəd da si izjed'eš. pə k'oləda se ne jəd'e bl'ažnu. [Как называли сочельник?]. s'aštu k'oləda. t'o i, tova, i na pr'ešnije d'en prəd'i k'oləda be, l nə s'e bl'ažnu jəd'e. i se prəg'otv'e s'ičku, k'akv'otu še tr'evla za k'oləda. [Еда в сочельник]. 'a pək na sam'atla s'uxa k'oləda st'or'et t'am ž'itu sv'ar'elə n'ekladə sə, ub'ačə n'i mn'ogu, mn'ogu nəsm'e gu t'ačələ t'uj n'eštu. n'e. p'osnu si se n'jed'em, 'i isč'ekamə k'oləda, napr'avəm sə k'olədnu darv'o, svar'im mäs'ir', nan'ižem gə m'estu igr'ačk'i t'uj un'uj, sl'ožəm m'alku pam'uk 'ilə v'əlna poučepk'ovana n'eij da st'anə jəlx'a k'atu, k'aktu pr'av'et gr'aždan'isə, ta i n'i, i n'i k'aktu pr'av'et. i jədn'a gud'inla d'aže jədn'a puj'arka se raskutkud'ekla, ta je sl'ožimə, napr'avəmə xi gn'ezdu put j'elxatla, i t'a gu sn'esē jəj'c'etu t'amu.

Рождество

*slab'axl'e na k'olada n'ai napr'eš 'idam na č'erkva. t'o se x'oda praz
nošt'a. x'oda se, i sl'et t'ui k'atu se v'arnam, i'adenetu i gōt'ovu,
fs'ičkutū i napr'av'enu, i praz den'a se prazn'uva, tova i.*

Новогоднее гадание

*zn'ači, d'a. m'esə p'ita. i p'itana se pr'avə, sl'aga par'ə. na n'ova
god'ina. sr'eštu n'ova gud'ina večirt'on st'or'et p'itana napr'av'et, i
g'a nas'edat səg'a n'ai napr'eš je nal'om'et, i sl'et t'ui gu razd'el'et
na, pak k'olkunu sa x'ora, t'olkuva čal'eka vaf sam'ejstvono vaf
dum'on, fs'ek'imu po parč'ə, i k'omutu se p'adna par'onā, kasm'ek'a
še i n'egoj. 'a pak asəg'a sa kurd'isala mn'ogu r'abutə vaf da
sl'agat. u k'ogu sa kasm'ek'a par'itə, k'omu sa dob'itaka, k'omu sa
ufc'etə, k'oī že se ž'enə, k'oī že 'ima n'a... že mu se p'adnat par'i
ut dərž'avna trud'arija. zn'ači, i tug'ava že sə gō razd'el'ot, že sə
fs'ek'imu dad'ot parč'e, i t'o nə s'e jed'e, am je tr'osat, p'uštāt
t'amu p'itkana da tr'os'et kakv'o 'ima v'otra. i k'omutu se p'adna,
zn'ačə, na adn'o se p'adna, zn'ači, če par'itə že sa u n'egu praz
gud'inana, na dr'ugunu, zn'ačə, kasm'e'e že mu pu ufc'enə, na
dr'ugu že p'adna sv'adba, že se už'enə, na dr'ugu že se p'adna
an'ej, k'omu kakv'otu se p'adne, i sm'ex. [А что, если женатому
выпадет свадьба?]. 'ima f k'əštata sv'adba, zn'ačə, n'emā, t'o i v'eč
ž'en'en, ub'ačə že 'ima f k'əštata sv'adba.*

Новогоднее колядование (1)

*'ami če 'idəž da surv'aklaš, že se ob'uiš sas carv'ul'k'uvə, t'a če že
se obláč'eš p'o dāb'elku, i turb'ička si 'ima, ta za tək'onakə, i še
varv'iš, še č'uklaš na vrat'ana. 'ami x'og'ed dāč'ica se zbər'od dv'e
tr'i. 'ami t'e se r'ukat: »x'ajdə, x'ajdə da 'idam da surv'akam. t'i
že 'idəš lə?«. [Посохи]. dr'enuvə surv'ačəcə, n'emā, kakv'osu azg'a
g'i pr'av'et [tuk za], ubəknuv'ennə surv'ačəcə dr'enovə, s'amu
dr'enuva tr'eva da 'e.*

*[Посещение дома]. i 'idəš, utv'or'et tə, g'a zāč'uklaš na vrat'ana,
utv'or'et, tə fl'ezəš: »s'urva zdr'ava, du gud'ina p'o zdr'ava! s'urva
zdr'ava!«, i zap'očnə l'u ut kr'ai na fs'ičk'ina mu dad'ot par'icə
vaf, n'ekui mu sə dad'ot i j'ebalč'icə, 'aku 'ima, n'ekaf kul'aček,
'aku 'ima 'or'ex kov'a. i x'ajdə p'ak na dr'uga k'əštā. [Дарение
камня]. pak moč'eta z'emāt k'aməni, z'emə k'amən i gu udnəs'e,
nam'okri je i v'ika: »k'aksu tež'i k'aməkas, t'ej da tə... k'amini'es,
t'ej da tə tež'i k'es'ijata!«. i t'o tog'ava mn'ogu par'i še dad'e,
št'otu mu sl'av'ed da 'ima mn'ogu par'i.*

[Как колядующие украли деньги]. 'ima da se krad'at jēdn'i dr'ugi sə, 'oti 'ima i tak''iva, 'ami p'očnat, napr'imer, m'inalata gud'ina, n'e, am p'o m'inalata gud'ina 'as sə b'ex prəg'otvəla par'itə at'ej fəf na prə st'əlbata, prə sk'alana, i t'e vrat'ata otv'or'ena, otəšl'ota z'elə fs'ičk'itə par'i i sə ut'išlə. ni č'aka da mə surv'aka, nə n'ikakvu, nə s'ə. t'o bəl'o edn'o lə, dv'e lə sə, k'olku, ta gi z'elə ta gi razd'el'ilə. t'a zat'oj štə 'as par'itə da d'avam na surv'acətə, n'emə par'itə, z'elə gi b'exə.

[Как колядующие делят деньги]. ...gə dad'ət na edn'oto p'o-mloqu tak'onaka, a na dr'ugutu, i mu k'ažd da si gi razd'el'ət, napr'imer, k'atu dad'əd da xi d'el'ət, napr'imer, c'elə par'i, zn'ačə ne pu l'ef, am dv'a l'eva sə razd'el'ilə sə pu l'ef, i tug'ava n'emə da tə d'am t'ep, t'e səgə sa m'enə, i tug'ava m'ožə da se sa zb'ivalə t'uj. am as'ej momč'etata sa p'o b'ujnə. t'e m'ožə da se b'ijet, pək 'inlčə...

Новогоднее колядование (2)

...jēdn'o vr'em'e, pək s'etn'e gu st'or'uxa na n'ova gud'ina, na vas'ilov d'en'. t'oj za n'ova gud'ina, i vas'il'uv d'en', i s'urvak i tug'ava. tug'ava dəc'ata c'ela, s'inə, za p'o napr'et ubək'al'et da tr'əšed de 'ima dr'en. d'etu t'o še sə utš'ek'ət. momč'eta oš'obennə še sə utš'ek'ət p'ək na mum'ičencana p'ak n'ekə m'ašk'i dəc'a še utš'ek'ət ubez'at'elnu dr'enuvə. səg'a nə g'i k'ičexa n'ašətə dr'e... tak'ova surv'ačk'i, p'ək k'aknu si gu utš'ek'ət, i vəčart'an ima an'ej mn'ogu, tr'əgnat ud d'esət, ud jēden'aesə, ud dvan'aes čes'ə da ubəkul'i fs'ekladə da nə ust'anə k'oštə ne x'od'enu.

i 'idat, i t'ex sə zn'ajet, fs'ek sə prəg'otvə par'i da 'ima za survak'arətə, i n'ekui d'etu 'imat j'ebal'ki, kurd'isat i j'ebal'kinə, 'aku i st'or'et kurab'ijk'i n'ekui tak'onaka. i št'om se zəč'uka na vrat'ana, am n'ikakvə zvənc'i, n'ikaku asuv'a anuv'a, na vrat'ana č'ukat dəc'ana səs pr'əčk'inə, i izl'ezə k'ojtə n'aj l'ek, zn'ačə, 'aku i dəmak'in'e na mum'iče izl'ezə, utv'orə, i t'e edn'i fl'izad, dr'ugi nə fl'izat, s'amu na vrat'ana: »s'urva zdr'ava, dəgədinə p'o zdr'ava!«. tək'ava mu i d'umata: »ajdi i v'i da stə ž'ivi i zdr'avi, i v'i da stə ž'i...« t'e v'ikat: »s'urva zdr'ava, dəgədinə p'o zdr'ava!«. »i v'i da stə zdr'avə«, - dad'e xmə pu par'ica. vn'ošet dr'ugini, i t'e x'ajdə vəf turb'icə, n'ošet turb'icə m'al'ki, i sl'ožə kəkv'onu n'osi i par'inə i fs'ičku. 'ajdə p'ak na dr'uga k'oštə, i č'ag du d'es'et čəs'ə, də eden'aes 'od'et da ne ošt'anə k'oštə n'e.

'a pək mumč'etλ, tə k'azvλm, x'od'et, z'emə k'amək, 'amλ k'olkunu m'ožə dλ n'osə p'o gəl'em, i gə nəs'e č'ek v'ətrə nλ ugn'ištənu. i k'ažε: »k'olkusu, v'ikλ, t'ēž'i λs'oje k'amin', t'olkuvλ dλ tə t'ēž'i k'is'ətλ«. 'e, t'o se zar'advλ čurbāž'ijenλ, čε mu t'o sl'avi, i mu dλd'e tɔg'avλ p'o mn'ogu pλr'i.

Канун богоявления

nλ k'ors. zn'ačə, prəd'i bogojevl'enije fəf p'etək e k'ors. i p'opλ x'odə dλ pr'askλ pu k'oštətə dλ r'əsi.

Богоявление (1)

'a tɔg'avλ v'eč je p'o inter'esnə, nλ vɔd'icə. nλ vɔd'icə, nλ k'ors v'eči x'odəl t'uɟ p'opλ, tə i r'osəl pu tɔv'anəkλ, ixs'arə, 'imλ ixs'arə x'orλ ku'itu se f'ərl'et dλ f'atλt k'orstan. i nλ t'ex kɔg'anə sv'əršə sl'užbanλ, zn'ačə, t'o se sl'užbanλ prəz nɔšt'ən, i nλ zarant'ən šε f'ərl'et k'orstan vəf r'ekλnλ. i 'aku i gul'emλ r'ekλnλ, 'ilə m'ətλ, 'ilə vλl'elū, žε sl'ožet d'ərv'ən k'ors, dλ nə put'onə, čε nə m'ogλd dλ gu n'aɟdλt, 'ilə, 'am tək'onλkλ, tλ gl'ɔdλ, št'om gu f'ərlə p'opλn, t'o isčet'e t'am kλkv'otu isčet'e nλ br'eg'ə i f'ərlə, pək t'e se se nλgud'ilə, zn'ačə, č'etərə lə, p'et lə mumč'etλ, m'ožε i p'ovəčə. 'i səs xv'ərl'enə t'e se nλf'ərl'et vəf vir'ən fəv r'ekλnλ. i k'oɟnu f'anə kr'əstλn v'eči 'idə prə p'opλn, tλ gu dλd'e, pɔl'ubə mu rək'a, i t'o mu dλd'e pλr'i. 'amλ i nλ s'ičk'inə d'avλt pλr'i d'enu sɔ sλ m'etnλlə.

sl'et t'uɟ un'eje, nλ ɔn'eje mumč'etλ, mλž'e li, kλkv'o, d'enu se sλ m'etλlə, razr'ēš'i se, səz bλk'ərčetλnλ d'oɟdλt ut k'əštλ nλ k'əštλ dλ r'əšet. x'od'et, i səs t'ex x'odə i čov'eg dλ prəj'emλ tɔg'avλ. x'od'et tλ pr'əskλt, p'orskλt k'oštλnλ i peɟ'ɔt: »vo ɟord'ane krəšt'aješ t'i se t'ebe g'ospudi«, - i fs'ičk'i gi r'əšet pu nov'anəkλ. [i št'otu gl'edλxmə, čε zλ l'etu se un'esux].

[Благословление молодоженов]. i 'aku 'imλ səg'a mlλduž'enəc 'aku 'imλ, n'egu šε gu 'eksλt. λn'eɟ i gu č'ekλt i nλ xɔr'onutu, nλ xɔr'onu n'aɟ intər'esnu.

[Обход села]. səg'a k'oɟnu d'e mən'ɔt λnov'anəkλ, i səb'irλt ɟ'ed'enə p'ije... tλk'ovλ slλn'inλ, ɟeɟc'a, m'aslu, s'ir'enə, k'oɟ kλkv'otu dλd'e, p'o m'alku pλr'i. i x'od'et, dud'enu zn'aɟet, čε 'imλ b'ednə x'orλ, v'iš, t'ukλ, zn'ačə, λnov'a n'ēštu se mn'ogu sp'azuvλ. i šε ust'av'et nλ n'ekvλ b'ednλ vɔv'oičkλ, n'emλ tək'onλkλ, səz dəč'icλ, ust'av'et i gu. tλ səg'a p'ak pudərž'avλt, p'əl'n'et t'ɔrbλnλ p'əl'n'et, 'aɟdə p'ag d'etu zn'aɟet, čε n'emλ, čε č'ekλ gɔrk'atλ dλ i dλd'ət, i tɔv'a b'ēši ɟedn'a x'ubλvλ trλd'icije.

[Хоро на богоявление]. *dɔbr'e, m'a sɛg'a ubɔz'a'ɛlnu x'oru ʃe 'imɔ sɛg'a, sl'et kɔtu x'od'ɛɔ nɔv'anɛkɔ, plɔdn'inɔ 'oʃtə r'anu, r'anu st'a[nə]. tr'i kɛrk'e'l'e st'anə x'oru. i st'arə i ml'adə igr'aɟet, i st'arənə r'ukat sɛg'a mumč'etɔ, zn'ačə, t'i 'imɔʃ, zn'ačə, g'alənɛsɔ, l'ub'ovnɛsɔ, i nɔkɛrʃ'iʃ, ɔp'ɔrskɔʃ nɔv'a mɔm'iče. i t'o ʃe 'idə səs [k'ic'e'tenə], nɔv'anɛkɔ n'osə zɔ iks'arənə n'oʃed bɔk'ərčencə, i kul kug'onu vɔrv'ɔt dɔ gu puv'ikɔt: »idə nɔv'a mum'iče, 'idə nɔv'anɛkɔ«. i t'o pə t'o: »ut k'ogu i?«. »e, tək'o«. tɔ: »a-a, i'edə kutr'i!«, - pək n'avijɛ glɔv'ɔnɔ. i t'o nɔv'ijɛ, i glɔv'ɔnɔ ʒe nɔl'eɟ'ɔt udg'or səs v'odɔ. zɔv'ɔt jɛ i'ezmu n'aɟɛ v'odɔ. 'a tək'o.*

[Купание мужчин]. *'i, 'a pək i mɔʒ'e p'očnɔt sɛg'a dɔ se nɔd'avɔt. i'edə k'oisu ʒe 'idə, us'obeno t'eɟɛ p'o bɔg'atənə, i'edə k'oisu ʒe 'idə nɔ r'ekɔnɔ dɔ gu uk'ɔpə: »tɔ d'avɔm st'o l'ɛvɔ«. i v'idəʃ, f'anɔli gɔ sɔ pɔd m'iʃnɛsɔ, v'og'et, gərg'ol'et nɔ r'ekɔnɔ tɔ gu st'ur'et s'eɟ v v'odɔ k'ɔp'ed gr'ubɔvu. t'o sɔ l'afɔvi, dɔ se ɔb'iče.*

[Благословление молодоженов]. *'idə, pəg d'enu mlɔduʒ'enɛs b'il prɛz gɔd'inɔnɔ se uʒ'enəl, ʒe gu dɔvəd'ɔt nɔ sred'e xɔr'ɔnɔ. i ʃe gu f'anɔt ɔs'eɟ d'vɔm'inɔ, i ɔs'eɟ ʃe mu v'ikɔt: »eksɔ-ɔ, 'eksɔ«. i gu pɔm'etɔt ɔs'eɟ zɔ bɛrək'ek', zɔ tɔk'ɔnɔkɔ. n'eɟ k'olkunu 'imɔ mlɔduʒ'encə d'enu se se ʒ'enələ prɛz gud'inɔnɔ, fs'ičk'inə nɔsr'et xɔr'onu, xɔr'onu igr'aɟet, v'ig'et, k'oɟ nɔv'anɛkɔ, z'ɔmɔ gu nɔsred'e i gu 'eksuvɔt ɔt'am. i igr'aɟed du sr'et n'oʃ, dr'ug'iɟɛ tr'i dn'i igr'aɟet, i nɔ jurd'anuv d'en, i s'etnijɛ d'en' iv'anuv din', i n'aɟ sət'n'ijɛ i b'abən d'en', fs'ičk'itə d'enə x'oru igr'aɟet.*

[Костер]. *i pun'eʒe f n'aʃə s'elu nəm'eʃə elɛktr'ičestvu, p'ək se sk'evn'ɛvɔ, tɔg'avɔ nɔ ɔd'in k'ol t'ur'et ɛdn'a kɔtr'an'uvɔ k'oʒɔ. tɔ t'ur'et i jɛ zɔp'al'et, t'ə či tug'avɔ iskup'alə, t'e sə 'imɔt tək'ɔnɔkɔ, tɔ če kup'aɟed d'upkɔ dɔ 'onijɛ k'ol, un'ɔɔ vɔl'inɔ jɛ zɔkup'aɟet ɔt'amu jɛ zɔp'al'et. t'o ud elɛktr'ičestvu pup'adɔ kɔtr'an', 'amɔ b'egɔt p'o nɔ dɔl'eče, 'amɔ du sr'et n'aʃ x'oru 'imɔ, i igr'aɟet. i nɔ dr'ug'iɟen d'en' p'ak r'anu r'anu, p'ak st'or'et x'oru.*

[„Ярмарка невест“]. *zn'ačə, vɔd'icə mn'ogu gu t'ačexɔ de. i tɔg'avɔ mn'ogu i se puzn'avɔ, k'oɟ k'ogu g'alə, k'oɟ kutr'a i nɔp'ɔrskɔɔ, k'oɟ kutr'a i up'ɔrskɔɔ, i k'oɟ du k'ogu igr'ai, 'e tɔv'a b'eʃə, zn'ačə, d'etu se k'azvɔ pɔzɔrl'ək. p'ak m'oʒ dɔ ml'adənə sə p'o tɔv'a. d'aʒə 'aku v'idə n'ekuɟɛ mumč'e, če n'emɔ n'eguvɔtɔ gɔl'ovnɛsɔ nɔ xɔr'onu, ʃe pr'avi iks'ar'e dɔ 'idə dɔ jɛ tr'ɔsə f k'oʃtɔnɔ. »v'ɔrə, v'ikɔ, dɔ ɔp'ɔrskɔʃ, v'ikɔ, i dɔ xi k'aʒəʃ ut k'ogu i«. i t'a: »ut k'ogu i?«. 'idə t'oɟ, tɔ ɔpr'əskɔ nɔ č'elunu, i t'a p'itɔ: »ut k'ogu i?*

ax'a, n'al'ejti gu, n'al'ejti gu«. i t'ε, 'ajdə svəl'ilə mu š'εpkana, i mu nali'e glav'ona. tak'iva im'ešə zn'ačə.

Богоявление (2)

st'anə x'oru tr'i kərk'el'ε. n'e k'osu l'səg'a, g'ajdə dv'e tr'i sv'ir'et. i p'usnat, u n'ekoј krəčm'ar se p'orasp'usnat, iznəs'e c'elə, 'ama t'ui na vud'icə, na b'ogojevl'eniје iznəs'e ed'in bak'ər səs v'inu, i mu dlad'e k'oјnu v'odə sə n'ai n'apr'et, i 'ajdə, p'očnad da p'eјet: »p'ila n'eda b'elə«. (spr'e x'or'otu. g'ajditi sv'ir'et na muxab'et). spr'e. i sə sl'e t'ov'a f'anat za x'or'otu. zn'ačə, t'ov'a se pr'avi na vud'icə, na j'ord'anuv den. i ubəz'at'elnu xur'o st'anə, i t'o p'ovəčətu st'arə x'ora, s'ov'a səs kož'usə, səs o'n'e sə kalp'acə naxv'anat se d'ažə n'ai st'arə n'ai n'apr'et i p'o ml'adə naz'at. i v'inagi žən'itə naz'at se, n'ikaku žən'itə duk'atu 'ima maž'e, fs'ički se k'azva, 'a pək n'ai n'apr'et na žən'itə se xv'ane žən'ata na k'oјtu v'odə x'or'otu se k'azva ž'enskije p'ovudnək, t'o se k'azva p'ovodnək p'ərvutu, a ft'orutu ž'enskije p'ovodnək.

i toğ'ava na o'n'ui xur'o ut kr'əčmata iznəs'ət, n'ekuј se utp'usnat, zn'ačə, za m'oјe zdr'av'e ed'in, edn'ə x'arkoma b'elə v'inu. i je dlad'e na p'očnə, i zapr'e x'or'onu, səg'a g'ajdənə sv'ir'et t'əs p'esen: »p'ila n'eda sn'ošta v'oda, ta isp'ila l'uta zm'ije«, i tak'a nat'atak, i t'ije, zn'ačə, i t'ε sa, dud'e 'idə du kr'ajen o'n'ui v'inunu, d'od'e se sv'əršə. d'aže 'aku ust'anə, g'o izl'eјed za zdr'av'e. i tug'ava p'ag g'ajdənə sə p'očnat xuruv'odnə p'esni, i p'očnad da igr'ajed.

[Старое хоро]. ub'ače x'or'otu i b'avnu səs un'estə kuž'usə, səs un'estə put'urə edn'ovr'em'ešnə d'edufcə i b'abə. 'a səg'a n'emə, 'ama nel'i prək'azvam za adn'ovr'em'ešnu. t'əј či, t'ov'a səm zap'omnəla, zn'ači, i m'oјe m'až gu p'omnə. čə st'avəše d'enu x'or'ištətu, 'otə gu zov'exə k'upəštətu, št'otu se sab'iralə x'ora na k'up, l'sov'a i k'upəštətu, i t'uka i v'inagi na gul'em pr'aznək v'inagi x'or'o 'ima, fs'e g'ajdə, dv'e g'ajdə, tr'i g'ajdə. t'ə če 'imaši јed'in ј'enku səs klarn'e, i t'o k'atu p'očnə da prəgl'aštə səz g'ajdətə da te p'ovd'iglad, da te p'ovd'iglat. pək n'i b'exmə, p'omn'e, dəc'a, am'a č'ak na kr'ajə dəč'ica k'olkutu m'ože, 'ama se darž'i, i t'o i p'osk'ače, r'ipka.

Георгиев день

na g'erg'ov den, zn'ačə, x'odəm t'uka na v'ərbuvu 'ima č'ərkvəca. i ubəz'at'elnu tr'eva da se nak'ocat kl'on'četə zəlenn'a, i se dun'isat na vrat'ata da se zak'ačet, i du səd'od du kug'ato, duk'atu is'əxnə.

День св. Константина и Елены

'a pək si gu prəzn'avl̩mə čə svət'i kɔstɒd'in i jɛl'enɒ, svət'i kɔstɒd'in b'il jɛd'in ut p'ərvətə kug'atu se xɾəstij'anətə t'i m, t'o tɔv'a e v'eči ist'orije.

Преображение

prəbrəz'en'e gɔ k'azvɒt. i nɒ t'oz d'en p'očnɒd dɒ s'ɛvɒd z'imnətə p'oš'evə t'ukɒ. zn'ačə, t'ɛ sə pɾɔs l'ɛtɔtu izɔr'anu 'ugər' gu k'azvɒt l'ɛtnu, ɒm tək'ovɒ, 'a pək ud dn'eskɒ ud fč'erɒ nɒt'atək šɛ v'ečə zɒs'ɛvɒt z'imnɒtɒ r'əš, 'ilə z'imnu kɒkv'otu, r'əš, pčən'icɒ lə z'imnɒ, zn'ačə.

День св. Андрея

sl'ɔncətɒ izgr'evɒ p'o r'anu i p'o k'əsnu, zn'ačə n'ai gul'emije d'en' tɔg'avɒ. ud ɒdr'ej v'ek'i p'očnə dɒ uvələč'evɒ se, dɒ se uvələč'evɒ dən'ɔ dɒ se uvələč'evɒ, dɒ se uvələč'evɒ. ut tug'avɒ p'očvɒ dɒ se uvələč'evɒ dən'ɔ, d'a. i zɒ t'uj gu sɒ k'ɔrstɒlə ɒdr'ej. 'am si kɒkv'o? ubəknuv'ennu, ne r'abut'exmə zn'ačə, prəzn'uvɒ se dən'ɔn, zn'ačə n'ikɒkvə, t'ačəm gu, t'ačəm dən'ɔn, ne r'abutə se i nɒ pr'ikɒsk'i.

День св. Варвары

prəzn'uvɒ d'en nɒ zdr'av'etɔ zɒ bɔləst'etə. nɒ vɒrv'arɒ se, zn'ačə, prəzn'uvɒ zɒ zdr'avɛ.

[Свеча, завитая в круг]. i se pr'avə sv'eš ɔt v'osək i se nɒv'ivɒ nɒ kul'ɛlc'e. 'onɒ se sv'eš vɒrv'arskɒ sv'eš se k'azvɒ i ust'av'ɛ se dɒ gur'i, 'amɒ ne mn'ogu, i se ug'aš'ɛ, i kug'atu se v'idə gul'em 'oblɒk čɛ 'idə, dɒ nə b'ii dɒ grɒd'uškɒ dɒ lət'i, t'ujnɒkɒ v'edn'əgɒ dɒ se zɒp'alə vɒrv'arskɒtɒ sv'eš. 'i jɛ zɒp'al'ed dɒ pɔgur'i m'alku, i se rɒzmən'avɒlɒ grɒd'uškɒtɒ, ne pr'avəlɒ p'akɔst. s vɒrv'arskɒtɒ sv'eš. [Фасоль на Варвару не варили]. ne sm'e vɒr'ilə vɒs'ul', n'e, vɒs'ul' n'e.

День св. Игната

tɔv'a b'ešə vən tɔv'a d'etu b'exmə, tɔv'a b'ešə d'etu b'exmə, ɔb'ačə t'ɛ sə gu pr'av'ɛl, 'ami n'i b'e səd'exmə č'uzdə t'am, i nə mɔž'axmə dɒ gu n'osimə, tə kug'a b'ešə t'os pr'aznək. n'a, čə k'ak se k'azvɒšə t'ol d'en, č'akɒj dɒ 'idəm dɒ sə sp'omn'ɛ, vɒs'ile, prəd'i k'olədɒ, nɒ ign'až den, nɒ ign'až den, zn'ačə, zɒkl'učet vrɒt'atɒ dɒ nə fl'ezə čəl'ek f k'əščə. fl'ezə lə, zn'ačə, [nə s'ə p] g'aduv'itə pu kuk'ošk'itə, p'il'ɛtɒtɒ, p'ujčɛtɒtɒ, p'atk'itə nə vərv'əd zɒ x'ubɒvu, um'irɒt. i zɒtɒv'a zɒkl'učet vrɒt'atɒ, n'ikuɒj dɒ nə fl'ezə dɒ 'imɒ dɒ se pl'od'et, i p'il'ɛtɒtɒ dɒ se pl'od'et, i p'ujčɛtɒtɒ dɒ se pl'od'et, i p'at'ɛtɒtɒ i fš'ičk'i.

i tug'avla k'ol'et pras'etɔ. e toɣ'avla se k'olə pra... sv'in'etu. e tug'avla sv'in'etu že sə, že gu zak'ol'et, tɬ če tug'avla s'amu v'ɔtrəšnə x'ora že pr'av'et k'eb'apčeta že sə 'apnuvat, mə l'i vrat'atɬ zakl'uče na p'il'etɬtɬ, tug'avla se jed'e tɬk'ovɬ, mɬznən'a.

p'oləznək

t'o k'atɔ d'oɣdə ɬɬɬk'ɔf p'oləznəɣ zɬ x'ubɬvu: »dɔbr'e duš'ɔl!«.
[Нетипично, см. ниже - А.С.]

'ama x'od'et edn'i tɬ... i dən'o, dušl'o b'ešə jedə k'oɣ sə tɬ d'oɣdə, tɬ kug'a d'oɣdə č'umɬtɬ f k'ɔštɬ, [tə], zn'ačə, n'eku l'ošu se sl'učəlu, tə gu zuv'exɬ p'oləzn'ik. p'oləznək se k'azvɬ čuv'ek k'oɣtu, zn'ačə, vm'estu dɬ ɔdnəs'e n'eštu x'ubɬvu vəf t'oɣe d'om, še 'idə dɬ, 'ej tə ne x'ubɬvə r'abutə se sl'učɬt sl'et k'atu d'oɣdə. i 'ej tə v'ikɬt: »e-e dɬn'o nə d'oɣdə t'o p'oləznək, səs kutr'a že n'ogɬ st'ɔpə, 'ej, t'eɣ!«. 'ama st'arətə, səg'a n'emɬ p'oləznəcə, n'emɬ tɬk'a, edn'ovr'em'ešnə r'abɔtə sɬ.

buž'e 'im'e

tug'avla 'imɬ dr'uk ed'in buž'e 'im'e, zn'ačə, t'o pək tr'evɬ dɬ se nə r'abutə n'ištu, zɬšt'otɬ še mu se sl'učə n'eštu mn'ogu l'ošu.

k'uc čətv'ɔrtək

k'uc čətv'ɔrtək [edə], zn'ačə, k'oɣtu r'abutə na ɬn'eɣe d'en, še mu se sl'učə n'eštu, zn'ačə, dɬ k'ucɬ pu krɬk'atɬ.

z'avɬl'k'e (1)

tɬ čə toɣ'avla dr'ugu 'imɬ, z'avɬl'k'e, d'etu tə k'azvɬx, 'imɬ d'en, tɬ če toɣ'avla 'imɬ i zɬ m'išk'i dɬ, 'aku se r'abutə, m'iškətə že tə iz'ed'ɔt. 'ami t'oɣ t'o b'ešə ɔt vəl'ig den, 'ama t'oɣ ɔd vəl'ig den dɔ petr'ov den, prəz ɬn'eɣe dn'i sɬ ɬs'eɣe d'esɔ tə k'azvɬm. 'ami, zn'ačə, t'o 'imɬ n'eštu k'ətu nə tr'evɬ dɬ se p'ipɬ ɔn'uj, zn'ačə, n'eštu, št'otɬ m'išk'itə že gu iz'ed'ɔt.

z'avɬl'k'e (2)

'imɬ, zn'ačə, prɬzn'uva se, ɬmɬ kɔ'i b'exɬ d'enə? dn'esk'e i, v'ikɬ, z'avɬl'k'e, zn'ačə, sɬm'iɣe d'en gu k'azvɬd z'avɬl'k'e. z'a dɬ nə x'odə vɬlk'ə na ufc'etə, dɬ xi nə d'avə, dɬ nə jed'e, tɬ mu 'imɬšə pr'aznəɣ zɬ n'egu.

'am čə p'ak l'om'exɬ z'avɬl'k'i, i nə b'ivɬ dɬ se š'ii. 'igɬɬ, n'ikɬkvɬ 'igɬɬ nə b'ivɬ, i nə b'ivɬ dɬ se prəd'e, i nə b'ivɬ dɬ se tək'onəkə. se prɬzn'uva se, z'avɬl'k'e.

Подвижные праздники

Чистый понедельник

та l'egnə t'am на p'ək'en да гу прər'ipnə tr'i p'ət p'es'ekən, i t'o uzdrav'evl. λpov'a i bəl'o izm'isl'ena r'abutl.

Предпасхальная неделя

k'əf i d'en'? nλpr'imer, ne fs'ek'i d'en' i za s'evlənə. nλpr'imer, prəd'i vəl'ig din' t'al nəd'el'ε je zov'ət pr'aznata nəd'el'ε. i k'ojtū šej'e prəz λn'al nəd'el'ε, i nə s'ə r'aždλ dust'atəčnu, b'ednλ e rek'oltatλ, 'oti je zov'ət pr'aznata nəd'el'ε.

Первый четверг после пасхи

да тə k'aždλ, us'obenno s'et vəl'ig din' čətv'ortəč'itə n'ikuј nə tr'evl da ur'e. k'ojtū 'idə da ur'e, še mu sλs'ek'ət ur'alotə. če lət'elū grad'uškλ. zn'ačə k'ojtū ur'e на λn'ol d'en', p'ərvije pusvət'en čətv'ortək gə sλ zov'alə, i k'ojtū ur'e, že 'idλ da mu sλs'ek'ət, səz br'advλ mu sλs'ek'ət ur'alutu.

Вознесение

'a pək на sp'asuv den', на sp'asuv den', nel'i zn'aeš kug'a e? čət'irəsə dn'i s'led vəl'ig den se fs'ič'ki dr'exi kək'otu 'imλ prək'es, uv'ənk se ist'ərsuvλ, puč'istuvλ, i d'etu i se sl'agad m'eždu, zn'ačə, da gu ne jed'ət mul'ci, ub'ačə tr'ebλ da e на sp'asuv den', št'otu še se spλs'e. 'aku nə g'u prəč'istəš на 'onije d'en, zn'ačə, že sə d'oјdə mul'əc pλs'ulka i že gu iz'ed'e.

Семейная обрядность

Свадьба

[Знакомство парня с девушкой]. zλpuzn'avl на xər'otu. на xər'otu še se xv'anə də n'eje da igr'ai на xər'otu, sl'e t'uј še se p'usnλt, še sə poprək'azvl n'eštu, še sə k'aždλ dv'a tr'i l'afλ, i s'et t'uј v'ečərt'ə edn'o vr'emie, i st'anuvλλλ на rλsx'otkλ x'odeλ на s'elū nλg'orə nλd'olu pu uləc'itə, t'am sə prək'azvλλλ, ub'ače nə b'e k'aktu dn'eskl, p'o tək'o.

[Посиделки]. i s'et t'uј še se nλgλs'i, us'obenu məmč'etλλ b'exλ mn'ogu p'o akt'ivnə da se səbər'e pupr'elkλ, s'al v'ečər že zbər'em pupr'elkλ, zbər'ət se p'et š'ez d'ušə priј'etelə. i kutr'a k'əštλ kλd'e da zbər'em səg'a pupr'elkλλλ, i t'amu v'ečər st'avλ p'o zbləž'avane на məmč'etu səs məm'ičetu. i kλkv'o i. 'aku m'ož da s'ednə du

n'eje da i f'anə rək'at, t'o i gul'emu n'eštu. 'ilə t'a vupšt'e udb'egva da gu pugl'edna f uč'itə da nə st'anə n'ekvu, n'ekav gr'ey da nə st'orə. fs'e uč'itə fs'e nād'olu, 'ama ž'ensku nel'i d'olən k'am[ən]! k'amin', d'olən k'amin'. zn'ačə v'inagi mž'etə sa p'o akt'ivnə.

[Ухаживание]. i sl'et t'ui, k'atu se zpruzn'ajet, še sə x'od'et, xor'o katə st'anə x'oru, še se f'anet jedn'o du dr'ugu da igr'ajet, k'atu na xor'otu p'očnə da v'odə p'ərvu p'ərvije k'oitu igr'ai se k'azva, nə p'ovn'e nə, t'o k'ag b'ešə, 'ama v'odə d'enu, d'etu v'odə xor'otu, i də n'egu še se f'anə gl''ovnəslə, sə k'azvat se gl''ovnəcə, d'a.

[Отношение родителей к выбору девушки]. 'i se igr'ai, i 'aku je v'idə m'ajk'e, i pə g'o nə d'avat je na n'egu, 'imə kr'amula večərt'ə str'ašnə r'abotə. »tə n'emlšə gd'e da se f'anəš, tə du un'ol mänd'arən, tə du un'ol məxi'užən, t'eje nə m'ogə da gu gl'odam, pək t'i gu sə bənd'islə, če kak'o mu se bənd'islə!?«, - e, gul'emə r'abotə. dəbr'e, 'ama t'al mum'anə zn'ae da se ud'umə i rəč'e: »e-e m'ajo, z'əmə m'oisə 'očə, tə gu p'ogl'edna da v'idəš, kak'əf i!«. 'a, če i x'ubaf.

[Получение согласия родителей]. i l'n'eji se sa bənd'islə, sl'et t'ui p'očvat lgit'acije da klandarm'i, da klandard'isat m'ajkəna i blšt'anə da puutst'əp'et da se səgləs'ət, i edn'i se səgləs'ət, zn'ačə, zd'umat se da k'akno, 'ilə mum'anə t'eji da, 'ilə k'aknu mumč'enu zbər'e, 'ama 'imə nekug'ə us'ukənə, nəšt'ət.

[Кража невесты]. tug'avə bəb'am kr'ad'ənə, t'al nə št'e i tək'onklə, mə x'ajdə, zbər'e t'oji n'ekolku d'ušə məmč'etə, m'omč'etə i že je dəč'ekə t'a na v'odə, e klad'etu i t'ornalə, i k'a je pl'esnat. n'aj ve, us'obenu ud dr'ug'i sel'a k'atu d'ojdət, p'o klad'ət, zn'ačə t'i se se bənd'islə na n'ekakəf zb'or, i tug'avə duč'ekət p'ak na zb'oran da d'ojdi, i k'a je pl'esnat, m'ajkə v'idə nə, t'etku v'idə nə, n'ikəji, uts'urnat je. t'eji gu rək'ət. i st'avaxə mn'ogu sv'adbə l'n'eji. bənd'isat se, nə bənd'isat se, us'obenu mum'anə j'ecə, j'ecə je nə p'itə, us'obenu m'əskunu kə e bənd'isalu, n'exi se d'umənə nə č'ui.

[Договор родителей]. sl'et t'ui pək, kəd'etu se tə p'ef'ərnə, təg'avə že se od'umad, že se tək'onklə, i m'ajk'ənə i t'etkənu že se zbər'ət, še 'idat jedn'inə u dr'uginə. 'ilə na mumč'enu, na m'əskunu m'ajk'ənə i t'etkənu že 'idat na g'ostə nax n'eje, že gu ud'umat, če: »n'ašəsa dəc'a sə sə bənd'islə, g'a se bənd'isuvat, i n'i xi bənd'isuvamə, 'ajdə xairl'ije d'e, d'ajte p'očerp'itə«.

[Помолвка]. *i st'anə ed'in p'ət edn'o, n'eštu k'atu glav'en'ik, k'atu glav'ilka. t'ej gi č'erpet xi t'amu, dar'evlat i pu egl'ocə, i se uprəg'el'od d'aže dukug'a že sa glav'en'icə, i sl'et t'uj kug'a že sv'adbana.* [Сваты со стороны невесты]. *'i za sv'adbana tug'ava m'oskunu, t'e se vupšt'e ž'enskunu v'odə m'oməna. zn'ačə, t'exnəna svadb'arə sa m'oməna. i g'a se od'umat: »a be, n'i že pr'avəm sv'adbəsa, 'ala mu pum'agax št'o b fukar'i, n'i nə m'ožəm gul'em sv'adba, am p'o ednu m'alku da mu st'orəm tova, da se vənč'ejet, da se zbər'ot pək da i xairlije, pək d'enu i«.* *i gu ud'umat, zn'ačə, kug'a že i sv'adbana. d'enu sa bug'atə: »a-a, b'ože, t'o edn'oš se ž'eni čal'ek!«* *t'o zbər'e mn'ogu rudn'inə ml'ogu: »n'i smə gul'em r'ot t'ej i t'ej, v'išta kəkv'o, ta 'aku və nə st'igat par'i, 'aku n'ematə za d'arəvə, za tək'onakə da pum'ognəm, da pum'ognəm us'obennu«, - toğ'ava t'e d'avat, pum'agat, ta d'avat par'i za z'eməna, z'iməna na d'arəv'inə.*

[Приготовление к свадебному пиру]. *i g'a kug'anu r'eš'ot, m'oskinə se rastərč'ot, obez'at'elnu tr'evə da 'ima m'es'o, tr'evə da 'ima br'af. ta se pr'avə sv'adbənska b'ela tr'axana, tug'ava n'emə, edn'o vr'em'e ne im'alu ur'is, 'am tr'axana gu zov'exa, səg'a gu zuv'ot karm'a. pək azg'a, pək toğ'ava gu zuv'exa b'ela tr'axana. sv'adbənska b'ela tr'axana. zn'ačə m'osu svar'enu səs tr'axana, i arəv'a i n'ai gul'emutu i'eg'ivu. i že st'or'et məz'icə sakv'o tək'v'o, i'eg'enə, pijenə v'inagi fs'e si im'alu. 'ima k'oi pij'e mast'ička, k'oi pij'e sə tək'ava pl'oduvə, k'oi v'incə, k'oi pəl'inček, 'ama se bl'e pəpar'ivlad de.*

[Привод невесты в дом жениха до свадьбы]. *'a pək, da ošt'anə səg'a, sl'et katə oprəg'el'i arəv'anəka, tug'ava edn'i pr'av'et sv'adbana d'etu sa ne s'igurnə, čə mum'ičenu da ne izb'ega n'ekladə, m'ožə da gu kandard'isad da izb'ega səz dr'uk. tug'ava z'omat, da e s'igurnu, z'emət mum'ičenu b'ez da čekət sv'adbana, i gu dərž'ət v'af k'aštana, f k'oštana na m'oskunu, na m'omčenu. 'ama da n'emə z'iməna d'avəna, da x'og'ed da je kandard'isuvat. dərž'ot je izul'irana. i m'oskunu da je nə nabl'ižə x'ič, dəd'e se nə vənč'ejet. nə d'avat mu da je prəp'arə nly d'enə, t'a sp'i fəf st'ajena zakl'učena, d'uma da nə st'anə. i sl'et t'uj sv'adbana, zn'ačə, 'aku sm'etad da i fəf nəd'el'ena sv'adbana i ne s'igurna nəv'estana, oštə dr'ugana nəd'el'e je usəgur'ot da udvəd'ot.*

[Получение приданого родственниками жениха]. *'a pək kug'anu vərvi v'ek'i səs sv'adbana z'ajednu, tug'ava še 'idət vəf p'otəkən*

да r'oijnad, t'e napr'avet anov'a pak r'ubana, n'i go k'azvamə r'ubla
səg'a dr'exinə d'enə sa prəgotvənə za mom'ičenu. ud m'oskunu
'idat dəvər'ən i n'ekakvə bl'isk'i, ta i z'olvā d'enu sə sa, š'aferk'i
d'etosə səsəg'a go v'ikat, toğ'ava go zov'exa z'olvə. ta r'oijnat
r'ubana, i dad'ot na dəvər'ən, i toğ'ava n'ošet n'eštu da dad'ot na
nəv'estana kakov'onu k'atu z'alok la n'ešto kak'o.

[Приглашение на свадьбу со стороны жениха]. i na dəvər'ən dad'od
gol'em jegl'ok, dv'a m'etra jegl'ok prəz d'esnoŋu r'amu kəm l'evonu,
tə če toğ'ava v'alzanu səs p'andalka pud m'išnəcana i s
kəzm'ark'ena, i f kəzm'ark'ena t'ur'et č'otəra, č'otəra səs v'inu i
pr'ock'i, zəl'enə pr'ock'i ut sl'ivə, ud j'ebalk'i, z'amzəl'enə pr'ack'i, i
tug'ava t'o že vərv'i da kal'esuva. p'o kad'etu tr'eva ud m'oskana
str'ana. [Приглашение на свадьбу со стороны невесты]. 'a pak
ž'enskənu 'aku 'ima br'at, t'o se k'azva b'ašm'omən. t'o še x'oda
da sə sr'uka t'exnənə b'es jegl'og, b'ez n'ikak'o, t'o sə sr'uka
t'exnənə rodn'inə. i kug'anu, i si 'idat tug'ava.

[Приготовление приданого]. i sl'e tui kumš'ijk'i, prijet'elk'i 'idvat
səg'a da səs'ivat r'ubata. t'eje sa sa b'orələ, un'e sr'oijnali je s'a. ut
kal'əp'en k'aknu bəl'o nar'ed'enə, i t'eje toğ'ava p'očnad da je
upr'av'ed da gl'ag'ed edn'i, dant'elənə da sa izgl'ad'enə da gi
napr'avet na kəl'əp. i gi napr'avet, səs'ivat v'ikat: »səs'ivetə
r'ubata səs kan'apə, zdr'ava da e!«. i g'orə d'olu 'okulu us'emdəs'e
sədəmdəs'e usədəmdəs'e səntəm'etra tək'iva d'enkuvə. pu dv'e
k'aknu da m'ogad da se tuv'ar'et na k'on'. iz jēdn'əna str'ana ad'in
d'enk' i z dr'ugana i udg'orə v'olzan'icə nat'ur'et, v'olzan'icə
brud'irana, n'ai razl'ičnə. e t'ej k'aksu gu v'idəš s'akv'i s 'ima,
'ama gi t'ur'et udg'orə na kug'anu da toŋ'ar'et, ta xi t'ur'et na
edn'ə pak ud dv'enə str'anə d'enkuv'inə. toŋ'ar'et, zn'ačə, napr'imer,
d'enu sa p'o bug'atə, če tr'i č'etərə, ta če i p'et tuv'arə, zn'ačə,
k'onsk'i s'akv'i d'enkuvə, r'ubana, r'ubana sə səstə'i. ubez'a'elnu
g'uš'eg' da 'ima, jurg'an da ima, dupl'arə da 'ima dv'a, j'erən'efku
da 'ima, k'ozən'evu da 'ima, a k'ičenu, z dl'ogu k'ič'ilu, səs kr'opu
k'ič'ilu, udəl'a da 'ima, čuv'alə da 'ima, č'ol'uvə da 'ima, vopšt'e,
pat'eki da 'ima, ž'itnə čuv'alə xmi k'azvat, dl'ə-əgu tək'anu ot
kəlčəšt'a səs'ivanu pu na č'etrə p'et pl'ata na n'egu sə vərš'od
ž'itu. sl'et katu se uvarš'e ž'itunu, t'oij ne is'əxnalu x'ubavu,
toğ'ava se prəst'ira na xarm'an 'ilə na n'ekəv dv'or, d'etu da
n'ema kuk'ošk'i da gu tək'ot, i da gu suš'ot na sl'əncə, i k'atu
is'əxnə tug'ava gu b'elu m'el'et, toğ'ava se m'elə da se prəgotvə za

z'imana brašn'o, 'ilə pəg gu səxran'evat vəf xamb'arə. 'ama da e prəsuš'enu. ta i anakv'i č'oluvə pr'av'et, i čəv'alə, i t'ej k'ozən'evə napr'av'ənə səs r'aznə t'am d'enu da f'ata anov'a kant'ar'ən ta. i fs'ičkunu gu saš'ijet, fs'ičkunu da i g'otuvu, tova nav'anaka nat'ur'ed go edn'o, 'e t'uj č'eg du tav'an'ən st'anə kal'op. 'ama ubez'ač'elnu že 'ima sand'ok pr'av'ən na dərvod'elska rabot'ilnəca səs š'er'ənə, səs k'itki səs tək'onaka, faf n'egu t'ur'et dr'ebnə m'oski tək'iva r'abotə, d'etu še tr'evat na nəv'estana za p'o nat'atak. d'olnə dr'exi, r'izə, kəkv'onu tr'eva na, kəd'enu t'aal še sə gu polzva s'etn'e, sl'et katu b'ulka da sə naš'ota f k'oštana.

[Свадебные подарки для родни жениха]. 'a pək za d'aruvinə gu t'ur'et na p'ak t'egu pəg bašk'a. š'a gu izgl'aget, š'a gu kalap'esat, i že gu natp'isuvat. sov'a i za kal'tatutu, sl'agat d'olna r'izə tək'ata, ut pl'atno sə, ta čə tug'ava g'orna r'izə ut popl'ini im'ešə toğ'ava p'o x'ubavə anakv'i r'izə, g'orna r'izə na kal'tatunu. t'a čə tug'ava i g'ašti 'ima, t'a čə čur'api 'ima, t'a čə i jegl'ok 'ima, t'a čə tug'ava i tər'lici 'ima, i gu natp'išet səs kn'iška, f'anat tə gu t'ur'et faf. t'o tug'ava nəm'ešə n'ajl'onuvə k'es'ii, 'am go an'ej t'ur'eta na pən'erə [корзины - А.С.] t'ur'e, sov'a i za kal'm'anata, zn'ačə, za kal'tatutu, zn'ačə, tək'ava du n'egu na kal'm'anana, na kal'm'anana tr'eva da 'ima r'izə səs brud'irana p'azuxa, səs tant'elə na rak'avənə, d'aže ud'olu budn'oš tant'el' p'ak ut tək'atu pl'atnu. r'izə, t'a čə tug'ava že 'ima i mənd'il'. d'esu gu v'ikatə v'i prəst'ilka, 'ama t'o 'ima i tant'ela udz'ak', i səs kord'ela v'orzana kopr'inena as'ej zav'orzuvana. t'a čə tug'ava tr'eva da 'ima i žur'apə, t'a čə i tər'licə s'ərm'ənə, da ne vəd'e ut s'ərma plət'on, j'ecə x'ubavə da sa. t'a čə toğ'ava i məs'al' da 'ima, i t'orba da 'ima, 'ajdə p'ak, p'ak natp'isanə za kal'm'anata. t'a čə toğ'ava 'idə r'ed'ə na d'edotu. na d'edotu že 'ima v'olzanica, že 'ima xud'elu, že 'ima anakv'o p'ak r'izə, 'ama t'e n'osia g'ornə r'izə st'arənə. anakv'a x'ubava r'iska da 'e, p'o dub'elka. t'a čə toğ'ava že 'ima i žur'apə v'ol'n'en'ki napl'ek'ənə n'arəka x'ubavə, da e t'oplu na d'edonu. i jegl'ok, i pəšk'ir' i anakv'i r'abotə, p'ak x'ə, pa i na n'egu na pən'er'ən du kum'on anov'anəka. i p'ək na b'abana na n'eje i brud'irana r'izə səs p'azuxa, i mənd'il', i t'orba, i k'orpa, i čor'apə, i tər'lici, i n'exi prag'otv'et. t'a čə 'aku 'ima str'iku, p'o gul'em br'at na mumč'enu gu zov'ot str'iko. i n'emu r'izə tr'eva da 'ima, i n'emu žur'apə tr'eva da 'ima, d'olna r'izə tr'eva da 'ima. na č'ičena i n'exi na br'atuv'icana, i n'exi tr'eva da 'ima, tə

tog'ava p'ak mänd'il' že 'ima, i žur'apə že 'ima, i tərlicə, i λɒv'a p'ag za č'ičena i l'e'e, l'e'e zuv'ot s'estrana na mɒmč'enu. x'o i n'exi p'ak kkv'onu na λɒv'anəka da se nə s'orgət p'ak, da 'ima tak'ova. i fs'ičkunu gu nar'ed'ot du pusl'ednə na pən'er, i gi n'ošet t'ex nar'aka, ta xi nə t'ur'et na k'onən, t'e se n'ošet nar'ak'a. [„Большая“ и „маленькая“ свадьба]. i ut'amu fəf nəd'e'l'ena v'utrəna t'ex sə, zn'ačə, sr'uklələ. i f nəd'e'l'e s'utrən še v'anə, 'aku pr'av'et vəčart'on sv'adbə, 'aku xmi i mn'ogu gul'em rud'on, tug'ava n'emət vəzm'ožnus da se zbər'ot i m'oskana i ž'enskana rudn'ina, m s'amu m'oskana. t'o sə jəd'ot, p'ijet c'alana n'oš, tə čə tog'ava na dr'ugijen d'en' se raspr'av'et səs m'omən'inə g'a d'ojdət, svədb'arnə ud m'omən'inə, m'omska, m'omənana rudn'ina. 'ama obəknov'ennu nar'pusl'edəg z'oxa p'o m'al'ki sv'adbə da se pr'av'et, karlaš'ik, i jədn'inə i dr'uginə.

[Привод невесты в дом жениха]. t'ə se zbər'ot, t'ə čə tog'ava vər'v'ot səg'a da je zavəd'ot nəv'estana. i že zbər'ot se, i kurd'isat g'ajdə da 'ima da sv'ir'et, k'onənə da 'ima da k'arat. i n'ai nar'p'eš že 'idə b'ašm'oməna. t'o tr'eva da i na b'el k'on', i na b'elu x'aləštə, i səs č'oturana, i s jəgl'əkən ne n'ai da b'ašm'omənən b'es č'o... b'es takv'onaka, t'o sə n'osə t'orba, 'ama vəf p'ak m'alka turb'ica, 'ama səs tak'o t'o vər'vi, i tr'eva da k'ara mn'ogu s'ilnu k'on'en, d'enu gɔ j'azdə, za da isprəv'arə fs'ičk'inə, n'ai nar'p'ež da 'idə da k'ažə, če 'idət, i t'e gu pusr'eštət, dar'evad gu, t'o'i gi č'erpi i vėgn'aga se vr'ašta da sr'ešnə svadb'arəna.

[Увод невесты из родительского дома]. i t'e 'idət tog'ava i zakl'učet vrat'ana səg'a na ž'enskana rudn'ina zakl'učet vrat'ana, səg'a n'emə da xi p'uskat. x'ubavu, 'ama nəv'estana je skr'ilə, t'a n'eje sa prəmən'ilə səs, n'exi sa kurd'isalə nus'ije rud'opska, tog'ava fs'eka b'ulka na fs'eka nəv'esta ud bašt'ana že si nar'avə v'ol'n'enək, rud'opska n'os'ije v'ol'n'enək səs p'ojes, səs mänd'il', səs klašn'ik, səs k'orpa, səs rakav'e lə, səs s'ičkutu kak'otu tr'eva, kurd'isat nəv'estana, i je skr'ijet səg'a vutərn'onə f n'ekaf kl'et, f n'ekva n'ekvɔ λak'o skr'itnu m'estu da nə m'ož da je n'ajdə z'ək'en ag'a 'idə. s'etn'e azg'a pək, kud'e da se puk'ačə t'uf ut'am, [i'e lu] n'ajdət prəs balk'on, prəs prɔz'orəc n'ekakəf p'o skr'itčək, t'e sə mu m'axnat kad'e m'ož da vl'ezə, da izb'eka, da fl'ezə, fl'ezi i je tr'osə səg'a. [Обычай наступать первым на ногу]. i na mɒm'ana rək'ot səg'a, i na n'exi, čə da ubəz'a'elnu da λ nast'əpə nəv'estana. k'oitu nast'əpə, ft'asa da nast'əpə, t'o že kum'andva.

tov'a sa m'ak'i. d'a je nast'opə, s'inə, nog'onə, lg'a 'idə da n'ajdə
 kəd'enu skr'ita nāv'estanə, t'o tr'evə ubez'at'elnu da je nast'opə na
 Krak'an, na nog'onə. i t'o, i 'aku gu t'a sv'arə da gu nast'opə,
 l'ekə da mu d'ušə, zn'ačə t'aə žə mu kum'andvə. [Прощание
 родителей с невестой]. i sl'et t'uj at'am je xv'atə za r'okə, i zg'a žə
 i sv'ida z'ok'en. 'i pək m'ajk'enə i bašt'anə č'ekət, i t'etkonu č'ekət,
 səg'a žə se prušt'avat səs n'eje, i g'ajdanə sv'irə, mom'a se sv'iva
 puv'iva: »j'elə se v'ivaj p'ov'ivaj, mum'a səs r'oda prušt'avə«. i
 p'ej'ot, i g'ajdanə sv'ir'et, m'ajkanə pl'ačə prəp'evə se: »d'oidə
 vr'em'e r'azg'e'l'nu, k'omu nə, s'inko, ošt'av'eš«. t'am nar'edə k'ətu na
 umr'elū, nar'edə. i sə razd'elə nast'anə.

[Торговля за приданое]. 'a pək t'e xi dar'evat an'ej, puč'orpet xi,
 [d'etə] d'oidat i tuv'ar'et r'ubənə. x'a, səg'a st'anuvə pazarl'ək. p'ək
 'imə m'omənə, prə mum'anə dr'ušk'inə, prəj'at'elk'inə, če č'uvvat
 səg'a r'ubənə, i mumč'etənə səg'a žə paz'ar'et. i k'olku str'uvə,
 səg'a na st'o l'evə v'ikat ed'in mili'on, če j'ecə sk'opu žə d'avat
 r'ubənə de, se paz'ar'et. tug'avə s'olkuvə an'olkuvə, i t'e xmə
 dad'ot k'olkutu da se poč'orpet, 'uškim da je n'aj l'afəsə.
 [Препятствия при получении приданого]. i p'očnad da izn'isat
 'ubavu, 'amə edn'i se isx'it'ruvat, tə ut'ivat tə m'axat na k'onənə
 jul'arənə, sam'arənə da n'emə s kv'o səg'a da xi tov'ar'et, p'ag da
 xmə pl'atət. g'a 'idat, pazarl'ilə r'ubənə, d'alə par'i, i z'imat, a na
 k'onətə n'emə sam'arətə, n'emə anov'a 'ogləst'inə jul'arənə, če sa
 t'e se, m'ože i da se nə s'etat s'eje l'udə. 'amə xi n'ajdət, nas'am
 nat'atək p'ak plək'ot, tə čə tug'avə pl'atət, us'ob'ennu xi kr'ijet
 b'ašm'omənk'inə, an'eje dr'ušk'inə na nov'anəkə. tək'a i g'a i
 n'ajdat, tə xi št'ip'et, 'oti i kr'ijet, 'e-e anək'o žumb'uš st'anə.

[Венчание]. i ut'am səg'a še varv'ot na x, na anov'a, as'aj s'elskə
 sv'adbə d'e. x'ə. tog'avə 'idat na x č'orkvənə vər'v'ot na nav'anəkə,
 s'amū če nə tr'evə da se vr'aštət pu s'əštunu s'əštijen p'ok'. varv'ot
 prəz dr'ugənə 'uləcə, dr'ug'ijen p'ok'. tə 'idat k'onənə, fs'ičk'inə, 'e-
 e c'alənə sv'adbə səs p'esnə, sə sv'irk'i, səs p'uku' səs, na sv'adbə
 nə m'ožə da se nə str'elə. d'aže im'alə sl'učei da se prəb'ii čov'ek
 na sv'adbənə. i kak'o da 'e, i səg'a še gi vənč'evat. zavəd'ot xi
 vəf č'orkvənə i z d'esnə str'anə i... č'ekaj, asəg'a da v'idəm da,
 d'e b'ešə, iz jedn'onə str'anə m'əskunu n'emə sm'en'enə z dr'ugənə,
 t'ə čə tug'avə xmə čet'ot, tə če xmə t'ur'et k'ošnəcə na glavin'i
 'imə spəcij'alnə anakv'ije, t'ej azg'a gə zaf'anaxə da gu pr'avet
 anov'a n'eštə. i sl'et katū xi vənč'ejet, mən'avat tə p'i... 'amə čə

v'inu t'am s pr'astanata xma razm'en'et, v'inu xma d'avlad da p'ijet, i p'osl'e sa izv'rv'od da xi čest'itat n'ai napr'et kumuv'inə, tə čə tug'avla rud'itel'inə i t'ornat səg'a da izl'izat.

[Привод невесты в дом жениха]. i səg'a že v'rv'ot nax, tuv'ar'et, i k'onənə č'eklat v'čnkla [od'a] č'orkvāna t'ov'ar'enə səs r'ubāna. i g'a da 'idət, at'am zatv'ar'et vrat'ana səg'a. i g'a 'idat, ta z'č'ukat i p'ak p'ej'ot da se otv'ora p'ortāna, i utv'or'et je, i tug'avla d'edonə č'ekla izv'otrə, izn'etrə vrat'ana č'ekla, dərž'i dv'a xl'eba i dv'e dv'a bak'ar... dv'e bak'arčeta m'al'ki səs vud'a i pr'əčk'i, i pr'əčk'i ut sl'ivə zəl'enə. i tug'avla d'avla na nāv'est... an'ov'a i d'edonə. toğ'avla xi sl'ožə pud m'išnəc'inə na nāv'estāna xl'ebuv'inə, dad'e xi i x'arkum'ičklāna da i dərž'i, i p'očnə da, 'a i t'a gu cel'uvla na d'esnəno kəl'enə.

[Молчание невесты]. səs pukl'on i gu cel'uvla an'ov'anəkl, i v'ečə ut'am zagəlč... n'emla v'ek'i prak'azvānə, t'al še guv'ei. n'emla da prak'azvā, d'od'e nə d'ojdə kum'čn da xi dad'e n'eštu, i da udguv'ei, n'emla pr'ikask'i ud nāv'estāna. v'ek'i zagov'elā.

[Обряды с зеленью]. i ut'am je f'lv'idā t'ol, x'č i səs pr'əčk'inə zəl'eni je č'ukla l's'ej, da sə ž'ivā i zdr'avla, da sə tək'onākl. 'i pək sl'agā da m'ine nat on'eje pr'əčk'i nāv'atrə fl'ezə. i 'idə prə užekl'čkl d'enu s'obāna sə 'ilə [s'amu] n'ov'anəkl i nāv'estāna at'amu.

[Встреча невесты свекровью]. t'am p'ag b'ablat č'ekla. g'a da 'idə t'a prə b'abāna, p'usnə xl'ebuv'inə, ta se tək'ol'et, i razl'ei ml'ekənu, t'ov'a, v'od'čnā v bak'arənə ta xi p'usnə. pəg b'abāna toğ'avla se ras'ordə 'ušk'im: »ole-le, klkv'a l'ošā nāv'estā, 'ole-le l's'ej, 'ole-le l's'ej!«. i f'anə ta je l's'ej v'ortnuvā na dv'a p'ot i v'ikā, an'ov'a i da sv'art... da vart'i d'om. da b'ədə d'omak'in'e, da b'ədə tək'o, an'ov'a i prəstavl'evalə anək'o pək, p'ək fs'ičkəno bəl'o zn'ači, i 'im'alu, tr'evalu ubez'at'elnu da se pr'avi, zn'ačə, t'o si im'alu, an'ov'a i bəl'o na fs'ekā sv'adba da se pr'avi za zdr'ave i s nāv'estāna da sl'ušā da i kəšt'ovnəca, da i x'ubāna d'omak'in'e, z b'abāna da se nə k'arat, d'edonū da s'odə, d'edonū da sə kum'anduvā. s'ičkunū i sv'orzānu səs, k'aktu sə gu tuv'a sv'orzuvālə st'arətə x'ora.

[Дарение подарков]. 'a pək sl'et t'ui še sl'agat səg'a da p'odlāna, da se p'odl'ivā, səg'a d'an'ov'etə. udv'čnkā sl'agat edn'o gul'emu d'črvu, 'aku gul'emu 'okulu m'etər, m'etər i puluv'inā dəb'elū, i p'ək nāv'estāna v'og'et da t'očə v'oda ud dr'ugādə, m'ož da 'imā

v'otrə fn'etrə v'oda kəd'etu št'e, 'ama tr'eva da 'idə ud d'etu 'ima da təč'e mn'ogu v'oda, ta nap'olnə x'arkumə, p'ak xi dad'ot anakv'i dv'e m'alk'i x'arkumə bak'ərčencə, tə i t'ex nap'ol'n'et səs v'oda, i je udvəd'ot, v'ərzat i prəst'il'ka da se nam'okrə səs tək'onakə, i səg'a še nabl'ižet da pudl'ivat. i n'ai napr'et səg'a g'ajdənə sv'ir'et: »j'elə, k'ume, j'elə d'ara da te dar'im!«. i kum'on č'ui, če gu r'ukat, i t'o 'idə, t'a mu s'ipuvə, t'ur'e nu na x'arkumə, t'o v dr'ugana ta se m'ii. t'ə čə tug'avə mu m'etnat dar'on na r'amu na d'esno r'amu, i t'o r'ipka s'ej səs dv'ana kr'akə na edn'o m'estu i putsk'ače i: »d'a sa ž'ivi i zdr'avə, bərək'et da s'ə!«. i sl'ožə, s'ej dəvər'on dərž'i t'ablə, ta sl'ožə par'i. pək i dr'ebnə par'i sl'aga fəf x'arkum'ičk'inə bak'ərčencə. i p'ak zasv'irə g'ajdana za b'abana »j'elə«, na kal'm'anana: »elə, kal'm'ano, j'elə, d'ara da tə dar'imə«. i t'a d'ojdə, g'a i t'a se om'ii, i n'eje dar'ot, i t'a pudr'ipka: »ej, x'ajdə, xairl'ije, s'aje god'ina nāv'estə, dugud'ina, s'aje god'ina dvam'ina, dōgod'ina da stə tru'icə«. p'ə 'ima d'ek'e d'e da se rud'i. i x'ajdə, d'edo d'e, d'edə lu i t'o d'ojdə da gu tək'onakə, tug'avə t'o sə izv'adə k'es'onə, b'e-ε, d'edənu m'ožə da sa m'alkə par'inə, 'alə za sv'adbana še səbər'e, t'urə par'inə, um'ii se, t'ə čə toğ'avə n'egu dar'ot. tə k'azvam, 'ima i ud'elu 'ima 'ilə j'erən'evu x'aləštə, 'ilə k'ičeno x'aləštə d'enu sa tək'onakə, n'emu gul'em dar'an, ta nə m'ožə da d'ažə na r'amunu da gu puž'omə. 'i, i t'o se razr'ipka, i t'o sl'avi, i t'o 'idə. x'ajdə, g'a d'ojdə b'abana, t'a še om'ii n'ai napr'eš nāv'estana səs rak'inə: »nāv'esto, da sə ž'ivə i zdr'avə!«. b'abana, am n'e, on'ej zn'am, s'amu səs m'okrə rəc'e xi m'ii ləc'enu. i sl'et t'uj i n'eje dar'ot kəkv'onu xi sa uprəd'el'ilə, ut n'eje da š'otəš i [prəm'enəna], d'enu sa ođn'elə u stran'onə fs'ičkunu. fs'ičkunu da izvarv'ot an'eje bl'isk'inə rudn'inə. i za p'o dal'ečnə rədn'inə 'ima nar'ed'en, zn'ačə, mənd'ilə, k'ərpə, məs'alə, n'ai mn'ogu məs'alə pr'av'el, məs'alənə b'el tək'atə sə, š'er'enə na adn'o str'ana an'ej.

[Свадебный пир]. i t'e ga nas'edat na sofr'onə, napr'av'et sufr'i səg'a da jəd'ot. ut'amu fl'ezat ud v'an. i tug'avə že fl'ezat, t'e sa prəg'otvələ za j'eg'enə t'amu sv'adbənskə [b'e...]. k'ak? f k'oštə, f k'oštə, t'ə nə g'ə sə pr'av'ešə f k'oštəna, že sə pər'ed'ilə, že sə napr'avələ. edn'o vr'em'e sa na zəm'ota sl'agalə, s'ej səs pustav'al'a. im'alu spəcij'alnə anakv'i istək'anə plətn'a 'okulu ošemdəs'e u sədəs'e səntəm'etra, i nas'edvat na kul'en'a na s'ej na, mn'ogu

l'oša r'abotl. 'ama sl'et t'uĭ p'očnala da pr'avet na m'asə, na m'asə, st'oluvə, i nas'edlat ĵed'ot, piĵ'ot.

[Окончание молчания невесты]. *i še mən'e nāv'estana, 'ama pək nāv'estana sl'et nōv'anakla ut'iva da gu, 'oštə guv'ei t'a, t'a nə prək'azva x'ič, n'ištu nə prik'azva. toġ'ava kum'ən, 'anžek izm'olkaxa t'uvə, p'o napr'eš prəd'i p'odlāvən. prəd'i p'odlāvən t'eĵe fəvəd'ot nāv'estana, 'ama t'a ne gəlč'i. tug'ava rək'ot, če n'ema nāv'estasa, t'a e bəl'a, nə m'ož da gəlč'i. 'ilə: »a be, da d'oĵdə da v'idə kum'əs, kakv'o že st'ora, m'ož da p'əg da ĵe razgəlč'i«. toġ'ava t'o n'osə n'eštu pud'arəg da xi pudnəs'e, 'a pək fs'ičk'inə, i dad'e, i t'a tug'ava mu blagudar'i, i gu dar'i i se razlaf'ova.*

[Подарки молодым]. *ub'ače fs'ičk'i ku'itu 'idat na sv'adbana, fs'ičk'inə n'ošət pud'arəcə, šuv'iš, se k'azva šuv'iš. k'uĭ b'ela..., napr'imer, kum'ən tr'eva da n'osə b'ela x'arkuma, bak'ər gul'em, a d'edənu s'əštu z'əmə, bl'isk'inə, kal'ekunu, str'ikunu k'oĵ m'alka x'arkom'ička, t'ə čə obəknōv'ennu ub'ičexa da i, g'al'exa da si natp'išet, ut k'ogu i pud'arək, ud'e i k'otu də. 'e, da si 'ima dode s'etni se kalad'isa, i si ĵe p'olzuvat, fəf n'eĵe v'inagi da 'ima v'oda. i tav'i se pudar'evat, i [gōd'ə] vupšt'e n'ai mn'ogu bak'ər se n'oš'ešə na sv'adba, št'otu i n'ai tr'aiņo b'esə, tug'ava n'eməšə plasm'asuvi i as'a, dr'ug'isə r'abutə nəm'ešə tug'ava, 'ama bak'ər, t'o b'ešə na m'oda. ta k'oĵtu vərv'i, i fs'ek zn'ačə n'osə anōv'a, i na bak'ərən že t'urə bōmb'on'kuvə v'otrə, šək'erčək i zəl'en'kō. i g'a da gō d'ava: »x'aĵdə sə zdr'avə da kulend'isvaš, da ostar'eitə, da obel'eitə«. p'ərvata d'uma i: »da ostar'eitə, da obel'eitə«. zn'ačə, da sə v'odatə, da se pl'odatə: »da sə v'odatə, da sə pl'odatə, k'atu katu g'oləbə, k'atu...«. kakv'o b'ešə, vas'ile, mn'ogu r'abotə.*

[Угощение гостей невестой]. *i sl'et t'uĭ s'odnat təġ'ava da ĵed'ot, sl'et katu p'odlāvən st'anə, sl'et katu nāv'estana se razlaf'ova, sl'et katu tək'onakla, nas'edlat, i sl'et t'uĭ mən'e nāv'estana, ta x'i səs t'abla da xi puč'ərpə vr'u n'ai napr'ež, dōd'e sa ne p'očnalə da ĵed'ot. ta mən'e səs t'abla, na n'eĵe č'ešə za v'inu, i z'ək'en n'osə pək k'ana səs v'inu da prəs'ipva d'enu sa pr'aznə nōv'anakla da n'ema pr'azna č'ešə.*

[Деньги в подарок молодым]. *mən'ot, fs'ičk'i xi č'ərpət, i t'e sl'agat par'i na t'ablana 'ilə na z'ək'en xi d'avat, n'ižet, mn'ogu par'i d'avat, anōv'a se k'azva p'if. an'eĵe par'i d'enu se d'avat na sv'adbana i ut dar'ən, i ut dar'evan'inu i ut č'erpənənu, an'eĵe par'i fs'ičk'inə si sa za nāv'estana. kakv'otu 'iska da sə k'upə*

*s'etn'e, d'etunu l'ipca, d'etu n'emlat vaf k'aštana, f k'oštana de
anlak'o ta sə z'omə.*

[Обычай при еде]. *i tug'ava zav'anad da jed'ot da pij'ot. nāv'estana
xi dad'ot up'aškata da jed'e, 'aku 'ima, 'aku sa zakl'alə br'af,
n'eje nə v'ikad da jed'e səz dr'uginə, t'al ud'elnu še si jed'e, i na
nōv'anəka še utsək'ot ud brav'on up'aškana: »səg'a t'i at'uka da
grəz'eš up'aškata, nāv'esto, t'ep ta tək'o pral'ega!«. pəg dr'uginə
jed'ot pij'ot tək'o.*

[Свадебное хоро с дарением подарков]. *i sl'et t'ui izl'ezat, igr'aiet
x'orə, zavəd'e d'edonu n'ai npr'et t'ešku xur'o, sl'et tui
kal'm'anana puv'odə m'alku, i t'al zov'e gə da v'odə xər'onə.
b'abana ž'enə p'ovudnək d'enu se f'anə du, dəd'enə v'odə xər'onu,
dr'uginə se k'azvat tək'ova na p'ovudn'ikən. f'anə se i t'a igr'ai
səz darov'enə, səs t'ex igr'aiet, 'aku i p'o m'alku, 'aku ne, svl'od
gə, s'amu jegl'ək ošt'anə. 'a pək fs'ičk'i sa dar'enə səs dum'ašnu
tək'anə jegl'ocə. fs'ičk'i svadb'arə, m'omənə, fs'ičk'i sa dar'enə,
'oštə kug'anu utəšl'i da je v'od'et nāv'estana vaf nōv'anəka. fs'ičk'i
sa dar'enə, i si 'idat, i ust'anat, fs'ičkə [n'ə sə]. kv'o st'ana
[pən'ektər], dəd'e da se pə pədbər'e, dəd'e sə. i sv'adbata sv'əršə.*

[Приготовление брачной постели]. *i zarant'an kug'anu da st'anə,
da večirt'an kug'anu da l'egat, t'a 'idə z'əlvana, ta pust'elə na
mladōž'encənə d'enu sə sp'ot, pust'elə i l'egnə t'a, ta se zav'ei,
ləž'i səg'a, sp'i t'am na l'egl'onu. da 'idad da xi plak'ot, tug'ava še
xmə dad'e l'egl'onu. toğ'ava 'idat, 'idə z'ək'en, ta si st'anuva i
f'uka: »n'i že l'egnəm!«. »t'i že l'egnəš, 'ama dəd'e nə plat'iš,
n'emə da l'egaš!« tug'ava dad'e na nōv'anəka na z'əlvana na, mu
i s'estra, mu i bratuč'etka, 'aku n'emə s'estra, bratuč'etka že, 'ilə
n'ekva prij'at'elka n'exina. dad'e xmə, dad'e xi par'i, 'i xi ust'av'et
toğ'ava da sp'ot. pək nōv'a si 'idat i se sv'əršuva sv'adbata.*

[Утро после свадьбы]. *i na vutərn'onə nāv'estana g'a st'anə, še 'idə
da xi puč'ərpə. 'i še xmə pust'elə tug'ava ubəz'at'elnu še pust'elə
n'eštu, 'ilə udəj'alu 'ilə, na d'edonu i b'abana d'enu sp'ot, i
vəzgl'avnəčk'i še xmə t'urə, i t'e xi m'etlat tug'ava, 'aku imat
p'ovəčə p'o j'odark'i par'icə p'o mločku i t'ur'et: »ajdə, da stə ž'ivə
i zdr'avə!«. »blagudar'im!«. 'a pək toğ'ava še z'omə b'abana
rak'ije, səs t'o be že 'idə da č'ərpə m'ajkana i bašt'ana na
mōm'ičenu, nōv'a se zov'e bl'aga rak'ije səg'a. še xi č'ərpə bl'aga
rak'ije, če nāv'estana izl'ela mum'a, i že xmə udnəs'e da xi č'ərpə*

*fs'ičkinə, i t'e je č'ərpet i je dar'evl, i se v'ərne, i sv'adbłł
prəv'əršuvł.*

[Разбор приданого]. *i tug'avł f'anłd dł rłz... λnɔv'a prək'e,
r'ubłł d'enu sλ ɔtk'arłł, nλr'eg'ɔt je. sl'et t'uı zλ kək'onu 'imł
n'uždł, rłšš'ivłd gu d'enu tr'evł, i p'očnə žəv'otł, səm'eıniıe žəv'ot
ut'am s'etn'e.*

[Выделение молодой семьи]. *ubəknuv'ennu g'a sλ p'o mlugu
dəc'anł, 'aku 'imł dv'e m'ɔsk'i dəc'a, t'eıe m'ɔsk'itə ɔst'anuvłt nł
k'ɔštłł, λnɔv'a ž'enskunu prəf'ɔrkł t'o i p'ak nł dr'ugł k'ɔštł dɛ,
d'a. i tɔg'avł 'aku 'imł i p'o m'aləg br'at, tɔg'avł gul'emııen, t'e
sλ st'orələ sm'et kłd'e še 'i. še gu ɔg'el'ɔt, n'emł k'ak.*

[Новый огонь в доме выделившегося сына]. *tug'avł še mu 'idłd dł
mu nłkłd'ɔt 'ogłł d'enu sm'etłt: »səg'a, s'inko, t'i l'u v'idəš, če i
br'at tə vərvi sl'et t'ebə, že dɔvəd'e ni dr'ugł nəv'estł, že st'anəm
ml'očku, i zλnɔv'a tr'evł dł sə st'orətə m'estɔ dł se prəbər'etə«. i
t'e sλ pɔm'islələ zλ λnɔv'a d'e dł ı'e, m'ož dł m'u sλ ɔgrad'ilə
k'ɔščł, m'ož dł m'u sλ ıet'aš nł k'ɔštłł nłdd'alə dł 'imł
spəci'alnɔ zλ n'egu, ub'ače gu ug'el'ɔt. b'abłł že 'i dł xmə kłd'e
'ogłł: »səg'a x'otə səg'a, s'inə, ud n'as λnɔv'a, ud g'ospug'e ml'ogu
dł stə ž'ivi i zdr'avə, 'amł dł se nə zλb'ar'emə dł se spɔm'agłmə,
dł se v'ıg'uvłmə«. λnłkv'o sə sl'av'et.*

Некрещеный ребенок

*kɔg'atɔ se rud'i dət'e i ne kr'əst'enu, t'ogu n'emł n'ikłdə. i tug'avł
nə m'ožə dł se p'isuvł fəf c'ərkvł, nə m'ožə dł mu se pr'avə
p'om'ən, nə m'ožə n'ikłkvu, št'otu t'oı ne krəšt'avłn. 'a pəg d'etu
k'ərst'enu, tug'avł t'oı v'ečə səs...*

„Наши“ дети

*'a pək, dr'ug'ııe p'ak s'etn'e že dɔvəd'e nəv'estł ł'am, i že ɔst'anłt
səs... sl'et t'uı kλtu vəd'e, səg'a zλv'isə ud nəv'estłł, dλl'i dł zg'ɔt
səs st'arənə 'ilə ne, b'ulklłł. 'aku i n'eku ženλb'et'estu, 'aku i
n'eku tλk'onłkł, t'e se nə pug'adłt səz b'abłł, kuı'a dł
kum'andvł, kuı'a dł tλk'onłkł. i tug'avł v'ek'i se m'esk'et nł
dr'ugu, t'ə čə tug'avł f'anłt, i t'e sə dλ 'idłt, i st'arənə ust'anłt
sλm'i dł sə səg'ɔt.*

*n'ašəsə dəc'a, k'oınu nλpr'imer, n'ašəsə dəc'a d'enu g'i smə rud'ilə,
zn'ačə... fs'ički n'ašə, us'ob'enu λn'eıe dəc'a sλ t'exnə, t'exnə... λ
s'əgl bɛ, k'ag g'i zɔv'exł, vλs'ile? (ku'i dɛc'a?). 'a bɛ, nł m'oınə
dəc'a dəc'anł kłkv'i b'exł nł n'as? x'ɔ, vn'uci sλ bɛ, t'e sλ vn'ucə,
zn'ačə, zuv'ɔd g'i vn'ucə. i št'om sλ vn'ucə nł st'arənə, t'e sλ*

t'exnə dəc'a. i b'abana i d'edunu, št'ot nə št'ot, tə gi gl'odət, d'ažə t'e sa p'o m'ilə ud n'ei t'exnə dəc'a, d'enu gi sa rud'ilə. zn'ačə, b'ez da tək'onaka, če dəc'ana na t'exnənə dəc'a, vn'ucənə sa p'o m'ili i p'o gi gl'edad b'abana i d'edonu, št'otu ed'in pə, d'aže sa i kax'ər, 'idat ml'adənə na r'abota nas'am nat'atək, ust'avəd dəc'icana da xi gl'odət, zn'ačə, sən'on i nəv'estana 'aku izl'ezat na x n'iva nas'am nat'atək, dəc'ana ust'avəd, b'abana ust'anə da g'otvə da xi, da gl'oda dəc'ana. i x'em i gl'oda, x'em i asov'a n'eku da se nə udr'ijet, n'eku da se nə k'arat, n'eku da nə rək'ot: »iš st'arošča ne gl'odal dəc'asa«. tak'o zatov'a. i sa p'o m'ilə vn'uci, i sa p'o dr'agi i an'ej. i sl'et t'uj i pr'evnucənə p'ak.

Внуки

napr'imer, n'am b'exa došl'i na g'ostə t'ije dn'i dəštər'ata səz dəšt'er'a xi i səs t'exnoto dat'e, zn'ačə n'am b'ešə pr'evnuk, i k'olku gu č'ustuvāš katu tv'ojo. i t'i, b'abo, a na tv'ojuenu d'e'e v'ikad b'aba. m'ale-e, če bel'k'i m'ojesu d'e'e st'analu d'edə i b'aba! am tova i žəv'ot.

Мифология

b'asne

napr'imer, pun'eže vərv'ea k'onə, k'onə za t'ex m'oga da k'ažə, nəm'ešə tug'ava kami'onə, l'ek'i kul'i, asov'anəka anov'anəka, 'amə s k'onə prək'aruvaxa xran'a i kul'i, kar'ucə, kar'ucə. i uruč'esal, sr'ošnal n'ekaf anak'of d'enu səs l'ošə 'očə, i k'on'en se zəotr'oš'e, zəotr'oš'e i se zaznu'i j'ecə, zn'ačə, uruč'esal i.

tug'ava im'alə edn'o st'ara žən'a, ta rəkl'a na m'ama, v'ika: »x'o, da nauč'im d'askalkasa, v'ika, da l'ek'ovla«. m'ama xi v'ikla d'as... 'otə t'ate b'ešə uč'itel', i mu v'ikla d'askale, i v'ika, da je nauč'im, v'ika, da l'ek'ovla, v'ika, sakv'i. to'ava adn'o st'ara žən'ica, č'iče d'orka je zov'ea karag'oskata, rəkl'a: »sl'ušej, č'oka, da tə k'ažə! x'o, s'inə, da tə n'aučem, v'ika, j'e t'ep da l'ek'ovlaš, v'ika, na s'eje l'u tək'ovla k'onəsə da nə um'irat, tək'a p'ukat, v'ika, na fəf kul'ana, fəf tal'igana fpr'ognatu, i se nad'ui, i zadən'i se, i p'ukni umr'e«. to'ava, 'ama čə: »k'ažə mə, č'ičo d'orko, v'ika, g'a dan'o da m'oga, v'ika, da pəm'agam j'e na l'ud'esə n'ekak«.

to'ava v'ika: »že z'oməš, v'ika, edn'o j'ec'e. am v'idəš lə k'on'en, v'ika, če se zaznojeva, v'ika, i zanađ'uva i zatark'al'e se, zn'ačə,

'uruki. č'uknə mu, s'inə, ʌdn'o jec'e, v'ika, nʌ č'elunu i f'anə, v'ika, d'esnije, v'ika, rək'af, l'evije rək'af səs nʌ l'akak' je səs rak'əna z dlant'ən, i mu, v'ika, pəbaj'ej«. č'ekaj, kakv'a b'ešə b'asn'eta. »izl'ela i zm'ije ud j'evuruvə k'aməna ut š'kenov'itə səs jedn'o 'oku 'ogn'enu, z dr'ugu v'ogn'enu. p'uknalʌ se i v'ogn'enutu - ugas'ilu 'ogane! t'f'u-tpu-pu!«. n'a-dv'e gu v'ika, i k'on'e se i utr'əsel i uzdrav'el, i se č'udələ, k'ag dʌ blagudar'ət nʌ m'amʌ: »dʌ sə ž'iva i zdr'avʌ, č'ičo č'oka, t'i spʌs'i kurtul'isa k'ončekʌs, t'i nə sə kurtul'isa v'olčekʌs!«. m'amʌ se bəl'a nʌuč'ila ʌn'ej ʌs'aje b'asn'e dʌ b'aje, ʌn'aʌ č'iče d'orkʌ i bəl'a k'azʌʌ.

buləst'esə, t'eje m'ajki

ʌdn'o vr'em'e. zʌ buləst'esə, 'uškim buləst'esə sʌ v'odələ, xi sʌ zv'alə t'eje m'ajki. zn'ačə. i zʌtov'a, i toğ'avʌ, č'ujet lə, dʌ səg'a pək vəc'ert'ən, č'e se pl'ačə nʌ n'ekvə krəstup'ətəštʌ pu p'ətəna, pu suk'acəna, pu: »v'a-va-va, v'a-va-va!«. 'i, zn'ačə, buləst'etə sʌ došl'i, səg'a ž'e se razbul'ejet l'ud'esə, tr'ev'e dʌ se l'omə. i tug'avʌ f'anʌlə tʌ r'eš'ilə, nʌ krəstup'ət' idʌt tʌ udnəs'ət kul'acə, səs m'et, s ʌsəv'anʌkʌ dʌ l'om'ed zʌ dʌ b'egʌt ʌnoʋ'a t'eje m'ajki pu bʌrč'inətə dʌ x'og'et, pu bʌ'irənu, dʌ nə x'alʌt l'ud'esə, dʌ sʌ l'ud'esə zdr'avə. p'ək t'eje m'ajki dʌ 'og'ed buləst'esə pu bʌ'irəsu pu v'ərxuvinə.

i dubr'e, ʌm'a, 'a nʌ sv'ek'ərvʌtʌ m'ajk'e i bəl'a i t'aʌ ž'ənb'etən žən'a, n'e je str'ay bəl'o x'ič. rəkl'a: »č'ekaj, j'e ž'e və, ž'e v'ig'e kakv'i sʌ ʌs'eje m'ajki!«. i f'anʌʌ ʌdn'ə v'ečər, zg'a n'emʌ dʌ sp'ət c'alʌ n'oš, v'ig'e, 'otə sə zn'aemə, 'odələ pə kəm p'ətək, s'əštu p'ətək, tug'avʌ t'eje m'ajki sʌ bəl'i x'odələ. i t'a e f'anʌʌ dʌ dəžur'i səg'a. g'a č'e v'ig'ela dv'e mʌskʌr'i, dv'e məmč'et'ii im'alə tək'ivʌ p'uštuvə, ʌ prəmən'ilə se bəl'i səs st'arski dr'exi, i st'arə v'ol'n'en'icə b'apski, 'i se pəzʌb'ulələ ʌt'uvʌ ʌs'ej i vʌrv'elə, jedn'onu... nʌ dv'a gl'asʌ: v'a-va-va, dr'ugunu: v'a-va-va. rəkl'a: »x'ə, ʌsəv'a sʌ səg'a t'eje m'ajki, č'ekaj dʌ xmə k'ažʌ ʌn'ej«.

i vutərn'əna [č'i n] sʌb'ax, im'alə i ʌdn'ə l'e'lʌ xʌl'itiskʌ: »č'ustə lə, v'ika, sn'oštʌ, t'eje m'ajki, p'ək mʌn'əxʌ. x'otə b'əž dʌ l'oməm«. p'ək b'abʌ k'irʌ se zv'alʌ, m'ajkʌtʌ nʌ b'abʌ vʌs'ilkʌ, nʌ sv'ek'ərvʌtʌ mə. »t'o be x'ubʌvə, v'ika, t'eje m'ajki, b'ešə ir'ukʌ i pʌl'ukʌ«, v'ika. t'e sʌ tək'o xmi sʌ bəl'i t'urələ pr'ekər, ir'ukʌ i pʌl'ukʌ. »t'e b'exʌ, v'ika, t'e, v'ika, t'eje m'ajki, v'ika, j'elʌ sə v'ərə gl'ədlitə r'abətʌtʌ, v'ika, i toʋ'anʌkʌ, n'ikʌkvə t'eje m'ajki n'eje«. »a be, k'irə, t'i, v'ika, nə zn'aes, s'etn'e, v'ika, ʌg'a se razbul'ei,

v'ika, n'ekuje d'ek'e, jel t'i da se razbul'eiz že v'ikaš 'u-u, za adn'o č'eša m'et i za adn'o p'ita, ta i'e st'anax da s kurd'isvam b'e'l'o«.
 'i, i tak'a nauč'ilə, zn'ačə, če ne im'alu t'eje m'aik'i, am bəl'o p'ak anakv'o, anakv'i maskar'i. maskar'i zov'alə atak'iva t'eje gi zov'ali i maskar'i i puštivi i d'etu g'alələ an'ej da l'ožed, da se prəpr'av'et, zg'a k'ag gu zuv'exa, nə m'oga da gu k'ažla n'egu səg'a k'ak gu zuv'ot. t'a i asov'a b'e p'ak ud b'aba vas'ilka mə gu be raspr'av'ela. vas'ilka se k'azvašə m'ojetə b'aba, sək'ərva.

d'evul (1)

zg'a 'ima, t'o 'ima na fs'ekadə, os'obenu k'ogutu i str'ax, k'oitu i straxl'if, mu se str'uva če n'ekvu pum'ordə as'ej pač'uga n'ekva, n'ekaf, tak'onaka n'emu se str'uva če i d'evul.

d'evul (2)

d'etə pəbesn'eva. g'a se napije, [zn'ačə, žə rak'o, č] pəbesn'evət, ne l'udə, ne tak'onaka. 'a pək 'ima, zn'ačə, n'ekui, t'o si 'ima b'oles anakv'a s'igurnu, t'a e m'ozəčna b'oles, zn'ačə, koj'atə gi məč'i, i mu se str'uva če, v'ika, fl'elə d'evulə, n'ikakəv d'evul i, pəbačə m'ozəčnu b'olan čuv'eka i.

dr'akus

sl'et t'ui nə raspr'av'ešə, če 'ima adn'i guzd'ičəski kul'ibə xi zuv'ot. 'e, t'e sa n'astrana ut s'elu, ut šər'oka l'oka de, 'ama ut s'elu, n'i z gu v'ikamə s'elu. 'otə ko'l'ibi i s'elu s'am'e. 'i f an'eje kul'ibə se i sl'ušlu če 'ima dr'akus. br'e-e, kak'of an'oa dr'akus səg'a? i xl'opalu pu k'oštana, č'ukalu, ne xmi d'aval da zasp'od g'a, t'ej ne žəv'elə t'am l'udə, ne səd'elə. t'e sa f s'elu səd'elə, am im'ali n'ivə na'okulu, im'ot, da gu r'abuket. ta x'odəli, prəsp'avali prəz nəšt'ən, 'aku i č'ukalu xl'opalu, g'a če v'ig'elə edn'o səs k'atu s k'onsko glav'išti i bəl'o. x'o, otašl'i m'oski. m'oski, baba'itə, d'etoso i ne str'ax. v'ika: »č'ekaj, da v'idəm səg'a an'oa dr'akus kak'of i!«. i utašl'i da v'ig'ed dr'akusən. ag'a otašl'i, adn'o v'ika k'atə səs ko... p'ək t'o b'ilu laž'e, da xi pl'a... da nə x'og'et at'amu, 'oti im'alu bl'agi kr'ušə. x'odələ da xi kr'alə. x'ubavu, am ag'a 'ima l'udə at'am vəčərt'ən, ne m'oglə da sə krad'ot kr'ušəna i zatov'a izm'isl'uvələ anakv'i, če bəl'o səs glav'ištə. pək t'eje m'ozəbi i t'i i tr'upalə at'am ta da nə sp'ot x'orana, da nə zg'ot at'am, da xi ne str'ax, kak'os... da sə zbər'ot kr'ušə k'olkutu si 'iskat. i i'ebal'ki im'alu i at'am ne zd'elə l'udə de. i an'ej xi prəp'odələ, 'uškim če im'alu səs k'onsku glav'ištə, če i bəl'o s'akv'o, če i bəl'o nakv'o. i l'ud'etə ut'am s'etn'e gi zapust'ilə an'eje kul'ibə, i azg'a s'amu

'im'esu mu i ust'analu guzd'ičask'itə kul'ibə, n'emal v'ek'i ni l'udə da 'imal, n'ikaku, t'o se zar'aslu 'ilə st'analu ba'ir', i n'ətə gu ur'ot, n'ətə gu kup'ajet, izust'avələ gu za od an'eje dr'akus. x'ə.

dr'uk sv'et

zn'ačə, m'ojtal b'aba g'a b'ešə b'olna, b'ešə ba'e b'olanka i j'ecə ub'ičēšə ta mə rasp'ituvla de, da l p'oštva, da je p'iram as'ej pu, da je b'aram pu kus'ona as'ej. p'on'eže be b'olna, ta da mən'avla vr'emietu. i mə v'ikašə: »sl'ušej, s'inə, da tə k'ažl! 'aku 'imal dr'uk sv'et, j'e že d'ojda da tə k'ažl. 'i, l nə d'ojda lə, n'ištu n'emal as'ej si asak'oj, pa k'o sə sv'et'ə, l n'emal dr'uk sv'et, n'emal nə sov'a nə nov'a«. 'i umr'e b'abata.

p'ək i b'e k'azala vr'ačkal, čə že umr'e na d'uxuv din', i s'e mə v'ikašə: »mən'ol lə, nəv'esto, d'uxuv din'?!«. p'ək j'e je l'ožax, 'otə da nə da č'ekal səs na an'ej, səs naprež'enije za d'uxuv din'en, ta v'ikam: »ojo, ku k'a i mən'ol b'abo, kug'a d'uxuv din'!«. »otə v'ika, nəl'i zn'aje, nəl'i že 'umra na d'uxuv den'«. ta ot'idə b'aš na d'uxuv den' ta umr'e.

i səg'a nəl'i mə b'e k'azala, čə že d'ojda, i tov'a b'ešə səg'a s'on, 'amal kak'av b'ešə 'onije s'on, d'eto n'ikuga nə m'ogal da gu z'abur'e, p'ək 'imal ot'am s'etn'e šeis'e gud'inə, m'ože i da n'emal šeis'e gud'inə, 'alal pədəs'e 'imal, 'imal šeis'e gud'inə. i jedn'ə v'ečər sən'uvam, čə dušl'a b'abata, k'aktu səm j'ə t'urala fəv gr'oban an'ej k'aknu ubl'ečena, i at'uvla praš vrat'asa 'uškim s'odnala i me č'ekal. p'ək j'e səm izl'ela as'ej ud v'onka [upraš na k'opəšn'icə]. i v'orv'e səg'a nax n'eje, k'a v'ig'ex b'aba: »o-o, b'abo-o!«. se opl'ašux, j'ecə se opl'ašux. d'obr'e, 'amal t'a mə r'ečə: »t'i p'omnəš lə, nəv'esto, kakv'o tə k'azax? čə št'e nə št'ə da 'im da st'or'e da d'ojda da tə k'ažl, 'imal lə dr'uk sv'et 'ilə n'emal«. i tug'avla... p'ək j'e zamər'isa as'ej da v'ig'e, mər'išə li na z'em'e, nəl'i ləž'ela fəv zəm'onal. »č'ekaj, kak'o mə mər'išəš, v'ika, čə j'e nə s'om vl'izala fəv zəm'onal, t'o sn'ažəšt'itu at'am gni'e, p'ək, p'ək j'e, v'ika, nə s'om x'ič fl'izala fəv zəm'onal. 'am se l'u j'ecə zat'ožəla, v'ika, ta d'ojdax, v'ika, i da ta v'ig'e, da se rast'ožəm i da, i da tak'ovla. am tr'evə da b'orzam da nə rək'ot: »v'iš, dušl'a i vampər'esala, st'anala vamp'ir, st'anala dr'akus. zatov'a tr'evə da se prəb'iram, da mə n'iku j' nə v'idə. 'otə j'e sə sam skr'ila, tə sam došl'a da tə k'ažl, kug'atu s'ičku sp'i. i zatov'a tr'evə da sə v'orv'e da sə se pr'ibəram kəd'etu sam dušl'a«. i t'a sə 'imal, f'anal mə glav'osa as'ej k'udna mə na... 'ox, se izvən'evam j'e! [Информантка задела

рукой диктофон – А.С.]. *k'udna mə na č'elcə i v'ika: »səg'a sa zdr'avə i n'ikuga n'emə v'ek'i da d'ojda. 'am gəl'emə d'umə ti b'ex k'azla, zatov'a d'ojdux, v'ika, ta st'or'ux, v'ika, nəšt'ɔ d'en' da tə k'ažl, v'ika, da tə se nə [zavəd'e kəl'ə], v'ika, če n'emə dr'uk sv'et«. tə i asov'a gu p'ovn'e ud m'ojetə b'aba.*

ž'in, d'evul

...vəmp'irə nə zn'aje, ob'ače zn'aje dr'ugu. 'a, dr'ugu zn'aje, səg'a. na kukuv'icana na maal'ota sa x'o... 'imašə t'amu b'ešə paz'ar'e fəf čepəl'arə, nəm'ešə asov'a pamp'oruvu i suv'e anuv'a, t'am ut c'alasa uk'olije at'uvə dovl'enska x'og'ea fəf čepəl'arə na paz'ar'. za mäs'ir' za, br'ašnu zim'a ot'amu. 'i prəs k'ukuvica mən'ovaxa. tug'ava ad'in čal'ek k'aksə vərvel səs k'onəna, 'ima at'am udg'orə edn'ɔ vɔd'ica, zov'ot je barg'anuvata v'oda, 'otə je pr'avəl jed'in barg'ana gu sa zov'alə, ta sə je zov'od barg'anovata vud'ɔ. g'a nabləž'il barg'anuvana v'oda čal'ečəkən, če v'ig'el edn'o i'er'encə. i t'o: »e-ej, kakv'o 'ubavu i'er'encə!«. sl'el ot k'on'en, ta gu z'ol i'er'enc'inu i da gu darž'i as'ej na sk'utən, t'a da gu odnəs'e da gu zak'ol'e da gu izjed'ot, kasm'ek' d'e. 'uškim če mu da... x'ubavu, ag'a se lu z'olu da rast'e i'er'et'ištənu, i'er'encəto i st'analu i'er'et'i-štu i st'analu gul'emu. i tog'ava, tog'ava čal'eka se upl'ašəl, v'ika: »ama mu i'eba m'amata, da prošt'avaš, [kəb'ek'im] i'er'e sam, v'ika, naš'ɔk«, - am f'uknal gu, 'a pək k'on'e z'ol da se sv'iva, zn'ačə t'o i kv'o st'analu k'ošku, če k'on'en v'ek'i z'ol da mu se sv'iva. tog'ava gu f'orləl anov'a i'er'et'ištənu i ut'am s'etn'e ne du-š'ol na paz'ar', pəg b'il ud grəx'otnu, ud adn'o t'ursku, ut t'ursku s'e... ne t'ursku, t'e sa pum'acə s'igurnu bl'izu du... (v grəx'otnu sa t'urci, t'urci). t'urcə li sa? ta ut'am i b'irstax'a ne utiš'ol za nax čepəl'arə za paz'ar' za od anov'a i'er'encə, tə gu raspr'av'el at'am za fs'ič'ki. n'egu gu zuv'ɔ ž'in, žən'osalo zn'ačə. 'am če d'evul, anak'o ž'in i st'analu, d'evul, zn'ačə n'e... 'e-e [s'um u s'um], nə m'ožə da st'anə ud gr'oban čal'ekən da var-v'i da tək'onaka, t'o žən'esuva. t'ej gu v'ikaxa, i n'i gu ne zn'aemə.

češ'it

tov'a nə s'əm č'uvala, ne s'əm gə č'uvala. 'aku se urud'i n'ekvə, zn'ačə anak'o 'izvərsnu d'etu da i ne kakv'otu za sv'et'ɔ kak'otu dr'uginə, tug'ava be i češ'it anak'ɔf, 'izrut gu zuv'ot n'egu.

č'uma

d'aže i raspr'av'exa, če pə edn'o vr'em'e im'alu č'umata. bəl'a se nam'etnala nas'am, 'ama i za n'eje xi ne [šl'ig'e], k'o z'ol da

l'om'et, z'al da č'ovnad, z'olə da se zb'irad da se da tak'o i je prəp'odlələ. Adn'o se ne razbul'elu ut č'umatl. dr'ugadə sə zarazbul'evlələ, a v n'ašə s'elu ut č'umal... upl'ašələ se i č'umatl, 'oti je prəč'ekvalə tə je kad'ilə, kak'o je pr'avələ, kakv'o str'uvlələ, č'ukali i t'ovən'. i jed'in sə čal'ek nə s'ə razbul'el ot č'umal.

judə

m'ožə da st'orə p'akos, n'e da pum'ognə. n'e, n'ištu nə m'ožə da st'orə.

judənu x'oru

'am če, t'e sə sə zb'irələ pu barč'inəsə, dal'i bəl'o 'istənskə judə, 'ilə bəl'o m'omə g'a se zbər'alə nə n'ekva tak'o da igr'ajet x'oru, pək t'e gu v'ikalə, ob'ačə, də as'olkuvə zn'ajə gə zə n'egə, nə s'om nə v'ig'uvlələ, nə s'om pu judənu x'oru. [Можно ли ходить по этому месту?]. kakv'o da tə k'ažə, m'en se str'uvə, če n'ištu n'emə fəf təv'a da pəpr'ečə nə, 'amə m'ožə da nast'ovə, zn'ačə, v'iš, asov'a 'imə, v'ikə, st'ovəlu i nə, če kakv'o b'ešə anov'a?

lam'ə

vəf n'ašijes kr'aij nə s'ə jev'evlələ lam'ə. i nə sm'e je v'ig'uvlələ. v'əprək če smə bə'e st'arə, n'i smə fs'ičku v'ig'uvlələ, ub'ačə lam'ə...

l'ošə 'očə

'imə mn'ogu l'ošə, 'imə zn'ačə napr'imer ž'enə səs l'ošə 'očə. m'ožə da pəgl'odnə čal'ekə da rəč'e: »ul'e-e, kakv'a x'ublənə žən'a!«. i žən'anə že se razbol'ei moment'alno vəf sax'ak'en, gl'avə je c'erpə, p'očnə da b'ol'v'e, zn'ačə, str'ašnə r'abutə, zn'ačə, uruč'eslələ e. tug'avə tr'evə da i b'ajet, im'ešə sə bəj'ečki da tak'onə. tə anakv'i 'imə ž'enə səs l'ošə.

l'ošə pr'ikaskə, kl'etvə

'imə ž'enī i səs l'ošə pr'ikaskə. napr'imer vəf n'ašə s'elu im'alu e adn'ə žən'a, tə rəkl'a nə dr'ugə, sk'arali se sə: »vr'u da izmr'etə!«. tə zə tr'i gud'inə, p'et, fs'ičku izmr'elu ot k'oštətə. tak'avə i bəl'a pr'ikaskətə. 'e, t'o e kl'etvətə, d'etu je prəkln'axə da je umr'ot.

mag'esnəsl

zn'ačə, anov'a se z'ovə səg'a mag'esnəsl. [Мужской персонаж]. i k'atu 'imə mag'esnəsl ž'enī, m'ožə da 'imə i m'oski, d'e da zn'ajə. m'ožə da 'imə. [Колдовские действия]. m'ožə, m'ožə da st'orə mag'ə nə budn'ə da nə m'ožə, zn'ačə, nə n'ekvu, i on'ak m'ožə da tu st'orə mag'ə da nə m'ožə da se už'enə. p'ak nə n'ekva nəv'estə m'ožə da st'orə mag'ə da nə m'ožə da sə rud'i. [Защита от

колдовства]. *tog'ava x'og'et pu vr'ačk'i, x'og'et na x'ožatə i zlp'isuvla, zlp'isuvla, zg'a musk'ə xmə pr'avələ edn'o vr'em'e, d'a, t'o səg'a i n'emla lnlkv'i r'a...*

[Колдовские действия (отбор молока у коровы)]. *'am će za mag'esnəcə, zn'ačə, d'enu x'as mag'esnəcə, tə će tug'ava t'ej pr'av'et, x'ə, d'ažə prəz'imat i ml'eku. gl'ədat kr'avlana g'a varv'i fəf p'ək'en, tog'ava 'idə tla z'əmə ut st'əpkana. d'enu varv'ela kr'avlana. tla že z'əmə da 'idə da naru'i n'ejnana kr'ava ud an'al st'əpka, že je st'orə, že je sm'ii. i tug'ava ml'ekunu se prəm'estə vəf n'ejnana kr'ava, p'ək na dr'ugana žən'a, d'enu i z'əla ut st'əpkana, ml'ekutu pof'ərka, n'emla gu.*

[Колдовские действия (лишение замужества)]. *x'ə, 'a pak m'ožə da st'orə, edn'ə mag'esnəcə m'ožə da st'orə gul'emə r'abutə. m'ožə da st'orə, zn'ačə, edn'ə mum'a k'olkutu š't'e da i x'ubava, ne m'ožə da se už'enə. b'e-ε, d'əd'e nə x'og'et na vr'ačk'i, d'əd'e nə z'əmat n'ekvə m'erk'i da se z'əmat, nə m'ožə da se už'enə, m'ožə i da... d'ažə 'imalu sl'učei da sə ustar'ei, da sə mum'a umr'e ud mag'ə. 'ilə na jun'ak. 'ilə da nə m'ožə da sə st'anə k'orm'esta, da sə rud'i d'ek'encə. i n'egu sa im'alə mag'esnəc'itə, tla sa pr'avələ. im'alu na vr'em'etu mn'ogu im'alu zn'ačə, v'iš, ləg'a nə v'eruvat 'i...*

[Защита от колдовства]. *'am že x'odə na vr'ačk'i, že xi k'azvat, k'azvat, kak'o da pr'avə, kak'o da kad'i, da x'odə, da z'ima l'eva v'oda. r'ekana g'a varv'i tla će 'ima v'odop'atčeta, tla se vart'i vud'əna 'ilə na l'evu 'ilə na d'esnu. tla nax l'eva, na d'esnu varv'ət x'or'onu, xur'asa se vark'ət nad'esnu, pak na l'eva v'oda an'aje v'oda i l'ekov'ita. tug'ava že z'əmə da se sm'iva mum'ana da se m'ii ud n'eje, da se uk'əpə, i tog'ava m'ožə da se už'enə. 'ilə da sə rud'i žən'ana. zn'ačə, mag'əna se razval'i. səs r'ekana 'idə səs, izm'ii se mag'əna.*

mag'ə

m'ožə, uruč'esvat, t'ej uruč'esvat [ism'i] i mag'ə pr'av'et. napr'imer, n'ekva žən'a j'ecə i j'et je, će i n'exinonə d'ek'e bəi'o p'o budal'an'estu, pəg dr'ugunu x'itru. tog'ava se č'udə, kv'o da mu da gu pr'avə, kv'otə i na n'egu pr'avə mag'ə da mu st'anə n'ekvu, n'ekaf kus'ur da mu st'anə. [Защита от порчи]. [ublo 'amla], nax'odat kul'ai i gu sa l'ek'ovalə. tug'ava sə im'alu, i k'aknu sə im'ali i b'oləst'inə k'aknu sa nə d'əx'odlə ut mag'esnəcə, tla sə im'alə pək i dr'ugi d'enə sə p'ak l'ek'ovali gi. səs musk'i səs suv'a səs nuv'a.

mur'ava

č'uvava səm. napr'imer, na k'ukuv'ica im'ešə edn'ə žan'a. st'arka b'ešə. i v'ika: »našt'eske me m'ačkala mur'ava!«. »če kak t'a m'ačkalaš, č'ičo mar'ijo?«. »e čə, v'ika, t'i se, v'ika, vdarv'iš, ta nə m'ož da pum'ordlaš, s n'ištu, v'ika, nə m'ož da pum'ordlaš. tug'ava, v'ika, z'əməš, v'ika, da se m'oləž, da se m'oləž, da nə m'oš, v'ika, d'aže i da se prək'orstəš. toğ'ava, v'ika, da se m'oləš. 'i, 'ama v'ika, sax'ag', dv'a m'ožə, v'ika, dəd'e še an'ej, v'ika, m'a... tə gu«. ta anov'a sə gu sa zuv'alə: m'ačkala gu mur'ava. t'a i b'oləs. zəbəl'evani i, əb'ači tug'ava ne m'oglə da zn'ajet kak...

nar'əčnəcə

g'a se i r'aždalo d'ek'e, ta sa dəx'odlə nar'əčnəcə, 'uškim anakv'i nar'ə... b'abə, n'ekakvə sə b'abə, nar'əčnəcə gi sa zov'alə. ta m'u sa prədv'iduvavə, kakv'o še mu i b'ədəšt'itu, žəv'ok'en kak'ov že m'u i. da l'i x'ubavu že prək'ara, da l'i že, še k'əglə anov'anaka, i v'ikat: »e-e, anov'a mu i bəl'o p'isano, anov'a mu gə sa bəl'i nar'eklə kəkv'otu«. n'ekvo g'a mu se sl'učə l'ošu na n'ekugu, e im'alu da k'əglə, p'isavə mu sa. tova nar'əčnəcə gu sa k'a... mu sa anov'a əbr'eklə.

sajb'ije

č'uvavə, pək vupšt'e, če 'a-a t'am nə m'ožə čəl'eg da x'odə [ku]. t'o 'ima sajb'ije i us'o... ne m'ožə, v'ika, da se nabləži nat'am, anov'a səm č'ula. [Какые они бывают?]. 'am če, i na bə'ir', i na l'uv'adə, i na v'oda, i na d'aže i na k'ošta izost'avəna. »ami, b'egaj nət'atak, t'o t'am sə 'ima sajb'ije, umr'el b'il, i 'uškim če i drakusn'esal, ta sə p'azə, č'uvav sə k'oštavəna!«.

sajb'ije na vəd'ə

t'o im'alu adn'o vr'em'e, zn'ači, im'alo sajb'ije na vəd'ə, na n'ekva čəsm'a, vəd'ə... v'oda de č'učurčək st'or'en, i 'ima sajb'ija. i səg'a g'a x'og'et na an'aa čəsm'ə t'ur'et zn'ak. za da x'i nə, da nə st'anə n'eštu de, če m'ožəlu da xmə sə, da se razbul'ejet, n'ekvu da xmə se sl'učə l'ošu. i zatov'a t'ur'et na čəsm'i, pək nadr'ugade nə s'əm č'ula. v'ikat, čə i ud'avəl se i b'il at'am, ta i žən'esal at'am i səd'i na vəd'əna i je č'uvav.

sm'ok

[Змея, сосущая молоко коров]. us'ob'eno anov'a d'esə 'ima adn'i sl'epu... k'ag gi zuv'ot, vas'ile? (koj'e?) d'esu smuxt'od, d'esə s'ej'ot kr'avə? sm'ok, x'a! napr'imer, sm'okuvi 'ima gul'emə zm'ii k'ət se k'azvat, zuv'ot sm'okuvə, t'e v'ig'et lə n'ekva kr'ava, i se əmut'ajet

opāš 'okulu vɾl... z'adnənə n'og'i i 'apnə smox't'e, d'ur se nɾ
nɾsmux't'e, d'ur p'očnɾ... i vəčərt'ɔn g'a 'idə kr'avəclɾnɾ fəf, dɾ
du'i žən'anɾ, t'a du'i k'ɔr'f', i tug'avɾ zn'ačə, je smux't'al sm'ok.
ɾnɔv'a n'eku s'udə, če smux't'ɔt kr'avɾnɾ, zn'ačə, nɾdu'ilɾ k'ɔr'f',
zn'ačə, smux't'al je sm'ok.

[Змея, живущая в брошенном доме]. i tug'avɾ ɾn'ol, ɾn'eje
sm'okuvə sə se nɾstɾɾ'n'evɾlə pu k'ɔštə. us'ob'enu d'etu sə izust'av'et
k'ɔštɾɾsɾ zɾ, t'e sɾ gul'emə, t'e sɾ pu m'etɾ, i p'o gul'emə ɾnɾkv'i,
ub'ačə nə s'ɔ ɔtr'ovnə. t'a se nɾstɾɾ'n'evɾlə pu k'ɔštənə, 'ə se
xr'anələ səs m'išk'i. s m'išk'i sə se xr'anələ, ub'ačə sɾ str'ašnə, t'e
sɾ gul'emə, zn'ačə, zm'iištə, ub'ačə nə s'ə utr'ovnə n'aɟ r'anu dɾ, i
nə x'ap'et.

'uruki

zn'ačə n'emɾ, ub'ačə 'uruki sə mn'ogu gu im'ešə f k'ukuvicɾ.
uruč'evɾnəsɾ, 'uruk'isə.

vamp'ir (1)

ɾ če vɾmp'irə zɔv'ɔt, 'uš'kim g'a umr'e čəl'ek, 'aku gu prər'ipnə
k'ok'e, 'aku gu fupšt'e, t'eɟ vɾmpər'esɔvɾl čəl'ekɾn. i tug'avɾ x'odəl
pu dən'ɔsɾ, 'uš'kim če st'anuvɾl ud gr'obl, i x'odəl pu k'ɔštəsə, tɾ
č'ukɾl nɾ p'ortə, tɾ pl'ašəl l'ud'esə. 'e pək, kɾkv'o uč'i zɾ t'ex
ɾsɔv'a, ɾsɔv'a zn'aɟɾ.

vamp'ir (2)

[Защита от вампира]. 'am če t'o, sl'ušɾ, je səm b'abl nɾ dəvət'inə,
'amɾ sɾ m'azɾli sɾ pu k'iš'etə kɾtr'an' nɾ vɾɾt'atɾ sɾ pr'avələ kr'əs
ut kɾtr'an', kɾd'ilə sə səs təm'en, vɔpšt'e, nɾkl'adɾli sɾ 'ogɾn' nɾ
n'ekɔi pr'aznəcə d'enu 'imɾ zɾ spəcij'alnu zɾ ɾn'eje r'abutə, i
n'ikəkəv vɾmp'ir ne nɾbl'izəl nɾ ɾn'aɾ k'ɔštɾ v'ek'i. [Можно ли
убить вампира?]. t'o se nə f'atɾ. [Внешний вид вампира]. 'a-ami,
t'o se prəm'en'e nɾ n'aɟ rɾzl'ičnə šəš'itə, tə ɔt'ukɾ kv'otu l'eski
d'esɔ v'ikɾt če tək'onɾkɾ. vɾmp'irən se prəubɾɾz'evɾ, st'anə i
k'amɾɾn jʉn'ak. nɾpr'im'er, ti t s'ɔ rɾspr'av'elə v g'el'a, t'e gɔ ječə
zn'aɟed zɾ j'udɾ. j'udɾ, x'ɔ. ɾnɾkv'otɔ se prət'v'ar'e i vɾmp'irənən
n'aɟ rɾzl'ičnɔ, t'o se izm'en'e, že st'anə, k'amɾnɾ mʉm'a že st'anə,
jʉn'ak k'amɾɾn že st'anə, vɔpšt'e, izm'en'e gu sə i 'obɾɾzən,
zm'en'elʉ se i. [Можно ли похоронить вампира?]. nə m'ožə dɾ se
pugrəb'e vɾmp'ir, t'o se nə d'avɾ, t'o se nə d'avɾ, 'a-ami t'o
vɾmp'ir, i t'o i st'anɾlɔ vɾmp'ir, t'o i l'ošɾ r'abɔtɾ zn'ačə, d'e-e.
je dɾ tə k'ažɾ, ɾs'aɟe n'e vɾmp'irən 'istənɾ.

vəxr'uška, i'uda

x'ō, nāpr'imer, nā vās'ila nā k'ukuv'ica səb'iramə s'enu, i ag'a mə z'e vəxr'uška λɔv'a š'apkata sl'amena š'apka. t'a se vd'igna, tλ se zlg'ubə un'əstə š'apka. i sl'et t'uḡ p'ada, p'ada, p'ada tλ nā p'okrəva, nā p'okrəva, tλ nā [uč'ik'ē]. k'acna š'apkata. 'ama vd'igna tək'ova λnakv'o i, vəxr'uškana t'ə jē zov'ot i'uda.

zakr'ilnək (1)

ne dr'akus, λm 'uškim svət'ije. zn'ačə, vopšt'e nā jēdn'a m'esnust fs'ičku vārv'i x'ubavu. i k'azvat, če λvov'a m'esnust jē, zn'ačə, ubəgr'ava n'ekəkaf svət'ije i jē p'azə. dλ nə grad'uška dλ nə lət'i, dλ nə st'avat n'ikakvə l'ošə r'abutə λ'am. i destv'i'felnu.

zakr'ilnək (2)

svət'i kəstād'in i jēl'ena, 'imami č'erkvəca parakl'is, i sə n'i zakr'ilnək t'oi, n'i sə mə x'odəm t'o s... 'ima sə zb'or, tλ x'odəm, tλ sə mu pr'avəmə kurb'an' t'amu i sə x'apfəmi, i sə sr'əbvami si, i pup'evami, i x'ubavu sə puigr'avamə, i p'op 'idva, tλ sə sl'užə t'amu, i sm'etamə čə svət'i kəstād'in e zakr'il...

zar'ovənə par'i

par'i s'ē si im'alu tək'ova sljib'ijeta xi č'uvav, ub'ače i bəl'o l'afəsə. n'eje v'ernə bəl'o.

[Как добыть клад?]. gl'ōdλ se vəf s'ōn. 'ima x'ora mān'arə d'etəso i k'azvat, λsəg'a mə bəl'i λnakv'i, j'ecə g'alələ dλ n'ajdat par'i g'otuvə dλ xi izr'ov'et. 'i-i žē vəf sən'ōn, fəf s'ōn šē v'idə, 'edə kad'e sə 'ima par'i, 'ama tr'evə dλ t'urə dλ dād'e kurb'an'. i kad'e tr'eva dλ dād'e kurb'an' čuv'ek. i tug'ava žē mu z'emə n'eštu ud dr'exana dλ gu, dλ udnəs'e nā m'estənu, i tug'ava m'oglu dλ izv'adə par'inə. 'inlačə 'aku n'e, žē se zəbəb'utnat, i x'a žē udnəs'e λvov'a d'enu sə z'ol čəl'eka, d'enu gu d'ava kurb'an', v'ika, zλ par'inə, i 'aku... i n'emλ dλ prək'azva x'ič n'emλ dλ gəlč'i. prəgəlč'i lə, i šē zbubuk'ot par'inə, p'adat nād'olu, i nə m'ožə dλ xi n'ajdə. p'ək tr'eva dλ məlč'i, i dλ r'ovə, i nax'odələ se par'i səs... 'a pək t'o sluč'ajnos m'ožə dλ e bəl'o, dλ se nām'irələ, ub'ačə sən'uvələ xi.

[Человеческая жертва]. 'ima nāpr'imer, edn'o vr'em'e, λm d'etə sl'ušlala səm, zn'ačə, 'ama n'e, če n'ekəkaf im'alu mn'ogu bəbəl'il čəl'ek. s'ojē čəl'ek niḡ'e zλ x'ubavu, λs'ej, [mak'ər] če i bəl'o, b'ilə zar'avənə λvov'anaka, tug'ava mu z'olə lə ut st'əpkata lə, ud dr'exa lə mu z'olə kakv'o, tλ gu prəv'elə kurb'an', i zλ λdn'ō

nəd'el'ε zλčern'el čuv'ekλn, zλčern'el, zλčern'el, rλzbul'el se i umr'el. i utəš'ɔl kurb'an'.

z'av'es

zn'ačə kug'atu i b'olλn čuv'ek, kug'atu se nλd'εvλ zn'ačə dλ m'u se pum'ognə, v'idə čε ud d'oktur n'emλ um'ut, n'emλ ucv'eš, 'ilə n'emλ um'ut, tug'avλ i prən'ud'εn v'ek'i dλ se ub'ərnə kəm rəl'ig'ijetλ, kəm b'ogλ, kəm n'ekuɯ svət'ije, i tug'avλ zλv'ešt'aje z'av'ez d'esu k'azvλš t'i. šε sə ubrəč'e n'εštu, j'e n'ekuje k'ərpλ, j'e n'ekuɯ tək'onλkλ, p'ək nλ p'o səri'ozən tək'onλkλ i kurb'an ubr'ičet. 'aku tək'onλkλ zλ dλ uzdrav'ei, zλ dλ tλk'onλkλ - ubrəč'ət kurb'an'. [Жертва в пользу бедных]. i vupšt'e se mn'ogu pum'agλlu ut təs strən'a, kurb'an' se zλk'arλ, ufč'icλ lə š'il'encə, nλ č'erkvλ dλ gu dλd'ət nλ n'ekuɯ b'edλn čuv'εg dλ sə gu zλk'olə dλ gu iz'ed'e, i tɔv'a i z'av'es se k'azvλ.

Детские страшилища и пугала

[„В штаны засуну!“]. dλ gu m'ušnə v g'ašnənə! n'ai l'ošutu εdn'o, i ɔs'obennu 'imλšə sə st'arə b'abə, ku'itu n'ošexλ v'əl'nienə d'olnə dr'exi εdn'i səz gul'emijen tək'o kλtu pɔt'ur', i zλ dλ upl'ašλd d'e'εnu: »č'ekλj dλ gu m'ušnλ v g'aštəsə!«. i λnɔv'a d'e'ε - n'e! zλtrəs'e, upl'ašə se dλ gu nə s'ɔ nλxm'ušnλλλ v g'aštə.

[„Сейчас поймаю!“]. 'ilə šε s'ətu se ftr'opə λs'eɯ i: »č'ekλj dλ te f'anλ!«.

[Цыгане с мешком]. 'am čε, 'ušk'im čε m'ož dλ d'oɯdə λsəg'a λd'in c'igλnin mən'ɔ λt'uλλ, mən'ɔ ɔd'in c'igλnin səs čuv'al, tλ zb'irešə dəs'a d'etu nə sl'ušλt. 'aku nə sl'ušλš, vedn'agλ žε mu k'ažəm dλ d'oɯdə dλ te z'ɔmə. i λn'eɯ g'i pl'ašex. t'olku zn'aje.

Встраивали ли тень человека в стену?

pɔ p'r'ikλsk'i pu tλk'o, ɔb'ačə fəf k'ukuvicλ nəs'ɔ vgr'adλlə, n'emλ tλk'ovλ.

ХОЗЯЙСТВО

Молозиво коровы

'a, p'ərvutu ml'eku, kɔj'etɔ se izdu'i ut kr'avλtλ, 'am prəd'i dλ se izdu'i, se k'azvλ s'εrλ, i se svλr'εvλ, t'o se nə d'avλ nλ t'e'εnu, sl'et kλtu se izdu'i, tel'etu se p'uštλ dλ se sm'učə, p'ək s'εrλ λn'eje svλr'ɔ, i tug'avλ se rλzd'avλ pu mλxλl'ətλ, 'ilə šε um'esi p'itλ, p'itλ, i se uč'εpnvλ pu pλrč'e ut p'itλλ, i vəf k'upičkλ ut

s'erana za kr'avənu zdr'avə, za sajb'iinu zdr'avə da sa ž'ivi i zdr'avə, 'ajde da stə ž'ivi i zdr'avə, i kr'avət... i sajb'iiti i dub'itəka, i t'ej pu c'elata maxal'ə se razn'isa s'era.

[Особый хлеб с молозивом]. pək mn'ogu x'ubaf s'ernək se st'anə, pr'avəd b'abə kl'in ud n'egu. t'oj katu izv'ara st'avla, ub'ačə mn'ogu 'ubaf kl'in st'avla, s'ernəg gu zuv'ot. kug'anu da var'ə s'erana, še 'idat ud r'ekana da z'emlat pləvov'icə d'etə, pləvov'icə d'etə i n'osəla r'ek'ata tak'ovla darv'eta, i še nap'al'et 'ogani'en na n'eje sə svar'ət, da i ml'ekənu na kr'avana katu k'aknu varv'i r'ekana. zn'ačə da im l'esna kr'avana.

Стрижка овец

[Мытье шерсти]. v'alna, p'orna klad'enu sa, kug'anu sa ofc'enə prə z'imana zd'elə səs n'eje i prul'et'an se ustrəž'ot. tug'avla an'al v'alna se ispər'e. ispər'e se, i t'a i s'eirna, zuv'ot je s'eirn'evla v'alna, št'otu sə sam'ana 'ofca p'uska tak'ovla edn'o m'azənu na t'ečnus, t'ə i d'aže i za l'ek je sl'agat. »t'o je nast'inalu, t'urətə mu s'eirna v'olnəca na d'ek'encinu, če nast'inalu!«. 'ama isp'irat tog'a, i g'ano se ispər'e, še se uč'okla, č'oklat je, zn'ačə, tug'avla səs rak'inə an'ej, i se vl'ači i navl'ačena tug'avla se prəd'e za k'omu za kkv'otu tr'evla. n'einu zə v'alna se l'əsnu, 'am pə kən'op'al'en be bel'ə. x'ə.

[Мытье шерсти путем купания овец]. 'a pək ft'oru, ne s'amu, t'e sa dv'apət n'i strəž'exmə ufc'enə. i na i'erəna, lg'a da d'ojdə vr'em'e za, 'e t'amu prəs ješ'ent'an vek'i, 'ama 'oštə dōd'e ne zamr'azəlo, p'o napr'eš ufc'enə že xi k'arat na r'ekana, i zavər'ot v'ir'uvə da e dləb'oku bl'je, da 'ima [u m'eter] nag'orə. i tug'avla se f'orl'et ufc'enə vəf r'ekana səs, z gərbuv'enə nad'olu, f'ata gi za z'adnəca pr'ešnənə n'og'i ed'in i'ek čuv'eg, d'enu 'idə, i f'orlə fəv vud'ona, i t'al se ub'orna ufc'ona i varv'i as'ej vəf vər'on. 'i še u t'oa se varv'i, varv'i i k'atu izl'ezə, zar'ita m'alku, št'otu i t'ešku anov'a, i je ustrəg'ot tog'avla, anov'a se k'azva i'erəna p'ak.

[Грубая шерсть]. on'al v'alna i i'erəna, i se pr'av'et ud n'eje p'o gr'ubə r'abutə, nə m'ožə k'onku t'a da se prəd'e, 'am se prəd'e p'o dəb'elu, na rud'an', za dupl'arə, za k'ičənə x'aləštla anov'a 'osnuvana, v'otəkan. t'a si 'ima fs'eku, 'a pək ud dr'ugana v'alna m'ožə da se da pr'avi i dəb'elu, i k'onku, i za pr'eg'enə, i za tk'anə i. 'a pək an'aje z'a dəb'elə r'abotə, i'erənana. ufc'ona si se op... v'alnana sə se opər'e na ofc'ona k'aknu je f'orl'et vəf vər'on.

Покупная шерсть

zn'ačə, mn'ogu gu s'adexmə nax k'ukuv'ica, i na fs'ekladə v
 balg'arije se s'adašə. fs'eka k'aštə gl'odlašə, št'otu n'emāš g'otuvu
 da k'upəš, k'aktu səg'a s'ičku 'ima fəv mɒglaz'inə, ɒ s'amu par'i
 da 'imāš. n'e, tug'avɒ 'aku sə pu dub'iiš, 'aku sə istək'aeš, 'aku
 tək'onakɒ, pək pr'elunu b'e sk'ɔpu. prɔd'avāšə se na m'acə, m'acəti
 b'ešə n'eštu k'atu na k'ilugr'am, d'esət lə k'ilugr'amɒ, p'et lə
 k'ilugr'amɒ edn'ɔnɒ m'acɒ pr'eždɒ pr'elu pɒm'učnu pr'elu t'ənəčku
 zɒ tk'anə. i tug'avɒ še z'emə, že gu, n'ai nɒpr'et kəš'osɒ, t'am gu
 z'emə, še gu kəš'osɒ, zn'ačə, še gu da nə s'ɔ g'ɔrčə, ɒt'ej da nə
 pr'eždɒnɒ, tug'avɒ z'emə tɒ gu nɒkv'asə, 'amɒ mu t'ur'e brāš'ɔncə,
 i gu zuv'e kəš'osɒlu. tɒ gu nɒm'ok... tə zg'a gu isp'inɒ na edn'a
 vɒ[r]l'inɒ, i gi nɒt'ur'e da is'ɔxnɒt, i tug'avɒ n'emɒ da se, vɒrv'i
 stɒn'ɔn, n'emɒ da se zɒpr'e, n'emɒ da se ɒnɒkv'o da pr'avə vɒzl'i.
 k'ojtɒ tək'ai, i tək'ai, i t'əci, i p'ej'e. tɒ ɒnɔv'a i zɒ 'osnɔvɒnɒ g'a,
 zɒ 'osnɔvɒnɒ, ɒ ɔtɔg'avɒ kɔn'ɔpɒl'en.

Обработка конопли

[Посадка конопли]. kɔn'ɔpɒl'en n'ai nɒpr'eš že gɔ sej'e, i t'o i
 dvud'omnu. n'ai nɒpr'et p'usnə m'əšk'i i ž'ensk'i. s'evɒmi gu, d'etu i
 pu tur'enu, mn'ogu tur'enu m'estu, i st'avɒ mn'ogu vəs'ok,
 kɔn'ɔpɒl'e. n'egu sə gu zuv'em kɔn'ɔpəln'ištə. t'o, v'iš, t'i sə zn'aje.
 kɔn'ɔpəln'ištə, ɒnɔv'a, m'estɔnu. i ubəknuv'ennu gu s'adaxɒ na
 ɒtək'ovɒ m'estu, če i d'etu ut kluz'etɒ vɒrv'i un'uj, 'otə n'ašətə
 kluz'etə b'exɒ n'e vəf kɒn'alə, n'e vəf tək'onakɒ, ɒm st'axɒ gul'emə
 d'upki, 'amɒ se p'al'n'exɒ. tug'avɒ prəs z'imɒtɒ kug'atu sləd'enu, gu
 izn'isɒt na kɔn'ɔpɒl'en da gu zatur'ɔt, da sə zɒup'ii. i un'o d'etu
 nə s'e jəd'e. i kɔg'atu st'anə zn'ačə, us'obennu bāšt'a nə, t'o pəg
 b'e, mn'ogu b'e mərəkl'ije zɒ fs'ičku, i z'imāšə spəcij'alnu s'em'e ut
 kɒzɒn'l'ək, n'ekladə 'imāšə tək'ovɒ prətprij'atije d'etu prud'avāšə. i
 t'ate gu puzn'avaxɒ utt'amɒ tɒ mu pr'aštɒxɒ. tɒ st'avāšə
 d'askɒlɒvije kɔn'ɔpɒl' [nɒm'estɔ], t'o st'avāšə dv'a m'etɒ.

[„Женская“ и „мужская“ конопля]. tug'avɒ še gu, n'ai nɒpr'et
 m'əšk'inə, 'izbrɒn'ig gu zuv'exɒ n'egu. 'izbrɒnək, zn'ačə, gu izbər'ət
 ud ž'ensk'ijen, tɒ gu səb'irɒmə, sɒb'irɒmə, [m'əšɒj s'e pɔ l'u
 v'anəkɒ gɔ skub'eš], i l'u se v'ərzuvɒ na e tək'ivɒ sn'ɔpčencɒ. i
 t'oj p'o x'ubɒf, p'o m'ek. n'eguvunu stəpl'o na m'əšk'inə. pɒg
 ž'enskɔnu st'anə p'o tv'ərdu i p'o gul'emɒ, i na v'ərxən p'usnə zɒ
 s'em'enu, č'akəž da se, da uzr'ej t'o. ɒ č'ekɒt ɒn'ej, št'om m'inə,
 št'om cv'etnə, tɒ sə uprāš'i sɒm'ijen kɔn'ɔp, i sl'et t'uj gu izv'adɒt,

*t'o katə pužalt'ei sl'et t'uj, i št'om pə pužalt'e, x'ajdə m'əskijen
 λnɔv'a 'izbrɔn'ikan dɔ se m'axnə, 'a pəg dr'ugijen dɔ ust'anə zɔ
 s'em'e.*

[Использование конопляного семени]. *'a pək s'em'etə gu p'olzuvaxme
 zɔ nɔtr'ovənə, nɔpr'im'er, n'ekɔje ɔfɔ'a se ɔtr'ovəlɔ, 'imɔ čəmər'ikɔ,
 mɔn'ogu ub'ičexɔ dɔ je pɔs'ət, 'ilə uzux'ar. i se nɔtr'ovə, zɔp'enə se
 λt'ej i, tɔg'avɔ: »x'otə b'ɔržə kɔn'opɔlnu s'em'e isč'ukɔjtə!«. i z'emə
 tɔ sč'ukɔ, i tu gu zɔl'ije, i vedn'agɔ se l'ek'uvaxɔ, uzdrɔv'evaxɔ
 ɔfɔ'enə, nəm'ešə dɔ se, dɔ um'irɔt.*

[Сушка стеблей]. *i kug'anɔ se i ubər'e i dr'ugɔ, 'a pək kɔg'anu se
 ubər'e, i se ispr'av'e tək'a, gu zuv'ɔt kufəd'inɔ. kufəd'inɔɔ je
 v'ɔrzuvɔt, λs'ej tu nɔpr'av'et i tək'o v'əžə ut'u dɔ se m'inə, tɔ gu
 st'or'et λs'ej zɔ dɔ is'ɔxnə. i un'i pək kug'atu d'oidə vr'em'e, i t'o
 kug'atu uzr'ei i n'egu nɔpr'av'et et'ej pr'avičku dɔ s'ɔxnə səg'a
 v'ɔrzɔnkɔ λs'ej, i səs ud n'egu sə pr'av'exmə v'ɔxcə λs'ej dɔ se
 zɔv'ɔržə dɔ nə p'adɔ, 'amɔ t'o λs'ej si fs'e nɔpr'aimə, nɔpr'aimə, i
 st'anɔlu k'atu k'ɔšče, v'ətrə pr'aznəčkɔ, ud'uxuvɔ gu v'etər'ə.*

[Удаление семян]. *i kug'atu is'ɔxnə, tug'avɔ še pust'il'emə, zn'ači,
 λn'oj'e, i se č'ukɔ, un'o ž'enskijen. č'ukɔ se i se v'ei, k'atu se
 uč'ukɔ s'em'enu, utr'ɔsəlu se x'ubɔvu dɔ n'emɔ x'iž dɔ nə ust'anə
 s'em'enu. t'o i j'edrəčkɔ, t'o i d'ostɔ j'edrəčkɔ, t'ə k'atu gr'ax. 'i se
 ɔdv'ei i se prəbər'e fəf tək'ije p'ag zɔ dr'ugɔtɔ gud'inɔ, i dɔ
 'imɔ zɔ s'em'e i et'ej zɔ tək'ivɔ sl'uč'ei, kug'atu se nɔtr'ovɔ n'eku,
 ufɔ'ɔtɔ, 'ilə dub'itəkɔ, 'ilə kr'avɔtɔ, kun'opɔlnu s'em'e.*

[Замачивание конопли]. *'a pək un'uj z'emɔt tug'avɔ, g'atu uč'ukɔ
 v'eči i s'uxu i, se sl'agɔ fəf tupəl'a. zn'ači, 'imɔ sə fs'ek
 stup'anən sə 'imɔtə tup'ilu. g'orə d'olə, zn'ači, j'edn'a d'upkɔ
 iskup'anɔ nɔ krɔj r'ek'atɔ bl'izu dɔ 'e, i k'olku dəlb'okɔ - k'olu
 j'ed'in m'etar dəlb'okɔ. pəg dv'a tr'ev'e dɔ i gul'emɔ λt'ej, i t'o
 zɔv'isə, k'olkutu i λnɔv'a kɔn'opɔl'e. i se sl'agɔ, nɔr'edɔ se, nɔr'edɔ
 se, nɔr'edɔ se, nɔr'edɔ se, i tug'avɔ udg'orə sə zəsl'agɔ səs
 k'amənə, put'isnuvɔ s k'amənə, i sl'et t'uj se p'usnə təč'aštɔ vud'ə.
 təč'e fəf v'adəčkɔ t'am, nɔp'əlnə se, i p'ak si izl'izɔ vud'ɔtɔ, t'a si
 təč'aštɔ vud'ɔ təč'e, i p'ak si 'imɔ nɔpr'av'enu v'adəčkɔ dɔ si
 izl'izɔ vud'ɔnɔ dɔ. i dv'aes i j'ed'in d'en k'isnə 'onije kɔn'op t'am
 fəf un'əs d'upkɔ. s'əštutu st'avɔ i səs l'en, 'amɔ t'oj p'o tək'əf,
 ɔb'ačə kɔn'opɔl' p'o tək'əf. i sl'et t'uj, k'atu zd'i dv'aes i j'ed'in
 d'en, i 'idəš i s'ej k'ažəš. tug'avɔ tɔ g'a mən'ɔd dv'aise i j'ed'in
 d'en, ž'e 'idəš nɔ λnɔv'a nɔ tɔp'ilunu dɔ rəč'eš λs'ej, f'anəš str'ɔk,*

up'ənəš ʎs'ej̥ səs rʌk'ɔtʌ edn'o, i 'aku se ɔtʌl'upnʌlɔ ɔnɔv'a
 puvərxnust'ə nʌ v'ərxnɔnu nʌ sam'onu nʌ stʌbl'o, 'a če g'otuvu i.
 p'ak 'aku nə s'e pɔl'učə, dʌ pɔsəd'i. ʌm t'o že zn'ačə k'azʌ.
 tɔg'avʌ səd'i 'oštə, i kɔg'atu dʌ gu izv'adə, že spr'e vud'ɔnʌ səg'a
 dʌ təč'e, i tɔg'avʌ səs k'uk'i səs 'ək, k'ag gu zuv'ɔt, 'e tʌk'ivʌ
 g'ačuvə, z g'ačuvə še ɔp'inʌt k'amən'inə dʌ se m'axnət, i se p'očnə
 dʌ se izv'adʌ.

[Сушка]. pə se izv'adʌ, 'amʌ fs'ičkunu dʌ se pɔstr'e m'alku nʌ, i
 se pɔst'irʌ, i ʎt'ej̥ k'atu səs r'oklə st'anə, kʌtu ʎs'ej̥ nʌ'okulu
 k'aknu gu nʌ ʎs'ej̥ i ʎs'ej̥ nʌ, j̥edn'o nʌg'orə, dr'ugu nʌd'olu,
 fs'ičkunu dʌ i pɔstr'etu. dʌ n'emʌ j̥edn'o vʌr dr'ugu x'ič. i səd'i
 dud'e is'əxnə.

[Битье конопли]. kug'atu is'əxnə, še 'idəž dʌ gu prəbər'eš tɔg'avʌ,
 i səg'a... gʌ is'əxnə, x'ɔ, tug'avʌ se prəb'irʌ v'eči, i še pɔdəlž'avʌ
 səg'a pɔ nʌt'atək ɔbrʌb'otkʌtʌ. səg'a 'imʌ sə m'elnəcə, zn'ačə, dv'e,
 dv'e d'əsk'i ud b'uk, x'ɔ, d'ɔsk'i ud b'uk nʌpr'av'ənə səs edn'a, ed'in
 k'ol ʎs'ej̥ nʌpr'a... ʌ t'o j̥ spəcij'alnɔ, zn'ačə, tɔv'a i gul'emu, ed'in
 m'etʌr vəs'oku, d'əlgu, ud'olu se st'ipʌ ʎs'ej̥ dʌ se nə kl'atə, dʌ gu
 zʌst'əpəš, i sʌs d'esnʌtʌ rək'a d'igʌš dr'əškʌnʌ, št'otu m'eždu
 dv'enə d'əsk'i, zn'ačə, se 'imʌ tr'etʌ, kɔj̥'atɔ mən'avʌ prə sr'ed'ətʌ,
 prə sr'ed'ɔnʌ nʌ dv'enə d'ɔsk'i. i m'eždu t'ex se sl'agʌ, un'a j̥e
 vd'ignʌt səg'a sr'ednʌnʌ, i sl'agʌš ɔn'u j̥, 'amʌ prəd'i dʌ gu sl'agʌš
 ʎt'am že z'ɔmə, že gu uč'ukʌš səz br'advʌnʌ 'ilə səs k'upən. k'upən
 se k'azvʌ edn'o spəcij'alnu ud dərɔv'o nʌpr'a... ɔ d'ɔrvu nʌpr'av'enu
 dʌ se č'ukʌ. č'ukʌ se, č'ukʌ se, č'ukʌ se i nʌ k'amin', nʌ k'amin'
 dʌ i s'ilnu, zʌ m'ož dʌ se sm'ačkʌ ʌnɔv'a stʌbl'onu, tʌ dʌ se
 ɔsvɔbɔd'i ʌnɔv'a kuž'icʌnʌ d'enɔ i, puv'esmu gu v'ikʌt, n'i,
 n'ašənə. i tug'avʌ v'ek'i še se m'ɔnə sl'et kʌtu nʌč'ukʌnɔnu ʌn'ej̥
 tʌk'onəkʌ sl'agʌ se nʌ spʌt'il'kʌ p'ak. edn'a d'əskʌ ispr'av'ənʌ i
 sl'et t'u j̥ dr'ugʌ d'enu e, dr'ugʌ, t'o i spəcij'alnə r'abutə, zn'ačə,
 k'atɔ n'oš, 'amʌ gɔl'emu, k'atu kʌl'ɔčkʌ. i gɔ sl'agʌš, i gu
 spʌt'isuvʌ, zn'ačə, ʎs'ej̥ tʌk'onəkʌ zʌ dʌ p'adnʌt j̥'ɔdrənə r'abɔtə.
 'amʌ prəz ʌnɔv'a vr'em'e, prəd'i ʌnɔv'a səs nɔv'anʌkʌ 'oštə gɔ
 nʌč'ukʌš səs m'eləcʌnʌ ʎs'ej̥, ʎs'ej̥ səs m'eləcʌ gu zuv'ɔt. tr'akʌ,
 tr'akʌ, tr'akʌ, tr'akʌ, tr'akʌ i gu sl'ožuvʌ, sl'ožə tʌ tr'akʌ, tr'akʌ,
 tr'akʌ, tr'akʌ. zn'ačə, m'eləcʌnʌ vʌrv'i nʌ r'əkʌ. i tug'avʌ ust'anə,
 zn'ačə, puv'esmɔnu, un'a isp'adnə, ɔst'anə, zn'ačə, zʌ tʌv'anə
 m'azʌnə zʌ, səbər'em d'enu p'o dr'ebnunu, pək j̥'ɔdrunu gu
 izgur'im, f'ɔrləm gu.

[Вычесывание конопли]. 'a pək na sam'onu na pɔv'esmɔ v'ečə pɔdəlž'avla r'abuta gul'emla. n'ai napr'eš še p'očnə da gu d'ɔrzat. 'imla darz'al'ki, jədn'i žəl'eznə, tak'ivla 'okulu dv'aes santəm'etra d'al'gi səz dr'aščəca d'ərv'ena, i sl'ožat prəst'il'ki zdr'avə, i p'očvat ʌs'ej da se na kul'enonə d'ərpə puv'esmunu i s ʌɔv'a gu pɔt'iskla, d'ɔrzla gu, d'ɔrzla gu, i sl'et t'uj gu nav'ivla ʌs'ej, i ust'av'e. i prudəlž'avla p'ak, čə tɔ'a səs, 'imla spəcij'alnə četk'i ut k'onksla 'ilə sv'inskla up'aška, mn'ogu tv'ərdə k'osmə napr'avənu pr'avičku. k'atu četkla səg'a še gu č'ešet p'ak. sl'et t'uj səg'a, sl'et katu m'inala un'aje pruced'ura, p'očvat tug'avla da se č'ešla səs un'əs četkla. i st'avla, zn'ačə, s'aštu kupr'ivla. nav'ivla se x'ubafku, napr'av'e se ʌs'ej na, 'i že se napr'avə səg'a na k'ožel'. kug'atɔ m'inə un'al d'etu uk'apalu d'olu, ud n'egu pr'av'et k'ɔdəl'ki. se k'azvla k'ɔdəl'k'e d'enu k'apalu pu gr'ubunu. ta gu n'egu napr'av'et na pr'af dar'ak zɔv'ɔt. ʌs'ej 'imla žəl'eznə k'uk'i naɣ'orə, i ed'inije kr'ak m'ušnə prəs, 'a pək nad'olu e et'ej səz dv'e d'əski, čə tɔg'avla ʌt'ej, i tɔg'avla dv'etə un'es pr'avə, ta r'abɔtə. i se p'əxnə jəd'inije kr'ag da se nə v'al'e p'ək səs, se sl'agla səs ud un'uj na un'es pr'avətə. i t'ej, i t'ej, i t'ej, p'ak e t'ej, i t'ej, i t'ej, i t'o st'anə p'o gr'ubu za čuv'alə, za č'ol'uvə, za 'e tək'ivla za cəd'il'ki. un'a gr'ubana.

[Прядение]. 'a pɔ x'ubavla, d'enu i st'analu katu kɔpr'inə, n'egu še f'anat səg'a ʌt'ej še l'u napr'av'et, 'e-ej narəd''od gu, narəd''ɔt gu 'ilə na m'asa, 'ilə na n'eku na krəv'at, i sl'et t'uj f'urkata n'e, f'urkana n'e, [kak'at nu] za v'alna k'aknu se prəd'e i tak'onaka. 'am se k'azvla səs na f'urkinə, n'ašəna f'urki. 'i se prəd'e v'olna sə s'amu səz dv'a r'ogla ʌs'ej. k'aknu i napr'avə ʌɔv'anəka, i utt'uka i ut'uka v'ɔrzanku, i ɔt'uvla v'alnana se zavr'e, i ut'uka se prəv'ir'e. 'a pək ɔn'eje k'ožil'en i səs p'et š'es et'ej, i se sl'ožə na ɔn'uj. i tug'avla se nav'ivla, nav'ivla ʌt'ej, i t'ej, i t'ej nav'ivla, i se v'ərži x'ubavu. i p'očnə da se z'imla s'amu pu edn'ičku, 'i se pl'un'čə. zn'ačə, še pl'un'čəš i s jədn'ana r'əka gɔ pr'obla ʌs'uj, z dr'ugana vart'iš, i se nav'ivla na vrət'enonə, na vrət'enonə d'e, i t'o st'anə gul'emu vrət'ence i ʌt'ej. sl'et t'uj 'oštə 'onije ed'in k'ožel' m'ožə da, ʌɔv'a i k'ožil'e. i sl'et t'uj še se namut'ai na mutuv'ilkla.

Производство зерновых

[Пахота и сев]. ʌm t'uka se ur'e s'amɔ za z'imnu dv'a p'ɔt, p'o napr'eš 'ugari se, ug'ər se k'azvla, ʌ d'enu še se s'adə z'imnu n'ivə, i sl'et prəbrəžen'e v'eč se s'evla. dv'a p'ət. pu tr'i p'ɔtə n'ikə nə sm'e s'evlā. dv'e r'ek'oltə nə sm'e s'adələ f n'ašəsə m'est'a.

[Озимые]. z'imnunu se nə vl'ačə, z'imnu se zaur'ava. t'o je 'ugər', i g'a e na 'ugara se šej'e i p'ak se zaur'e. zn'ačə, za da nə izm'ørznuva. 'a pək mu kug'atu, d'etu se f'anal e gəl'em sn'ek, napr'imer, 'ima n'av'evə, pr'espə d'ez gə v'ikat t'ej azg'a, n'av'evi st'anuvat pu m'etar, pu dv'a. tug'ava i up'asnu da ne izgn'ii, da ne izg'inə n'ivana. izg'inuva, zn'ači, izgn'iva anov'a. tug'ava x'odəm, ta x'odi se, ta se pr'av'e d'upki, am na sn'eg'an, i še izv'ada p'ors', ta se nam'eta vər sn'eg'an, ta da se stop'i p'o b'øržə za da nə izgn'ii, izg'inə n'ivana.

[Весенние посевы]. 'a pək pr'ol'etnu vr'em'e, l'etnətə, l'etna l'etn'ica, l'etnətə ž'itu gu zuv'ot l'etn'ica. t'o se izur'e pr'ol'etnu s'a i səs, s'eva səs r'oka na ur'anənu, i tug'ava səs vl'ak, vl'akən napr'av'en ut č'epə ud i'ela, i udg'orə se t'ur'ed dv'e cəp'en'ica, jədn'o p'o ut pr'eš i as'ej səs v'ørzanu, zav'ørzanu na dv'e m'est'a. i tug'ava se sv'øržə ud dv'enə str'anə, i k'on'en varv'i i s'urnə vl'akən, i t'ur'et i k'amənə udg'or, d'ažə 'aku 'ima n'eku d'ek'e mərakl'ije da gu vl'ačet, da gu s'urnat, če n'i se smə pu səs asov'a, səs as'ej se smə vl'ačəli, 'idəm ta s'odnəm na anov'a, i ne s'urn... vl'ačə se zn'ačə, ta se zar'av'e l'etn'icana. [Сохраняют ли борону?]. m'ožə, t'o d'ažə še ust'anə, ta i za dr'ugana gud'ina səd'i na kr'aičeg gə ost'av'et pə, g'a se šej'e, t'ə čə toğ'ava gu isk'arat as'ej, ta gu ust'av'et, i n'ikuј gu nə x'alə. a za dr'ugana gud'ina mu t'ur'et 'oštə čepk'ovə, i gu v'ør... pr'av'et, i p'ak səs n'egu vl'ačet.

[Жатва]. katu uzr'ei n'ivana, tr'eva da se už'onə. ž'onə se sa s'ørpuvi s palam'ark'i, na l'evata r'oka se dərž'i palam'ark'eta, t'i v'ig'uvəl lə sə palam'ark'e? i se f'ata səs, za da f'anəm p'o vəčə səs t'ov'anəka, i [sə sr'ežə]. d'aže za da 'imaž gul'emə rak'oјk'e, zov'e se rak'oјk'e. ta d'aže i as'ej k'aknu tək'oa sl'aga [u ta se zabr'ə]. i gu sl'ožə na zəm'ana. p'ək še pr'av'et važ'e, še z'emə edn'a š'epa səs ut na ž'enetənu, stəbl'ana. i gi razd'el'i na dv'e, i dərž'i jədn'o na r'oka. sl'et t'uј gi razd'el'i, st'anə pud m'išnəcana edn'onu xv'anə, i dr'ugunu zavij'e, i gu t'urə at'eј na zəm'ata. toğ'ava se t'ur'et un'e sə rak'oјki i se v'øržə. v'øržə gə, nav'ii se, 'i da gu k'aras kəd'etu š't'eš, t'o e v'ørzanu ž'itunu sə. 'otə ž'itunu s'əga v'ørzanu nav'anəka, kr'aijnə sə ust'analə unu'a klas'enə da nə s'e r'onə, ta gu prəv'ivnuv at'am sə sv'iva an'eј, i se zav'øržə x'ubavu, sn'opənə sa gəl'emə, na z'imnunu sa gul'emə, na l'etnunu sa p'o m'al'ki.

[Перевозка снопов]. *i kug'atu se tək'o, se nɒpr'avə nɒ pət'inə, zn'ačə, sɒb'irat se pu d'esət sn'opə nɒ ɒdn'o m'estu, zuv'od gi pət'inə zɒ dɒ m'ož dɒ se k'arɒ. i tug'avɒ səs k'onə. sl'agɒ se stɒg'ark'e. zn'ačə, ed'in č'ep, 'ilə edn'o kl'on'če, 'ilə jɛdn'a vər'l'inɒ, 'amɒ ne dəb'elɒ, ne p'o dəb'elɒ ud rɒk'atɒ səs nɒ kr'ajɛ, d'ažɛ 'aku n'emɒt, tɒ se f'anə tɒ se sɒs br'advɒ nɒpr'avi, tɒ se sl'agɒ nɒ k'on'en nɒ sɒm'ar'en, 'imɒ 'e tək'ivɒ pr'aštə se k'azvɒ. pr'aštə sɒ, pək t'urə nɒ pr'aštənə, i sl'et t'uɪ se sl'agɒt gul'emənə sn'opə. klas'enə nɒz'at' nɒv'anəkɒ, sl'et t'uɪ dr'uginə pu č'etərə m'ožəš, č'etərə iz jɛdn'ɔnɒ str'anɒ, č'etərə ud dr'ugɒnɒ str'anɒ, 'amɒ en'eɪ nɒz'at' klas'enə, nɒpr'et pr'aznɔnɔ, p'ak ubr'atnɔnɔ. i sl'et t'uɪ se st'egɒ prəm'etnə səs vɒž'e, i m'ož dɒ gu k'arɒš, 'aku št'eš, k'ilum'etər. n'emɒ dɒ sɒ r'onə x'ič, z'ərnu nə s'ə ɒ[r]n'isuvɒ, zn'ačə, n'emɒ. i sl'et t'uɪ se k'arɒ nɒ xɒrm'an.*

[Сушка снопов]. *xɒrm'an, t'o ubəknuv'ennu s'ə nɒt k'əštɒtɒ, nɒt pl'evn'etɒ, xɒrm'an e f r'avnu pudgrɒd'enu ud'olu. i dv'a xɒrm'anɒ sə, ud'olu d'etɔ se vɒrš'e i udg'orə d'etu se sn'opətə rɒstɔv'ar'uvɒt. i sl'et kɒtu se rɒstɔv'ar'et sn'opətə, se pr'av'et nɒ k'ošuvə. k'ošuvə pu č'etərə, 'ilə pu s'ed'em, 'ilə pu š'es. zn'ačə, ed'in dɒrž'i nɔv'anəkɒ, ed'in sə pr'ai n'ai gul'em sn'op i prəviɪ'e ɒnɔv'a prə sr'ed'atɒ, sl'et t'uɪ dr'ug'ijɛn sl'ožə et'eɪ i gu f'aštɒ, tɒ se zɒxv'aštɒ i ut'ukɒ i ut'ukɒ. i 'aku i br'ek, sl'ožə se 'oštə jɛdn'a ud d'olnɒ str'anɒ 'oštə pɔ jɛd'in. i sl'et t'uɪ mu pr'av'e š'epkɒ, š'epkɒ p'ak ed'in sn'op, šɛ gu sviɪ'e səs kul'enɔnɔ ɒs'eɪ se sl'ožə nɒ bl'izu du dɔd'enu v'ərzan sn'opɒn. tɒ se sviɪ'e, i mu st'anə, i mu sl'ožə š'epkɒ ɔdg'orə dɒ ul'ivɒ. k'atu vɒl'i, n'emɒ dɒ se m'okrə ž'itunu, 'amə d'enu nɒkrəv'en ɒnɔv'a, rɒzb'irɒš lə, v'iždɒl lə sə? k'oš v'iždɒl lə sə? 'i sl'et kɒtu is'əxne, tɔv'a e zɒ s'əxn'ene, sl'et t'uɪ šɛ pr'av'et kɔp'en. kɔp'enə zn'ačə, nɒ sr'ed'ɔtɒ sl'ožɒt m'alku sl'amɒ i p'očnɒt səg'a dɒ r'ed'ət. jɛd'in pud'avɒ, dr'uk r'ed'i vr'u, rɒsp'uskɒ, rɒsp'uskɒ, rɒsp'uskɒ, tɒ prəd'i tɒ gu st'ori mn'ogu gul'em. zn'ačə, m'ožə stut'inə sn'opə dɒ puɪ'emə, st'o. i st'avɒ 'e tək'avɒ f'ormɒ.*

[Приглашение мыши на „крестины“ стога]. *i k'atu sə se zɒsv'ivɒ, 'a nɒ kəm v'ərɒɒ se sl'agɒ ed'in k'ol, edn'a v'əršəɒnɒ, k'ol, 'amɒ nə zn'am səg'a k'ag gɔ i k'azvɒt. p'ak k'ol. sl'agɒ se, i nɒ n'egu səg'a šɛ se sl'agɒt dv'e, dv'e tr'i š'epk'i ɒnɒkv'i. i nɒx t'eɪ, i nɒx t'eɪ, i nɒx t'eɪ. i n'ai udg'orə mu sl'agɒt ed'in, ed'in tr'ən, ed'in p'iškɒl' gu zuv'ɔt n'ašətə, gul'em e tək'əf, tr'ən. ud n'ai l'ošə d'esɔ*

bodl'ivə. sl'oži i v'ikat: »j'elə, m'iško, də kəršt'avəš!«. sl'ožet un'uj də nə fl'izat m'išk'i də gu... tə 'onije sə prəv'iknə, d'enu pr'avi sn'o... nāv'anəkə: »j'elə m'iško-o, də kəršt'avəš!«. i tug'avə mu sl'ažet st'albə tə sl'ezə, i m'ožə də səd'i, də s'əxnə, tə is'əxnə, m'ožə də səd'i m'esəc.

[Молотъба]. *i sl'et t'uj səg'a še vərš'ejet, gl'edət, 'as tə k'azvəx i fč'erə dən'ə, də e x'ubəv dən'ə də i tək'onəkə, i p'očnət səg'a. k'ačə se tə xv'ər'l'e, t'o se f'ər'l'e, zn'ačə, ubəknuv'ennu, 'am u ed'inije xərm'an i, p'o nāv'is'oku g'ornije, pəg d'oln'ije i p'o ud'olu at'ej zagrəd'en səz dūv'ar. i f'ər'l'et səg'a sn'opətə ud udg'orə nə nōv'anəkə, dr'ug'ije rəzv'ərzə sn'opətə, i gi sl'agət. sl'agət xi nə v'ətrə səs kləs'etə. st'or'et kuləl'o. 'amə st'or'et sl'et t'uj ft'oru, tr'etu at'ej, i nə sr'ed'atə pr'aznu 'imə. 'i še səg'a še gu vərš'ejet. dv'a k'oni p'bez'at'elnu tr'evə də sə. m'ože i səs jəd'in, kət n'eməš, tōv'a m'ože i s məg'ar'encə. ub'ačə t'o ub'əkəl'e, i 'onije gō dərž'i i səs pr'əčkə i k'a... putk'aruvə. səg'a dərž'i i se pbr'əštə, pbr'əštə i putk'aruvə səs pr'əčkə. i k'on'e vərvi - š'oš, š'oš, š'oš - an'ej šum'i. 'a pək 'imə ut strən'i səs v'ilə tə pustuj'anno xv'ər'l'et t'o, št'otu t'e gu rəsk'aruvət kun'etə, tə vərvi nəd'olu. t'e gu pudb'irat, pudb'irat, p'ak i p'ak tək'o. i us'ob'ennu 'aku i br'ežen xərm'anə, 'aku 'imə m'alku nək'rəv'enu, t'o fs'e vərvi nəd'olu. fs'e, t'o is'əxnəlu, 'amə k'atu vərvi'ot k'onətə, t'o se č'upi v'ečə, šum'i, šum'i. 'i si gu prətr'əšet səg'a, kug'atō v'ečə puč't'i se punəč'upəlu, tug'avə si isk'arat kun'etə də puutpuč'inət m'alku, pək t'e še gu rəstr'əšet səs, dv'amə tr'imə d'ušə, fs'ič'kutu də se udd'olu, də se isk'arə d'oln'ijen pl'as nə nōv'anəkə, i prətr'əšed gu, i p'ak p'očnəd də xi k'arat, i 'oštə ed'in, dv'a p'ət se prətr'əše, dōd'e se rəzb'ərəkə. i sl'et t'uj t'o sə p'adnə v'ečəm, st'anə m'ekə d'enu še, i zg'a še izv'adət. k'onənə vərvi'ot, pək t'e pu m'alku səg'a səs v'ilənə ist'ərsuvəd gu, ist'ərsuvət, zə də n'emə tək'ovə zərn'o. i sl'amətə v'eči ud'el'et, ud'el'et, ud'el'et, ud'el'et. sl'et t'uj k'atu nəməl'ej, m'axnət i k'onətə, i p'očnət səs jəd'n'i bərsk'ač gu k'azvət, ud jəl'a, 'amə ut m'alkə jəl'icə nə v'ərxi də 'imə k'atu metl'a, p'očvət at'ej i at'ej də j'edərnō, zəšuč'utnələ sl'amə, tə isk'arat x'ubəvu, i at'eje gu isč'isk'et, i sl'et t'uj 'imə lup'atə, lup'atətə e d'ərv'ənə lup'atə. t'a si 'imešə lup'atə k'atu ləd'un'k'ə d'etu, mn'ogu x'ubəfkə. 'i n'aj nəpr'eš še nəpr'ai kr'əs ud ed'inije kr'aj du dr'ug'ije kr'aj. i p'očnə də gu səb'irə nə k'upč'inə səs lōp'atətə. s lōp'atətə gu səb'irə, səb'irə, səb'irə o'tukə i o'tamu,*

st'anə edn'a k'upčina. 'a pək, ʌ kə'i, ne s'amu, tɔv'a jəd'in p'ət.
 'aku 'iskaš, 'aku 'imaš 'oštə sn'opuvə, 'oštə se nap'əlnə, t'o ud
 'onije kup'enə tr'i p'əti, m'ožə dn'eska tr'i p'ətə dʌ m'axkaš sl'amʌ
 ʌt'ej dʌ stu'i, 'amʌ ž'itutu st'anə ʌt'olkuvʌ nʌ xʌrm'anʌ. i sl'et t'uɟ,
 tug'avʌ gu sʌb'irat v'ečə, sʌb'irʌd gu, st'anə ʌt'ej mn'ogu, i səg'a
 še gu v'ejet, 'amʌ fs'e nʌ v'etər. č'akʌd dʌl'i d'uxʌ, dʌl'i nə d'uxʌ,
 'amʌ n'ekugaš vedn'aga p'očnə dʌ d'uxʌ. 'i səs lup'atʌtʌ f'ər'l'e
 ʌt'ej. pək n'i, dəc'atʌ, sl'agʌmə ʌd'in čuv'al nʌpr'av'en nʌ kʌč'ul'kʌ,
 'i səs spəcij'alnə tʌk'ivə, 'imʌ ʌd'in st'ar pəl'in, d'if lə pəl'in se
 k'azvʌ edn'o, vəs'oku stu'i d'if pəl'in, ud ʌnɔv'a d'enu je p'adnʌlɔ
 sl'amkʌ 'ilə n'ekɔe dr'ugu tək'onəkʌ, i gu se isk'aruvʌ nʌ stran'itə,
 pʌ 'onije f'ər'l'e, v'etər'os n'osə gu nʌt'atək pl'ev'atʌ, fs'ičkutu.
 pl'ev'atʌ vʌrv'i, ž'itutu p'adʌ ud'olu, p'adʌ i st'avʌ jədn'o č'istɔ,
 jədn'o b'eləčkɔ, jədn'o x'ubʌv'ičku. i nʌt'atək p'o sl'abičkutu vərv'i,
 p'o kəm kr'aje gu zuv'ɔt up'aškʌ. kr'ajen gu zuv'ɔt up'aškʌ. 'i, kʌtu
 se isv'ei, zn'ačə, 'a pək, 'aku nə d'ui, c'elʌ n'oš l'u č'akʌd dʌ
 zʌp'očnə dʌ d'ui. zʌd'uxʌ lə, zʌd'ui li, i tug'avʌ p'očvʌt. m'ož dʌ
 sp'i d'enu, ʌnɔv'a s'or gu zuv'ɔt, s'or, səbr'anɔnɔ ž'itɔ - s'orʌ gu
 č'uvʌ. i toɟ'avʌ k'atu se udv'ei, i səs kr'inʌ, sə šən'ikʌ, 'imʌ kr'inə,
 šən'icə tʌk'ivʌ d'ərv'enə, p'əlnə, i čuv'alə fs'e dɔn'es'enə, p'əlnə, i
 prəst'ərguvʌ zʌ dʌ i r'avn'ičku, i x'ajdə fəf čuv'alʌ. [ʌnɔv'a] d'etu
 č'etərə kr'inə, nap'əlnə čuv'alʌ, i se [ut s'uzde t'o] pu d'esət, pu
 dv'aes čuv'alə ʌt'ej, i gi zʌv'ini i nʌ dr'ugi d'en' še gi
 prəšuš'avʌmə. zn'ačə, n'emʌ, 'aku n'emʌ dʌ se vʌrš'e i nʌ dr'ugi
 d'en', p'ək 'aku n'emʌ, ɔn'uɟ že səd'i, pə p'ak se nʌsl'aga dʌ se
 vərš'e. 'i sl'et t'uɟ sə z'emə če gu issuš'i [musk'itunu], nʌ ɔn'es
 č'ol'uvi 'imʌmə, zn'ačə, d'aže i zʌ r'ubənə pr'av'et m'aɟkitə [ʌnʌkv'i]
 č'ol'uvə, pɔst'irem'i gi, tʌ se prəšuš'evʌ, dʌ sə pusəd'i pu dv'a, prəz
 dv'a, prəs tr'i č'asʌ p'ak mən'eš tʌ gu ub'ərkaš, ub'ərkaš, vl'ačəš se
 [pu kul'enʌ] nʌd n'egu, dʌ se suš'i x'ubʌvu i kɔɟ'atu xr'upkʌ,
 zn'ačə, p'očnə dʌ xr'uskʌ, sə z'əbətə že gu up'itvʌd gu, dʌl'i i s'uxu
 v'eč, nə s'ə m'ačkʌ. i s'uxu i. i tug'avʌ se sʌb'irʌ fəf tɔv'anəkʌ, i
 x'ajdə f ʌmb'ar'e. ʌmb'arəti sʌ gul'emə, zn'ačə, k'əg dʌ tə k'ažem,
 n'i 'imʌmə c'elʌ st'aje ʌt'ej səs tr'i, tr'i, i udg'orə gu nʌl'ivʌmə, 'a
 pək ud'olu səz dəšč'icʌ ʌt'ej se nʌvd'ignə, e tʌk'ovʌ ɔtv'orče 'imašə,
 i dəšč'icʌ se sp'uskʌ. k'atu i p'uštʌš, t'o zd'ignʌ, tə ud'olu dʌrž'iš
 kr'inʌnʌ, utv'orəš, i - 'op! - təč'e, i p'ag ɟɔ zʌtv'orəš. 'a pək 'aku
 'iskaž dʌ gu m'eləš, tug'avʌ še 'idəš dʌ gu m'eləš nʌ vud'en'icʌ.

Пахота и сев

[Обрядовый хлеб с медом]. *t'estotu lɔ'g'a sə m'ēsə, g'a sə um'ēsɔt, n'i sə m'ēs'εxmə fəf p'eštə, nə č'ekɔmə ɔot'ovu, tɔ lɔ'otuvu dɔ 'idəž dɔ k'upəš, 'am sə m'ēs'εmə r'əžənə xl'ebuvə, i tug'avɔ kug'anu dɔ 'idɔd dɔ ur'ot, n'aij nɔpr'ež jε nɔl'om'et fəd'ul'čəɔɔ, 'e-e ɔɔɔk'a fəd'ul'kɔ, εdn'ɔ xl'εp'čε m'alku k'ulku l'u jεd'in k'ilugr'am, n'i gu k'azvɔt fəd'ul'kɔ. i tɔɔ'g'avɔ žε gu rɔsč'ɔpə i səs mətč'ɔk, žε t'uri f εdn'ɔ pɔn'ič'kɔ mətč'ɔk, i xl'ebɔn ɔo rɔsč'ɔkɔ, rɔsč'upə gu xl'ebəɔən, m'et, s mətč'ɔk, m'etč'ek, tug'avɔ žε sə, žε nɔl'omə: »x'otə z'ɔmətə, səg'a, dɔ u bəɔək'eg' ɔɔd'inɔɔɔ, zɔ zdr'avə dɔ smə i sɔj'b'ii i dub'itək, i sə zdr'avə dɔ se ž'ɔnə dɔ se, dɔ n'ivəsə dɔ rɔst'ɔt«, dɔ 'imɔ plɔdɔr'odije, i zn'ačə, g'a se zɔf'anə n'aij nɔpr'et, t'o mi e səs fəd'ul'čəɔɔ, zn'ačə, fəd'ul'kɔɔɔ m'alək xl'εp. i se rɔsč'εpə nɔ puluv'inə ɔs'εj səs pr'əs, n'e səs n'oš. se rɔsč'upə nɔ puluv'inə, i məd'ɔn fəf pɔn'ič'kɔ se sl'ožə, i uč'ɔpnə səs xl'ebəɔən nɔmət'e, səs n'ekɔ v'iləɔɔ n'ikɔku n'ištu nə, ud mətč'ɔkɔn žε gu x'apnəm zɔ zdr'av'e i zɔ bəɔək'et.*

Жатва

[Обряды с двойным колосом]. *'ami k'oju kəsm'etl'ije, nɔx'odɔ, i tr'evɔ dɔ jε n'osə čət'irəsə d'enə. tɔ 'ilə fəf, dɔ 'idə dɔ sə t'urə fəf ɔmb'ar'e. nɔ ž'itutu, zn'ačə, kug'atu se n'aijdə m'ajk'εnɔ. zn'ačə, ɔn'εj səz dv'a kl'ɔɔɔ i ɔs'εj nɔ ɔd'in str'ək, d'a? tug'avɔ šε jε ɔč'ɔpnə, šε jε pɔn'osə u n'egu čət'irəsə d'enə, i šε jε f'ərli fəf xɔmb'ar'e dɔ i v'inɔgi p'ələn xɔmb'ar'ɔ. xɔmb'ar'εn n'e li zn'aiš? d'etu se ž'itu s'ipuvɔ ɔt'am, d'etu se sl'agɔ.*

[Недожатая часть нивы]. *ɔm n'ištu ne k'azvɔt, lɔ'g'a d'ojdə d'enɔ i utəš'ɔl zɔ v'odɔ, nɔpr'imɔr, dɔ nɔt'očə nɔ žɔtv'arənə, ust'anə ɔn'εj m'estɔnu, tɔɔ'g'avɔ v'ikɔ, tug'avɔ t'o, m'estu dɔ dɔd'e dɔ piɔ'ɔt ɔn'εje, s'ipə nɔ up'aškɔɔɔ vud'ɔnɔ, i v'ikɔ: »p'ij, up'aško, v'odɔ št'om tε sɔ ne ž'enələ!«, - nə s'ɔ ž'ɔnɔli i n'eguvijɔn č'ek'ən, n'eguvijɔn kr'aj, 'am gu sɔ ust'avɔlə dɔ st'anə up'aškɔ, n'emɔ dɔ xmə d'avɔ dɔ piɔ'ɔt, ɔm žε jε s'ipə vud'ɔnɔ ɔt'am dɔ p'ii up'aškɔɔɔ v'odɔ. 'ami t'o utəš'ɔl dɔ xmə dunəs'e v'odɔ nɔ s'ič'kinə dɔ piɔ'ɔt, pək t'ε k'aknu sə se nɔr'ed'ilə, fs'ek sə k'arɔ n'eguvijɔn r'ɔt, p'ək n'eguvunu ust'ɔnɔ ɔs'εj up'aškɔ. tug'avɔ lɔ'g'a, t'o g'a v'idə, čε gu zɔ n'egu n'eguvunu ne k'arɔlə nɔ r'ɔt səs n'eguvinə, tug'avɔ iss'ipə vud'ɔnɔ i rəč'e: »p'ij, up'aško, v'odɔ!«. i vr'u l'u č'ekɔd tug'avɔ v'odɔ dɔ piɔ'ɔt.*

[Пучок из последних колосьев]. *t'o se k'azva g'atə n'aij-sətn'ie, k'atu se už'ənə v'ek'i, kr'aijen v'ek'i už'ənal se s'ičku, i d'enu n'aij-setn'ie še utsk'ubla ut un'a ut m'alku klas'e, i si gi t'urə na sarp'ən, že xi zaplət'e k'atu kus'ə. As'ej gi naplət'e i gu zuv'əd br'adl. zn'ačə sv'əršəlu se, i p'ag dəgəd'inl. 'ami At'ej t'o sə səd'i [ən'ui], spl'e'etəpə na sarp'ə, na sarp'ən Anəv'a, klas'enə. i zn'ačə... 'amə dəzd'i də dr'uganl gud'inl, p'ak Ag'a z'əməš, tl gə s'ə m'anəš brəd'ənl, x'ajdə p'ag že ž'ənəš. d'ignəž gu səs sarp'ən i pAlAm'arkAnl i brad'ənl.*

Совместные работы

[Жатва]. *fəf mAxAl'ət, nApr'imer, se səbər'ət, dn'eskl še ž'ənat tv'ojtū, 'utrə m'ojtū, zL'utrən tAk'onAk, zAv'isə kug'a, tv'ojtū uzr'elə dn'eskl, dn'esk'e, už'ənad gu, p'et š'es ud mAxAl'ənl mUm'ičət i ml'adə ž'eni i tAk'onAk, na dr'uganl st'anAlə m'alku p'o g'eč, 'idat i n'egu tL už'ənat, i tAk'a st'avAšə zn'ačə jədno spum'aganə, spum'aganə. məž'ə, na məž'ə gu, b'es pAr'i. n'ikAkVə pAr'i n'eml. t'o sə, zn'ačə, spum'agAxl edn'i dr'ug'i b'es pAr'i.*

[Строительство дома]. *i varv'ešə r'abotAnl, i ne s'amu vopr'osl i zL ž'enlətə, 'am i zL k'əštL se zAf'anə. »x'otə b'əržə, As'oje čəl'eg k'əštL že grad'i!« i fs'ičk'i se prət'ičət, k'oj səs k'on dArv'a še otk'arAl, k'amənə še mu k'arAl, k'oj še mu dr'ugu pəm'agAl, i se mn'ogu spəm'agAxl.*

[Праздник по окончании совместных работ]. *'am čə tug'avl n'aijsetn'ie se zbər'ət, tL st'or'et edn'o x'oru, nAigr'aijet se x'ubAvu na xArm'anənə, na xArm'anənə ub'ez'at'elnu sə t'o. zn'ačə už'ənAlu se, uv'ərxlū se, sv'əršəlu se, i ut'am s'etn'ie zAf'anl məž'etə, pəpr'el'kitə.*

[Посиделки]. *v'ečə gə st'anl p'o gul'emə n'oštətə, 'iml vr'em'e i zL mž'i, i zL pəpr'el'ki, i zL p'ejenə, i zL sv'ir'enə, v'ek'i n'eml nAv'ənkL r'abotL.*

Выпечка хлеба

t'oj tAk'avl že f'anə dL gə ispəč'e, g'a z'əmə dL se s'uknuvl As'ej že gu ub'ərnə p'ak səs na krəg'ən, 'i z dr'uganl str'anl se ispeč'e.

Обработка конопли

tə nə uč'ešə, k'ag dL r'abutəm səs kən'opəl', tug'avl s'eL pus'evlAxL t'am mn'ogu kun'opəl', kən'opəl' i l'ən. k'ak se m'ənə, k'ak se m bər'e, k'ak se č'ukl, k'ak se tup'i fəf tupəl'a, i d'ərZl, i č'eši, i tAk'a nAt'atək, i n'aij-setn'ie k'ak se pr'avə fəf na k'ədəl'ki, i k'ak se m'iskl g'a se prəd'e. pr'avə se na k'əžəli i se prəd'e səs

pl'uničenə, s'ej [плюет - А.С.], *i v'orska s vrətan'anl. t'a pluč'ila fs'ičku i m'eždu dr'ugutu k'ak nə uč'ešə da r'abutəm i pr'iklaski nə raspr'av'ešə.*

Строительство

[Праздник окончания строительства]. *kog'atu se ograd'i n'ovla k'oštla se pr'avə n'am'esn'ik. zn'ačə še sə zg'otvə, še ubəz'at'elnu tr'evla da 'imla zak'olen br'af. i še səbər'e prij'etələ tək'onakla da x'apnld, da p'iijnat, i sə zdr'avə da se žəv'ei f on'əs k'oštla, d'enu se ugrad'ila. i se k'azvla n'am'esn'ik.*

[Первый огонь в новом доме]. *'a, nakl'adlt i n'of 'ogln'. n'ovižen 'ogln' da gu naklad'e žən'a d'etu i r'aždlla, d'etu i k'ərmə, klarm'ačka, da fs'ičkunu da e x'ubavu.*

s'inur

še iskup'ajet l'očka i t'ur'et gəl'em k'amin', i ləvov'a i s'inur, zn'ačə, ut'uvla nat'atak tv'oju, ut'uvla nat'atak i m'oju. [Передвигают ли границы?]. m'ožə b'e, 'amla, 'otə da nə m'ožə. 'imla n'ekui da m'esket s'inurənə krad'ot, zn'ačə, 'ištə da mu p'o gul'emu n'ekvu. n'apr'imer, br'ak'e se se g'el'ilə səs v'ožə se razm'es... m'er'uvələ tarl'ənl, n'ivlanl. d'obr'e, am'a ldn'o nar'aslu, pək na dr'ugunu st'analu m'alku, k'ak še? f'anlələ m'estələ sə s'inurən. i tug'avla se sk'aralə br'ak'enə.

Граница между двух сел

t'o si 'imla ubəknv'ennu dukad'e i na ldn'onu s'elunu, kad'e na dr'ugunu. i n'ekuglaš, n'apr'imer, ud edn'o s'elu lg'a nəv'estlanl ud dr'ugunu s'elu, i xi se p'adnə ud bašt'a i ud dr'ugunu, k'aksu n'i n'apr'imer. vas'il je l't'uf, n'ašənu na k'ukuvəsl. i səg'a vas'il n'eml n'egovvə nax k'ukuska z'eməštə, pək m'oinu i t'amu. tug'avla dn'eske prud'avaxmə jedn'ə l'uv'adl za s'en'otu.

z'aslən

z'aslən gi zov'exl, z'aslən gi zov'exl. zn'ačə kug'atu b'e se g'otv'ešə na už'ak, zn'ačə na kam'inl, už'ak. tug'avla se t'ur'ešə edn'o gul'emu darv'o, se k'azvva z'aslən, i na n'egu sl'agat se n'ac'ep'en'itə dr'ugi darv'a da se rasv'arə 'ogln'e, i na vər'ugl žəl'eznl ver'igl, i na k'ukata se zak'ače t'am č'er'en bak'ər da [vər'i] m'anžlata i tak'o.

prəsk'ə

i kl'inl se pək pr'avə na prəsk'ə, səs tr'i krak'a 'iml tək'onakl nld žert'ə, p'ak na kam'inlata st'avla t'uj na užekl'əkl že isp'ə... že

up'ɔnɐ ž'er, i sl'ožə ɐnɔv'anəkl, i tug'avɐ kl'inɐ se l'ɔsnu pəč'e i x'ubɐvu se pəč'e. nel'i zn'aes̃, kl'in kl'ɔf i kl..., x'ɔ.

Легенды, истории и сказки

Легенда о пастухе и юде

ɐm'i če t'a se i t'a prəpr'av'elɐ, nɐpr'imer, t'ebə gɔ sɐ k'azvɐlə nɐ g'el'a. nɐ g'el'a im'alu ed'in vɐs'il'. t'oɪ b'il ufč'er' i b'il j'ecə k'amɐtən. tug'avɐ p'očnɐlɐ dɐ mu se j'ev'evɐ edn'ɔ mum'a x'ubɐvɐ k'amɐtnɐ. dɔbr'e, ɐm'a x'odəlɐ, tɐ gu zɐk'ačelɐ, tɐ mu prək'azvɐlɐ, tɐ m'u i mu nɐbl'ižəlɐ. dɔbr'e, ɐm'a t'o utəš'ɔl, tɐ se k'azɐl nɐ m'aij'k'e mu. t'o s'ed'el ɐt'am səs ufc'enə pu k'arlək pu v'ɔrxuv'inə, i [ʼubɐlɔ 'ɐmɐ k'atu] n'e i kl't'u, st'anɐlɐ mu šəvd'ɔ. sv'a niʒ'e tək'in' [это невозможно – А.С.], ɐsɔv'a ne 'istənskɐ mum'a. t'a i 'imɐlɐ n'ekɐkvu us'obennu n'eštʉ, k'atu gu zɐbəl'ezɐl t'o, če n'e x'as tɐk'onɐklɐ 'istənskɐ mum'a, tɐ utəš'ɔl t'o, x'em dɐ se prəmən'i fəv g'el'a, x'em k'azɐl nɐ m'aij'k'e mu, s'ej i s'ej [m'a]. p'ək t'a m'aij'k'e mu rəkl'a: »i-ix, s'inə, t'o niʒ'e mum'a x'ubɐvɐ, 'ɐmɐ, v'ikɐ«. bənd'isɐl j'e t'o j'e xɐr'esɐl v'ečə, bəl'a x'ubɐvɐ, i t'oɪ b'il j'un'ak. dɔbr'e, ɐm'a g'a utəš'ɔl t'o zɐbəl'ezɐl če... m'aij'k'e mu rəkl'a: »t'a niʒ'e, v'ikɐ, s'inə, mum'a x'ubɐvɐ, t'a, 'əm dɐ tə st'or'e, dɐ tə st'or'e musk'ɔ, dɐ tə st'or'e tɐkv'onɐklɐ dɐ n'osəš, dɐ v'idəš, če n'emɐ dɐ t'e nɐbl'iž'e dɐ t'e zɐk'ač'e«. tɔg'avɐ t'a kl'd'e i x'odəlɐ, kl'kv'o i pr'avəlɐ, kl'kv'otu str'uvɐlɐ, ɐg'a utəš'ɔl t'o, t'a ne mɔgl'a dɐ gu nɐbləž'i. tug'avɐ mu i r'ukɐlɐ: »vɐs'ile-e, f'ɔrlə p'ojesɐ!«. 'otə f p'ojesɐn gu dɐrž'el ɐnʉv'a, d'enu mu bəl'a t'urəlɐ m'aij'k'e mu. »f'ɔrlə, v'ikɐ, p'ojesɐ, v'ikɐ! tɐ če j'elɐ nɐx t'uvɐ!«. t'o rək'ɔl: »n'e, j'e p'ojesɐs n'emɐ dɐ f'ɔrl'e n'ikɔ, pək t'ep 'aku dɐrž'i, j'elɐ!«. tɔg'avɐ ɐn'ej se, ɐn'ej se kurtul'isɐl t'o ud ɐn'a j'udɐ, pək t'a bəl'a zɐvz'ɔlɐ zɐ kl'tu n'ekvɐ, n'ekɐf g'a se fl'ubə dn'esk'e, g'a bənd'isɐ n'ekvɐ, i nə m'ogɐd dɐ gu rɐsk'ɔsɐt, tɐ i t'o b'il se j'ecə m'etnɐl mɐr'ak nɐ ɐn'ɐl, nɐ ɐnɔv'a mɔm'iče, dɔbr'e, nɐ ɐn'aʒe j'udɐ. dɔbr'e, 'ɐmɐ g'a v'ig'el, čə ne mɔm'a k'atu mɔm'a, 'ɐmi j'udɐ pər'inskɐ, tug'avɐ i t'o se upl'ašəl i.

История о том, как поп выпил керосин

'i fəf k'ukuv'icɐnɐ ut'išɐl ut šər'okɐ l'əkɐ p'opɐ dɐ p'ɔrskɐ, i ut'išɐl v j'edn'a k'əštɐ. pək p'opɐ m'alku sə ub'ičel dɐ sə p'iʒnʉvɐ. i žən'atɐ 'imɐ edn'ɔ šəš'ɔ i mu s'ipʉvɐ rɐk'iʒkɐ dɐ p'iʒnə. i p'opɐ

nal'ii da gu, da p'iinə, i pug'olnal i sl'ožal. 'i sə tr'əgnal l't'ej da sə [k'otɔ d'e], i k'olkutu səbər'e p'opla par'itə, zn'aje sə, k'olku 'iml b'ednə vduv'icə, fs'ičkɔtu še gi razdad'e t'em. dɔbr'e, ml'a p'o napr'et kv'o st'avl. un'ə žən'a, k'atu sə ut'išal p'opla, rəkl'a: »č'eklɔ, i m'en da sə s'ipnl da v'ig'e i j'e da p'iinl«. lg'a s'iplɔl, lg'a p'ilɔ - g'as! g'as! 'a pək p'opla n'ištu n'e k'azəl. l't'al zat'ičel: »ole, da l'i že umr'e p'opla lzg'a, če n'ego nɔpu'i səz g'as!«. 'a-'a, p'opla c'elɔ č'ašl g'as isp'il i n'ištu mu n'e st'analu. pək t'a gu nɔk'usə l: »ole-le, p'op č'eklɔ že umr'e, 'ole-le!«. 'a-'a, p'opla vɔrv'i, t'o b'ešə ed'in vəs'ok p'op, ut k'əštɔ nɔ k'əštɔ. 'aml mu se ne sl'učuvlɔ, t'o b'ešə v'əzrasən, tɔ k'olku gud'inə, 'aml n'ikugl nə gu b'eɔ č'erpəlɔ g'as.

История о партийном секретаре

ml part'iijen səkrət'ar'. zn'ači, nə v'eruvlɔ x'orɔsl, če 'iml, zn'ačə, sl'et smərt'ə n'eštu tɔk'onɔkl, 'i se sl'učə səs ed'in sl'učej. i t'o səs part'iijnije səkrət'ar', d'etu b'exmə n'i p'o napr'eš vəf s'evernɔl bɔlg'arije. razbɔl'el se i čuv'ekl, i pəg b'ešə part'iic, i s'inən mu, i žen'a mu, c'elutɔ səm'ejstvɔ, i se i razbɔl'el, i v'idel če že umr'e, i v'ikal: »sl'ušlɔj səg'a, žən'a, kv'o še tə k'ažl. n'eml, v'ikl, da mə b'iitə kɔmb'anɔnl, da č'ukatə kɔmb'anɔnl, n'eml, v'ikl, p'opuvə, č'ərkvə, sɔv'a nɔv'a, v'ikl. že səupšt'itə, v'ikl, pu r'adiɔt'očkɔtl, če sam umr'el, i utt'uvl, v'ikl, ut k'əšti, v'ikl, fəf čət'aləšnije sal'on t'amu, v'ikl, da 'iml pɔklɔn'enijetu, i tug'avl kɔkv'otɔ se p'adl, z'arɔv'itə mə l't'am, r'ečə, k'oju t' iml dl... i x'ubɔvu umr'e, zar'ovixl gu.

lg'a edn'a ud n'ašətə ščətɔvɔd'it'el'ki d'etɔ tɔk'onɔkl, t'a part'iijkl, sən'uvlɔl, če ut'ivlɔl n'ekɔdə, i gl'edl, izv'ən gr'obəštɔtl nɔ l'd'in k'amək s'ednɔl drug'ar'ed d'učəf li se k'azvləšə, k'ag b'ešə. s'ednɔl nɔ l'd'in k'amək i pl'ačə. i k'azl: »jel'a, v'ikl, da tə k'ažl, v'ikl. m'ol'e ti se, 'idə nɔx k'akl tə vən'etl, v'ikl, tə xi k'ažə, nɔ žən'anɔ mu k'azvlɔxɔ vən'etl. 'idə, k'ažə nɔ k'akl tə vən'etl, v'ikl, če da pr'avə kɔkv'otɔ pr'av'et fs'ičk'i, v'ikl, kug'atɔ umr'e čuv'ek, 'otə mə, v'ikl, nə d'avɔd da 'idɔ d'enu fs'ičk'inə, v'ikl, l't'uvl s'eg'e səg'a, n'a, gl'ɔdlɔj mə«. tug'avl d'ojdə t'a zɔšuš'ukl, zɔšuš'ukl, l'səg'a nə sm'eješə n'ištu da k'aže, kɔkv'o i l'sɔv'a, kɔkv'o i nɔv'a, tɔ čə kv'o da k'ažə, nɔ m'en da mə k'ažə. »t'ej i t'ej, v'ikl, tɔk'onɔkl, da l'i že p'usnə, v'ikl, l'ɔv'anɔkl«. 'i t'oɔ p'usnɔ sl'uš'it'elkɔtl, vɔs'il b'ešə gl'aven, v'ikl i t'a: »j'e že 'idɔ, v'ikl, j'e da xi k'ažl«. [en'onɔ] im'ešə edn'ɔ st'o i tr'iis k'il'a

b'ešə edn'ɔ služ'itelka im'exmə ɔt'uɨ tək'a, tɪ lə g'a d'oɨdə, v'ika:
 »fs'ičkutu g'otufu. t'ur'ux mu, v'ika, ž'itu, v'og'ux mu vəčert'ɔn,
 vəčert'ɔn g'a se m'ɔrknalu, x'og'exmə v'ika, tɪ pr'av'exmə, v'ika, ɔp'e-
 l'o, v'ika, ɔp'exmə gu, v'ika, ž'itutu [sm]'ukaxmə, kək'v'otu tr'evlāšə.
 i m'ina nə m'ina edn'ɔ s'ednəsl, dɔšl'a u n'as, x'ilələ se i, ɪ nɪ
 v'ika, dək'iš. i kək'v'o st'anɪ, v'ika mə: »amɪ gɔ, p'ag gu, v'ika,
 v'id'ex, zasm'el se, v'ika, i k'azɪ: »mn'ogu blagudar'e zɪ s'ičku! zɪ
 s'ičku, v'ika, duv'olən səm, səg'a se, v'ika, t'am, d'etu sɪ fs'ičk'i«.

История о кладе во дворе сельского училища

vəf uč'iləšt'itu, f uč'iləšn'ije dv'or prəz vojn'atɪ bəl'i zar'ovəli par'i
 fəf sam'ije dv'or. 'i, 'amɪ n'ikuɨ ne zn'aɨel, če 'imɪ par'i ɪt'am.
 p'ək uč'itel'itə tug'avɪ, m'oɪs čəl'ek i t'oɨ uč'itel, si b'eɪ kul'egi
 səz bəšt'a mə. tug'avɪ kɔp'alə dɪ pr'av'ed bəs'etkɪ dɪ se prəv'ɔrtɪ
 ɪt'am pɔ gimn'astəkɪ, parɪl'elkɪ gu v'ikɪlə. i k'aknu iskup'alə,
 nɪšl'i tuv'a, zn'ačə, t'oɨ t'eɨ b'ilə, b'ilə gu m'erələ ut kɪd'e du
 kɪd'e ud 'əgələn nɪ, ut k'iš'icɪnɪ nɪ uč'iləšt'inu nu du
 kɪmbɪnɪr'ijeɪnɪ, tɪ gu zar'ovələ ɪt'am, pə c'alu kɔr'itu, t'o se
 zɪg'ubəlu bəl'o, prəz vojn'atɪ im'alu v'odɪ səs ɪt'am bl'izu
 uč'iləšnɪnɪ v'odɪ dɪ i bəl'o, i kup'atu kɔr'itu ut k'amin'. dubr'e,
 'amɪ se i zɪg'ubəlu ɪnɔv'a kɔr'itu. ɪg'a pək t'e gu z'ɔlə n'ekəkəf
 sə, n'ekəkəvə sə bəl'i s'igurnu bɪnd'itə tɪ bɪst'isɪlə n'ekvɪ b'ankɪ
 lə n'ekvɪ bug'atɪ [t'aš...]. 'a, fəv dɔvl'en'e b'ankɪtɪ! i z'ɔlə par'inə
 i kɪd'e, kɪd'e, kɪd'e, i tug'avɪ, 'a pə gu, gə zar'ovələ ɪt'am f
 uč'iləšt'inu i r'eš'ilə... ('aku ust'anɪd ž'ivə) 'aku ust'anəm ž'ivə, že
 d'oɨdəm dɪ sə xi z'ɔməm, 'edə kɪd'e sə, i gɔ nəs'ɔ bəl'i sə tək'o...
 i n'ašə, i t'e sə dušl'i prəz vəčert'ɔn tɪ izv'adələ, 'am pək, s'amɪ
 nɪ n'ekɪku sə, nɪ ɪdn'ɔ p'eg'e kup'alə ɪs'eje nɪpr'avələ, ɪg'a nɪ
 dr'ugɪnɪ v'ečər duš'ɔl sɪɨb'ijeɪnɪ, tɪ z g'i izv'adəl, t'oɨ b'il
 sɪɨb'ijeɪnɪ nɪ ɪn'eje par'i. [Если бы учителя] p'o nɪšər'očku
 rɪsp'usnɪlə d'upkɪnɪ, d'enu je sɪ kup'alə zɪ bəs'etkɪnɪ, št'elə dɪ
 n'aɨdɪt c'alunu kur'itu səz žəlt'icə. p'ək t'e, 'amɪ ne i b'il
 kəsm'ek'en, kəsm'ek'en si se b'il nɪ ɪn'oɪ čəl'eg, d'enu si g'i
 zar'ovəl, sɪɨb'ijeɪnɪ. i bəl'i utpəč'ek'enə par'inə ɪs'eɨ nɪ sam'onu
 kur'itu, pə kur'itunu ust'anɪlu nɪ uč'itel'isə dɪ gu gl'ɔdɪt təg'a i
 dɪ se č'uget.

Сказка о рожкей курице

s'i b'ex izm'islələ edn'ɔ pr'ikaskɪ zɪ červ'enɪtɪ kɔk'oščəsɪ. če edn'o
 vr'em'e im'alu edn'ɔ červ'enɪ kɔk'oščəsɪ, kɔɨ'atu ne 'iskɪlɪ dɪ zd'i
 prə stup'anətə, prə čurbəž'iitə i izb'egɪlɪ i utəšl'a vəf gur'ɔtɪ vəv

ba'ir'e. 'i si t'amu za'grad'ila edn'a k'ašt'acka, edn'o grad'inka, i t'am reš'ila da sə napr'avə grad'inka, kul'ipka sə napr'avəla. 'ama im'ala xab'eŕ, fs'e səs jedn'a prəst'il'čaca i x'odəla, x'ubava prəst'il'čaca səs, i vəf im'ala i ž'opčeta, v ž'opčeto sə n'osəla edn'i n'ožə... jedn'a n'ož'acka i jedn'o igl'arnəček səs 'iglaca, səs kləč'ok. i t'amu t'a sə š'etala pu grad'inkana, kup'ala si, r'ovəla si praš'ica, st'orəla si bəla gn'esce, ta si izm'ətıla p'il'enca. t'a će tək'o.

dobr'e, 'ama je zabəl'ezala k'uma l'isa-a i m'etnala mər'ag da je jed'e. x'ajdə, am, [s'ənə], v'iš, t'a p'očnala da tək'o, dobr'e, 'ama t'a zabəl'ezala i k'azala na m'atk'itə p'il'enca: »n'ikuŕ n'ema da izl'izatə na x v'ənkā! št'otu nə v'idət'i lə, čə k'uma l'isa i d'aže i k'um ləs'an l'u ubəgr'avat nas'am nat'atak 'okulu kul'ipkasa. i l'eka da mu d'uša, k'ogutu f'anə, iz'ida gu«. i t'e je sl'ušalə, mn'ogu bəl'i pəsl'ušnə an'eje p'il'enca, i t'eje dəc'ana sl'ušet. 'a pək m'ajkata tug'a kək'oščacana x'odəla səs prəst'il'čacana, 'e-e nadal'ečə x'odəla, ust'av'ela p'il'encana da sed''ot vəf k'ašt'ackana i du grad'inkana da izl'izat, 'ama za'grad'ena, n'ištu da nə fl'iza. i t'a x'odəla m'ajkana, ta xmə dən'isala zrənc'a vəf prəst'il'čacana, dən'isala i fəv ž'opənə (tak!) n'osəla, v'ikalə et'e ŕ'ale uč'ila i, k'ag da kəp'ajet səs krəč'encənə as'eŕ, v'ikalə səs krəlc'ana k'ak se k'əpə lə səs f p'esak. i fs'ičkutu vər'velə dobr'e.

dobr'e, ed'in d'en k'uma l'isa je duč'akala prə vrat'ata, ag'a da fl'ezi i je f'ašta-a. səg'a pək t'o je f'ašta, un'es p'il'enca č'akalə, č'akalə da d'ojdə m'ajkata, pl'akalə, pl'akalə, am kad'e lə utəšl'a m'ajčaca, ta n'ema je m'ajčacata, ta n'i smə sər'amnəčkə ust'analə. dobr'e, 'ama m'ajčacata bəl'a x'itra. k'atu je f'anala k'uma l'isa je zav'ərzala fəf čuv'ala, nat'əpkala je. natapt'ala je fəf čuv'alan i je i zav'ərzala. dobr'e, 'ama t'a e bəl'a k'əška-a. gul'ema kək'oška e bəl'o, červ'enana kək'oščaca. 'i se umur'ila k'uma l'isa i je ošt'avəla da sə otpoč'inə, t'a pək t'oŕ si je dusp'alə, 'otə bəl'o sl'əncə gr'elu j'ecə, t'a e bəl'o t'oplu. 'i je ošt'avəla. toğ'ava na kək'oščacata dəšl'o n'a-ŕum, čə fəf ž'opkata n'osə n'oičkuvə i igl'ica. i toğ'ava f'anala ta udr'ezala edn'o d'upčaca as'eŕ, i se prəvr'ela i izb'egala i, f'ərknala i, i si utəšl'a n'anəka. pək t'e sa p'il'encata se sa bəl'i mn'ogu səkəld'isalə, da ne umr'ela m'ajčacata. g'a, i 'ama t'e je sl'ušeli i n'ikadə ne izl'izalə. na dr'ugijen d'en m'ajk'ena p'ak t'ərnala, t'a: »sl'ušajtə səg'a da və k'aža, j'e se fč'era kurtul'isax, 'ama 'otə ne s'ə zn'ai, kv'o še

st'anə səs m'en, zɹ tɔv'a dɹ 'imɹtə prəd v'it, če tr'evɹ sɹm'i dɹ m'ožətə dɹ si isk'aruvɹtə prəxr'anɹtɹk.

'a dɔbr'e, ɹm'a ɛdn'o p'il'ɛ im'alu b'ɛlu. fs'i[čk]ə sɹ bəl'i čɛrv'en'ki, 'ɹmɹ t'o kɹd'e sɛ isp'iləlu bəl'o ɛdn'o b'ɛlu pətl'e mn'ogu n'epusl'ušnu bəl'o, kɹk'otu n'epusl'ušnu d'ek'ɛ. [x]'ič jɛ nɛ sl'ušəɔ, m'ajk'ɛnɹ mu v'ikɹɹ: »s'ɛdə«, t'o... uč'ilɹ gu, i nə št'ɛ dɹ sl'ušɹ. i m'ajkɹnɹ kɹnu utəšl'a, [ɹmɹ] p'ɹk e t'o f'anɹɔ tɹ izl'ɛɔ. izl'ɛɔ: »ɹ, nə sl'ušɹm, m'en mɛ nɛ str'ɹx ɔt k'umɹ l'isɹ, nə m'ə i str'ɹx! f'ukɹlu sɛ t'o«. dɔbr'e, 'ɹmɹ gu f'anɹɹ k'umɹ l'isə, gɔ n'emɹ. g'a sɛ v'ɔrnɹɹ m'ajčəcɹnɹ, v'ɔrnɹɹ sɛ i dɔbr'e, nə j'ɔ i f'anɹɹ k'umɹ l'isɹnɹ. g'a sɛ v'ɔrnɹɹ n'emɹ b'ɛlije pət... b'ɛlutu pətl'e. »ɹm kɹd'e i?«. »ɹm če n'emɹ gu«. i m'ajkɹtɹ sɛ rɹspl'ɹkɹɹ: »i ɹt'ɛj če mə k'ɹk, zɹšt'o ɹn'ɛj izl'ɛlu, čɛm 'ɹs nɹl'i mu, j'ɛ nɛl'i mu r'ekuy dɹ nə x'odə. čɛm kɹd'e x'odəɔ səg'a, čɛm kɹd'e«, - t'ɔrnɹɹ dɹ gu tr'ɔsə. vərv'ɛɹ ɹg'a, če nɹšl'a s'ɹmu pərc'ɹ b'ɛl'ki, dr'ugu n'ištu nɛ nɹšl'a. fs'ičkutɹ bəl'a iz'ɛɹ k'umɹ l'isɹ.

tɔg'ɹvɹ nɹ dr'ug'ije d'en' p'ɹk ɹn'ɛj, gl'ɔdɹɹ, p'ɹk p'il'ɛncɹtɹ st'anɹɹ gul'ɛmk'i i 'iskɹɹ dɹ sl'ɛg'ɛt m'ajk'ɛnɹ. 'ɹɹ nɹ dr'ug d'en t'ɔrnɹɹ p'ɹk m'ajčəcɹnɹ ɹn'ɛj dɹ tr'ɔsə. tɔg'ɹvɹ, dɹ tr'ɔsə xrɹn'a. n'osəɹ xmə t'ɹɹ, ɹn'ɛj n'osəɹ, xr'ɹnəɹ i kv'otu dɹ e, ɹg'a p'ɹk jɛ f'anɹɹ k'umɹ l'isɹ i jɛ nɹt'urəɹ vəf čuv'aləšt'inu, i p'ɹk jɛ zɹv'ɔrzɹɹ. x'ubɹvɔ, 'ɹmɹ p'ɹk fəf čuv'alɹ. tug'ɹvɹ kuk'oščəcɹnɹ e bəl'a x'itɹ, rəkl'a: »č'ekɹj, žɛ tə n'ɹučɹm j'ɛ«. tək'ɹvɹ st'orəɹ gul'ɛmɹ d'upkɹnɹ, tɹ utəšl'a ud r'ekɹnɹ tɹ dun'ɛɹ k'ɹmənə, gul'ɛmə k'ɹmənə, tɹ t'urəɹ fəf ɹnɔv'a fəf čuv'alən i zɹš'ilɹ d'upkɹnɹ i ut'am f'ɔrkɹnɹɹ si, utəšl'a si. pək k'umɹ l'isɹ ɹg'a st'anɹɹ, dɔvɹt'ilɹ čuv'alɹn: »br'ex, kɹkv'a e st'anɹɹ k'ɔškɹ kɔk'oškɹsɹ!«. z'ɔɹ t'a dɹ vd'ignə zg'a ɹnɔv'anəkɹ: »br'ex, br'e, br'e, kɹk'ɔf k'ɔškɹ!«. i si jɛdv'ɹmɹ gu duvl'ekɹ i gu vd'ignɹɹ k'ɹmən'ɛn nɹ ɹnɔv'a, k'ɹmən'ɛn nɹ k'umɹ l'isɹ nɹ pl'ɛštənə, g'a utəšl'a nɹ pu r'ekɹnɹ, p'ukɹnɹɹ, pək t'o up'ɔnɹɹ k'ɹmin'ɛn, i t'ɹɹ x'o! p'ɹdnɹɹ i sɛ ud'avəɹ k'umɹ l'isɹ. i ut'am s'ɛtn'ɛ kɔk'oščəcɹtɹ si žəv'ɛɹ ščɹsl'ivɹ səs p'il'ɛncɹtɹ i sə.

i dəc'ɹtɹ nɹ, zɹ nəl'i sl'ušɹt pr'ikɹskɹtɹ zɹ čɛrv'enɹtɹ kɔk'oščəcɹ. i k'olku im sɹm rɹspr'av'ɛɹɹ, k'olko im sɹm rɹspr'av'ɛɹɹ ɹt'ajɛ kɔk'ošč'icɹ čɛrv'enɹ: »k'ɹži, b'ɹbo, p'ɹg zɹ čɛrv'enɹtɹ kɔk'oščəcɹ!«. i im k'ɹzvɹm, i t'ɛ, k'ɹk jɛ sɛ ud'avəɹɹ, tɔv'a.

Сказка о котѣ и петухѣ

x'ǝ, p'ak zɐ ɐd'in kutɐr'ak, ʧ'ekɐj i n'ejɛ dɐ k'aʒɐ, [k'ag b'eʂɐ] pr'ikaskɐ. ɛd'in kutɐr'ak i jɛd'in pət'el ne bəl'i duv'olnə ut stop'anənɐ i r'eš'ilə, n'emɐ dɐ səd'ot t'am, ɐm ʒɛ 'idɐ fəf bɐ'i'ren dɐ sə ʒiv'ejɛ, dɐ sə ʒəv'ot svɔb'odnu, n'ikuɐj dɐ i nə zak'ačɐ. 'i, ɐ k'ojk'ənɔ f'anəlu, nɐšl'o ɛdn'ǝ d'upkɐ i rək'l'o: »ɐsɔv'a ʒɛ ni k'ǝštɐɐ səg'a, dɐ sɐ kr'iimə ɐt'uva ut d'ǝš, ut tək'onɐkɐ«, - i x'ubɐvu səglɐs'ilə sɛ. dɔbr'e, ɐm'a pət'elɐn fs'ɛ b'il izl'ǝʒen nɐ, dɐ gu nə f'anɐ, dɐ gu tək'o, pək kutɐr'akɐ e b'il l'oš, t'o sɛ utərv'avɐɐ. g'a t'ɔrnɐɐ kutɐr'akɐn dɐ tr'ǝsə xɐn'a, i rək'ǝɐ nɐ pət'elɐn: »t'i ʒɛ zd'iš, n'emɐ dɐ p'ej'eš j'ɛcə j'ɛcə. t'i si 'imɐš st'ar xɐb'eg' dɐ p'e'eš dɐ tɛ ʧ'ujɛt k'umɐ l'isɐ i k'umč'u v'əlč'u dɐ tɛ izɛd'ot. 'amɐ ʒɛ məlč'iš! i ʒɛ sɛ kr'iiš pun'etrə, pək j'ɛ ʒɛ d'onəsɐm ʧ'eskɐ j'eg'ivu«. g'a, dubr'e, ɐm'a tɐm'an' i utəšl'o k'o'tenu, 'amɐ tək'o kɐd'e izdɐleč'ilu, i t'o izl'el i z'ǝɐ dɐ kutur'igɐ: »kukur'igu-u«, i v'ikɐ [?], i f'anɐlu, i tɔv'a ləs'icɐɐɐ gu f'anɐɐɐ, zgr'apčəɐɐ gu i. pət'elɐ ɐg'a sɛ rɐzr'ukɐɐ: »kutɐr'ače, br'ače-e, l'isɐ uluv'i mə, t'ičej, t'ɔrčə uk'urtul'isɐj mɛ!«. rɐzr'ukɐɐ sɛ pət'elɐn bɐ'ɛ dɐ mu pɔ..., ɐm'a k'o'ketu bəl'o ne j'ɛcə dɐl'ečə, ʧ'ulu, i dušl'o zd'avəɐɐ ləs'icɐɐɐ, kurtul'isɐlu pət'elɐn, i sə gu i ut'urəɐɐ: »n'emɐ! nəl'i tə k'azvɐx j'ɛ dɐ nə izl'izɐš t'i, kɐkv'o pr'avəš«. »a bɛ, ne m'ogɐ, səkəld'isuvɐm sɛ fn'etrə«. ɐg'a p'ak v'ikɐ, p'ak nɐ dr'ug'ijɛn d'en' mu rək'ǝɐ: »səg'a j'ɛ tr'ɛvɐ dɐ 'idɐ dɐ n'osəɐm j'eg'ivu, t'i nəl'i zn'əeš ʧɛ tr'ɛvɐ dɐ tək'onɐkɐ«. i ɐg'a p'ak - t'i zn'əeš li ɐs'ɐɐ pr'ikaskɐ? - ɐg'a p'ak izl'elɐ pət'l'e nɐx v'ɔnkɐ, i [o pə t] ləs'icɐɐɐ tɔv'a sɛ bəl'a nɐuč'ila, i 'o pɐ, f'anɐɐɐ gu p'ak. t'o sɛ rɐzr'ukɐɐ: »kutɐr'ače br'ače-e, l'isɐ uluv'i mɛ, t'ičej utərv'i mɛ! 'o b'oʒɛ, j'elɐ mə k'urtul'isɐj!«. 'i kutɐr'akɐn gu i ʧ'ul i utərc'el, p'ag zd'avəɐ ləs'icɐɐɐ, p'ag kurtul'i... ɐm'a nɐ tr'etiɐn p'ǝt' ne mɔg'ə-əɐ. t'o i rək'ǝɐ: »sl'ušɐj zg'a dɐ tə k'aʒɐ. j'ɛ ʒɛ 'idɐ j'ɛcə dɐl'ečə. zɐtɔv'a ʒɛ tɛ m'ol'ɛ dɐ ne izl'izɐš x'ič, 'otə ɐzg'a, 'aku tɛ f'anə ləs'icɐɐɐ, n'emɐ dɐ m'ogɐ dɐ tɛ k'urtul'isɐm«. pət'el: »əɐm ʧə j'ɛ n'emɐ dɐ izl'izɐm, j'ɛ sl'ušɐm, nəl'i zn'əeš, ʧɛ sɐm sluš'if«. »nəs'i sluš'if!«. »n'e«. 'i utəš'ǝɐɐ (tɐk!) kutɐr'akɐn mn'ogu dɐl'ečə, i ɐn'ol p'ak izl'el, tɐ sɛ rɐsp'el, i ɐt'am gu ud nɐv'anəɐɐ i k'um l'isɐ dɔš'ǝɐ, dušl'a, f'anɐɐɐ gu i, i t'o r'ukɐɐ i r'ukɐɐ: »kɔtɐr'ače br'ače, l'isɐ uluv'i mɛ, t'ičej, utərv'i mɛ!«. 'e, 'e! iz'elɐ gu ləs'icɐɐɐ. ne mɔgl'a dɐ, ne m'ogəɐ kutɐr'akɐ dɐ ʧ'ui, ʧɛ r'ukɐ pət'el, ɐg'a sɛ v'ɔrnɐɐ, s'amu pərc'a bəl'i ust'anɐɐ, n'ištəčku dr'ugu.

Сказка о волке и лисе

[k'umčũ v'əlčũ] i k'umɑ l'isɑ sɛ zɑxv'anɑlə bəl'i prij'etelə i sɑ x'odələ dɑ zb'irɑt fəf... x'ɔ, č'ekɑj, ʌs'ɑɑ b'ɛ, č'ekɑj, i j'ɛ dɑ sə p'oməsləm, č'ə t'o nɑ m'ojes ək'əl ni j'e... t'o k'umčũ v'əlčũ səs up'aškɑtɑ d'etu mu sɛ zɑləd'ilɑ. k'umčũ v'əlčũ i k'umɑ l'isɑ sɛ f'anɑlə prəj'etelə. dɔbr'e, ʌm'ɑ si iznever'evɑlə ed'inɑn kɑkv'otu st'orə, 'uškim čɛ sɑ bəl'i bl'isk'i bl'isk'i, 'ɑmɑ nə s'i sɑ j'ɛcə bəl'i bl'isk'i. l'ɔgɑli sɑ ed'in dr'uk.

i tug'ɑvɑ, ed'in d'en' k'umɑ l'isɑ e ɔtəšl'a nɑ, v'id'elɑ, čɛ ed'in rəb'ɑr n'osə, vərvi səs r'ibɑ. ed'in d'edɔ x'odəl nɑ r'ibɑ i nɑp'əlnəl b'il kul'ɑnɑ səs r'ibɑ, i t'a f'anɑlɑ tɑ sɛ prəpr'ɑilɑ, čɛ umr'elɑ, i 'oni jɛ, k'ɑtu v'id'el d'edutu, rək'əl: »x'o-o v'iš, kɑk'əf kɑsm'eɪ, i nɑ b'ɑbɑtɑ i kuž'ux i r'ibɑ, mn'ogu žɛ xi st'ɑnə, 'ɑmɑ k'ɑg dɑ i udn'em dɑ mən'e«. dɔbr'e, 'ɑmɑ k'ɑtu utəšl'a k'umɑ l'isɑ, udn'elɑ i f k'əštɑtɑ, i k'umčũ v'əlčũ ɔtəš'ɔl dɑ pu'išti i t'o dɑ mu dɑd'e r'ibəcɑ. 'oti jɛ v'id'el, čɛ n'osəlɑ r'ibɑ. t'ɑɑ prən'isɑlɑ, prən'isɑlɑ, i k'umčũ v'əlčũ e v'id'el, 'ɑmɑ t'a nəl'i sə gu i pul'ɔguvɑlɑ, i t'o k'ɑzɑl, pɔp'itɑl jɛ: »'ɑmɑ kɑd'e nɑm'erə t'i t'ɑ jɛ r'ibɑ, k'umɑ l'isɔ?«. »'ɑmi x'od'ux tɑ si jɛ nɑlʌv'ix, k'umčũ v'əlčũ. 'ɑmi čɛ, 'idi i t'i, v'ikɑ fəf nɑ vər'ə, v'ikɑ, t'ɑm nɑ r'ekɑnɑ, tɑ sə v'ikɑ, n'ɑ, z'ɔmə, v'ikɑ, ʌdn'o vədr'o i 'idə, v'ikɑ, tɑ t'urə, v'ikɑ, dɑ, tɑ p'oč'ekɑj, v'ikɑ, sɑx'ɑg' dv'ɑ dɑ sɛ nɑp'ɔlni, i t'i žɛ 'imɑš r'ibɑ«.

'i mɑ k'umčũ v'əlčũ ʌn'ej budɑl'ɑn'ɛz b'il, tug'ɑvɑ z'ɔl jɛdn'o vədr'o i utəš'ɔl nɑx r'ekɑnɑ, ftr'upəl, v'ɔrzɑl nɑ up'aškɑnɑ. ʌ t'ɑɑ mu e rək'l'ɑ: »žɛ v'ɔržəš nɑ ɔp'aškɑtɑ, v'ikɑ, vədr'otʌ«. i t'o sə zɑv'ɔrzɑl x'ubɑvu up'aškɑnɑ vədr'onu, t'urəl jɛ fəv vər'ɔn 'i, pək k'umɑ l'isɑ ɔtəšl'a tɑ sɛ skr'ilɑ i v'ikɑlɑ: »z'ɑlədi sɛ, up'aško, z'ɑlədi sɛ, up'aško!«, - i t'a sɛ zɑləd'ilɑ. ʌg'ɑ zɑɔp'inɑlu k'umčũ v'əlčũ, nə m'ožə dɑ si izm'ɔknə up'aškɑnɑ. up'inɑl sɛ i, t'ɔrzɑl sɛ i, nəšt'e i nəšt'e, d'ur sɛ n'ɑj setn'ɛ ɔdm'ɔknɑlɑ ɔp'aškɑtɑ.

i ut'ɑm t'ɔrnɑl k'umčũ v'əlčũ, z'ɔl dɑ pl'ɑčə. t'a gu sr'ɔšnɑlɑ: »kɑkv'o st'ɑnɑlu lə, k'umo l'isɔ, k'umčũ v'əlčũ?«. »'o, 'ostɑvi sɛ, 'ostɑvi sɛ, t'a s'ej i s'ej, bəz up'aška sɑm«. »'e-e, 'otə sə mn'ogu štərvn'ik, zɑɔv'ɑ čɛ, f'atə li sɛ, t'i sə č'ekɑl mn'ogu dɑ sɛ nɑp'ɔlnə. t'o sɛ f'ɑnə m'ɑlku, tug'ɑvɑ jɛ, v'ikɑ, ɔp'inɑj. pək t'i sə č'ekɑl, v'ikɑ, dɑ sɛ nɑp'ɔlnə vədr'onu dɑ st'ɑnə k'ɔškʌ, i zg'ɑ ɔp'inɑj, v'ikɑ, dɑ [dɔd'e dɑ] sə udm'ɔ... up'ɔnəš up'aškɑtɑ«. i ʌɔv'ɑ i gu ps'uvɑ, tɑ cər'ikɑ zg'ɑ.

Сказка о животных

k'ažə, b'abo, p'ak červ'enatɫ kək'oščəcɫ, k'ažə, b'abo, zɫ kutɫr'akɫ, d'etɔ ne sl'ušel, pət'elɫ, d'etu ne sl'ušel. i j'e že k'azvam n'exi, t'o sə že pudmən'uvam. 'ama b'ilɫ pusl'ušnɫ dəc'atɫ, zn'ačə, sl'ušɫ. kɔj'a 'iskɫš pr'ikɫskɫ?

səg'a zd'umalə se nɫ ɫd'in stɔp'anən, nɫ ɫd'in čɔrbɫž'ije im'al maɫar'ɛ st'aru, im'al i jɛdn'o k'ok'ɛ, i t'o i bəl'o ɔstɫr'elɫ, im'al i ɛd'in pət'el, i t'oj b'il j'ecə j'ecə, k'anələ mu sɫ sk'oru dɫ gu zɫk'ol'ɛt. i t'ɛ se zd'umalə, ɛd'in d'en' rəkl'i: »zn'aeš kɫkv'o? j'e č'ux, v'ikɫešə, čɛ stɔp'anənɫ v'ikɫešə, čurbɫž'ijetɫ v'ikɫešə nɫ čurbɫž'ijektɫ: »utrə žɛ zɫk'oləm pət'elɫs. t'oj st'ar v'ek'i, n'emɫ tək'onɫkɫ. k'ok'ɛsu žɛ gu č'uknɫ jɛdn'o t'esɫ, 'i nə tr'ɛvɫ, v'ikɫ, t'o nə m'ožə dɫ f'atɫ m'išk'i, t'o ɔstɫr'elɫ. p'ək maɫar'ɛnu žɛ gu p'usnɫ dɫ gu iz'ed'ɔt v'ɔl'k'uvə«. 'i, nɫ dr'ug'ije d'en' t'ɛ č'ulə ɫɔv'a, i se zd'umalə dɫ b'egɫ f gɔr'ɔnɫ.

'ama t'i nə zn'aeš l'i jɛ ɫs'aa pr'ikɫskɫ? 'i se zd'umɫ tr'i, [č'i nə] sɫb'ax tr'inə prəj'etelə dɫ b'egɫ səg'a, dɫ se kurtul'isɫ. i ɔdb'egɫə kɫd'etu b'egɫə, tr'ɔsələ nɫs'am nɫt'atək, i nɫšl'i ɛdn'ɔ pɫr'ɛsɫnɫ kul'ipkɫ fəf bɫi'r'ɛn. ne im'alu, n'ikuɫ ne im'alu dɫ zd'i u t'ex. i tug'avɫ rəkl'i: »x'ɔ, dɫ se nastɫn'im səg'a n'i fəf s'ajɛ ɫs'aa kul'ipkɫ dɫ səd'im i nɫ t'ɔpɫku i dɫ tək'onɫkɫ. pək t'ɛ s'igurnu žɛ dɔx'odat, tɫ žɛ m'ožəm dɫ si pɔukr'adɫm n'ekvu dɫ jɛd'emə, zɫ j'eg'enə«. i g'a se nɫsl'ušɫə, zɫtv'or'ɛnɫ e bəl'a, pək sv'etələ kul'ipkɫnɫ. ɫg'a se nɫsl'ušɫə, čɛ gəlč'ɔt pun'etrə. tɔg'avɫ č'ekɫə dɫ izl'ezɫ i sə utəšl'i. nɫ dr'ug'ijen d'en' pəg gl'ɔdɫlə prəz ɫdn'ɔ d'upkɫ ɫs'ɛj nɫx pruz'orəcən ud vəs'očku, puk'ačəli se bəl'i nɫ vəs'oku, i gl'ɔdɫlə, čɛ jɛd'ɔt, p'ečɛnu j'elə ɫnɫk'o fs'ičku bl'agu. tug'avɫ rəkl'i: »č'ekɫj dɫ və k'ažɫm, x'ɔ, žɛ g'i upl'ašəm, tɫ dɫ ust'anə n'am dɫ se nɫjɛd'em x'ubɫfku«. tug'avɫ f'anɫlə, tə g'a dɔšl'i, prəbər'alə se vəcərt'ɔn, dɔn'elə kɫkv'otu dɔn'elə, dɔn'elə p'ečɛnu, dɔn'elə kɫkv'otu dɫ e, fs'ičkunu dɫ m'ogɫd dɫ jɛd'ɔt, ɫnɔv'a fs'ičkɔnu dɫ jɛd'ət. i x'l'ɛb b'el im'alu, i kɫkv'o ne im'alu. i t'ɛ, f'anəlu maɫar'ɛnu n'ai ɔd'olu, səg'a dɫ v'ig'et, p'o dɫ se pək'ačɛt, sɫ stv'orələ kɫtu sk'ala. n'ai ud'olu maɫar'ɛnu, tə čə tɔg'avɫ nɫ maɫar'ɛnu se puk'ačəlu, i k'uče 'iməlu, j'e isprəp'usnɫx k'učetu, tug'avɫ k'učɛnu bəl'o st'ɔpəlu nɫ maɫar'ɛnu, tə čə nɫ maɫar'ɛnu, nɫ k'učɛnu k'ok'ɛnu, tə čə tɔg'avɫ pət'elɫn n'ai udg'or. i tɔg'avɫ f ɛdn'ɔš maɫar'ɛnu žɛ rɔv'e, k'učɛnu žɛ l'ai, k'ok'ɛnɔ žɛ m'akɫ, pət'elɫn žɛ pɛj'e. i maɫar'ɛnu d'alɔ t'on: »ɫ!«. i t'ɛ vr'u

uden'oš, konc'ert, ork'estar, vr'u k'oij klkv'oto m'oža. i un'e sa razb'oijnacə, t'uij bə t'am žəv'elə razb'o... zd'elə, se pədb'iralə razb'oijnacə. toğ'ava lg'a č'ulə edn'a g'urult'ije, t'e se mn'ogu upl'ašələ, g'a f'uknalə, ust'avələ, zəbur'ilə i j'eg'ivu i p'iivu, g'a f'uknalə k'omu kad'eto v'ig'et 'očə. i t'e fl'elə fn'etrə, gl'ədat č'evərm'o, p'ečenu, xl'ep na tək'onakl, mag'ar'enu se f'analu da jəd'e xl'ebə, k'učenu i k'oijk'eno zaf'analə da jəd'ot m'es'otu, pət'elan zaf'anal tr'oxinə da zb'ira i klkv'otu i za n'egu 'imə, i se naxr'anələ edn'o x'ubavə se naj'elə.

x'ubavu, 'amə č'ulə, č'e vərv'ot an'eije, č'e an'eije razb'oijnac'inə. toğ'ava zg'a rəkl'i: »sl'ušaj səg'a da və k'ažl«. mag'ar'enu t'o je bəl'o l'u kom'andvəšl'ijeta: »j'e že se skr'ije zad vrat'asa!«. p'ək na k'učenu rəkl'i: »pək t'i s'edə t'očnu d'enu že fl'izat prəz vrat'anak«. pək k'oij'enu da se skr'ii fəf d'enu 'ogan'e, d'eno ug'asnal b'il 'ogan'e fəf pəpəlt'on. 'a pək pət'elan na vrat'ana da st'opə. i lg'a d'ojdət, mag'ar'eno že xi razr'ita se, k'učeno že z'omə da xi x'apə, oņov'a pət'el anov'anəkl, že se nar'ed'od da tr'os'et 'ogan', k'oijk'enu že izdr'aska, i pət'elan že xmə z'omə da xmə ust'ipə pu nug'i... pu glav'ini i da xmə kalv'e, kalv'e. i t'e k'ano da fl'ezə fs'ič'ki, i f jəd'in tək'onakl g'a se j'urnalə na x n'eije razb'oijnəškə, i k'aktu m'ožə pə jədn'o, mag'ar'e r'ita, k'učeno x'apə, k'ok'enu dr'aska, pət'elan kalv'e. i t'e ut'amu b'ež da xi n'emə, i v'ek'i nə s'ə v'ornalə na x k'oštana. i t'e ošt'analə da səg'ot l'am du, j'ecə ustar'elə, tə səg'a t'am umr'elə.

Разное

Жизнь в Кукувице

i vupšt'e destv'it'elnu, žəv'ejl x'orata, mak'ar č'e bəl'a m'alka k'ukuv'ica, n'i l'etnu vr'em'e s'amu zəv'eijexmə t'amu, z'imnu vr'em'e sə žəv'exmə vəf šər'okl l'əkl, št'o t'ate si b'ešə uč'it'el' i. dubr'e, am'a 'inlčə dud'e da sl'ezə, t'oij s'utrən i v'ečər pəš'a vərv'ešə, n'iklavə kul'a, n'iklavə, fs'e p'eš.

mn'ogu ub'ičex sə st'arə l'udə da prək'azvam. p'o mə b'e prij'atnu da druž'ə səs v'əzrasnətə, k'olkutu səs ml'adə. i za t'uij səm vasprij'elə l'eij sə r'abutə ut t'ex.

О старом времени

'e-e, da sə sp'omnəm za ldn'o vr'em'e klkv'o i bəl'o, zbər'em se n'ekvə že 'im nas'am nat'atak na gr'upəč'ki, mar'i, k'ažə, klkv'o štə

je. 'e-e, kɫkv'o b'ešə, kɫkv'o b'ešə o dr'uguš, t'o se zn'ae, g'a e ml'at čəl'ek, dr'ugu i, g'a ustar'eiš, dr'ugu 'i-i. zɫɔv'a, s'inə, ml'adəsə žəv'ejtə i pə ust'avetə m'alku i zɫ stərən'i. [Баба Руска-рассказчица]. 'am če pr'ikask'i, d'etu sə m'i sɫ rɫspr'av'elə p'ak st'arətə b'abəčk'i. t'ex smə zɫp'ovnələ, 'e-e-e zɫ r'aznə d'evulə, zɫ r'aznə kɫɫk'onžurə, n'i im'ɛxmə ɫ'tamu f k'ukuv'icɫ edn'ɔ b'abəčkɫ, b'abɫ r'usɫ se nɫ l'ičkɫ [st'an'uišə] nɫ m'aijk'e xi d'esu p'esn'ɛsɫ p'ejet, p'ej'ɔt, l'ičko l'u st'an'uv'ičk'inɫ, v'i m'ož dɫ ɫ zn'aetə, nɫ t'exnɫɫ m'aijkɫ. t'ej b'e ust'anɫɫ st'arə tə sɫm'otnə t'am nɫ k'ukuv'icɫ, i dɔx'odɫšə pɔstɔj'ennɔ nɫx n'as.

Русско-турецкая война

zn'ačə t'a p'ovnə t'ursku-r'uskɫɫ vujn'ɔ. t'a bəl'a mum'a tug'avɫ. i k'azvɫ če, m'ɛsəli, zn'ačə t'a i, t'ukɫ sɫ səd'elə, žəv'elɫ fəf s'elɫ, fəf šər'okɫ l'ɔkɫ, i ɔn'ol d'en' i bəl'o x'ubɫf l'etən d'en' i dɔšl'i, ɫɫm'an' bəl'a sə m'ɛsəlɫ m'aijk'e xi ml'ek... ɫɫk'ovɫ, xl'ep dɫ m'ɛšet. i dɔš'ɔl ed'in kərserd'arən p'ə: »x'aijde, fs'ičku ust'av'eti i x'odətə nɫ l'ul'k'ɛnɫ!«. s'eje 'oštə 'imɫ ɫdn'ɔ m'ɛsnɔs l'ul'k'e sɫ je z'ovɫɫə, ɫzg'a e ugrad'enu uč'iləšt'itu nɫ ɫnɔv'a m'ɛstu, ɔsn'ovnu uč'iləštə. »ajdə fs'ičk'i t'am, že v'idəm kɫkv'o že vɫ pr'avɫm, že vɫ kɫsɫp'uvɫmə!«. tə t'a e bəl'a mum'a i sɔ j'ecə upl'ašəlɫ. i ut'amu f'uknɫɫɫ dɫ b'ɛgɫ, im'alu v grad'inɫɫɫ pr'aznɫ r'opɫ, r'opɫ ɔt kərt'ox. s'etɫš li se? s'etɫš lə se d'esu tə g'ɔlčɫ ɫsəg'a šərɔkɔl'ɔck'i? 'i se f'ɔrl'e vəf ɔn'a sə l'očkɫ tr'ap, se skr'ilɫ ɫ'tamu, 'a pəg dr'ug'iti xi pudbər'alə, m'aijk'e i t'etkɫ i v'ərx nɫ l'ul'k'ɛnɫ fs'i t'am se sɫbr'alə c'alutu s'elɫ.

i ɔn'e sə s'amu 'ostrələ ɫɫk'ivɫ gul'ɛmə n'ožəštɫ edn'i sv'itə bəl'i. səs t'ex št'elə dɫ xi k'ol'et. i t'ukɫ im'ɛšə ed'in st'ar m'os, ɫɫk'əf kubel'ije, kək'onu ɫzg'a nɫx č'ɔrkvɫɫɫ d'enɔ se vɫrv'i, t'am nɫ uč'iləšt'inu ɫnək'o, x'ɔ. ɫɫɫk'ɔf m'os im'ɛšə, ɫɫ t'am t'urələ ed'in č'ep'ɫnək i zg'a že xi, ɫ'tam že xi k'ol'et. dubr'e, 'amɫ č'iče r'usɫ, t'a se r'usɫ k'azvɫšə, n'i si je v'ikɫmə č'iče r'usɫ, ɫm bəl'a mum'a. ɫm səg'a, səd'elɫ, sl'ušɫ, fs'ičku ut'ixnɫɫɫ, k'uč'etɫ l'alə du edn'o vr'em'ɛ kək'v'o də ut'ixnɫɫə, tɔg'avɫ t'a rəkl'a: »če j'e zɫ kɫk'o dɫ ž'iv'e dɫ s'ɛg'e, v'ikɫ, sɫm'a, dɫ ust'anəm ɫ'uvɫ. pə t'o n'emɫ žəv'ok'. ɫm č'ekɫj, dɫ 'i[dɫ] dɫ se k'ordəsɫm, se [pr'emn'ɛm] x'ubɫvɔ nɫ g'izd'ilu, i že 'idɫ i j'e i m'en dɫ zɫk'ol'et«. tɔg'avɫ se kurd'isɫɫɫ č'ičɫ r'usɫ i utəšl'a. ɫg'a i v'ikɫɫɫ, pək m'aijkɫ i s'ɔlzə ɫs'ej r'onə l'ei i v'ikɫɫɫ: »o-le-le, 'o-le-le! r'uso, t'ije s'igurnu p'ɛsn'aɫ n'ekɫ t'urcəz dɫ je rəzəl'osɫɫ«. dɔbr'e, ɫm'a, v'ig'elɫ, če

varv'i r'usa kurd'esana i varv'i i t'a da a k'ol'et. v'ika: »m'ajo, d'ejtə mə d'etə s'əštə, v'ika, da sam'ička, v'ika, at'uvā da mē k'učeta l'ajet i da mē str'ax ot s'ičku! d'a mē zak'ol'et i m'enə!«. 'i, i m'ajk'e xi se j'ecə zar'advāla, če došl'a i dəštər'enā xi at'am. dōbr'e, am'a, zaf'anāl, v'ika, da n'aij napr'eš at'u... p'op, im'alu p'op, p'op nək'ola gu sa zov'alə, st'ar p'op[ček], kr'otəček, x'ajdə azg'a ot'ec: »p'ope, - t'oij tə v'ika, - azg'a, t'i sə, v'ika, past'ir'e na as'eje l'udə, t'i sə ufč'er'e, x'ajdə zg'a n'aij napr'eš t'i!«. i gu f'anālə, v'orzalə mu rač'icənə naz'ak' i gu utk'arālə at'am na m'ostən da gu k'ol'at. pək t'o se zagl'odalu, n'e za dr'ugu, am da se prak'orstə čal'ekān, da se pəm'olə na b'ogā, če um'ira v'eki. dōbr'e, am'a kəg'a gl'oda, če i se pud'al edin k'onənək z b'el bə... [i v'ei] ut r'uski k'amin'. na b'el k'on' vərv'el n'ekakəf səs v'est t'určən i razv'eval b'el bajr'ek, k'orpa. i pop'uskal i v'ikal, m'axal. dəm'ek, č'ekajtə da nə z'en'osat, x'ə, da nə z'en'osat n'ekaf čal'ek. 'i jəpt'i gu zap'ital: »kak'o pop'az gl'odaš, v'ika, nag'ora? da l'i se m'olaš, v'ika, na maxar'ema ta da ta, da ta d'ojdə da te ođbr'anə? da te kurtul'isa?«. pək t'o rək'ol: »n'e, ag'a, v'ika, gl'odam at'am vərv'i jədn'o, v'ika, k'ara, b'orza, v'ika, səs k'on' i m'axa, n'eš[t] n'ekvu vi 'ištə da k'ažə səs anov'a«. g'a, v'ika, duš... dōč'ekali gu, rəkl'i: »n'e, n'ema im'ir za k'ol'enə!«. zn'ačə, n'ema 'izən za k'ol'enə, n'ikəkəf čal'eg da nə st'e at'uvā z'en'osālə. i toğ'ava sa pəgəlč'elə kəkv'oto sa pəgəlč'elə, n'astrana at'am ut stran'ona, toğ'ava rəkl'i, x'ajdə səg'a as'oje [p'očvə], kurtul'isa as'oje čal'ek: »ajdə sə vr'u da sə vərv'itə pu k'oštətə da sə gl'odatə x'alkana. p'ək za səg'a n'ema 'izən da v'e k'oləm!«. i toğ'ava č'iče r'usa se zar'advāla, če sə ust'anāla ž'iva i zdr'ava mum'a. ta za as'a č'iče r'usa mi raspr'av'ela zn'ačə ut kr'aj du kr'aj.

Свекровь

'a pəg dr'uga p'ak mə raspr'av'ešə, m'en mə raspr'av'ela pə s'al m'ojetā svek'ərva, b'abata, b'abana. na vas'ila m'ajka mu. n'i sə mu v'ikaxmə b'abə. p'o mōd'ernu l'u mu v'ikat m'ajk'e, am'a j'e g'a se ož'en'ux 'uškim p'o mōd'erna li se b'ex pouč'ila, i v'ikam: »səg'a m'ajka lə da tə v'ikam, k'ak?«. pək t'a mə r'ečə: »sl'ušej, nəv'esto, da tə k'ažā! na m'en j'e sə sam m'ajk'e na vas'ila, na maž'ə tə, pak t'i si 'imaš m'ajk'e. zatov'a že sə mə v'ikaš k'aktu sam j'e v'ikalā b'aba, i t'i že sə mə v'ikaž b'aba«. i m'en sə mə d'ojdə l'osnu, p'əg b'e j'ecə kr'otəčka, žən'ica x'ubafka, j'ecə si se pug'adaxmə.

t'a səs m'en səd'ε d'esid' dvan'aesəd gud'inə, že i dλ, i'ε puza-r'ovuy d'etu sλ k'azvλ. umr'e u m'en dλ gl'ɔdλ, t'a b'e b'olnλ, im'ešə dv'ojən pur'ok. 'i, 'amλ b'ešə x'ubλvλ žən'a, razbr'anλ. vupšt'e k'olkutu sə b'e λmə b'ešə, səs m'en səd'elλ, i'ε nə zn'aje dλ mə b'e k'azλλ l'ošλ d'umλ, n'ekvu dλ mλ nλskarb'i, dλ mə ɔb'idə, dλ mə jed'osλ n'ekvɔ λnλkv'o. i nə b'e mn'ogu m'ošnə t'am b'e pək rλspr'av'elλ zλ buləst'esə.

Смерть соседки

tλ dv'e dāštər'icə im'ešə, jedn'atλ b'ešə l'ekər f kr'əvnatλ b'olnəcλ vəf sm'ol'en, dr'ugatλ b'ešə uč'itel vəf instət'utλ. zλ š'es m'ēsəcλ umr'exλ. i mλž'ɔ xi umr'e, i t'o k'olku l'u tək'onakλ, i t'o b'ešə ne st'ar, i z'e'ε b'eši inžen'er, i t'a λsəg'a umr'e, i sε sv'ɔršel, fs'ič-kətə izmr'el. tλ səg'a x'od'ε, tλ xi p'al'ε svəsč'icə, št'otu n'emλ k'oij dλ i tək'o, t'a b'ešə sλm'otnλ t'ukλ. i 'aku 'idλ, če i'elλ dλ pu tə... nλ tələf'onλn ni sə ɔb'adə, t'o xi sε b'e im'ešə tələf'on. či: »i'elλ d'e, č'e mə, v'ikλ, t'o ne x'ubλvu«, - nə m'ožə dλ gi zλbr'avə, dλ gi zλbur'i. pɔstɔj'ennɔ pl'ačēšə, pl'ačēšə i səg'a n'emλ n'ikɔgu, 'imλ vn'učetλ, 'amλ sλ dλl'ečə, i 'onije d'en' k'aksɔ... i k'ak umr'e b'e! zλsp'a. v'ikλ: »i'elλ, če mi l'ošu!«. v'ikλm: »dλ p'or'ukλm d'okturən?« »am če, p'or'ukλj gu!« pɔr'ukλj gu, d'okturən je prəgl'ɔdλ i v'ikλ: »smal'ilλ sε, v'ikλ, kr'əvnutu i sp'adnλlu mn'ogu n'isku, mn'ogu n'isku. 'i že d'am, v'ikλ, l'ek'arstvυ«. i s'etn'ε i t'a b'e z'ɔλ l'ek'arstvɔnɔ. »λm č'ekλj, t'i sə z'ɔλ dv'e!« »nə s'ɔm z'imλλ, v'ikλ, dv'e!« i təg'a p'ag gu pɔr'ukλx: »i'elλ, d'okture, v'ikλm, č'e i ne dubr'e«.

i pur'ukλxmə dəc'atλ, vn'učetλtλ, v'ikλm: »'aku m'ož, dλ d'ojdətə, v'ikλm, č'e nλ b'abl vi ne dɔbr'e«. t'eij r'etčəž dɔx'odλλ ɔd vəl'ig din', zλ k'olədλ, n'e je zλbr'av'exλ, d'e k'olku tək'onλ, ɔb'ačə d'oij-dɔxλ dəc'atλ, pɔr'advλ xmə sε: »m'ol'ε vi sε, n'agud'itə mə dλrfc'a, s'in, zλ z'imatλ dλ m'ogλ dλ pr'ikλrλm, če nə m'ogλ dλ d'ojdλ prə v'as, dλ və st'esn'evλm, dλ və prək'esn'evλm, mλ t'uvλ dλ s'eg'ε«. i n'i izl'ezuxmə dλ ispr'atəm dəc'anλ dɔ s'utri, i λg'a sε v'ɔrnλx, t'a zλsp'alλ. v'ikλm je: »mλr'ijo, mλr'ijo«, ne št'e. »mλr'ijo, mλr'ijo«, - s'amu m'aninku ət'ukλ edn'o vixr'uščencə p'usnλ pl'unčicλ i sε p'usnλ. i λɔv'a i b'ešə sm'ərt. i'ε nə b'ex v'iduvλλλ čuv'eg dλ umr'e tək'a. i v'ikλj tug'avλ, str'uvλj, pr'avi kλkv'o.

tɔv'a b'ešə pɔč'ustuvλλ, tλ mə l'u v'ikλšə: »če i'elλ de dλ tə n'arλčλm n'ekvɔ, v'ikλ, t'o pu s'ičku l'u če, v'ikλ, če že um'irλm, v'ikλ. č'ustuvλm, v'ikλ, č'e mi ne dɔbr'e«. »kλkv'o ti, mλr'ijo?« »e

čə, v'ikl, ne x'ublvu, n'ištu me nə bul'i, v'ikl, p'ək mə v'ikl l'u,
l'u p'adnlal sn'aglasl.

Царские дочери

n'ai x'ublv'itə, n'ai k'amln'itə, n'ai ug'izg'en'itə. i: »v'iš klk'o se
kurd'isalu, m'esl, kōd g'a i c'ar'evlat dəštər'e!«, - g'a v'ig'et n'ekvl
mum'a, če se bəl'a kurd'isala n'eku p'o x'ublv'fku, i rək'ot: »v'iž gu,
v'iž gu, t'o se i kurd'isalu, kōd g'a i c'arska dəštər'e«. tl ut'am gi
zn'ae i'e, če sl bəl'i n'ai x'ublvə c'arsk'itə dəštər'i.

Умный и глупый

zn'ačə, sl'ušei dl tə k'ažl, zn'ačə. fs'ekōgl m'ož dl, x'orasl 'iml
n'ai različni, 'iml i p'o x'itri, 'iml i p'o budal'i. səg'a d'enu i
x'itru um'ei, nlg'adl se dl izl'ōžə, dl gu balam'osuvl i tək'a
nat'atək. pəg d'enu i p'o budal'icl, v'eruvl fs'ičku, i fs'ičku mu
vəf tōv'anəkl. zn'ači 'iml. 'iml i nlsrəd'inx'ōžufcə, 'iml i x'itrə-
p'etr'ufcə. x'ō, 'iml mn'ogu x'itrəp'etr'ufcə. d'etu, nlsr'imer, nlskv'i
sl x'itrə dl te izl'ōžld, dl te sm'etnat n'ekvu, č'e i 'istənl, pək t'o
bəl'o lāž'e. t'ə gi zuv'ot x'itrəp'etr'ufcə. pəg d'enu x'itru, t'o zn'ai
k'ag dl l'ōžə.

Приметы о погоде

nlsr'imer, m'aikl mi s'utrən us'obenu l'etnu vr'em'e kug'atu dl, dl
vlsr'emə ž'itutu sə k'azvl, tug'avl i ur'exmi, i ž'enlxmi, i
vərs'exmi i fs'ičku. ub'ačə, lm k'ag dl se vərš'e, tr'evl dl b'ədə
x'ublv dən'ə. i tōv'a b'e zlbəl'ezlā edn'o 'oblčə 'e-e nl t'urlatl,
zn'ačə, nl g'el'a 'iml ldn'a m'esn... ed'in vr'əx, t'urlatl gu k'azvat.
sutrənt'ə jēv'ilu se 'oblčə, ne gul'emu, sl'et t'ui še zag'ubə, n'eml
dn'esk'e, s'in, n'eml dl vərš'emə. n'eml, s'in, dl lət'i dn'esk'e;
n'eml dl vərš'emə, dn'esk'e že lət'i. p'ək se iz'esnəlu, 'aml t'a
v'id'elə ŋŋŋv'a 'oblčə, zn'ačə, zrlant'ə, i se zag'ubə. i zn'ai, če du
večərt'ə še lət'i. i tug'avl n'e: »dn'esk'e n'eml dl se vərš'e, n'eml
dl se x'alat kōpn'inə, i'e že və k'ažl, kug'a«. 'i nl dr'ugižen d'en'
st'anl r'anu i se ugl'ōdl nlx t'urlānl, 'iml lə 'oblak 'ilə n'eml,
v'ōršč, še se vlsr'e. tōv'a b'ešə, zn'ačə, k'atu ed'in zn'ak ut sə b'e
zlbəl'ezlā t'a i, i n'ikl nə se b'el nlm'okrələ, zls'totu dl
xv'ōrləš, dl m'etnat sn'opuv'inə dl se vərš'e səs k'onə, səs k'onə i
d'a l'etnə, t'o i v'ečə fərl'inl.

Солнечное затмение

lm v'iklmə, st'analu i, sl'ōncətu se i skr'ilu, če m'exč'inatl ŋtəšl'a
ŋtpr'eš, tl gō skr'ila, 'i, m'exč'inatl mən'ōlā 'oprəš sl'ōncəto, tl
zln'eknlū, i lne'i gō sm'etlā st'arətə l'udə.

Избранная литература

- БДА 1964, 1975* - Български диалектен атлас. Т. 1. Югоизточна България. София, 1964; Т. 3. Югозападна България. София, 1975.
- Българска митология 1994* - Българска митология. Енциклопедичен речник. Съставител А. Стойнев. Автори на статии А. Стойнев, Д. Попов, М. Василева, Р. Попов. София, 1994.
- Василев 1947* - Василев Г. Някогашното скотовъдство в Широколъшкия край// Широка Лъка. Просветно огнище в Родопите. Сб. статии (стъкмил инж. Д. А. Георгиев). София, 1947. С. 251-257.
- Врабие 1974* - Врабие Е. Из лексиката на говора в с. Широка Лъка, Девинско// В памет на проф. Ст. Стойков (1912-1969). Езиковедски изследвания. София, 1974. С.285-292.
- Георгиев 1947a* - Георгиев Д.А. Движение на населението в Широколъшката община// Широка Лъка. Просветно огнище в Родопите. Сб. статии (стъкмил инж. Д. А. Георгиев). София, 1947. С. 124-126.
- Георгиев 1947b* - Георгиев Д.А. Широка Лъка пее// Широка Лъка. Просветно огнище в Родопите. Сб. статии (стъкмил инж. Д. А. Георгиев). София, 1947. С. 165-193.
- Дечов 1903* - Дечов В. Овцевъдството в Средните Родопи// Родопски напредък. Год. I. Кн.1-3.
- Зеленина 1986* - Зеленина Э.И. Из болгарской пчеловодческой терминологии// Славянское и балканское языкознание. М., 1986. С. 90-98.
- Кабасанов 1956* - Кабасанов Ст. Говорът на с. Момчиловци, Смолянско// Известия на Института за български език. Кн. IV. София, 1956. С.5-101.
- Калайджиев 1947* - Калайджиев С.И. Широколъшкият говор// Широка Лъка. Просветно огнище в Родопите. Сб. статии (стъкмил инж. Д. А. Георгиев). София, 1947. С. 212-216.
- Карта 1884* - Карта части Балканского полуострова, обнимающей весь театр войны 1877-1878 гг. Масштаб 1:210000. 1884.
- Керемедчиева 1993* - Керемедчиева С. Говорът на Ропката (Родопска граматика). София, 1993.
- Лексическая программа 1997* - Домосилецкая М.В., Жугра А.В. Малый диалектологический атлас балканских языков. Лексическая программа. СПб., 1997.
- Масурски 1947* - Масурски Т. Из миналото на с. Широка Лъка// Широка Лъка. Просветно огнище в Родопите. Сб. статии (стъкмил инж. Д. А. Георгиев). София, 1947. С. 39-44.
- Плотникова 1996* - Плотникова А.А. Материалы для этнолингвистического изучения балкано-славянского ареала. М., 1996.
- Плотникова 1999* - Плотникова А.А. Способы презентации этнолингвистического материала в МДАБЯ// Малый диалектологический атлас балканских языков. Материалы третьего рабочего совещания. Санкт-Петербург, 18 декабря 1998 г. СПб., 1999. С. 30-42.
- Поляков 1947* - Поляков В.С. Нашето българо-съветско дружество// Широка Лъка. Просветно огнище в Родопите. Сб. статии (стъкмил инж. Д. А. Георгиев). София, 1947. С. 224-225.
- Попова 1976* - Попова Т.В. Морфонологическая характеристика глагольного словоизменения в юго-восточном болгарском говоре// Славянское и балканское языкознание. Проблемы морфологии современных славянских и балканских языков. М., 1976. С. 231-282.
- Синтаксическая программа 1997* - Соболев А.Н., Воронина И.И., Лопашов Ю.А., Русаков А.Ю. Малый диалектологический атлас балканских языков. Синтаксическая программа. СПб., 1997.
- Славянские древности 1995, 1999* - Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Н.И. Толстого. Т.1. М., 1995; Т. 2. М., 1999.
- Стойков 1993* - Стойков Ст. Българска диалектология. София, 1993. 3 изд.
- Стойчев 1965, 1970* - Стойчев Т. Родопски речник// Българска диалектология. Кн. II. София, 1965; Кн. V. София, 1970.
- Шишков 1887* - Шишков С.Н. Родопското или рупско (рупаланското) наречие// Шишков С.Н. Родопски старини или Сборник от обичаи, суевѣрия, песни, пословици, наречие, приказки, паметници, предания, описания и пр. на родопските жители. Книжка I. Пловдив, 1887. С.5-7.
- Шишков 1903* - Шишков С.Н. Народни умотворения из Родопите. в) из Широколъшко (запись Л.П. Георгиева)// Родопски напредък. Год. I. Кн. 7-8.
- Шулев 1947* - Шулев К.А. Народни сборове// Широка Лъка. Просветно огнище в Родопите. Сб. статии (стъкмил инж. Д. А. Георгиев). София, 1947. С. 140-143.
- Jagić 1884* - Jagić V. Rупci oder Rupalani in Thracien und Macedonien; Eigenthümlichkeiten ihres Dialectes// Archiv für Slawische Philologie. Bd. 7. Berlin, 1884. S.320-324.
- Miletič 1912* - Miletič L. Die Rhodopemundarten der bulgarischen Sprache. Wien, 1912.